

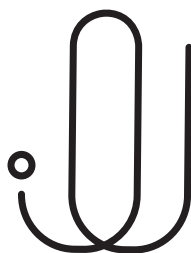
Biró A. Zoltán
Bukovinszky-Csáki Orsolya

ÉLETUTAK

Biró A. Zoltán
Bukovinszky-Csáki Orsolya

ÉLETUTAK

SZÉKELYFÖLDI KORTÁRS GYŰJTEMÉNY
-ELSŐ KÖTET-

Státus Kiadó
2024

ÉLETUTAK – SZÉKELYFÖLDI KORTÁRS GYŰJTEMÉNY 1.
KAM – REGIONÁLIS ÉS ANTROPOLÓGIAI KUTATÁSOK KÖZPONTJA

A kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia DOMUS
intézményi működési pályázata tette lehetővé.

Szerkesztette:

Biró A. Zoltán

Bukovinszky-Csáki Orsolya

Szöveggondozás:

Bukovinszky-Csáki Orsolya

Borítóterv és tipográfia:

Xantus Gellért Lehel

© KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja

© Biró A. Zoltán

© Bukovinszky-Csáki Orsolya

© Státus Kiadó

ISBN 978-973-1764-38-2

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
Lászlófy Pál István	
„Az egyenes út az nehéz út, de azon kell járni...”	11
Zsombori Vilmos	
„Én szerencsés embernek mondhatom magam...”	61
Török Jenő	
„Tulajdonképpen az újdonságokat szerettem mindig...”	91
Gergely András	
„A polgármesteri élet nem egy egyszerű élet...”	119
Borbáth Erzsébet	
„Engem a feladatok inkább megkerestek, minthogy én kerestem volna őket”	163
Ferencz Imre	
„Este jött telefonon, hogy nincsen Csíkszereda, hanem Miercurea-Ciuc...”	217
Blága Béni	
„Ahhoz, hogy ezt tudd csinálni, szeretned kellett az embereket”	241

Mandel László

„Tudtuk, hogy mindig csak
előre, előre, előre” 265

Füstös József

„Próbáltam a dolgomat, amihez értettem,
vagy ami rám volt bízva, végezni...” 295

Máthé György

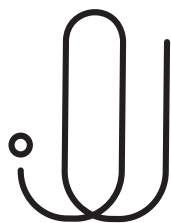
„Soha nem lehet azt mondani,
hogyan kész, mindent megcsináltam” 361

Gergely András

„Számomra ez egy szolgálat volt...” 387

Elitszerepek – székelyföldi életutak tükrében

Biró A. Zoltán 431

ELŐSZÓ

Az „ÉLETUTAK – Székelyföldi Kortárs Gyűjtemény” program székelyföldi közösségi érték létrehozását célozza. Célja az, hogy feltárja, megőrizze, szélesebb körben is ismertté tegye azoknak a munkáját és szakmai tapasztalatait, akik hivatalok, intézmények, gazdasági vállalatok, közösségi programok és szervezetek felelős vezetőiként/munkatársaiként – az 1970-es, 1980-as évektől kezdődően, illetve az 1989-es romániai rendszerváltást követően – a székelyföldi térség társadalmát a szó szoros értelmében véve működtették, olyanná tették, amilyennek ma látjuk. Ez a Program tudományos munka, ugyanakkor közösségi szerepvállalás is.

Feladatunk az, hogy többszázas nagyságrendben készítsünk életútfelvételeket (hangfelvétel és/vagy videórögzítés formájában) a székelyföldi térségben azokkal a személyekkel, akik szakmai munkájuk, hivatali pozíciójuk, személyes elhivatottságuk és hozzáállásuk révén az elmúlt fél évszázad során a térségi társadalom működtetői, építői, alakítói voltak. Intézmények, hivatalok és gazdasági vállalatok egykori vezetői, mérnökök, közgazdászok, pedagógusok, orvosok, kulturális szakemberek, szerkesztők és újságírók, műkedvelő csoportok és civil szervezetek kezdeményezői, a közösségi életet szervezők köre és sokan mások rendelkeznek olyan tapasztalatokkal, amelyek feltárássra, dokumentálásra, társadalmi hasznosításra várnak.

Mit mondanak, mondhatnak számunkra a térségi vezetői szerepeket bemutató életutak? Részben feledésbe merült vagy szükségéből, kény-

szerből elhallgatott eseményeket, sehol nem rögzített tényeket? Egykori mindennapi eseményeket, amelyek utólag, mai szemmel nézve nyernek fontosságot? Forrásértékű személyes és közösségi emlékeket? A felidézett életutak – amelyek mindig csak részei lehetnek a ténylegesen megélt életútnak – mindezt tartalmazzák, de ennél többet is! Megmutatnak egy részt, egy epizódot annak a társadalmi közegnek a működéséből, amelynek a vezető szerepet vállaló személy részese és alakítója volt. Az egyén nézőpontja, szövege, értékelése mögött ott van a társadalmi közeg, a térségi társadalom egy szelete is. A felidézés módja szükségszerűen szelektív, többé-kevésbé szubjektív jellegű, de az egyéni látásmódok és értékelések sorozata mögött körvonalazódik térségünk működési módja.

Az életútfelvételek sorozatához további dokumentumgyűjtési és archiválási programok is kapcsolódnak (írott dokumentumok, vizuális anyagok, személyi hagyatékok). A gyűjtés, az adatfelvétel, a feldolgozás, az elemzői és a közzétételi munka Kutatóintézetünk jelenlegi legfontosabb szakmai programja.

Az ÉLETUTAK Program indítását több tényező is indokolja. Sok szakértő munkája révén tartósan napirenden vannak a térség történelmi múltjával kapcsolatos témák, szakmai és közéleti szereplők révén hangsúlyosak a térség fejlesztéspolitikai témái és feladatai. Ezek mellett szinte teljes mértékben háttérben marad azonban azoknak a személyeknek a tevékenysége és térségi társadalomépítő szerepe, akik (1.) az 1970-es évek végétől máig terjedő időszakban egész szakmai és/vagy intézményi életútjukat a térségi társadalomhoz kötötték, (2.) és akiknek a térségi társadalom érdekében végzett munkája során értékes tapasztalatok sokasága halmozódott fel. Ennek a generációnak a tagjai tették olyanná az elmúlt 40-50 év során a székelyföldi társadalmat, amilyennek ma látjuk, munkával, személyes hozzáállással, szakmai és közösségi elkötelezettséggel, a mindenkori felső/külső hatalommal folytatott vitákkal vagy szükségszerű megegyezésekkel. Amit ennek a generációnak tagjai tettek és tudnak (személyes tudás, tapasztalat,

elhivatottság, szervezések, megoldások, események), azt nem tárolják a levéltárak, a múzeumok, az állami hivatalok. Ez a személyes ismeret és szakmai/társadalmi tapasztalat jelentős székelyföldi társadalmi érték. Ha nem rögzítjük az eddigi kezdeményezéseknél jóval nagyobb mennyiségben és nem tesszük széles körben ismertté, akkor ez a tudás és tapasztalat elvesz, feledésbe merül. Ennek az értéknek a megismerése és hasznosítása szükséges ahhoz, hogy a kisebbségi helyzetben lévő székelyföldi társadalom elmúlt fél évszázadának a szerveződéséről, működéséről valós helyzetkép alakulhasson ki, és ez a valós helyzetkép felhasználható tapasztalatként elérhető, megismerhető legyen azok számára, akik helyi, tájegységi vagy nagyobb léptékben mai, holnapi tevékeny formálói ennek a térségnek.

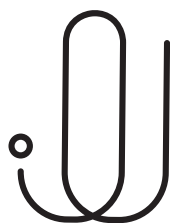
A Program indításának, fenntartásának célja, hogy térségi közösségi értéket hozzon létre. Az ÉLETUTAK Program nem indulhatott volna el az alapító szerepét fölvállaló magánszemélyek és térségi szervezetek támogatása nélkül. Ez a támogatás tette lehetővé a Program megtervezését és elindítását, a szakmai munka első lépéseit, bízunk benne, hogy a támogatók köre bővülni fog. A Magyar Tudományos Akadémia DOMUS Programjának támogatása a szakmai munka folytonosságának biztosítása mellett lehetővé tette az életútfelvételekhez és az adattárépítéshez szükséges műszaki-tárgyi eszközök beszerzését is.

A tudományos munkavégzés és a térségi társadalmi szerepvállalás kettsége azt is jelenti, hogy az egyéni életutak rögzítése, szakmai archiválása, az erre az időszakra vonatkozó többszintű adatgyűjtő munka és a szakmai feldolgozás mellett a közzétételt is fontos feladatnak kell tekinteni. A szakmai eredmények közzlése mellett legalább olyan fontos, ha nem még fontosabb – az interjúalanyokkal való egyeztetés alapján – a videófelvételek és a lejegyzett szövegek közzététele. Az életutak tapasztalati anyagát elérhetővé kell tenni ahhoz, hogy ez a társadalmi érték beépülhessen a térségi közösségi tudásba, hasznosulhasson a mai és holnapi vezetői életutak kiépülésében és működésében. Jelen kiadvány az első lépés ezen az úton.

A felvételek készítése újszerű abban az értelemben, hogy a személyiség megmutatás mellett hangsúlyt helyez azoknak a helyzeteknek a bemutatására is, amelyekben az interjúk alanyai egy-egy vezetői szerepet működtettek. Egy személy az életútja során több, egymástól különböző vezetői helyzetbe kerülhetett, minden ilyen szituációhoz más és más körülmények, közösségek, elvárások és lehetőségek kapcsolódtak. Az egyéni életút egymást követő vezető szerepeinek alanya azonos, a vezetői szerepek és működési módjuk változó. A szituációk sorozata nem csupán a személyt, hanem – a személy számára adódó vezetői szituációk sorozata révén – a térségi társadalom tényleges működési struktúráit is előtérbe hozza. A szövegekben nem csak a személyt, hanem a térségi társadalom működési módozatait is látjuk. Többféle elemzési lehetőséget is kínáló gazdag anyag az eredmény, amely ugyanakkor olvasmányos formában élénk táruló társadalmi helyzetkép is. Nem utolsósorban pedig helyzetkezelések, problémamegoldások gyűjteménye, amelyekben a körülmények, az eszközök, a személyek a tegnaphoz tartoznak ugyan, de a helyzetkezelések mintázatai tanulhatók és ma is hasznosíthatók.

Jelen kötet válogatás a Program kezdő időszakának életútfelvételeiből. Az egyes szövegekhez ismertető szándékosan nem készült, az egyéni életutak alakulásának folyamata megbízhatóbb, szemléletesebb információt kínál minden szerkesztői ismertetésnél. Az egymást követő vezetői szituációk pedig arról a társadalmi környezetről kínálnak sorozatban élénk táruló helyzetképeket, amelyekben térségünk közelmúltja megmutatkozik. Köszönettel tartozunk minden interjúalanyunknak, aki vállalkozott az esetenként nagyon teljedelmes interjúra, segítségünkre volt a szövegek tartalmi gondozásában és hozzájárult a közzétételhez. Bízunk abban, hogy Programunk a székelyföldi térség iránti érdeklődést is erősíteni fogja.

A szerkesztők

LÁSZLÓFY PÁL ISTVÁN

„Az egyenes út az nehéz út, de azon kell járni...”

„Behívott a dékán mikor utolsó éves voltam, hogy: »Nem akar itt maradni?« »Mondtam, hogy nem. Én nem jövök se tanárnak, se lektornak.« Aztán kacagtak: »Maga ezt komolyan mondja?« »Nagyon komolyan. Ahhoz, hogy az ember idejöjjön az egyetemre, olyan tudományos munkája kell legyen... Én nem jövök se tanársegédnek, se lektornak. Mondom, nem, nem. Viszontlátásra dékán úr! Köszönöm szépen, hogy rám gondoltak. Én középiskolai tanár szeretnék lenni.«”

– Lászlófy Pál tanár, tanfelügyelő, a Romániai Magyar Pedagógusszövetség létrehozója, egyetemi kurátor – az életpálya során mindig a magyar oktatás ügye, a pedagógusi szerep volt a meghatározó. Az indulásra, a családi környezet szerepére vonatkozik az első kérdésünk...

– 1939. december 6-án születtem a Brassó megyei Alsórákoson. Édesapám is és édesanyám is a kereskedelembe dolgoztak, szövetkezeti alkalmazottak voltak. ‘49 előtt édesapám egy baróti nagykereskedőnek a megbízásából üzletet nyitott, de nem az ő tulajdona volt. Ő ugye Rá-

koson élt tulajdonképpen, a nagymama, az édesanyja viszont Baróton maradt. Mindaddig, ameddig édesapám megismerte alsórákosi fiatalemberként édesanyámat, aki oda való. És az édesanyám édesapja is. Ő kisgyáros volt, egy téglagyárat hozott létre, különben építőmester volt, és ő építette a mostani tornyát a református templomnak. Meg azt a házat is, amiben most lakunk, a mi családi házunkat. De azt nem annak építette, hanem az akkori állomásfőnök kérésére épített egy szép nagy házat, amelyről anyám szegény, mikor megvásárolták, utána végig azt mondta: „Ez a nagy bolond ház tönkretette az életemet.” Nos, tehát így indult a gyermekkorom. Én Alsórákoson születtem, de csak tíz hónapig éltem Alsórákoson, akkor jött a bécsi döntés 40-ben, és mivel apám és a rokonság Baróthoz tartozott, Baróthoz kötődött, meg Barót Magyarországhoz tartozott akkor, mi átmentünk Barótra, és akkor az első osztályt én Baróton végeztem. Hát nagyon nagy történelmi események jelzik ezt a gyermekkort, hisz a háborús években a fiúgyermeknek annak idején sok ilyen játékot kaptak, puskát, pisztolyt, tankokat satöbbit. Az apám ezeken mind túltett: ő nekem tiszti ruhát csináltatott a nagybátyámmal, és akkor szépen én katona lettem. Hogyha jól viselkedtem, kaptam csillagot, ha rossz voltam, levették. Sátoros ünnepekkor történtek ezek a kitüntetések, a megrovások, meg közben, kapitányi rangban voltam így már ötéves koromban. Amikor a második világháború során a németek vonultak vissza, Nagybacon irányából jöttek, Baróton is átvonultak. Akkor én tiszti ruhába felöltöztem. Ugye ki volt hirdetve, hogy nem szabad a németek visszavonulása idején polgári lakosságnak mozogni a téren. Én viszont katona voltam! A kapu alatt kibújtam, lepalltam a port magamról, és akkor szépen ottan „szalutáltam” a németeknek. Egyszer csak jött egy tiszti kocsi, a nyitott tiszti kocsi, nagy fék, megállt, a fiatal tiszt kiugrott, ezt a pici katonát beemelte, és ott öt-tíz percig velem foglalkoztak, egy csomó csokoládéval kedveskedtek, és, még amit ma

is csodálok, egy csomó ilyen piros-fehér gomolyag is volt a birtokukban, azt is mind az ölembe rakták. Na, hát anyám még észrevette, hogy a gyermek eltűnt, addig tartott ez a dolog. Viszont történelmi esemény az, hogy én megállítottam a németek visszavonulását, mert ma is Baróton ez az utca olyan szűk, hogy a tisztí kocsit nem tudták a nagy autók, meg a tankok megelőzni, megkerülni, és addig, amíg velem foglalkoztak, addig a német visszavonulás megállt. És ezt én később, felnőtt koromban két nagy történésszel Kolozsvárról, most már egyik sem él, hitelesítettem. Egy vacsorán vettünk részt a főkonzulátuson, Kolozsváron, két történész is ott volt, Katona Tamás és Benkő Samu, és ők mind komoly dolgokról beszéltek, de én már gondoltam a végén, hogy csak elsütöm ezt az én nagy katonai teljesítményemet, és ott hitelesedtem. Tamás bácsi vette a lapot, és azt mondta, hogy: „Fiatalember – mondta nekem ugye, hogy fiatalember –, ezt a dolgot most itt hitelesítettük, úgyhogy szépen ez is bekerül a történelembe.” Nos, ilyen gyermekkorom volt. Első osztályt ott végeztem, akkor még az iskolában hittanórát is tartottak, az esperes úr tartotta a hittant. Én nagyon sokat ministráltam már óvodás koromban, és az egész liturgiát annyira élveztem, hogy otthon a kistestvéreimnek – ikertestvéreim is vannak, 42-ben születtek –, akik alig voltak két-három évesek, misét tartottam, kellett áldoznak meg minden. Hol almát vágtam, ez volt az ostya, hol meg hágy-mával traktáltam őket, ami nem esett a legjobban nekik. A nagymama pedig mondta anyámnak, hogy: „Jaj, te Icu, milyen szép katolikus pap lenne ebből a gyermekből.” De anyám református lévén rögtön rávágta, hogy: „az én fiamból nem!” Úgyhogy aztán nem lettem pap. Na, de hát a gyermekkorom az nagyon szép volt, teli volt ilyen kedves élménnyel. A háború vége után, mondtam, az első osztályt itt végeztem Baróton, utána visszaköltöztünk Alsórákosra, a szülőfalumba, és ott elvégeztem a hét osztályt, tehát a másodiktól a hét osztályig ott jártam, majd be-

kerültem '53-ban Brassóba, akkor úgy hívták, hogy Sztálin város, és a négyes számú vegyes középiskola tanulója voltam '53-tól '56-ig. Mi tíz osztály után érettségiztünk és 16 éves koromban már egyetemista voltam. Sajnos itt sem volt szerencsém, mert '56-ban kerültem ugye első évre, és '59-ben megtörtént az egyetem egyesítése. Én bolyaisként végeztem három évet.

– *Milyen szakon?*

– Matematika-fizika szakon. Harmadéves koromban történt az egyetem egyesítése, azt az évet még befejeztük, csak a kollégiumokat egyesítették, de már az utolsó évet a Babeş–Bolyain, fent, a mostani főépületben fejeztük be, és úgy lettem aztán a Babeş–Bolyainak a végzőse 1960-ban.

– *Volt-e olyan tanárszemélyiség, akire szívesen emlékszik középiskolából, egyetemről?*

– Velem elég sok interjút készítettek életem során, és mindig hangsúlyoztam azt, hogy tanár úgy lett belőlem, hogy az édesapám mindenféleképpen orvost akart, hogy az ő fia legyen orvos. Én voltam az elsőszülött fiú, tehát belőlem orvost akart nevelni. Mikor látta, hogy azt semmiféleképpen nem éri el, akkor azt mondta, így mondta: „bár légy mérnök.” Én mondtam, hogy: „édesapám nem, én tanár leszek.” És ez annak köszönhető, hogy az óvónéni... Ha én most behunyom a szemem és magam elé képzelem az óvónénit, akkor látom, hogy az ölébe, hogy vagyok én kis 4 éves, 5 éves gyermekként. Nagy Lajos tanító bácsi Baróton az első osztályban, majd Pirooska néni, a tanítónőm három évig Alsórákoson. Ők mind élő valakik, pedig már rég ott vannak a túlvilágon,

de előttem ők mind-mind ilyen példaképül álltak. Akkor volt az általános iskolában az igazgatónk, Géczi István, aki románt is tanított, tanító ember volt, de közben elvégezte a hároméves főiskolát Marosvásárhelyen, és akkor románt is tanított nekünk. Nahát, én a román tudásomat például neki köszönhetem, 5-6-7. osztályban megtanított engem nyelvtan és a beszéd szempontjából, úgyhogy én már Brassóba bekerülve elég jól tudtam beszélni és érteni a román nyelvet. A brassói évek csak rátettek erre és igazán az én pályafutásom szempontjából a középiskola volt az, ami eldöntötte, hogy tanár leszek. És nem akármilyen tanár: csak középiskolai tanár akartam lenni.

– *Hogyan került előtérbe a fizika?*

– Azt is megmondom, hogy a fizika az nekem mindig könnyen ment. És ugye akkor köztudott volt már számunkra is, hogy az ideológiai vonatkozást, azt be kellett vinni, na. De én azt hittem, hogy ha reáltanár leszek, akkor ettől megszabadulok teljesen vagy legalábbis nagytöbbségében. Ezért választottam a matematika-fizikát. Nekem a magyar irodalom, a zene mindig elsőbb rendű dolog volt, mint a matematika-fizika, a mai napig az. De így lettem én matematika-fizika szakos tanár, mindig könnyen ment nekem ez a két tantárgy, tanár akartam mindenféleképpen lenni, és hogy kikerüljem az ideológiát, akkor azt hittem, hogy jó lesz, hogyha matek-fizika tanár leszek. És azt akarom hangsúlyozni, hogy a középiskolai évek alatt mind nagy tanáregyéniséget tanítottak, csak ilyen neveket mondok, hogy Dr. Hollok Gyula, Dr. Tompek József, Zsidó Dónát, zsidó főorvos asszonynak az édesapja. Ezek mind Európát járt, doktorált emberek voltak. Az igazgatónk Reif István, aki a közelmúltban halt meg, és aki különben nagy népművelő is volt, nemcsak mint igazgató maradt meg nekem emlékemben, hanem ő volt a tánc-

mesterem is. Ő volt a tánccsoport megszervezője, a brassói híres BOKRÉTA Táncegyüttes. A társulat ma is él, azt ő alapította, és ő volt híres ilyen népnevelő Brassó megyében. Nem beszélve Dr. Fehér Pál kémia-tanáromról, aki a csángók iránt tett fogékonnyá satöbbi. Nem is tudom a névsort befejezni, annyi sok nagy személyiség volt. És akkor én eldöntöttem, hogy tanár leszek. Édesapám bele kellett nyugodjon abba, hogy a fia nem lesz sem orvos, még csak mérnök sem lesz, hanem tanár lesz. Utána persze, hogy büszke volt a fiára, de ezért túl kellett lenni azon, hogy a fia nem lesz sem orvos, még csak mérnök se.

– *Az életpálya első nagy szakasza Szentegyháza volt...*

– Igen, de ha valamit még megemlíthetnék, mielőtt átérnénk a szentegyházi szakaszra... Szeretném hangsúlyozni, hogy az életemben '56-ig 16 évesen ért. Felmentünk elsőévesként Kolozsvárra, és mindjárt azzal kezdődött a dolog, hogy minket arra tanítottak, hogy miért ellenforradalom a magyar szabadságharc, a magyar forradalom. Állandóan képezték minket, hogy értsük meg ezt a helyzetet, hogy ezt el kell ítélni satöbbi. Ezzel 16 évesen szembenézni nem volt könnyű dolog. Utána 59-ben jött az egyesítés. Ugye én bolyaistaként végeztem volna, ha marad az egyetem. De hát nem maradt! Én megszenvedtem ezt az egyesítést, mert harmadévesként bekerültem a Matematika-Fizika Kar KISZ bizottságába. Akkor Balázs Márton tanár úr, ő lektor volt, ő volt a Kar KISZ-titkára. De pontosan harmadéves koromban, mikor jöttünk vissza a téli vakációról az egyetemre, ő elment hat hónapra Bukarestbe továbbképzésre, ilyen tanárcsere dologra. És akkor addig, amíg ő visszajön ráhagyta a kari KISZ vezetését. Így egyszerűen azt mondta, hogy: „Lászlófy elvtárs, míg visszajövök, maga lesz a KISZ-titkár.” És akkor ez volt a nagy átok az én életemben, hogy ezt végig kellett szen-

vedjem... Viszont, most utólag azt mondom, hogy a Fennvaló akarta így, hogy ezen is essek keresztül, hogy edzettebb legyek a dolgokban. Tehát végigszenvedtem az egyesítés folyamatát, láttam Ceaușescut, az egy órás beszédét végighallgattam, az üléseket satöbbi. Láttam, hogy teszik pontra Balogh Edgárt, hogy ítélik el Nagy Istvánt, hogy öngyilkosok lesznek sorban a tanáraink, még a prorektorunk, Csendes Zoltán is. Ezeket mind végig kellett élni. Annyira zaklatott lett az életem, hogy lefogytam. Amúgy se voltam akkor egy nagy súllyal rendelkező ember, 68 kiló voltam csupán 1,80 centi magassággal. Ez nem volt nagy súly. És akkor édesapám feljött, és azt mondta, hogy: „Hazaviszlek, fiam, inkább ne végezz egyetemet, mert ennek nem lesz jó vége.” Aztán a tanárok, főleg Imre István, aki történelemtanár volt, de a kollégiumért felelt és nagyon jó viszonyban voltam vele, ő mondta édesapámnak, hogy: „Nem kéne hazavinni, mert helyre fog jönni, és most van az utolsó éve, aztán nem vállal, ne vállaljon semmilyen politikai szerepet, és akkor helyre fog jönni. Leállamvizsgázik és megy a tanári pályára, amire életében készült.” Így is történt, de megnyugodni soha nem tudtam. Ezt a dolgot nem tudom feldolgozni. Ez egy durva beavatkozás volt a magyar oktatásügybe, így élem meg a mai napig. Amit éreztem akkor, az valóra vált: ezzel elvették azt a lehetőséget, hogy állami intézetben magyar tanárok képződjenek a magyar oktatás számára. És ez így is van sajnos mind a mai napig. Ezért tudok örömezni annak a változásnak, ami a Sapientia-hoz kötődik a későbbi időszakban.

–Köszönöm szépen, ez nagyon-nagyon fontos! Most már áttérhetünk a szentegyházi időszakra...

– Igen! 1960-ban, amikor végeztem, akkor Bukarestben voltak ilyen helyek, ahova be kellett menni, és ott egy ilyen országos bi-

zottság előtt kellett választani a meghirdetett tanári állásokból. Én indulásból úgy tudtam, hogy a szülőfalumban lesz egy szabad hely matematika-fizika szakra, de sajnos a listán nem szerepelt, így oda nem juthattam. És akkor nézegettem: ha már a szülőfalumba nem megyek, akkor középiskolai tanár akarok lenni. Szentkeresztbányán volt két matematika-fizika szak is meghirdetve, és mivel én előbb voltam a listán valamivel, mint az utánam következő kolléga, akkor én választhattam először, és odaírtam a nevemet Szentegyházán a szentkeresztbányai iskolához. Így kerültem én '60 őszén Szentkeresztbányára matek-fizika tanárnak.

– *Milyenek voltak a körülmények, a kollegák, a hangulat?*

– Az út, a műút, amin megérkeztem, még nem volt kész, csak olyan hengerelt út volt. Akkor nem nagyon bírtam az ilyen autóbuszozást, emlékszem, szinte rosszul lettem. Már augusztus végén elmentem oda háztűznézőbe, csak szeptember 15-én kezdődött az iskola, és akkor a kollégának is, aki a gyergyói volt, én írtam meg – én voltam megbízva, hogy nézzek körül, és értesítsem őt is –, hogy milyen ez a hely, mi vár ránk. Na, és akkor gyönyörű volt a környezet! Szétnéztem, szép őszi napsütés, minden. Mondtam: megfogtuk az Isten lábát, jön a kolléga, és itt nagyszerűen leszünk. Lementem Szentkeresztbányára gyalog, mert fent állt meg a busz a faluban – vagyis a volt faluban, mert most már kettőből város lett –, és ott nagyon nagy szeretettel fogadtak. Egyetlenegy probléma volt, hogy két pozíciót, két tanári állást hirdettek meg, és akkor egy előttem végzett kolléganő, aki csak helyettesként tanított, mikor megtudta, hogy nemcsak én jövök – nekem nagyon örvendett! –, de mikor megtudta, hogy még egy kolléga jön, mondta, hogy hát akkor neki

menni kell innen. Ez volt egy olyan rossz érzés, de aztán ezen is túltettük magunkat, és megkezdődött a tizenöt év, amit Szentkeresztbányán töltöttünk.

– *A lakás, a megélhetés hogyan alakult?*

– Hát ugye a legényemberek lévén... most ahol van a tanács, a polgármesteri hivatal abban akkor legénylakás volt, meg kell, hogy mondjam, úgy hívta az egész környék: bikaistálló. Ez volt az üzemben dolgozó fiúknak és az ilyen értelmiségieknek a szállása, itt laktak kétágyas szobákban, ugye nem volt fürdőszoba, se vécé, a vécé ilyen törökös volt, kint hátul az udvaron, ott külön lehetett fürödni. Na, de hát ez akkor nagydolog volt, hogy kaptunk egy kétágyas szobát a kollégával. Én egy év után, ugye '62 júliusában megnősültem, és akkor már, mint fiatal nős tanár kaptam egy kétszobás tömbházlakást. Kezdetben, egy évig a feleségemmel fenn a faluban egy nagyon kedves ismerősnél béreltünk egy szobát, és ott éltük meg a házasságnak az első évét, de utána, mondom, rögtön kaptunk kétszobás lakást, lent Szentkeresztbányán, és ott voltam 15 évig.

– *Milyen élmények kötődnek a pedagógus pálya első szakaszához?*

– A kezdeti élmény az volt, hogy nagy szeretettel vártak. Bementem az esti osztályba – akkor az esti nagyon erős volt, szinte erősebb volt, mint a nappali, a nappaliban mindig csak egy osztály tudott működni, ugye vidéki középiskola volt – és az estiben én voltam a legfiatalabb. Mikor beléptem, azt tapasztaltam, hogy mindenki idősebb, mint én. Ennek dacára nem volt probléma, mert megtaláltuk a hangot velük is. Akkor nem volt más szórakozás, mi visszamentünk ebéd után, hamarabb bejöttek az

estis fiúk, lányok, foglalkoztunk velük, orosz, mindent, amiben kellett, segítettük őket, hogy az óráikra felkészüljenek. Úgyhogy nagyon-nagyon beleástuk magunkat a munkába. És sokat sportoltunk, hol a végzős osztályokkal, foci, hol kézilabda, asztalitenisz. Nagyszerű asztalitenisz-bajnokságokat vívtunk, tanárok-tanárok ellen és diákok tanárok ellen. Tehát nagyon gazdag sportélet is volt, de minden hétvégén kulturális eseményeket is szerveztünk. Én hoztam ott létre fizikatanárként az első iskolaújságot, és egy osztály, akivel most találkoztam a nyáron 30 év után, ma is arra az újságra emlékszik. Annak négy szerkesztője is itt volt a találkozón. Úgyhogy vannak ilyenyszerű élményei is egy fizikatanárnak. Meg hogy tanítottam táncot, meg a kultúréletben is részt vettem. A kollégák? Egyszerre öten jöttünk oda egyetemet végzett emberek 60-ban, megerősödött a tantestület is, és el kell mondanom azt, hogy arányaiban, mivel csak egy osztályunk volt, volt olyan érettségi, hogy jobb eredményünk volt vagy legalább olyan eredményt értünk el, mint a híres Petru Groza, a mai Tamási Áron Székelyudvarhelyen. Mondom, még egyszer: arányaiban és létszámarányosan. Utána, mikor már szakközépiskolává alakult az iskola, én lettem az első igazgatója, és így történt az, hogy aztán '75-ben, mint igazgató jöttem el onnan. Én akkor előkészítettem az új fejlesztéseket, én hagytam jóvá az új beruházást, amiből épült az új iskola, épült a bentlakás, épültek a műhelyek. Úgyhogy azt a munkát is még elvégeztem, és akkor utána behoztak Csíkszeredába. Azzal a feltétellel engedtek el, hogyha vállalom a tanfelügyelőséget.

– *Fiatalként kapott Szentkeresztbányán igazgatói megbízást, ez hogyan történt?*

– Érdekes, jó, hogy rákérdeztél. Az első évfolyamomban, akik '60–'61-ben végeztek, az egyik tanítványnak az édesapja gyárigaz-

gató és Nagy Nemzetgyűlési képviselő volt, tagja volt a rajoni pártbizottságnak Udvarhelyen. Ennek a fiúnak én tanárként nagyon tetszettem, különben mi, fiatal tanárok elég hamar kedveltek lettünk az ifjúság körében, akikkel egyidősek voltunk nagyjából, és akkor ő hazament, és az apjának azt mondta, hogy belőlem igazgatót kell csinálni. Engem az egyetemen is megkörnyékezetek, hogy legyek párttag, de én ott kicseleztem a dolgokat és megszabadultam a párttagságtól. Itt viszont arra ébredtem fel, hogy egyszer csak az igazgató összeállította a doszárt, és hívtak, hogy felvesznek a pártba. De hogy még milyen érdekes ennek a párttagságomnak is a története, hogy egy gyerek csinált belőlem párttagot tulajdonképpen, így is mondhatnám. És mikor édesapám felhívott telefonon, hogy: „Fiam, mit csináltál, mert itt a faluban a párttitkár jön hozzám, hogy rólad, a családról kell írni egy referátumot, és akkor beleírhatja-e azt, hogy kulákok voltunk?” „Édesapám, mindent írjanak bele, hogy nehogypártagnak felvegyenek, párttagot csináljanak belőlem” – mondtam De hát akkor már nem számított semmit. Itt az akkori vezér eldöntötte, hogy én párttag leszek, és aztán behívtak egy ilyen meghallgatásra. Akkor az is divat volt, hogy ilyen nem tudom milyen „tanonc” – nem így hívták – lettél. Egy esztendőig megfigyeltek, nem rögtön lettél párttag, hanem ilyen megfigyelési időszak volt. Ennek a végén behívtak a rajoni pártbizottsághoz Udvarhelyre, ott elbeszélgettek becsületesen velem, és ott is gondoltam, hogy hátha ez a felolvasott életrajz megbukik, és nem leszek párttag. De aztán intettek egyet, és felvettek pártagnak. Annyit még hozzátennék a szentegyházi időszakhoz, hogy ugye itt ismertem meg a feleségemet, aki első tanítványom is volt, az első végzős osztályból származott, és itt születtek a lányaim, a fiam, ő akkor, amikor bekerültünk Csíkszeredába.

– *Az igazgatói szerepkörben elkerülhetetlen volt, hogy felsőbb személyekkel, döntéshozókkal kapcsolatot kellett kialakítani. Volt-e valamilyen akadály, korlát, hogyan lehetett intézkedni, egyezkedni ebben az időszakban a felettes szervekkel?*

– Én a szakközépiskolának lettem az igazgatója, mert csak mérnök vagy matematika-fizika szakost fogadtak el a törvények, azok lehettek csak igazgatók. Így lettem én igazgató – azon kívül, hogy a gyerekek is akarták. Akkor mi a Fémipari Minisztériumhoz tartoztunk, tehát nem kellett a helyi szervekkel intézkedni, hanem direkt a Nehézipari Minisztérium oktatási osztályához kellett fordulni. Volt egy ilyen oktatási osztály a Minisztériumban, az volt a felsőbb szerv. Persze a Tanfelügyelőség is beleszólt a mi munkánkba, de anyagi szempontból, meg ilyen dolgokban nem...

– *És ez a viszony a Minisztériummal milyen volt?*

– Ez tökéletes volt, olyan értelemben, hogy szerencsém volt azzal, hogy ennek az osztálynak a vezetője megértette, hogy mi egy kicsi induló gimnázium vagyunk, és azt, amit mi csinálunk napról napra – például egy műhely, egy esztergagép kihozása – ezeket nem lehet nagyobb ügyekkel összehasonlítani, mint például egy gépipari centrum Resicán vagy egy gépipari centrum Galacon, nem lehet minket azokkal mérni. Bukarestben meg is szőgyenítették nagy vezérigazgatókat: azt mondta ez az ember, így, mutatott rám, s azt mondta, hogy akinek ilyen iskolát nyomtak a nyakára az egy év alatt többet csinált, mint ti tíz év alatt, mert az iskolát teremtett, ti pedig, a nagy iskolák jösztek ide mindig ugyanazokkal a kérésekkel, mint öt éve, tíz éve. Voltak ilyen élményeim. A helyi tanáccsal nem volt bajom, mert azok nagyon támogattak. Én

valahogy az az ember voltam, aki ismerte ezeket az embereket és megtaláltam az utat, nem kellett túl sokat megalázkodjam. Kívívtam azt az elismertséget a tanári karnak is, hogy minket, miután odakerültem és igazgattam, nem szabadott megalázni. Ha megpróbálták, nagyon rosszul jártak velem. Én erre sokat adtam, hogy a tanári testületnek, az iskolának a becsületét megvédjük, és kivívjuk főleg. Erre sokat adtam és ugyanezt tettem én tanfelügyelőként, majd aztán főtanfelügyelőként is. Ez nem tetszett az elvtársaknak. Ezt a fajta magatartást nem tudták elfogadni, és azért később meg is találták az utat, hogy hogyan váljanak meg tőlem.

– *Az iskolaigazgatói megbízást a tanfelügyelői megbízás követte, most már a megyeközpontban...*

– Fiatal tanfelügyelőként megkaptam először egy évre Gyergyót és környékét, majd utána három évig voltam az Udvarhelyszékért felelős körzeti tanfelügyelő.

– *Körzeti tanfelügyelő és szakfelügyelő is?*

– Igen. Körzeti- és szakfelügyelő is. Mikor körzeti voltam akkor azt kérdezték az udvarhelyi barátaim, hogy: „Te, Pali, hát hogy tudtál te Csíkba menni? Hogy tudtad te a csíki levegőt megszokni?” Mondom: „Tudjátok mi a különbség a csíki és az udvarhelyi levegő között?” Aztán errefelé többet nem kérdeztek tőlem semmit. Persze viccesen mondtam nekik, de el kellett fogadni, mert nem értették meg, hogy én, akit ismeretek – három évig ugye köztük éltem –, hogy bírok Csíkban élni. Akkor még ilyen volt a hangulat. Azóta azt hiszem, hogy már nem ilyen feszes a dolog, de akkor bizony kinézték az udvarhelyiek a csíkiakat, s fordítva.

– *Mikor volt ez a váltás?*

– ’75 őszén kerültem Csíkszeredába és ’79 novemberében neveztek ki főtanfelügyelőnek. Ehhez az egészhez az is hozzátartozik, hogy Szemt-keresztbányáról én inkább Udvarhelyre mentem volna, megmondom őszintén. A lányom akkor lett nyolcadikos, iskolát kellett választani, azt mondta a feleségem: vagy itt maradunk, és akkor gondolkodni kell, hogy hogyan fogjuk tovább taníttatni a gyermekeinket vagy pedig most menjünk el. És akkor én amellet döntöttem, hogy elmegyünk. Versenyvizsgáztam Udvarhelyre, a mostani Ötvös Gimnáziumban volt egy szabad fizikusi állás, amit megkaptam. Igen ám, de akkor a Megyei Tanfelügyelőség megkeresett, hogy nem engednek oda, mert igazgató vagyok, és csak akkor jöhetek el, hogyha elvállalom a tanfelügyelőséget. Egy kicsit ez ilyen zsarolásforma volt. Hogy megoldódjon ez a dolog, akkor a katedrámat is áttették Csíkszeredába, municípiumból municípiumba kellett tenni. Így kerültem én a katedrámmal a Márton Áronba, az akkori matematika-fizika líceumhoz és lettem a megyeközpontban szakfelügyelő négy és fél évig. Ezt követően lettem főtanfelügyelő. Akkor a törvények azt mondták, hogy aki már háromszor volt főtanfelügyelő, az negyedszer is nem lehet. Akik pedig az akkori pártrotáció szerint főtanfelügyelők kellett volna legyenek, azok ellen – két személy ellen, a nevüket nem akarom mondani – anyagi kivizsgálás folyt, és akkor engem gyorsan valaki bedobott és kineveztek gyorsan főtanfelügyelőnek. Nem ismertek engem kellőképpen az elvtársak, de utána megtanulták, hogy én nem vagyok hajlandó olyan szolgálai módon szolgálni ezt a rendszert.

– *A Tanfelügyelőség minden tekintetben más helyzetet jelentett, mint a korábbi iskolavezetés: más kollégák, más feladatok, más döntési helyzetek...*

– A kollégákkal nem volt baj, de én nem bírtam azelőtt sem a tanfelügyelőséget, mielőtt bekerültem volna, nem bírtam akkor sem, amikor én vezettem, és nem bírom most sem. Én ezt a testületet, ezt a megyei szervezetet, így, ebben a formában semmiféleképpen nem tartom jónak. Ezt tudják rólam, és ezért sokan haragudtak, mert én ezt ki is mondom. De hát, amit most érzek, azt ki is kell, mondjam: én a Tanfelügyelőséget ebben a formában, amikor főleg hatalomgyakorló szervként működik, nem fogadom el soha. Négy és fél évig főtanfelügyelő voltam, akkor arra kértem a kollégákat, akik azelőtt is a kollégáim voltak, hogy amíg én vagyó, a főtanfelügyelő, addig meg ne halljam azt, hogy így viselkednek, tehát hatalomgyakorlóként. Amikor kimegyünk, akkor ellenőrözünk, de segítségadás legyen mögötte. Ne azért menjünk oda, hogy romboljunk, hanem azért, hogy építsük. Ha meghallom, hogy valaki úgy viselkedik, akkor velem gyűlik meg a baja. Tudok mondani konkrét példát, ahogy előttem egy kihallgatáson egyik kollégám megalázta egy öreg tanítónőjét, rászólt. Na, ne félj, megkapta a magáét. Azt mondtam: „Ha még egyszer ilyen vagy, elvállunk egymástól.” Ebben nem ismertem pardont. És ezt megszokták. Már körzeti tanfelügyelő koromban is azt követtem, hogy adjuk meg a tiszteletet, és a dolgokat végezni kell rendesen. Kimentem a körzetbe és meghallgattam a tanárkollégákat, nem ők vonultak be a császár elé úgymond, hogy a nagy kegyeket kiosszam, mert bizony el lehet képzelni, hogy 200-300 embernek a sorsáról döntöttünk minden ősszel. Hogyha nem vigyáztál, és nem tanítottad, vagy nem kötelezted a kollégákat, hogy itt lehetőleg jól járjunk el, akkor bizony sok embernek megkeserítettük az életét, minthogy a mi időnkben is biztos előfordulhatott akaratomon kívül, hogy nem úgy jártak el, ahogy kellett volna. Akkor ilyen volt a rendszer is, meg ilyenek voltunk mi is. Úgyhogy számomra nem volt szép idő a főtanfelügyelőség, a természetemmel

teljesen összeférhetetlen dolgokat kellett volna csináljak, és mivel nem csináltam, nagyon forgolódtak körülöttem. Kérdezték tőlem azt több interjúban is, hogy hogyan tudtam azt megcsinálni, hogy négy év alatt visszahoztam 4000 gyereket a román nyelvű oktatásból a magyar oktatásba. Én azt mondtam, hármasszabályt alkalmazok, elvtársak: ennyi magyar gyerek, ennyi hely, ennyi román gyerek, ennyi hely. Hogyha, kap egy osztályt a megye, egy szakosztályt, mondjuk biológiai-kémiát – egyszer talán meg is történt ez az időmben –, akkor jön a pozitív diszkrimináció: arányuknak megfelelően a románok nem kapnának egy helyet se, mert kevesen vannak a mi megyénkben, de mivel mindenkinek az anyanyelvén kell tanulnia, kapnak egy csoportot, azaz tíz helyet, vagy tizenkettőt, nem tudom, mennyi volt pontosan a csoport, de a többi 26 vagy 24 diák magyarul fog tanulni.

Akkor kiküldtek egy miniszteri brigádot. Jöttek ide szépen, hogy leváltanak engem. Akkor leváltanak. Mondom: „Hát én nem kértem ezt a funkciót, uraim, de amíg itt én vagyok a főtanfelügyelő, addig ez a játék nem megy tovább. Állítsanak félre és akkor mehet a menet, de én ilyeneket nem fogok megtenni.” Aztán ugye jött az alkalom, hogy meglátogattam Sütőt a sikaszói házában, és ott lehallgatott a Securitate. Ezt még elmondom előtte röviden, hogy milyen volt a Secu. Mindent tudott. Tudták azt, hogy belőlem főtanfelügyelő lesz, én még nem tudtam, mert én akkor csak tanfelügyelő voltam, de ők tudták. És szegény Sándor Dénes barátom – azért mondom, hogy szegény, mert már nem él –, nagyon művelt ember volt, megosztotta a véleményét, szabadon osztogatott könyveket. Így adta kezünkbe László Gyula A „*kettős honfoglalás*”-át, ami akkor nagyon tiltott és üldözött dolog volt. Na, ebből lett az, hogy őt behívták a Secura – nem emiatt, hanem azért, mert a szomszédja jelentette, hogy magyarországi vendégeket fogadott és nem jelentette a rendőrségen, ezért hívták be, de tulajdonképpen ez könyv volt a dologban.

Le kellett írja, hogy kinek adta oda ezt a könyvet. Köztük voltam én is. Engem is hívtak. A főnök mondta nekem: „Pali, be kell menni”. Mondtam: én nem megyek be. „Ne hülyéskedj, be kell menni, megkérdeznék s kész.” Na, kiderült, hogy engem tulajdonképpen nem ezért hívtak be, hanem azért, mert ők már tudták, hogy én leszek a főtanfelügyelő és már akkor az ő oldalukra akartak állítani. Amikor kihallgattak, kérdeztek a könyvről. Elmondtam, hogy: igen, olvastam, na és? Mondtam: „Mi van? Emberi jogom, hogy azt olvassak, amit akarok.” Én nem adtam tovább, mondom, nem terjesztettem. A secus aki kihallgatott az aztán ki is rúgott volna, hogyha nem lett volna az, hogy belőlem rövidesen főtanfelügyelő lesz. A végén úgy fejezték be a kihallgatást, hogy azt mondta: „Tessék, még maradni az elvtársnál, mert jön az ezredes és szóba akar állni Önnel.” Most képzeld el, jött civilbe az ezredes úr, és amikor belépett az ajtón, ott a Securitate egy asztal két székes kihallgatótermébe, akkor azonnal leesett nekem a tantusz: hát ez az ember a lakásomtól a hivatalig régóta kísér engem. Képzeld el ezt a döbbenetet! És akkor az elvtárs nagyon szépen arról beszélt, hogy: „Mi tudjuk Lászlófy elvtárs, hogy Önből főtanfelügyelő lesz, és a kérésünk az, hogy Sándor Dénest azonnal váltsa le.” Én meghallgattam, utána mondom: elmehetek? Azt mondta: igen. Elmentem. És tényleg főtanfelügyelő lettem. Két-három nappal később megjelent az értünk felelős szekus ezredes – nem az, aki velem szóba állt, hanem egy másik, aki a tanügyért és az egészségügyért felelt –, jött emlékeztetni engem arra, hogy most akkor hajtsam végre a Sándor Dénes leváltását. Azt mondtam: „Ide figyeljen! Egy, többet ide ne jöjjön. Kettő, amíg én főtanfelügyelő vagyok, addig a legértékesebb emberemtől nem fogok megszabadulni. Én nem ígértem maguknak semmit. Maguk mondták, hogy ezt kell csináljam. Én akkor nem hittem, hogy főtanfelügyelő leszek, de most főtanfelügyelő vagyok, és arra kérem, többet ide hozzám ne jöjjön. Ha pedig valami olyasmit csinálok,

ami államellenes, akkor védjen meg, szóljon, mielőtt bajba kerülnék. De ilyesmikkel engem többet ne látogasson meg. Viszontlátásra, ezredes elvtárs.”

El kell mondanom azt is, hogy ez a főtanfelügyelőség annyi kárt és bajt hozott az én fejemre... Amikor a Sütő Andrásnál tett látogatásom megtörtént, akkor két megyei párttitkár állt velem szóba. Szász elvtárs volt akkor a megyei első titkár, és ő megbízta ezt a szervező titkárt, Neag-nak hívták és Brisc elvtársnőt, ő volt a propagandamesster. Ők ketten álltak szóba velem. Egy büro ülés is volt, az is tartott vagy két órát. Engem olyasmivel vádoltak, hogy én lepaktáltam az egyházzal, hogy az én időmben megnövekedett az elsőáldozók száma, a bértálmunkások száma. Hogy amióta én vagyok a főtanfelügyelő a csíki nagyparkban a magyarok megverik a román gyerekeket, megkérdezik, hogy román vagy-e, s ha román, akkor jól megverik. Vagy, hogy Ditróban énekelik a tanárok a magyar himnusz, és azért is én voltam a hibás. Ilyeneket vágtak a fejemhez. De én szerencsére tudtam, hogy ez mind azért van, mert meg akarnak tőlem szabadulni. Akkor tőlem azt kívánták, hogy az a büro ülésen, mondjam azt, hogy: „Tovarășul, am greșit. Mea culpa, mea maxima culpa.” Én ezt nem tettem. Azt mondtam, hogy amivel itt vádoltak, én semmivel se értek egyet. Amíg be kell töltenem ezt a funkciót, betöltöm, de aztán visszamegyek a katedrára. Úgyhogy semmi bűnbánat. Akkor szépen kerülgettek ott még egy darabig, aztán ügyesen megköszönték a munkámat. Lejött hozzám Brisc elvtársnő és Pataki elvtárs, megköszönték a munkám és visszamehettem katedrára. Pontosan április elsején, '84 április elsején menekültem meg ettől a pozíciótól. Kijöttem a felsőházból – ott volt a megye, ahol most a városi tanács van –, kijöttem, felnéztem az égre, s mondtam: „Édes Istenem, a bolondokházától megszabadítottál. Ámen.” Ennyi volt nekem a főtanfelügye-

lőség, és ezt azért tettem, mert engem a volt tanáraink arra tanítottak, hogyha valami tisztségbe kerülsz, akkor ne törekedj arra, hogy tisztséget viselj, de ha odatesznek, akkor használj a közönségnek, alázattal szolgálj, s mikor nem tudsz, állj félre, ezt nagyon a lelkemre kötötték akkor. Sok tanár, az említett Fehér Pali bácsi, meg Zsidó Donát elbeszélgettek velem, látták bennem, hogy tanár akarok lenni. Éjszakai beszélgetéseket is tartottunk, elvittek engem magánsétára Brassóban a Cenk alá, és akkor magyarázták el azt, amit az osztályban nem mondhattak el. Mert ők is féltek, de bennem megbíztak. És ehhez kapcsolódik életem egyik legnagyobb története, amit itt is el szeretnék mondani. Kilencedikes koromban, '55 februárjában szabadult Márton Áron püspök a bukaresti fogságból. Utoljára Bukarestben őrizték, kiszabadult, onnan utazott vissza Gyulafehérvárra, de Brassóban megállt egy éjszakára, mert meg akarta látogatni az ugyancsak bebörtönzött, de kiszabadult brassói főesperest. Reggel misézett a katolikus templomban a püspök úr. Mivel egy évig kántorkodtam a Szent János utcai Barátok templomában kilencedikes koromban, ismertek a papok, megbíztak bennem, és behívtak. Képzeld el: egyedül ministráltam a püspöknek '55 tavaszán. Akkor még latin liturgia volt, rámtette a kezét – alacsonyabb volt nálam, mert én akkor is már megvoltam szinte 1,80 –, nézett engem azzal a szúrós szemöldökével, s mondta nekem: Pax vobis. Egy életre elég volt ez nekem, hogy ne tántorodjak el. Sokat tántorogtam azután is, de ez a találkozó – én ezt így érzem mind a mai napig – meghatározta az életemet. Nem tudtam volna más utat bejárni, ha nincsen ez a személyes találkozás egy ekkora kisugárzású emberrel. Lehet, hogy eltévedtem volna, de így a szüleim, a püspök úr és a Jóisten megmentett. Úgy gondolom. S szeretném, hogy ameddig még tudom, szolgálhassam a közösséget.

– *A megyei hatalmasokkal folytatott vita, huzavona ellenére, a mából visszsanézve, mi volt a főtanfelügyelőségben olyan siker, eredmény, aminek üzenete lehet a ma számára is...*

– Meg lehetne nézni az évkönyvet ’79-ből és ’84-ből, amikor beültem főtanfelügyelői székbe és amikor kiszálltam. Amikor én bementem, a magyarul tanuló középiskolások száma 7800 volt – körülbelül, nem emlékszem pontosan. Amikor eljöttem, tizenkétezer volt. Négyezer gyereket hoztam vissza ezzel a hármasszabállyal a magyar nyelvű oktatásba, teljesen nyíltan, a pártbizottság székházában tartott felkészítő, a román és magyar nyelven elmondott elvek alapján. Ezért nem tudtak hozzám nyúlni, mert én nem úgy csináltam, hogy behívlak téged, hogy gyere, komám esküdjünk össze. Nem. Én ezt leírtam, hirdettem. S az igazgatók megszokták, a románok is, nem igaz, hogy nem. Mikor leváltottak, azt kérdezték Neag-tól, utólag, tudtam meg, kérdezték tőle, hogy „De ce a fost schimbat tovarășul?” S azt mondta idegesen: „A fost șovinist”. Erre mondták: „Nu-i adevărat, a fost un domn ca noi.” Így mondták a románok. Úgyhogy én állítom, hogy a minisztériumtól kezdve mindenhol, ahol én ilyen gerincesen viselkedtem, jobban becsültek... És ez így van az életben, hogyha becsületes, gerinces vagy, annak előbb-utóbb megvan a jutalma. Viszont, ha látják, hogy gyenge, gerinctelen vagy, akkor kihasználnak, mindent véghezviszel, s te a funkcióért mindent megcsinálsz. Ez itt a baj.

– *A főtanfelügyelőség után a tanári munka következett a csíkszeredai gimnáziumban...*

– Igen, azok voltak a legszebb évek, miután megszabadultam a Tanfelügyelőségtől, ’84-től ’94-ig tanár, ’94-től 2000-ig igazgató voltam.

– *Nézzük először a tanári periódust. Ennek két szakasza is van: a '89 előtti és a '89 utáni szakasz...*

– Életem legszebb időszaka. Kétszer kaptam lehetőséget arra, hogy osztályfőnök legyek, '84 és '88 között és '88-tól '92-ig. Ez a második volt a legérdekesebb osztály, ugye két évet voltak az átkosban, két évet voltak az én kezem alatt az újvilágban. Én '89-ben osztályfőnök voltam a mechanika osztályban a mai Márton Áronban, és akkor tizenegy osztály volt, de tízben román nyelven folyt az oktatás. Így ért minket a változás. Tízben! Az én osztályom, a mechanika osztály volt az egyetlen magyar anyanyelvű, a többiben vegyesen voltak román és magyar gyerekek, de az összes magyar gyerek románul kellett tanuljon, mert így volt a kommunizmus csúcán.

Volt, hogy megkérdezték tőlem, hogy nem kellett a diákjaimtól bocsánatot kérjek? És mondom: „Miért kértem volna bocsánatot? Én az a tanár maradtam, aki azelőtt voltam, és azt tanítom nekik, amit akkor. Nem mondok mást most ebben az új világban többet, sőt, talán többet mondtam akkor, mint most.”

– *Új munkahely, új emberek, új helyzet...*

– Én vittem kirándulni a diákokat, még a szentkeresztbányai időmben is. Ha igazgató voltam, ha csak egyszerűen tanítottam egy osztályt, az az én kezem alatt egyszer meg kellett járja Kolozsvárt. Kolozsváron a magyar színházban már tudták, hogy a téli vagy a tavaszi vakációban jönnek a szentkeresztbányai diákok. Szépen, egyenruhában, kivasalt nyakkendővel, minden. Ott ültünk a Magyar Színháznak a karzatán, két sor a miénk volt. Mindig szeretettel fogadtak. Ott tanítottam őket arra, hogy a színházat, operát szeretni kell. A hét alatt egyszer elvittem őket a

filharmónia koncertjére is. Ezek voltak a legszebb dolgok, amiket tettem akkor is, és később aztán főleg ezzel a két osztállyal. Ezek olyanok, mint a gyermekeim. Én azért vagyok nyugodt, mert ha ma kimegyek Csíkszeredában az utcára, leszólítanak, hogy: „Pali bácsi”. Nem azt mondják, hogy tanár úr, hanem, hogy Pali bácsi. Szólnak, hogy: „Pali bácsi, álljon meg”, s hozzák az unokát, hozzák a gyermeküket. Számomra ez többet ér, mint az összes kitüntetés, amit életemben kaptam. Kaptam eleget, de egyik se ér annyit, mint egy volt diáknak a megbecsülése.

Én sokszor megkérdeztem a kollégáimtól is, akik osztályfőnökök voltak s panaszkodtak a fegyelmezésre, a szülők nem megfelelő viselkedésére, hogy: „Te jártál ezeknél a gyermekeknél?” Én vettem a fáradságot, és abban a két évben, négy évben minimum egyszer – volt, akit többször is – meglátogattam. Így ismerem a diákokat, hogy ki az, aki Szentsimon legfelsőbb részén, Csátószegnek a tetején lakott. Tudom, hogy az ma a főmérnök, és az vezeti műszakilag Parajdi Sóbányát. Én ezeket így tudom összehasonlítani. Vagy tudom azt, hogy ki az, akinek az édesapja a szeszgyárnak volt az igazgatója. Tudom azt, hogy az a szegény ember – akinek csak azért nem mondom a nevét, mert annak édesapja se volt, édesanyja se volt – mikor érettségizni kellett, nem akarta tőlem elfogadni, hogy vegyek neki rendruhát. Alig tudtam rávenni... Ilyenek voltak, mindenféle rendű ember, akinek a családi háttérét meg kellett ismerni. Ez adta meg nekem arra a lehetőséget, hogy ne kelljen, fegyelmezzek. Én nem ismerem ezt a szót, hogy fegyelmezés.

– Az iskola hangulatából – ezek nehéz évek voltak ’89 előtt – mit érdemes fölidézni?

– Hát, a sok politikai félórát, amit kellett tartani, az minden valami-re való ember számára rettenetes volt. Én ezt úgy oldottam meg, mivel

tettem ennél rosszabb fát is a tűzre, hogy a gyerekeknek azt mondtam: „Fiam, kell ilyen legyen, de mi ebben a fél órában inkább matekozzunk vagy énekeljünk. Viszont, hogy a tanár bácsi is rendben legyen, vesztetek az édesapátoknak járó újságot, vagy a szomszédnak járó újságot, és minden héten, egy kicsi politikai valamit kiírtok onnan, hogy a füzetetekbe legyen meg, hogy volt politika.” Na, én, ha hiszed, ha nem, nem tartottam politikai félórát. Élnek a tanítványaim, meg lehet kérdezni, nem én találom ki ezt a mesét, ők el tudják mondani, hogy tényleg így volt. Én ezt se csináltam. Vagy volt olyan, amikor Ceaușescut kellett várjuk, későre jött, de attól kellett várni. Akkor gyakoroltatták a köszöntést, kivittek a főtérre, és emlékszem volt tribün készítve, és akkor az előtt fel kellett emeljék ezeket a táblákat. Fazakas János barátunk, aki most is él, ő akkor nem tudom alpolgármester vagy propagandatitkár volt a városban, mondta, amikor kellett a táblákat felemelni, hogy „Ceaușescu sus”, s mikor kellett levenni, hogy „Ceaușescu jos”. Ceaușescu sus, Ceaușescu jos... a gyermekek nem értették, de mi tanárok röhögünk. Aztán oda mentünk hozzá, jól ismertük el, szerettük, és mondtuk neki, hogy: „Vigyázz Jani, mert ebből neked nagy bajod lehet. A sus még hagyján, de a jos, az már nem megy.” Voltak ilyen dolgok.

Nyilván, hogy felelősséggel járt a tanítás. Itt jött be a hivatástudat, a tanári pályának a hivatástudata, hogy az iskolás gyerek, az ő kezében van. Tehát az a nagy felelőssége a tanárnak, főleg, ha még osztályfőnök is vagy, hogy azt az időszakot kihasználjad. A te felelősséged, hogyha elrontasz valamit, a te felelősséged, ha hozzáadsz az életéhez valamit. És itt kezdődik a tanári munka. Szerintem, ha ezt nem érti valaki, akkor ne menjen pedagógusnak. Ezért mondom, hogy sajnos ma is sok a favágó a pályán, akiknek halvány gőzük sincs erről. Panaszkozhatnak, hogy nem tudnak figyelmeztetni, de a gyermek megérzi, a gyermek tudja, hogyha szeretettel fordulsz oda, ha megbecsülöd őt, akkor azt viszonozza. Én

nem mondom, vannak azért elszabadult gyermekek, de azokkal is lehet bánni. Én nem hiába mondtam azt, hogy nem kellett fegyelmezzek. Én bementem az osztályba, becsuktam az ajtót, volt egy rendje minden órának, de egyik sem volt olyan, mint a másik. Énekeltünk, mikor láttam, hogy fáradtak, akkor megálltam, és mondtam egy viccet vagy szavaltam verseket, hogy szeressék meg a magyar irodalmat. Na, ezekkel szórakoztattam őket, meg érzékenyítettem, hogy szeressék a verset, a magyar irodalmat. Vagy bevittem egy hegedűt, például, hogy egy nyitányt eljátszak nekik az én gyenge, de tűrhető tudásommal. Szentkeresztbányán az öcsémnek a feleségét is tanítottam, és azt mondja, hogy nem emlékszik semmi fizikára, se matekra, de arra igen, hogy az Erkel nem tudom melyik operájának a nyitányát eljátszottam nekik, na, arra emlékszik.

– *A rendszerváltás az iskolában hogyan zajlott...*

– Hát az egy érdekes dolog volt... Kérlek szépen, az úgy történt, hogy volt nekünk egy olyan szülőnk, aki erdész volt – nem is csak erdész, hanem erdészfőnök valami, ott a madarasi erdőkben. Annak a gyereke nálunk járt, és néhány kollegával a téli szünetben meghívott magához. Bejött, s mondta, hogy: „A tanár urak fáradtak. Jöjjenek ki oda, egy jó flekkent megeszünk, énekelgetünk, maguknak is kell egy kicsi szabadság.” Mi bizony örvendtünk egy ilyen kedves meghívásnak. Mentünk kifelé az autóval a Madicsánál amikor bemondták, ugye rádió ment közben, hogy öngyilkos lett a hadügyminiszter. És aztán utána mindjárt, hogy megszökött Ceaușescu. És mi is jöttünk volna gyorsan onnan haza. Dánfalván már égtek a tüzek, a könyvből rakott máglyák, a marxista könyvek halomban égtek. A plébános úr járt körülöttük, le tartóztattak minket, be kellett menjünk a plébániára, hogy igazoljuk

magunkat, majd meg kellett inni a szilvapálinkát, s aztán mehettünk hazafelé. De mi hova mentünk? Az iskolába. Nem hazamentünk – pedig tudtuk, hogyha itt Dánfalván ilyen van, akkor mi lehet Csíkban! – hanem az iskolába, mert az iskola a tanárnak szent. Ott volt Csiszér Lajos, Isten nyugtassa, ő volt az utolsó igazgató az átkosban. Mondta: „Jaj de jó, hogy jöttetek, gyorsan, gyertek, segítsetek, szedjünk le minden ilyen Ceaușescu feliratot.” Tele volt az egész iskola. Na, mire szedtük hamar, jött a lányom, hogy: „Gyere édesapám, mert be kell menj a megyéhez, egész délután kerestek.” Mondom: „Mi van?” Hát azt mondja: „Te nem tudod?” Mondom: „Én nem tudok semmit.” Hát akkor a forradalmi nép már kint volt a főtéren, bent már ott elosztották a funkciókat, mindent, megválasztották a végleges tanácsot, és így kerültem be én ebbe az új vezetésbe.

Ebben az időben zajlott aztán az iskolák névadása, akkor nagyon sokan várták, hogy én jöjjek – már tartottam órát az iskolában, de dolgozhattam a tanácsnál is hat hónapot –, és várták, hogy jöjjek az iskolába. Ki volt írva Kájoninak a neve, azt hiszem a Baróti Szabó Dávid neve, akkor már persze a Márton Áron neve, oda kellett menni mindenkinek aláírni, hogy melyik név mellett vagyunk. A katolikusoknak egyértelmű volt Márton Áron, de voltak akik nem ismerték annyira. Én jöttem az iskolába, néztek, hogy mit csinálok, odamentem, és rögtön Márton Áron neve mellé írtam alá. Odajött egy pedagógus kolléga, és megkérdezte, hogy: „Pali, miért?” És akkor elmondtam neki, hogy miért. És az a kolléganő, megmondanám a nevét is, de nem lényeg, megvallotta írásban, benne van valamelyik évkönyvben, az iskolai évkönyvben, hogy: „Én Lászlófy Palitól tanultam meg azt, hogy kicsoda Márton Áron.” Beismerte evangélikus brassói származású tanárnő, ma már nyugdíjas, volt iskolaigazgató, aligazgató, satöbbi, de ő nem tudta, és nem értette, hogy miért legyen a Márton Áron. És én neki nyugodtan elmondtam: „ezért Klárika

– mondtam - ezért.” Erre emlékezett, és az évkönyvben elmondta, hogy ő Márton Áront nagyon tiszteli, de nekem köszönheti, hogy megismerte Márton Áront.

– *A tanításban, a diákokkal való viszonyban ez a rendszerváltás hozott változást?*

– Nekem nem. Abból kiindulva, hogy én éppen emberi módon próbáltam bánni a tanítványaimmal, akkor is tiszteltem őket. Én azért akartam középiskolai tanár lenni mindig, mert ezt a korosztályt tartottam hozzám, nevelőként a legközelebbinek. Tehát itt volt az a lehetőség, hogy tudjad formálni. Itt már komolyabbak, ugye már a felnőtt korba mennek át, tehát van kivel beszélni, értelmesek. Nincs az az elveszett gyerek, akit – ha négy évig te vele foglalkozol – nem lehet valamilyen módon jobb útra téríteni. Ezek vonzottak engem. Sose akartam – bocsássatok meg, nem szeretném az egyetemi tanárokat megsérteni, de én nem akartam egyetemi tanár lenni. Engem ott akartak tartani az egyetemen tanársegédnek, de azt mondtam: soha. Főleg, amikor láttam, hogy László Tihamér, hogy bánt a tanársegédeivel. Előttünk szidta őket, ott kellett szökdössenek, mert nagyon szigorú tanár volt. S azt mondtam: szó se lehet. De nem is kíváncsoztam. Behívott a dékán mikor utolsó éves voltam, hogy: „Nem akar itt maradni?” S mondtam, hogy nem. Én nem jövök se tanárnak, se lektornak.” Aztán kacagtak: „Maga ezt komolyan mondja?” „Nagyon komolyan. Ahhoz, hogy az ember idejöjjön az egyetemre, olyan tudományos munkája kell legyen... Én nem jövök se tanársegédnek, se lektornak. Mondom, nem, nem. Viszontlátásra dékán úr! Köszönöm szépen, hogy rám gondoltak. Én középiskolai tanár szeretnék lenni.”

– *A tanári állást egy igazgatói megbízás követte a Márton Áron Főgimnáziumban.*

– 1979-től 1984-ig voltam főtanfelügyelő. ‘84-ben visszakerültem a katedrára és ‘84-től kezdődött az a nyolc év, amikor osztályfőnök lehettem. Ezzel a tanári munkásságom be is fejeződött, mert ‘94-ben, amikor Ejgel Ernő igazgató úr nyugdíjba vonult, akkor még ilyen demokratikus játékszabályok szerint a tantestület választott igazgatót, és akkor a jelöltek közül, öt vagy hat jelölt volt, én jöttem ki első helyen. Így én, mint a tantestület által megválasztott igazgató kaptam meg ezt a megbízást. 1994-től 2000-ig, a nyugdíjba vonulásomig voltam a Márton Áron Gimnázium igazgatója. Ez alatt csak egy-két fizika órát tartottam a humán osztályokban, ezek voltak a különleges fizikaórák, amikor fizikáról kevés szó esett, de műveltségről, éneklésről és zenélésről annál több. Tanárként én már több mint nyolc évet töltöttem az iskolában, ismertem a kollégákat, a tantestületnek az összetételét, az embereket. Nem valami kívülről hozott ember voltam, aki nem látta át a dolgokat. Megpróbáltam az én felfogásomnak megfelelően kidolgozni egy cselekvési tervet, ami abban a hat esztendőben érvényesült is. Aligazgatónak magam mellé Varga Lászlót választottam, fiatal tanár volt, akkor került nemrég hozzánk. Így indultunk el.

Az alatt a hat év alatt próbáltam az akkori körülményeken lehetőségek szerint javítani. Például: nagyon hideg volt a líceum épülete, fűtési gondjaink voltak. Akkor már lehetett az Illyés Alapítványnál pályázni, és akkor történt a fűtésrendszer első modernizálása. Akkor hoztunk Illyés Alapítványi alapokból két hatalmas gázfűtésű kazánt, és mindenki, attól a pillanattól, amikor ezeket beüzemelték, kezdte jól érezni magát, nem fázott többet annyit. Persze a fogyasztás is megnőtt és a költség is, de a termekben és a bentlakásban főleg – akkor még a bentlakás is

működött – javítottunk az életkörülményeken. A másik az volt, hogy én már a fordulat után furcsának, nem méltónak tartottam azt – a mi épületünkben működött a Segítő Mária Gimnázium is –, hogy amikor istentiszteletek, misék voltak, akkor színpadra a papok vonultak fel, recsegett a pódium... Meg amúgyis: színpadról misézni? Nekem ez így nem tetszett, és az igazgatóságom kezdetén eldöntöttem, mindenféle jóváhagyás és demokratikus kérdezősködés nélkül, hogy a színpad lebontásra kerül. Egy adott reggel behívtam Kozma urat, a gondnokot, és azt mondtam, hogy: „Csaba, a színpad lebontásra kerül”. „Nem lehet, azt Márton Árpád tanár úr díszítette és ő tervezte.” Mondom: „Ugyanaz a Márton Árpád tanár úr, aki felettem lakik a tömbházban, egy emelettel feljebb, ott ahol lakom én, meg fogja majd tervezni az új színpadot, egy modern, de mégiscsak a régihez hű elképzelést. A terem funkcionalitásán nem változtatunk, de eltüntetjük a színpadot.” Ez is történt. Jött Márton Árpád, megrajzolta, amit kellett: két lépcső, pódiumszerűség, majd visszakerült a kereszt, a sima kereszt korpusz nélkül, csak ugye nagy kereszt és az oltárasztal. Ezek voltak az első díszletek, amelyek alkalmassá tették a termet arra, hogy ott lehessen megfelelően misézni, vagy akár más egyházi dolgokat, vagy bármilyen olyan rendezvényt tartani, ami méltó ehhez a helyhez. De amikor színházi előadás volt vagy egy táncsoport szerepelt, arra is alkalmas volt. Tehát a terem használhatóságán és funkcionalitásán nem hogy rontott volna, szerintem inkább javított. Utána következett a nagy ablakképeknek a helyreállítása. Addig ilyen szép, színes kockákból álló, nonfiguratív dolog volt ott, nem sima ablaküveg. Még Pethő igazgatóasszony az ő idejében csináltatta bukaresti képzőművészekkel. Szép volt, akkor, a régi időben nem lehetett mást csinálni. Elhatároztam, hogy ezt is helyreállítom. Két művészt kértem fel erre. Az egyik, Nagy Ödön – aki a Millennium templomon az angyalokat és magát Jézust is tervezte – sajnos már nem él. A másik

Vorzsák Gyula, fiatal művész, akkor is fiatal volt, még most is az. Na, tehát, ők ketten az én felkérésemre nekifogtak, és megtervezték Szent István alakját, a Szűzanyát Jézussal és Szent Imre herceget. Én tudom, hogy aztán ezek lekerültek. Az én időmben ezeket megáldotta a püspök úr. De utána jött az iskolának a teljes felújítása – ez nagyon szép dolog, azt mondom, hogy Közép-Európában nincs még egy ilyen gimnázium, amelyik ilyen szépen felújult és megújult volna –, egy más koncepció. Ezeket az ablakokat kicserélték, egy kolozsvári művész az ő elképzelése szerint tervezte – keresve a múltat, jobban utánanézett talán ezeknek a régi képeknek –, és akkor így megújult, újra megújult a kápolna vagy díszterem, ahogy neveztük régebben. Tehát ez a két dolog volt: egyrészt az életkörülményeken javítani, meg nem felejtetni el azt, hogy a líceum mégiscsak katolikus gimnázium volt. Nem annyira azt az időt akartam én visszahozni, ami volt, hanem azt szerettem volna, hogy újuljon meg az élet, a keresztény élet, és ne csináljunk olyasmit, hogy színelőadás-ként szerepeljen egy szentmise például a gyermekek előtt, mert azt én már nem bírtam. Na, hát ez volt két ilyen nagyobb dolog, amiben nem nagyon kértem ki a véleményeket, mert tudtam, hogy hetvenhétféleképpen fognak vélekedni Ezt itt el kell döntení, hogy megcsinálom. Senki sem volt nagyon mellettem. Emlékszem Kovács Kati kolléganőmre, aki, amikor meghallotta először, hogy mit akarok – aztán ugye csak eljutott a tanári közösséghez, hogy én itten milyen merész lépésekre szántam el magunkat – jött, hogy: „Hát Pali, hogy gondolod? Ezt nem lehet!” Mondom: „Kati, én megértelek téged, idekerültél az iskolába, mint én is, itt élted az életed nagy részét, kedvelt tanárnő vagy, minden kicsengetés, minden találkozó ehhez a teremhez, ehhez a képhez köt. De hidd el nekem, hogyha megtörténnek ezek a változások, és két eseményen részt veszel, akkor elfogadod azt, hogy már ideje volt, hogy ez visszakerüljön.” Tudniillik a színpad eltakarta a szentélyi részt teljesen,

művészileg is megbontotta a teremnek az egykori elképzelését. Ezek akkor felszabadultak, a szép oszlopok, a háttér is ugye teljesen kiszabadult, mert nem takarta el a színpadnak szánt deszkadolog. Emellett új festést is kapott, tehát megújult a díszterem. Katika is mondta utána, hogy: „Hát Pali, csodálatos. Felejtsd el, amit mondtam.” Nem mondtam, de nem csodálkoztam ezen, mert az emberek, amit megszoknak, amihez ragaszkodnak, az szép dolog, csak meg kell érteni, hogy kell a változás. Azért kell egy kicsi bátorság is, meg elhatározás, mert ha nem, akkor marad minden a régiben. Hirtelen ezek a dolgok jutnak eszembe. Na meg az, hogy... Számomra ez az igazgatói minőség, mint ahogy a főtanfelügyelőség, nem jelentett semmit, én nem éreztem magam kiváltságosabbnak, mint a többi kolléga, én mindenkit fogadtam. Mindig, ahogy szokták mondani, az ajtóm nyitva állt, bejöhettek bármikor. Sokszor a kolléganőkkel órákat tárgyaltunk irodalmi dolgokról, rendezvényekről, folyóiratokról. Feleségem, aki még egy-két évig ott dolgozott melletttem, mint főkönyvelő, azt mondta: „Nem megyünk haza?” Mondtam: „Menjél nyugodtan, nekem még a kollégákkal beszélgetnivalóm van.” Úgyhogy én igyekeztem tényleg a lehetőségekhez mérten meghallgatni őket és a kéréseiket megoldani. Tehát összefoglalva: az az igazgató voltam, aki együtt akart gondolkodni, létezni a kollégákkal. Persze, nekem mindig a tanulók voltak a középpontban. A tanulókat szolgálják ezek a változások, amiket én elgondoltam vagy közösen meg akartam valósítani. Akkorra a diákmozgalom is már erősödőben volt, a diákszervezeteket is meghallgattam, ott is sok szép élményem van. Ezek a gólyabálok és a többi, olyan szép dolgok voltak az iskolák életében. Hál’ Istennek megmaradtak. Koronként, generációként változik az elképzelés, de ezek mind beépültek, benne vannak az iskola életében.

Én itt most nem is mondanék mást talán, mint azt, hogy amikor elhatároztam 2000-ben, hogy nyugdíjba vonulok, akkor meggondoltam

azt is, hogy pontosan 40 év volt az aktív pályám. Ugye ‘60-ban kezdtem, 2000-ig az pont 40 év. Meg a másik, hogy 10 évet, egyszer tanárként, majd igazgatóként elnöke voltam a pedagógusszövetségnek, és akkor azt mondtam, hogyha nyugdíjas leszek – 2000-ben 60 éves voltam, tehát mehettem nyugdíjba –, akkor teljesen a szövetségnek tudom a munkámat felajánlani, egységesen csak annak. Sokan mondták azt annak idején, hogy hát kárára volt az iskolának az, hogy én két ilyen pozíciót töltöttem be. De én azt mondom, hogy nem, mert az igazgatót úgy választottam, hogy fiatal energikus ember legyen, ő a napi dolgokat rendezte, ha nekem el kellett valahova utaznom vagy valami egyéb adódott. Viszont az, hogy nekem volt ez a tisztségem, egy csomó kapcsolat, ezt mind az iskola javára tudtam fordítani. Nekem megterhelő volt az, hogy ugye, hogyha pontosan X napon kerestek és nem voltam jelen, akkor a tanár kollégák megjegyezték, hogy nem szabadna két ilyen pozíciót betölteni. Ebben van igazság, de mondom, én arra törekedtem, hogy hozzam ki az iskola javára, azt, ami a legjobb.

Tehát, amikor eldöntöttem, hogy nyugdíjba megyek épp ősz volt, az utolsó, ‘99–2000-es tanév eleje. Eldöntöttem, hogy itt van most a pillanat, 60 éves leszek, 40 év a pályán, ez egy olyan szép dolog, hogyha ezt most elszalasztom, akkor nem lesz még egy ilyen. Eldöntöttem, és bejelentettem a tanfelügyelőségen, akkor Beder Tibor volt a főtanfelügyelő. Bejelentettem a szándékomat, és azt is bejelentettem, hogy az utódlásban, tekintettel arra, hogy senkit nem látok, aki jelentkezne, vagy nálam ilyen irányú elképzelését kifejtette volna, természetesen tartom, hogy az kövessen, aki mellettem volt ez alatt a 6 év alatt. Varga Lászlóról van szó. Ezt nemcsak a főtanfelügyelőnek mondtam el, hanem, mivel katolikus közegben élünk, elmondtam Tamás József segédpüspök úrnak, aki éppen akkor tartott egy látogatást a Segítő Máriában. A folyosón találkoztunk, behívtam az irodámba, s mondom, hogy:

„Püspök atya, milyen jó, hogy látom.” Elmondtam, hogy mit akarok, és hogy van egy fél év még hátra – ez karácsony, újév táján volt –, hogy Önök is tudják, ez a szándékom. Akkor behívtam Lacit, bemutattam, mondtam, hogy református ember, s viccesen mondtam, hogy nem nagyon gyakorló református, ahogy én tudom. Nevettünk. Mondom: ő volt itt mellettem, de mindenki előtt nyitva az út. Már pályázati úton kellett ezeket a dolgokat betölteni, tehát bárki, aki érdemesnek tartja és ebben a funkcióban akar dolgozni, megpályázhatja, ez nem azt jelenti, hogy ő most az utódom. De elmondtam ezt az szándékomat, és ezt így természetesnek tartom. Nos, ezek után történt az, hogy eltelt ez a fél év, és a végén, amikor a meghallgatás volt, egyedül Laci mutatott be elképzelést. Nagyon komolyan vette, felkészült, még pálcával, mint a földrajztanár, magyarázta a dolgokat. Volt még egy jelölt, de ő nagyon komolytalanul vette ezt a dolgot, benézett erre a gyűlésre és el is ment. Úgyhogy ezt a dolgot ugye így oldottuk meg. Az iskola azóta is áll, eltelt 22 év. Még mindig Varga László az igazgató. Mondtak nekem sok mindent az életemben, számon kérték rajtam, hogy miért Beder lett a főtanfelügyelő, hogy miért hagytam magam után Varga Lacit. Most számon kérték, hogy miért lett Burus Botond a pedagógusszövetség elnöke. Vannak ilyen dolgok, amiket el kell, viseljek. Ezeket a kereszteket viszem a hátamon, hogy miért ez, miért úgy. Én úgy éreztem, hogy akikkel dolgoztam, akik ott voltak mellettem, azokkal kell tovább elképzeljem a jövőt, mert nem volt más akivel. A másik, hogy megbíztam ezekben az emberekben. Mindenkiben! Ezt elfelejtettem mondani, hogy nekem az a természetem – ezt a jó apámtól tanultam vagy örököltem, talán – mindenkinben a jót szeretem erősíteni. Én nem a rossz tulajdonságait emelem ki, és azokat erősítem fel, hogy milyen galád, milyen senki ez az ember, hanem mindig a jót erősítem meg. Tetszik, nem tetszik, mindegyik utódomban számos olyan tulajdonság van, ami vezetésre alkalmassá

tette őket. Mindegyikben megvolt. Hogy emberileg kinek tetszik vagy nem, ez egy másik kérdés. De mind a három eset, amiket itt említettem, mindegyik alkalmas volt arra, hogy ezeket a tisztségeket betöltse.

– Az igazgatói pozíció betöltése idejében a városi hivatallal, megyei hivatallal milyen volt a kapcsolat? Ezek a kapcsolatok problémamentesek voltak?

– Meg kell mondanom, hogy Beder Tibor után én megéltem más főtanfelügyelőket is. Én, hogy mondjam, nem kerestem soha azt, hogy konfliktust teremtek. De amíg én igazgató voltam a Márton Áronban, azt mondtam, hogy az évzáró az a tanulóké, a tantestületé és a szülőké. Ott a hivatalos meghívottaknak kuss. Meghívjuk, ha eljönnek, köszöntjük, de nem szónokolnak. A polgármester se, senki nem beszélt, nem engedtem, hogy ezt az ünnepséget kihasználják. Ha támogattok, azt megköszönjük, de ott például az évzáró ünnepségen nincs mit keresni annyi szónoklatnak. Ez is beszél az is beszél. Tudod, hogy milyen volt. Jött a képviselő, a másik, a harmadik, és mindenki szónokolni akar. Hát nem. Itt az iskola ünnepségen csak azok beszélnek, akik az az iskolához tartoznak. Nem is szeretett hozzám jönni kicsengetésre tanfelügyelő, mert nem engedtem, hogy beszéljen. Nem adtam lehetőséget erre. Se a főtanfelügyelő üzenetét ne tolmácsolják, sem a maguk gondolatát. Ez a mi ünnepünk, az iskola ünnepe. Itt három-négy beszéd volt, az iskolaigazgató beszéde, a szülői bizottság, a tanulók, ahogy szokták, kész. Ez volt az én felfogásom. De engem ismertek ezek a tanfelügyelők, még megboldogult főtanfelügyelő koromból, megvolt úgymond a respekt irántam. Megtiszteltek engem... Például nem akartam vizsgázni. Engem is elért egy ilyen igazgatói vizsga, de mondtam, hogy nem megyek... Megalázó dolognak tartottam. „De Pali, bácsi el kell menni” – mondták. Aztán elmentem, elbeszélgettünk. Rendesek voltak, tisztelet-

tel kérdezgettek, én felelgettem, amit akartam. Elbeszélgettünk, inkább azt mondhatnám, semmi panaszunk nem lehet, megadták a tiszteletet. Elfogadták, hogy vagy így zajlik a vizsga, vagy én nem leszek igazgató. Na, így aztán az igazgatói vizsgát is letettem, de nem a megszokott formában. Most utólag elárulhatom. A városvezetés is olyan volt, hogy meghallgatott, ha tudott segíteni, segített, ha nem, nem. Megmondták. Nem volt nekem konfliktusom, nem emlékszem, legalábbis nagy konfliktusom biztos nem volt.

– Térjünk vissza kissé egy korábbi időszakra: a rendszerváltás utáni közéleti, politikai szerepvállalásra. Induláskor volt a Nemzeti Megmentési Front...

– Azt hiszem, hogy korábban szó volt arról, hogy a fordulatkor ugye kerestek engem... Itt is annyi mindent el tudnék mondani... Engem akartak kezdetben államtitkárnak tenni, aztán vezérigazgatónak, mindenfélének. Elmondtam: „Én Bukarestbe biztos nem megyek. Én tisztelem, becsülöm azokat, akik ott dolgoznak, segítem őket, de én természetemnél fogva nem tudok abban a légkörben létezni.” Úgyhogy ezt elfogadták, többet nem kértek erre. De akkor kezdődött, hogy legyek városi tanácsos, meg megyei tanácsos. Mondom: „A kettőt válasszuk el, mind a kettő nem leszek. Hol van rám nagyobb szükség?” Azt mondták: a megyénél. Na, jó, akkor felvettek oda. Voltam a megyei tanügyi bizottságnak az elnöke egy ilyen négyéves ciklusban. Amikor láttam, hogy hogyan mennek ezek a dolgok... Csak egy példát mondok. Szenátorjelölt is voltam, ha nem tudnád, az is voltam. Tőkés László, akkor még tiszteletbeli elnöke volt a Szövetségnek és akkor jöttek a választások. Szenátorjelölt volt ugye maximum négy, és abból kettő volt olyan, aki Hargita megyéből biztos bejutott. Engem tettek a harmadik helyre. Nyugodtan elmentem vakációzni Alsórákosra, ebből úgysem lesz sem-

mi. Kellett a nevem, jó... Hazaérek, hát előrébb hoztak, mert közbe Tőkés László Csíkszeredába látogatott – akkor még eléggé volt szava –, s ő engem a harmadik helyről betett a második helyre. De jött Markó Béla és visszatett a harmadik helyre. Úgyhogy a végén a falusi feleim úgy köszöntöttek, mint leendő szenátort. Én akkor is kacagtam, mondom, én nem hiszem, itt mondom valamit elírtak. Azután is, meg itt is láttam, hogy ez az egész új demokrácia nem úgy megy, ahogy én elképzeltem az új világot, s akkor azt mondtam, hogy ehhez a nevemet nem adom. Én politikai szereplő, közéleti szereplő nem akarok lenni. Sosem szerettem, mindig kényszer volt ez nekem. Akkor megkértem őket, hogy többet az én nevemet semmilyen listán, sehol ne használják. Én mindenkit támogatok, aki a tanügyet támogatja, a magyar oktatást támogatja, azzal partner vagyok, de nem ismerem el a politikai szervezeteknek a beavatkozási jogát. Az, hogy partnerek vagyunk, az, hogy egymást támogatva megyünk előre, az oké, de mindig törekedtem arra, hogy egyenlő rangú félként kezeljenek. Ezért nem voltam sosem én az RMDSZ mindenkori vezetésének kedvelt embere, mert nem engedtem ennek. Ők azt szeretnék volna, hogy egy kicsit olyan szolgai módon, parancsszerűen hajtsam végre a dolgokat. Ez nálam nem ment. Főleg akkor, amikor kialakult ez a törés, amikor Tőkést leváltották, megfosztották a tiszteletbeli elnöki tisztségétől. Akkor nálam a cérna elszakadt, és azt mondtam, hogy vége, engem többet közszereplésre, semmilyen listára, se húzónévként, se nem húzónévként, nem tehetnek fel. S ehhez ragaszkodtam. Hanem jött ugye '91-ben a pedagógusszövetség megalakítása, és abban aztán teljes mértékben részt vettem, mindmáig részt veszek, mint tiszteletbeli elnök. Ez egy másik periódus.

– A Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége egy nagyon fontos történet, amihez nagyon sok minden kapcsolódik. Beszéljünk először az indulásról...

– Nahát, ez is érdekes, mint az összes funkcióim története. Az történt, hogy a fordulat után létrejött az RMDSZ, megalakult Bukarestbe, nem tudom, Kolozsváron összejöttek az értelmiségiek, összehozták ezt a dolgot. Ehhez hasonlóan, hogy a történeti hűséget betartsam, Nagyváradon is összejöttek négyen-ötön tanáremberek, akik aktívabbak voltak a közéleti szereplés terén, és létrehozták a Bihari Pedagógus Egyesületét. De bejegyeztetni, meg hivatalossá tenni nem tudták, de mint forma létezett, megalakultak, és aztán ők voltak többek között az egyikek, akik csatlakoztak hozzánk, amikor elindult az országos szervezet. Tehát ezek voltak a csírái. Itt-ott megyénként vagy helyenként megmozdult a pedagógustársadalom is. Tudom, hogy minimum egyszer, de talán kétszer is, nagy pedagógustalálkozót tartottak Maros megyében. Érdekes módon a Vártemplomban. Állítólag a Vártemplom teli volt pedagógusokkal. Ott volt a mi Beder Tiborunk is, ugye akkor már főtanfelügyelő volt. 91 nyarán történt ez. Onnan jött ő vissza, s én éppen valami szülői értekezletet tartottam, vagy valami műsort mutatunk be a szülőknek itt a régi kultúrházban, és onnan kihívatott. Nagy lelkesen hazajött, hogy: „Elhatároztuk, ez a nagy grémium, hogy magyar pedagógusszövetkezetet kell csinálni”. Most is emlékszem, szinte szó szerint a szavára. „Te akkor azt mondtad nekem Pali, hogy én vállalom el a főtanfelügyelőséget. Mindent megígértél, de be is tartottad, hogy elmehetek Törökországba stb. Most én kérlek, hogy ezt vedd kézbe, mert hanem nem lesz belőle semmi. Tudom, hogy ehhez a te szervezőkészséged kell. Megkérlek szépen. Elmegyünk Szovátára, lesz egy ilyen megbeszélés még ezután a nagygyűlés után, és ott létrehozuk a Szervező Bizottságot.” Na, el is mentünk oda szépen, s egyúttal megválasztott ez az ad hoc grémium a Szervező Bizottság elnökének. Akkor mondtam, hogy: „Nem, nem, nem! Hát van még két magyar székel

megye, Maros és Kovászna.” Akkor adták mellém Tulit Ilona magyar szakos tanárnőt, ő volt a társelnök, és Tőkés Andrást, Maros megye részéről. Na, ez volt ez a háromtagú társaság. Be kell vallanom, hogy ők adták a nevüket, és az alakuláskor ott voltak, de közben a munkát én kellett végezzem, mert én voltam a csíkszeredai elnök, aki tudta, hogy hogyan kell a törvényszéken bejelenteni. Én nem mondom el azt, hogy milyen módon, és hogy. Ügyvéd barátokat kerestem, megírtam a szabályzatot egy másik tanárral, aki, azóta eléggé liberális ember lett, nem akarok neveket használni, de mást sem csinált itt csak a tanáriba ült és támasztotta az asztal. Mondom: „Neked azt adom ki feladatul, hogy készíts egy négyoldalas programot, ezek legyenek benne.” Kiadtam a feladatot. Kacagott, hogy komolyan mondom? Mondom: „Igen, igen, mert le kell tegyem a törvényszékre holnapután.” Na, így állt össze a dolog. Elmentem az igazgatóbarátaimhoz, akkor én még a volt főtanfelügyelő voltam, még ismertem az igazgatókat, összeszedtem a kellő aláírásgyűjteményt. De csak a megyékből, mert nem volt már idő arra, hogy az országosat összegyűjtsük. Hiába kértem, nem jöttek be az országos névsorok, a bíróság pedig ragaszkodott ahhoz, hogy nem tudom, hány támogatóaláírás kell. Na, összeszedtük, amit kellett, az ügyvéd úr megírta a szabályzatot, a kolléga megírta a programot, és akkor mindent letettem az asztalra. Ez ’91 októberében történt. És akkor ezt be is iktatták, és ettől a perctől jogilag létezik a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége. Ebből is vita volt. Hogy legyen Erdélyi Magyar s nem tudom mi... De mondták, hogy akkor kiesik Partium, kiesik minden. Mondtam: „Rendben van, itt élünk Romániában, nem kell ettől írtózni, Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége, mint a szlovákiai stb.” Miután megvolt a bejegyzés, azután lehetett ugye alakuló ülést tartani, vezetőséget választani. Ez ’91. december 14-én zajlott. És hogy ne legyen az, hogy Csíkban van minden, már akkor Sepsiszentgyörgy-

re, a Mikóba vittem az alakuló ülést. Azon nyolcvanvalamennyien vetünk részt, minden megye reprezentánsai, küldöttei.

– *Minden megye képviselve volt?*

– Akiket felkértünk, hogyha akarnak csatlakozni, akkor küldjenek delegátusokat. Akkor már helyenként alakultak ezek a pedagógus-szervezetek. De én kijelentettem azt, hogy: gyerekek még egyszer ilyen alapszervezet alapú dolgot nem szabad létrehozni, mint a párt. Ugye nekünk a régi struktúránkba ez volt. Alapszervezet, s akkor amellet ilyen szervezet, olyan szervezet... Mondom: „Ezt az Isten szerelmére kérlek ne. Nekünk az bőven elég, hogyha van egy reprezentatív emberünk adott iskolában, aki felvállalja ezt a munkát. Az az RMPSZ-felelős és kész. Az viszi a híreket, összeszedi a tagdíjat, nem kell alapszervezetet játszani. Abszolút nem.” Aztán erről is elég sok vita folyt, de végül elfogadták. Ezért lett ilyen szabad ez a fele, s nem kötött. A szabályzat utána módosult. Idővel bejöttek a jogász típusú embereink, és kellett én is engedjek ebből, mert az első szabályzat tényleg nagyon szellős volt, mert a bejegyzéskor azt mondta egy ügyvéd barátom, hogy nem szabad túlszabályozni mindent. „Azt se tudjátok még, hogy mik lesztek, várni kell, majd, ha az idő kéri, akkor módosítotok, tesztek oda egy bővítést vagy így-úgy. Hagyjuk ezt jó szellősen.”

Ezen a megalakuló ülésen az akkori RMDSZ is képviseltette magát – akkor ugye voltak már az RMDSZ-nek reprezentánsai országos szinten. Nagy Benedek egy, akire emlékszem, hogy ott volt. Nagy vita volt az alapítógyűlésen, hogy társszervezet legyünk-e vagy ne. Mondom: nem integrálódunk. Tehát kezdetektől fogva ez a dolog felvetődött. És aztán ezért lettem én ilyen az RMDSZ szempontjából nem kívánatos személy, mert úgy fogták fel. Pedig én sokkal nagyobb híve voltam az RMDSZ-

nek, és minden magyar közönségnek, mint ahogy gondolják. Én az elvek mentén mentem, és azt akartam, ezért akartam a Szövetséget, hogy legyen egy szakmai Szövetség, amelyik nem politikai alárendeltségeknek megfelelően működik.

Húsz évig voltam ennek a szövetségnek a most már megválasztott és négyévenként tisztségében megújított vezetője. Lehet, hogy voltak olyanok, de az az én fülemig nem jutott el, akik engem le akartak volna a trónról taszítani. Úgy érzem, hogy az a fajta hozzáállás volt fontos, amit mondtam, hogy a családból hoztam magammal, az, hogy emberként kezeltem a kollégákat, és mindenütt jártam a megyéket, az iskolákat, főleg miután ugye nyugdíjba mentem és az igazgatóság már nem kötötte le az időmet. Én akkor minden megyét bejártam, majdnem minden iskolába eljutottam. Találkoztam emberekkel, akik ma is őrzik még ennek a húsz-harminc éve történt látogatásnak az emlékét – vannak közöttük olyanok, akik még pályán vannak, s vannak már nyugdíjasok. Nekem ez jó érzés, hogy akárhova megyek Aradtól Nagybányaig, igazából bárhol, még mindig vannak olyan emberek, akikkel akkor találkoztunk, együtt dolgoztunk, együtt építettük, szerveztük a jövőt. Ez a kezdeti időszak volt. Ekkor még ki kellett alakuljon maga a Szövetség, a megyei szervezetek létre kellett jöjjenek, meg kellett erősödjenek. A másik az volt, hogy ebben az időben született az új oktatási törvény, emlékszem, '95-ben. Akkor kellett tiltakozni, állandóan minisztériumokat járni, ezeket mind el kellett látni. Ekkor észrevettük, hogy azért ezt már nem lehet ilyen házi intézményként csinálni, meg kell szervezni a központi irodát. Hát eleinte bizony, egy évig, másfél évig én otthonról vivegettem el a pénzeket, mert se tagsági díj nem jött be, ami bejött, az alig volt elég arra, hogy éppen egy utazást lefedjünk, hogy kimenjünk Budapestre. De aztán egy év után elég jól alakultak a kapcsolataink az akkori magyarországi vezetéssel, s akkor kaptuk az első támogatást, hatszázezer

forintot, így emlékszem, amit működésre adtak, mert látták, hogy ez a szervezet komollyá kezd válni. Akkor az építkezés következett, kiépítettük a központjainkat: a partiumi központot, a közép-erdélyit Kolozsváron. Aztán kaptunk pályázati alapon támogatást, amiből megépült, kiépült a szovátai országos központ és itt Csíkban a székelyföldi területi központ. Ezek már erőt is sugároztak, meg a szervezetek is mutattak egy arculatot. Így épült ki a Szövetség maga. A Szövetség megyei szervezetekből állt, alapszervezet nincs, csak megyei szövetségek vannak, és négyévenként tisztújító közgyűlés. Azon kívül minden évben közgyűlést kell tartani, be kell számolni az eredményekről, a történeésekről, és lehet évente is tisztújítás, ha a tagságnak egy adott része kéri. Na, és akkor ugye ezek az idők követelték azt is, hogy a támogatók lássák, hogy pontosan elszámolunk a támogatásokkal. Én azt mondom, hogy sikerült még a szocialista kormány idején is egy megfelelő tekintélyt vagy elismerést kivívni a Szövetségnek.

Közben kialakult ezzel párhuzamosan egy Kárpát-medencei összefogás is. Valahogy úgy egymást figyeltük, egymással találkoztunk a minisztériumi rendezvényeken. Meg aztán Orbán Viktor első vagy második kormányozása idején, azt hiszem az elsőnek a végén, egy olyan rendeletet írtak alá, hogy létre kell hozni a Kárpát-medencei oktatási tanácsot. Akkor én már ugye ilyen tiszteletbeli elnök lettem, tíz vagy tizenkét éve történt, amikor én leköszöntem az elnökségről... Mindig kacagok, amikor elolvasom ezt az évenkénti felkérést, hogy a szabályzat úgy írja, hogy Kárpát-medencei, köztisztviselőben álló embert kell kinevezni, felkérni. Na, engem aztán minden évben felkértnek, tizenegy éve, hogy legyek ennek a tanácsnak az elnöke. Ez tulajdonképpen évi egyszeri vagy hogyha szükséges maximum két tanácskozást jelent. De ide tartoznak a felsőoktatási részről az ösztöndíjbizottságok, ide tartozik a tankönyvbizottság és a közoktatási bizottság. Ebből a háromból

áll össze ez a tanács. Ezt eddig én még nem vezettem. Állítólag most, legalábbis erről tájékoztattak, november 16-án megint lesz egy ilyen, azon felkérnek, hogy én legyek az elnök. Aztán remélem, hogy ez már a részemről az utolsó. Hát tulajdonképpen ilyen tiszteletbeli funkció. Mivel, hogy én tiszteletbeli elnök egyedül vagyok ebben a nagy régióban, akkor így az öreget elfogadják. De ezért fizetés nem jár, se semmi.

– Egy kérdés még az RMPSZ-ről: a szakmaiság már az alakuláskor fölmerült. A rendszerváltás után nagyon sok úgynevezett szakmai szervezet alakult és gyakorlatilag egyikből sem lett hosszabb távon befolyásos, széles körben elfogadott szakmai szövetség. A Szövetség esetében mi indokolta, hogy már induláskor a szakmaiság került előtérbe?

– Én azt mondtam, hogy csak így érdemes egy szervezetet létrehozni és működtetni. Ezt el tudják fogadni. Hogyha betartjuk ezt a játékszabályt, akkor országos szinten meg tudtuk maradni, mert itt ez a lényege. Nem szabad hatalmat gyakorolni, mindenkinek el kell fogadni a véleményét. Nehéz dolog ez. És akkor ehhez kell kiépíteni a szervezetet, elsősorban továbbképzéssel kell foglalkozzunk. Megalapoztuk, kiépítettük a Bolyai Akadémiát. Azt azért akárhonnán nézzük-vesszük, akár a legnagyobb ellenségünk is hogyha kicsi józanésszel közeledik ehhez a folyamathoz, be kell ismerje, hogy azért az egy páratlan dolog volt, hogy ez létrejött és fennáll mind a mai napig. Képesek voltunk a kor követelményeinek megfelelően alakítani a programokat, mind a mai napig nagy létszámú résztvevővel. A résztvevők száma attól függ, hogy mennyi a támogatás. Mert tudnánk többet is fogadni, csak mindig a támogatás arányában hirdetünk helyeket.

Létrehoztunk központokat, központokat és nem politikai képződményeket. Ezek mind szakmai szervezeti egységek. Ugye, ezek szervezték a

régióban a továbbképzéseket, az anyaországaikat is és az itthoniakat is. Ez volt a szerepe. Azon kívül más pedagógus rendezvények megszervezése szintén a központnak a feladata volt. Ezeken keresztül tudtuk összefogni a régiókat és egységes álláspontot képviselni. Mikor arról volt szó, hogy valamit a Szövetség nevében kell tenni, akkor az ilyen szervezési forma működött. Nem azt mondom, hogy percek alatt, de nagyon hamar tudtunk véleményt kapni az egész ország bármely távoli részéből, hogy mi a véleménye ott a tagságnak. Nos, ez egy része a Szövetségnek. A Bolyai Akadémia most már azt mondom intézménnyé nőtte ki magát. Régóta, már az én időmben az volt, és utána csak korszerűsödött. Az Akadémia híressé tette az egész Kárpát-medencében a Szövetségünket, és ez nyitott ki egy olyan területet, egy olyan lehetőséget, hogy főiskolákkal, egyetemekkel az anyaországban, de az egész Kárpát-medencében, szoros kapcsolatot tudjunk létrehozni. Na, ez a szakmaiságnak az alapja! Hogy mi nem ilyen akármilyen előadásokat tartattunk, hanem a szakma legjobb embereit hívtuk meg. Akadémikusok sora jelent meg. Az én időmben is emlékszem például a magyar továbbképzésen egyszerre két akadémikus, a harmadik akadémiai osztályvezető volt. Ilyen emberek jöttek el a mi rendezvényünkre. És szívesen jöttek. Mondhatnék neveket is, csak azért nem mondok, nehogy kihagyjak valakit, mert az sértő. Tehát nagyon neves emberek. És vehetjük a Nyugat-Magyarországi Egyetemtől kezdve, jöhetünk tovább a Pécsi Egyetemig, Jászberényi Főiskola, Egri Főiskola – akkor főiskola volt, most már egyetem –, akkor a Gödöllői Egyetemmel volt szoros kapcsolatunk, az ELTE-vel, onnan rendszeresen jöttek fizikusok, magyar irodalomtörténészek. Tehát ez volt a szakmaiságnak az alapja, hogy igenis, mi erre építettünk. És azt akartuk, hogy a tagságunk és általában a magyar oktatók, magyar nyelven, magyar nyelvű iskolában tanítók kapják meg azt a pluszt, amire szükségük van. Kapjanak tájékoztatást a szakmaiság vonalán. Ehhez kellett kiépíteni ezeket

a központokat, ehhez kellett kiépíteni a Nyári Akadémiát, és az évközi továbbképzést. Ne felejtsem el, nemcsak a Nyári Akadémia volt, hanem rendszeres továbbképzés is van.

– *Hivatalosított továbbképzés.*

– Igen.

– *Egy másik kulcsfogalom a Szövetség kapcsán, ami korábban már említésre került mindjárt a legelején, az az önállósága egy ilyen intézménynek. Ennek két nagy pillére van, az egyik az a távolságtartás a politikai szervezetektől – együttműködés igen, de alárendelődés nem – és a másik, hogy maga a szervezet erős legyen, nemcsak létszámban, hanem bázisban, felszereltségben... Ez az önállóságra való törekvés, ez is ráérzés volt az elején vagy tudatos választás?*

– Nem tudom, hogy mondjam. Engem többször próbáltak befolyásolni, nem rosszindulatú kollégák, de főleg a szórványban levő kollégák, akik a politikummal szervesebben összefonódva éltek... Én azt mondtam: nekem semmi kifogásom az ellen nincs, hogyha egy Arad megyei vagy egy Temes megyei szervezet élén olyan tisztségviselő van, aki az RMDSZ-ben is vezető szerepet tölt be, mert ott nincs sok ember, aki ezt csinálja. Ahogy a politikumban is – sajnos vagy nem, de igaz – egy csomó tanárember vett részt. De hogyha én ezt kritériumként kizárom, akkor ott nem tudtak volna megfelelő embert találni. De a magyar többségű megyék esetében azt mondtam, hogy álljon meg a menet, ne fedje egymást a tanfelügyelőség és a Szövetség... Sajnos be kell vallanom, hogy igen sok a főtanfelügyelő-helyettesünk, akik nálunk is elnökösködnek, meg szerepelnek. Ez nekem nem tetszik. De nem az én gondom most már, hál'Istennek. De ezt

is, szóval, ha megfigyeled, az én időben ilyen nem volt. Én erre tudatosan vigyáztam. Most vannak ilyen törekvések. Helyi szinten megtörtént az, hogy a régi embereket, a mi embereinket, ilyen puccsszerűen félretették. Sajnos ilyen is van. És akkor ilyen emberek kerültek az élre. Én nem akarok a pedagógusszövetségből semmiféleképpen tanfelügyelőséget csinálni, sem pedig ilyen hatalomgyakorló szervet, sem egy alárendelt dolgot, hogy hát jó, ezt a Pedagógus Szövetséget előrángatjuk, amikor kell satöbbi. Vagy hogy egyszer partner vagyok, vagy önálló vagyok, máskor nem, akkor nincs értelme az egész játéknak. Én azt mondom, hogy a hosszabb létünk, az hogy 30 évet megéltünk, megerősödtünk, ennek a törekvésnek is köszönhető, gondolom én. Annak, hogy nem engedtem azt, hogy egy ilyen egyszerű, tessék-lássék szemlélet alakuljon ki. Mert lehetne így is, hogy langyos víz, nincs tartás, nincs semmi... Akkor létezünk, ameddig létezünk. De én elvárom azt a mostani pedagógusvezetőktől, akár iskolaszinten vállalják fel, hogy képviselik a szervezetünk, akár megyei szinten, akár az országos vezetésben, hogy ezt az elvet ne adják fel. Ne adják fel! Mert, még egyszer mondom, együtt kell működni, politikum nélkül nem tudsz megélni, világos, de más dolog az, hogyha leülünk és tárgyalunk egyenlő partnerként, de más, hogy üzenetünk. Mint az iskola vezetésében, hogy a politika teszi oda az igazgatót. Most is, amikor hallok azt, hogy a versenyvizsgán kell a politika szervezetnek a támogató levele? Hol vagyunk uram, hol vagyunk? Ez a demokrácia, ez az Újvilág? Politikum ural mindent? Na, hát azt hiszem, hogy válaszoltam arra, hogy mit értek én önállóságon. Hogyha ezek a dolgok működnek, és az emberek nem hagyják magukat befolyásolni a politikum által. Amikor én egy pedagógusszervezeti megemlékezést vagy bármit tartok, akkor nekem ne uralják azokat, hogy ez az elvtárs – ugye így mondom, hogy elvtárs – ez is, az is szónokol ott egy fél óráig. Az ilyet én nem bírtam. Én, amikor elmegyek az ő gyűléseikre, nem akarok beszélni. Mert ott vagyok, ha meg-

hívnak, ha meg sem említik a nevemet, nem sértődök meg. Meghívtak, elmegyek, végighallgatom, látom, mit csinálnak, kész, tájékozódtam. Az én kötelességem, mint szakma ennyi. Nem az, hogy én ott a politikának adjam a tanácsot. De ők viszont úgy csinálnak, úgy játszák a szerepet, mintha ők mindent tudnának. Nem akarom mondani, hogy Ceaușescu, a mindentudó, hogy mindenütt osztja az észt. Nem. Sajnos Romániában – és most nem megyek se Magyarországra, se sehova – itt, a Romániában működő politikában ez a hagyományoszerű dolog él, hogy mindent ők szeretnének megmondani, irányítani. Ez nem így van. Az országnak van alkotmánya, az országnak vannak törvényei, azok azért vannak, hogy azokat betartsuk, azokat kövessük, nem pedig azért, hogy ők osszák nekem az észt reggel, délben és este.

– A pedagógusszövetség történetéhez nyilván sok érdekes résztörténet, probléma, fontos esemény kapcsolódik, reméljük, hogy valahol valaki monografikusan a pedagógusszövetség intézményesülésének teljes, részletes történetét megírja majd, hiszen ez a történet egy egyedi modellje az intézményi építkezésnek. De még van egy olyan témánk, ami eddig nem került sorra: a kurátori szerep a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem működésében...

– Hogy mondjam? Mindenki azt hiszi, hogy én kitalálom ezeket a dolgokat. Hogy én mindig biztos ezt a funkciót akartam, s most ezt így adom elő, hogy ezek a funkciók mindig megkeresnek engem. Márpedig, ha valaki végiggondolja, és végigkíséri az életemet, rájön, hogy ez így van, hogy ezek keresnek meg. Szóval jött az egyetem építése. Induljunk el onnan, hogy egy adott pillanatban megjelent Papp Előd. Felhívta Tóni bácsit, Biró Albint és engemet is, találkoztunk, nem tudom még ki volt ott, s mondta, hogy ennyi támogatás van, ekkora és ekkora egyetemet kell csinálni. Kijöttünk s néztük egymást, hogy hogyan lesz ebből egye-

tem, te Jóisten, hát meghülyültek-e. Jó, komoly összegről volt szó, eny-nyit kapott Székelyföld a csíkszeredai egyetemre. Kijöttünk, beszélget-tünk, mondom: ehhez oda kell állni. Csak azért mondtam el ezt, mert ez volt az első, amikor én az egyetemről hallottam. És akkor is odahívtak, nem én mentem oda, hogy a Magyar Pedagógusok Szövetségének elnö-ke vagyok.

A Csíkszeredai Kar megalakulásának, kiépülésének már az első, épüle-tátalakítási fázisában is közvetlen részt vettem. Ez annak köszönhető, hogy Csedő Csaba polgármesterként nem lehetett annak a háromtagú alapítvány-nak a tagja, amelyet azért hoztak létre, hogy átvegyék az épületet és átalakít-sák azt. Ennek az alapítványnak volt egy elnöke és két tagja, és Csedő Csaba helyett mentem, s akkor így lettem ennek a Hotel Hargita 2000 Alapítvány-nak az egyik tagja. 2000-ben vagyunk ugyebár, amikor nyugdíjba vonultam már az iskolától. Ősszel, október elsején meg kellett nyitni az egyetemet. En-gem mindig megkapott a szegény könyvelőnő, Marika. Olyan tételeket írtam alá, akkora összegekről... Közben folyt a kivitelezés, Zólya László ugye vezette azt a részt szakmailag, de én kellett aláírjam a számlákat, mert ugye sem az elnök, sem a másik tag nem volt itt. De itt volt ugye a Pali bácsi. S Marika csak mondta: „Pali bácsi hol találkozhatunk?” Sokszor az úton írtam alá a szám-lát. Ez is hozzátartozott az egyetem alapításához. Tehát így kapcsolódom én ehhez, hogy a Hotel Hargita 2000 Alapítvány vezetőségének tagja voltam. Utána ezt felszámolták, és én azt mondtam, hogy köszönöm, többet én ebből nem kérek – igaz, kicsit meg is haragudtam az akkori váltásra. Jó rám néztek, megköszönték az eddigi munkát. Akkor már ugye megvolt a Sapientia Alapít-vány, csak én nem voltam annak tagja.

De egyik este szól a telefon fél tízkor, Szilágyi Pál, volt tanárom, akkor rektora volt az egyetemnek, felhív, hogy: „Te katolikus vagy?” Mondom: „Igen.” Azt mondja: „De gyakorló?” „Pali, há’ most már régóta ismerjük egymást – mondom – ne hülyéskedjen, fél tízkor este felhív, s akkor ilyene-

ket kérdez. Kántorizálok, Zsögödben, a katolikus templomban. Ez elég gyakorló?” „Na, jó – azt mondja – azért hívlak, hogy abban ügködünk, hogy te legyél a Sapientia Alapítványban a Schönberger püspök úr által kijelölt kuratóriumi tag. Ott kiesett egy ember, s minden püspök jelöl egy-egy kurátort.” Schönberger püspök urat meglátogattam, mert azt mondták, hogy meg kell nézni a jelöltet. Nagyon jó, mondhatnám, barátságba kerültünk. Már Pali bátyámnak hív, ha meglát. Azután még máshol is találkoztunk, az évnyitón most legutoljára. Nagyon kedves ember. „Hát, amíg Pali bácsi bírja, nekem ő jó” – mondta. Úgyhogy körülbelül így lettem én kurátor. Na, de hát én nem szeretem az ilyen cifra rangokat. Csak azt kérdeztem, mikor kurátor lettem, hogy: „Miben segíthetek?” És akkor volt az első nagy épületfelújítás. Azt mondta akkor Kató Béla püspök úr, a kuratórium elnöke, hogy: „Akkor légy te ott a mi részünkről, mint megfigyelő.” Minden szerdán ott voltam a megbeszélésen. Amikor összevesztek, akkor én kibékítettem őket. És ha visszaemlékszel, mikor dékán voltál még el is vittelek titeket, ha jól emlékszem Szovátára, ahol kellett békíteni. Mindig a béke keresője voltam, segíteni akartam az egyetemet, hogy nehogya valami rossz legyen. Az egyetem kuratóriumában is mindig ezt kerestem. Amikor szidták Csíkot... mert aztán Csíkot mindig szidták, főleg az elején, most már változott a helyzet, de az elején nagyon-nagyon odavoltak... Hát szegény Kun Imre professzor úrral is élre mentem. Mikor meghallották, hogy biológiát oktatnánk itt, mondták, hogy ilyet nem lehet. Mondom: „Ide figyelj professzor úr, gyere ide, én végigvezetlek, mert engem is végigvittek, a laborokat végigjártam, én nem vagyok specialista, de bemutatták, hogy mit csináltak, láttam ezeket a fiatal doktoranduszokat, itt komoly munka folyik, a társadalomtudományok terén is és a biomérnöki szakon is...” „Nem lehet, nem lehet!” „Gyere, ide s addig ne prédikálj!” Így mondtam: addig ne prédikálj! Mert ők onnan fentről, Kolozsvárról mindent elintéztek, de én mondtam, hogy: „Vegyétek már tudomásul, hogy vidéken is van tudományos élet és tessék megtisz-

telni azt a tudományt, amit ott folytatnak.” Na, így voltam én, hogy aztán már megszokták a Partiumon is, hogy amikor bajban voltak, akkor „Pali bácsi most szóljon hozzá”. Csíkot viszont végig védtem, mert annak dacára, hogy a szatmári püspöknek voltam az embere, egyetlen tagja vagyok mind a mai napig a kuratóriumnak, aki ezt a vidéket képviselte. A többi tag mind az egyetemi központokból van. És azt is meg kellett szoktassam ott, a kuratóriumban, hogy adják meg a tiszteletet ezeknek a kisebb egységeknek. Na, hát, amit tettem, megtettem, engem ott is elfogadtak, meghallgattak, sokszor megköszönték. Adott pillanatban olyankor szóltam, amikor csend lett. Ebből is láthatod, hogy nem én mentem oda, hogy én kurátor akarok lenni. Amikor valakit felhívnak fél tízkor, hogy katolikus-e? Így lettem én kurátor, és utána pedig kerestem, hogy hasznos legyek. Ha már adtak egy ilyen megbízatást, akkor használjam ki, s ne csak üldögéljek a gyűléseken s szavazzak, hogy igen s nem. Hát nem, nekem az nem elég.

– A Szövetség tiszteletbeli elnökeként is bizonyára hasznosak a korábban kialakított kapcsolatok, a tapasztalatok...

– Igen, ez így van. Nekem a Szövetség olyan, mint a gyermekem. Hát a születésnél ott voltam, a felnövekedésnél ott voltam. Mikor otthagytam egy pozíciót, mikor kiléptem az iskolából, mint igazgató, én nem mentem többet vissza, csak ha hívtak. Ha az igazgató, a mai igazgató is meghív – ott is kurátor vagyok, a Márton Áron Alapítványnál – szívesen elmegyek. Kérnek segítséget? Szívesen megadom. De én nem megyek be oda, hogy én aztán... Már csak a megjelenésseddel zavarasz sokszor, vagy hogyha túl gyakran mész, mert akkor az az érzés, még ha semmi szándékom nincs, de az az érzés támad, hogy nem hagyja, hogy a másik éljen. Én ilyen szempontból minden intézményt, amit szolgáltam, mint vezető, tudtam támogatni, mert nem kerültem abba a helyzetbe, hogy fájjon nekem, hogy én már nem va-

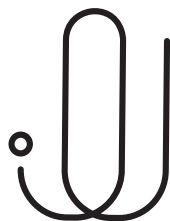
gyok ott vezető, mert jószántamból mentem el. Egyedüli kivétel a főtanfelügyelői tisztségből való felmentés, az viszont megváltás volt. A többi tisztséget én hagytam ott. Én köszöntem meg, mert már nekem elég volt vagy már úgy éreztem, hogy nem tudom azt tovább csinálni. Úgyhogy nekem az életemben ezek a tisztségek tényleg jöttek, én tényleg nem kerestem, így adódtak. Viszont még egyszer, zárásként is ezt mondom, hogy az én életem ilyen szempontból egyenes vonalú volt, mert olyan tanárait voltak a középiskolában... Csak mondjak egy olyat, hogy dr. Fehér Pál kémia szakos volt, rádiókört is vezetett. Rajtam látta, hogy én tanár akarok lenni, engem kihívott. Olyan mély beszélgetések voltak akkoriban... Például ő hozta emberközelbe hozzám a csángókat. Elmondta, hogy hogyan kell a csángókat megközelíteni, mit kell csinálni. Dr. Hollok Gyula, ő orosz tanár volt, de latin tanár lett volna, csak fogságból hazajött s tudott jól oroszul, s ő orosz tanított nekünk. Mikor olyan kedve volt, nem számított, hogy milyen óra volt, bejött: „Lászlófy, vedd a kabátodat.” Kollégának odaszólt: „Elviszem a gyermeket.” S akkor kivitt a Cenk alá. Mentünk el a katolikus templom előtt, hol kalapot emelt, hol keresztet vetett. Itt tanultam meg ezt is, hogy a templom előtt kalapot kell emelni, ha kalap van a fejedben, vagy keresztet kell vetni. Ugye, mert református községben nőttem fel, ott katolikus pap egy hónapban csak egyszer jött. Nagyanyám nagyon jó katolikus nevelést adott, de egy ilyen fajta dolgot nem. Mikor már érettségiztem, tizedikes voltam, elmentünk egy nagy kirándulásra, Budapestre. Érdekes, '56 nyarán, a forradalom előtt. Ott borozgattak a tanár urak, a Mátyás pincébe elvitték őket. Minket valahova máshova vittek, de mire visszakerültek ők is, meg mi is, láttuk, hogy a tanár urak jó hangulatban vannak. Behívtak engem a szobába, volt nekik egy társalgójuk is, és azt mondták, hogy: „Szervusz! Te tanár leszel! Szervusz!” Akkor láttam, hogy egy kicsit van bennük paprika, akkor mondtam, hogy: „Tanár úr, hogy mondhassam?” „Azt mondd: szervusz, tanár úr!” S akkor itt volt az első pertuivás, de én nem ittam egy

kortyot sem. Én az egyetemet elvégeztem úgy, hogy alkohol a számon nem ment le egy csepp se. És akkor kellett ott velük koccintani. Annyira közel álltak hozzám, hogy akkor azt hagyták rám, hogy: „Fiam, ne menj a funkció után, de ha kapsz, akkor tanuld meg. Előttünk, ígérd meg, hogy mindig a fajtádat szolgálod.” Így hangzik a fülembé. És én ezt megtanultam. „Ne keresgélj, de ha megadják, vagy odatesznek, akkor csak... S addig ülj a funkción, amíg tudsz szolgálni a hazádnak vagy a fajtádnak, ha nem, akkor állj félre, mert nem igaz az, hogy – mindig elmondom – nem igaz az, hogy muszáj gazembernek lenni.” Aki kérlek szépen nagyon akarta a funkcióját és többet teljesített, mint amit elvártak, sokszor még annál is többet tett, az az ő baja. Funkciója is volt, meg akarta tartani. Az sokszor károsult. Engem román tisztségviselők, ha felmentem a minisztériumba megboldogult főtanfelügyelő koromban, jobban tiszteltek, mint az összes többi. Tudták rólam, megpróbáltak meggyőzni, jóindulatúan a tisztviselőnk. Kérdezték tőlem „Aveți copii?” S mondtam: „Da, am trei copii.” „Și în ce limbă studiază?” „Limba maghiară.” „Cum n-ar fi mai bine...” S akkor szépen megmondtam nekik, hogy: nem. Ne félj, mert többet nem kérdeztek, de látták, hogy van egy elképzelésem. Én azt mondtam, hogy az egyenes út az nehéz út, de azon kell járni, mert másképp az ember sokszor megbukik, s akkor nehéz felemelkedni. Én is torpantam meg, de mondtam, hogy az életemben a szüleim után Márton Áronnak és a középiskolai tanároknak köszönhetem azt, hogy valamiképpen azért csak ember faragódott belőlem.

– *Maradjunk ezzel a zárszóval, és nagyon-nagyon köszönjük ezt a hosszú visszatekintést.*

Az interjút készítette: Biró A. Zoltán

ZSOMBORI VILMOS

„Én szerencsés embernek mondhatom magam...”

„...elmondanám, hogy Bukarestben, az egyetemen mi volt az első dolog, amit a szerencsének tudtam be. Úgy láttam, hogy kedvesebbek velem, mint másokkal, azt végképp nem értettem, hogy például előttem, aki vizsgázott jobb volt, ő kapott hetest s én tízest. És nem értettem. Gondoltam, hogy vajon a magas bejutási jegyemért van ez, vagy vajon miért... Aztán jóval később tudtam meg, hogy ezen a szakon volt korábban két székelyföldi hallgató, és ezek a tanárok megszokták, úgy látszik, hogy ezek a székelyföldi emberek nagyon jók. Én se lehetek más, mint azok.”

– Zsombori Vilmostal beszélgetünk, Csíkszépvíz településen. Mi volt, mi lehetett az még az iskolás időszakból, amiről azt gondolod, hogy hatással volt, befolyással volt arra, amivé váltál később, ami aztán munkahelyekhez és feladatvállalásokhoz vezetett.

– Én szerencsés embernek mondhatom magam, később jöttem rá erre. Egyszerű emberek a szüleim, édesanyám Kolozsváron született,

székelyvarsági gyökerekkel, nagymamám székelyvarsági, édesapám Székelyvarságon született. A nagymamám egy gazdag családnál szakácsnőként dolgozott. És akkor édesanyám látta ezt a hatalmas különbséget, hogy hogyan vannak egy ilyen nagyon gazdag családban, annak a Szász István családjának a tulajdonában több ezer hektár terület volt, és akkor ezzel szemben, hogy van egy szegény kis család, ahol napi gondok voltak. Kislányként édesanyámnak volt egy ilyen álma, ha majd neki gyereke lesz, akkor legyen jobb gyerekkora, mint neki amilyen volt. És akkor csak annyit láttunk, hogy édesanyám mesét olvas, vigyáz ránk, nagyon örvend, ha jó jegyeket hozunk az iskolából, nagyon véd. Tehát folyamatosan követett, és ilyen szempontból nagyon szép gyerekkorunk volt. Ennek piciny hátránya az volt, hogy amikor majd 19 évesen elkerültem a családból, nagyon naivan néztem a nagyvárost, Bukarestet, és nagyon nem gondoltam, hogy ez a világ tényleg ilyen. Aztán folyamatosan kommunikáltunk. Meg kellett tanuljam, hogy a rossz embereket tartssam távol, kicsit tanuljak a jó emberektől, és ezt azóta próbálom, azóta gyakorolom. Na, most ugye a család Csíkszeredába költözött, úgyhogy az elemi iskolát a Petőfi Iskolában kezdtük, a leányiskolának hívták, és akkor utána a Márton Áronba, 68-ig. Megyésítéskor úgymond a család hazaköltözött, tehát visszamentünk Udvarhelyre, ott érettségiztem, utána egyetem, ami után jöttek a munkahelyek.

– *Középiskolában hogyan, honnan jött a fizika, a reáltárgyak iránti érdeklődésed?*

– Az életemben volt egy-egy ilyen meghatározó esemény, ami nagyon-nagyon tetszett, és akkor annak a hatása alatt voltam, így próbáltam továbblépni. Ez a fizika, ez valahogy úgy jött, hogy több jó tanárunk volt. A tanárok is meghatározóak voltak az életemben, már-

mint úgy, hogy például Molnár Tóni bácsi, ő sporttanár volt, mondta, hogy milyen ügyesen szaladsz kicsi fiam, akkor kezdtem járni edzésre. Akkor volt egy ilyen gyerekkori álmom, hogy olimpiai bajnok leszek, aztán rájöttem, hogy ez túl magas, de azért sportolni nagyon jó. Akkor azt hiszem, hogy Nagy Antal volt az első fizikatanár, tetszett az a labor, azok a gyakorlatok, és emlékszem, amikor felhívta a figyelmem, hogy: „Vigyázz, te az, amit itt felszedsz, abból próbálsz érvényesülni, és az nem elég. Jó gondolataid vannak, de a rendszer és a munka semmit nem helyettesít.” Akkor ajánlott egy pár könyvet, amit érdemes elolvasni, és azt hiszem, hogy ez nagyon-nagyon fontos volt. Akkor utána volt egy olyan periódus, amikor nem tudtam, hogy a sport fele irányuljak-e, gondoltam a Testnevelési Főiskolára-megyek, így kerültem már tizenkettedikben Udvarhelyre. És akkor esténként szaladtam, az egyik osztálytársammal párszor találkoztam ott egy parkban, és kérdezte, jöhet-e velem, hogy ő is kocogjon velem? És akkor mondtam persze, és akkor ismertem meg Bányai Jánost, akinek az édesapja a Magyar Tudományos Akadémia tagja, geológus. Az iskolát róla nevezték el Udvarhelyen. És akkor így jött János hozzám, én mentem hozzá, kialakult egy ilyen barátság, és akkor egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy a nagytata félrehív, hogy akar velem beszélni, és akkor elmondta, hogy ő ugye Göttingenben végezte az egyetemet, itt van a háromezer kötetes könyvtár, rengeteg munka... A fiából matektanár lett, az unokája eldöntötte, hogy informatikus lesz, és szeretné, hogyha valaki vinné ezt tovább. És azt mondta, látja, hogy én hatással vagyok Jánoskára, mármint az unokájára, és akkor tudnék vele beszélni. Én kérdeztem, hogy mit tudok erről beszélni? És akkor kezdett beszélni a Földről: hogy ez egy csoda. Az altalajkincsek felé irányította a beszélgetést, és arra, hogy ilyen szempontból is milyen érdekes Hargita megye.

– *Így került a geológia előtérbe?*

– Igen, igen. És akkor, mikor Jánoskával kezdtem beszélni, akkor rájött... Azt mondja: „Te nem beszéltél a nagyapámmal?” Én szégyelltem hazudni, hát mondtam, hogy: „Igen.” És akkor azt mondja: „Figyelj, én már eldöntöttem. Én azt szeretném, hogy az történjen velem, amit én akarok, és ez már el van döntve.” De engem nagyon megfogott ez a geológia, geofizika, hogy a levegőből mérik a Bouguer-anomáliát, amit Eötvös Loránd fedezett föl, akiről elnevezték a tudományegyetemet. És akkor anélkül, hogy lemennél a föld alá, megtudod, hogy ott van-e kőolajstruktúra vagy nincs. Tehát körülbelül hol érdemes kutatni a kőolajat. Érdekes dolog volt. Úgyhogy ez így megmaradt, és akkor én kezdtem gondolkodni, hogy most akkor milyen életet is akarnék élni? Hát ide ugye matematika, fizika kell. Akkor jó volt ez a Márton Áron iskola, de azért itt még nem volt divat annyira céltudatosan haladni előre. Leérettségizünk, aztán lesz valami. És Udvarhelyen, érdekes módon, gyakorlatilag már kilencedikesként tudta mindenki, hogy mi akar lenni. Ez akkor egy eléggé nagy különbség volt. És akkor János mondta, hogy: „Látom, téged érdekel, akkor hát próbáld meg te.” Viszont azt is mondta, hogy azt, hogy három órán keresztül tudjunk figyelni a vizsgatételekre, azt gyakorolni kell. Úgyhogy mi még nem fejeztük be a tizenegyet, amikor háromórás vizsgatételekkel kellett készülnünk, hogy tanuljuk meg három órát odafigyelni. János már egy sráccal csinálta ezeket, ők együtt tanultak, egy matektanár javította ki a tételeket. Román tételekről van szó. Na, és akkor befogadtak ebbe a csapatba, és akkor így tovább. Geofizika csak Bukarestben van, azért kellett odamenjek, a szüleim nagy szomorúságára, akik szerették volna, ha Kolozsvárra megyek.

– *Ők szerettek volna más szakot is esetleg?*

– Nem, nem, abba nem szóltak bele.

Na, most akkor itt elmondanám, hogy Bukarestben, az egyetemen mi volt az első dolog, amit a szerencsének tudtam be. Úgy láttam, hogy kedvesebbek velem, mint másokkal, azt végképp nem értettem, hogy például előttem, aki vizsgázott, sokkal jobb volt, ő kapott hetest s én tízest. És nem értettem. Gondoltam, hogy vajon a magas bejutási jegyemért van ez, vagy vajon miért... Aztán jóval később tudtam meg, hogy ezen a szakon volt korábban két székelyföldi hallgató, az egyik egy szeredai, Péter Elek, aki előttem tíz évvel került be, és öt évig évfolyamelsőként, kiváló diákként volt a legjobb, utána jött Demeter János, aki akkor fejezte be, amikor én kezdtem. És ezek a tanárok megszokták, úgy látszik, hogy ezek a székelyföldi emberek nagyon jók. Én se lehetek más, mint azok. Hát onnan jöttem, meg jó a líceum, meg ilyesmi, úgyhogy ez egy ilyen kedves kis történet.

Egy másik kis történet – kiemelek egy pár kis történetet, ami elég fontos volt az életemben –, hogy méréseket végeztünk, többek között a Prahova-völgyében. Az évfolyamon voltunk negyvenen Romániából, negyvenen külföldről. Elég jó egyetem volt, tizenhárom országból voltak kollégák. És ugye én 50-ben születtem, akkor általában csak román nevet lehetett beírni a személyazonosságiba. Édesapám Vilmos, hát akkor engem is Vilmosnak akartak nevezni, de hát azt nem volt szabad írni. És mivel a Vilmosnak nincs román megfelelője, hát azt írták Vilhelm. Így lettem én Vilhelm. Na, ez az Emil Constantinescu egy előadótanár volt, és ezen a gyakorlaton többek közt kérdezte, hogy te akkor Romániából vagy? Mondtam: hát persze. És kérdezte, hogy: „De akkor te, hogy is mondjam...” Hát mondtam: magyar vagyok. És láttam, hogy nem tetszik neki, és akkor szépen próbálta elmondani, ő úgy gondolja, hogy román állampolgárként... az egy dolog, hogy a gyökerünk török, tatár, magyar, de hát ugye azért román állampolgárként románok vagyunk így, mind.

És akkor jó, én nem vitáztam vele. Láttam, hogy vannak dolgok, amit nehezebben tudok kifejezni, és akkor úgy elmosolyogta magát, azt viszont értékelte, hogy nagyon érdekel, amit csinálunk. De csak-csak olyan irányba ment el, hogy kérdezte, hogy: „...na, most játszott a román válogatott, a magyar válogatott, s kinek drukkolok?” Akkor persze mondtam, hogy a magyar válogatottnak, s ez megint nem tetszett. Utána nagyon eldurvult, mert azt kérdezte, hogy ha lenne egy konfliktushelyzet Románia és Magyarország között, akkor ahhoz, hogy viszonyulnék. És akkor láttam a csoporttársaimnak az arcát, hogy a válaszomtól el van szörnyülködve, mert most már indulattal mondtam, hogy tudja, hogy Jugoszláviában élnek románok? Persze – mondta. Tudja, hogy azoknak kedves Eminescu, román anyanyelvük meg minden, de abban az országban vannak olyan a törvények, amelyeket be kell tartani. Na, most, akkor képzelje el, én most magának felteszek egy kérdést, hogy van egy konfliktushelyzet Jugoszlávia és Románia között, és szerinte ott van egy olyan román, aki Jugoszláviában él, és felteszik neki ugyanezt a kérdést, mit válaszolna? Á, de ezt indulattal mondtam, és akkor mondták a kollégák, hogy vigyázz, ezeknél kell vizsgálózzál... Persze nagyon komolyan vettem vizsgát. Amikor én neki így válaszoltam, akkor többet nem foglalkozott ezzel a témával, épp a köszönésem fogadta. Van egy ilyen vezetőtanács az egyetemnél, és utána a jó jegyek miatt beválasztottak oda, mint a diákok képviselője, de hát ott én keveset tudtam. Ugye, hátul ültem, és gyakran ült le Emil Constantinescu mellém, ő rébuszozott, én meg matekból oldottam a feladatokat. És közben köszöntünk, ezzel valahogy így maradtunk... Na, most érdemes elmondanom, azt hiszem, hogy a torony, amikor összeomlott Amerikába, aznap mentünk egy ilyen fogadásra. A magyar nagykövetségnél volt egy ilyen fogadás. Meg voltak hívva Năstase, Iliescu, Emil Constantinescu... Ez egy ilyen nagy fogadás volt. Hát mikor látom, hogy jön Emil Constantinescu... Ő észrevette, hogy mi ott

vagyunk Péter Elekkel, s ott még egy páran a sarokban. Odajött hozzám, megszorította a kezem. Azt mondja: „Annyira rég akarok neked mondani valamit”. Azt mondja: „Én tudom, valamikor téged megsértettelek”. Azt mondja, hogy: „Dacă mai este loc pentru cerere de scuze...”. Tehát ha van még helye, hogy bocsánatot kérjen, akkor azt mondja, hogy bocsánatot kér. Na, ő közben államelnök lett, és ugye akkor úgy látszik, hogy elgondolkozott ezeken a dolgokon is.

Egy másik fontos apró esemény, miután államvizsgáztam, kikerültem Csíkszeredába. És akkor egyszer szól a telefon, hogy van három aranyos kislány, ötödévesek az egyetemen, nincs-e valami munka előkészületben, amit oda tudnék nekik adni államvizsgadolgozatnak. És én mondtam, jó, küldjék el őket, kitalálok valamit. Volt is valami ilyesmi előkészített anyag. Tehát három lány idejött, és láttam, hogy az egyiknek keleties szeme van. Kérdeztem, hogy honnan jött, és azt mondja, hogy ő magyar. Azt hittem, viccel velem. Vajda Borbálának hívják, és az ő története az, hogy az édesapja sepsiszentgyörgyi, aki a könnyűiparban dolgozott, kiküldték Kínába. Ott megismerkedett egy kínai nővel, elvette a feleségül, két gyereke lett, az egyik ő. Visszajött Bukarestbe, a magyar iskolába írárták, onnan ment a geofizikára. Na, most ez olyan érdekes, hogy majd Borbála a ritkafémek kutatóvállalatához került. Akkor már álmodoztak a legfelsőbb vezetésben, hogy atomerőművet akarnak építeni, és akkor ugye Borbála erről mindent tudott. Végül ott vezérigazgató lett. Érdekes módon fontosak voltak számára a magyar kapcsolatok. És akkor valahogy így volt ez a véletlen az életemben, amiről majd fogunk beszélni, hogy hogyan lettem később a nukleáris tevékenységet végző hatóságnál államtitkár.

–Az első munkahelyed az IPEG, a Geológiai Kutató Vállalat Csíkszeredában, ahol 10 évet töltöttél. Milyen környezet fogadott, milyen elképzelésekkel érkezted, milyen volt az indulás?

– Hát rosszul kezdődött. Ugyanis képzelj, a törvényszéki épület második emeletén kaptam egy asztalt, egy széket, és akkor megtudtam, hogy körülbelül mit kell csináljak. Na, most tízen voltunk abban az irodában, amelyikben kilencen cigarettáztak. És akkor ugye reggel 7-kor kezdtünk, 8-kor már a füstöt lehetett kenyérre kenni. Én ugye életemben sportoltam, nem cigarettáztam, nagyon-nagyon szenvedtem. És akkor elmentem az irodafőnökhöz, ahhoz a bizonyos Péter Elekhez, és próbáltam elmondani neki, hogy nincs-e valahol máshol hely... Azt mondja, hogy: „Nincs Vilike, ez az iroda, és akkor most egy emberért menjen ki kilenc? Nem lehet.” És akkor hát itt nagyon-nagyon rosszul voltam, mikor már éreztem, hogy ez így nem megy, akkor felöltöztem nagyon jól – mint amikor a Csíki-medencébe beüt ez a mínusz 38 fokos hideg – és amikor valaki meggyújtotta a cigarettát, kinyitottam az ablakot, és akkor ott a szobában pillanatok alatt nagyon hideg lett. Akkor azt mondtam: „Nekem jogom van a friss levegőre, ha valaki meggyújtja a cigarettát, akkor én az ablak kinyitom.” Tehát ez már ilyen konfliktushelyzetté kezdett alakulni. És akkor egy román srác, aki most Németországban lakik – különben nagyon jó barátok vagyunk –, be akarta csukni az ablakot, hogy nem lehet nyitva tartani. Én akkor a lábát kirúgtam, és a második emeleten rádőlt az ablakpárkányra, és mondtam, ha valaki az ablakhoz nyúl, akkor az kimegy az ablakon. Lefagyott mindenki. Hát ez egy szörnyeteg, suttoztak, meg minden. Akkor odajött egy kedves kolléganőm, és azt mondja: „Vilike, van valami, igaz átjárószoba, de ott nincs senki. Hogyha te oda átmennél, akkor béke lenne.” Tíz perc alatt átköltöztem, és hát egyszer jön Zólya Laci: „Vilike, nem jöhetek én is ide?” Jön Jánosi Csaba: „Vilike, nem jöhetek én is ide?” És akkor ez olyan jól jött ki. És akkor jött még egy kolléga, jött Zólya Éva, kialakult egy kis közösség... Érdekes módon a közösségnek is van egy ilyen nagyon fontos meghatározó szerepe az életünkben. Elmondanám két-három mon-

datban, hogy ez a kis csapat, ahova úgymond száműztek a cigarettafüst miatt, milyen jó volt. Hát Zólya Laci nagyon érdeklődött az ilyen néptánc – úgy tudom, most is énekel egy kórusban –, népi faragás iránt, mi sokat beszéltünk erről. Én akkoriban ugye orosz és franciát tanultam a líceumban, és láttam, hogy egyre több információ angolul jelenik meg, tudtam, ez egy hatalmas hátrány, hogyha nem tudok angolul, úgyhogy nekiálltam angolul tanulni. És meghatározó lett az életemben az angol nyelv. Ott Évike is megtanult, végül fordítóirodát nyitott és abból élt a család. Tehát kölcsönösen volt egy ilyen nagy hatás. Így ismerkedtem meg a népi faragással is. Például a mai napig legalább egy órát ezzel foglalkozok: van egy kis műhelyem, ezeket mind én faragtam. Tehát szakmailag együtt dolgoztunk, amit kellett csináltunk, de tulajdonképpen egymástól nagyon sok mindent tanultunk, ami meghatározó volt.

Azt is el kell mondjam, hogy ugye mi geológusok, geofizikusok voltunk, és kezdtük másképp látni azt, hogy Románia milyen szép, Románia milyen gazdag. Például egy Pavelescu nevezetű oktató az egyetemen azzal kezdte a kurzusát, hogy azt mondta: „Lehet, furcsán hangzik, de én 40 éve tanítom ezt a hasznos ásványtant és elmondhatom, hogy Románia egy ásványokban gazdag ország. Tehát van arany, igaz, de három gramm per tonna. Dél-Afrikában pedig 17 gramm per tonna. Ezekkel nem fogunk tudni versenyezni.” És akkor többek közt mondja, hogy a réztartalom máshol három százalék, Balánbányán például csak 0,58 százalék. És akkor a kőolaj, abból 16 millió tonnát termelünk, de a ki-termelés drága, nagyok a veszteségek. Csődhalmaz az egész. Ez akkor érdekes volt, érdekes, mi csak hallgattuk, hogy ugye mi az, amit a hivatosságok mondanak és akkor közben mi a valóság? Tulajdonképpen ez is benne volt abban, hogy ettől a geológiai kutatóállalattól eljöttem, mert gondoltam, hogy eljön az az idő, amikor ezt a mesterséget nem lehet finanszírozni. Ez is történt, ’89 után bezárták Balánbányát, a

szénbánya, a hargitafürdői kaolinbánya, minden bezárt. Azért működtek korábban ezek, mert állami szubvenció volt bennük. Ez egy nehéz döntés volt, mert azért szerettem itt az IPEG-nél dolgozni.

– *Még álljunk meg itt, mielőtt rátérünk a következő időszakra. A '80-as években dolgoztál az IPEG-nél, ami nem volt egy könnyű időszak, hivatalok, utasítások, ellenőrzések voltak. Ezek a munkákat, szakmákat érintették-e? Vagy volt egy szakmai burok, és nem kellett találkozni a felső-külső hatalmi szereplőkkel? Voltak-e külső/felső korlátot, akadályok?*

– Igen, ilyen kisebb dolgok folyamatosan történtek. Mindenkit érintett az, hogy... ugye megvolt a két kis gyerek már, és a feleségem négy órákor fel kellett keljen – én kint voltam a hegyekben –, hogy tudjon tejet venni... Persze, ez érintette a mi családukat is. Érdekes módon olyan ügyek is érintettek, hogy mi a katonai térképekre tettük rá a mi méréseinket, hogy pontosan mi hol van, ezeket a térképeket használtuk. És akkor megjelent egy folyóiratban, hogy valami futball-világbajnokságon ki kivel játszik. S a magyar válogatottat szedett betűkkel kitettük a falra több irodában. És akkor volt a Szeku részéről egy ember, aki felelt ezekért a dokumentumokért, meg minden, és többek közt kérdezte, hogy hát honnan vannak ezek? Ki hogyan jutott oda a sokszorosítógépekhez. Ő egészen másképp gondolta a dolgot. És akkor leírták, hogy hogy jutottam oda. Úgy, mint a többi térképpel, megkértem, a kollégánőt, hogy húzza le, meg ilyesmi, és akkor utána kaptam egy olyan levelet, hogy én már nem mehetek a sokszorosítógépekhez. Tehát ilyen szinten voltak ügyek... Aztán érdekes módon ők figyeltek a hobbimra. Kisgyerekként édesanyámmal, amikor csak lehetett elmentünk kirándulni. Ezt a szokást vittem tovább, hogy mentünk ahova lehe-

tett, kétévenként lehetett külföldre menni, meg valami valutához is lehetett jutni. De ugye az akkori fizetéshez képest nagyon sokba került. És ugye az embernek van egy költségvetése és van egy elképzelése... Gondoltam, ha ennyi pénz kell, akkor elmegyek a Márton Áron Gimnáziumba tanítani. Akkor ez jó lehetőség volt, ha matematikából órákat adunk. És látták, hogy akik hozzám jönnek, azok bejutnak az egyetemre.

Az IPEG-es egy érdekes periódus volt, ami anyagilag is jó volt. Akkor engedtünk meg ilyen utakat, mint például Kijev, Moszkva. Úgyhogy azt hiszem, hogy az IPEG-nél a nagyobb fizetés az mindenképpen egy előnyt jelentett, tehát anyagilag elvultunk. Az a plusz, amihez még több pénz kellett, arra megtaláltuk a megoldást. Sok apró dolog történt ezekben az években ami akkor nagyon fontos volt. Például hogy reszkettem a határon, amikor a magyar nemzet történetét hoztam Magyarországról, el kellett dugni, mert ha fülön csíptek, akkor kellemetlenséged volt. De sikerült és fontos volt, hogy a gyerekek lássanak más verziót is, tudjanak arról is, amiről akkor nem volt szabad beszélni. Vagy például a fiam már a zeneiskolába járt, s elmentünk szilveszterezni Hargitafüredőre, húzta a székely himnusz, és meg kellett neki mondani, kicsi fiam, tudod, ezt most halkabban kellene. Akkor el kellett mondani, mutatni egy térképen, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia így van, úgy van, és hogy beszéljünk el erről. Az érdeklődési körünk és a hobbink is olyan volt, hogy nem volt olyan hétvége, hogy ne menjünk sízni. Na, most ez meghatározó volt az életünkben: ha tudtunk menni, akkor öltözködtünk és mentünk. Közben a lányom tehetséges versenyző lett, többszörös országos bajnok, ötszesejárta sízéssel a világot. Tehát, hogy is mondjam, ezek mind jó dolgok voltak az életükben, és próbáltunk egy ilyen fajta egyensúlyt tartani, hogy tudjunk létezni.

– Az IPEG után más munkahely következett. Mi érlelte ezt a döntést? És milyen volt az új helyen a fogadtatás: új hely, új emberek, más típusú feladatok. Tehát milyen elképzeléssel léptél be a következő időszakba, amiről akkor még nem lehetett tudni, hogy az 10 év lesz.

– Így van. Egyrészt éreztem, hogy egy ilyen kutatóvállalatnál, ahol dolgozik 1500 ember és négy területet – Brassó, Hargita, Kovászna, Maros – fed le, nincsen nagy jövőm. Amúgyis ez a Pavelescu feltette az első pontot az i-re. Ugyanakkor arra is gondoltam, hogy hát én ezt szeretem. De ugyanakkor a gyerekekkel való közelség elmaradt: elmegyek hétfőn, hazajövök szombaton, ez a családnak nem jó. Láttam, hogy döntenem kell, mert a család érdeke azt mondja, hogy jobb, hogyha én elmegyek, és délután miután hazajövök, akkor tudunk együtt lenni. És akkor megtudtam, hogy keresnek ide Csíkszeredában, a megyei Mérési Hivatalhoz egy vezetőt. A felvételi Bukarestben volt, a Metrológiai Intézetnél. Ez a munkakör is végül érdekes volt. Van egy országos rendszer, ami különben európai rendszer, Párizs mellett írták alá a méterkonvenciót, Románia is egyik alapító tagja, és akkor innen származnak a mértékegységek. És minden országban van egy ilyen laboratórium, ahol vannak ezek a nemzeti szabványok. Az ezen a területen dolgozó emberekkel nagyon hasznos volt a munka, mert nagyon sok mindent megtanultam, ilyen emberi dolgokat is. Ugye jártuk a megyét, és akkor ezeken a metrológiai laboratóriumokon keresztül sok mindent megtanultam. Hogy megint egy kedves történetet mondjak el: bejött Kurkó János, egy fiatalember rövidnadrágban, s azt mondja, hogy van neki három benzinkútja, szakmai segítséget kér, hogy tudja használni. És akkor én mondtam, rendben van, beprogramáltam, közben beszélgettünk, s kérdezem, de hát miért pont benzinkút? Elmondtam ennek a fiatalembernek, hogy ugye van a Mol, a Shell, a Petrom, ezek hatalmas rendszerek. Vannak embere-

ik, akik altalajkincsek után kutatnak, akik kitermelik, aztán finomítják. S utána van hálózatuk, ahol eladják. Na, most egy ilyen kicsi szereplő, akinek csak pár kútja van, gyakorlatilag nagyon bizonytalan helyzetben van. És ezt őszintén elmondtam neki, ahogy gondoltam. Eltelik egy hónap, és a feleségem olvassa a helyi újságot, a *Hargita Népét*, és írja, hogy Kurkó János eladta a Petromnak a benzinkutakat és megvásárolta a központi áruházat. Tehát az ilyen beszélgetések oda-vissza hatottak. Persze olyan is volt, ami számomra volt érdekes, úgymint ilyen szempontból nagyon hálás vagyok. Például a madarasi gabonakereskedést. Bevittek oda húszezer tonna gabonát, ha nem volt jó az a hídmérleg, akkor nem tudták, hogy mi van a lerakatban. Amikor mi odamentünk, hogy beállítsuk azokat a mérőműszereket, akkor nagyon örvendtek nekünk, mert az ő érdekük volt, hogy tudják, hogy jól működnek-e mérőműszerek. Vagy egy banknál, amelyik platinát vagy aranyat mért, vagy egy gyógyszer-tárban, ahol a milligrammokat meg kellett mérni, mennyire fontos volt, hogy tudja, hogy jó-e a mérleg. Úgymint az ilyen esetekben éreztük mi, hogy fontosak vagyunk.

– *Aztán jött egy nagy fordulat: jött a közélet, a politika, meg a megyei adminisztratív vezetés. Az közösségi feladat is, politikai feladat is, szakmai feladat is. Hogy jött a képbe ez a váltás?*

– Így ahogy tudtam, persze követtem a híreket, hogy mi történik a közéletben, a politikában. Meghallgattam, de nem nagyon vonzott ez a terület. És a család nagyon csodálkozott, amikor egyszer csak hív valaki: Hajdú Gábor szenátor szeretne beszélni velem. Elmentem a találkozóra. Ott volt Nagy Benedek képviselő is, és akkor beszélgettünk. Nem tudtam, hogy mit akarnak tőlem. Kérdezték, hogy nem vállalnék szerepet az RMDSZ keretén belül, a megyei tanácsban? Mondtam, hogy én nem

politizáltam soha, tehát nem voltam ilyen szervezetben, nem dolgoztam ilyen területen, de kértem két hét gondolkozási időt. Amikor már járt le ez a két hét, egy ilyen vasárnapi ebéden, ott volt a két nagy gyermek az asztalnál, és elmondtam, hogy ez a családot érinti, kaptam egy ilyen lehetőséget. Érdekes, a két gyermek nézett, és kérdezte, hogy miért pont téged? S mondtam, ezt nem tudom. És ha nem tudod csinálni? A megyei tanácsnál több mint 3000 milliárd lejről döntenek, van vagy 30 intézmény, amit kell működtetni, minden fajta megyei intézmények, kulturális intézmények, megyei utak, meg minden. Csak a megyei útnál 500 ember dolgozott. És akkor ilyesmit kérdeztek, hogy azt én tényleg tudom vállalni? Mondtam, hogy itt azt hiszem, hogy alelnöki tisztségről van szó, tehát gyakorlatilag ott egy csapat van, minden területen vannak szakemberek, és ebben a piaczgazdaságban úgy alakult ki, hogy a politikusok mondják meg bárhol, hogy mit kell csinálni, a hogyan-t meg a szakemberek. Tehát, kell legyen egy ilyen egyensúly a hivatallal szemben. És akkor azt mondja a fiam, hogy ez egy érdekes kihívás, hogyha ki akarom próbálni magam. Utána már valahogy úgy voltam, hogy akkor próbáljuk ki. Hát valahogy így volt.

Mikor odakerültem alelnökként azt mondtam, hogy legyen legalább egy év, ameddig ne nagyon zaklassanak, mert én szeretném megtanulni, hogy tulajdonképpen itt mi hogy működik. Na, most szerencsém volt, mert a vezérigazgató az apparátus részéről, egy Várdai György nevezetű szakember, nagyon jóindulatú volt. Egymással szemben volt az irodánk, sokat beszélgettünk. Én a költségvetés, pénzügy-fejlesztési programoknál voltam alelnök, de egy év után megbízott elnök lettem, mert Kolumbán Gábort, az elnököt bevitték Bukarestbe államtitkárnak, tehát alelnökként vezettem a Megyei Tanácsot. És akkor itt most már a mélyvízben voltam. Akkor próbáltam különböző területekről jó szakembereket odahívni, velük megbeszéltük, hogy mit hogyan lehet.

Többek közt emlékszem, hogy nagyon fontosak voltak a fiatal szakemberek. Hogy egy nevet is mondjak, Parászka Boróka, kiváló munkatárs volt. Nekem megtetszett a megyenapok rendezvénytípus, amit máshol láttam, és arra gondoltam, hogy ezt nálunk is meg lehetne szervezni, a megyenapok rendezvénysorozat keretében lehetne megdíjat adni, hisz van jó pár ember, aki a teljesítménye, munkássága alapján tényleg megérdemli. Az első ilyen díjat Kányádi Sándor kapta. Akkor én megbíztam Parászka Borókát, hogy nézze meg, máshol hogyan szervezik, hiszen ami ki van találva, azt nem érdemes még egyszer kitalálni, az már működik. Ő megnézte, hogy máshol ez hogyan működik, és akkor letett egy forgatókönyvet, az azóta is működik. Eltelt, azóta elég sok év, ez 2001-ben volt, akkor volt az első megyenap rendezvénysorozat. Na, sok ilyen történt, szinte minden nap. Ez a másodpercek ritmusa! Szerencsém volt azokkal, akik az intézményben mellettem voltak, mert ez olyan munka, hogy a tervezés hihetetlenül fontos. Akkor te is az elnöki kabinetben dolgoztál, te jöttél az ötlettel, hogy tulajdonképpen tudom-e, hogy mit akarnak a megyei emberek? És ezt meg lehet tudni. És akkor elkészült a dokumentáció, hogy elsősorban infrastruktúra szükséges, az a legfontosabb, például a gázhálózat kiépítése. És akkor mindehhez kellett 30 millió dollár, azt akkor meg kellett szerezni. És akkor beindult egy projekt, egy kőkemény projekt. Emlékszem, el kellett jussunk a miniszterelnökhöz. Oda nem kéréssel, hanem egy ajánlattal érkeztünk... Ugye akkor folyékony fűtőanyaggal működtek a hőközpontok Gyergyóban, Hévízen is, ennek a költségeit a lakosság nem tudta teljesen megfizetni, a szükséges különbözetet a kormány biztosította. És akkor azzal érveltem Bukarestben, hogy ha nekem ezt az előleget megadják, ezt a harmincmilliót erre a beruházásra, akkor tovább nem kell, majd vállalják a különbözetet. A miniszterelnök meg látta, hogy a megyei tanácselnökök csak kérnek,

ez pedig üzletet ajánl...így lehetett előbbrelépni. Akkor az ilyen települések fele, mint Karcfalva, Csíkszentimre poros út volt. Oda jó lenne egy aszfaltút. Vagy a Nyerges-tető fele, meg minden irányban a megyében. És akkor ezekre koncentráltunk, és ezeket próbáltuk egyrészt a mi forrásunkból, másrészt pedig a központi költségvetésből megoldani. Itt azért szükség volt leleményességre, az ötleteket a kollégáimtól kaptam. Abban az időszakban nagyon fontos volt az útépítés. De ezeknek a beruházásoknak olyan áraik voltak, hogy nem tudtuk volna megcsinálni a mi megyei költségvetésünkől. És akkor szükség volt úgymond leleményességre. Egyszer például nagyon zavart, hogy néztük, mennyi központi forrást kap az 1200 kilométer megyei útra Hargita megye. Megnéztem azt is, hogy például Vrancea megye mennyit kap. Vrancea megyében 800 km megyei út volt és háromszor annyit kaptak. És akkor mit lehet csinálni? Közben megalakítottuk a Megyei Tanácsok Szövetségét, a tanácselnökök voltak benne, és akkor rájöttünk, hogy ezt a testületet nem veszi a kormány elég komolyan. Akkor beszéltünk a polgármesterekkel, benne voltak a falusi, a városi polgármesterek, a municípium, a megyei tanács, és akkor ennyien már sokkal erősebbek voltunk, így már elértük, hogy a helyi közigazgatás törvényében legyen benne, hogy mielőtt a sorsunkra vonatkozóan a kormány hoz valamilyen döntést, előzetesen egyeztessen a képviselőivel. Na, most én, amikor mondtam, hogy milyen igazságtalanság ez az egész forráselosztás, hogy például, megveszed a benzint, s abból az áfa bemegy Bukarestbe, s onnan oszt valaki vissza, például egy szállításiügyi miniszter pénzeket... Gondoltam, hogy akkor legyen az úgy, hogy szabály szerint már eleve ne vigyék el a pénzt, maradjon helyben. De ha ezt csak én mondom, akkor ott nem veszik jó néven, úgyhogy megbeszéltem más megyék vezetőivel, mert azoknak is fontos volt, mert ők se kaptak pénzt a visszaosztásból, és akkor így sikerült.

Ezt bevittük ebbe a törvénybe, és akkor már a pénz itt maradt. Tehát ez hihetetlenül fontos volt.

– Ez olyan időszak volt, amikor még alakultak, változtak a dolgok, több mindent meg lehetett próbálni. Ehhez az időszakhoz kapcsolódik a „milyen nyelven beszélünk a tanácsban?” nevű helyzet is, sok más egyéb között....

– Így van. Olyan tanácsstagunk is volt, emlékszem, egy roma, Burcsa Máté, aki hát magyarul is nehezen beszélt. Szegény nagyon unta a három-négy órás beszédeket. Akkor gondoltam, hogy: Istenem, azért milyen kár, hogy a román törvény szerint a hivatalos nyelv a román, azt kell használni, pedig sokkal egyszerűbb, ha az anyanyelvén beszél az ember. És akkor gondoltam, hogy oldjuk meg a fordítást! Beszéltem Oláh Gál Elvirával, elmondta szakmailag, hogy lehet megoldani. Én pedig mondtam, hogy szívesen vállalom, fordítom, ami ott elhangzik. Na, hát erre nem volt törvény! Beszereztük a fordítóberendezést. A harminchét tagú megyei tanácsból három nem tudott vagy alig tudott valamit magyarul, a többiek vagy magyarok voltak, vagy nagyon jól beszéltek magyarul. És akkor elkezdtünk magyarul beszélni. Vége a tanácsülésnek, jön a megyei prefektus, hogy nem tudja elfogadni a határozatokat, mert törvénytelenül jártunk el, mert magyarul beszéltünk. Mondtam neki, hogy most figyelj, nagyon indulatosan beszélsz, a kolléganőm nagyon jó kávét készít, meghívlak holnap reggelre, beszélgessünk el. És akkor bejött, nagyon durcás volt, és emlékszem, hogy mondtam, hogy: „Mircea, ha mi most kezdünk itt vitázni, ki az erősebb ebben a megyében, akkor a megyében semmi nem fog történni. Tehát itt arról beszéljünk, hogy közösen mit tudunk tenni. Te is politikus vagy, szavazatokra van szükséged. Minden pénzt a román megyék kapnak... Na, most állj szembe velünk, és magyarázd meg, miért nem kapunk pénzt.” Azt mondja: „Vilike, kint

van a sajtó, most mit mondjak?” Azt mondtam: „Figyelj rám! Itt van a hátsó ajtó, menjél, egy hétig eltűnsz, aztán majd meglátod...” Tényleg így csinálta. Én közben megtudtam, hogy Seres Dénes szenátor letett egy törvénytervezetet, ami rendezheti az ilyen kérdést, ez a törvény ma már érvényes. Akkor még nem volt ez. Eltelt két hét, igyekeztem nem találkozni a prefektussal. Utána meg arra is gondoltam, hogy nincs-e mikrofon beszerelve a tanácsterembe, de tudtam, hogy úgyis mindent tudnak, amiről beszéltünk. Már változás volt, de még mindig működött ez a fajta dolog. Úgyhogy gyakorlatilag engem nem is nagyon érdekelt. Fontosak voltak az elvek, hogy Vilike közpénzhez ne nyúljon. Egyedül nem tudod betenni a közpénzt a zsebedbe, ha egy tudja, az elég, akkor más is tudja. Tehát ahhoz semmilyen formában nem szabad hozzányúlni. Meg nem szabad udvarolni, ahol dolgozol, mert az se jó neked. Az elveim, ezek fontosak voltak nekem, és ezeket be is tartottam, úgyhogy nem tudtak ilyen és hasonló ügyekkel belém kötni. Utána meg, amikor az RMDSZ már társ volt a kormánykoalícióban, akkor már lehetett egyezkedni, és közben a törvényhozás elfogadta az anyanyelvhasználatról kapcsolatos jogszabályt. Semmi rossz nincs benne. Például, úgy eszemben van Papp Kincses Emese, aki románul is tudott, semmi gond, de milyen szépen beszélt magyarul. És el tudta mondani az anyanyelvünkön is véleményét. De más területen is igyekeztünk változtatni. Hoztunk ilyen házszabályt – eleinte nem volt olyan sikere neki –, hogy egy napi-rendi pontnál mindenki csak egyszer szólaljon fel, és akkor mondjon el mindent. Ha módosítási javaslat van, akkor tíz nappal azelőtt megkapják a tanácsi határozat tervezetét. És akkor írásban leírt határozattervezetet fogadunk el. Így az 5-6 órás tanácsülésekből lett másfél órás.

Ezek mind fontos dolgok voltak. Aztán a diplomáciai húzások is fontosak voltak. Akkor voltak ezek az előcsatlakozási pénzek, amelyekre projekteket kellett írni, ez akkor új dolog volt, új kihívás.. Szerencsém

volt Csutak Istvánnal, aki ezt értette, ő segítette ezeket a megyei társulásokat, hogy írjanak projekteket. Ehhez persze kellett lobbizni Brüsszelben. Mikor elmentem én kétszer-háromszor egy hónapban Brüsszelbe, akkor a *Hargita Népe*-ben Szondy Zoltán írta, hogy ebből a pénzből, amit egy évben elutazok, napközit lehetne építeni. Én akkor kerestem szponzort, és mikrobusszal elmentünk Brüsszelbe az újságírókkal együtt. Akkor az újságírók is látták, hogy ha ott kiállsz, akkor ötszáz ember előtt kell beszélni, kell menni irodákba, megtudni, hol, mi, hogy van. Így már látták, hogy nem volt véletlen, hogy Hargita megye több pénzt kapott, mint Brassó, Szeben, Kovászna és Maros együtt. Ezek ilyen érdekes történetek, soha többet nem támadtak.

– *Ha ma visszatekintesz erre a megyei vezetői időszakra, a megyei közéleti-politikai szerepre, érdemes volt ennyi munkát, ennyi energiát befektetni, megérte?*

– Igen, én azt hiszem, hogy feltétlenül megérte. Egy jó csapattal, tele jóindulattal lehet dolgozni. Emlékszem, hogy te segítettél nekem valahol, azt hiszem, hogy elő is tudom venni. Konkrét dolgokkal foglalkoztunk, konkrét feladatokat oldottunk meg. Amit mondtunk, amit ígértünk, azt le is írtuk. És akkor négy év után pedig nyilvánossá tettük azt, hogy tessék, ezt mondtam, ez megvan.

Ez a munka megtanított olyasmikre, mint a méltóság. Láttam például, hogy az RMDSZ Kolumbánt akarta elnöknek. Volt egy ilyen megyei szabály, amit Bíró Albinék nagyon jól pontra tettek, hogy az RMDSZ a legtöbb szavazatot Udvarhelyről és Szeredából kapja, ami azt jelenti, hogy az olyan vezetőtiszségek, mint megyei tanácselnök, alelnök, ezeknek a leosztása is a leadott szavazatok alapján működjön. Tehát egyik időszakban legyen Udvarhely és a másik évben következik Csík.

Gyergyó csak töredékét hozza ezeknek a szavazatoknak, de Gyergyó is legyen benne a megyei tanács vezetőségében, de alelnökként. Voltak tanácselnökök, akik ezt a leosztási eljárást nem akarták. Például Sántha Pál Vilmos, akkor azt mondta, hogy nem, ő megyei elnökként elkezdett valamit és azt be is akarja fejezni, folytatni akarja a következő ciklusban is. Ezzel szembement az RMDSZ-szel, és kapott is vagy négy-öt szavazatot. Utána eltelt négy év, Kolumbán Gábor volt az elnök. Akkor meg Kolumbán is azt gondolta, hogy azért nem rossz tanácselnöknek lenni. Azt mondta, hogy hát ez az RMDSZ-szabály ez úgy, ahogy van nem jó. A megye élén a megye legértelmesebb embere kell álljon, és az ő. Jött a választás, én is jelölt voltam, és az ember csak látta, hogy sokan betartották, de sokan nem tartották be ezt a szabályt. Miután elnök lettem – 19-18 volt a szavazatok aránya –, akkor azt mondtam, na, elhívom a tanácsstagokat a vendéglőbe, a Flórába. Emlékszem, elmentünk, eljöttek vagy huszonhatan, akik esküdtek a Jóistenre, hogy mind rám szavaztak, pedig én csak 19 szavazatot kaptam. Na, most ezek érdekes, tanulságos dolgok voltak. Sokszor kissé furcsán működtek ezek a dolgok. De ilyen körülmények között sikerült kialakítani egy jó csapatot, és akkor, amikor én leültem a székbe, akkor gondoltam, hogy adjon a Jóisten nekem akkora akaratot, hogy most van négy évem, majd a szabály szerint következik az udvarhelyi, én pedig akkor felállok és elmegyek. Úgyhogy a választások előtt két hónappal összehívtam a sajtót, és akkor elmondtam, hogy én nem fogok újra tanácselnöknek jelentkezni. Szerintem biztos, hogy az udvarhelyiek nagyon szerettek, ugye ők magukénak tartottak. Itt sok mindent csináltunk, a Csíki zónában is, úgyhogy nekem nem lett volna nehéz újra tanácselnök lenni. De jól csináltam, hogy nem indultam, mert képzeld el, hogy ekkor jött újra elő a Vajda Borbálával való szakmai kapcsolat, akiről korábban beszéltem, és akiből közben szenátor lett.

– Igen, ezután következett egy nagy váltás szakmai szempontból is, új időszak, az Atomenergia Ügynökség. Ez hogy jött össze?

– Egyszerűen felhívott Markó Béla, hogy: „Vilike, van egy Comisia Națională pentru Controlul Activităților Nucleare intézmény. Ez a Bécsi Atomenergia-ügynökség irányítása alatt, annak szabályai szerint működik.” Miért volt ez egy hihetetlenül fontos kihívás nekem? Én akkor azt mondtam, hogy annyit voltam már Bukarestben, hogy én most egy kicsi nyugalmat akarok, most fejeztem be ezt a tanácselnöki tisztséget. Akkor Markó Béla valahogy úgy válaszolt, hogy most az RMDSZ-nek van szüksége rám. Ők mindig mellettem voltak. Akkor ugye kellett gondolkozzak azon, hogy mi is legyen ezzel a felkéréssel. És akkor most jön egy érdekes kis történet: Varga László, Zala megyének az elnöke mondta, hogy neki van egy kis háza valahol a horvát tengerparton, és ha kell egy rövid vakációra, ad egy kulcsot. Mondta: hogy gyönyörű hely, éreztétek jól magatokat, és hogy lesz ott még egy barátja, nem tudtam ki az. Odamegyünk, kezdünk beszélgetni, és azt mondja, ő a Bécsi Atomenergia-ügynökségnek az aligazgatója. Nem tudtam, hogy mi ez a Bécsi Atomenergia-ügynökség. Eltelt ez a kis szabadság és később, utólag tudtam meg, hogy ezt a tisztséget Toró Tibi bácsinak, az egyetemi professzornak Temesváron ajánlották föl. Ő a Román Tudományos Akadémia tagja, aki ért ehhez a területhez. De ő akkor azt mondta, hogy ehhez nem fizikatudás kell, ez egy kőkemény szervezési dolog. Például: Romániát nem veszik föl az Európai Unióba, ha a radioaktív hulladék problémáját nem oldja meg, ha nem tudja beindítani a kettes atomerőművet. Ő azt mondta, ezt sajnos nem tudja vállalni. Én csak később tudtam ezt meg. Akkor azon a megbeszélésen ott volt Vajda Borbála szenátor. Ő mondta, hogy: „De hát van Zsombori Vili, akinek ez a szakmája, ért a szervezéshez stb.” Tehát ezért

keresett meg Markó Béla, de én ezt akkor még nem tudtam. Úgyhogy így bekerültem Bukarestbe. Kétségbeesett emberek fogadtak, minden vezetőváltáskor az volt a szokás, hogy az új elnök hozta az embereit, mindenki bizonytalan volt, nem tudták, hogy mi lesz velük. Én még itt a megyei tanácsnál csináltam azt, hogy aki azon a héten töltötte a szülinapját, behívtam egy kávéra, egy kicsit elbeszélgettünk. Ezt próbáltam itt is. Így tudtam meg a nehézségeket, ilyen apró dolgokat, hogy zsúfoltság, alacsony fizetés, például a fiatal, gyakorló mérnököket a szüleik nem tudták segíteni. Hát, ilyen helyzet volt.. És akkor emlékszem, azzal kezdtem, hogy elmentem a miniszterelnökhöz, Tăriceanu volt a miniszterelnök, és elmondtam, hogy van ez a „regulament de taxe și tarife”, ezt meg kell változtatni. Gondolkozott, a szakembereknek kiakadta véleményezésre, de végülis elfogadta a javaslatomat. S akkor, amikor pénz volt, megháromszoroztam a fizetéseket. Tudtam, hogy egy fiataalt nem tudsz ott tartani – ez a megyei tanácsnál is nagy probléma volt –, ha nem fizeted meg. És akkor ugye itt ez volt az első lépés, amit nagyon hamar megoldottam, egy hét alatt. Ez meghatározó volt, és akkor le tudtam ülni. Ez úgy van a családban is, hogy ha a gyerek éhes, fáradt, nem tudom, akkor hiába kérdezed, hogy miért hozott rossz jegyet. Tehát egyszer adsz, s utána tudsz kérni. Törvényeket kellett megváltoztatni. Megnéztük több országnak a törvényét, és akkor láttuk, hogy máshol nem kötelező lakosság rádióaktív átvilágítása. Romániában akkor százezreket világították át, hogy a TBC ne terjedjen. Ugyanakkor nem számoltak azzal, hogy ennyi egészséges embert átvilágítani ártalmas dolog. Én nem számoltam azzal, hogy ennek a gyakorlatnak a fenntartása mögött volt egy hihetetlen érdek, elsősorban az akkori Egészségügyi Minisztérium részéről. Akkor egyszerűen azt mondták, hogy én a TBC-vel tönkreteszem az országot. De végül is elfogadták a törvényt.

A rádióaktív hulladék problémáit is sikerült megoldani, ez nemzetközi érdek volt. Beszéltem az amerikai hatóság vezetőivel is erről a dologról. Azt kellett megoldani, hogy ne legyenek olyan helyek, ahol rádióaktív hulladékot tárolnak, az ilyen hely egy időzített bomba. Nyolc országban volt ez probléma (Magyarország, Szerbia, csehek, szlovákok, lengyelek stb.) ahol, orosz típusú kutatóreaktorok voltak, ezt kellett megoldani, a hulladékot visszavinni az oroszokhoz, nagy csendben. Ezt nagy titokban elszállítottuk. Hála Istennek megoldódott! Erről nem szívesen beszélnek, de ez végül is egy jó dolog, egy jó projekt volt, hiszen képzelj el egy olyan várost, amelyik mellett ott voltak ezek az intermedíaris rádióaktív hulladékok. Na, azok most ott vannak a hegyek alatt, a Majaknál, az oroszoknál.

Miért volt ez a munka nekem hihetetlenül fontos? Úgy mondták, talán Napóleontól származik a mondás, hogyha egy háborúval megbízik három embert, azt elvesztetted. Tehát kell egy felelős legyen. És ott úgy volt megoldva, hogyha például csak a kettes reaktorral történik valami, akkor megvan a felelős. Minden felelősség az enyém. Ezek a szabályok, nagyon világosak, tiszták. Ez nekem sok szempontból hihetetlen lehetőség volt. Ezért vagyok hálás annak a kicsi, IPEG-es irodának, ahol angolt tanultunk például, vagy azoknak a korábbi tapasztalatoknak, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy én ide jutottam.

A szabályok és felelősség, ezek nagyon fontos dolgok. Azt hiszem, repülőgépes példával könnyebben el tudom mondani. Veszélyes tíz kilométer magasan repülni, de így nem kerül két hétbe átmenni Amerikába. Tehát, akkor nem marad más, mint biztonságos repülőgépet építeni. Na, most éppen van egy olyan szabály, hogyha mégis lezuhan egy repülő, meghal 250 ember, akkor egy csapat kivizsgálja az esetet, és amikor megtalálják a hibákat, akkor automatikusan kötelező az összes repülőgépgyárat kivizsgálni. Az atomerőműveknél is ugyanez van.

Ha valami történik, akkor azt ki kell vizsgálni, a nyilvánosság előtt arról beszélni kell. A hiba nem szabad többet úgymond megtörténjen. Mert hogyha valaki azt mondja, hogy én olyan atomerőművet tudtam építeni, amivel nem tud baj történni, az hazudik. Olyan ez, mintha valaki azt mondaná, hogy olyan repülőm van, ami nem zuhan le.

Nagyon fontosak voltak ebben a munkakörben a szakmai találkozások, ebből a szempontból számomra ez egy hatalmas lehetőség volt. Egyrészt szakmailag, ez elsősorban az országnak volt jó, mert amikor hazajöttünk, akkor a tapasztalatok alapján a saját problémáinkra nagyon hamar megoldásokat kerestünk. Ugyanakkor ez lehetőség volt számomra is. Szerényen próbálom mondani, hogy nagyon sok helyen jártam, ahová másképp, akármennyi pénzem van, nem tudtam volna eljutni.

– Ez a szakértői kör nagyon sajátos szakmai elit. Ha összeadjuk, azért földgolyó szintjén is, kicsi ez a szakmai csoport, akik ezzel foglalkoznak.

– Igen, most van ez a 445 atomerőmű, ami működik, ez körülbelül a 30 százalékát adja a világ összes energiájának. Ezt nincs, amivel pótolni. Tehát ez azt jelenti, akárhogy vesszük – tisztelem a zöldeket, mindenkit – ez egy olyan energiatermelés, amit nem lehet pótolni. Hogyha tudunk vigyázni – márpedig ki vannak találva azok a módszerek, hogy hogyan lehet egy rádióaktív hulladékra vigyázni –, akkor egy ilyen fejlődő világban erre szükség van.

– Melyik év volt az, amióta hivatalosan már nem vagy az Ügynökségnél?

– Igen, hát ez valahogyan kicsit másképp történt... Közben sajnos én elmentem, a hétvégén hazajöttem, és akkor volt, hogy a feleségem

jött be többet Bukarestbe... És akkor történt egy ilyen szomorú dolog az életemben, hogy 40 év házasság után meghalt a feleségem. Tehát egyszer beteg lett, és akkor azt mondtam, hogy kész, ez azt jelenti, hogy most bezárok, lezárok mindent, én vigyázok rá. És akkor segített például a szobrászkodás, hogy ne essek össze, próbáljak erős lenni, hogy bírjam ki.

– *Aztán újra szakmai kihívás jött, kapcsolat az Euratommal...*

– Bukarestben a kollégák úgy látták, hogy valakinek el kéne jutni az Euratomhoz. Jött az új elnök, mondta, hogy nekem volt jó személyes kapcsolatom, és akkor ő kért meg, hogy jó lenne, hogyha én mennék oda. És akkor azt mondtam, na jó, egye fene, akkor elmegyek.

– *Miért fontos, hogy valaki az országából az Euratomnál legyen?*

– Elmondom egy példán keresztül. Itt van egy gát. Szeredának biztosítja a vizet. De biztos voltak emberek, akik eldöntötték, hogy ezekből a völgyekből ez a tiszta víz összegyűl..., és ezt megálmodták. Ez még csak egy ilyen álom. Utána elkezdődött, azt le is írták, lerajzolták. És akkor el kellett menjenek olyan helyre, ahol volt a pénz, és meg kellett győzni valakit, hogy adják azt, hogy tegyenek követ köre, és legyen meg. Ha egy ilyen helyre mész, mint a Bécsi Atomenergia-ügynökség például, akkor látod, hogy az atomenergia területén nagyon messzire jutottak a szakemberek, akik lépéseket tesznek, hogy az emberiség energiaproblémáját megoldják. Mik ezek a lépések? Teller Edének is köszönhetően működik a hidrogénbomba. De hogyha ez a hidrogénbomba úgymond a fúzió egy reaktorban, ami villamosáramot termel, az hihetetlenül fontos. Minden 600 molekula a vízben egy izotópus, hidrogén izotópus. Az

a deutérium, amit Turnu Severin-en tudnak például dúsítani. Ha két ilyen atommagot összenyomsz, felszabadul az a dolog, amit a természet kitalált. A Napban ez működik, fúzióval működik, azért élünk. A probléma az, hogy ehhez a folyamathoz hatalmas hőmérséklet szükséges, a Napban négymillió fok. Hogyan lehet ezt itt a Földön megoldani? Na, most erre próbálnak az Euratom segítségével megoldást találni. Ez mit jelent? Azt jelenti, hogy az életünkben bárhol élünk, van három dolog, ami hihetetlenül fontos. Az egyik az infrastruktúra: autópályák, repülők, ilyesmi. Másik egy stabil pénzügyi rendszer. (Látjuk, hogy a hiperinfláció milyen szörnyű). És a harmadik az energia. Az energiaigényre kell megoldást találni, az atomenergia esetében nem függünk a nyersanyagtól, mert végtelen. Lehet, hogy húsz-harminc év mire összejön, mi meg sem érjük... Ez az én véleményem. Van, aki azt mondja, hogy ez hamarabb is összejöhet, sok érdek, rengeteg pénz van mögötte. Ha azt mondom, hogy egy ilyen atomerőmű árban tíz milliárd, tizenöt milliárd dollár, az nem egy kicsi pénz. Úgyhogy érdekes dolgok ezek. Huszonhét európai uniós ország van, ebből csak Románia próbálkozik ebben. Még álmodozunk, hát erről van szó. De ez már Amerikában működik. Nem ilyen nagy, mint Paks vagy Cernavoda, vagy ilyesmi, egy ilyen fúziós erőmű egy városnak jó. Sok minden sokkal egyszerűbb, és ezen az úton próbáltunk menni. Tehát egyrészt a licencet próbáljuk Románia szinten alkalmazni, ezen dolgozunk. Ezek a dokumentációk, amiken én is dolgozom, ezért megyek az Euratomhoz, konzultálunk, dolgozunk, elmondják, hol tartanak...

– *Volt az életpályádon még egy rész, amit átugrottunk. Szenátor is voltál.*

– Igen, ez is nagyon érdekes. Akkor az a helyzet volt, hogy Sógor Csaba elment Brüsszelbe képviselőnek, én voltam a listán a következő, és

akkor megint kérték az RMDSZ-től, hogy Vilike, tessék beülni a szenátori székbe. Itt az volt az első benyomás, hogy nem éreztem magam hasznosnak. Sokszor megmaradt évekkel ezelőttről egy törvénytervezet, azt tették össze-vissza, ilyen köbméternyi dokumentációkat átdarált a parlament egy délután. Olyan területeken, amiről gyakorlatilag csak azt tudod, hogy ez a politikai akarat, arra kellett szavazni, erre nem kellett szavazni. Kormánykoalícióban voltunk, tehát amit a kormány átvitt, azt kellett támogatni, az ellenzék ellene szavazott... Volt egy ilyen helyzet, amiben én egy kicsit, hogy is mondjam, nem éreztem magam annyira jól. Én most egy példát elmondanék, hogy sok olyasmi van, amiért nem vagy hibás, de nagyon-nagyon bonyolult. Egyértelmű volt, hogy a román parlament nem támogatja Bosznia-Hercegovina függetlenségét. Mert akkor azt jelenti, hogy Jugoszlávián belül valaki önállóan dönt. Ez olyan, mintha Székelyföld önállóan döntene. Beültünk tanácskozni, tizenketten voltunk ott, én is egy voltam a tizenkettő szenátor közül. Volt két vélemény azzal kapcsolatban, hogy mégis ebben a bosznia ügyben mit csináljunk? Hiszen ez a parlament nem szavazza meg a függetlenséget. Még akkor sem, hogyha a németek, olaszok, angolok, Egyesült Államok mellette vannak. És akkor jött Eckstein Péter, aki azt mondta, hogy: most a kormánykoalícióban a településeink számára egy sor fejlesztést elindítottunk, és fel is sorolta ezeket. Hogyha a parlamentben ilyen helyzetben vagyunk, nagyon számít az a pár szavazat, ami van nekünk. Pont 37-en voltunk, ez 12 szenátor, a többi képviselő. Nekünk az a fontos, hogy az igényeinket teljesítsék, főleg az intézményeink finanszírozása a fontos. Én is mondtam egyet, hogy a megyei múzeum fontos. Sok kulturális intézmény nekünk hihetetlenül fontos, és nem csak a tanügy. Azt mondja, hogyha a többséggel szembe megyünk, úgyis az lesz, amit ők akarnak, és akkor ezeket, programokat is mind elveszítjük. Az infrastrukturális beruházásokat, meg ilyesmiket. Mikor

elmondta, akkor ez nagyon logikus volt, és hogy ez tényleg így van, ez a fontos. De akkor hogyan oldjuk meg a szavazást? Hát úgy, hogy egyszerűen nem megyünk el. Nem megyünk, hiszen úgyis megszavazzák. Akkor volt egy kis szünet, és akkor Frunda György azt mondja: az életünkben van olyan, hogy szembe kell nézni a tükörrel. Na, most ha mi gyáván elhúzzuk a csíkot, akkor a történelem majd mit fog mondani? Én most nem tudom elmondani, de ezt olyan hatásosan adta elő, ő ugye képzett jogász, úgyhogy ahogyan elmondta, egyik végletből, a korábbi álláspontból – nem csak én, hanem mindenki – átment a másik végletbe. Mind a kettőnek a maga során nagyon igaza volt. Akkor szavaztunk! És ottmaradtunk Funarral a Parlamentben. Érted? Így. Na, most képzeld el a szenátorokat és a képviselőket együtt, és akkor a 37 balek szavaz, hogy független Bosznia-Hercegovina legyen. Üvölt az egész parlament, menjetek haza Ázsiába, vissza, elküldtek mindenhova... Úgyis megszavazták, amit akartak, azóta se ismerték el. És akkor mi van? Akkor van olyan, hogy például a Tulcea megyei tanácselnök, abból is szenátor lett, azzal mindig örvendtünk egymásnak, de mikor meglátta, hogy mit csinálunk... megnéz, lesüti a fejét, és más asztalhoz megy. Nem megy oda hozzád. Vagy ilyen apró dolgok, érted? Nagyon bonyolult az egész. Persze minden mögött ott van az érdek. De más, ellenkező példa is van: a román szenátor kolléga kérdezni, hogy megharagszom-e én, hogyha ő magyarul beszél velem? Hát dehogy haragszom, mondom, de én is akkor románul válaszolok, mert nekem se árt. Akkor volt egy ilyen dolog, amire mások is felfigyeltek, hogy Meleşcanu beszél velem magyarul, én beszélek vele románul. Mindenfajta ilyen történet van. Végül is, amikor vége volt, akkor valahogy úgy voltam, mint a tanácselnökséggel. Tehát örvendtem, hogy lejárt, hogy lezártam, hogy felemelt fejjel, méltósággal szembe tudok nézni akárkivel. Egyszerűen tudomásul vettem, hogy amiket mi csináltunk, azokkal nem mindenki fog egyetérteni.

Én azt hiszem, összegezve, sok kétellyel kell együtt élni az ember.

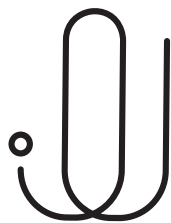
A másik dolog pedig az, hogy ide leírtam magamnak egy nevet, Oliviu Gherman. Ezzel az emberrel egy ilyen különleges kapcsolatom alakult ki. Egy fizikatanár, akit megkértek, hogy alakítson egyetemet Craiován, ott lett a dékán, rektor, és akkor indult a listán, így lett szenátor, ő lett a szenátus elnöke. Később lett párizsi nagykövet, és utána a Bécsi Atomenergia-ügynökségen belül van egy román misszió, annak lett a vezetője. Úgyhogy ahányszor mentem én Bécsbe az ügyemmel, akkor ő segített, lényeges dolgokról tudtunk beszélni. Na, most ő már közel 80 éves volt. Együtt találkoztunk az amerikai nukleáris tevékenységi fennhatóságnak a vezetőjével, kialakult egy fontos, érdekes szakmai beszélgetés. Felfigyelt arra ennek az amerikai hatóságnak a vezetője, hogy ez egy hihetetlen értékes idős ember.

És akkor egyszer csak azt hittem, nem jól látok. Valami történt velem, így reszketett a nyolcvan éves ember... Tehát döbbenetes volt látni ahogy, egy sziporkázó agy működik és a test kezdi elhagyni. Magyarán a sportban is igaz, hogyha valamikor Tyson voltál, de idejében hagyd abba, mert felmossák a földet veled. Tehát abba kell hagyni, amikor eljön az ideje. Szegény meghalt, de egy kiváló kapcsolat alakult ki. Nagyon nehéz kifejezni ezt, hogy vannak olyan emberek, akik igazán szerencsések, olyan helyre kerülnek, amit tudnak, szeretnek, és aki azt tudja csinálni, amit szeret, az nagyon-nagyon fontos.

– Köszönjük az interjút!

Az interjút készítette: Biró A. Zoltán

TÖRÖK JENŐ

„Tulajdonképpen az újdonságokat szerettem mindig...”

„Egy brigádossal azzal bölcsködött, hogy neki két osztálya van, mint a vonatnak, a másik is hasonló volt. A faluból a leggyengébb embereket tették oda. Azoknak könnyű volt, hogy beálljanak, mert azoknak majdnem semmijük nem volt. A nagyoktól, akiknek volt, elvették, s így pedig a gyengén gazdálkodó emberek lettek a falunak a vezetői. Tehát a legalja, a leggyengébbek. S akkor édesapámnál az volt a jelszó, hogy: Na, fiam, tanulj, hogy valami legyen belőled!”

– *Beszélgetőpartnerünk Török Jenő nyugalmazott agrármérnök. Bevezetésként az agrármérnöki pálya előtti időszakra kellene visszatekintsünk, mi befolyásolta abban, hogy az agrármérnöki életpálya és mesterség iránti vonzalom kialakuljon?*

– 1953. szeptember 15-én születtem a Nyárád menti Szentháromságon. Elemi tanulmányaimat, egészen nyolc osztályig ott végeztem el. Szüleim...hát, módos családból származom. Nagypám a faluban lakott. Van ott egy kastély, nemrég újítták fel, abban volt egy úr, de

azon kívül a második legjobb gazda nagyapám volt a faluban. Parasztgazdaság volt... Tulajdonképpen ez határozta meg az egész életemet. A nagyszüleim házáat később elvették, kilakoltatták őket, és a házban hat évig az alakuló TSZ-nek az irodái működtek, kovácsműhely... minden ott volt. Ez a kollektivizáláskor, '62-ben történt. Az előtt, a szomszéd faluban már volt kollektív, de azok csaliként működtek, nekik mindent megadtak, osztottak bőven. Így próbálták minden környéken becsalogatni a termelőszövetkezetbe az embereket. Kulák származásnak tekinthető család volt a miénk – az akkor egy megalázó jelző volt! Édesapám nagy, népes családból származik, két testvére a Duna csatornánál börtönbe is volt amiatt, hogy nem akartak beállni a TSZ-be, nagyapám pedig bújdosott Szovátán, Szováta környékén az erdőben. Tehát ez nehéz időszak volt. Édesapám nem túl módos családból választott feleséget, így ő valahogy megszabadult, nem zaklatták. De még mikor nem volt megnősülve, volt úgy, hogy elvitt egy szekér búzát Nyárádszeredába, a szítás malomba, az alatt besúgták, s mikor jött vissza már arra ki volt számolva az adóhátrálék, hogy ennyit kell fizetni. Be se engedték mikor a kaput ki akarta nyitni, egyenesen fel kellett menni a tanácshoz. Tehát nagyon sok ilyen élményem van. Amikor kilakoltatták és égették el, ami vagyonuk volt, nagy szöveteket és mindent. Jó módú család volt, de megalázták, teljesen megalázták őket. Kerítésre kiírva, hogy kulák és minden ilyen dolog... Vagy emlékszem iskolás voltam, első-másodikos lehettem, s azzal próbálkoztak, hogy a gyerek győzze meg a szüleit, hogy álljanak be a TSZ-be. A tanító nénink vezette pirossal a listát, volt egy táblázat, abba a nevek felírva, hogy beállt, nem állt be. Akinek a szülei beálltak azt megdicsérték és hamarabb lehetett pionír. A tanárok is próbálták győzködni ezeket a családokat, jártak hozzájuk...Mi gyerekek nem is értettük annyira, amit az iskolába mondtak, csak később kezdtük tisztán látni, hogy mi a helyzet.

Különben gyerekként szerettem a mezőre menni. Édesapámnak szívesen vittem mindig ebédet, főként mikor kaszálni ment. Már gyerekkoromban szerettem minél nagyobb munkát végezni, s amíg a kasza állott, mert édesapám evett vagy kaszát készített, addig én már fogtam a kaszát és kaszáltam. Most már nem szeretem annyira a kaszát, mint akkor, de akkor érdekes volt. Édesapám aztán csak nagy nehezen beállt a TSZ-be. Hazajött és édesanyám bánatára még ő kellett felvigyen két korsó bort, mert ez nagy esemény volt a faluban. A kulcsembereket próbálták bevenni, és tudták, hogyha Török Béni beáll, akkor a többiek is hamarabb beadják a derekukat. Ez kihatott aztán az életére, és aránylag korán halt meg, 72 évesen, pedig nagyon egészséges volt, se nem dohányzott, se nem ivott, egészséges életet élt. De ez, meg az is, hogy a két testvére a Duna csatornánál volt, mindez hozzájárult... Tulajdonképpen még élhetett volna 10 évet, amilyen egészséges ember volt, de ez a helyzet idegi szempontból egy állandó stressz volt. A háborút megúsza könnyen, volt egészen a Don-kanyarig, ő volt az első a környéken, akit besoroztak katonának, és szerencséje volt ezzel, mert aki az első tizenhat hónapban volt katona az jól járt, az még az előrevonulása volt a német-magyar hadseregnek. A Don-kanyarnál megkapták az első vereséget, s akkor őket leszerelték. Aki utána a második, harmadik szériában ment el, azok vagy fogságba estek vagy megsebesültek. Szerencséje volt. Na, de hazajött, házat épített, 52-ben megnősült, én 53-ban születtem. Kezdődött a jó világ, hamar le is járt, de volt egy pár jó év 62-ig. Jól gazdálkodott, szép házat épített. Nem siette el a nősülést, mert többen voltak testvérek és minden fiútestvérnek házat építettek. Ez volt röviden összefoglalva a családi környezet.

Még egy dolog eszembe jutott, egy érdekes beugró. Szembe laktunk az iskolával. A régi kastélyiskolát elvették, államosították és abban működött az iskola. Volt a tőszomszédunkban egy velem egyidős gyerek,

akivel összeverekedtünk, s az apja rám szólt. Átszólt a kerítésen, hogy: „Jenő vigyázz magadra, ne verekedj, mert a ti világotok lejár.” Este mondom a szüleimnek az estebéd után, hogy mit mondott a Sándor bácsi. S akkor elmagyarázták, hogy miért mondják ezt, hogy most nekik jött fel a napjuk. Tulajdonképpen jó ácsmester volt, a TSZ-nél az istállókat ők csinálták, ötször annyit keresett, mint az én szüleim, de nem tudták a pénzt beosztani. Ha az asszony olyan, hogy nem ossza be a pénzt, akkor mind kereshet a férfi akármennyit... S közben ittak állandóan. Mi csináltuk a pálinkát gyümölcsből, szőlőből, ők voltak a legnagyobb, hogy is mondjam, fogyasztók. Nem tudtak fizetni, de édesanyám írta fel egy füzetbe, és időként, ahogy pénzt kaptak, fizettek. De nem haladtak semmire az életben. Ő mondta, hogy a mi világunk lejár. A miénk lehet, hogy lejár, de hogy az övéké soha el nem jön, az is biztos – magyarázta édesapám. Úgy is lett. A család szétrobbant, betegség, alkoholizmus. Tehát tulajdonképpen az Isten fenn volt...

– *Az iskoláit hol végezte? Mit kedvelt az iskolában?*

– Általános iskola a faluban volt. Hát legjobban kedveltem a földrajzot, a történelmet. Azután a középiskolát Nyárádszeredába végeztem, ott is a földrajz-történelmet szerettem a legjobban, tanár akartam lenni. Annál is inkább mert a szüleimnél az volt a jelszó, hogy „tanulj, fiam, itt ne maradj a TSZ-be, mert katasztrofális”. Meg aztán olyan vezetőség is került a TSZ-be... Egy brigádos azzal bölcsködött, hogy neki két osztálya van, mint a vonatnak, a másik is hasonló volt. A faluból a leggyengébb embereket tették oda. Azoknak könnyű volt, hogy beálljanak, mert azoknak majdnem semmijük nem volt. A nagyoktól, akiknek volt, elvették, s így pedig a gyengén gazdálkodó emberek lettek a falunak a vezetői. Tehát a legalja, a leggyengébbek. S akkor édesapámnál az volt a

jelszó, hogy „na, fiam, tanulj, hogy valami legyen belőled”. De egyáltalán nem javasolták a mezőgazdaságot. Meg pechünkre aránylag gyenge mérnök is került a faluba, nem volt egy mintakép, hogy na, én most menjek a mezőgazdaság fele középiskola után. Középiskolában mikor mentem, akkor sokan azt hitték – édesapám kántor is volt –, hogy pap akarok lenni. De tehetségem nem volt ahhoz, rossz a zenei hallásom, a hangom. A földrajz-történelem érdekelt elsősorban, de a fizika-mattek is jól ment, az első négyben benne voltam a fizikában, és a földrajzban az első. Mindig engem nézett a tanár, hogy na, megértettétek-e, s hogyha intettem neki, mentünk tovább, s ha nem intettem, akkor, na, fiúk, kezdjük még egyszer. Most volt egy hónapja az ötvenéves találkozó Nyárádszeredában, azon ott volt a volt osztályfőnök. Annyi dicséretet mondott rám, hogy az összes többire nem mondott annyit, mint rám. Tehát nem csak arra a négy évre, hanem követte az életpályámat és sokszor látott tévében, hallott rádióban, és mondta hogy milyen sokra vittem, milyen büszke volt rám.

Akkor most térjünk rá a lényegre. Felvételiztem a földrajz szakra Kolozsvárra, és huszonkilencen vagy tizenkilencen voltunk egy helyre és nem jutottam be. Volt egy hátrányom: nagyon gyenge volt a román. Sok jó tanár volt Nyárádszeredába, de a román tanár elég gyenge volt és a román nyelv nem ment. A felvételin pedig Románia földrajzát románul kellett tudni, s a másikat, az Európa földrajzát, azt magyarul. Nem jutottam be, ez a lényeg. S akkor édesanyám már nem is nagyon pártolta az egyetemet, a tanárságot, azt szerette volna, hogy minél hamarabb olyan szakmát végezzek, amivel minél hamarabb pénzt tudok keresni, s amiért nem kell sokat fizetni. Mert ők mind a ketten ott maradtak a TSZ-ben. Édesapámnak még egy gondja volt: megalázó, kicsi, 250 lejes nyugdíja volt, hiszen egy életen keresztül mezőgazdaságban dolgozott. Akkor édesanyám is mondta, hogy ha nem jutot-

tam be akkor változtatni kell, mert itt nem lehet azt csinálni, mint régebb az orvosira vagy a keresettebb szakokra, hogy ötször, hatszor felvételizni. Annyi évet nem lehet. Pedig aztán megbírták, mert végig Nyáradszeredában is ösztöndíjas voltam és Kolozsváron is egy fél év kivételével végig osztályösztöndíjat kaptam, tehát jól ment a tanulás. De eldöntöttem, hogy változtatni kell! S akkor átálltam arra, hogy legyek mezőgazdasági mérnök, mert oda már vagy kettő bejutott egyből az iskolámból, s így még vagy négyen-öten összebeszéltünk az évfolyamunkról, és a tizenhatból vagy öt agrárszakot végzett. S akkor az ötszázból a harmincnegyedik helyre jutottam be Kolozsvárra. A tanári felvételi és a mezőgazdaságra való áttérés között dolgoztam hat hónapot a Cukorgyárban, Marosvásárhelyen. De különben minden nyáron dolgoztam – az életre az jó felkészítő volt! – az állami gazdaságnál vagy a szomszéd kollektívánál vagy a mi kollektívünkönél, fizikai munkát, bálaszalmát hordtam, de igazából minden munkában részt vettem, szőlőben dolgoztam édesapám mellett... Tehát tulajdonképpen belém ívódott a mezőgazdaság. Csak a szüleim nem nagyon pártolták, mondták, hogy „jaj, csinálj valami mást”. Akkorjában az is volt a divat, hogy menj városra, menj ipari szakmára, mérnöknek. A tanárit azt elfogadták volna, de a mezőgazdasági mérnököt? Hogy egy ilyen gyenge kollektívben veszekedj a sok brigádossal, veszekedj a két osztállyal, a fogatosok részegesek, a traktoristák mindent uralnak – mondták. De aztán az Isten velem volt, bejutottam, sikeresen elvégeztem a négy évet és kihelyeztek. Országos kihelyezés volt, és nem volt túl nagy szerencsém, mert két széria végzett egyszerre, egy ötéves és egy négyéves széria, kellett a sok agrármérnök akkor 1978-ban. S ahogy két évfolyam végzett egyszerre a kihelyezésre közös lista volt, s az öt egyetemi város össze volt kapcsolva rádión és akkor lehetett választani. Nekem nem volt szerencsém, hogy a saját falumba vagy a saját

falummal határos községbe levő TSZ-be menjek, de így is én kaptam Erdély utolsó helyét. Kevés hely volt Erdélyben, a legtöbb része a Regátba, főként Moldvába ment, s én álltam a Kárpátok béréén utolsó-nak, hogy meg kapom vagy nem kapom. Az utánam következő magyar már Bákóba kapta a kihelyezést, én meg megkaptam Énlakát az utolsó helyen. Nagy örömmel akkor elmentem Marosvásárhelyre, a Mezőgazdasági Igazgatóságra, és kérdeztem, hogy ha én kérek „negációt”, tehát így hívták ezt az eljárást, vagyis ha nem fogadom el a kihelyezést közös megegyezéssel, akkor ők befogadnak-e Maros megyébe? Előtte eljöttem ide Hargita megyébe, megnéztem Énlakát, két órát ültem ott, s mondtam, hogy megyek vissza Maros megyébe, legyen minél közelebb a szüleimhez. De nem a saját falumba, egy percet sem akartam ottmaradni, mert senki a falujába nem lehet prédikátor. S különben is, amilyen szemmel néztek, hogy kulák gyerek vagyok... S akkor jöttem a Hargita megyei Igazgatóságra, s itt volt Pakot Elek, híres eszményképem, mint vezető, ugyanabban az irodában ahol aztán én is ültem aztán 30 év múlva. Mondom neki, hogy vissza akarok menni Maros megyébe. S kérdezi: „hova való vagy?” Mondom: Szentháromsági. Azt mondja, hogy: „Jenő, választhatsz, amelyiket akarod, Csík, Gyergyó, Sóvidék, ahova akarod, oda teszünk, de el nem engedünk, kell a szakember itt, Hargita megyében. Itt van a Fodor igazgató is, ő is marosvásárhelyi, Bajkó Sanyi bácsi is szintén.” Mondom: „akkor maradok, de akkor minél közelebb Szeredához”. Kimegyek a folyósóra, s jön ki Fodor is, az aligazgató, s azt mondja egy másik idősebb mérnöknek, hogy: megakarsz-e ismerkedni egy szentháromsági fiúval? S mondja: „hogyné!” Bajkó Sanyi bácsi volt. A felesége szentháromsági, édesanyámnak osztálytársa volt. Azt mondja: „gyere hozzám, itt alszol”. Ő volt az agráripári tanácsnak, az itt működő kilenc TSZ-nek a koordinátora. S azt mondja, hogy: „egész éjjel nem aludtam, gondolkoztam,

hogy melyik gazdaságba tegyelek a kilencből, Csicsó, Madéfalva, Rákos, Szentmihály, Zsögöd, Pálfalva, Szépvíz, Szentmihály, Csíkszereda”. Először úgy akarta, hogy Pálfalva vagy Csíkszereda legyen, majd azt mondta: „gondoltam egyet, Szépvízre viszlek, ott van egy nagyon jó szakember”. S úgy is volt. Barta Sándor volt a főmérnök, két év alatt nagyon sokat tanultam tőle szervezés terén. Tulajdonképpen hasonló felfogású volt, mint én. Nem baloldali ember volt. Télen dolgozott az irodában, csinálta a „devizeket”, s nézte, hogy a Ceaușescu kép ki volt téve a falra. S egyszer azt mondja, hogy: „helyet változtatok”. Három, négy helyre ült, de mindenütt őt látta a falon. Lehet, hogy valamenyny pohárral meg is ihatott, de megfordította a képet. S hát valaki, a takarítónő, vagy valaki beárulta, mert akkor sok volt a besúgó, s ez a Pakot Elek vezérigazgató mentette meg, másképpen börtönbe került volna. Tehát ilyen felfogású volt. De ez a két év Szépvízen felért egy egyetemmel, négy, öt évvel.

– Amikor Szépvízre került, milyen elképzelései voltak, mit fog csinálni egy kollektív gazdaságban?

– A megye jól menő gazdaságához tartozott Szépvíz. A három legjobb gazdaság Alcsíkon Kozmás, Szentmárton és Tusnád volt, a sorrend nem ugyanez volt, s körülbelül hatodik helyen állt Szépvíz. Ez a Barta egyenes ember volt, nem nyalt senkinek. Jól menő, jól szervezett TSZ volt, s Bartától sokat lehetett tanulni üzemszervezés szempontjából és szakmailag is. De felfigyeltek rám. 80-ban alakult a kísérleti állomás, s valószínű jó hírem volt, mert elcsaltak az alakuló kísérleti állomáshoz. Biztos, hogy kicsi madarak súgtak, mert Bajkó – amelyik korábban felpártolt engemet s Szépvízre javasolt – nem örvendett, hogy én elmegyek a kísérleti állomáshoz. De átmentem 80 októberétől, szeptemberétől.

– *Maradjunk még egy keveset Szépvíznél. Van-e olyan eset, ami Önben úgy megmaradt, egy érdekes, különleges helyzet, történet?*

– Igen, s összekapcsolódik a gyermekkorommal, a szentháromsági korral. Megalázóan gyengén fizettek a TSZ-ben, gyengén menő TSZ volt Szentháromságon. De én ott mindenbe belekóstoltam: kombájnnal mentem, cséplőgéppel, mentem ellenőrnek. Tehát mindenben, mindenben részt vettem. Tehát én soha nem tekeregtem, s az első fizetésemből, azaz nyári keresetemből biciklit vettem. S mit ad az Isten, itt olyan TSZ-be kerültem, amelyik a legjobban az egyszerű paraszti munkát értékelte. Tehát teljesen ellentétes mérnököt kaptam Szépvízen, mint amilyen az én falumban volt. Ennek híre volt az egész megyében. Akkortájt jött be egy engedmény, egy kicsi lazulás is, '74 körül kezdődött s én 1978-ba kerültem oda. Ezt „acord global”, így hívták. Ez azt jelentette, hogy az emberek feliratkozhattak ilyen csomagra, hogy egy hektár pityóka, tíz ár vagy öt ár cukorrépa, egy hektár belső kaszáló, öt ár takarmánykaralábé. Ezeket ki lehetett vállalni. S akkor annak az volt az előnye, hogy Barta – ő is kulák családból származott, megalázták otthon, Harasztoson, Kolozs megyében – próbált minél többet adni az embereknek, annyit, amennyi éppen lehetséges volt. Az „acord global” szerint a pityókatermés egynegyed részét odaadták, cserébe, akik ezt vállalták azok a gyomirtást vállalták, tavasszal a vetőmag kiválogatást silókból, ősszel a termés felszedését is. Tehát összességében nem volt gondja a mérnöknek, jól ment a munka. Azonban megsokallták a pártos elvtársak s még a megyénél is egy része, hogy Barta túl sokat oszt ki a népnek. Hordták az emberek a piacra is, nagyon jó áron értékesítették. Ezért nem szerették a pártosok Bartát, évről évre csökkentették a százalékot, megszabták, hogy, ezentúl nem adod a huszonöt százalékát, hanem csak húszat. Utána meg az jött, hogy nem adod csak tizennyolc

százalékát, majd tizenhat százalékát. S akkor utána Barta, amikor már a mélypont fele haladt a megéri – nem éri meg mérleg tányérja, más cselet talált ki. A parcellákra volt betervezett termék mennyiség, és ha azt túlteljesítették, akkor, ami teljesítés felett termelt, annak az ötven százalékát haza lehetett vinni. Nagyon okos dolog. Ez megmaradt. Na meg az, hogy jól kell fizetni. Mondtam már, hogy gyerekkoromban belém ivódott, később az egyetemen is, hogy ha az Isten lehetőséget ad nekem, hogy én hozzájáruljak valamihez, akkor én azt fogom csinálni. A lehető legtöbbet adom. S ezt a társadalmi réteget meg, amennyire lehet, amennyire tőlem függ, meg kell fizetni.

Lehet ezt így is csinálni. Csináltam aztán én is cselet, hogy térjek az enyémmre. Következő évben, '79-ben én lettem a pityókafarmer. Egy kicsi szakmai irigység lehetett Barta részéről is, mert változtatott, megnehezítette a helyzetemet azzal, hogy megnövelte a cukorrépa területet, a TSZ tagok számára egy kicsit nehezebb lett ez a vállalás, kevesebben akartak vállalni. Na, de végül is jól kezdődött az első tavaszom. Az volt a helyzet, hogy nem ment jól a munka, a gépállomás traktorosai, erős fiatal emberek csak ültek ott a traktor kabinjába s közben az idős, a TSZ által alig fizetett, többnyire idős emberek azzal kínlódtak, hogy a hátukon vitték a zsákokat s ürítették be a traktorba a vetőmagot. Az embereket gyengén fizették, a brigádosok adták mindig az egy napi egységet, az jelentett 40 lejt. Na, összehívtam a brigádosokat, s azt mondtam nekik, hogy 100 lejt fogok adni. Azt mondják a brigádosok, hogy ilyen nem lehet. Na, mondom: jegyezzék fel ezt a napot, s mikor a fişa-t viszik, nézzék meg, hogy 2 norma, 93 pont lesz beírva, az pontosan 100 lejt jelentett. A brigádosok nem számították be a fizetésbe a munkamennyiséget, de én fordítva indultam el, s azt számoltam ki, hogy 100 lejre mennyit kellett dolgozni s azt a munkamennyiséget tettem papírra. Majd ezeknek a traktorosoknak azt mondtam – ezek nagy urak voltak, a gépállo-

mások gépészei – azt mondtam, hogy: akarnak-e pénzt keresni? „Igen.” Akkor a feleségüket is bepontálom, de akkor dolgozzanak ők is, zsákoljanak. S ezek voltak a 30-40 év közötti erős fiatal emberek, akik addig csak nézték a szegény öregeket, hogy azok a hátukon vitték a zsákot. A gépészek kitalálták, hogy az autónak a spalettáját ráürítették az ültető gépre. S akkor így egyenesen vitték és ürítették. Másodpercek alatt meg volt telve. Úgy ment az egész, hogy rekordidő alatt végeztünk a tavaszi ültetési kampánnyal. Ezt Barta engedte, nem mondta azt, hogy ne add meg a 100 lejes napszámot, pedig akkor 100 lejt adni a TSZ-be, az szinte lehetetlen volt. Ezek biztos hozzájárultak ahhoz, hogy az akkor alakuló kísérleti állomáshoz áthívtak. Akkor volt még egy nagyon jó dolog. A második ember, akit Szépvízen megismertem, az a későbbi feleségem lett. Ott ismerkedtem meg vele, ott volt farmkönyvelő. Az még egy nagy esemény, hogy ott ismertem meg a feleségemet.

– Volt-e esetleg olyan konfliktushelyzet, amit fölidézne?

– Igen. Volt egy vaskalapos párttitkár Szépvízen a tanácsnál. A TSZ-nél az elnök ipari munkásból lett, de legalább nem fékezte a munkánk, engedte, szabad kezett adott Bartának s nekem is. Na, de a párttitkár egy ilyen vaskalapos volt. Na, ez az ember be akart venni a pártba. Tudtam, hogy itt már megszabadulni nem könnyű. A feleségemet meg el akarta küldeni pártiskolába. De én tűzzel–vassal tiltakoztam a belépés ellen. Úgy összevesztünk emiatt, hogy az ajtót én becsaptam és ő kirakott. A lényeg az, hogy egyikünket el akarta küldeni pártiskolába, a másikat bevenni a pártba. Nem álltam be. Aztán megígérte, hogy nem zaklat, hogy ha a feleségemet elküldi pártiskolába. Csúnyán összevesztünk. Eljöttem Szépvíztől és így ezzel megoldódott a helyzet, de volt ilyen. Képzeljük el, hogy ott van két zoomérnök, két agrármérnök, s akkor egy párttitkár,

amelyik sokkal, kevesebb iskolával rendelkezik, az dirigált a gyűlésen. Aztán én a később, kísérleti állomásnál lettem párttag.

– *Térjünk át a második periódusra. Melyik kísérleti állomásra került, mi volt a neve?*

– Csíkszeredai Burgonyatermesztő Kísérleti Állomás. Az elsők között hívtak be, körülbelül harmadik alkalmazott voltam. Bedő Imre volt kinevezve igazgatónak és Balog Albert mérnök úr volt a második, s én a harmadik-negyedik alkalmazott voltam. Akkor nem örvendett sem Barta, tulajdonképpen Bajkó se, aki itt a megyében egyengette az első lépéseimet. Gondolkoztam, de azért ez az alakuló kísérleti állomás úgy jól hangzott. Ez az igazság! S a TSZ-ben akkor lassan nehezedett a helyzet Szépvízen is. Ahogy telt az idő, a Ceaușescu korszak egyre nehezebb lett, egyre inkább a párt irányított s nem a szakma döntött. Emiatt döntöttem így. Tudtuk azt, hogy a kísérleti állomásnál nem szólnak annyira bele. Nem is szóltak. Ez hozzájárult ahhoz, hogy később a feleségem is odajött. Nem is bántuk meg! Akkor alakult az országban öt kísérleti állomás, s volt egy brassói kutatóintézet, egy ranggal feljebb. Az öt közül mi voltunk a legjobbak, a brassói intézettel versenyeztünk. A Brassó melletti TSZ-ek és állami gazdaságok innen vették a vetőmag pityókát.

– *Néhány szóban összefoglalná, hogy mivel is foglalkozott a kísérleti állomásnál?*

– Én, ahogy bekerültem, először a kutatási részlegre kerültem. Annak a vezetője volt a tudományos titkár. Ez foglalkozott vetőmagkutatással, de nem csak vetőmag, hanem az étkezési pityókára vonatkozó kérdések-

kel, technológiával, növényvédelemmel, talajműveléssel, vetésforgóval, ezek mind-mind szerepeltek. És a Bedő Imre – nagy tisztelettel emlékszek rá, Isten nyugtassa – nagyon jó szakember volt, általános kísérleti állomást akart létrehozni, nem csak pityókára akart specializálódni, a többi öt állomás megmaradtak azzal, de itt lenkutatás, gabonakutatás, takarmánykutatás folyt. Akkor azon kívül Csicsóban rétgazdálkodás, akkor vízgazdálkodás... Nagyon sokrétű kísérleti állomást álmodott meg, jól is haladt. Aztán megtorpant 90-ben, a rendszerváltás után.

– Mindebben mi volt a munkaköre, melyek voltak a feladatai?

– Vagy hét évig én voltam a tudományos titkár és azon belül saját kísérleteim voltak, technológiai kísérletek, vetésforgó, növény-sűrűség, vetőmagtermesztés – de utóbbira volt egy külön kolléga is –, növényvédelem, gyomirtószeresek, műtrágyahasználat, istállótrágya használat, zöldtrágya. Apropos, az szinte rendkívüli dolog volt, már akkor kísérleteztem az istállótrágya plusz tőzeg kombinációval, az istállótrágya különböző dózisban és zöldtrágya. Zöldtrágyának már akkor használtam az olajretket. Az olajretkek magot Barta hozta Magyarországról. Nagyon felfigyeltek erre. Olyan termést lehet elérni a zöldtrágyával, mintha használtunk volna 30-40 tonna istállótrágyát. S a talaj állapotát is javította, sok előnye volt szakmai szempontból.

– Ez már a 80-as évek, a romániai diktatúra kemény időszaka. A munkájukat befolyásolta-e ez az időszak, voltak-e problémák, konfliktusok vagy pedig szabadon lehetett művelni a szakmát?

– Aránylag szabadon. Aránylag, de nem teljesen. Az igazgató Bedő Imre a balhét elvitte tulajdonképpen. És nekünk aránylag csend volt,

dolgozhattunk a saját kísérleteinken. Már akkor voltak brassóiak, akik felkértek, hogy a doktorátust csináljam meg.

– *Mit ért balhén?*

– Például készültünk egy Ceaușescu-látogatásra. A kísérletek ki voltak szépen parcellázva, s voltak köztük ilyen sávok, voltak utak, ezeket még meg is separtették. S azt éreztük, hogy az már sok. Túlzás, hogy ennyire kellett vigyázni, hogy minden perfekt legyen. És akkor beleszóltak a munkánkba, főként a TSZ-nél, hogy a kukorica megmarad silózni, de erőltették, hogy minél több szemtermés legyen. Beleszólt a pártunk és a kormányunk a szakmai dolgokba is.

– *Tulajdonképpen kitől függött az állomás, ki szólhatott bele bármibe? A megyei pártbizottság?*

– Pontosan! Azért más megyékhez képest itt aránylag jobban ment a dolog, mert itt normális, rendes ember volt Pakot Elek, a megyei igazgató szakmai oldalon. Őket hívták naponta raportra, minden reggel gyűlésre a párt-hoz. Mikor kifáradt és 10 óra fele jött vissza, jött hozzám ki a mezőre: „Gyere, Török, mutass valami szépet, hogy fújjam ki magam s jöjjenek helyre.” S akkor végigmentünk a kísérleten, megnyugodott, utána ment vissza az irodába.

Ahogy aztán Pakotot leváltották Ladó került a helyére. Ladó már nem olyan volt, Ladó az már ilyen kemény fiú volt. Vonalasabb. De ezt ő is megbánta és visszaválasztották vezetőnek a forradalom után. Olyan érdekes, akik meg tudták játszani azt, hogy az utolsó időbe, az utolsó három hónapba a forradalom előtt azért váltották le, mert ő nemet mert mondani vagy meg mert menteni valamit vagy valakit...s akkor a csapat forradalom után visszaszavazta.

– *Mi az, amire a kísérleti állomáson töltött időszakából nagyon szívesen emlékszik?*

– Olyan szép mezőnk volt! A kísérleti állomás a végén már nagyon gyengén ment, a mai fiataloknak, sokaknak az a kép maradt meg. De számunkra a '80-ban alakult kísérleti állomás emléke is megmaradt. '82-be eljöttek Keszthelyről és Nyíregyházáról, Magyarországról, régi pityókás kutatók, azt mondták olyan szép a mezőtők, mint az álom, hogy ezt a szintet vagy tartani lehet vagy annál már csak gyengébb lehet. Brassóból is jöttek a vezetők, dicsérték a csapatunkat. Nagyon jó csapatunk volt. Több mint tizennégy vagy tizenöt felsőfokú végzettségű szakember volt itt, nemcsak agrármérnökök, mert itt közgazdász is volt. Bedő jó csapatot szedett össze, nagyon jó gárda volt, jó hangulat...

– *Ez szakmai elégtételt jelentett?*

– Igen. Ez egy elégtétel volt. Ott, ahol most épül a városi kerülőút, ott volt egy sánc, egy patak, a két oldalán voltak a kísérleti mezők. Ott gyűltünk össze 12 órákor, mindenki odajött, közösen tízóraitunk, olyan szép emlék volt.

– *Lehet azt mondani, hogy ez egy kicsi szakmai sziget volt abban a világban, valamennyi védettséget is adott?*

– Így van. Ahogy Pakot úr ott pihent meg, mi is megpihentünk s csak hallgattuk, hogy milyen ukázokat adtak ki, mit döntöttek el. Például a vetőmagtermesztésben megvan, hogy mikor van levéltetű szezon, s hogy mikor kell leégetni a burgonya szárát. A korai leégetés az össztermés rovására ment, természetes. S akkor ezek a pártbizottságnál nem

engedték, hogy leégegsek. De Bedő azt kiharcolta, hogy a kísérlet állomás kivétel legyen, ott engedjék meg, mert akkor sokkal egészségesebb lesz a vetőmagburgonya. Na, aztán ezt én is éreztem, mert pont elkaptam a legnehezebb éveket, mivel meghalt a főmérnök s akkor én lettem a főmérnök, átmentem a termelésbe. Átmentem főmérnöknek. Volt egy kutatási részleg, ami gazdálkodott mondjuk 100 hektáron, s volt azon kívül 1300 hektár termelési részleg. Termelés, de szakmailag, mert a vetőmagtermesztés volt a fő feladatunk. Én lettem a főmérnök '87-ben, így elkaptam az utolsó két évet. Tehát hét évig voltam kutató, és aztán tizenhárom évig főmérnök, egészen 2000-ig. '87-ben még öt zöldségtermesztő farmot is hozzám csatoltak, Újszékely, Keresztúron kettő, Bögözbén, és itt az Olt mellett. De szerettem. A kísérleteket megcsináltam, mert fegyelmezett voltam, de túl aprólékos munkának tartottam. Azt, amit Bartánál láttam, a nagyüzemet, az jobban tetszett. Ez az igazság. Mikor tizenhárom kombájnnal arattunk egy parcellába, és 10 szállító eszköz szállította a termést le Szentsimonba vetőmagnak, gabonának... Nagyobb kedvem telt benne, mint ülni a kísérletekkel. Korábban olyan kísérletem is volt, amelyikbe 740 kisparcella volt, háromszor egy évben jegyet adni rá, megmérni a gyomokat, külön osztályozni négy osztályra... Óriási szerencsére volt laboránsom is, így ment a dolog, de fantasztikus türelem kellett ahhoz.

–Közben jött a rendszerváltás. Folytassuk a beszélgetést a rendszerváltás utáni főmérnöki pozícióval.

– Az volt az aranyidőszak. Felszabadultak a kedélyek. A pityókának fantasztikus értéke lett és akkor mindenki nekifogott pityókát termeszteni. Az orvosok is, a tanárok is, az állatorvos, mindenki pityókát termelt.

– Ez miért volt jó a kísérleti állomásnak? Több vetőmagot kellett előállítani? Miért volt aranyélet vagy jó helyzet ez?

– Pityókának jött egy általános felértékelődése, nagyon-nagyon jól ment. Nem csak a vetőmag, hanem az étkezési is. Tudtuk, hogy míg a világ ez így nem mehet, mert túl jó dolog s az ilyen aztán visszakott előbb-utóbb ütni. Akkor a kísérleti állomás emberei megkapták – kedvezően, aránylag jó áron a vetőmagot – lehetett magánhasználatra területet bérelni. Akkor mindenki ennek kezdett neki, kezdődött a magánvilág, mindenki kezdett gazdálkodni. Nagyon szépek voltak a kísérleti állomástól beszerezett vetőmagparcellák vagy általában a parcellák. Egyszer jöttünk haza kocsival a szárhegyi farmunkról s így elbóbiskoltam, még AROval jártunk, s mikor kinyitom a szemem látok egy szép parcellát, s mondtam, hogy annak valami köze van a kísérleti állomással, vagy valamelyik emberünk gazdálkodik ott, vagy tőlünk vették a vetőmagot. Így is volt. De aztán minden jónak van egy visszaütője. A szakemberek is kezdtek magántermelőként tevékenykedni. Nem mentek el, csak kezdtek bérelni területet a kísérleti állomástól. A traktoristáktól kezdve mindenki bérelt. A traktoristák mondjuk ötven árat s a mérnökök melyik, hogy győzte... S itt kezdődtek a bajok a kísérleti állomás sorsával. Ezt csak azért magyarázom, hogy értsük meg, hogy hogy alakult a helyzet. Még Bedő is ezek közé tartozott. Azt tartom, hogy a pénz sok embert, a szakmailag kiváló embert is megbolondítja. Nem tudtak ellenállni, hogy ne vállaljanak túl sokat magántermelőként, mert megfizették, de olcsó áron. Taxált öt hektárt, elvégeztetett tízet, s adott belőle a traktoristának is... S ezzel kezdődött a korrupció – vagy nem korrupció, nem tudom minek lehet nevezni, egyszerűen kihasználták azt a helyzetet, ahol dolgoztak. A privatizációt pedig nem engedték. Szerettük volna a kísérleti állomást elsők között privatizálni,

elmentünk Nagyváradra, de nem engedték. Megalakult még Petre Roman idejébe az első gyümölcstermesztési kísérleti állomás, szeretttük volna, hogy nekünk is hasonló alakuljon meg. Akkor lehetett volna úgy, hogy privát alapon saját legyen. Ezt nem engedték. Már azt is bánták, hogy miért engedték meg a nagybányait. S akkor kezdődött az a dolog, hogy mindenki vállalt magának amennyit bírt....

– Akkor, ha jól értem dolgozott mindenki a kísérleti állomáson havi fizetésért és pluszba vállalt délután, este, éjszaka, hétvégén magánszolgáltatást pénzért.

– Igen. A fizetések olyan jók voltak a 90-es években, hogy a sörgyár s még egy gyár adott nagyobb fizetést az embereinek, mint mi, a kísérleti állomásnál. S akkor ez a jelenség haladt tovább, ez a vállalás, hogy minél többet magánban, egyre fokozódott. Egyszer egy gyűlésen azt mondtam, hogy lehet vállalni, de döntsük el mennyit, legyen egy felső határ, amennyit egy személy vállalhat magánként pluszba, mert ez lassan kitudódik. De ellenem szavaztak, hogy ne legyen felső határ, kell engedni s mindenki megfizeti. Szóval nem lett felső határ. Aztán egyszer mondtam, hogy adjuk össze mennyi hektár van magánban s mennyi államiban. Kétszáz volt az államinak, kétszáztíz körül, s majdnem ugyanannyi volt a magán. S mondtam, hogy ez előbb-utóbb az állomás rovására fog menni. Hogyha a magán háromszor olyan fontos, mint az állami – még ha az államiban részvényes is vagyok, hiszen a magán tisztán az enyém, s a másiknak csak egy-két százaléka –, akkor a kísérleti állomás össze fog roppanni. Ezt szépen meghallgatták, s ez aztán be is következett. Rá egy évre azt mondtam, hogy én akkor elmegyek, hogyha ezt nem értik meg, hogy ennek van felső határa, akkor én elmegyek.

– *Végül akkor ennek a folyamatnak az volt a vége, hogy munkakört váltott?*

– Én váltottam. Akkor még a csúcson volt a kísérleti állomás, de valahogy volt egy olyan érzésem, hogy ezt már nem lehet tartani. De csúcson volt, még eljártunk sokféle, gépsorokat vettünk, külföldi traktort, Zetor traktort, válogató gépsort, jártunk Angliába, Skóciába. Tehát még jól ment. De tudni való volt, hogy előbb utóbb nem fog. S akkor igazgató váltás jött. Bedő lemondott, vagy elment nyugdíjba, visszavonult, és erősen törtetett Gálfi Nándor, hogy igazgató legyen. Egyszer megkérdezte tőlem, hogy én akarok-e lenni, én főmérnök voltam akkor, s megkérdezte, hogy én akarok-e igazgató lenni? Mondtam, hogy: Nándi nyugodt lehetsz, pályázhatsz. Azért is sietett a doktorátussal. Én nem siettem a doktorátussal, gondoltam, az úgy nem lesz jó, én vagy nagyon jó doktori dolgot csinálok, vagy nem csinálok. Megígértem neki, hogy nem zavarom, s akkor leléptem. Eljöttem a megyei igazgatóságra.

– *Mikor történt ez?*

– 2000-ben jöttem el. Akkor még jól állt a kísérleti állomás, de már plafonálódott s utána indult el lefele. Úgy végződött, hogy nem azok mentek el, akik sokat vállaltak magánba, hanem azok mentek el, akik jók voltak, akik a szakmában jók voltak. Mert ha megőriztük volna azt, hogy egy-két hektárt vállal mindenki, traktorista is s mindenki, akkor még élhetett volna egy darabig. De aztán a konjunktúra így is – úgy is megváltozott, s a kísérleti állomásokkal közbejött még egy dolog... És, ezt még lényeges kihangsúlyozni, hogy sem üzemanyag támogatást, sem más támogatást nem kaptunk, mert kezdődött az az időszak országosan, hogy a jó területeket, amelyek a kísérleti állomásoknál voltak,

azokat ilyen ingatlan spekulánsok meg akarták kaparintani, hogy aztán magánkézbe kerüljenek. S ez a szándék miatt a kísérleti állomás semmilyen támogatást nem kapott. Saját pénzből egyre nehezebben működött, s akkor kezdődött a romlás, így, két oldalról: egyik oldalról, hogy a jó szakemberek elmentek, s másik oldalról, hogy semmilyen támogatást az állam nem adott.

– Ha most visszatekint erre az időszakra, erre a húsz évre, mi az összbenyomása?

– Szakmailag egy magas fokú képzést, jelentett. Akkor már cikkeim jelentek meg, én a pártpolitikai nyomást megúsztam, megúsztam, amikor jól ment a kísérleti állomás. Azelőtt is jól ment, de akkor nem ezt érezte az ember. Tehát összességében én csak jót mondhatok a kísérleti állomásnál töltött időről. S akkor mintha megéreztem volna vagy sugallat lett volna, hogy ez tovább így nem fog sokáig menni, s olyankor léptem le, hogy még nem tudták azt mondani, hogy süllyedő hajóról lépek le. Később aztán azt mondták, hogy otthagytad a kísérleti állomást, a süllyedő hajót, de akkor, amikor én váltottam még nem süllyedt, akkor még csak lyukak voltak a hajó oldalában.

– Szakmai, tudományos dolgokkal nyilván ebben az időszakban sokat foglalkozott vagy amennyit a vezető, mérnöki besorolás lehetővé tett...

– Igen, de amikor főmérnök lettem az a munka kielégített, nem törekedtem tudományos munkára.

– Következett a váltás, átkerült a Mezőgazdasági Vezérigazgatóságra. Hogyan zajlott ez?

– Amikor azon gondolkoztam, hogy menjek-e az igazgatóságra egy brassói kutató, Jánosi Zsigmond, azt mondta, hogy az egy sóhivatal, oda te ne menjél. De én éreztem, hogy mi következik a kísérleti állomáson, hogy állunk, ő azt nem érezte meg. Most visszatekintve, jókor léptem le. Marshall Miklós, ő volt akkor a megyei hivatalnál az igazgató, jól ismert, ugyanabban az épületben volt az irodája. Már fél év alatt osztályvezető lettem. Tehát négy és fél év, illetve öt évig osztályvezető voltam, azelőtt a kezdésnél egy fokkal lennebb, irodavezető. Irodavezető először, utána osztályvezető.

– *Az iroda-, osztályvezető munkakör miből állt a hivatalban?*

– Koordinálásból. Azért nevezte Jánosi Zsigmond ezt sóhivatalnak. Szakmailag jó volt, de már nem értékelték annyira a szakembereket. Azt mondták falun, hogy mi azelőtt is tudtunk pityókát termelni, gazdálkodni, nem fontos a szakember. Tehát egy kicsit mellékvágányra voltak téve az igazgatóságok emberei. Aztán utána leépítések történtek, és végül helyrekerült a dolog, megtaláltuk a helyünket, és én úgy egy kicsit ott megpihentem. Volt ott két személy – Máté Gyuri, Püsök Laci –, aki már rég számított arra, hogy igazgató lesz. Püsök mondta, hogy vigyázatok, ha behozzuk ide Törököt, akkor főnök lesz. S aztán úgy is lett.

Úgy volt, hogy Marshall elment, a helyébe került Buşe, egy oltyán karrierista. Tehát Marshall után Buşe volt az igazgató négy évig. A politikához is kellett közeledni, ez az igazság, és 94-ben Buşe cserélésre került, úgy nézett ki, hogy el kell menjen. Egy fél évig folyt a harc. Én már ott voltam az igazgatóságon négy-öt éve. Közben jött Darvas Béla, ők privatizálták a gép- és traktorállomást Szentkirályon, leül velem szembe, s azt mondja – gyorsan beszélt –: „Akarsz igazgató lenni vagy nem akarsz? Nem úgy van, hogy te itt ülsz ebben az irodában, s aztán kinéznek téged, hogy te vagy a

legjobb, s odatesznek igazgatónak. Ha akarsz igazgató lenni, akkor mondd s lépünk, az egyik szövetség, a másik szövetség is. Kicsit mozdulni kell, így magától nem megy, vedd észre, ez a világ lejárt.” Mondtam, hogy akarok. S akkor be is jött az összes szakmai szervezet, pityókások, állattenyésztők, mindenki szavazott s akkor az eredménnyel, javaslattal mentek Ráduly Róberthez, s így lettem én az RMDSZ-nek a jelöltje. Ráduly Róbert akkor azt hiszem parlamenti képviselő volt, s a csíki RMDSZ területi egyeztető tanácsnál is ott volt. S akkor kellett persze versenyvizsgázni. De az az igazság, hogy nem volt már olyan túl nehéz a vizsga, de kellett szakmailag vizsgázni. S akkor Buşe ott akart maradni mellettem aligazgatónak. Mondtam neki, mikor már biztos volt, hogy én lettem az igazgató, mondtam neki, hogy nem lesz jó, ha marad aligazgatónak, jobb lesz, ha visszamegy a vetőmag felügyelőséghez, ott volt négy évet főnök. Mondtam: „Ha oda visszamész, ott kiskirály leszel, azt csinálsz, amit akarsz, nem nagyon szólunk bele, nem zavarunk. De ha itt vagy mellettem...” Mondtam neki. „A pápaválasztásnál is a pápát élete végéig tartják – most éppen kivétel van. De miért van ez így? Azért van így, mert az új pápa vagy az új igazgató állandóan azon gondolkozik, hogy vajon most az öreg mit mondana. S az úgy nem jó, nem tudok saját magam kibontakozni, hogyha tudom, hogy te itt vagy. S te jönnél be, s mondanád, hogy: »Jenő, eu nu mă bag, dar am o propunere«. Jenő, nem akarok beleszólni, de van egy javaslatom... Ez így nem működik.” Ezt meg kellett értenie s úgy lett, ahogy én akartam. Tehát ilyen szempontból ne legyen mellettem s válasszak én aligazgatót, akivel tudok dolgozni, ahogy szokott lenni ilyenkor a cserénél.

– *Az igazgatósága alatt volt-e nehéz helyzet, probléma?*

– Persze. Voltak könnyű időszakok, de volt olyan időszak is, hogy 52%-os leépítést kellett végrehajtani.

– *Volt-e konfliktusa központi intézménnyel, a minisztériummal?*

– Igen. Egy ideig átvették azokat az agrárszakembereket, akik nem itt a hivatalban, hanem a településeken dolgoztak. Valamikor minden faluban volt legalább két agrárszakember és két zoo szakember, a falu nagysága szerint. Annyi embert fenntartani – voltak valamikor 106-on vagy mennyien – már nem volt képes a megyei igazgatóság és nem is volt szükség rá. A szakemberek egy része elment a privát szektorba, de még úgy is túl sokan voltak. Akkor jött egy rendelet, akkor már készítették elő a helyeket a később alakuló kifizetési ügynökségeknek, az lett a sláger, akkor jött egy olyan rendeletet, hogy 52%-át az embereinknek le kell építeni, s ezt végre kellett hajtanom. Akkor voltak olyan napjaim, éjjeleim, hogy nem tudtam aludni, mert sajnáltam a kollégákat. Ugyanaz az érzésem volt, mint mikor nem fizették meg az egyszerű falusi embereket... De addig sakkoztam, hogy végül egy ember sem ment el haraggal, megpróbáltuk egyenként megoldani mindenki helyzetét, hogy vagy a növényvédelemhez, vagy a helyi tanácshoz, vagy a Megyei Tanácshoz menjen át, vagy valamilyen más megoldás legyen, csak az utcára ne kerüljön senki. Az emberség megint előjött a mélyből. De ez volt a legnehezebb időszak, mert első látásra úgy tűnt, hogy ez a helyzet megoldhatatlan. Megoldhatatlan, hogy mindenkinek a helyzete jól süljön el... S ezért szerettek a kollégáim. Mikor most a nyugdíjas búcsúztatóm volt, megint olyan szépet mondtak, mint az osztályfőnököm az ötvenéves találkozón.

– *Igazgatóként volt-e függő helyzet, probléma, elintézendő dolog a megyei vezetéssel? Amit most említett a az országos minisztériumi struktúrával való probléma volt.*

– Hát voltam egyszer leváltva. Mikor nekem is lejárt a négy év, az RMDSZ veszített és összefogott a két nagy párt, a szociáldemokrata és a liberális párt, akkor majdnem minden magyar vezetőt leváltottak, egy fél évig én is le voltam cserélve, de fél év után visszakerültem. S a helyi-ekkel? Egy darabig mindenkivel jól egyeztem, kivétel a megyei tanácselnök, Borboly Csaba.

– *Kell egyeznie, egyeztetnie a megyei tanács elnökével a minisztériumhoz tartozó megyei agrárhivatal vezetőjének?*

– Nem kéne. Nem kéne. A szomszédos Kovászna megyében úgy működött, hogy Könczeinek, az ottani agrárhivatal vezetőjének sokkal jobb dolga volt, vagy az előtte valónak is, mert szakmailag megkérdezték őket és a javasolataikat átvette a megyei vezető. De itt nálunk... Konkrét eset például a sáskajárás, mikor volt az a nagyhírű sáskajárás. Belemászott olyan dolgokba... aztán erről sokat tudott írni, beszélni, ami teljesen szakmán kívül volt. Azt mondja nekünk, hogy: „Török, a sáskák nem esznek semmit.” Hát én meg olyan élőlényt nem tudok, amelyik valamit ne enne. Tízszer annyit eszik naponta, mint az önnön súlya. Aztán a másik: „Török, azt nem is sáskának hívják, hanem szöcskének”. De nem ez a lényeg, hogy szöcske vagy sáska, hanem az, hogy akkor nagy kárt okoztak. Felülről jött a nyomás, hogy permetezni kell, ilyen és ilyen szerrel, a tanácselnök pedig... Voltak olyan sugói, akik azt mondták, hogy nem kell permetezni, mert ez megoldódik magától. S akkor én ott a kettő között nehéz helyzetbe voltam. Ez volt a legnehezebb időszaka az igazgatósági tevékenységemnek. Az előbb említett leépítés és ez a sáskaügy volt a legnehezebb.

– *És amire szívesen emlékszik az igazgatóságból?*

– Tulajdonképpen jó csapat volt, próbáltuk a szakmát megőrizni. Ez az intézet őrizte meg a legjobban a szakmáját. Mert a két kifizetési ügynökség... az más tevékenység. Egyszer meg is haragudtak a megyei mezőgazdasági kifizetési ügynökségtől, az APIA-tól. Valahol publikum előtt úgy jellemeztem a kifizetési ügynökséget, mint egy szükséges dolgot, mint például a könyvelést, vagy valamit, ami bankkal kapcsolatos. S ezt hallották, felháborodtak. De azt mondtam, hogy ez a termelőnek csak egy dolog. S rajzoltam egy kört, s mondtam, hogy ennek a termelői körnek több sávja van. A termelőnek szüksége van anyagi eszközökre, fontos a motorina beszerzés, műtrágya, vegyszer, üzemszervezés, több egyéb dolog. Ezek között csak egy cikk a könyvelőség, hogy kapni kell pénzt, elkönyvelni, megnyerni. Ez egy teljes kör. S ebben lehet a mezőgazdasági igazgatóságnak jó szerepe, még több, mint amennyi volt... De aztán idővel helyre kerültek a dolgok, miután 30 év eltelt szakember nélkül – milyen sárgák voltak a mezők egy pár évig a rendszerváltás után – rájöttek, hogy csak szükség van agrárszakemberre. Próbáltam a mezőgazdasági szakemberek tekintélyét megőrizni.

– *Hogy látja ma nyugdíjasként a Megyei Agrárigazgatóság helyzetét? Visszaszerezte a szakmai szerepét? Egy ilyen megyei agrárhivatal szerepét hogyan gondolná el?*

– Itt egy óriási harc volt éveken keresztül, ebben Borboly Csaba tanácselnök is benne volt, Márton István és az élettársa is. Szerintük a megyei agrárkamara volt fontosabb, nem a megyei agrárhivatal. Tulajdonképpen mindegy, hogy kamarának nevezzük vagy mezőgazdasági iskolának, nagyjából ugyanaz a szerepe van. S emiatt folyt a harc évekig... De szükség van a hivatalra is. Ahogyan valamikor egy község eltartott négy szakembert, legalább egyet kellett volna általános szak-

emberként vagy falugazdászként mindenhol megtartani. S ezt leépítették, mert most a pénzosztás vált fontossá, a pénzosztó intézményeket értékelik többre. Mindenikre szükség van. A két kifizetési ügynökség a szakmát felejté el. Volt egy kolléganőnk, aki átment oda, s azt mondta, azért sajnálja, hogy otthagyta az igazgatóságot, mert ott még szakmát csinálnak, a többi helyen már adminisztrálás, pénzlehívás folyik inkább... A legfontosabb, hogy legalább egy szakember, legyen akár zoos, akár agráros, de legyen egy szakember községenként. Legalább egy. Aztán mindegy, hogy kamarának nevezik vagy igazgatóságnak nevezik. A magyar állam által fizetett térségi szakemberek munkája is jó dolog. Tulajdonképpen ugyanazt csinálják, információk terjesztése, a szakmai tudás kivitele a terepre, a gazdálkodókhoz.

– *Nyugdíjasként foglalkoztatja-e az agrárium helyzete?*

– Gondolkozom, követem. Most is lehet, hogy a pityóka zöldnapra, ami Brassó megyében lesz, szívesen elmegyek. Tulajdonképpen az újdonságokat szerettem mindig. A pityóka volt az első szerelem, a zöldtrágyázás mondjuk a második. Úgy általában a zöldtrágyázás, ebbe benne van az olajretek, repce, mustár, ezek a keresztes virágúak. Akkor, ami direkt a nyugdíjas korra volt előkészítve, az a fekete ribizli. Ez nosztalgiából, mert édesapám szőlőbrigádos volt a faluban. A szőlészet volt a leginkább szakmai, és ő pénzt borból, s pálinkából is csinált, ami hozzájárult ahhoz, hogy el tudjam végezni az iskolát, majd a testvéreim is. A ribizli az úgy volt beállítva direkt, hogy akkor forduljon termőre, amikor én jövök nyugdíjba. Aztán én két évvel többet dolgoztam, még rátettem két évet, s most hatodik éves a ribizli, díjat nyertünk vele.

Van egy kis magánfarmom. Van egy negyvenhektáros farmunk. Hárman intézik, a feleségem, aki otthagyta a kísérleti állomást, a sógorom

és még egy társ. Nekem könnyű volt. Nekem nem kellett hazasietni a kísérleti állomástól, mert ez működött, könnyen működött. A sógorom gép- és traktorista állomáson dolgozott, tehát a gépekhez jól értett, javításhoz jól értett. Beszereztük a gépeket s jól működő magángazdálkodás, kicsi negyvenhektáros farmunk van, ami pont ideális méret, mert idegent nem igen kell alkalmazni, csak ősszel, a pityókaszedéshez. S az jól működik. Ez a ribizlin kívül van. Valamikor termeltünk tizennégy vagy tizenöt hektár pityókát. De a pityókának az aranykorszaka lejárt. Lecsökkentettük tizenkettőre, nyolcra, hatra. Most van négy, hármunknak négy hektár. De azon kívül van búza, takarmánynövény. Volt vagy öt évig mustár.

– *Ezzel a szakmai foglalkozáshoz a saját terep tulajdonképpen rendelkezésre áll...*

– Igen, és ez a kicsi gazdaság jól működik. Harminc éve lassan együtt gazdálkodunk, s nagyon kevés rokonság van ahol ennyi évet együtt gazdálkodnak és nincs feszültség. De nálunk jól működik.

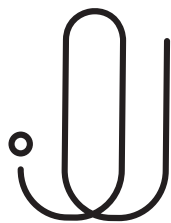
– *Lehet, hogy a hivatalban szerzett egyeztetői tapasztalat működik a háttérben?*

– Igen, igen. Sokan úgy tartották, hogy én nagyon jól tudtam levezetni a konfliktushelyzeteket, a konfliktuskezelést jól meg tudom oldani.

– *Köszönjük a beszélgetést!*

Az interjút készítette: Biró A. Zoltán

GERGELY ANDRÁS

„A polgármesteri élet nem egy egyszerű élet...”

„...eufória volt Szentmártonban is. Ott a helyi forradalmárok éppen az iskolából kidobált piros könyvek égetésén ünnepeltek. Az elkövetkező napokban bevontak minket, fiatalokat polgárőrnek, hogy valamiféle rend és fegyelem fennmaradjon. Eltelt egy pár nap, hét, amíg azon voltunk, hogy ha jönnek a terroristák, akkor mi fog történni. Még az sem volt, amivel megvédjük magunkat, mert ezek a helyi forradalmárok azzal kezdték, hogy a rendőrségen levő fegyvereket egy glédába rakták és meggyújtották. Arra gondoltam, ha jönnek a terroristák, akkor csak egy-egy husáanggal tudunk védekezni.”

– Az életpálya alakulásában sok esetben az iskolai éveknek fontos szerep jut. Az interjú előkészítése során említettél egy fordulatot, hogy a középiskolát Csíkszeredában kezdted el, de aztán történt egy váltás és a tanulmányaid Csíkszentmártonon fejezted be...

– Ez egy érdekes történet, de vallom, hogy az életben nincsenek véletlenek. Amikor végeztem a 10. osztállyal, történt egy létszámle-

építés a csíkszeredai iskolában, osztályokat szüntettek meg. Akkor fájdalmas volt, hogy a neved fölött húzzák meg a vonalat, de utólag visszagondolva nem történt semmi tragédia. Sőt! Ez meghatározta az életemet. Akkor mehettem volna azzal a médiával Vásárhelyre az egészségügyi líceumban, de az valahogy nem vonzott, mert én Csíkszeredába kimondottan a biológia végett jöttem, azt szerettem. A kémiát kevésbé kedveltem, nekem egy ilyen biológia-földrajz feküdt volna, de hát az nem volt. Ezután hazakerültem Csíkszentmártonban, közben ilyen pótcselekvésként beiratkoztam a művészeti népiskolában. Szerettem festeni, jó pár évtizeden keresztül azzal is foglalkoztam. Nos tehát a csíkszentmártoni iskolának a profilja a mezőgazdaság felé terelt és tanáraim is szorgalmazták, hogy az egy jó mesterség. Kaptam is mindjárt állást a jól menő Csíkszentmártoni Mezőgazdasági Termelőszövetkezetnél. Ott különböző beosztásokban dolgoztam, tényleg egy igazi élet iskolája volt. Olyan kollégáim voltak, jóval idősebb emberek, akik barátságukba fogadtak, amely azt hiszem, egy életre meghatározta bennem a közösség iránti elköteleződést, meg mindenekelőtt a viszonyulást az élet mindennapi dolgaihoz. Én tőlük – és volt köztük mérnök is, nagyon sok középkáder, egyszerű gazdálkodó ember – rengeteg életbölcsséget tanultam, el egészen addig, hogy az a megtiszteltetés ért a rendszerváltás után, hogy 90-ben én voltam a szentmártoni termelőszövetkezet utolsó alelnöke. A váltás után minden átrendeződött és a mai napig sajnálom, hogy nem volt annyi bölcsség az emberekben, hogy megtartsák az értékeket. Nemcsak Szentmártonba volt ez a probléma – habár itt viszonylag megmaradt minden, társaságok is alakultak –, de szerte az országban is jelen volt ez az állapot. Olyan értéket képezett a szövetkezetek vagyona, amelyet kár volt sok helyen ennyire tönkretenni, hogy tényleg kő kövön nem maradt.

A TSZ-nél töltött időnek is volt lényege. Sose gondoltam volna, hogy azok a hosszú beszélgetések, a találkozások vagy amikor a TSZ-tagokkal én valahol, valamilyen munkaponton voltam, és ott beszélgettek ilyen-olyan családi kötődésekről, hogy ezek nekem valahol évek múlva visszaköszönnék. Pedig amikor már teljesen más dologgal kezdtem foglalkozni, '92-től, akkor bizony az a tudás visszaköszönt. Megörököltük a földrendezést, és abban nagyon fontos volt az a szakmai tudás is, amit a mezőgazdaság terén szereztem. Az segített abban, hogy egyedülként itt az egész régióban sikerült végrehajtanom, hogy Szentmártonban tagosított körülmények közt szolgáltatassuk vissza a földet. Tehát ne ragaszkodjunk a nagyapám somfájához vagy szilvafájához, ott az az öt áras, itt az a két áras stb., hanem szépen csoportosítva, minőségi osztályonként próbáljuk visszaadni a földeket. Ez mai napig érezteti a hatását.

– Ebből az időszakból – a középiskola befejezése és a közéleti pályára állás közti időszakból – van-e olyan amit kiemelnél, amire szívesen emlékszel? Lehet ez egy helyzet, esemény...

– Életem egyik legszebb periódusa volt. Akkor fiatal az ember, akkor kezdődnek a szerelmek. Egy ideig termékértékesítési technikus voltam. Ennek az volt a feladata, hogy mindent, amit megtermeltek, azokat a különböző pontokon, általában állomásokon vagy az akkori zöldség-gyümölcs CLF nevű társaságnál értékesíteni kellett, úgymond jó körülmények között, tehát sáfárkodni kellett, hogy minél kevesebb százalékot üssenek le, tényleg a minőség is meglegyen. Emlékszem, hogy a legjobban Csíkszentkirályra szerettem jönni. Ott egy olyan társaság volt, amelynek tagjai mind idős nyugdíjas emberek voltak. András Gergő bácsi volt a szövetkezeti elnök, aztán Lukács Lajos bácsi, a volt Donga gyár főkönyvelője, tehát mind nyugdíjas úriemberek. Ők tényleg barát-

juknak fogadtak, pedig én huszonakárhány éves fiatal gyerkőc voltam mellettük. Jól esett az, hogy egyenrangúként kezeltek engem, megbíztak bennem, szerettek, rengeteget tanígtattak. Ez az az időszak, amire én nagyon nagy örömmel gondolok vissza – de ne felejtsük el, hogy gyakorlatilag ez volt a legsötétebb időszaka a kommunizmusnak! Például szerintem nem történt olyan, hogy a TSZ vezetőséggel el ne menjünk valahova flekkenezni munkaidő után, mert ugye szombaton is kellett dolgozni, sőt még vasárnap is szezonban. Tehát valahova elmentünk, volt egy kedvelt helyünk is, és hát akkor mindig, minden nehézség ellenére, azért előkerült a bor, sör, flekken is. Én ott tanultam ezektől az emberektől énekelni, rengeteg nótát, a magyar himnusz, meg mindenfélét. Az volt a szép benne, hogy függetlenül attól, hogy a Szocialista Munka Hőse elnökünk ott volt, senki nem árulkodott, az, hogy másnap valakit beárultak volna, hogy mi történt, ilyen nem volt. Ott jól érezte magát az ember. Tehát rengeteg jó magyar nótát tanultunk meg ott a kommunizmus sötét vermében vagy időszakában, majd mindenki végezte tovább a dolgát, semmi probléma nem volt. Erre mindig örömmel gondolok vissza. Amikor egy-egy nótaest van valahol, akkor eszembe jut, hogy én ezt Dékányban tanultam az öregektől.

– *Erről az időszakról kérdeznék még. Ekkor még vezető szereped nem volt érdemben, de bizonyára tapasztalhattad, hogy vannak felsőbb hatóságok is, például a pártunk és kormányunk. Az elvárásoknak, az igényeknek való megfelelés hogyan alakult ebben az időszakban?*

– Bizony okozott gondot, nem is egyszer. Minden évben emelték a szintet, hogy mennyit kell termelni, és hát azoknak, akik közvetlenül ezért feleltek gondolom volt egy pár álmatlan éjszakájuk, hogy azt valamilyenképpen egyenlegbe kell hozni. Mert amikor 50.800 kg termés-

célt kaptuk meg – ugyebár megkaptuk az Új Agrárforradalom Hőse című kitüntetést –, akkor még ha nagy is volt a termés, körülbelül negyvenezres volt az átlagtermés, attól még tízet oda kellett hazudni, hogy azt például megették az állatok vagy elporladt. Úgyhogy mindig volt ilyen. Hofi jut eszembe, a klasszikus történet, hogy a koca malacozott ennyit, de az elvtársak még kettőt hozzátettek, és akkor Rákosi elvtárs mondta, hogy milyen jó, hogy ennyit malacozott a koca, hát akkor tízet exportálunk, kettőt megeszünk, de ez a kettő csak papíron volt. Bizony ezt az óriási nyomást, ezt éreztük, a párt árgus szemekkel figyelte az embert. Azért szerettünk misére eljárni, mert az egy olyan közeg volt, ahol még láttad az utolsó bástyáját a magyarság és az önazonosság megmaradásának. Annak megtartó helye volt. Jöttek állandóan ellenőrzésbe, kérdezték, hogy miért nem akkor vagy ekkor kezdtél vetni. Azt is kérdezték, hogy miért nem kezdted szedni a krumplit, mert ugye a párt az mindent jobban tudott. A szakmát azt próbálták behengerelni, úgyhogy napi szintű volt ez a nyomás a felettes hatóságoktól. Annál nagyobb volt a felszabadulás érzete '89 decemberében, amikor legalább ettől megszabadultunk. Az, hogy mi várt ránk és mi lett, az egy másik történet, de mindenképp az egy óriási szabadságérzés volt, amikor ettől az iszonyú nyomástól meg lehetett szabadulni.

– *Erre az időszakra esik a rendszerváltás. Volt-e olyan eleme, amire szívesen emlékszel?*

– Ez egy érdekes történet volt, mert én a változás pillanatát itt éltem meg, Csíkszeredában. Amint már említettem én festettem Zsigmond Márton tanár úr osztályában a Művészeti Népiskolában. A kultúrbizottság által küldtünk képeket egy kiállításra – igényeltek is tőlem vagy két képet. Én bejöttem Kardalus Jánoshoz, hogy keresse meg a képeim, mert

haza szerettem volna vinni őket. Egyiket sem kaptam meg akkor. De érdekes története van ezeknek is, hiszen az egyiket a tavaly kaptam meg, Márton Árpi bácsi jelezte, hogy az az én képem. Ennyi év után, harminc év után kaptam meg. Na szóval, akkor nem találtuk a képet, hát eljöttem tőle. Akkoriban nagyon aktív bélyeggyűjtő voltam és volt egy idős barátom, Baricz Vili bácsi, akit szoktam látogatni itt, a Jégpálya negyedben. Én szabadságon voltam a TSZ-től, Bementem hozzá, kávézgattunk, egyszer csak cseng a telefon, hogy gyorsan kapcsoljátok be a tévét, mert Bukarestben kitört a forradalom. Néztük azokat a történéseket. Amikor én jöttem át Cskíszeredában a Taps téren, láttam, hogy mi történik.

Közben eufória volt Szentmártonban is. Ott a helyi forradalmárok éppen az iskolából kidobált piros könyvek égetésén ünnepeltek. Az elkövetkező napokban bevontak minket, fiatalokat polgárőrnek. A néptanács keretében történt ez, hogy valamiféle rend és fegyelem fennmaradjon. Érdekes történet volt – most is és régen is jól működött a félretájékoztatás –, hogy mondták, hogy ezek jönnek, azok jönnek, a terroristák már elindultak. Tehát ilyen stresszben tartották az embert, de nem volt semmi. Eltelt egy pár nap, hét, amíg azon voltunk, hogy ha jönnek a terroristák, akkor mi fog történni. Még az sem volt, amivel megvédjük magunkat, mert ezek a helyi forradalmárok azzal kezdték, hogy a rendőrségen levő fegyvereket egy glédába rakták és meggyújtották. Arra gondoltam, ha jönnek a terroristák, akkor csak egy-egy hússággal tudunk védekezni.

– *Gondolom, hogy közben rendeződtek a dolgok.*

– Persze! És hát azután lettem én is főnök, mint mondtam akkor lettem a TSZ-nél alelnök, az elődöm elment nyugdíjba. Pörögtek az események, hiszen meg kellett tanulni az új rendszert. Én gyakor-

latilag akkor szagoltam bele ezekbe a közösségi dolgokba, a szervezésben. Mindjárt az első lépés az volt – most is előttem van –, hogy Bajkó tanár úrral megalakítottuk az RMDSZ helyi szervezetét december akárhányadikán. Nagy reményekkel voltunk a változások iránt. Helyi ifjúsági szervezetet is alakítottunk, különböző rendezvényeket próbáltunk szervezni. Az első az volt, hogy gyűjtöttünk a turulmadaras emlékműre. Ez '91-ben készült el. '90-ben kezdtük el a helyi gyűjtést, Dóczy András modellezte újra a turulmadarat. Akkor az egy szép ünnepség volt, egy felemelő érzés volt. Akkor rengeteg ilyen akció volt, nagy volt a fellendülés, mindenki azt gondolta, hogy most valós változás lesz.

– '92-ben nyilván volt szakmai, munkahelyi feladatköröd. Ezen kívül helyi, községi szinten közéleti, hivatalos szerepvállalásod is volt?

– Nekem a közéletben csak ilyen önkénteskedő szerepem volt. Az RMDSZ-en belül voltam választmányi tag, később elnök is, gyakorlatilag csak ilyen kis szervezői feladatom volt, meg a helyi ifjúsági szervezetnek is vezetője voltam. Próbáltuk akkor az éledő demokráciát a mi eszközeinkkel valamilyen módon támogatni, szervezni. Jelzem, hogy sokkal-sokkal nehezebb volt, mint most, mert nem volt semmi eszköz a kezében. Csak gondoljunk a technikai felszereltségre. Ha szerkesztői programok vannak, akkor lehet színesbe, fekete-fehérbe csinálni egy helyi lapot. Akkor azt sem tudtuk, hogy mi az a számítógép, nem volt semmi. A technika egy írógép volt maximum. Ha plakátot kellett csinálni, akkor festettem, írtam, csináltam. Nehéz volt, de volt egy magasfokú lendület, egy tenniakarás az emberekben. A közélet, a közéletben való ténykedés terelt engem aztán kimondottan közigazgatás felé.

– Erről az időszakról van emléked? Milyen volt például egy falugyűlés vagy egy nagyobb léptékű közösségi megbeszélés?

– Nem is kevés ilyen volt, hiszen akkor az embereket érdekelte nagyon a jövő, vagy például, hogy mi lesz a földekkel. Az első földtörvény ’90-ben jelent meg – jelzem ez az Iliescu-féle törvény, nem a 18-as számú – ez már visszajuttatott valamit az embereknek. ’90-ben még a TSZ megvolt, de már elindult felszámolása. Majd ’91-ben megjelent a 18-as törvény, és akkor tényleg megbeszélés megbeszélést ért arról, hogy hogyan kerül át ez a TSZ-vagy a lakosság tulajdonába vagy egyáltalán a TSZ-szel mi lesz. Több mint száz visszaigénylési kérést tettek le. A mi feladatunk az volt, hogy segítsük az embereket. Ma is, amikor találkozom kérésekkel, akkor felismerem, hogy azt az adott kérést én írtam, hiszen kellett segíteni az embereknek, hogy meg tudják fogalmazni a visszaigénylési kérésüket.

Említettem a turulmadaras, tehát a műemlékfeljavítási dolgot. Azt is végig kellett járni, gyűjteni kellett hozzá pénzt. Akkor emlékezhetek, hogy itt a különböző gyáron, amilyen kitüntetést kaptak, az bronzból ki volt rakva a gyár falára. Nekünk is ki volt téve: az Új Agrárforradalom Hőse. Amikor lekerült a változás után, azt gondoltam, hogy arra erősen ügyelni kell. Ez átalakult turulmadárrá, az a tábla volt a nyersanyag. Ha meg kellett volna venni a bronzot, akkor nehéz lett volna.

Egy ilyen szép kis történet, amikor Mátyás Józsi bácsi festőművésznek Csíkszeredában volt egy kiállítása ’90-ben, és abból az anyagból elhozott Csíkszentmártonra is. Egy mise után volt a megnyitója. Hála Istennek ezeket megörökítették. Balázi Csaba készített filmet ezekről, amiket jó visszanézni, sok szempontból. Sokat változtunk: változott a táj, az emberek, egyáltalán a ruházat, a viselet. Ég és föld a különbség. Mindezzel, ilyen dolgokkal foglalkoztunk, sok más ilyen történet volt.

Nagyon zajlott a kilencvenes évek elején az élet, akkor mindenki nagyon reménykedett és mindenki gazdálkodni akart. Alig várták, hogy kapják vissza a földeket. Akkor mindenki akart gazdálkodni. Olyan ember nem volt, aki nem akart gazdálkodni.

– Ehhez kapcsolódóan lenne egy kérdésem. Csíkszentmártonban egy híres, erős és jól menő gazdaság volt, ezt akkori és mostani megítélés szerint is nagyon jó szakemberek vezették, irányították. Ebben az időszakban a lakosság mást akart. Előfordult-e valamilyen véleménykülönbség, próbálták-e győzködni a lakosságot, hogy mit tartsanak meg belőle?

– Ez is egy érdekes dolog, mert óhatatlanul a kollektív időszaknak is megvolt a negatív hozadéka, bélyege. Nagyon azt nyomták az emberek, hogy kész, elég, ennyi, egy agrármérnököt se akarunk látni. Ez sokáig visszaütött aztán a termelésben. Visszaütött országszinten is, mert egy jó pár évig vagy akár évtizedig nem volt agrármérnök képzés Erdélyben, de országosan sem. Hála a jó Istennek, most már van, már jönnek ki az új mérnökök, ezt kezdtük érezni. Hogyha valamit lefejeznek, annak a társadalom érzi meg a visszaütőjét. Ez mindenben így van és itt is így volt. Tehát ez is egy fontos kihívás volt, hogy valamilyenképpen az embereket lehessen kicsit moderálni, és ne az legyen, hogy most nekimegyünk, kő kövön ne maradjon, mert még a kő is a mienk. Persze azt meg kellett érni, hogy rövid idő alatt az állatállományt elvitték. Hogy az nekik jár, és amolyan kárpótlásként elvitték. De maga az építmény megmaradt. Úgy lehetett áthidalni a történetet, hogy a nagyobbik többség, inkább az idősebb emberek és az elszármazottak létrehoztak egy társas gazdaságot, ami mai napig is működik. Ez a Burgabotek. Akkor a rebelisebbek, akik mégis úgy gondolták, hogy azért jó volna közösségben gazdálkodni, azok létrehoztak egy másik gazdaságot, ez a Testvériség

nevet viselte. Hogy mennyire voltak testvérek, ezt az is igazolja, hogy egy olyan tíz év alatt kifulladt. Ma már mindenki, aki annak volt a tagja, egyénileg gazdálkodik, ha még gazdálkodik. És volt egy harmadik kategória. Körülbelül úgy lehetett venni, hogy ötven százalék választotta a nagy társaságot, akkor olyan harminc százalék a kisebbik társaságot, és húsz százalék azt mondta, hogy elég volt a közösből, egyénileg gazdálkodunk, és azok egyénileg vették ki a földjeiket. Nyilvánvalóan azt is meg kellett nézni, hogy olyan területet kapjon, hogy ne legyen előnyösebb, osztályban találjon stb. De fontos volt olyant ajánlani, ami ezt az érzékeny status quo-t nem rúgta fel. Hogy nehogy azt mondják, hogy ha én azt nem kapom meg, akkor állok rá a földemre, ott, ahol volt. Ezt az egész tagosítási szemléletet figyelembe kellett venni. Ez '92-es történet, akkor már polgármester voltam, és akkor találkoztam én ezzel a felével a dolgoknak. '91-ben gyakorlatilag a TSZ felszámolása megtörtént, és a törvény úgy rendelkezett, hogyha alakulnak magánjogi társulások akkor a vagyoni részeket is átveheti. Ez zökkenőmentesen vagy kisebb-nagyobb zökkenőkkel megtörtént, és sikerült '92 tavaszán már azt az egészséges megoldást megtalálni, hogy melyek azok a dűlők, ahol az egyénileg gazdálkodók kapják meg a területeiket. Ez szépen, nyugodtan csengett le. Bizony nagyon szomorúan láttam, hogy sok helyen az utolsó cserépig, tégláig, mindent elvittek. Hogy jó volt-e? Lehet. De semmi hozadéka nem volt. Azzal nem lett gazdagabb az illető vagy az adott település, hogy onnan ezt-azt elhoztak. Emlékszem, az elején az agrármérnököknek nem volt olyan könnyű. Próbáltak megoldást keresni a megyei mezőgazdasági igazgatóságnál, ki ahogy tudott elhelyezkedett. Volt, aki polgármester lett, erre is van nem egy példa. Mindenki kereste a helyét. Még szerencsésebb eset volt, ha volt társas, mint például nálunk is, mert ott ezekből az agrármérnökökből kerültek ki a vezetők. Kozmás, Tusnádon. Sajnos volt utána egy nagy szakember-leépülés,

amit az emberek maguk is éreztek. Tehát jó volt, hogy az ember egyénileg gazdálkodott, de feltevéődött a kérdés, hogy vajon mennyi műtrágyát, mennyi vegyszert használjon, vagy mit használjon. Hiányzott az agrárszakember nagyon sok közösségből. Úgyhogy ez a mélyrepülés, a szakembereknek a hiánya az erdélyi közösségekre rányomta a bélyegét.

– *Nagy változást jelentett, hogy a község polgármesterévé választottak. Ennek mi volt az előzménye? Hogyan jutottál oda, hogy ennek a pozíciónak a megpályázása felmerült?*

– Akkor huszonhat éves voltam. Amúgy nem volt jellemző, hogy ilyen korban ilyen szintű közfeladatot vállal valaki. Kicsit amolyan hályogkovácsos mese is lehet ez. Otthon nem támogatták ezt a dolgot, édesanyám haláláig bánta azt, hogy miért kellett én erre adjam a fejemet, hogy nem volt nekem jobb dolgom? Mint mondtam, nincsenek véletlenek, több mint valószínű, hogy ennek is megvolt a mély hozadéka, én oda kellett kerülnem.

Ez úgy alakult, hogy '92-ben voltak az első választások. Addig kinevezett községvezetők voltak és '92 áprilisában voltak az első választások. A választási törvénynek megfelelően kellett indítani polgármestert. Az RMDSZ is, mint párt indíthatott képviselőket, tanácsosokat. Akkor közös közigazgatásban voltunk, és az is bonyolította a helyzetet, hogy arányos kellett legyen az elosztás Csíkkozmás, Lázárfalva és Csekefalva között is. Egy RMDSZ-gyűlésén Lukács Zoltán, az elnök azt mondta, hogy „Te ezt jól el tudnád vállalni, csináld meg, fiatal vagy”. Én szabadkoztam, hogy nem, mert itt vagytok elegen, akik meg tudnátok csinálni. Nem egyből vállaltam el, hanem jó pár átbeszélgetett este után, többeknek a hatására adtam be a derekam. Indultam, és fölényrel meg is nyertem. Volt egy kihívóm Lázárfalváról, de nem sok pontot szerzett.

A testvértelepülésekben is megnyertem. Minden rendben volt, csak hát ugye utána kezdődött a munka, én pedig nem sok közigazgatási tapasztalattal rendelkeztem. Jelzem azt is, hogy éppen zéróhoz közelítő infrastruktúrával rendelkezünk, se út, se csatorna, se víz, se közvilágítás, se semmi. Ilyenek voltak az állapotok, ebből kellett valamit kihozni. De úgy kihozni, hogy ugye mindig valamennyire figyelni kellett a társtelepüléseket is, akik mindegyre megfogalmazták, hogy ők dupla kisebbségi helyzetben vannak, mert nem elég az, hogy Romániában vannak, hanem még egy másik község alatt is vannak. Kiváltképpen azok, akik valamikor külön közigazgatási egység voltak, mint Csíksomlyó, eléggé nehezen élték ezt meg. Volt azért egy szerencsém, ma nincs meg ez az adottság, ami akkor nekem volt. Az ország és az ország törvénykezése akkor alakult ki, és velünk együtt fejlődött. Tehát, hogyha te erősen akartál, márpedig én erősen akartam, akkor lépést tudtál tartani vele. A Polgári Törvénykönyvtől elkezdve minden, de minden akkor alakult, módosult. Nem kellett odafigyelni, hogy régen mi volt, hanem örökké csak arra kellett figyelni, hogy mi az új, azt átvenni, megtanulni stb. Ez adott egy lehetőséget annak, aki akarta ezt csinálni. Ma ez már nincsen, hiszen kialakult struktúrák, szabályok vannak, kusza a törvénykezés is. Aki ma belecsöppen, azt a jó Isten segítse. Az ellenőrző szervek is egy picivel másabbak voltak, akkor még ők is tanulták a dolgokat. Ma már minden struktúra ki van építve, tehát itt sincsen lehetőség a ma indulóknak.

Hatalmas lendülettel, ambícióval és türelemmel álltam a dolgokhoz. Mindjárt ott volt az egyik legnagyobb kihívás – amit én nem vettem félvállról’ –: a földrendezés. De azzal a technikával, ami akkor volt. Ha az a technika lett volna, mint ami ma van... Akkor még a klasszikus földmérő eszközök voltak, azzal bemértük a község teljes szántóterületét, és sikerült meggyőzzem az embereket, hogy mindenkinek jó, ha ta-

gosítunk, így sokkal másképpen fog a gazdálkodás működni. Változnak majd a gépek, a vegyszerezés, és egyáltalán mindenféle. Ehhez nyilván hozzásegített az a munkamorál is, amivel meg voltak szokva a jól menő TSZ után. Ahol gyengén menő TSZ volt, ott ilyent nem lehetett csinálni, mert nem volt kialakulva egy olyan felfogás, hogy többet is lehet termelni. Mindez jó keményen lefoglalt Ezen kívül az infrastruktúrával is kellett foglalkozni. Az első a közvilágítás volt. Én azt mondtam, ha sárba lépünk is, legalább lássuk, hogy hova lépünk, ültünk eleget sötétségben. A régi rendszerben olyan volt, hogy nem szabadott még a kinti villanyt sem felgyújtani. De amúgy sem volt, télen este 6 órakor, nyáron 9 órakor a villanyt vették el, és csak reggel adták meg. Tehát mikor a legjobban kellett volna, akkor nem volt. Szóval a közvilágítás volt az első fejlesztés, amit elvégeztünk a faluban. Volt egy szerencsés helyzetem '90-ben, mindjárt a változás után, amikor kinézett magának egy svájci kisváros, ahonnan többször ellátogattak hozzánk. Az első időszakban hoztak mindenfélét, mint mindenhová, aztán eldöntötték, hogy valami olyasmivel szeretnék támogatni a települést, amiből mindenki részesülhet. Tehát ne csak az legyen, hogy adok egy csokoládét, aztán vagy eljut oda, vagy nem. Adott volt a víz- és csatornarendszer kérdése, és akkor ebbe vágtunk bele. '93-94-ben megindult a tervezése, nagyon alapos módszerek alapján. Volt egy svájci műszaki felügyelő is, akitől hihetetlenül sokat tanultam, ami a pontosságot illeti. Majd beindult a rengeteg-rengeteg tárgyalás, tárgyalás, tárgyalás után, a helyi bizottságot létrehoztunk, mindenkit értesítettünk. Tehát ez egy nagy kihívás volt számomra. Olyan szempontból volt jó, hogy leporoltam a franciatudásom, nekifogtam keményen tanulni, hogy tudjak én velük direktben kommunikálni, ne legyen szükségem tolmácsra. '95-ben, amikor már a terv készen volt, és már engedélyezési fázisban volt a projekt, három hónapra odaköltözött hozzánk három svájci egyete-

mista, aki a vizsgadolgozatát ebből a projektből írta. Ez volt számomra a legjobb nyelvtanuló-időszak, mert azokból az egyik magyarul tanult, kettő románul és én franciául. Az elején úgy volt, hogy amikor én mondtam valamit rosszul, ők kinevettek, amikor ők mondtak valamit, akkor én nevettem. És akkor azt mondtam: „Gyerekek, ennek a kulcsát tegyük el. Ha valami hülyeséget, butaságot mondok, akkor javítsatok ki, ha valami olyat mondotok, akkor én is kijavítalak titeket, és így tanuljunk szépen egymástól.” Ez a folyamat hihetetlenül jó volt nekem, nagyon jó volt belerázódni a francia nyelvbe. Azóta is, ha szükséges, meg tudok birkózni vele. Ennél azonban lényegesebb volt az, hogy 250 000 dollárnyi támogatást adott a svájci államszövetség, valamelyest ez a partner település is, és sikerült a román államtól is ugyanennyit hozzárendelni. Így ’96. november elsejére elkészült, a régióban egyedülálló módon, Csíkszentmártonon az ivóvízhálózat. Tehát egy modellértékű rendszert sikerült kiépíteni. Még a mai napig üzemel. Most már lassan 30 esztendeje hogy elkészült a csatornahálózat is, de az egy későbbi történet. Az ivóvízrendszert ’97-ben üzemeltettük be – igazából ’96-ban üzemelték be, de télen nem működött, csak tavasztól. A svájci kapcsolódás fontosságáról még csak annyit, hogy a cégnek, amit létrehoztunk – mivel létrehoztunk egy kis helyi közüzemet – a munkatársait elvitték Svájcba, és ott kiképezték, hogy lássák, hogy ottan hogyan vannak a dolgok. Tehát, hogy itthon is úgy működjön, mint ott. Ennyire alaposak és pontosak voltak a svájciak. Hála Istennek ez a kapcsolat a mai napig tart, és nagyon jó viszonyban állunk egymással. Sajnos, egy kissé foghíjas a helyzet, mert az ottaniak közül is már sok barátunk egy másik dimenzióból tekint erre a projektre. De, akik még élnek, azokkal még tartjuk a kapcsolatot. Sőt, három évvel ezelőtt egy tűzoltós történetbe még beszállhattak. Az első tűzoltóautót is úgymond ők hozták, intézték számunkra.

Az ivóvíz hálózat építésének tovább kellett mennie, mert Lázárfalván volt víz, de Kozmáson nem volt. A TSZ, meg a társas gazdaság az elején jól működött, ők elkezdtek helyi erőkből dolgozni, de ezt a projektet átvette az önkormányzat, és próbáltuk mi megcsinálni. El is készült a hálózat 2000-ig, vízház és minden volt. Majd ekkor nekem volt egy szünetem. Gyakorlatilag a közigazgatási életem első szakasza két mandátumot ölel fel, nyolc esztendő ’92 és 2000 között. Erre az időszakra tehető az is, amikor technológiailag is elindult egy fejlődés, mert az elején semmi nem volt. Az első beruházás tehát az volt, hogy egyáltalán valamit csináljunk, mert volt egy modernebb írógépünk, egy elektromos írógép, és így indultunk el. ’94-ben iratkoztam be egy számítógépes tanfolyamra – hadd ne mondjam, hogy akkor milyen számítógépek voltak –, és akkor vettem ’95-ben egy Pentium gépet, amire a mai gyerekek nagyon elmosolyodnának. Ez egy színes képernyős Pentium gép volt, a kapacitása nem volt valami jó, valószínű a mostani számítógépekben, telefonokban az ezerszerese van, százszor annyi memória, mint akkor abban.

Nagy kihívás volt magának az intézménynek az építése is, hogy hatékony legyen, valami olyan formája legyen, hogy – ahogy a székhely mondja – emberek elé való legyen. Amikor megkezdtem a munkát az én irodám még kinézett valahogy, de amikor az első eseketést végeztem, akkor a tanácsterem egy felázott padló volt, s azon egy gyűrött, kék színű zászlóanyaggal letakart asztal. Körülbelül ötféle szék volt abban a teremben. Arra gondoltam, ha az életet így kell kezdjék a fiatalok, hát elmegy mindentől a kedvük, nemhogy még házasságot kössenek egy ilyen terembe. Az az ötletem támadt, hogy abból a teremből valami emberek elejébe valót produkáljunk, alakítsuk át, hogyha jönnek házasságkötésre, legalább érezzék jól magukat. Rengeteg tűzoltómunkát is kellett végezni. Egy mai fiatalnak teljesen természetes dolog, hogy van víz, van

csatorna, van gáz, közvilágítás, ez nem is kérdés, hiszen ezek magától értetődőek, ami persze normális. Akkor nem volt ilyen egyértelmű és magától értetődő a dolog. Ráadásul források sem voltak. Az Unióba való belépésünk után aztán mások lettek a lehetőségek, de akkor bizony nem volt ez így. Kihasználtuk a SAPARD és PHARE programokat. Emlékszem, hogy PHARE programból fedeztük, hogy legyen megfelelő fénymásoló, hogy legyenek számítógépek. Olyan számítógépeket akartunk, amelyek egy picivel többet tudnak, mint az én első számítógémem. Folyamatosan dolgoztunk, utakat javítottunk, építettünk, rengeteg volt a munka.

– Ez alatt a két ciklus alatt, milyen volt a kapcsolat a megyei intézményekkel?

– Az első felében egy picit mi amolyan gyámhatóság alatt voltunk. A kilencvenes évek elején a megyei önkormányzat, pláne a Prefektúra részéről az ellenőrzés kevesebb volt. De aztán szépen jött a Számvevőszék például, amikor engedélyezni kellett valamit. Hát az külön tortúra volt. Az is tortúra volt, ha építettünk valamit, de a tűzoltósággal, állategészségüggyel kapcsolatos helyzetek is. Nem volt egy könnyű feladat mindezzel megbirkózni. Nyilvánvalóan ki kellett alakítani velük is egyfajta munkamódszert. Emlékszem – mindig példaként hozom fel őket – a legkorrektebb társaság ez a Polgári Védelem volt, akik ugye szakemberek voltak. Ők azt csinálták, hogy amikor tartottak egy évben valamilyen eligazítást, akkor mindent szépen legyártottak. Elmentek az önkormányzathoz, megbeszélték, ott helyben kitöltötték a dokumentumokat, amikre szükség volt, egy programra, egy szabályzatra. Volt, amit tanácshatározattal lehetett elfogadni, de volt, amit a polgármesterrel kellett megbeszélni. Minden készen volt, mindent hoztak. A legpéldaértékűbb társaság volt. Olyan helyzet is volt, amelyik kevésbé

példaértékű. Az akkori Számvevőszék kimondottan ellenőrzött minket. A lényeg az volt, hogy találjanak hibát, hasonlóan a tűzoltókhoz. Azok is sokat szelídültek azóta. Összeírtam, és harminchat olyan szerv van, akik a polgármesteri hivatalokat ellenőrizhetik, és esetleges nemtetszésüket valamilyen formában – ez lehet büntetés vagy bármi más – kifejezhetik. Ezt még elmondani is sok. Nehéz mindent látni, fejben tartani. A polgármesteri élet nem egy egyszerű élet. Aki ezt gondolja, az nagyon téved. Valószínű, ezek az emberek azt gondolják, hogy a polgármester csak ül egy irodában, és nem is tudom mit csinál odabent.

Az első időszakot tanulásra használtam, nagyon jó képzések voltak szerte az országban, de főleg Erdélyben. Létezett még akkor Szebenben egy úgynevezett oktatási központ direkt a közigazgatásoknak. Ha olyan téma volt, akkor egy évben kétszer is elmentem, sőt, hívtak is szeretettel. Azoknak Németországgal is volt kapcsolata. Amikor Németországban voltak előadások, már azért is jó volt oda elmenni, hogy találkozhass más kollégákkal az ország más részeiről, hiszen ezek a kollégák esetleg másképpen látták a dolgokat. Nagyon fontos volt tehát a tapasztalatcsere. Szóval ez is jó és hasznos volt. Én nagyon akartam tanulni, hogy a hályogkovácsi állapotom szűnjön meg. Nyilván minél többet tudsz, annál inkább látod, hogy mi az, amit még nem tudsz, és akkor jössz rá, hogy te atyaég ezt is kéne csinálni, azt is kéne csinálni. Ezt óriási kihívásnak éltem meg akkor. Azt is csinálhattam volna, sok más emberhez hasonlóan, hogy ottmaradok az én kis mezsgyémen – lehet jobban is jártam volna –, de én tanulni akartam. Minél többet tudsz, annál inkább látod, hogy ezzel is, azzal is kellene foglalkozni. Ezt azért mondom, mert nagyon sok mindennel foglalkoztam, komoly eredményeket értünk el. Például a kilencvenes években nem volt sehol önkéntes tűzoltóság, azok '89-ben megszűntek. Ez már a második ciklusban volt, tehát erre 2004-ben álltam rá. Még szinte rendes felszerelésünk sem volt, de mégis szer-

veztünk – azóta is emlegetett! – többfordulós körzeti versenyeket. Rengeteget investáltunk tanulásba, fejlődésbe, felszerelésbe. Mára az egész Csíki-medencében nagyon ütőképes, jól felszerelt önkéntesek vannak. Ha nem lett volna az a nagy uniós támogatás a hivatásos tűzoltóknak, akkor meg merem kockáztatni, hogy még jobban fel lennének szerelve. A mai napig vannak olyan önkéntes tűzoltó egyesületek, csapatok, csoportok, amelyeknek nagyon profi és nagyon jó minőségű felszerelésük van, amelyek járnak Európába, ott barátaik vannak. Ehhez kellett az, hogy az önkormányzatok figyelmét ezen dolog felé irányítsuk, fontos volt ráhangolni őket arra, hogy ez mennyire jó. Amúgy hihetetlenül jól hasznosítják őket, például rendezvénybiztosításra is. Nemcsak tűzoltás van, hanem egyéb természetű vagy más jellegű károk is. Ezekben a helyzetekben ők nagyon jól alkalmazhatóak. Öröm hallani, látni, hogy egy-egy faluban, községben 20-30 fiatal önkéntes tűzoltó van.

– Maradjunk még az első időszaknál. Visszaemlékezve, hogyan látod és értékeled az országos szervezetekkel való kapcsolatokat.

– Kétezer előtt minden nehezebb volt. A pénzforrások is. Ha megnézzük, hogy akkor mennyi volt egy önkormányzatnak a költségvetése, messze eltörpül a maihoz képest. Azért ez sokat változott. Ahhoz, hogy mi megkapjuk a román államtól azt a 250 000 dollárnak megfelelő összeget... Sőt, sikerült még egy törvénytervezetet is bevinni, emlékszem Hajdú szenátor szavaira: ha valaki hoz ennyi összeget, akkor a román kormány is hozzá kell tegyen ugyanannyit. Ez az anyagi része nehéz volt, sokkal nehezebb volt. Rengeteget kellett járni Bukarestben, ha valamit el akartál érni. A jó balkáni módszerek akkor még nagyon működtek. Akkor sem hozták ide a pénzt, utána kellett járni, de sokkal több volt az úgynevezett egyéni akció, tehát nem volt szervezett. Én úgy lá-

tom, hogyha kormányközelben voltunk az nekünk mindig jó volt, mert olyankor mindig egy picivel több jött az önkormányzatoknak. Ez pláne 2004 után volt így, amikor nekem volt egy jó pár nagy projektem. Ezt én akkor határozottan így éreztem. De a kilencvenes években elég nehéz volt. Amikor én odakerültem az egyik fő feladatomban a butéliakutalás volt: öt butéliát kaptunk a megyei tanácstól, a feladatomban az volt, hogy igazságosan osszam el a társtelepülések között, kérdés volt, hogy kinek adjak. Ez ma már igazán nevetséges, de akkor az emberek harcoltak a gázpalackokért. Ilyen történetek is voltak. A változás utáni évekről beszélek, amikor az emberek egyféle mélyszegénységben éltek, fontos volt ebből valamilyen formában kiemelkedni. Nem mellékes, hogy a gazdaságnak is be kellett indulni, hogy kezdjen termelni.

– *Térjünk ki az akkori közösség építésére is. Milyen volt a helyi világ, kultúra?*

– Akkor talán egy picivel könnyebb volt, minden nehézségek ellenére. Valahogyan akkor az embereket jobban érdekelte a közösségi lét, az egymással való találkozás. Akkor indult a *Duna Televízió*, ami egy óriási nagy lendületet adott a közösségeknek. Nagyon sokaknak volt parabolájuk. Indult egy úgynevezett *Duna TV Baráti kör* vagy *Családi kör* című műsor. Szép kis történetek vannak ezzel kapcsolatban. Például mikor meglátogattuk Budapesten a *Duna TV-t*. Akinek nem volt parabolája, azok is jöttek, hogy tegyünk értük is. A szomszéd faluban volt kábeltévé, tehát a mieink is akartak, '94-ben és '95-ben egy helyi kábeltévé-hálózatot kellett kialakítani, az emberek igényelték, a közösség ki volt éhezve a televíziózásra, a magyar szóra. Az emberek akkoriban jobban összejártak, könnyebb volt betanítani egy színdarabot, ha kellett, akár csak akkor, ha könyvtárba kellett menni. Akkor az embereket bárhová

lehetett hívni. Úgy érzem, napjainkban nagyon sok a lehetőség, megnyílt a világ, mindenki mehet, ahová akar, nézhet, amit akar, de közben úgy látom, hogy az emberek a közösségi programoktól távol tartják magukat. Akkoriban sokkal nagyobb tömegek jöttek el bármilyen előadásra, programra. Mi nagyon sok jó programot szerveztünk, például Trianon megemlékezés és ezeken a programokon ott volt a fél falu. Akkor elkezdtünk megemlékezni a Nyerges-tetői, az Úz-völgyi eseményekre, falunapokat szerveztünk – előttünk ilyent senki nem csinált. Az ilyen jellegű közösségi programokon akkoriban negyede annyi lehetőség volt és mégis óriási tömegekben vettek részt az emberek. Ezeken a rendezvényeken jól érezték magukat. Napjainkban, állítom, bármilyen színvonalas falunapon fele annyi résztvevő nincs, mint amennyi '94-ben volt.

– Térjünk át a következő időszakra: hogyan kapcsolódtál be a megyei önkormányzat munkájába? Ez a munka hogyan jött össze, azaz hogyan tudtál váltani?

– A váltás úgy jött össze, hogy 2000-ben elvesztettem a választásokat. Akkor tragédiának éltem meg, de utólag nézve ez életemnek egy meghatározó pontja volt, hiszen az előző időszakban valójában éjjelt nappallá téve dolgoztam. Ha őszinte akarok lenni, akkor ez már az egészségemre ment. 72 kilogramm voltam, nem beszélve arról, hogy rengeteg álmatlan éjszakám volt, és még mesélhetnék. Egy választás elvesztésének mindig előzménye van. A társtelepülésekkel volt némi konfliktusom, például Lázárfalvával, s voltaképpen ez köszönt vissza, mivel máshol megnyertem a választást, csak ott nem. Erre most részletesebben nem térnék ki, csak annyit mondanék, hogy ez meg volt szervezve, és utólag a szervező nekem elmondta, hogyan oldotta meg. Ez után a megyénél a barikád egy másik szögletéből nézhettem a közigazgatást, majd én lettem a sajtósóvivő és mindenféle, amit kitaláltak a megyénél. Az akkori megyei köz-

igazgatás még köszönőviszonyban sincsen a mostanival, nem mintha azt mondanám, hogy a mostani az jó, de az akkori egy teljesen más típusú volt, más egyébre fókuszált és más egyébbel foglalkozott. Ez volt az az időszak, amikor eldöntöttem, hogy a közigazgatást komolyan vesszük. Indítottak Marosvásárhelyen egy közigazgatási jog szakot, amelynek volt nappali és csökkentett látogatási változata. Ez azt jelentette, hogy én dolgozhattam, de péntek, szombat, vasárnap elmentem Vásárhelyre. Ami a nappali tagozatnak volt hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön, pénteken, az nekünk volt hétfőig. Nekünk volt öt évünk, a többieknek pedig négy. Ez azért volt, hogy mi is ugyanazt az óraszámot éadjuk el. De egyenértékű volt a nappali tagozat a csökkentett látogatásos tagozattal, együtt is államvizsgáztunk. A különbség közöttünk csak annyi volt, hogy ők négy évet tanultak, míg mi ötöt. Az elkövetkezendő öt esztendő erről az emberfeletti munkáról szólt, gyakorlatilag – a nyári hónapokon kívül – az életem úgymond egybefolyt, hétfőtől hétfőig voltam munkában. A munkáltatóim nagyon rendesek voltak, mert pénteken elengedtek, hogy a déli vonattal érjek fel Vásárhelyre. Ilyen esetben már elértem a pénteki kurzusokat, szombaton végig tanultam, vasárnap délelőtt is, majd a déli busszal vagy valami más járművel jöttem haza. Ez egy nagyon intenzív élet volt. Persze ezen kívül kellett készülni a vizsgákra is. Abban a korban azért restelltem, hogy tanulatlanul álljak oda. Tehát ez az öt év a tanulásról szólt. Az utolsó évben az történt – bár szerencsére akkor már csak az államvizsga volt hátra –, hogy megint visszakerültem polgármesternek, így az utolsó szemeszter már bírható volt. Ezt azóta sem bántam meg, mert rengeteget tanultam a mesterségemről. Ahogy tanultam sokat a megyénél töltött négy évben is.

– *Mi az, amire szívesen visszaemlékezel vagy volt-e bármilyen kellemetlen tapasztalatod ebben az időszakban?*

– Nekem ez volt az az időszak, amikor rendberaktam az életemet, és el tudtam dönteni, hogy lehet nemet is mondani, ha kell. Meg arra is rájöttem, hogy magaddal is kell foglalkozzál, és a hivatali teendőket ott kell hagyni az irodában, ha lehetséges. Ez így bölcsen hangzik, de nem örökre jött össze. Fontos volt legalább megpróbálnom a hivatalt és a magánéletet egy picit különválasztani. Például egy polgármesternek nem az a feladata, hogy mindenről is tudjon, minden szösszenetről, mert akkor miért vannak a kollégák? Hagyni kell a kollégákat is, hogy tudjanak ők is kibontakozni. A polgármester igazából általánosságban kell tudjon a dolgokról. Úgy képezem, mint Árpád fejedelmet, aki kun hajóról nézte a tábort. Kellett lássa az egészet, nem vegyülhetett el a részletekben, hogy azok az emberek éppen mit csinálnak, mivel foglalkoznak. A megyénél egy jó munkaközösségbe kerültem. A pályázatos munkát megtanultam Győr István mellett, de a közbeszerzési dolgokat is, hogy ezeket hogyan is kell bonyolítani, hogy egyáltalán mi miért van. Akkor fogant meg a megyének az a szándéka, hogy a civil szervezeteket próbálja pályázat útján támogatni. Mi írtuk ki az első pályázatokat egy egyszerű formában, úgy, hogy az elérhető legyen, így nagyon sok kis egyesületnek tudtunk segíteni. Akkor indultak be intenzívebben a magyarországi testvérszervezetekkel való tevékenységek, különböző kiadványokat szerkesztettünk. Olyan is volt, hogy mi itt összeállítottuk, de a nyomda és a tördelés kinn folyt Magyarországon. Ott jobb volt a technikai felszereltség. Sok ilyen dolog volt, ez egy termékeny időszak volt számomra, ahol olyan dolgokba láthattam bele, ami később a hasznomra volt, a polgármesteri munka folytatásában ezeket fel tudtam használni.

– *Amíg a megyénél dolgoztál, és még az egyetemi képzésben is sokféle feladatod, munkád volt, hogyan működött a Szentmártonnal való kapcsolatotod? Működött, felfüggesztődött, volt helyi szerepvállalásod?*

– Ez egy érdekes fejezet volt, mert abban az időben cserkészkedtem is. Akkor több időm volt a gyerekekkel foglalkozni, táborokat szerveztünk – ezt már a kilencvenes években csináltam, de ekkor még több időm volt. Ifjaknak is szerveztem tábort, majd 2000-től honismereti táborokat szerveztem hét éven keresztül. Tehát minden nyaramban tíz nap erről szólt, hogy nagy sátortáborokat, változatos programokat szerveztem, külön a cserkészekkel is. Ezekre a táborokra pályázni kellett ide, oda, amoda, hogy a forrás összejöjjön. Magával a közösséggel is nagyon jó kapcsolatom volt. Az egyháznak is különböző pályázatokat írtam, elvégeztünk ilyen-olyan felújításokat. Tehát nagyon intenzív életem volt helyben is. Akkoriban volt a magyar igazolványok begyűjtése, kiadása a helyi RMDSZ irodában, ott történtek a fényképezések. Mi begyűjtöttük az anyagokat, elhoztuk, aztán odaadtuk az igazolványokat. Igazából izgalmas munka volt, nem unatkoztam.

– *Beszéljünk az alcsíki térségi szerepvállalásodról, a Kistérségi Egyesület alakulásáról is...*

– ’99-ben születtek meg a határozatok, 2000-ben írtuk be – épp-hogy elindult, és én átkerültem a megyéhez –, a kistérség pártiaknak a tevékenysége ekkor indult be. Ennek a keretében is számtalan dolgot csináltunk és csinálunk, gyakorlatilag huszonhárom éve működik az egyesület töretlenül. Itt települések együttműködéséről van szó, ami nem egy könnyű dolog.

– *Milyen volt az indulás?*

– A régi tagokból már senki nincsen rajtam kívül. A polgármesterek nem azok, akik akkor voltak, még a legrégebbi sem, és sajnos olyan

is van, aki már nem is él: Tusnádfürdőről, Tóth Miki, Barta Gabi bácsi Kászonból, ők sajnos már nem élnek, sőt, Udvari Dezső sem, Szentkirályról. Mi valahol azt éreztük, hogyha picit összefogunk, akkor talán többet tudunk kihozni ebből az egészből. Volt egy olyan időszak, amikor nagyon-nagyon működött. Amire a legbüszkébb vagyok az az, hogy elértük, hogy ne irigykedjünk egymásra, hanem örülünk egymás sikerének. Tehát, ha valami valahol megvalósult, akkor mi örültünk, hogy milyen jó, hogy ez meglett, és fordítva is így volt, ők is örültek, ha nálunk sikerült valamit az évek alatt elérni. Az egyesületnek sokat kellett alakulnia, hogy elérje mindazt, amivel ma foglalkozik. Ennek akkor volt a hőskora, 2000-ben, amikor egyáltalán körvonalazódni kezdett, hogy mi miatt van ez az egyesület, milyen céllal jön létre, vagy egyáltalán szükség van-e erre az egyesületre vagy nincs. Huszonhárom éve megvan, működik, ez azt jelenti, hogy van egy kis szerepe az alcsíki közéletben.

– A megyei intézményben végzett munka után, hogy jött elő újra a polgármesterségnek a gondolata, a terv, hogy újra indulj?

– Egy picit magaménak éreztem a Márton Áron-i jelmondatot: „Ha nektek szükségetek van rám, akkor nem utasítom vissza a munkát”. Megvallom, voltak más elképzeléseim, de valaki emlékeztetett arra, hogy azt ígértem, hogyha önálló közigazgatási egység lesz Csíkszentmárton, akkor újra elvállalom a polgármesterséget. Tehát ha leválnak a '62-ben hozzácsatolt települések, akkor talán még megpróbálom. És ha ígéretet tettem valakinek, akkor az ígéretet be kell váltanom. A megyénél eltöltött idő sok mindenre megtanított. Amikor a megyei önkormányzatnál dolgoztam az más megvilágításba helyezett nagyon sok mindent. Úgy láttam érdemes teljes mellszélességgel ringbe lépni, első-

sorban Csíkszentmárton érdekében ismételten ringbe lépni. Úgy érzem, hogy a 2004 és 2020 közötti időszak életem egyik legtermékenyebb időszaka volt, rengeteg mindennel foglalkoztam, nem csak kimondottan közigazgatással. Rengeteget segített nekem a szakmai tanulási időszak is. Kimondottan úgy mond erre gyúrtam rá, el tudtam mélyülni a közigazgatás mély bugyraiban, és tudtam hasznosítani. Azon kevesek között voltam – sokszor a bírók mondták el, hogy nem láttak még ilyen embert – aki minden rendű ügyet képviselt a bíróságokon. Én írtam meg a kereseteket, a beadványokat. Nekem nem a jegyző kellett előkészítse az aktákat, mindenféle rendelkezéseket, hiszen azt én is tudtam. Tehát tudtam aktát elkészíteni. 2004-ben sok minden változott a közigazgatásban, azt is mondhatnám, hogy egy lehetőség, akció következett, hiszen nemcsak országos, hanem európai uniós pályázati lehetőségek mutatkoztak, amelyekre érdemes volt odafigyelni. Több forrás állt ebben az időszakban Romániában is az önkormányzatok rendelkezésére, mint a 90-es években.

– Álljunk meg kissé a kezdeteknél. Volt erre egy rákészülési folyamat. Egyrészt a megyei önkormányzatnál tapasztalatokat szerezteél, másrészt ugyancsak tapasztalatokat szerezteél az egyetemi képzettségeddel. Ezen kívül meg más időszak volt ez, hiszen elindultak az uniós csatlakozási folyamatok. Az lenne a kérdésem, hogy a település, a munkahelyi környezet, tehát ami fogadott a második hullámnál, az – itt nemcsak a forrásbevonásra gondolok, hanem egyáltalán a település egészének a működésére – mennyiben volt más, mint az első kezdésnél?

– Jórészt más volt, hiszen megváltoztak a körülmények, nem kellett a társtelepülésekkel foglalkozni, hanem kimondottan Csíkszentmártonra lehetett fókuszálni. A kollégák is változtak, mások lettek, más lett a

jegyző is, a könyvelés terén is történt változás. Ráálltunk arra, hogy a kollégákat szakmailag is segítsük, tanulniuk kellett, hiszen ez nagyon fontos volt a hivatalszervezésben, a napi munkában. A munka megszorodott, sokkal több feladatot kellett ellátni, annak ellenére, hogy kevesebb lakos, kevesebb település volt. Maga a feladatrendszer, amit el kellett látni, az lényegesen megnőtt. Olyan feladatokat is kezdtek leosztani az önkormányzatnak, amelyek a '90-es években nem képezték a tevékenységünk részét. Itt egy nagyon széles palettáról van szó. Jelzem, hogy a '90-es években az oktatási intézményekkel amolyan köszönőviszonyban voltunk, de 2004-ben már szinte teljes jogkörrel hozzánk tartoztak: a pedagógusszemélyzetet nem az önkormányzat választotta, de volt némi beleszólása, az ingatlanok teljesen átjöttek az önkormányzat tulajdonába, ebből adódóan fenntartásuk, fejlesztésük ránk vonatkozott. Oktatás terén, szociális téren egy nagyon széles skála került a hatáskörünkbe, a közösségfejlesztés, az infrastruktúra és ennek mindenféle ágazata hozzánk került. Tehát egyre több dolgot osztottak ránk. Ilyen szempontból haladtunk az úgynevezett autonómia felé, de még máig sem értük el. Itt a közigazgatási autonómiáról beszélek, nem a területiről. Arról, hogy egyáltalán ez az önkormányzatiság valamelyest felerősödött. Egyre inkább hangsúlyoztak, hogy se a prefektúrának, se a megyei önkormányzatnak nincsen semmiféle fölérendelt szerepe, hanem csak mellérendelt szerepe. Volt egy lehetőség a kibontakozásra, ha ügyes voltál, ki tudtad használni. Nagyon sok pályázatot el lehetett érni, ha valóban ügyes voltál, tehát pluszforrást lehetett bevonni annak ellenére, hogy a saját források is növekedtek. Már a pénzügy szintjén más mennyiségű alapokat rendeltek vissza az önkormányzat költségvetésébe. Sőt, eltűnt az, ami volt a kilencvenes évek elején volt jellemző, hogyha nem költötted el a pénzedet, akkor azt lenyúlta szinte teljesen a kincstár. Itt most lehetett tartalékolni, és ezeket fejlesztésekre a kö-

vetkező években fel lehetett használni. Mások voltak az arányok is. Növekedett a saját bevétel, de növekedett a lehetőség is, amit be lehetett vonni elsősorban fejlesztések terén.

– *Valószínű, hogy ezek a lehetőségek, mozgások, a források növekedése a szabályozások, ellenőrzések számát is növelték.*

– Persze, jelentek meg újabbnál újabb szakhatóságok, felügyelőségek. Nem létezett például olyan felügyelőség, amelyik a belső könyvvizsgálást ellenőrizte. Most már van ilyen a pénzügyminisztérium keretében, aki direkt azt nézi, hogy van-e belső könyvvizsgálás és ez hogyan van megoldva. Külön kezdték szabályozni a közműveket, egy adott idő után rá voltál kényszerítve arra, hogy létrehozzál regionális szolgáltatókat, legyen az víz, csatorna, szennyvíz, közszállítás vagy akár közvilágítás. Tehát ebbe kényszerített bele a törvény és ilyen előtte nem volt. Ennek megfelelően az illetékes ellenőrző szerveket is létrehozták, tehát létrehoztak amolyan központi struktúrákat, amelyek azt a célt szolgálták, hogy minél inkább megkeserítsék az önkormányzatnál és a tanácsnál dolgozók életét. Viccesen fogalmazva megemlíteném a Rabló-pandúr esetét, hogy örökké két lépéssel előttük kellett loholni, okosabb kellett lenni náluk, hogy teljesen ne tudjanak beledöngölni a földbe. Minél inkább fejlődött a technika, annál inkább növekedett a bürokrácia. Napjainkban igazán nem panaszkodhatunk, ami például Németországban jelen van, az nálunk is jelen van. Gondolok itt ugyanarra a hardverre, szoftverre, most lehet használni ezeket és használják is. De ezzel a bürokrácia is növekedett. A kilencvenes években egy A4-es oldalon a könyvelő megoldotta a hitelnyitásokat, napjainkban egy-egy vaskos dossziét kell elkészíteni. Ráadásul sokszor online, elektronikus rendszerben történik ez a folyamat, ahol megjelenik az elektronikus aláírás is. Mindez

azonban kell papír alapon is. Ebben az országban hihetetlen bürokrácia működik.

– Az induláskor volt-e valamilyen egyéni terved? Arra gondolok, hogy arra vonatkozó ötleted volt-e, hogy ebben az új helyzetben minek van prioritása, mit tartotok a legfontosabbnak, mivel fogtok foglalkozni?

– Szerintem akkor voltam a legjobb korban, hiszen ekkor már volt bennem egy adag tapasztalat, de egy hihetetlenül nagy lendület is. Eből kifolyólag teljesen másképp fogtam neki a dolgoknak, tudtam válogatni egyfajtarendszer szerint. Bizonyos dolgok prioritást élveztek, a kis dolgokkal nem foglalkoztam, hiszen ezek értékes energiát vonnak el az embertől. Azokra a dolgokra koncentráltam, amiket fontosnak tartottam, és az élet mutatta meg, hogy melyek ezek a fontos dolgok.

Ahogy visszakerültem, azzal kellett foglalkoznunk, hogy létrehozzuk a Hargázt, a Hargita Gáz Egyesületet. Felcsillant bizonyos régiókban a gázvezetésnek a lehetősége és mi rögtön ezen kezdtünk dolgozni, láttuk ennek a fontosságát. Ráadásul nem volt az elmúlt tíz-húsz vagy akár mennyi évben ilyen jellegű fejlesztés. Ezt a vonatot el akartuk csípni és sikerült is. A kétezres évek közepén, 2005-2006 között elkészült nemcsak a fővezeték, amelyik Csíkszeredát is elérte, hanem az a leágazás is, amelyik Csíkszentmártont ellátta gázzal. Az elején az emberek kicsit úgy voltak vele, hogy majd ráér, de most kiderült, hogy nagyon sokan ezt használják napjainkig. Jóval olcsóbb, vagy lehet azt is mondani, hogy semmivel nem drágább, mint a fa, ami azért sokkal munkásabb. Nagyon jó volt, hogy akkor ezzel foglalkoztunk, és mindent megtettünk annak érdekében, hogy ez sikerüljön. Most ismét van egy lehetőség, és egy pár csíki település most foglalkozik a gázvezetéssel. Eltelt azóta 15-20 esztendő körülbelül, és elmondható, hogy ez a fejlesztés minőségi

életet jelentett azoknak az embereknek, akik használták, azokhoz képest, akiknek ez nem adatott meg. Voltak ilyen élet adta lehetőségek, de nyilván voltak prioritások is. Ha már elkészült a vízvezeték, akkor ezt bővíteni kellett. Létrehoztunk kis helyi közüzemeket, ami addig működött, amíg aztán kivették a kezünkől. Gyakorlatilag nem tudott már megfelelni azoknak a követelményeknek, amelyeket az új, kétezres évek elején megjelent törvénykezés előírt. Amikor már nem lehetett megfelelni, akkor bevonultunk mi is a nagy regionális szolgáltatóval. Ehhez is egy picit előreszaladtunk, mert mi hoztuk létre ezeket és ilyen szempontból egy picivel másabb volt, mintha adott személy jött volna valahonnan és ő szabta volna meg a dolgokat. Így azért csak van az önkormányzatoknak némi beleszólása.

A prioritás az volt, hogy az alpinfrastruktúra legyen benne a földben. Volt víz, lett gáz, és akkor már csak a csatornamű hiányzott. Saját kis csatornaművet építettünk ki egy uniós pályázatból. Egy környezetvédelmi típusú pályázatból saját derítő állomást szorgalmaztunk. Amikor ez megvolt, akkor rátérhettünk az utak javítására. Nagy sérelme volt a csekefalvi résznek, hogy ott nem volt leaszfaltozva az út. Amikor visszakerültem, akkor mindjárt az elején elkészült a megyei út – itt a megye is segített a megyei útnak azon szakaszában, amelyik Csíkszentmártont érinti. Szerencsére sok kis utca nincsen, gyakorlatilag, ha a fő utca megvan, akkor megvan nyolcvan százaléka a munkának. Mi arra összpontosítottunk, hogy a csekefalvi résznek is sikerüljön az aszfaltos utat elkészíteni, és ez meg is valósult. Azt is megnéztük, hogy melyek azok az épületek, amelyek felújításra szorulnak. Rengeteg épületünk nem volt megfelelő állapotban, műemlékek is. Szentmárton egy járáshely volt, akkor épült egy sor szép épület, ezeket kár lett volna elhanyagolni, de valamiféle rendeltetést is kellett biztosítani számukra. Aztán jöttek szépen sorban a munkálatok: elkészült egy sportközpont,

még előtte egy egészségház gyógyszerházzal, mindezzel sikerült a mentőállomást meghonosítani, lett mentőközpont. A volt járási fogdán is dolgoztunk, hogy a rendeltetése legyen megfelelő, majd létrehoztunk egy könyvtárközpontot, és a községben működő könyvtárakat oda költöttük. Most is egy nagyon szép hely. Az életnek vége is van és hát a kor követelményei, igényei megkövetelték, hogy ravatalozót készítsünk. A község egy épületéből készült a ravatalozó a temető mellett. Tehát egyik megvalósítás jött a másik után, egyik felújítás a másik után. Eljutottunk az önkormányzat épületének funkcionálissá tételéhez, felújítottuk azt is. Ugyanez történt a művelődési házzal. A művelődési ház lényegében lelépésem után készült el, én kezdtem el, de a befejezés az 2021 végére került. Említettem volt, hogy örvendetes módon Alcsík, Csíkszék és Udvarhely vidékén az önkéntesség, különösen a tűzoltók szintjén, nagyon megerősödött, nagyon jó felszereltségre tettek szert. Mi is úgy voltunk, hogy messze kinőttük az új tűzoltószertárt, amit még én építettem. Pályáztunk és sikerült egy 200 000 eurós alapot megfogyni, amiből egy új riasztási központot tudtunk felépíteni. Ide lehetett az összes technikát vinni.

Nagyon sok dologgal sikerült foglalkozni ezalatt a mandátum alatt, ez az időszak termékeny volt. Mellette pedig folyamatosan a kistérségi ügyeket is vinnem kellett. Elsősorban a rendezvényekre fektettük a hangsúlyt. Markáns rendezvényeket sikerült meghonosítani a régióban, ezekre azóta is büszkék vagyunk. Az egyik mozgalom a fúvósmozgalom, ez a 2000-es évek elején indult, akkor kezdte a szirmait nyitogatni. Mára, amikor a XII. Alcsíki Fúvóstaálkozóra készülődünk, elmondhatjuk, hogy ma már gyakorlatilag minden településen van fúvószenekar, még Csíkszeredában is, amelyik most fog debütálni. Összesen tíz fúvósenekar van a régióban, ezek a zenekarok több mint háromszáz zenészt foglalkoztatnak. Lassan húsz éve működik ez, több nemzedék felnőtt

benne, kinőtt ebből a rendszerből. Ha ebben a témában valamire büszké tudunk lenni – és amire én személy szerint büszke tudok lenni – az az, hogy azok a neveltjeink, akik valamikor kisdíákként kerültek be egy zenekarba, csodálkoztak rá a zene csodálatos szépségére, ma tanárok, karmesterek, ők tanítanak, oktatnak. Olyan is van, aki filharmóniában zenél. Számomra ez hihetetlenül nagy büszkeség, hihetetlenül jól érzem magam attól, hogy ezt az egész tevékenységet valahol tudtuk mentorálni. Ugyanígy voltunk a tűzoltókkal is. Van nekünk éves néptánc, úgynevezett Alcsíki Folkfest nevű rendezvényünk is, különböző lovas rendezvények, szóval nagyon széles ez a kistérségi tevékenység. Örülök, hogy katalizátorok tudtunk lenni ebben a folyamatban, úgymond meghatároztuk a régió életét valamilyen szinten, hiszen olyan tevékenységeket próbáltunk szorgalmazni, amelyek valóban értéket teremtenek. Fejleszthetünk, építhetünk utakat és hidakat, vizet vezethetünk be, de fontos, hogy a lélekkel is foglalkozzunk. A kultúrát, ami a részünk, meg kell őrizni, meg kell tartani. Beszélhetünk itt tánc kultúráról, zenekultúráról vagy énekkultúráról. Kodály valamikor azt mondta, hogy ezt mindig újra kell tanulni, ez nem úgy van, hogy valaki megtanulta, aztán kész. Nem, ezt minden nemzedéknek újra és újra kell tanulnia, meg kell tanuljam, tovább kell fejlessem, és tovább kell adjam. Valahol ebben a megtartásában, megtanulásában, megtaníttatásában valamilyen szerepünk van. Ez egy nagyon fontos dolog.

– *Volt-e olyan dolog, ami nehezebben ment, botladozott, megakadt?*

– A polgármesteri tevékenységben szinte nap mint nap találkozol problémákkal. Az egyik legégetőbb probléma, amitől a legtöbb kollega tartózkodott, az a földrendezés. Én mindig figyelmeztettem őket, hogy ez az a probléma, amivel muszáj foglalkozni, ezt az idő nem oldja meg,

mert van olyan probléma, amit az idő esetleg megoldhat. Van egy mondatom: első felindulásból nem cselekedünk. Tehát nem az van, hogy én akkor most jól megmondom neki, és kiosztom őt. Fontos, hogy aludjunk egyet a problémákra. Ha másnap is úgy érzem, hogy én valamit meg kell mondjak valakinek, akkor érdemes ezen elgondolkodni. Kell hagyni, hogy a dolgok ülepedjenek le, az indulat soha nem jó tanácsadó. Az indulatainkat vissza kell fogni, a dolgokat át kell gondolni, érdeklődni kell, informálódni. Ha végképp meggyőződött egy dologról, akkor ki kell állni magunkért, kulturáltan, civilizáltan meg kell mondani a dolgokat. Úgy adta a román törvénykezés, hogy földproblémát a polgármesterek hatáskörébe utalta, tetszett, nem tetszett. Azon lehet vitatkozni, hogy ez így kell vagy nem így kell legyen. Van olyan polgármester, aki ezt a kérdést egy független intézménynek adta át, egy másik egy másik intézménynek. Erről sokat lehetne mesélni. Mindez hihetetlen sok konfliktusnak volt a forrása, mert meg kellett mondani az embereknek, hogy valami nekik nem jár. De a legfontosabb dolog, hogy ezzel foglalkozni kell. Persze nem úgy kell foglalkozni, hogy a legjobb helyre kimérem az én földemet, és akkor ezzel meg van oldva minden probléma. Én ilyenről is tudok, több esetről is. Fontos, hogy a közösség gondját, problémáját magamévá tegyem, és úgy induljak el, mintha az az enyém lenne. Tehát fontos úgy eljárni, mintha a megoldandó probléma a sajátom lenne. Lényeges, hogy mindenki fontos, hogy ami jár, azt mindenki kapja meg. Ezzel nap mint nap foglalkozni kell. A régi énem számára a föld- és mezőgazdasági problémák nem voltak idegenek, ezekhez a dolgokhoz én egy picit másképp álltam hozzá. És az idő engem igazolt, hogy ezt a kellő időben lehetett kezelni, rendezni. Ma már olyan kéréssel a mi községünkben nem jönnek, hogy valakinek most jut eszébe, hogy egyáltalán hol az ő földje, vagy egyáltalán hol a birtoklevél. Aki a törvényes időben letette jól vagy rosszul, az tudja, hogy mi van neki, hol van neki,

mennyi van neki. Szomorúan hallom, hogy bizonyos helyeken hiányosságok vannak, annak ellenére, hogy eltelt 20 esztendő. Tehát ezekkel a problémákkal kellett volna foglalkozni. Ez számomra óriási elégtétel, hogy ezt sikerült megnyugtató módon rendezni. Ma már azon a szinten vagyunk, hogy rendben vannak a dolgok. Amúgy megtartottam magamnak, amolyan úri passzióból, hogy a földrendezési dolgokkal ne kelljen az utódom foglalkozzon. Most minden sokkal bonyolultabb, és egy kívülálló embernek évekbe telik, hogy ebbe belerázódjon, és pontosan ezért vállaltam el, hogy ezzel neki ne legyen problémája. Én ezt vállaltam, hogy továbbviszem, Annál is inkább, hogy mi már az erdei kaszálók telekkönyvelésénél tartunk, gyakorlatilag a belső határrész be van telekkönyvezve. Ezek a kérdések megoldódtak, csupán simogató-sok vannak még hátra. Ez egy nagyon jó példa.

Persze ennyi idő alatt az embernek akad kudarcélménye is. Lehet sokat felejteni, de vannak olyan dolgok, amelyeket az emberek állandóan napirenden tartanak. Egy ilyen példa az úzvölgyi temetőnek a kérdése. Ez egy nagyon egyszerű kérdéskör. Egy logikusan gondolkodó embernek mondhatnám úgy is, hogy ez nem is kellene kérdés legyen. Ebből a nem is kellene kérdés legyenből lett egy országos, inkább nemzetközi probléma, ami nemhogy megoldódjon, hanem méginkább fortyog, alakul. Sajnos én ennek a dolognak lassan nem látom a végét. Neveltetésemből, meg családunk történetéből kifolyólag, ezek a katonai dolgok hozzám nagyon közel állnak, érdekel a történelemnek ez a fele. A világban, Európában nagyon sok fele jártam és az első világháborús hadszíntereken mondhatni érzelmileg is érintett voltam, mivel az úzvölgyi haditemető rehabilitációjában van némi szerepem. Én ezt egy nagyon szomorú történetként élem meg, akár kudarcént élem meg, holott polgármesteri életemet nem ez a határozza meg, hanem a sok-sok egyéb fejlesztés, amelyekről beszéltem. Nevezzük úgy, hogy ez az eset egy túske számomra, ami a lelkem-

ben van. Minduntalan azt igazolja, hogy ma, a 21. században, az emberek még tudnak elvakultak és kulturálatlanok lenni. Lábbal tiporják a múltat, a katonákat, a katonák emlékét – függetlenül attól, hogy milyen nációról beszélünk. Megemlékezést szerveznek, oda tesznek egy keresztet azzal, hogy „itt van nagyapám”, ahol valójában nincs, hiszen tudom, hogy ott valójában egy sétány volt, ez egy idézőjelben mondva arculköpés. Minden halott katonának kijár a tisztelet, hiszen hősök ők, függetlenül attól, hogy milyen nemzetiségűek. Tehát ez egy szomorú történet mindenképp, ami nekem túske marad az életemben.

– Egyéb nehéz helyzetek, ügyek adódhattak megyei hivatalokkal. Nem feltétlenül kudarcokra gondolok, hanem olyan esetekre, amelyek nem mentek könnyen, amelyeknek meg kellett találni a módját, az útját, a hogyanját.

– Ezek amolyan ismétlődő dolgok. Amikor jön egy alapellenőrzés, például amikor kiszáll a Számvevőszék, ott ül hat hetet a hivatalban és A-tól Z-ig felforgat mindent. Valahogy olyan ez, mint a rendőr, amikor megállítja az autót és addig-addig kerüli, amíg csak kap valamit. A lényege ennek az, hogy ő valamit tudjon írni, egy jegyzőkönyvet. Voltak ilyen esetek is ezalatt a hosszú időszak alatt, hiszen számtalan ellenőrzés volt. Volt olyan eset, amikor meglepően együttműködőek voltak, de olyan is előfordult, amikor láttuk, hogy az adott személyt a hitéből sem lehetne kitéríteni. Arra is volt példa, hogy az ellenőrző hatóság egyféléképpen látta a dolgot, és én mondtam, hogy az nem úgy van, és ha ők mégis kitartanak, akkor kénytelenek leszünk törvényre menni, mert csak létezik egyfajta jogorvoslat erre a kérdésre. A felettes szervek, akiknek elmondtam a történeteket, beszámoltam arról, hogy hogy tapasztaltam, hogy gondolom a dolgokat, sokszor meglepő módon nekem adtak igazat. Ekkor az a bizonyos felhő elment a fejem fölül. Mindehhez kellett

egy picit szakmai tudás, mesterségbeli tudás is. Ez nem úgy működik, hogy nekem nem tetszik a jegyzőkönyv és kész, hanem meg kell tudjam indokolni, hogy én miért gondolom úgy, hogy az nem megfelelő. Van más megoldások is. Egy dolgot kell tudni, például valaki azt mondja, hogy nem érdekli, hogy te elköltöttél X összegű pénzt, és úgy látja, hogy az nem jogos. Tehát azt kell megérteni, hogy az nem arról szól, hogy a saját folyószámláról átutaltál valamilyen pénzösszeget, hanem itt formailag kell gondolkodni, de most nem részletezem. Mindenképp sok szempont szerint kell erre tekinteni. Volt olyan, amivel a mai napig nem értek egyet. Az önkormányzat alá tartozik például a művelődési ház, a művelődési háznál van fúvószenekar, tánc stb. Az én olvasatomban, ha van egy ilyen tevékenység, akkor miért ne bízhatna meg az önkormányzat bedolgozóként egy táncmestert vagy egy karmestert ezeknek a képzésével, és mivel van vállalkozói engedélye, a munkáját simán a kultúrára szánt alapokból kifizethetné. Az illetékes szerv azonban azt mondja, hogy nem. Akkor én azt mondom, rendben van, ez esetben a kultúrotthon arra való, hogy lakodalmat, keresztelőt és tort tartsunk.

– Ez tulajdonképpen a helyi működés szempontjából nem indokolható bürokratikus korlát.

– Igen, így van. Azt gondolom, azért van az a kilenc-tíz-akárhány tagú testület – ami függ attól, hogy mekkora a település –, hogy az saját bölcsességére támaszkodva eldöntse, hogy melyek a prioritások és mire kell helyezni a fókuszot. Ha ő azt mondja, hogy ez van, akkor kész, az van.

– Mivel meggyőződésed szerint a táncmesterre szükség van, de – ezt most csak a példa kedvéért mondom – nem lehet hivatalosan kifizetni, valamilyen megoldást kellett találni rá.

– Igen, mindig megoldást kell találni. Ezért van például a kistérségi egyesület, többek között. Ezek a közművelődési tevékenységek fontosak, hihetetlenül sokat hoznak. Ez nem pénzben mérhető, és nem is a haszonról szólnak. Egy másik példa, hogy adott pályázatból vajon megvan-e mind az ötven rózsa, amit oda szántak, vagy csak negyvennyolc van, mert kettőt valaki hazavitt. Ilyenre is volt példa. Arra is volt példa, hogy megszámlolta hány csempe van lerakva, és megnézte, hogy annyi van-e a pályázatban. Én ezeket nagyon kicsinyes dolgoknak tartom. Az ellenőrző szerv, ha úgy gondolja, hogy ezzel kell foglalkozzon, akkor tegye. Én viszont úgy gondolom, hogy mindezek a közművelődést elősegítő tevékenységeknek közép- vagy hosszútávon sokkal több a hozadéka. Ezt azért is mondom, mert ebben a mai furcsa világban, amikor azt tapasztaljuk, hogy a közösségek bomlanak fel, nincsenek közösségek, akkor ezeknek igenis közösségszervező hatása van. Az a gyerek, amelyik ott van, közösségben van, táncol, zenekarokban játszik, egyébbel foglalkozik, tágítja a látókörét, jobb ember lesz. Mert mondhatjuk, hogy a mai gyerekek nagyon durvák, agresszívek. Persze, hogy azok, mert nagyon kevés a zenei és úgynevezett finom, lelki képzés, az iskolákban alig van zene- és rajzóra. Fontos lenne, hogy az az egy szem rajzóra, ami esetleg van, ahelyett ne matekot tanítsunk nekik. Nincsen semmi gondom a matekkal, csak valamilyenképpen a hangsúlyok eltolódtak. Ezeknek a helyi kis köröknek, csoportoknak pontosan ez a hiányzó közösségmegtartó erejük van, azt érzi az ember, hogy rám itt szükség van, édesapám is itt volt, én is itt vagyok. Emellett a kultúránknak az átörökítésében van hihetetlenül nagy szerepük, meg egyáltalán, hogy jobban érezzük magunkat itt és maradjunk is itt.

– *Térjünk vissza még a bürokratikus korlátokra, szabályokra. Ennyi tapasztalat birtokában, hogyan ítéled meg, ezek a bürokratikus korlátok meny-*

nyire korlátozzák a helyi vezetést? Apró bosszúságok ezek, amelyeken túlteszi magát az ember és megpróbál alternatív megoldásokat találni, vagy pedig annyi energiát és figyelmet igényelnek, hogy igazából tényleg kárt okoznak?

– Én úgy gondolom, hogy túlzottak, ennél kevesebb is elég lenne, másabb, korrektebb alapokon kellene nyugodjon. Egy mai példát mondok, ma hallottam a rádióban. Kiderült az úgynevezett Dél-romániai idősoththoni botrány, ami a maga nemében egy szomorú tény. Most az következik, hogy az egész országban a fogyasztóvédelemnek, munkaügynek, egészségügynek és különböző illetékes szervezeteknek ki van adva, hogy tessék ellenőrizni és az ellenőrzés olyan legyen, hogy ott kő kövön ne maradjon. Hargita megyében, mondja Dobos Laci, 350 000 lej büntetést mértek ki. Nem tudom, hány intézményt ellenőriztek, de jelzem, hogy ezek a büntetések tízezer lejnél kezdődtek. Bírságot kaptuk azért, mert a hűtőben leesett a címke a húsról, vagy a konyhában ott volt egy felmosó vegyszeresen, mosószeres valami a konyhai kagyló mellett... Én mindent megérték, de ne essünk át a ló túloldalára, mert akkor egy féket húzhatnak be az emberek, azt mondhatják, érdemes-e ezt nekem így vállalnom. Persze természetes, hogy ellenőrzés alatt meg kell nézni, hogy minden rendben van-e, de ha működik normálisan az adott intézmény, akkor az szerintem rendben van. Az ellenőrzések során ez nem így történik, addig mennek körbe-körbe, amíg találnak valamit, ami nincs rendben. Ha hibát akarunk találni, akkor találunk, és mindenkinek ki lehet adni egy büntetést. Emlékezzünk vissza a Colectiv-időszakra. Mindaddig a tűzoltósági engedélyezések viszonylag normálisan mentek, azt is mondhatnám, hogy még helyszínre se jöttek ki, megnézték a dokumentációt és viszontlátásra. Ezután azonban olyan féket húztak be, hogy vért izzadtál, mint Krisztus a kereszten, és akkor sem kaptál tűzoltósági engedélyt. A művelődési ház terve legalább egy évet, kettőt

húzódott emiatt, nem is tudom hányszor csináltuk újra a tűzoltósági dolgot. Két ember foglalkozott ezzel. Aztán kiderült, hogy ez sem jó, az sem jó, hogy még ezt tegyük be, azt vegyük ki, oda még egy falat kell tenni, ide még egy tűzvédelmi ajtót stb. Óriási nagy féket nyomtak. Ez mindenütt így működik, sajnos minden téren ez van. Én értem, hogy ez így kell legyen, sőt én is nagyon szeretem a rendet, de azért van egy bizonyos határ. Oda jutunk el, hogy te vért izzadsz, hogy a sok bürokrata ne tévedjen. Nincsen haladás, ez a probléma. Ezek nem apró bosszúságok, ezek idő- és energiapazarló dolgok. Az önkormányzatnál most is például létszámstop van. Ez azt jelenti, hogy nem lehet felvenni senkit. Oldd meg, akivel tudod, egy személynek több funkciót kell betölteni. Ha egy ember elmegy nyugdíjba, meghal, akkor nem lehet felvenni helyette senkit. E személy feladata áthárul egy ott dolgozóra, akinek lehet, hogy nem is az a szakmája, nem ért kellően hozzá, de persze elvárjuk, hogy minőségi munkát végezzen. Ez az igazán nagy probléma. Én azt javasolnám, hogy ismerve a létszámkeretet, ezen belül meg kellene oldani a helyzetet. Ismerve mondjuk a szentmártoni rangú települést nem lehet több alkalmazott, mint 25, 30. Az, hogy ezt hogyan oldod meg, miként, abban legyen jogom. Ez a folyamat fontos a hivatal hatékonysága miatt. Említettem, hogy egyre bonyolultabb a hivatali munka, egyre több feladatot rónak rád. Jelenleg medveügyi felelős is van. Ki a felelős? Mind ezt a polgármesternek kell megoldania. A kérdés az, hogy kivel. A helyett, hogy tudna alkalmazni erre megfelelő szakembert. Az egy másik kérdés, hogy milyen a bértábla. Vajon egy építész elmegy-e egy faluba 2500 lejért? Nem, azt mondja megcsinállok egy fél tervet és azért ennyit kapok. A bérezés állítólag sok, de én azt mondom, hogy nem az. Lehetne olyan embert is szerezni, aki a pályázati dolgokban jártas. Fontos, hogy le tudja hívni a pályázatot, tudja megírni, tudja elkölteni az összeget, és a végén el is tudja számolni vele. Az elszámolás pedig olyan legyen,

hogy ne legyen visszafizetési kötelezettség. Annak idején, amikor Szebenbe jártunk képzésre, nagyon jónak találtam az ottani közigazgatási továbbképzéseket. Németországgal volt jó kapcsolatuk, és elmesélték egy német példát, amit azóta a mi törvényünk is átvett. Ez a citymenedzser, községmenedzser vagy városmenedzser állás. Persze amolyan román módra vettük át. Ebből is elveszünk egy picit, abból is egy keveset, s így sosem lesz egyenes. Polgármesternek lenni egy megtiszteltetés nyilvánvalóan, hiszen képviseli az adott települést, várost. A németeknél a hivatalban van egy folytonosság, és erre keményen tanulnak. Olyan, mint a diplomatapálya. Oda csak az kerül, aki a közigazgatási képzést elvégzi, csak így lehet megpályázni egy adott önkormányzatnál egy állást, funkciót. És ott az egész hivatalnak a vezetője ez az úgynevezett menedzser, akinek folytonossága van. Nem az van, hogy jön egy új polgármester, s négy év eltelik, amire belejön a dolgokba. Ott ez nem így van. Nálunk is valami ilyen kellene legyen. Hogy aki a közigazgatásba szeretne dolgozni, az közigazgatási iskolát kellene végezzen, mert fontos lenne, hogy szakemberek kerüljenek oda, akik értik, amit csinálnak. Így nem lenne ennyi bürokrata, aki nem tudja, mit kell csinálni, s ezért azt mondja, hogy nem lehet. Engem nem érdekel, hogy nem lehet, ez a legegyszerűbb. Engem az érdekel hogyan lehet. Vajon azért nem lehet, mert nem akarom? Vajon azért nem lehet, mert valójában és ténylegesen nem lehet?

– *A hazai rendszerben a polgármesternek van személyes kijárási gyakorlata és tapasztalata, azaz ismeri a helyet, az embereket, intézkedik. Ez pedig egy személyhez kötött dolog. Ez a német modell teljesen más, ott van egy közigazgatási menedzser, aki végzi a munkáját. Ez, hogy ennyire személyi adottságokhoz, személyi kapcsolatokhoz kötött az önkormányzatoknak a vezetése, ebből mi alakult ki? Ez jó modell, vannak előnyei, hátrányai? Itt pontosabban*

arra gondolok, hogy általában, ha egy vezetőnek jó a kapcsolati hálója, akkor az a település ügyesebb és ez a modell fent fog a térségben maradni.

– Ez így van. Ez a rendszer marad, mert arra alapoz, hogy meg kell kapni azt a karakán embert, aki képes a településért tenni, nyelveket ismer, eljárogat ide-oda. Semmiképp nem olyan emberre van szükség, aki üldögél otthon. Az a világ lejárt, hogy itt van egymillió lej és el kell költeni valamire. Fontos dolog, hogy a részletekben nem szabad elveszni. A polgármester feladata nem az, hogy Mari nénire a szomszéd csúnyán nézett, összevesztek és vajon most hogyan lesz. A nagy problémákkal kell foglalkoznia. Kell legyen egy elképzelése, hogy honnan hová kell elvigye a települést. Nyilvánvalóan napjainkban különböző hatások érik ezt a mi rendszerünket: háború van, infláció van, elvándorlás van, országos bürokrácia van. A kérdés, hogy tudod-e te úgy pörgetni a településed életét, hogy azt mondják az emberek, hogy hazajövök, mert otthon olyan jól állnak a dolgok, ez is van, az is van. A polgármesternek mindig kell legyen a fiókjában egy félkész tervecske, amit bármikor elő tud venni, át tud alakítani, és adott lehetőségnél pályázni. Fontosak a hosszútávú tervek. Szeretem Bethlen Gábor mondását: „Nem mindig lehet megcsinálni azt, amit kell, de mindig meg kell csinálni azt, amit lehet”. Testvértelepülésünk Mórahalom, nagyon jó polgármesterük van, harminc év alatt egy olyan várost épített a kicsi, poros, jelentéktelen alföldi városkából, hogy egész Magyarország a csodájára jár. De ez úgy működött, hogy éjt nappallá téve folyt a munka, terv tervet követett. Lehet ezt így is csinálni. Ők bebizonyították, hogy aki nagyon érti ezt a dolgot, az szép eredményeket ér el. A személyiség az nagyon fontos, de kell tudás is hozzá. Aki polgármester akar lenni, az időben készüljön fel. Én romániai viszonyok között járhatónak látom azt az utat, hogy a polgármesterkedés előtt kerüljön be a hivatalba alpolgármesternek, hogy

szokjon bele. Nagy a felelősség, hiszen a balhét ügyis a polgármester viszi el, ha jó, ha rossz. Minden felelősség nála van, az ő nyakát nyomja. A legjárhatóbbnak azt látom, hogy kell gondoskodni a jövőről is, tehát jó belekerülni még a polgármesterkedés előtt a hivatali életbe. Tehát, amikor oda kerül négy-nyolc év múlva, akkor nem teljesen újoncként kezdi ezt a mesterséget, hanem van némi rálátása. Lesz így folytonosság, nem lesz törés, hullámvölgy s fejlődés lesz a településen.

– *A polgármesteri munka után nagyon sok dologgal foglalkozol. Ez levezetése a sűrű munkádnak vagy egy új életforma? Vagy valami a kettő között?*

– Nem is tudom. Jelzett nekem is a belső motor, hogy jobb lenne leállni, mert ha nem, akkor nem lesz hosszas a hátralévő élet. Voltak jelek, amikre figyelni kellett. Azt hittem, hogy nem lesz sok dolgom, de sok dolgom van, pláne az egyesületeknél, a programszervezésnél, a hivatalban is. A földrendezéseket, telekkönyveket én rendezem a hivatalnál társadalmi munkaként. Az Alcsík közhasznú egyesület a hulladékgazdálkodásnak a szervezete, ott is elég sok probléma van. Az elszámoló társaságokkal való viszony kérdésével is én foglalkozom, elszámolásokkal havi lebontásban, szerződések kötésével, meg mindenféleképp. Ott is változott a törvény, a regionális szolgáltatónak be kell segíteni. Meg kell hozni azokat az intézményes döntéseket, amit egy ilyen közhasznú egyesületnek meg kell, hogy hoznia. Az átruházások, legyen az lerakás vagy éppen válogatás terén. Tehát ezzel is van jó sok dolgom. A Kistérségi Egyesületet továbbra is töretlenül viszem. Ott éppen most folyik egy énekar-, kórusvezető mesterkurzus. Fúvóstalálkozóra is készülünk, néptánc fesztivál is lesz. Az egyesület biztosítja az intézményes háttérrel az összes néptánc oktatónak, fúvós oktatónak. Könyvek kiadásával is foglalkozunk. *A Jeles Alcsíkiak 3. kötete* szintén az egyesület gondozásá-

ban kerül kiadásra. Volt és lesz tárogatós találkozó program. Alcsík és Csíkszereda gyerekeinek az úszásprogramot mi oldjuk meg, bonyolítjuk le. Szeretem ezt a szót, hogy bonyolítjuk, mert ez azt jelenti, hogy még nehezebb lesz. Meg hát ott van a sulikori program, ez egy jó késő őszi, téli korcsolyaprogram. De számtalan ilyen program van. A másik egyesület más dolgokat csinál. Éppen most lesz egy alkotótábor. Volt egy híres festőművész Csíkszentmártonon, Mátyás József, akinek emlékét ápoljuk. Egy szép hagyatékot hagyott ránk, egy adományt tett annak idején a községnek. negyven műalkotásból álló anyagról van szó. Az ő emlékére szervezünk évente egy alkotótábort, ami profi képzőművészek részvételével zajlik. Ez egy házi tábor, tíz-tizenkét személy, alkotó vesz részt benne. Erre készülünk augusztusban.

Örömmel látom, hogy jó döntés volt akkor kimondani a nemet, amikor a közigazgatási életem csúcsán voltam. Az ember az életében kell tudjon váltani, változtatni. Akkor kell felállni és emelt fővel menni, amikor csúcson vagy. Ilyenkor mindenki köszön, mosolyog. Senki a saját falujában próféta nem tud lenni. Nem számítottam rá, hogy engem az a megtiszteltetés ér 2021-ben, hogy Csíkszentmárton díszpolgári címét elsőként kapom meg. Úgy gondolták, hogy megérdemlem. Ezt külön köszönöm nekik. Ezzel lehet sarkalltak, hogy még többet dolgozzak, amíg bírom. Azt ne várják, hogy a munkát elvégezzem, mert a felelősség sem az enyém, de bármiben segítek, amiben tudok, tanácsot adok stb. Azt tartom, hogy a megszerzett tudást valamilyen képpen tovább kell adni. Ha sírba viszem, semmit nem ér. Bármilyen nagy tudás birtokában vagy, az nagyon jó, tovább kell adni, hanem nem sokat ér. Én hihetetlenül boldog vagyok, amikor látom, hogy valamelyik fiatal halad, elér dolgokat, jól végez amelyik valamilyen ösztöndíjprogramomban benne van. Ezek megnyugtатnak, hogy van értékes fiatalság, aki akar tenni, aki itt szeretne maradni, és tudását

itt akarja kamatoztatni. Vannak még ilyen fanatikusok. Örülök, hogy ennek részese lehettem.

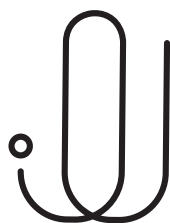
– *Utolsó kérdésként: ha holnaptól kiderülne, hogy semmit nem kell tovább vigyél, mert minden feladatodra került egy jelentkező, akkor mit csinálnál?*

– Akkor elmennék egy szívemhez nőtt helyre. 2019-ben eljártam az Azori-szigetekre. Ez egy nyugodt hely, maga a földi paradicsom. A világ legszebb helye. Ha semmit nem kéne csinálni, és pénzem is volna, vennék egy repülőjegyet és mennék. Tartósan nem költöznék oda, de ott nagyon jól éreztem magam.

– *Köszönjük az interjút!*

Az interjút készítette: Biró A. Zoltán

BORBÁTH ERZSÉBET

„Engem a feladatok inkább megkerestek,
minthogy én kerestem volna őket”

„...egyszer jön a takarítónéni, s azt mondja: »Igazgatónéni, tessék jönni, mert valami romános viseletben álló emberek várják itt a kapuba.« Kimentem, tizenhét moldvai csángó szülő állt ott a kapuban, tizenhét. Ott álltak az asszonyok népviseletben, karincával ügyesen, fejkendősen. A férfiak rendes pantallóban, az ingeiken viszont látszott, hogy csángó, de az asszonyok népviseletben voltak. Ott állok, jó napot, jó napot. »Kend-e Borbáth Erzsike?« Mondom: igen. Ez Csernik Maric néni volt Lujzikalagorból. Azt mondja: »Azért jöttünk, hogy megnézzük a münk kölykeinknek az iskolát«. Ott álltam a lépcsőn s alig találtam szavakat. Mondom, így magamhoz tértem, s mondom: »Na jó, jöjjenek be a díszterembe.«”

– Hosszú, gazdag szakmai életpályát futottál be magyar szakos tanárként. Voltak olyan impulzusok az életedben, amelyek efelé a pálya felé irányítottak?

– Meg kell mondanom őszintén, hogy amikor elolvastam a rövid tájékoztatót arról, hogy mire kértetek meg engem, akkor egy kicsit megijedtem tőle, mert arra gondoltam, hogy én nem vagyok éppen a legal-

kalmasabb személy erre. Ez egy nagyon fontos kutatómunka valóban a közösségi munkát vállaló, a szakmai munkát felelősséggel végző emberek tevékenységéről, de vannak, akik többet tettek az ügyért. Na, én egy kicsit megijedtem.

– *Egy kutató számára minden életút nagyon fontos, de vannak mégis olyan emberek, akiknek a közösség életében kiemelkedő szerepük van valamilyen szempontból, úgyhogy ezért gondoltunk rád is.*

– Mindenképpen nagyon szépen köszönöm a megkeresést, és megtiszteltetés számomra, nagy-nagy megtiszteltetés, és 78. évemet töltöm be az idén. Ez egy nagyon-nagyon szép kor, és azt kell mondanom, hogy így visszatekintve és mérleget vonva egy tartalmas és küzdelmes, de szép életem volt minden szempontból. Tényleg hálás vagyok a Jóistennek, hogy ezt nekem megadta, nekünk megadta a férjemmel együtt, a családdal együtt, egy különleges ajándék. Valahol azt érzem, hogy a feladatokat nem is én választottam tulajdonképpen. Kányádinak van az a nagyon szép verse, a *Koszorú*, ami így szól: „*valaki engem kiszemelt/ valamire valamiért/hullatni verejtékeket/s ha nincs kiút hullatni vért/sorsomat én nem tudhatom/a céloim is tétova vélt/gyanútlan jöttem mint simon/a cirénei jődögélt/vállamra tették cipelem/hiába kérdezném miért/van aki röhög s irigyem/van aki űz van ki félt/hát viszem egy-két stációt/a megkorbácsolt krisztusért/s megvetek minden protokollt/és minden kincstári babért.*” Ez engem annak idején, nagyon régen, nagyon megérintett, ugyanis egyszerű, félig talán iparos, félig földműves családból származom. Édesapáméknak vízimalmuk volt és olajütőjük – olajütőnek mondták azt az ipari létesítményt, amely a lenmagot és a kendermagot préselte ki. Rengeteg ember megfordult nálunk, jöttek fiatalok, énekeltek, mesét mondtak, balladákat, népdalokat, és én a kicsi leányka eb-

ben a csodálatos közösségben nőttem fel, az élő népköltészet világában, már akkor nagyon érdekelt minden, ami körülöttem zajlott. Amúgy is nagyon kíváncsi természetű gyermek voltam, és azt hiszem, hogy a népköltészet, a népmesék világa, a történetek világa vitt el engemet az irodalmi érdeklődés irányába is. Már második osztályos koromtól, miután, megtanultam olvasni, rengeteget olvastam. Amellett egy nyolcgyermekes, szerető családban nőttem fel. A legnagyobb, a legidősebb voltam a testvérek közül, és édesanyámnak mindenben kellett segítenem, főleg a gyermeknevelésben. Bár én, ha tehettem, mindig elbújtam a könyveimmel vagy a vécében vagy az Olt közepén, ahol egy sziget is volt, de édesanyám természetesen megtalált, és odatett a feladatok elvégzésére. Tehát én kisgyerek koromtól részt vettem a gyermeknevelésben. És mindig, mindig az ők tanítgatásával foglalkoztam, beszédben, öltözködésben, mesék mondásában, mindenben, és így már általános iskolás koromban elhatároztam, hogy tanítónéni leszek. Sajnos nincsen jó zenei hallásom, és amikor az általános iskolát elvégeztem azt javasolták, hogy középiskolát végezzek, mert a tanítói nem fog sikerülni, hiszen ahhoz kell a jó zenei hallás. Így kerültem a Márton Áron Gimnáziumba, az akkori líceumba. Nagy-nagy szerencsém volt – egyébként az általános iskolában is –, kiváló pedagógusok tanítottak. Az osztályfőnököm, Bíró Károly emlékét őrzöm nagy-nagy szeretettel a lelkemben, csodálatosan tudott a gyermekekkel foglalkozni, óriási tehetsége volt ahhoz, hogy a konfliktushelyzeteket, a gyermekek közötti civódásokat békésen, szépen megoldja. Sohasem büntetéssel, hanem meleg, gyermekre figyelő, a rosszat nem rossznak tekintő módon. Bizonyára tudta, hogy annak megvan az oka, hogy amiért úgy viselkednek, ahogy. Ilyenfajta ráhangolással mindig békét teremtett köztünk. Tehát nekem ő volt az első pedagógusideálom, a személyisége miatt, a tantárgyára nem is emlékszem. Arra nem emlékszem, ellenben az osztályfőnöki munkájá-

ra igen. A Márton Áron Gimnázium matematika osztályába kerültem. Szerettem a matematikát, Eigel Ernő tanított. Hát ő is nagyon szeretett engemet. A magyarázat után mindig a lányok közül elsők között tudtam megoldani a feladatokat. Igen ám, de másnapra kellett volna a képletet is tudni, én pedig azt nem tudtam! És amikor már nem volt felírva a táblára a képlet, a feladatot a táblánál már nem tudtam megoldani. Mindig mondta: „Milyen kár te, Erzsike, ha ezt a kicsi matematikát is, ha megtanulnád...” Igen ám, de én olvastam, folyamatosan olvastam, és az irodalomtanárom, Pethő Ilka is a példaképemmé lett. Példaképem volt és maradt egész életemben. Csodáltam az ő gyönyörű szép magyar beszédét, olyan szépen beszélt. Én akkor erőteljes székely nyelvjárásban beszéltem, és mindig úgy figyeltem, úgy igyekeztem, hogy majd úgy beszéljek, mint ő. Nagyon sokat diktált, mert nem volt tankönyvünk, de amellett mindig, mindig a művekben, az irodalmi alkotásokban felfigyeltetett arra, ami az én személyiségemet folyamatosan gazdagította. És a versek, a versek szeretetére. Nem is régen Szilágyi Domokostól olvastam egy interjúban, valamikori interjújában, hogy a verset nem szavalni kell, a verset mondani kell, az az élő beszéd. És ha hozzám szólsz, akkor értem meg igazán a verset. Pető így tanított meg verset értelmezni, megérteni. Ő szerettette meg velem József Attilát. Tehát eldöntődött, hogy nem tanítónéni leszek, hanem magyartanár.

– *Az egyetemi évekről is mesélj, mi volt ott számodra a meghatározó.*

– Nagy családban nőttem fel, utánam folyamatosan kerültek fel a testvéreim is a Márton Áron Gimnáziumba, így hát én elsőként a Marosvásárhelyi Pedagógiai Főiskolára felvételiztem, az érettségi elnök javaslatára nem magyar történelemre, hanem magyar-román szakra. Azt mondta, hogy nagy szükség lenne jó román szakos tanárookra, és úgy

érzi, hogy én a román szakot is megbírnám. Ez '63-ban volt, és emlékszem, hogy ő ezt így nekem elmondta. Ezért mentem a Pedagógiai Főiskolára, a román-magyar szakra. Hát románul nem tudtam. A nyelvtant tökéletesen tudtam, elemezni, szótani, mondattani elemzéseket hiba nélkül végeztem – szerintem összefügg a matematikai gondolkodással –, a szövegeket pedig abban az időben, ha értettük, értettük, s ha nem, bemagoltuk... Én igyekeztem megérteni, de bizonyára jó memóriám volt, mert megjegyeztem. Be is jutottam a főiskolára, a román-magyar szakra, de már az elején kérdezték tőlem, hogy hát te, hogy jutottál be, Erzsike, ha ennyire nem tudsz románul beszélni, téged, hogy vettek fel? Hát felvettek magyarból kilencessel, románból hetessel, ösztöndíjjal. Na, de elvégeztem a főiskolát úgy, hogy tudtam a nyelvtanát, tudtam az irodalmát, ellenben beszélni, kommunikálni nem tudtam. Így kerültem ki a főiskoláról Gyimesközéplekora tanítani, és románra kellett tanítsak. Ami nekem nehéz volt a román nyelv megtanításában, azt igyekeztem úgy elmagyarázni a gyerekeknek, hogy nekik ne legyen olyan nehéz, hogy megértsék. Ellenben hiányzott a mindennapi köznyelv használata, megtanítása, ugyanis magyar nyelvi környezetben ezzel nem foglalkoztunk.

– *Hány évig dolgoztál Gyimesközéplekon?*

– '66-ban kerültem ki Gyimesközéplekora, öt évet dolgoztam ott, románra tanítottam. Hogy mit jelent, ha kitűnő személyiségek közé kerülés? Ahogy nekem a pályám indulásában is a pedagógusszemélyek nagyon jelentős szerepet töltek be, úgy az ottani pedagógusközösség is. Szócs János volt az igazgatóm, egy két lábon járó enciklopédia, nagyon tisztességes, gyermekekben gondolkodó, felelős pedagógus. Mellette nagyszerű, erős tantestület – főleg a tanítói közösség volt na-

gyon erős, kiváló személyiségek. Ők azalatt az öt év alatt egy olyan indíttatást adtak nekem a pedagógusi munkában... Hogy az nemcsak azt jelenti, hogy bemegyek az órára és kijövök az óráról, hanem az egy hatalmas, felelősségteljes munka, gyermekek iránti munka, őértük, amit csak tudunk, mindent meg kell tenni, nemcsak tanórán, tanórán kívül is. Mi ott Gyimesközépleken, a közösségért is nagyon sokat tettünk. Antal Pali bácsi például mindent megtett azért, hogy a gyimesi gyerekek továbbtanuljanak, szakmát tanuljanak, hiszen ott a mezőgazdaságból megélni nagyon nehéz volt. És én láttam azt a küzdelmet, ahogy ő dolgozik a gyermekekért, hogy engedjék a gyermekeket iskolában továbbtanulni. De én is képes voltam hat kilométert is gyalogolni az osztályunkból azért a tanulóért, akit a szülők tavasztól már nem akartak iskolába engedni, mert kellett menni a juhokkal fel a hegyekre, legeltetni. Elmentem, mert jó tanuló volt. Azt mondtam, vétek kivenni a gyermeket. Elmentem, mert ezt láttam én attól a közösségtől. Vagy Holló Gabi bácsi! A gyimesi kóruossal bejártuk a környéket, népdalokat énekeltünk – persze került egy-két olyan dal is, amit az akkori kor elvárt, a Megéneklünk, Románia idejében. Ellenben rengeteg gyönyörű népdalfeldolgozást is énekeltünk. Én nem tudtam jól énekelni, de Gabi bácsi azt mondta, hogy: „Mindig jössz, Erzsike, azt halkán, csendeskén, a szájadat mozgatod hol az altban, hol a szopránban”. Ahol nem volt megfelelő létszám, oda engemet állított be. Tehát én ilyen közösségbe kerültem már Gyimesben, akik engemet úgy a közösség szolgálatába is beállítottak. A közösségért, a falu felemelkedéséért például színdarabokat tanultunk be. Erőss Dénes bácsi, Erőss Ági néni, ketten, egy pedagógus házaspár, Méhes Györgytől a *Szikra Ferkót*, Csiky Gergelytől a *Buborékokat*... Nyilván főszerepem volt, a női szerepeket általában rám osztották. De ez nekünk nem is volt teher, mi úgy éreztük, hogy ezt örömmel tesszük, azért, amiért élünk, amiért

ezt a szakmát választottuk, hogy mi a falu – Gárdonyi szerint – lámpásai vagyunk. Tehát ebben nőttünk fel, és ez nekem nagyon-nagyon sokat jelentett. És akkor már ott, Középkoron éreztem, hogy a román tanításban nem tudom azt megvalósítani, amit szeretnék. Nem tudom megtanítani a gyermekeket románul beszélni. A nyelvtan és irodalom elég volt a továbbtanulásukhoz, sőt, abból nagyszerűen éltek, ellenben éreztem, hogy hiányzik pontosan az, ami a lényege: hogy tanuljuk meg a nyelvet is. És akkor a véglegesítő vizsgám után beiratkoztam a levelezői tagozatra a Babeş–Bolyaira, a tiszta magyar szakra. A Babeş–Bolyain abban az időben úgy volt, hogy tavasszal hónapokig ott voltunk, és rendszeren részt vettünk előadásokon, szemináriumokon. Megismertük Cs. Gyimesi Évát, Gergely Piroskát, Márton Gyula professzort, Antal Árpádot, olyan csodálatos előadásokon vettünk részt, hogy tátottam a számat. És közben, megtanultam könyvtározni. Mert a pedagógiát, azt könnyedén elvégeztem én a Pethő Ilka jegyzeteiből, lediktált irodalomanyagából, de itt egészen más volt a követelmény. És akkor reggeltől estig, amikor kellett, a könyvtárban ültem. Márton Gyula professzornál írtam az államvizsga dolgozatomat, névtanból: Gyimesközépkor személynévanyagát dolgoztam fel. Keresztnév, családnév, ragadványnév... Nagyon meg volt vele elégedve, nagyon, és érdekelt is a nyelvészet. Akkor ismerkedtem meg Borbáth Gusztival, ő nem jött ki Gyimesre tanítani, bár nagyon-nagyon sokat könyörögtem neki. Mondtam, hogy ott micsoda körülmények lennének a síoktatásra. Ő akkor már elismert tanár volt, síedző, országos eredményekkel. és akkor én kellett, hogy eljöjjen öt év után Gyimesből, miatta jöttem el öt év után Gyimesből.

– Mielőtt még ezt a gazdag szakaszt lezárjuk, annyit megkérdeznék, hogy ott Gyimesben töltöttél-e be valamilyen vezető szerepet?

– Tanár voltam, osztályfőnök voltam és pioníregység-parancsnok, ami aligazgatói feladatokkal is járt. Odakerültem, alig egy év után már engemet erre kijelöltek. Ebbe a pioníregység-parancsnoksági feladatkörömbe tartozott az, hogy futballversenyeket szervezzek a gyermekeknek, versmondó versenyeket, mindenfélét... Csíkszeredába bejártunk a gyimesközéploki gyerekekkel, velük egyenlő szinten versenyeztünk, mert abban a közösségben a gyermek volt a legfontosabb. A gyermekért tettünk mindent. Tehát nekem ez a feladat nem okozott különösebben nehézséget.

– *Mit gondolsz, miért pont téged bíztak meg vele? Mert az nem általános, hogy egy kezdő, nagyon fiatal, tanárnő ilyen hamar már vezető pozícióba került...*

– Mert szerveztem állandóan valamit a gyermekekkel, az osztályommal is. Mindig valamiben élen jártunk, valamit szerveztünk, versenyeket, kirándulásokat. Emlékszem, hogy az én ötletem volt, hogy a futballmeccsre rendes futballkaput csináljunk, ezeket fehér–feketére megfestettük, és én voltam a bíró, fújtam, miegymás. Tehát ilyen szervező típus voltam. Ez a gyermekkoromból jön, mert én otthon a testvéreimmel is ezt csináltam.

– *Ha erre a korszakra visszagondolsz, voltak-e olyan helyzetek, esetek, tapasztalatok, amikor úgy érezted, hogy valami mégiscsak akadályoz, nem tudod kifutni azt, amit szeretnél? Volt-e akadályozó tényező akár a közvetlen környezetből, akár mondjuk magasabbról?*

– Engemet senki nem akadályozott meg abban a munkában, amit el akartam végezni. Ahogy Bartha Gyurinak nemrég olvastam a

Kegyelem című versében, ahogy magam mögött az ajtót becsuktam, ott én a gyermekekkel akár játékosan, akár egymással beszélgetve, vitatkozva, akár kimentünk az udvarra, és körbeültünk, de én ott órát tartottam. Tehát engem senki nem akadályozott abban, amit én szerettem volna elvégezni. Pártos fennhangok a mi iskolánkban nem voltak. Bilibók Béla volt a párttitkár, olyan rendes ember volt... tehát, ott senkit nem akadályozott senki. Nem vonalasan csináltuk, ahogyan fentről utasították. Én nem is tudom, hogy kaptam-e ilyen jellegű utasítást. Szerintem nem. Ez '66-tól '71-ig, '71. szeptember elsejéig.

– *Igen, az a korszak volt, amikor megvolt az ideológiai nyomás, de azért egy kis szabadsága is volt még benne az embernek. Jól értem ezt a te esetedben is?*

– Igen, megvolt. Emellett olyan emberek vettek körül, akik nem párt utasításra végezték a pedagógiai munkát és a szakmai munkájukat. Hivatásból végezték. Dénes bácsiéknak sem mondta senki, hogy a *Szikra Ferkót* vagy a *Buborékokat* tanítsák be.

– *Olyan történt-e, hogy valamiért magasabb szintről figyelmeztettek? Akár téged, akár a kollégáidat, hogy mégsem úgy kellett volna csinálni, nem ezt kellett volna mondani, ezt a dalt nem kellett volna betanítani... Ilyesmire emlékszel?*

– Én ilyesmire nem emlékszem, hogy engemet valami ilyenért rendre utasított volna valaki.

– *A környezetedet? Esetleg erre vonatkozó emléked van?*

– Erre vonatkozóan sincsen. Ott egy normális emberi közösség élt. Névnapokat megünnepeztük, összejöveteleket tartottunk, együtt kirándultunk, bejártuk a Gyimes völgyét. Én még tanárként is részt vettem ilyen fellépéseken, verset mondtam, kiálltam a színpadra, Kis Jenőnek a Folyó című versét sose felejttem el. Na, tehát nem, nekem nincsen ilyen emlékem. A gyimesi emberekkel nagyon-nagyon jó viszonyban voltunk. Mondjuk ott nem is volt ugye kollektív, ilyesmi, ott egy olyan normális, falusi, hagyományos közösségi élet volt. Az olvasóköri körön, emlékszem, Móricz és Gárdonyi elbeszéléseit olvastam. Vagyis szerettem volna olvasni és meséltem is róluk, de többnyire átmentek ezek történetmesélésekbe: ők meséltek magukról, a mindennapi gondjaikról, énekeltek gyönyörű népdalokat, lakodalmi készülődéseket osztottunk meg. A háziasszonyom velem egyidős volt, baráti kapcsolatban voltam velük, tegeztük egymást. Tehát én nem tartottam távolságot köztünk már a származásomból fakadóan sem.

– *És akkor, ha jól követem az éveket, akkor '71-ben költöztetek ide Csíkszeredába...*

– Igen, mert ott kellett hagynom Gyimest. Most is ott élnék, ha Guszti odajön.

– *Vagyis házasságot kötöttetek és akkor elköltöztetek...*

– Igen. Összeházasodtunk, és akkor bejöttünk Szeredába.

– *S mi volt a következő állomás?*

– A következő állomás, hogy áthelyezést nem kaptam Szeredába – éppen azt hiszem, az államvizsgám nem volt még meg, de elvégeztem

volt az egyetemet–, és ezért Csíkszentmiklósra kerültem, ugyancsak egy nagyon jó közösségbe.

– *Ott hány évet dolgoztál?*

– Három évet voltam ott.

– *Ebben a csíkszentmiklósi periódusban mi volt a legfontosabb számodra?*

– Csíkszentmiklóson már tapasztalt pedagógus voltam, magyart is tanítottam egy osztályban, de ott is többnyire románt kellett tanítanom. Akkor megválasztottak egyből módszertani körfelelősnek...

– *Magyar vagy román?*

– Hát együtt volt. Azt hiszem, nyelvfelelős volt nyelvszakra. Szóval ott is egy nagyon békés, családias környezetbe kerültem, pedagógusközösségbe. Ingázni kellett, ez kicsit gondot okozott, de emlékszem, hogy úgy oldottam meg osztályfőnökként, hogy egy héten kétszer, nem a déli busszal jöttem el, hanem délután, az 5 órás busszal, hogy a gyermekekkel ott maradhassak, hogy színdarabot tanítsak be, irodalmi összeállításokat állítsuk össze és tanuljunk be. Folytattam azt a munkát, amit Gyimesközéplokon végeztem. És megtanultam azt, hogy a közösségben kell lenni, nem elég az, hogy reggel nyolckor megérkezem és egykor, amikor jön a busz, eljövök, hanem a gyermekekkel továbbra is becsülettel foglalkozni kell. Tehát az, hogy én ingázom, az nem jelenti azt, hogy én ne tegyek meg a gyermekekért mindent, amit megtehetek.

– *Ebből a hároméves korszakból mi az, amit kiemelnél, amit a legfontosabb eredményednek tartasz, vagy amit te magad a legnagyobb elégtétellel idézel fel utólag?*

– Az osztályfőnöki munkámat. Az osztályfőnöki munkámat, mert nekem már három év után a gyermekek partnereim voltak az osztályban. Együtt dolgoztunk, beszélgettünk, nem kellett fegyelmeznem. Kiváló emberek lettek, továbbtanultak. Akkor öt-nyolc osztályos gyerekek voltak. Úgyhogy, amikor én eljöttem onnan, őket elhagytam, az utolsó évet nem én fejeztem be, s a kollegák azt mondták, hogy hát ebben az osztályban nincsen probléma, ott nem kell fegyelmezni, nem kell semmi... Milyen szerencséje volt Erzsikének, hogy ilyen ragyogó osztályt kapott. Hát szerencsém volt...

– *Talán úgy volt, hogy a gyerekeknek is veled, tehát kölcsönösen volt a szerencse?*

– Abszolút, kölcsönösen szerencsénk volt egymással, így van, így van... És Gusztinak rengeteg jó sízője került ki onnan Szentmiklósról, ő kijött oda versenyeket szervezni. Hát Abos Piroska olimpikon onnan került ki.

– *És akkor, hogyan folytatódott?*

– Nehéz volt. Amíg ott voltam, a harmadik évben, hetvenháromban elveszítettem az első gyermekemet, meghalt az első gyermekem. Nem az ingázás, nem az ottani munka miatt, hanem egy nagyon súlyos szülési baki miatt. Lelkileg teljesen kikészített, egyszerűen tanítani se tudtam menni, annyira ki voltam idegileg.

Ez tehát hetvenegy, hetvenháromban volt. Én próbálkoztam azzal, hogy helyezzenek át Szeredába, mentem, eljártam a Tanfelügyelőségre, minden, hogy lenne-e hely, de azt mondták, hogy nem. És akkor Guszti, emlékszem, megkereste Balázs Lajost, a megyei pionírtanács elnökét, hogy ő nem tudna-e segíteni, mert Erzsike annyira ki van, hogy nem tud járni ki Szentmiklóásra. És akkor ő azt mondta, hogy egyetlen dolgot tud ajánlani: Szabó Jutka – aki magyar szakos volt és jó barátnőm volt –, ő volt a városi pionírtanács elnöke és épp készült elmenni Sepsiszentgyörgyre dolgozni. És azt mondta Balázs Lajos, hogy az ő posztja felszabadul és hogy vállalja el Erzsike akkor ezt a posztot...

– *Ez milyen poszt is volt?*

– Ez a városi pionírtanács elnöke. Balázs Lajos oda, a városi pionírtanács elnökévé választott vagy nevezett ki engemet. A Pionír Házban – ma már nem létezik az az épület – működött.

– *Hány évig dolgoztál ebben a munkakörben?*

– Öt.

– *Milyen volt egy ilyen intézménynek a vezető pozíciójában dolgozni?*

– Ott is vezetői pozícióba kerültem egyből. Hát az az igazság, hogy a város pioníregység-parancsnokaival kellett nekem együtt dolgoznom: Botos Ibike a Márton Áron Gimnázium öt-nyolc osztályának az egységparancsnoka volt, Fodor Margitka a mai Octavian Goga, akkori hármas ipari líceum egy-nyolc osztályos részének volt az egységparancsnoka, Rebendics Ibike, Rebendics újságírónak a felesége, volt a taplocai isko-

lától... Most hirtelen nem jut eszembe, hogy a Petőfi iskolától ki volt ott. A lényeg az, hogy velük dolgoztam. Tóth Magdika Pálfalváról, román szakos tanárnő.

– Azért kérdezem, hogy majd később mindenki értse, mert ez csak azok számára magától értetődő, akik abban a korszakban is éltek. Szóval ez azt jelenti, hogy volt ez a nagy országos gyermekszervezet, a pionírszervezet, és annak voltak megyei szervezetei...

– Igen, megvolt a megyei pionírtanács, voltak a városoknak városi pionírtanácselnökei, és ez voltam én. És azon kívül minden iskolában, a falusi iskolákban is voltak pioníregység-parancsnokok. És akkor ők szervezték a gyermekek közösségi életét a pionír szervezeten belül. Na most ebben a korban is voltak, akik nagyon vonalasan pártutasítására tettek mindent. Voltak, akik végezték a gyermekekkel a munkát. Mi például már Középlokon részt vettünk a Zsuzsi baba akcióban. Most is, ha elmegyek...

– Mi is volt ez a Zsuzsi baba akció?

– Akkoriban egy nagy országos programot szerveztek, amiben minden régió a saját népviseletébe öltöztette fel a Zsuzsi babát.

– Csak azért kértem, hogy szűrjük be, mert ez fontos program volt a pionírszervezetek életében...

– Abszolút! Ez a pionírszervezet keretében történt, és hát nem mindenünnen vettek részt, de ahol volt rá érzékenység, ott ez nagyon fontos dolog volt. Én most is, mikor elmegyek Kézdivásárhelyre, boldogan

fedezem fel, hogy a mi népviseleti babánk, csángó népviseletben, ott ki van állítva, mert ez versenyszerű volt. Nagyon hagyományosan, bocs-korkában, mindenben, tökéletesen... A legidősebb nénikkel, azokkal az emberekkel kellett ezt pontosan, szépen összeállítani, akik a legautentikusabban ismerték a hagyományos népviseletet. De én emlékszem, hogy... jaj, Istenem, ha nem jut eszembe annak a bácsinak a neve, aki a piros tojásokat festette, és megvolt a Gyimesnek egy füzetben, gyönyörűen lerajzolva a sok gyönyörű íves minta. És én azokat mind lemásoltam és a gyermekekkel piros tojást festettünk, hímes piros tojásokat. Tehát, akik így gondolkodtak, azok nem pártutasításra végezték a munkájukat.

– Ennek a szervezetnek a keretén belül mi volt konkrétan a te feladatod?

– Konkrétan az én feladatköröm az volt, hogy ösztönözzük a gyermekeket jó tanulásra, hogy a jó tanulmányi eredmények alapján a pionírszervezet tagjai legyenek. Tehát egyszer, hogy tanulásukkal és viselkedésükkel is kiérdemeljék, hogy a pionírszervezetnek tagjai legyenek.

– Ebben a korszakban, tegyem hozzá, a szervezet nem volt annyira széles, hogy mindenkit fölvettek, erre még én is emlékszem.

– Nem, nem, ki kellett érdemelni, ki kellett érdemelni. Ahhoz, hogy bekerülj a szervezetbe, hát az egy rangot is jelentett akkor. A pionírruha sem volt azért egy csúnya ruha. Én arra is figyeltem, hogy nagyon szépen és ünnepélyesen szervezzük meg a pionírszervezetbe való felvételt. Abszolút benne voltam mindenben, mint egységparancsnok is, és mint Csíkszereda városi elnöke is. Az iskolákba is elmentem, részt vettem a tevékenységekben. Amellett népi gyermekjáték-fesztivált tartottunk

ott, ahol most van a futballpálya, ez a nagyon szép stadion. Hatalmas nagy gyermekjáték-fesztivált szerveztünk. Szerveztünk, emlékszem, a Márton Áron Gimnázium dísztermében Verne Gyula évfordulóján Verne könyvekből, Aki tud, az nyer! versenyt. Nagy Péterke nyerte meg, sose felejttem el. Hogy ha jó dolgokat szervezünk a gyermekeknek, nem zavartak minket abban, hogy megszervezzük. Én nem éreztem ilyet. Balázs Lajos nyitott volt minden ilyen rendezvény iránt, sőt, szorgalmazta. Beder Tibor felelt a turizmusért. Részt vettünk a Jöjjön velünk túrákon. Ott volt ő a pionírtanácsnál, a megyei pionírtanácsnál. Emlékszem Rigó Pista szervezte a nagy sportrendezvényeket, futballversenyeket, olyan bajnokságokat rendeztünk, mint ahogy ma a tévében mutatja, hogy ügyesen az iskolások felállítva... Hát erre nekem nagy gondom volt, hogy minden olyan legyen, mint ahogy a tévében láttam. A gyermekek is úgy élvezték, felálltunk, ünnepélyes megnyitó, ünnepélyes díjkiosztás... Én nem éreztem, hogy én ezt pártutasításra csinálom. Csináltuk a gyermekekért.

– *Ez azt jelenti, hogy ebbe a tevékenységfolyamatba bele lehetett vinni egy csomó olyant is, ami nem föltétlenül az ideológiai vonalat képviselte, hanem ami a gyerekek számára is kellemes volt?*

– Szívesen részt vettek a gyermekek benne. Abszolút. Emlékszem, volt nekem kis rádióriporter köröm. Mentünk, hokistákat interjúvol-tunk meg. Becze Zoli, hát számtalanszor elmondta, hogy Erzsike néni vezetett be annak idején a riporter munkába. Zolika volt az én egyik riporterem, aki riportot készített a hokistákkal. Például. Vagy Koppándi Jenőnek a fiával az első riportot és hegedűfelvételt ugyancsak mi, a kis rádiósok szerveztük meg. Jaj, igen, amit nem szerettem az az volt, hogy kellett menni karácsonykor a nagy parkba műsort adni a gyermekekkel.

Abban az időben komoly telek voltak, hideg volt. Elmentem és mondtam, hogy fölösleges oda kiállni, énekelni, hát ki áll le, hogy ott azokat a fagyoskodó gyermekeket hallgassa, és kiálljunk oda énekelni. Nem karácsonyi műsor volt, hanem ilyen pártos dalokat kellett énekelni. Elmentem a postára, megbeszéltem a postával, hogy hangszórókat szereljünk fel karácsony idejére, és hangszóróból menjenek ezek a pionírdalok, mert mi nem vagyunk hajlandók oda a hidegbe kiülni. Elfogadták, hangszóróból mentek a dalok például. Tehát ez volt, emlékszem, hogy ezt nagyon furcsálltam, hogy kinek kell ott a hidegben, hogy a gyermekek szerepeljenek? Az nagyon-nagyon durva dolog.

– *Azt azért lehetett tudni, hogy miért kell pont karácsonykor...*

– Hát persze, persze. Azt tudtuk, hogy miért karácsonykor: mert nem szabad karácsonyfát rakni, meg ehhez hasonló. Titokban mindenki meg rakta a maga karácsonyfáját, nem volt gond... De ezt nagyon rossznak találtam például. Vagy a felvonulásokat. Hogy nyáron kellett menni, megszervezni a gyermekekkel, hogy ott legyünk, felvonuljunk augusztus 23-án. No, ezeket nem szerettem. Ez mindig óriási teher volt. Nemrég, hát nem most a napokban volt, de most így hirtelen eszembe jut, hogy a szakácskönyvemben találtam egy receptet, aminek a hátára fel volt írva, hogy nem tudom, melyik iskolában összesen vannak annyian, de a román gyermekek nem tudnak részt venni, mert hazamentek a nagyszüleikhez. Csak a magyar gyermekek vettek részt. Na, például a recept hátán én ott feljegyeztem, mint városi pionír tanácselnök. Például. Na, voltak ilyenek. Na, a lényeg, hogy öt évig ott voltam, '74-től '79-ig. Nagyon nehéz időszak volt a vége fele már. El kell, meséljem, de lehet, hogy nem kell elmondani... Emlékszem, hogy nagygyűléseket tartottak a mai színháznak a nagytermében. A városi színháznak, kultúrháznak a nagytermében. Olyankor

mindig pionírokként be kellett vonuljunk. Meg volt határozva, hogy oldalról, a park felőli részen, elől, a bejáratnál kettesével mentek be a gyermekek szépen pionírruhába. Előbb bevonultak a kürtösök, ők a Gyermekekotthonból voltak – Goga Lázárka nevét az életben nem fogom elfelejteni –, Lázárkával az élen bevonultak, megálltak a színpad előtt, felemelték egyszerre a kürtöt, és akkor két oldalról vonultak a gyerekek szépen be, előlről és oldalról. Ezt számtalanszor csináltuk, ahányszor gyűlés volt. És egyszer kellett volna, induljunk, s nézem: hát a kürtösök sehol nincsenek. Jesszus! Futok ide, futok oda, sehol semmi kürtös. Előmentem, mondom, gyerekek, innen is induljatok, túlról is induljatok, meg kell néznem, hol vannak a kürtösök, Lázárkával az élen. A pengeblokk akkor épült meg, a tízemeletes. Liftje volt, s ezek ott lifteztek. Na, mindenesetre ez nekem akkora izgalom volt... És ehhez hasonló parádék, ezeket sem élveztem nagyon. Úgyhogy már '79-ben betelt nekem a pohár, már nem volt idegem mindent elviselni, és akkor lemondtam. Beadtam Balázs Lajosnak a felmondásomat, hogy tovább nem tudom csinálni. Nem akart elengedni, nem akart semmiképpen, azt mondta, hogy ő még arra is gondolt, hogy én veszem át tőle majd. Nahát, szóba se jöhetett. Elmentem a Tanfelügyelőségre, hogy valamilyen megoldást találjak. Egyébként emellett a pionírtanácsi-elnökség mellett én még betanítottam a Gyermekekotthonban – így Goga Lázárkáék nekem személyes barátaim voltak –, illetve a mostani Liviu Rebreanu-ba, akkor ott volt a kilences számú általános iskola. Tehát már Szeredában tanítottam.

– Tehát ez azt jelenti, hogy a konkrét pedagógiai tevékenységnek a folytonossága azért megvolt...

– Nem szűnt meg, megmaradt, emlékszem, a tanfelügyelő azt mondta, hogy hát megoldható, hogy visszamenjek a tanügybe, ha nem akarok

maradni: de vagy visszamegyek Szentmiklóusra igazgatónak, vagy pedig a hármás ipari líceum 1–8. osztályos kéttannyelvű tagozata le fog válni '79. szeptember elsejével, és megalakul a 11-es számú általános iskola, s annak az igazgatását vállalom el. Van már annyi vezetői tapasztalatom, vállalom el. Más lehetőség nincs. Nincs és pont. És akkor azt mondtam, hogy Szentmiklóusra igazgatónak visszamenni nem fogok. Ma sem tartom helyesnek, hogy ingázó igazgató legyen egy faluban. Egy igazgatónak a falu életében benne kell lennie, hogy is mondjam, a közösség életében. Az igazgató tagja volt akkoriban a néptanácsi vezetőségnek, a mostani polgármesteri hivatal tanácsi testületének. El nem tudtam képzelni, hogy hogy legyek én igazgató kívülről, ha nem vagyok ott a mindennapi életében a falunak. Azt mondtam: ezt nem vállalom el, ezt semmiképpen nem, nem is az ingázás miatt, hanem emiatt. A másik pedig a 11-es iskola igazgatása. Hát, hogy tudjak én elmenni egy városi iskolába igazgatónak? És akkor Fodor Margitka kolleganőm, akivel egységparancsnokként együtt dolgoztunk, azt mondta, hogy vállalom el, ő mindenben fog segíteni. Anyanyelvi szinten beszélte a román, román szakos tanárnő volt. Én felmértem, hogy román-magyar tagozatú iskola, kéttannyelvű iskola, tehát ott a román nyelvet anyanyelvi szinten kellene beszélni a román kollégákkal. De azt mondta Margitka, vállalom el, ő mindenben fog segíteni. És akkor, más út nem lévén, ez az igazság, elvállaltam a 11-es számú általános iskola igazgatását. És úgy kerültem oda...

– *Ez akkor kéttannyelvű iskola volt, voltak román osztályok, magyar osztályok...*

– Igen, hatszáz gyerek. A magyar tagozat népesebb volt, olyan háromszáz valamennyi körül, és kétszáz valamennyi volt a román gyer-

mekek száma. A mostani Gogában voltunk, most ők ugyancsak egytől fel végig együtt vannak. Így kerültem oda.

– *Hány évig voltál ott?*

– Öt évig voltam ott igazgató.

– *Mit emelnél ki ebből a korszakból? Akár azt, amit a legfontosabb eredményednek gondolsz, akár a nehézségeket, a problémákat, amik akadályoztak, vagy bosszantottak...*

– Én nem tudom, lehet, hogy furán hangzik, mert Gyimesközépről is azt mondtam, hogy egy nagyszerű tantestületbe kerültem, Szentmiklósról is azt mondtam, hogy egy nagyon családias hangulatú, jó tantestületbe kerültem, és erről az iskoláról is ezt kell, hogy mondjam. Illyés Terézke tanított ott, Bertalan Zsuzsika, Szikszai Vera az idős tanítói generációból. Akkor a román tagozaton volt olyan állandóan figyelő személy, akinek a férje, úgy tudom a Securitaténál dolgozott. Tőlem figyelhetett, nem érdekelt különösebben. Akkor a román tagozaton Proca Tamara tanított, Jurás Angela, Pop Vasile. Fiatal, jópofa társaság. Az igaz, hogy amikor én megszólaltam románul, gyűlést ahogy vezettem, akkor többnyire el-elkacagták magukat. Emlékszem, a gyűlés végén mindig odamentem, és mondtam, hogy: gyerekek, írjátok fel, hogy mit, miért mondok rosszul, és magyarázzátok el nekem. Nahát, akkor Tamarukával és Ancsikával is nagyon jó barátságban voltam, Movila Marika – európai gondolkodású emberek voltak! – lejegyezték és elmagyarázták nekem, megtanítottak helyesen románul beszélni. Úgyhogy a végén már egészen jól mentek a román gyűlések. A politikai köröket nem szerettük, azt egyáltalán nem, de a magyar kollégáknak, lévén, hogy én

magyar nemzetiségű igazgató voltam, a magyarok mondhatták magyarul, nem kellett románul felolvassák – mindenkinek füzetbe le volt jegyezve az, amit a politikai körökön el kellett mondani. Ez egy rémálom volt, ez a politikai kör.

– Hánytól hányig voltál ott? Erre azért szeretnék rákérdezni, mert ez a korszak azért nem volt könnyű korszak, az iskoláknak se.

– ’79-től ’84-ig.

– Egy kicsit fessd le kérlek ezt az időszakot és benne az iskolát, az igazgatói feladataid, lehetőségeid.

– Mi igazgatóként tettük a dolgunkat ugyancsak a gyermekekért, mert én világosan megmondtam, hogy a tanítás nem abból áll, hogy besétálok, kísétálok. Végeztünk millióegy tevékenységet, ott is mindig mindent. Sose felejttem el – nekem ezek maradnak meg, amiket most is elmesélek – ugyancsak kirendeltek minket Karácsony napjára a parkba szerepelni. Hát mondom, én ebben a hidegben nem viszem ki a gyerekeket. Egyszerűen nem. Nem! És a sportteremben – volt egy gyönyörű nagy sporttermünk, a hármás líceumban – rendeztünk egy nagyon szép, hát, téli faünnepélyt, nem karácsonyi ünnepélyt, téli faünnepélyt, műsorral, szépen, gyönyörűen, sose felejttem el. Buzuianu Eugent küldték ki a Tanfelügyelőségről ellenőrizni. Ott volt, megnézte, meg volt velünk elégedve, hogy milyen szépen megcsináltuk. És azt mondja: de ez kellett? Igen, mondom, itt megszerveztük, de nem mondtam, hogy azért, mert ki kellett volna menni. Errefel másnap hívtak a városi pártbizottsághoz. Engemet és Tőzsér Csilla kolléganőmet, ő volt az egységparancsnok. Mind a kettőnket szankcionáltak, mert a pártutasítást nem

teljesítettük, nem mentünk ki a központi parkba szerepelni. Én csak úgy néztem, és mondtam, hogy: „Hát ott volt Buzuianu Eugen, ő megnézte, azt mondta, hogy nagyon-nagyon szép műsor volt és mindent nagyon szépen megszerveztünk”. „De nem csináltuk meg azt, amit kellett volna.” Az előzménye az volt, hogy a román tagozaton volt egy nagyon jó osztály, kiváló gyermekekkel. Abba az osztályba járt Rab elvtársnak, az akkori propagandatitkárnak a fia, és Brisc Ecaterina elvtársnőnek is a fia. Mindkét gyermek okos, értelmes, ügyes gyermek volt, de azt hitték, hogy mivel a szüleik ilyen magas rangban vannak az iskolában is azt csinálnak, amit akarnak. A kolleganőm, Movila Monica volt az osztályfőnökük, naponta sírva jött ki az osztályból, hogy egyszerűen képtelen rendet tartani. Bementem az osztályba és megmondtam, hogy: „Nehogy azt higgyétek, hogy ti itt a párttitkárok vagytok. Ugyanolyan tanulók vagytok, mint a többi, és ugyanúgy a rendszabályzatnak meg kell, hogy feleljetek. Nem azt csináltok, amit akartok! Ha pedig nem jegyzitek, meg és nem tartjátok be a szabályt, lehúzzuk a magaviseleteteket, jegyezzétek meg.” Na, ezt én nekik elmondtam. Nyilván nem hallgattak rám és folyt a menet tovább. Akkor összehívtuk a gyűlést és a gyermekeket előterjesztettük, hogy magaviseleti jegylevonással büntetjük.

– *Ez abban az időszakban nagyon komoly büntetésnek számított.*

– Nagyon komoly büntetés volt, főleg, hogy ilyen nagy főnökök gyerekének merjük mi levonni a magaviseleti jegyüket. Bevallom őszintén szerencsémre a többség – és nem a magyar tagozati többség, hanem a román tagozati többség – megszavazta, hogy levonjuk. S mindkét gyereknek levontuk a magaviseleti jegyét kilencesre. Levontuk. Hát egy pár nap így eltelt, hogy nem történt semmi, nagy csend volt, majd egyszer csak megjelent Brisc Ecaterina elvtársnő az iskolában, hogy föltétlen

beszélni akar velem. Leültünk ketten, elbeszélgettünk. Elmondta, hogy hogy tudtam ilyen tenni, hogy levonjam a magaviseleti jegyét. Mondom: „De az bizonyára eljutott a fülébe, mert az osztályfőnök elmondta, hogy hogy viselkednek a gyerekek az iskolában”. Mondom: „Én nem a gyermeket akartam büntetni, Önnek akartam egy figyelmeztetést adni, mert ön az édesanyja. Én tudom, hogy nagyon elfoglalt, nagyon elfoglalt, de ha most nem vigyázunk a gyermekekre, és nem figyelünk fel erre a magatartására, mi lesz később? Mi lesz később? Én Önért tettem azt, amit tettem.” És akkor elég békésen elváltunk. Nem is történt utána semmi, nem szankcionált meg, semmiféle megrovásban nem részesültem. De utána jött ez a karácsony és kiderült, hogy ő kísétált a parkba, mert tudta, hogy mi vagyunk programálva, kísétált, hogy megnézzze, ott vagyunk-e. Nem voltunk ott. Az ő javaslatára szankcionáltak meg.

– Azt jelenti, hogy ez nem volt véletlen, éreztetni akarta a hatalmát és egy kicsit bosszút állni...

– Így van, igen. Tehát voltak ilyen dolgok is, ilyen visszás dolgok, visszaélések, de különösebben... hát, ha megszankcionáltak, megszankcionáltak, annyi, kész. Ellenben ennél sokkal durvább az volt, hogy abban az időben, '82-től, egyre több román kollégát kezdtek kihelyezni a magyar tagozatra. És sose felejttem el, hogy Jurás Andzsikát, aki földrajz-francia szakot végzett, Böndi Miki kollegám katedrájára akarták kinevezni. Hát nagyon ügyes, jó tanár volt Böndi, Isten nyugtassa. Hát, elképzelni nem tudtam, hogy én Andzsikát áttegyem az ő katedrájára. Elmentem a pártbizottsághoz, a propagandaosztályra, Fazakas Jancsi volt a propagandatitkár, mondom: „Jancsi, hogy lehet ilyen dolgot megengedni? Hát a magyar kollégámat kitegyem, azért munkanélküli legyen, hogy a román kollégámat rátegyem? De ha megengeditek, hogy

én Ancsikának megoldjam a katedráját, mert francia szakos, és magyar és román tagozatban megoldom a franciával, akkor megengeditek-e, hogy Böndi Miki a katedrán maradjon?” És megengedték. Sőt, ott a fülem hallatára Jancsi azonnal felvette a telefont, felhívta a megyei tanfelügyelőséget, és most csúnyán mondom, de azt mondta: „Ebben a kurva Romániában azt csinálunk, amit akarunk? Ha Borbáth Erzsike meg tudja oldani, hogy a földrajz katedrán Böndi Miki maradjon, és megoldja a román kolleganőnek a katedráját, akkor ez így marad.” És így maradt. Jancsit is, emlékszem, ’90 után olyan vonalasnak és olyan nagy pártosnak tartották, pedig voltak nagyon kemény, becsületes, magyar gesztusai egyszer biztos, én ismertem őt.

– *Tehát ez olyan korszak volt, amikor már kezdett eléggé bekeményedni ebben a régióban az iskolák elrománosítási igyekezete? És rengeteg kellemetlenséget tudtak okozni azoknak a vezető kádereknek, akik akár akaratuk ellenére is, de végre kellett hajtsanak bizonyos dolgokat?*

– Így van. Ami betette nekem aztán a kulcsot, az az volt, hogy a magyar tagozatra kineveztek egy matematikatanárt, Bukarestben végzett, Gherman Liliana, sose felejttem el a nevét. És akkor hasonló módon elmentem Jancsihoz, hogy megoldom a katedráját a román tagozaton, hogy ne kerüljön a magyar tagozatra. Megpróbálom, mert magyar kollégák betanítottak a román tagozaton, például Bara Jóska is a román tagozaton betanított. A román szülők nagyon ragaszkodtak hozzá, mert kiváló matektanár volt, de azt mondtam: „Jóska, kész, átadod, s te jössz a magyarra, a magyar osztályokban fogod a matekot tanítani.” Emlékszem, hogy egy osztályban nem tudtam megoldani, a többiben megoldottam, de hogy ez az egy osztály mit kínlódott matematikából, érthető módon, a román nyelven

való oktatás miatt. Kérést írtunk a tanfelügyelőségre a szülőkkel. Bennem volt egy nagyfokú naivitás ilyen szempontból, hogy ha mi a gyermekekért és becsületesen akarunk dolgozni, akkor nem létezik, hogy az a kormány, az a hatalom, az a párt ne értse meg, hogy a jó ügyet képviselem? És akkor mentem naivan, hogy ezt a kérdést is megoldjam, de nem tudtam megoldani. Úgyhogy ők románul végeztek, tanulták a matekot. Akkor azt mondtam, többet nem vállalom az igazgatást és lemondtam.

– *Ekkor mondtál le?*

– Ekkor mondtam le. Megint lemondtam. Úgyhogy többnyire ötévenként mondtam le.

– *S mindig kezdődött nálad valami új. Most mi kezdődött?*

– Az igazgató, Puscasu Zoia egy aranyos jó ember volt, ő nem volt vonalas. Ottmaradtam tanítani, osztályfőnök lettem, '89-ig. Tehát '84-ben lemondtam, '89-ig tanítottam, és azt csináltam végre, amit a legjobban szerettem: osztályfőnöknek lenni. Olyan csodálatos osztályom volt. Akkor magyart tanítottam. Bár, úgy megtanultam volt románul, hogy Zoia könyörgött, hogy román tagozaton román tanítsak. Mondom: „Te Zoia, hát mit fognak szólni a román szülők, hogy a magyartanár nő tanítja nekik a román?” Tehát valahogy nem volt mindenki olyan pártos, vonalas gondolkodású.

– *Ekkortól, ha jól emlékszem, már azért bejött az is, hogy az iskolák igazgatóit szépen mind románra cserélték. Tehát a magyar iskoláknak nem lehetek magyar igazgatói...*

– Igen. Nálunk ez egyszerűen ment: én lemondtam, úgyhogy lehetett cserélni.

– *Az, hogy román igazgató lett – ahogy mondtad, egy tisztességes ember volt –, nem támasztott komoly akadályokat a rendes munka elé?*

– Nagyon tisztességes ember volt. Sőt, meg kell mondanom, hogy megengedte, hogy az osztályfőnöki órákat is mi magyarul tartsuk a magyar tagozaton.

– *Erre akartam rákérdezni, mert ez volt az a korszak, amikor az elrománosítási folyamat már nem csak abból állt, hogy az oktatókat kezdték kicserélni, hanem románul kellett tartani például a gyűléseket is, leszedték a magyar feliratokat.... Ezt te nem igazgatóként, hanem tanárként élted meg. Ebben a korszakban, ami szintén egy ötéves periódus, mi volt a legnehezebb vagy mi volt olyan, amit sikerként el tudsz azért könyvelni?*

– Az az igazság, hogy Zoia nekünk elmondta, hogy ha tanfelügyelő-ségi vagy bármilyen ellenőrzés lesz, akkor igyekezzünk helytállni, mindannyian tudunk annyira románul, hogyha egy osztályfőnöki órára bejönnek, próbáljuk az osztályfőnöki órát is románul tartani. De azt is mondta, hogy ötöle máskor azon a nyelven tartjuk, amelyik nyelven akarjuk. „Tehát, ha magyarul akarjátok tartani, tartsátok magyarul.” Zoia nagyon korrekt ember volt. Nem kért tőlünk olyan durva dolgokat. Sőt, azelőtt sem volt a mi iskolánkban rossz hangulat. Emlékszem, hogy minden évzáró ünnepélyt és tanévnyitó ünnepélyt két nyelven nyitottam meg: felálltam, köszöntöttem mindenkit magyarul, majd átadtam az aligazgatónak, és ő folytatta aztán románul. És soha senki, egy szülő sem kérdezett meg, hogy miért csinálom én ezt így. Eszembe se ju-

tott másképp csinálni. És nem figyelmeztettek arra, hogy ne magyarul nyisd meg a kedves szülők, kedves mittudomén milyen vendégek előtt az évfárá ünnepélyt. Vagy pedig emlékszem, hogy azokat a jelszavakat, amiket ki kellett írni, nagy, szép jelszavakat a folyosóra... Mérei tervezte meg, gyönyörű művészien, lilás és mindenféle színnel.

– *S azokat nem kellett leszedni?*

– Nem! Azt meghagyta mindenki. Olyan szépek voltak. Mentek s nézték, hogy milyen szép. Nem csináltak problémát belőle. Látták, hogy mi ott a románokkal olyan jó békésen megvagyunk, nem ettük egymást, nem.

– *Tehát akkor ezt a korszakot sikerült átvészelní...*

– Átvészeltük, igen. Hát persze, amikor én eljöttem, akkor Zoia – szegényke, ő nem csinált ebből problémát – kinevezte a román fizikatanárt a magyar tagozatra. De abba nekem már nem volt beleszólásom. Úgyhogy a magyar tagozaton is egyre többen románul tanítottak, egyre többen. Mi a magyarosok végeztük a magunk dolgát, de voltak tantárgyak, a fizika, a matematika, a földrajz, a történelem, ezeket a magyar gyerekeknek románul tanítottak. Na, de mit mondjak én? Lehet, hogy oda se figyeltem erre már olyan nagyon. Én végeztem a magam dolgát, az osztályban, a gyermekekkel, rengeteg kirándulást szerveztünk, nagyon szépeket...

– *Tényleg, a tanításon kívül mit lehetett még csinálni? Mert azért te ilyen nagy szervező voltál, nem csak az osztályban végezted a konkrét tanítói munkát, hanem egyebet is csináltál.*

– Igen. Én az osztályommal úgy folyamatosan, szépen építettem fel. Ötödik osztályban Benedek Elekhez mentünk, hatodik osztályban Petőfi Sándorhoz, az utolsó útja Segesvárra, Kiskunfélegyházára. Utána mentünk Kolozsvárra. A kolozsvári kirándulás után mentünk Vásárhelyre. Nyolcadikosokkal voltam Kolozsváron. Az azért emlékezetes, mert reggel 7-kor kellett volna, hogy induljunk Kolozsvárra. Én azelőtt való napon Kányádi Sándorral telefonon lebeszéltem – személyesen ismertem –, hogy ő fogad bennünket a Házsongárdi temetőben, és ő mutatja be nekünk a temetőt. Meg volt szervezve, hogy hova megyünk: Házsongárdi temető, botanikus kert, Mátyás tér, a szobor, a katedrális, minden volt a kirándulói programban. És reggel 7-kor kellett volna induljunk, de nem jött a busz. Vártuk, vártuk, nem jött. Befutottam a Petőfi iskolába és telefonáltam, hogy miért nem jön a busz. Azt mondták, elromlott és csak délben fog elindulni. Így hát nem tudtunk elindulni, csak délután. Éppen megérkeztünk a szállásra, akkor csak a főteret néztük meg. Minket délelőtt kellett volna Kányádi Sándor fogadjon, de Sándor bácsi felhívott, és azt mondta: „Erzsike, másnap nincs időm, el kell utaznom”. Így hát a Házsongárdit én mutattam be a gyermekeknek. De a Házsongárdi temető bemutatása is úgy volt, hogy rendesen verset mondtunk, fel voltunk készülve, volt az osztályomból tanuló, aki rákészült annak az írónak a bemutatására satöbbi. Tehát mi a gyermekekkel együtt szerveztük meg, és most is élénken él az emlékezetemben, hogy milyen csodálatosan szép volt a temető meglátogatása. A sportszállóban voltunk elszállásolva. Tudom, hogy hív a recepciós nő, mit tudom én, hajnalban négy órakor, hogy ki van a csíkszeredai gyerekekkel? Mondtam, hogy én. Azt mondja, tessék jönni, mert a tetőn – lapos teteje volt – a gyermekek a napfelkeltét fényképezik. Végül is, nekem csak ilyen pedagógiai élményeim vannak. Részt vettünk versenyeken, nyertünk. Emlékszem, Men-

nek a katonák, ez volt egy irodalmi összeállításunknak a címe, amellyel szerepeltünk a gyerekekkel a Megéneklünk, Románián. Nem volt abban egy pártos vers sem, hanem ilyen szép versek voltak szülőföldről és katonadalok stb. Harmadik díjat nyertük. Úgyhogy nem tudom, hogy engemet miért nem akadályoztak, de nem akadályoztak. Ellenben, utolsó évben, amikor a Szülőföldem műsoromat állítottam össze, akkor azt letiltották. Azt letiltották. Nem engedték, hogy bemutassam ezt az irodalmi összeállításomat. A kolozsvári élményre visszatérve, Guszti '90 után találkozott a sofőrrel, megismerték egymást. Azt mondja a sofőr, hogy: „Emlékszik-e, tanár úr – vagy hogy mondta –, hogy egyszer kellett volna menjenek Kolozsvárra, és az autóbusz el volt romolva, és nem tudtak idejében elindulni?” Azt mondja Guszti: „Igen, emlékszem, estefelé, vagy délután tudtunk elmenni.” „Na, azt letiltották, hogy Kányádival ne találkozzanak.”

– *Hát, ahogy mesélted, bennem rögtön valami ilyen motoszkált...*

– Akkor ezt Gusztinak elmondta a sofőr. „Az azért volt – azt mondja –, mert a feleségét lehallgatták, hogy Kányádival meg volt a programja beszélve. S ezt letiltották.” Na, és akkor jött '89. Hát az nem igaz, hogy milyen eufórikus hangulatban vártuk.

– *'89 után még jön egy jó hosszú aktív korszak az életedben. Az hogyan alakult? Gondolom akkor újra funkcióba kerültél...*

– Annyit még elmondok, hogy '89-ben hallgattuk a rádiót – tizenkét óra volt, éppen főztem –, amikor december 22-én bemondták, hogy: emberek, menjenek a terekre, Ceaușescu elmenekült, menjen mindenki, ki-tört a forradalom satöbbi. Hamar elzártam az aragázt, futottam le a térre,

alig voltunk egynéhányan, az emberek olyan bátortalanul gyülekeztek. Én egyből bementem a közepébe, jött Ferenczes Pista, emlékszem, felállították egy székre, akkorra már annyian voltunk, hogy nagyjából körbevettük. Pista elszavalta, felolvasta a versét, és amire befejezte a verset a gyárakból, mindenünnen ömlöttek az emberek. Egyből elöntötték a teret. Nem felejttem el, ahogy összeöleleztünk a román kollégákkal, Holicska Líviával – hát, nagyon felnéztem Líviára –, és Líviával összeöleleztünk, hogy végre szabadság van! Végre szabadság! Tehát ilyen eufórikus hangulatban ért ez az esemény. Aztán ugye januárban mentünk vissza az iskolába, a vakáció véget ért, és mindenki kezdte, hogy most már a mi iskolánkba nem kell román igazgató, magyar igazgatót fognak választani. Egyből engemet megint megválasztottak igazgatónak. Egyből összegyűltünk és a román és magyar kollégák is egyből azt mondták, hogy én leszek az igazgató, és engemet választottak meg igazgatónak megint. Úgyhogy én akkor január elején újból igazgatója lettem a 11-es iskolának. Elindult az évharmad, a második évharmad. Mi nagyon zsúfoltan voltunk a 3-as ipari líceumban, reggeltől estig tanítottunk, két váltásban, de megtudtuk, hogy a pártkabinet épülete felszabadult. Azt mondtuk, hogy mi igényelni fogjuk a pártkabinet épületét, hogy adják nekünk iskolának. És bevallom őszintén, hogy valaki nekem megsúgta, hogy a román tagozatnak akarják odaadni. Gondoltam, nem baj, akkor odamegy a román tagozat, s mi ott maradunk azokban a gyönyörű szép nagy tantermekben – mert a 3-as ipari líceum épülete iskolának épült, gyönyörű nagy épület volt, és nekünk nagyon jó felszereltségünk volt, audiovizuális eszközökkel, mindennel. A tantermeink szépen be voltak rendezve. Nekem olyan magyar szaktantermem volt, könyvtárral, mindennel. Ugye, magyart tanítottam, s az osztályomba ezt berendeztem. Oda bárki bejőhetett, a módszertani köröket mindig ott tartottuk meg. Na jó, mondtam a román kollégáknak, menjetek ti! Igen ám, de a ro-

mán kollégák elmentek és látták, hogy a pártkabinet épülete feldúlva, tönkretéve, az ablakok betörve... S akkor bejelentették, hogy: nem, nem mennek. Akkor azt mondtuk: jó, ha ti nem mentek, akkor megyünk mi, a magyar tagozat. Szépen összehívtam a gyűlést, és azt mondtam, hogy ha a pártkabinet épületét nekünk adják, akkor mi, a magyar tagozat váljunk le, menjünk oda külön, hozzunk létre magyar iskolát. László Pali volt akkor a polgármester... Ez '90 januárjában volt, január 10-e után, egy hete, ha tanítottunk az iskolában. De mindenütt ez zajlott, minden iskola a román tagozatot pakolta ki, alakultak meg a magyar tagozatok, és mondták, hogy a román tagozat legyen egy külön román iskolában, hogy hozzanak létre egy román iskolát. Abban az időben alakult meg a 9-esben a román iskola, azt hiszem, igen. És mi is mondtuk, hogy akkor leválunk. Elmentem László Palihoz, és megkérdeztem, hogy ha mi elvállaljuk, hogy a pártkabinetbe beköltözünk nekünk adja-e? Nekünk adják-e az épületet? Jó barátságban voltunk. Azt mondta László Pali, hogy utánanézz, megnézi, hogy milyen lehetőségek vannak, és ha mi odamegyünk, akkor nekünk adja. Na, mi gyűlést hívtunk össze, és emlékszem, hogy öt példányban írtuk meg a jegyzőkönyvet, hogy a magyar tagozat leválunk, elmegyünk, és új iskolát alapítunk a pártkabinet épületében. Jöttem nagy boldogan haza az iskolából, László Pali éppen szállt ki az autójából a mostani csendőrség előtt, - Istenem be kár, hogy, azt az épületet nem mentették meg – a volt városi vendéglő előtt, ott a parkolóban kiált, hogy: „Erzsike, Erzsike – azt mondja –, tiétek az épület, megkaptátok.” És akkor megkaptuk az épületet. Elmentünk megnézni, hát valóban az előcsarnokban a könyvekből rakott nagy máglyának a maradékai – ez január 24. környékén volt –, a vízcsapok leszakadva, az adóvizuális eszközök ellopva, a szőnyegek, minden ellopva, íróasztalok feltörve, ajtók letörve. Tényleg, katasztrófa volt, de mi azt mondtuk, elvállaljuk. Összehívtam a szülőket – én most is lúdbőrös vagyok tőle –, száz szülő

jött be dolgozni. Az a lelkesedés, ahogyan dolgoztak ott az emberek, az asztalosok a bútortozatot, az ajtókat, a vízgázszerelők a vizesblokkokat, a vécéket, a kőművesek a falakat... Volt a nagy százas terem – ahol nagy gyűléseket tartottak a dísztermen kívül – falat húztak bele, hogy legyen két osztályterem belőle, mert nem volt sok terem abban az épületben, hogy mi a magyar tagozat két váltásba beférjünk. Egy hét alatt rendbe tettük. Minden vállalat – akkor még a vállalatok működtek –, minden vállalat, amivel csak tudott, segített. Olyan gyönyörű munka folyt.

– *Ehhez kellett a szervezés is!*

– Hát, kellett persze, s kellett a jó emberek, akik látták, hogy ha ekkora lelkesedéssel csináljuk, hát akkor hogyan segítettek volna. Az az igazság, hogy a 3-as ipari líceumban működő 11-es iskolának a szülői bázisa többnyire tehetős emberekből állt, sok ügyes magyar szülő volt, akik jó helyen dolgoztak, szakmunkások, vagy vezető beosztásban, és segítettek. Egy lejbe nem került nekünk az a munka, hogy iskolává varázsoltuk a pártkabinet épületet. És a kollégáim! Mindenki, mindenki olyan lelkesen segített, és olyan szépen berendeztük az iskolát, olyan ügyesen, hogy február 24-én, ha jól emlékszem, először bejöttek a kicsi osztályok, az egy–négy osztály, s amikor minden osztály szépen rendben volt, akkor az öt–nyolc osztály is. Sose felejttem el, a kollégáimat megkértem, hogy mindenki az osztályát, amit átad, gyönyörűen takarítsa ki, az asztalon hagyjon egy kis terítőt, és – sose felejttem el –, egy cserépvirágot, cineráriát, azt vásároltunk. Ezt így végigvittük a kollégákat, hogy Zoia – akkor még ő volt ott az igazgató – így vegye át a termeket, hogy ne hogy a végén azt mondják, hogy a magyar tagozat kijött, és otthagya a romjait, mocskait. Mi pedig a gyerekekkel, az öt–nyolc osztállyal szépen kézenfogva hordtuk le a könyveket, az én szaktantermemből a sok könyvet. A magyar könyveket mind

elhozhattuk, és hoztuk, és bevonultunk a pártkabinetbe. Felemelően szép történet, felemelően szép volt, igen.

– *És akkor elindult itt egy hosszú, több éves karriered?*

– Hát, '98-ig. 2000-ig, mert '98-ban ugyancsak lemondtam – mind-egy, én mindig lemondtam mindenünnen. És akkor 2000-ig még visszajártam tanítani a csángó gyermekeket.

– *Akkor ezt az időszakot kicsit korszakoljuk.*

– Igazgatója voltam az iskolának '90 januárjától '98 június végéig, július elsejéig. Két négyéves ciklus. Ki voltam nevezve 2000-ig, de '98-ban nagyon ki voltam merülve, nagyon-nagyon. Amikor én ugye igazgató lettem, és nekifogtunk a magyar iskola megteremtésének, hát akkor a nullából kellett az iskolát megteremteni, minden szempontból, mi mindent – hogy is mondjam... – rendszabályzatot, tanulók tanácsát... Abban az időben, amit csak tudtam olvasni, mindent elolvastam arról, hogy hogyan alakítsunk mi egy olyan magyar iskolát, hogy az gyermekközpontú iskola legyen, hogy új szellemiségű legyen, ahol lehetőséget tudunk adni mindenkinek arra, hogy kiélje pedagógusi kreativitását. De a gyermekközpontúságot vettük alapul, azt, hogy a gyermekekért dolgozunk. De közben igyekeztünk úgy szervezni az iskolát, hogy egy sajátos arculatú – hogy mondjam – korszerű iskola legyen.

– *És akkor vettétek fel a nevet is.*

– Március 2-án felvettük a József Attila nevet. Az elsők voltunk nemcsak a megyében, a városban, az országban is a névadással. Sokat gon-

dolgoztunk azon, hogy milyen nevet vegyünk fel. Emlékszem, mind ilyen történelmi személyiségek nevét vázoltuk fel, de a városon is végignéztük, hogy közel legyen valahogy a városi történelemhez, hagyományokhoz. De tudtuk, hogy Petőfi Sándor nevét a Petőfi Iskola veszi fel nyilván, Márton Áron nevét a Márton Áron Gimnázium, akkor nem tudom, Kájon... Tehát minden név számításba jött, de úgy gondoltuk, hogy nekünk abból nem jut, mert mi vagyunk a legfiatalabb iskola, mi kicsit szerényebben, másfelé kell gondolkozzunk. Nekem József Attila volt a kedvencem. Azt mondtam, hogy ő, mint költő, mint ember is megélt csalódásokat, de hitt mindig a jóban, a szépben, és a szabadság és a testvériség eszméjében, az emberség eszméjében. A maga csalódásaival, küzdelmeivel együtt egy olyan értéket képvisel, hogy nekünk a költészete, embersége példaértékű lehet, s ha az ő szellemiségét fogjuk képviselni, akkor bennünket ez csak erősíteni fog. És akkor megtaláltam ezt a szép kétsorost, hogy „*ahol a szabadság a rend, mindig érzem a végtelent*”. Ez lett a mottónk, a szállóigénk, ezt írtuk ki az iskola falára, és akkor így felvettük a József Attila nevet.

– *Tehát akkor itt megint volt egy hosszú periódus, nyolc év, amíg igazgató voltál. Hát ez egy elég hosszú és eléggé különleges időszak is, mert tényleg, ahogy mondtad, teljesen az alapoktól kellett indulni. Új világ, új típusú gondolkodás, új típusú iskola. Mit emelnél ki ebből az időszakból? Mi volt a legfelemelőbb, mi volt a legnehezebb? Mert ahogy mondtad, a végére igazán kimerültél...*

– Az elején az volt a legnehezebb, hogy a kollégák elfogadják, hogy ne utasításra cselekedjenek, hanem mindenkinek meg van engedve, hogy a maga tehetségének és elhivatottságának megfelelően végezze a dolgát. Sose felejttem el, volt egy kollégám – hát elmondhatom, Isten nyug-

tassa békében, Imets Dénes –, a zenét ő tanította, és azt mondta: „Drága Erzsike, a maga angyali demokráciájával olyan nehéz – azt mondja –, mondja meg mit kell csinálni és megcsináljuk.” Mondom: „De miért mondjam meg, hát meg tudják csinálni. Hát azt, ami a zenéhez tartozik. Zenésítse meg a József Attila Szállj költeményét, mert jön a nagy avatónk, és akkor azt fogjuk énekelni. Az lesz az iskolánk a himnusza.” „De hát ezt lehet csinálni?” „Miért ne lehetne? Lehet.” Nehéz volt, hogy mindenki megértse, hogy önállóan, a maga tehetségének megfelelően dolgozhat. Akinél láttam, hogy ez egy kicsit nehezebben megy, akkor én abban őt erősítettem, segítettem. Ha pedig láttam, hogy tud szárnyalni, repülni, tele van ötlettel, akkor hagytam, hogy csinálja, repüljön, szárnyaljon. Ez volt a legnehezebb, ez a szemléletváltás. Nem mindenki tudta elfogadni azt, hogy tehetem, tehetem.

– *Mert megszoktuk, hogy nem lehet!*

– Igen, megszoktuk, hogy utasításra cselekszünk: ha kérik, megcsináljuk, ha nem kérik, hát miért csináljuk? Örökké az volt a vád ellenem, hogy még mit talál ki, mert már bele vagyunk fáradva. Mondom: „Lehet, hogy ti bele vagytok fáradva, de a gyerekek nincsenek. A gyerekek szeretik, a gyerekek elfogadják.” Nekünk iskolarádiónk volt, iskolalapunk volt, a *SuliLapo(c)ska*. Tehát iskolalapot létesítettünk, iskolanapokat szerveztük, a költészet napján mindig József Attila napok voltak, versmondó versenyek, nem csak iskola szinten – vagyis az elején, iskolaszinten, városszinten, utána eljutottunk, hogy körzeti és megyei szinten is megszerveztük. Ez volt az elején nehéz nekem, hogy ezt a kollégák elfogadják. Aki ilyen, hogy is mondjam, tényleg nagy-nagy elhivatottsággal volt pedagógus, annak ezt nem kellett mondani. De a másíknak kellett, a másíknak nehéz volt, hogy ne feladatot teljesítsen, mert hát a feladat

az az övé, azt ő kell, kitalálja, és a gyermekkel megoldja. A legnehezebb az volt, amikor '90. szeptember elsején megérkeztek a moldvai gyerekek. Na, aztán az kegyetlenül nehéz volt.

– *Igen, ez a te pályádban egy elég fontos momentum. Ebben mi volt a te szereped, ez az egész, hogy alakult ki?*

– Ez egy nagyon érdekes dolog volt. Mondom, engemet a feladatok inkább megkerestek, minthogy én kerestem volna őket. '90 januárjában megalakult az iskolánk, tartottunk egy gyönyörű szép avatót, mindent ragyogóan befejeztünk, felvételin nagyszerűen szerepeltek a gyermekeink. Majd hívott Beder Tibor – ő volt a főtanfelügyelő –, hogy menjek be '90. szeptember 9-én a Tanfelügyelőségre, mert nagyon fontos mondanivalója van. Indítottuk a '90–'91-es tanévet, és azt mondja Tibor, hogy mit szólnék hozzá, ha moldvai gyermekek jönnének az iskolákba. Így ránéztem, s mondtam: „Tibor, hát én nem mondhatom azt, hogy jó, ez nem egy egyszemélyes feladat, egy egész közösség kell, ezt felvállalja. Visszamegyek az iskolába, és megbeszélem a közösséggel, hogy elfogadjuk-e.” Akkor én már ugye a moldvaiakról tanultam, Márton Gyula professzornál írtam a dolgozatomat, ismertem a könyvét moldvai nyelvjárás román kölcsönszavairól.

– *Egy pillanatra álljunk meg. Ez valami nemzetmentő mozgalomnak a keretében indult el? Konkrétan mit mondtak neked a Tanfelügyelőségen?*

– Azt mondta Tibor, hogy: „Erzsike, bizonyára hallottál te arról, hogy lehetőség nyílna a moldvai gyermekek számára. Mivel Moldvában nincsen magyar nyelvű oktatás, és a gyermekek román tannyelvű iskolába járnak, nagyon kevesen tudnak továbbtanulni, mert nem ismerik a ro-

mán nyelvet. De lehetőségük lenne magyarul tanulni, ha befogadnánk mi itt a Székelyföldön őket és tanítanánk őket magyarul.” Azt hiszem, hogy az RMDSZ és a katolikus egyház beszélhetett erről, tanácskozásaik voltak arról, hogy hogyan segítsék a moldvai gyerekeket. Engemet ezekbe a dolgokba nem vontak be, hát én egyébbel voltam elfoglalva, nem is voltam olyan pozícióban, de behívott Tibor, mert ő ismerte a munkámat már azelőttől, és mondta, hogy ránk gondoltak, hogy mi, a József Attila Általános Iskola befogadnánk-e moldvai csángó gyermekeket magyar nyelvű képzésre. Az ötlet akkor nekem nem volt szokatlan, mert már a sajtóban olvastam erről, hogy a moldvai gyerekekért kellene valamit tenni. Cs. Gyimesi Évának, sose felejttem el, az akkori *Utunkban* megjelent egy nagyon szép írása, egy moldvai csángó kislány levele a dirigintá-jához, amelyben leírja a kislány román betűkkel magyarul, hogy ők milyen nehéz helyzetben vannak, hogy otthon nem tanulhatnak az anyanyelvükön, és hogy nekik ez milyen sok nehézséget jelent. Egy nagyon fájdalmasan szép, szomorú írás volt. Gyimesi Éva nem véletlenül közölte a kislány levelét. Az ő szövegére nem emlékszem, de akkor erre ő felhívta a figyelmet – mert akkor ő az RMDSZ-ben komoly szerepet vállalt, funkciója volt. Ezt az írását Évának ismertem, mondtam is Tibornak, hogy én ismerem, hogy: „én a moldvaiakról tudok, de ez egy nagyon komoly feladat, ha felvállaljuk. Én a kollégáimmal meg kell beszéljem.” Azt mondta: „Bízom benned Erzsike, hogy rá tudod hangolni őket, s akkor majd értesíts, hogy el fogjátok-e vállalni.” S akkor én visszamentem az iskolába, 11 óra tájéka volt – ezeket azért tudom ennyire mélyen, mert ezek nagyon fontos dolgok voltak –, visszamentem, s mondom: „Kollégák, ne menjete el, mert nagyon fontos megbeszélni valónk van.” S hamar leültem az irodába, s írtam fel pontokban, hogy akkor hogyan vezetem föl, hogy mindenkit egy kicsit ráhangoljak érzelmileg is, ne csak tényszerűen mutassam be, hogy ezt a feladatot kap-

tam én Bedertől. Azt akartam, hogy legyen benne, hogy mi vállaljuk ezt fel. Szedegetem pontokba a dolgokat, s egyszer jön a takarítónéni, s azt mondja: „Igazgatónéni, tessék jönni, mert valami romános viseletben álló emberek várják itt a kapuba.” Kimentem, tizenhét moldvai csángó szülő állt ott a kapuban, tizenhét.

– *Ők már tudtak róla?*

– Abszolút! Meséljem tovább! Ott álltak az asszonyok népviseletben, karincával ügyesen, fejkendősen. A férfiak rendes pantallóban, az ingeken viszont látszott, hogy csángó, de az asszonyok népviseletben voltak. Ezért mondták, hogy romános viselet. Ott állok, jó napot, jó napot. „Kend-e Borbáth Erzsike?” Mondom: igen. Ez Csernik Maric néni volt Lujzikalagorból. Azt mondja: „Azért jöttünk, hogy megnézzük a münk kölykeinknek az iskolát.” Ott álltam a lépcsőn s alig találtam szavakat. Mondom, így magamhoz tértem, s mondom: „Na jó, jöjjenek be a díszterembe.” Behívtam a díszterembe, ott a lépcsőn nem volt mit szövegeljek. Behívtam a díszterembe, Csernik Maric néni volt a szóvivő, s azt mondta, hogy ők úgy tudják, hogy ebben az iskolában fognak tanulni a gyerekek. Beder Tiborék ezt eldöntötték. Ők a hajnali órákban érkeztek meg Szeredába, mostanig keresték a József Attila Iskolát – ezen a néven, hogy József Attila Iskola még a város köztudatába nem volt beépülve, ha azt mondták volna, hogy a pártkabinet iskolát keresik, mindenki tudta volna, de a József Attila Iskolát nem tudták. De nagy nehezen aztán valaki odairányította, s megjelentek, s azt mondták, hogy nekik azt mondták, hogy ebbe az iskolába fognak jönni szeptember 15-től a gyerekeik, és hogy ennek nagyon örülnek. Hát az én barátságom az megvolt egyből, rögtön olyan bizalmasan beszélgettünk. Egyből az volt a kérdésük, hogy hol fognak lakni a gyerekek. Hát mondom: nem tudom. Mondom:

„Tessenek várni, hozok egy lapot s felírom a kérdéseiket.” Hoztam egy lapot, írtam: hol fognak lakni a gyerekek, ha ide jönnek az iskolába, ki fogja kifizetni a bentlakási költségeiket, mert ők nagycsaládos szülők, vagyis sokgyerekes családból jönnek a gyerekek, s nem tudják kifizetni. Akkor, ha elvégzik az iskolát hol fognak továbbtanulni, mert ha a nyolcosztályt nálunk végzik el, akkor Moldvába nincs, ahogy visszamenjenek, itt kell, folytassák tovább a tanulmányaikat. Ha azt is bevégzik, akkor hol fognak dolgozni. Komoly kérdések. Nagyon alapos, komoly kérdések. Mondom: „egy kis türelmet kérek”, visszamentem az irodába, felhívtam Bedert. Mondom: „Tibor, hát megjöttek a szülők.” Ő elfelejtett nekem szólani.

– Ez azt jelenti, hogy ő téged ugyan felkért, de már az ügy úgy volt beindítva, mintha te már válaszoltál volna...

– Őt értesítették, hogy megjöttek a szülők, és hogy Borbáth Erzsike még nem tud róla. Ezért hívott ő be. Akkor elmondta, hogy Eigel Ernő a Márton Áron Gimnázium bentlakásába befogadja őket, a bentlakási költségeket a katolikus egyház föl vállalta, a továbbtanulás, azt mondja, Szeredában megoldható, akkor még a gyárak mind megvoltak, tehát elhelyezkedés, azt mondja, akár Csíkszeredában, akár Moldvában, meglesz. Na, én visszamentem, mindezt a szülőknek elmondtam. Azt mondták, akkor jó, örülnek, szép iskola, jó, nagyon kedves, minden, de menjek el a bentlakásba is velük. Erre visszaszóltam a kollégáknak, hogy: „Gyerekek a gyűlést holnap tartjuk meg, mert nekem most fontos feladatom van, el kell menjek, hazamehetek.” Hazamentek ők és én mentem a bentlakásba. Eigel már tudta persze mert Tiborral együtt volt ott az RMDSZ-ben az oktatási vonalon, és várt már minket. A szülők, mikor meglátták azt a csodás épületet... Fel se tűnt nekik a távol-

ság, hogy a József Attilától milyen hosszú az út Márton Áronig. Nekem feltűnt, de nekik nem... Ámuldoztak, hogy milyen szép épületben fognak bentlakásban lakni. Megmutatta Ernő a hálótermeket – akkor még megvolt a bentlakása a Márton Áronnak –, nagyon kedvesen fogadta őket, nagyon barátságosan. Amúgy is az volt Eigel Ernő, nagyon kedves ember volt. A szülők meg voltak elégedve, és azt mondták, hogy na jó, akkor a háromórás vonattal mennek is haza és szeptember tizenötödikére hozzák a gyermekeket. És azzal le volt rendezve. Én az iskolába nem mentem már vissza, mert mondtam a kollégáknak, hogy menjenek haza. Fáradtan hazamentem és másnap összehívtam a gyűlést. Elmondtam a kollégáknak, hogy: „Gyerekek, nekem nem volt lelkem visszautasítani ezeket az embereket. Én nem tudtam megtenni, nem volt lelkem azt mondani, hogy ne tessenek haragudni, menjenek haza, és majd egy-hét múlva jöjjenek vissza, mert elmondták, hogy Lujzikalagorból, Magyarfaluból, Külsőrekecsinből, Pusztinából vannak, képviselik az ottani családokat. Nem volt lelkem. Mondom, gyerekek, én...”

– Arra kíváncsi vagyok mégis, hogy ha ilyen sokan eljöttek a szülők, akkor ez meg volt szervezve, ez nem csak úgy eszükbe jutott spontán, hogy na, gyerekek, menjünk fel Szeredába?

– Valaki megszervezte. Meg volt ügyesen szervezve. Tiborék benne voltak. Ők komolyan gondolták, hogy ez egy nagyon szép ügy, egy nagyon jó ügy, és nemcsak hozzánk jöttek akkor, szeptember elsején, hanem mentek Keresztúrra, mentek Sepsiszentgyörgyre, mentek Kovásznára, mentek Szentkeresztbányára, Udvarhelyre, sok iskolába. Nagyon sokfelé mentek a gyermekek.

– Mit gondolsz, hogy itt Szeredában miért pont téged néztek ki erre a feladatra? Ha belegondolunk, egy kicsi iskola volt, induló iskola. Még lehetett volna arra is gondolni, hogy a kapacitása nem elegendő...

– Abszolút a személyemből fakadóan. Tibor a személyemből fakadóan választott ki engemet. Mi ezelőtt már dolgoztunk együtt a pionírtanácsnál. Jó hangulatban, jó tevékenységeket szerveztünk, s ő úgy gondolta, hogy nem hiszi, hogy Erzsike visszautasítja. Én ezt így gondolom, de nem beszéltünk így különösebben róla.

– Ahogy a történetet ilyen részletességgel elmondtad, én is úgy gondolom, hogy téged kimondottan a személyed miatt választottak, a szakmai, oktatói, emberi előzmények miatt...

– Igen! És az iskolának a megalakítása, és annak a szellemisége, abszolút innen fakadhatott, hogy Tibor rám gondolt. És akkor szeptember 14-én meg is érkeztek a gyerekek, egy nappal előbb. Még azt elmondom, hogy amikor megérkeztek, s végignéztem rajtuk, hogy mindenki szépen, főleg a kislányok felöltözve, az édesanyjuk, akinek volt otthon magas sarkú cipője, azt húzta fel, ha volt szűk szoknyája, azt vette fel. Én végignéztem rajtuk, s gondoltam: édes jó Istenem, ha ezek holnap megjelennek így az iskolában, mit fognak a többiek szólni? Tudtam, hogy a Gyermekotthon kapott nagyon sok ruhát. Felhívtam a Gyermekotthont, és mondtam, hogy: „tizennegyedikén megérkeztek a gyerekek, holnap megnyitó van, nem tudnátok-e ruhákkal kiségetni?” „Gyertek, minden gyerekkel! Hozzanak necceket, és azt visznek magukkal, amit akarnak.” Kimentünk, mindenki kiválasztotta magának a farmert, a ruhát, a blúzot, a pólót, mindent. Egynek én választottam ki, a lányiki Lakatos Istvánkának, mert ő csak 15-ére jött meg, de ne-

kem már volt névsorom. Másnap normálisan felöltözve megjelentek az iskolában. Olyan szép visszaemlékezéseket írtak a gyerekek erről, hogy milyen szép volt, amikor megjelentek az iskolában. Így kezdődött. Jött harmincnégy gyerek, amiből huszonnégy nyolcadik osztályos volt, a többiek öt-hat-hét osztályosok. A kollegákkal tanakodtunk, hogy mit csináljunk. Volt három nyolcadik osztályunk párhuzamosan és azt mondtuk, hogy osszuk el a nyolcadikosokat, minden osztályba jusson, mindenkinek legyen csángó gyermeke. Akkor, sose felejttem el, Deme-ter Kati kolléganőm azt mondta, hogy: „Erzsike, nem lesz jó, ha a nyolcadikosokat betesszük. Hát, ábécével kell kezdeni. Hát, nem tudnak se írni, se olvasni magyarul. Hát, hogy fogjuk megcsinálni? És a többiek szintjén kell tanítani! Az órán nem a csángó gyermekek szintjén fogunk tanítani.” Elhatároztuk, hogy külön nyolcadik osztályt alakítunk, a többieket elhelyeztük. Hogy nagyon jól döntöttünk. Én a magyart vállaltam el. Már ugye, mint igazgató, csökkentett órarenddel dolgoztam, s a kollégáimat nem nyomoríthattam meg ezzel, mert ugye ők tantárgyversenyekre, s felvételire, s mindenre készültek, kellett végez- zék a dolgukat, és akkor az első évharmadban én megtanítottam írni, olvasni őket. Az egyszer biztos, hogy rengeteg magyar órát tartottam nekik. Heti két plusz magyar óra volt a kötelezőn kívül, plusz még minden lyukasórán ott voltam. Utólag, mikor találkoztam velük, mondták: „Hogyha, a tanárnő tudta volna, hogy hogy haragudtunk, hogy mikor lyukasóra volt, állandóan jelent meg. Állandóan.” Na, mindegy. És akkor év végén ügyesen felvételiztek. Ebben az osztályban végzett Gabor Felicia, aki írta a *Csángó élet* című könyvét, olyan szép verseket. Oh, any-nyi kiváló gyerek lett ebből az osztályból, hogy csoda. Orvos is lett, ta-nár, minden. Elvégezték, továbbjutottak! De akkor elhatároztuk, hogy nyolcadik osztályt többet nem vállalunk. A következő évtől meghir-dettük Moldvában, hogy fogadunk minden évben harminc hetedikes

gyereket. Miért választottuk a hetedikeseket? Öt-hatodikosokkal megtapasztaltuk, hogy még a családhoz való kötődés nagyon erős, nagyon nehezen viselik a távollétet. De a hetedikesek már szabadságharcban vannak a szülővel, mindenkivel, tehát ők már vágnak kirepülni, jobban viselik ezt. És akkor fogadtunk hetedikeseket. 2000-ig csináltuk ezt úgy, hogy minden évben fogadtunk harminc hetedikest, amiből lett aztán harminc nyolcadikos, és minden évben volt nekünk 54-60, ilyen körül, gyermeklétszámunk. Úgyhogy minden évben jöttek a gyerekek. Hetedik osztályban kezdtük keményen, az első évharmadban volt a magyar nyelvtanítás, nem a tananyagot tanítottam, csak meséltem a tananyagról. Meséltem. És nyelvtan, vagyis írás-olvasás tanítás folyt. Mondókázással, népdallal, ahogy csak bírtuk, hogy minél hamarább megtanulják az írás-olvasást, a szókincsük is gazdagodjon.

– *Beszélni mennyire tudtak?*

– Ők a moldvai tájnyelven ügyesen beszéltek, mindenki a saját falujának nyelvét, nyelvjárását beszélte. Tehát nekik az, hogy menek trinnel haza, természetes volt. Nekünk pedig se a masint, se a trint nem volt nehéz megérteni. Aztán én megtanítottam, hogy a menek trinnel lesz a menek vonatval. És azt mondhatjuk úgy is, hogy vonattal. Melyik könnyebb: vonat-val vagy vonattal? Látod-e? Akkor gyakoroltgattuk, még mással is, például, hogy szekérrel, szekérvel, és így tovább. És akkor kérdeztem óra végén, hogy: na, melyik könnyebb, és azt mondták a vonatval, pont. Így gazdagodott a szókincsük, a beszédkésztségük. Hetedik, nyolcadik osztály végén egyenlő szinten versenyeztek a székely gyerekekkel. Tantárgyversenyen is részt vettek, egyenlő szinten. A felvételi? Hát a Segítő Máriába, a Márton Áron Gimnáziumba jutottak be. A Művészeti Líceumban végzett Iancu Laura. Figyeltünk arra is, hogy

kinek miben van tehetsége, és az olyan gyerekeket, amelyiken éreztük, hogy tanulási, irodalmi vagy művészi tehetsége van, abba az irányba irányítottuk, de amelyiken úgy éreztük, hogy nehezebb lenne ezzel megküzdeni, azok mentek a szaklíceumokba. Volt olyan, aki elvégezte a szaklíceumot, és utána egyetemre ment, mert addigra már úgy megerősödött, az önbizalma is, hogy elvégezte az egyetemet. Képzőművész van, költő van, író van, orvos van, néprajzkutató, szakember, minden van közöttük.

– Akkor ezt egyértelműen egy sikersztoriként éled meg?

– Sikersztoriként élem meg. Nagyon komoly, nagyon komoly munka volt. A kollégáim az elején... Megbeszéltük komolyan. Azon a gyűlésen, amikor mondtam, hogy nem volt lelkem visszautasítani őket, egy nem volt, aki azt mondta volna, hogy nagyon rosszul tetted Erzsike. Fölvállalták lelkiismeretesen, és akkor úgy oldották meg a tanítást, hogy az elején, az első évharmadban két nyelven oktattak: először a szerzett ismereteikre alapozva románul, majd fokozatosan, szépen kezdték a magyar szaknyelvet, s a magyar magyarázatot bevezetni. Nyolcadik osztályban már teljesen magyar nyelven folyt a tanítás.

– Ez – azon túl, hogy a tanításban egy nagyon-nagyon kemény részt vállaltál – igazgatóként milyen plusz feladatokat, nehézségeket, problémákat okozott?

– Jó, hogy rákérdeztél. Nekünk a szakmai munka nehéz munka volt, de annyi sok szakmai és erkölcsi elégtételt adott ahogy láttad, hogy fejlődik és bontakozik ki a gyermeknek a tehetsége, hogy egy tantárgyversenyen, vagy egy Aki tud, az nyer! versenyen – mert millióegy ilyen

volt nekünk –, vagy versmondó versenyen ott vannak ezek a gyermekek egyenlő szinten. Hát ez nekünk szakmailag sok-sok örömet okozott. Ellenben egy év után jöttek a bajok: nincs, aki a bentlakási költségeiket kifizesse, mert ugye jött az elején huszonnégy, a következő évben jött harminc, a következő évben megint harminc, nőtt a számuk. Közben mentek tovább középiskolába, utána, aki nagyon ügyes volt, ment az egyetemre. Hát a költségeiket valahonnan kellett volna fizetni. És akkor jöttek a telefonok, hogy: „Igazgató néni, a bentlakási költségeket a gyerekeknek ki fizeti?” Hát mondom: nem mi, nem mi. Elmentem Bederék-hez, hogy elmondjam, hogy nincsenek a bentlakási költségek kifizetve, meg kell oldani! Hát, azt mondja Tibor, a katolikus egyház? Akkor összehívta... Györgydeák Lajos papbácsi nagyon sokat segített, vitte őket Menaságra, ott volt pap, mindenfelé. Amit csak lehetett, mindent megtett értük, de hát ő is egyedül volt. Vagy Borbély Gábor esperes úr – Isten nyugtassa, meghalt – minden vasárnap kihirdette a templomba, hogy ebédhez elvihetik a csángó gyermekeket, és akkor ilyen baráti kapcsolatok alakultak ki a családokkal, a gyermekekkel. De a pénz... És akkor Tibor azt mondta, hogy: „Erzsike, lesz egy nagy RMDSZ nem tudom milyen vezetőségi gyűlés itt Szeredában, és menjél el arra, és mondd el a problémákat.” Ez úgy is történt. Elmentem erre az RMDSZ-gyűlésre, ott volt a prefektúrának a gyűléstermében, 11-kor elkezdődött, s végighallgattam mindent – sose felejttem el, Borbély László mellett ültem, akkor még nem volt akkora nagy funkcióban. Szóval végighallgattam a nagygyűlést, már délután volt, de még semmi szó nem esett a csángó gyermekekről. És egyszer látom, hogy mindenki pakolja össze a papírjait. Mondom: a csángók? Hát én azért jöttem ide. Felállok, mondom: „Elnézést kérek, elnézést kérek, el kell mondanom, hogy én azért vagyok itt különben, mert itt vannak a moldvai gyermekek, ennyi és ennyi – pontos adatokkal mentem –, és a bentlakási költségeiket nincs, aki kifi-

zesse. És akkor hogyan oldódik meg tovább a moldvai gyermekeknek a székelvöldi oktatása?” Akkor így rám néztek, s erre Katona Ádám, Udvarhelyről, ezeket a neveket nem fogom elfelejteni, feláll, és azt mondja: „Asszonyom, nálunk is vannak Udvarhelyen gyerekek. Tessék elmenni a kisvállalatokhoz, a vállalkozásokhoz, vannak elegenden már Szeredában s pénzt gyűjteni.” Igen, igen, bólogattak, igen, igen, hát vannak civil szervezetek, vállalkozók, a vállalkozóktól lehet pénzt gyűjteni. Összecsomagoltak, s elmentek. Sírva jöttem haza.

– *Otthagytak téged a problémával?*

– Igen, ott. Akkor én tényleg elmentem, egyik vállalkozótól a másikig mentem. Sose felejttem el, Vorzsákék, nagyon rendesek, nagyon rendesek voltak, nem is tudom, hány gyermeket vállaltak el. A Riehen Egyesülethez tízet vállaltak el. Már nem is tudom kikhez mentek. Voltak, akikhez ismeretségi alapon, de mindenki súgott is valamit, hogy ehhez is elmehetsz, ahhoz is elmehetsz... Ki egyet, ki kettőt, ki tízet, ki hármat, valamennyit felvállalt és akkor így összegyűlt arra az évre, hogy minden gyereknek a bentlakási költsége le volt rendezve. Akkor kezdett elmenni a hírünk, hogy milyen komoly munka folyik, és akkor Magyarországról is kezdtek segíteni. Aztán 93-ban belépett a magyar kormány. Mikor meghallották, hogy mi milyen küszködéssel vagyunk nyakig, akkor elhívtak egy gyűlésbe, és azt mondták, hogy felvállalják teljesen a bentlakási költségeket, csak akkor mindenkit értesítsek le, hogy a magyar kormány felvállalta ezt. Mindenkinek megírtam a köszönőlevelet: köszönöm szépen, ha akarnak támogatni tovább, akkor ilyen nyári táboroztatásokra, kulturális rendezvényekre, ruházatra, vagy amire gondolják, támogathatnak, de a bentlakási költségek ki vannak fizetve. És akkor volt, aki azt mondta, hogy jó, továbbra is támogatjuk – kisebb ösz-

szeggel, természetesen, s volt aki becsületesen megírta, hogy elég sok rászoruló van még a világban, másnak adják a támogatásukat. Akkor létrehoztuk az iskolában a Domokos Pál Péter Alapítványt – nem akartam, hogy mi legyünk, de senki nem vállalta el –, harmadik nekifutásra tudtuk végre megszervezni, hogy legyen alapítvány. Ferenczes Pista lett a tiszteletbeli elnöke, Györgydeák Lajos volt a rendes elnöke, és én az ügyvezető elnök, akire minden rászakadt. Ezt csináltam egészen 2003-ig, amíg a csángószövetség átvette. Igen. Úgyhogy nem véletlen, hogy majdnem belehaltam a végén, idegileg majdnem belehaltam.

– *Gondolom, hogy ebben az igazgatói periódusban számodra ez volt a legnagyobb nehézség.*

– A pénzügyi oldala ennek. Ezt az egészet az iskola könyvelőnöje könyvelte. Az egyik kolléganőm, aki benne volt ebben az alapítványban, ő a titkári részét vállalta, névsorokat, levelezést, ügyesen velem együtt csinálta. Na, mi csináltuk! Volt nagyon jó bentlakásunk – ne felejtsem el, mindig kimarad –: az Erdélyi Fiatalokért Alapítvány a Tudor negyedben megvett egy tömbházat és átalakította azt kimondottan a csángó gyermekeknek. Az volt az első bentlakásunk – aztán a Márton Áron nem működött tovább, messze is volt –, oda beköltöztek a gyermekek ’92-ben. Oda is kiváló nevelőnők kerültek. Nagy gondom volt – nem akarok dicsekedni –, de nagy gondom volt arra, hogy jó nevelőnőket találjak. Érettségivel volt a nagyrésze, többnyire ismerősök. Olyan volt, emlékszem, hogy amikor megalakult a mi iskolánk, érettségivel tanítottak nálunk, mert az elején a mi iskolánkba nem volt mindenki szakképzett tanár, nagyon sok a magyar tagozaton érettségivel tanított. Akkor őket nem bocsátottuk el, amikor szakembereket kaptam, hanem a bentlakásba nevelőnek felvettem. Ragyogó munkát végeztek, nagyon szépen

dolgoztak. És akkor, ha kellett váltani, akkor ugyancsak odafigyeltünk, hogy ti választotok, olyant, aki megfelel. És akkor úgy a bentlakásban szép munka folyt.

– *Ez meddig is tartott?*

– Ez ment '98-ig.

– *Addig voltál igazgató...*

– Igen. '98-ban lemondtam, mert már nem bírtam az igazgatást és a moldvai gyermekek ügyét is intézni. Együtt nagyon sok volt, és akkor lemondtam az igazgatásról. Eljöttem karkedvezményel nyugdíjba, mert azt mondtam, hogy vissza nem megyek tanítani. Csak volt két osztályunk, moldvai gyerek, nyolcadikosok, és azt mondtam, hogy azokat 2000-ig kiviszem, ha már én kezdtem nekik a magyart tanítani, Nem, hetedik nem is volt, nyolcadik osztály volt. Igen, igen, nyolcadik osztály volt, úgyhogy igen, velük abban az évben befejezem. Majd átvette a csángó gyermekek általános iskolai oktatását Berszán Lajos atya Felsőlokon. Átadtuk neki, és a József Attila Iskolában megszűnt teljesen. Az igazgatást átvette Veres Emőke, ő látta, hogy mekkora küzdelem ez, hogy nem csak annyi, hogy köszönjük szépen és a világ beszél rólunk, hogy milyen ügyesek vagyunk, hanem látta, hogy mennyi munkával jár. Aztán Emőke beindította a matekosztályt, és akkor erre ment rá a József Attila, kimondottan a matek-informatika oktatásra, s utána a Step by Step-re, s a csángó gyermekeket kihagyták. De megszerveződött úgy, hogy Berszán Lajos atya átvette Felsőlokra, és ő vitte tovább. Igaz, hogy nem fogadott szót nekünk. Mondtuk neki, hogy hetedikes gyerekeket tessék fogadni, hetedikről szépen fölzárkóznak, és ott érettségiznek. De

a pap bácsi első osztálytól tizenkettedik osztályig mindenkit befogadott. Az eredmény az lett, hogy egy pár év múlva megszűnt. Egy darabig ment úgy, ahogy, aztán megszűnt. Aztán 2000-ben beindult Moldvában a magyar nyelv oktatása iskolán kívül, Hegyeli Attila odament és vállalta ennek a megszervezését. 2002-től bevitték fakultatívan az iskolába is, kezdetben Klézsén és Pusztinán, aztán fokozatosan Magyarfaluban, Rekecsinben, Lábnyikban, mindenfelé, és akkor az igény, hogy eljöjjenek ide általános iskolába, már nem volt olyan nagy. Ők nem is tartották fontosnak. Én nagyon fontosnak tartottam volna, sőt javasoltam, hogy itt Csíkszeredában megvan a jó hagyomány, a tapasztalat, és hogyha már nem akarják a József Attilában tovább ezt csinálni, a Segítő Máriában van öt–nyolc osztály, ott alakítsunk egy hetedik osztályt. Milyen szép lenne a Szűzanya oltalmában a moldvai gyerekekkel tovább folytatni ezt az oktatást, hetedikről kezdődően, s utána menni a középiskolába. De nem volt igény rá, nem akarták, azt mondták, elég kilencediktől. Hiába mondtam, hogyha kilencedikben egy fakultatív oktatással jön ide a gyerek a biológiát, földrajzot, kémiát, matekot, hogy fogja kilencedikben megérteni? Nagyon nehéz volt, borzalmasan sok kudarcélményük volt a gyerekeknek is, személyiségsérülésük nem. Csíkszeredában ma is folytatódik a program a középiskolás moldvai diákok számára. Van egy nagyon szép bentlakásuk, a Csángó Kollégium, amely a magyar kormány támogatásával létesült és működik kiváló körülmények között, korrepetáló tanárok segítségével tanulnak. Nagyon fontosnak tartják a csángó népi kultúra éltetését, részt vesznek a Csángó Nap szervezésében, különböző rendezvényeken Moldvában és Csíkszeredában.

– Tehát azt az ötletedet, ami sok szakmai tapasztalatból származott, nem vették figyelembe?

– Semmit nem fogadtak meg, abszolút semmit. Semmit nem vettek figyelembe. Hiába magyaráztam, hiába.

– *Ebben a korszakban mit tartasz a legfontosabbnak, a legsikeresebbnek? És mi az, ami a legnehezebb volt?*

– A legnagyobb sikernek a csángó gyermekeket tartom. Ők szereztek nekem a legtöbb szakmai és erkölcsi elégtételt. Sok gyerek tényleg valósággal kirepült, kibontakozott. Nagyon sok szép dokumentumot őrzök tőlük, amelyekben kifejtik, hogy ők egyetemet végezhettek, hogy milyen sokat jelentett az, hogy ők itt nálunk nem egy merev oktatásban részesültek, hanem emberi és szakmai nyitottságban, hogy valóban kirepültek, így mondták, kirepültek. Ezért lett annyi ügyes ember. Laura, például ő is, és Felicia, vagy Tampu Ferko, azt hiszem, egyetemen tanít. Most kaptam egy levelet tőle Messengeren, hogy Németországban volt egy egyetemi, nem tudom min. A családjával le van fényképezve, s elküldte, hogy ő mindig szokta vinni a gyermekeit is. A lényeg az, hogy ez volt nekem a legnagyobb szakmai elégtételem. A másik, hogy megalapoztunk egy olyan magyar iskolát, amely tényleg gyermekközpontú iskolaként ment be a köztudatba, és komoly eredményeket tudott felmutatni. Ez volt szakmailag a legnagyobb elégtételem, emberi elégtételem.

– *És akkor mikor is jöttél el nyugdíjba?*

– 1998-ban karkedvezményrel jöttem el. 2000-ig betanítottam, 2000-től ottmaradtam az alapítványnál, a Domokos Pál Péter Alapítványnál segédkeztem tovább, s intéztem a bentlakást. Egészen 2003-ig gondoskodtunk mi a gyerekekről, 2003-ban átvette az egész székellyöldi oktatást a csángószövetség. Akkor mi az alapítványt meg is akartuk

szüntetni, mert azt mondtam, nincs, amiért párhuzamosan működtes-sük, ha ti átvettétek, tudjátok csinálni. De volt egy kiváló amerikai tá-mogatásunk, Fabó László, s neki volt egy szervezete. Összehoztam őket a csángó szervezet képviselőivel, én el is mentem volt, hogy beszéljék meg, mert ugye át akarjuk adni, és akkor a támogatást adják oda nekik. Laci bácsi nálunk volt elszállásolva, és azt mondta: „Erzsike, ha vállalod, jó, s ha nem annyi, mi nem vállaljuk tovább.” És akkor mi vállaltuk to-vábbra is. Azt mondtam a csángószövetségnek, ha ők akarják, hogy mi tovább csináljuk, akkor csak az egyetemistákat vállaljuk. A középiskolát ti rendezitek, általános része nincsen, akiket küldtök, a felelősség a ti-étek. Mi az egyetemistáknak a tandíját vagy az ösztöndíját, kinek mire van szüksége intézzük. Na, azt vállaltuk. És ez ment egészen ez év tava-száig. Mi minden egyetemet végzett csángó diáknak adtuk az ösztöndí-ját. Kezdetben volt 300 lej, aztán lett 400 lej. Most, amikor átadtuk, 500 lej volt a havi ösztöndíj. Most átadtuk az alapítványt törvényesen, szé- pen, ügyvédi, jogi, mindenféle átrendezéssel Timár Karina vezetésével a moldvai csángó értelmiségieknek. Ez nagy boldogság nekem. Átvették volna az itteni magyar támogatók is, de azt mondtam, miért? Hát van már csángó értelmiség! Vegyék át ők, ebből nőttek ki. Karina is ezzel az ösztöndíjjal végzett. Csinálják akkor ők.

– Akkor ez szép lezárás, nem? Megnyugtató, hogy ez az egész nem hullott szét, nem tűnt el a süllyesztőben, hanem megfelelő helyen folytatódik!

– Igen. Karináék átvették az Alapítványt, amely továbbra is az egye-temistákat támogatja, figyelve arra is, hogy az egyetemisták vegyenek részt az otthoni munkában, a nyári tevékenységekben, a táborokban, kedvet kapva az otthoni munkára. Az az igazság, hogy sokan vannak, akik moldvai diákok voltak, Szeredában végeztek, egyetemet végeztek,

és most otthon, a Szövetségben dolgoznak, tanítanak is a különböző falvakban. Van ilyen is, nem olyan rengeteg, de van.

– Na, hát akkor úgy tűnik, hogy ezzel megint lezártál egy hosszú korszakot. Különböző formákban, szerepekben voltál benne, de már egy ideje nyugdíjas vagy. Mindemellett valamiben még benne vagy?

– Az az igazság, hogy az, hogy sikerült átadni a fiatal moldvai magyar értelmiségnek az alapítványt, ez egy óriási öröm a számomra. És remélem, hogy a Jóisten megsegíti őket és továbbviszik azt a munkát, amit annak idején, ha nem is mindig tökéletesen, de legalábbis jó szándékkal végeztünk, szakmai és emberi felelősséggel. Ez nagyon jól esik. Ami fáj nekem ebben az egészben az, soha nem felejttem el, hogy 2002-ben – már a fiatal moldvai értelmiség egy része hazament tanítani. Bilibók Jenő, Sarca Felicia, ahogy mondják, Róka Szilvia, Gyurka Vali, hazamentek Moldvába – és én szerveztem egy tanácskozást arról, hogy a moldvai csángó értelmiség szerepe otthon, hogy tényleg mit tehetnek a megmaradásukért... Elmentem Zoltánhoz, mert ugye jól ismer-tük egymást, a ti tevékenységeketek, és kérdeztem, hogy nem jönne el, hogy tartson egy előadást arról, mert azelőtt olvastam egy tanulmányt tőle, hogy ilyen helyzetben lévő nemzetiségeknek az anyanyelv, a hagyomány, a megmaradást hogyan szervezték meg máshol is, és hogyan kellene itt megszervezni. Mondta Zoltán, hogy nem tud eljönni, de el-mondja nekem, hogy két út van. Egy: ha az alapokból indulnak ki, és belülről, a faluközösségből választott személyekkel, vagy Moldvából kinövő értelmiséggel szervezik meg alulról. Ez egy hosszabb folyamat és nem látványos. Hosszabb, kemény munkával járó, de egy alaposabb munkát felmutató és mélyebben gyökerekre építő eredményt hoz. A másik lehet az is, hogy külső embereket bevonni, minél többet, szak-

embereket, akik bemennek, és bent felelősséggel kezdenek építkezni, de ugyancsak visszanyúlnak a gyökerekhez, az ottani hagyományéltetőkhöz. Ez látványosabb, mutatósabb, és gyorsabb folyamat. Mind a kettő járható: az egyik tehát a nehezebb, hosszabb, de eredményesebb, a másik látványosabb, és az is hozhat eredményt. Én a gyűlésen ezt elmondtam, de mintha meg se hallották volna. Az egész moldvai oktatás arra alapozott, hogy minél több faluban induljon el a magyar nyelv oktatása iskolán kívül, majd az iskolában is a Moldvába hazatért szakképzett értelmiségi fiatalokkal, kívülről jövő szakemberekkel és mindazokkal, akik vállalták ezt a munkát. A jószándék, igyekezet megvolt, de sokan szakképzettség, elhivatottság nélkül nem bírták a nehézségeket, és egy-két év után ott hagyták a programot. Sok faluban állandóan változtak az oktatók, az eredmény pedig ennek megfelelő volt. Tudom, mert 2000-től 2004-ig módszertani szakirányítóként igyekeztem segíteni az oktatási programot. Ma több faluban van olyan oktatókból, hagyományőrzőkből álló csoport, akik szépen dolgoznak, tanítanak, éltetik a hagyományokat, visszatanítják a gyerekeknek a népdalokat, a népzénét, a néptáncot, különböző rendezvényeken, fesztiválokon otthon, a Székelyföldön, Magyarországon népszerűsítik a moldvai magyar kultúrát. A Csángószövetség a magyar kormány támogatásával egyre jobb körülményeket biztosít erre a munkára. Csak az a baj, hogy a falu nagy része nem vesz részt benne. Ezért fogalmaztam meg egy pár évvel ezelőtt, hogy a moldvai magyarokért végzett munka olyan, mint egy vázába tett gyönyörű mezei csokor: nagyon szép látvány, de gyökér nélkül elhervad. Egyetlen reményem, hogy egyre több képzett moldvai magyar értelmiségi fiatal vállal feladatot közvetve vagy közvetlenül a Csángószövetségben, az oktatási programban, a közéletben, a különböző közösségi rendezvényeken, és dolgozik kibocsátó közössége, a moldvai magyarok megmaradásáért!

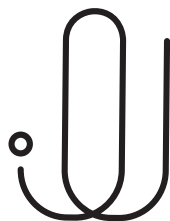
– *Mondanál valami zárszót esetleg?*

– Hát annak örülök, hogy hozzájárultunk a moldvai oktatási program megalapozásához, csíkszeredai folytatásához, moldvai magyar értelmiség kineveléséhez, akik ma ott vannak a Csángószövetség és más civilszervezetek vezetésében, a moldvai oktatási programban, közvetve vagy közvetlenül szolgálják a moldvai magyarok megmaradását, hagyományos népi kultúrájuk éltetését. Most az egyik volt tanítvány mondta, hogy ő tartott előadást nem tudom hol egy közösségben és énekelt gyönyörűen. Kicsi Mocanu Rozi, gyönyörű szép leányka volt... Szóval kezdtek büszkék, lenni a kultúrájukra, arra, hogy moldvai magyarok. Iancu Laurának olyan jó könyve jelent meg most nemrég, az a címe, hogy *Miért csángó, ha magyar?* Mert ők nem csángónak tartották magukat. Nem mondtam el korábban, mikor kijöttek először szeptember 14-én, és Felicsi Gáborék ott voltak... Azt mondják, hogy az egyik nevelőnő mondta, hogy na, hol vagytok csángók, gyertek be a szobába. És akkor nagy mereven nézték, hogy a szoba náluk kályha. Hogy kell a kályhába bemenni, de ezt a szót, hogy csángók, ők nem hallották, hogy ők csángók, hát ők ungurok, ők nem csángók, ők ungurok. Úgyhogy most Laura megírta, hogy *Miért csángó, ha magyar?*, mert a moldvaiak mindig magyarnak tartották magukat. Aztán rájuk ragasztották a csángót. A gyimesiek nem szégyellték, de a moldvaiak nem szerették a csángó megnevezést.

– *Köszönöm a beszélgetést!*

Az interjút készítette: Bodó Julianna

FERENCZ IMRE

„Este jött telefonon, hogy nincsen Csíkszereda,
hanem Miercurea-Ciuc...”

„...az volt a feladat, hogy be kellett gyűjteni egy-egy kommunistát, és arról egy portrét kellett rajzolni, egy veréből egy sást kellett csinálni. Tehát ennek megvolt a módszere, mint ahogy a városi park körül volt véve pannókkal, és azokon voltak az élmunkások fényképei. Tehát feladatok voltak. Rovatonként az ipar, mezőgazdaság, művelődés, a művelődésnél természetesen volt a *Megéneklünk Románia* fesztivál, a sportnál a Daciada tombolt... tehát többé-kevésbe mindenki ugyanabban a medencében úszkált hason, kutyaúszással vagy hátton. Gyakorlatilag benne voltunk a slamasztikában, és ilyen helyzetben tettük, amit tehettünk legjobb tudásunk szerint.”

– *Első körben az iskola szerepére kérdeznék rá. Életpálya választásban, a szakmai pálya kialakulásában az iskolának milyen szerepe volt?*

– Kezdeném azzal, hogy 1962-ben felvételiztem Csíkszentmártonon a négy éve alakult líceumba. 1962-ben történt tavasszal a kollektivizálás Kászonban, és nagyjából mindenki, aki akkor elvégezte a hét osz-

tályt, valamerre indult felvételizni, szakiskolába, líceumba: Sepsiszentgyörgyre, Brassóba, Csíkszeredába. Lévé, hogy Csíkszentmárton volt a legközelebb hozzánk, mint líceum, oda felvételiztem, annál is inkább, mert a nővérem már ott volt, ő akkor már elvégzett két évet. Az iskola, reál szakos volt, ennek ellenére az én érdeklődésem humán beállítottságú volt. Szerettem olvasni. Gyermekkoromban nemcsak prózát, hanem verses könyveket is olvastam. Megjegyzem, hogy Kászonban eléggé gazdag községi könyvtár volt, és sokan olvastak, tehát divatja volt az olvasásnak. Idősebb emberek, gyermekek is érdeklődtek az olvasás iránt, láttam én egy-két diákot, gyereket, aki tarisznyával hordta a könyveket. Olvastam én is a gyermekirodalmat, a klasszikusokat, az indián regényeket, a magyar irodalomból is azt, ami a koromnak, azaz a tizenéves kornak megfelelt. A csíkszentmártoni líceumban is olvastam, eléggé gazdag községi könyvtár volt ott is. Szerettem olvasni. A háziolvasmányok mellett érdekelték a műfordítások, a nyugati irodalom is. Belelapozgattam Franyó Zoltán könyveibe, műfordításaiba. A Nyugat költőit olvasgattam, ismerkedtem ezekkel. Verselgetni is kezdtem, próbálkoztam versírással, a középiskola végén már küldözgettem verseket az Igaz Szóhoz, Székely Jánoshoz, az Utunkhoz Márkihoz és az Ifjúnunkáshoz is. Biztató leveleket kaptam. Biztattak, tanácsokat adtak, de középiskolás koromban még nem sikerült nyilvánosság elé kerülni, tehát nem publikáltam. Elvégeztem az érettségit, és jöttek a felvételi gondok. A családban és a rokonságban is olyan javaslatokat, ajánlásokat kaptam, hogy legpraktikusabb volna, ha felvételiznék az egészségügyi technikumba Marosvásárhelyen, a gyógyszerészetre, így falun, azaz otthon is maradhatnék. Két éves volt ez a technikum, gyógyszerésztechnikus lettem volna a községközpontban, ugyanis abban az időben volt egy-két fiatalember, aki elvégezte Vásárhelyen a gyógyszerészeti technikumot, és úriemberként otthon, a gyógyszerertárban végezte a dolgát. Ez volt a

minta, a számomra kínálkozó lehetőség. Pár esztendő, végeznék, hamar hazakerülhetnék, fizetést kapnék. Ez volt az elgondolás. Vörösmarty 8. szám alatt volt az iskola, ezt megjegyeztem. A tapasztalat azt mutatja, hogy inkább lányokat vettek fel ebbe a technikumba, és általában az egészségügyben ritka volt, akkor is és most is, egészségügyi technikusként fiúkat, férfiakat látni. Tehát nem sikerült a felvételem, és akkor munkahely után néztem. A nővérem Hargitafürdőn tanított helyettesítő tanárként. Ott volt a Bányavállalat, volt ismeretsége, beszélt a bánya vezetőségével, és ott nyílt nekem lehetőség, hogy munkába álljak. Valami építkezésnél betettek engem úgynevezett pontatornak, egy füzetbe fel kellett jegyeznem a jelenlévőket. Rövid időn belül, három hónap múlva a laboratóriumban került hely, ugyanis abban az időben nyitották meg a vaslábi dolomit bányát, rengeteg kőzetet hoztak a hargitai laboratóriumba, amit meg kellett törni, és át kellett szitálni. A vaslábi dolomit bánya megnyitásához én nagymértékben hozzájárultam, rengeteg próbát át kellett szitálgatni tízezres és húszezres szitákon. Ezeket a próbákat én végeztem el. Aztán megüresedett a pénztár, és szükségszerűen odatettek engem, mert helyettesíteni kellett a pénztárost. Átvettem a pénztárt, én fizettem a bányászokat. Egy vásznas terepjáróval és egy puskás őrrrel jöttem be a csíkszeredai bankba, amely akkor még a régi helyén volt. Akkor még nem vitték volt síneken a mai helyére a régi épületet. Ennek is majd később tanúja voltam... Onnan vettem fel a bányászoknak a fizetést és az előleget. Három hónapig voltam pénztárnok. 1967 júniusában megkaptam a katonai behívót. Akkor még létezett a Magyar Autonóm Tartomány, a marosvásárhelyi várban gyülekeztünk, ott osztottak el, onnan vittek Slatinára, Olténiába katonának. Abban az időben 16 hónap volt a tényleges katonaság, de közbejött valami, amikor közeledett már a leszerelés. 68 szeptemberében kellett volna, leszereljek, de augusztusban megtörtént a prágai tavasznak nevezett orosz bevo-

nulás, ami háborús helyzetbe vitt minket. Nem szereltek le, felsorakoztunk menetöltözetben, éles golyókkal. A tisztek feleségei sírdogáltak a kapuba. Úgy nézett ki, hogy indulunk valahová a határra, ha Romániát megtámadják. Tehát így nézett ki a helyzet. Húsz esztendő is még nem voltam, de átéltem a hadbavonulás izgalmait. December végén szereltek le. Behívták a következő ciklust is, nyomorúságos három hónap jött, mert összezsúfoltak, állandóan őrségbe tartottak minket, téli időszakban elég hiányos öltözetben, úgyhogy kicsit a katonaság vége megbokrosodott...

– *Katonaság után a korábbi munkahelyek mentén tájékozódta, vagy próbálta új irányba keresgélni?*

– Ahogy leszereltem, januárban tájékozódtam Hargitafürdőn, hátha visszakerülhetnék oda, de a posztok el voltak foglalva. Nem bíztattak, hogy tudnának alkalmazni. Csellengtem Szeredában, hogy hol kapnék munkahelyet, akkor találkoztam a hargitafürdői iskola igazgatójával. Ők Csíkszeredához tartoztak, így a hargitafürdői tanárok is Csíkszeredában, a városi pénzügyön vették fel fizetésüket. Rácz Józsefnek hívták az igazgatót, azóta meghalt. Ő mondta, hogy a pénzügyön egy nő elment szülési szabadságra, és helyette alkalmaznának valakit. Bementem a pénzügyre, ami a földszinten volt, ott, ahol most a kulturális központ van, vagyis az úgynevezett MÁV-épületben. Felvettek helyettesítőnek. Anyagkönyvelést és ilyen-olyan feladatokat kaptam. Nagy füzeteket, nyilvántartásokat kellett megszámozni. Közbe odatettek segíteni a pénztárosnak, amikor a tanítók és tanárok vették fel a fizetésüket, máskor meg ilyen-olyan munkakörbe beavattak, sőt még adószedni is kiküldtek oda, ahol adólemaradás volt. Így telt el 1969-nek az első fele. Közben felvételiztem a marosvásárhelyi pedagógiai főiskola román-magyar szakára.

– *Hogyan jött ez az ötlet, ez az irányultság? Említetted, hogy reál osztályban végeztél, de irodalmi érdeklődésed volt. Tehát ez a humán beállítottság, érdeklődés irányított erre a pályára vagy valamilyen egyéb tényező?*

– Ez is, de tényező volt az is, hogy a nővérem is oda iratkozott be, és látogatás nélkülén végezte. Előttem már másodévet végzett. Tehát az ő nyomdokain és az ő tájékoztatása alapján történt ez az egész, hiszen ismerte a tanárokat, beszélt állandóan az élményeiről és a tanárokról. Kedvet kaptam, hogy oda menjek román-magyar szakra. Felvételiztem a látogatás nélkülére, s bejutottam. Miután bejutottam, úgy találtam jónak, ha a tanügyben helyezkedek el, tehát a pénzügyi hivatalt akkor otthagytam, és visszamentem Hargitafürdőre tanítani, ahol különböző tantárgyakat tanítottam.

– *Néhány szót mondanál az akkori iskola hangulatáról, körülményeiről? Milyen volt ott tanítani? Milyen lehetőségek, problémák jelentek meg?*

– Az iskola bányásztelepülésen volt. Amikor én kikerültem, akkor mondhatni fejlesztés alatt volt a bánya, bővítették. A laboratóriumban a kaolin fehérítésénél Füleki Sándorék eredményeket értek el, állandóan azon kísérleteztek, hogy a minőséget hogyan tudnák javítani. Fejlesztés alatt volt, mondhatni a tetőpontján volt a bánya akkor. Természetesen a KGST keretében, nem tudom, hogy milyen minőségben, de valahová ez a kaolin elment, valahol szükség volt rá. Az iskola nyolcosztályos iskola volt, de kevés létszámmal, és abban a periódusban jó tanügyi káderek voltak ott rajtam kívül is. Fiatalok és ambíciósak, a gyermekek is nagyon tehetségesek voltak. Előnyt jelentett az, hogy minimális létszám volt. Tehát nem volt úgy, hogy harmincas létszám. Nyolc-tíz gyerek volt egy osztályban, így engedélyezték az osztályokat. Ezek a gyermekek jól

tanultak, és páran közülük főiskolát, egyetemeket végeztek. Később, amikor találkoztam velük, mindig dicsérték az iskolát, hogy ők milyen szerencsések voltak, milyen jó volt az az iskola.

– Első pedagógus korodban – merthogy több is volt még a későbbiekben – a versírás ismét előtérbe került vagy még nem?

– Leszerelés után 69-ben, már dolgoztam a városi néptanácsnál a pénzügyön, amikor megjelentek verseim az *Ifjúmunkás Új tollak* rovatában. Lazics, Lázár László közölte öt versemet, ami számomra nagy öröm és biztatás volt. Utána már rövidesen az *Igaz Szó* és az *Utunk* is közölte egy-két versemet. Közben én már 73-ban újságíró lettem, és számon tartottak, mint fiatal költőt, irodalmárt, s mint irodalmi körre járó, vagy ezért felelős személyt. Voltak akkor ilyen feladatok, hogy az újság részéről például Ferencz Imre felel a csíkszeredai Tamási Áron irodalmi körért, tehát voltak ilyen megbízatások. 77-ben az *Igaz Szónak* volt egy fiatal íróknak-költőknek szervezett találkozója, ahová meghívtak engem is. Kozma Máriával ketten utaztunk fel Marosvásárhelyre. Tehát jelen voltam egy ilyen fórumon.

– Az irodalmi kapcsolatok abban az időben személyesen is kialakultak szerkesztőségekkel vagy inkább levelezés formájában folytak? Mennyire volt nehéz az irodalmi életben való belépés, lévén, hogy ez sosem egyszerű feladat. Szükség volt személyes kapcsolatokat is ápolni, kialakítani, utazni Bukarest-be vagy Marosvásárhelyre, vagy igazából levelezéssel működtek ezek a kapcsolatok?

– A főiskolán látogatás nélkül voltam, ez nem tette lehetővé, hogy igazából bekapcsolódjak az irodalmi életbe. Aki Kolozsváron volt, vagy

nappalin volt egyetemista, azok jártak a Gaál Gábor körre vagy az Aranka György körre. Benne voltak egy olyan térben, amelyben mozgás volt. Nekem hátrány volt az, hogy vidéken éltem. Én leveleztem, verseimet postán küldtem el. Személyes kapcsolatba akkor kerültem például Székely Jánossal, amikor Marosvásárhelyen szesszióban voltam, a vizsgákon, és akkor elmentem az *Igaz Szóhoz* beszélgetni vele, így ismerkedtünk meg. Ha elküldtem néhány verset, ő heti rendszerességgel, nagyon pontosan, mondhatni postafordultával válaszleveleket küldött, tanácsokat és biztatást adott. Egyszer 70-ben jártam Kolozsváron, ekkor kerestem fel Márki Zoltánt, aki az *Utunknál* a versrovat szerkesztője volt, megismerkedtem vele is személyesen. Elmentünk egy cukrászdába és beszélgettem vele. Ő leköszölte két-három versemet. Lazicssal később ismerkedtem meg, Bukarestben. Jelentkeztem a pedagógia elvégzése után a Bukaresti Egyetem filológia szakára, a hungarológiára, román-magyar szakra, akkor ismerkedtem meg Laziccsal. Nála laktam szessziókban, amikor vizsgázni jártam. Vele jó baráti kapcsolatba kerültem.

– *Tehát fokozatosan alakultak ki a kapcsolatok.*

– Igen. Aztán Bukarestben ez idő alatt, míg végeztem az egyetemet, készítettem a Forrás-kötetemet, ekkor kapcsolatba kerültem Csiki Lászlóval, aki a Kritérium szerkesztője volt. Ő szerkesztette a Forrás-kötetemet. Két-három esztendőbe telt, mire odakerült ez a könyv, hogy kiadásra javasolták.

– *Egy kicsit kanyarodjunk vissza. Pedagógus vagy, tanítasz. Hogyan jött be az újságírói foglalkozás? A váltás a pedagógiáról az újságírásra minek a hatására történt meg?*

– A döntést egy kényszerhelyzet alakította, 72 őszén a hargitafürdői iskolánál megszűntek bizonyos osztályok, tehát szűkült a keret. A feleséggel mindketten ott tanítottunk, úgy döntöttünk, hogy nekem és a családomnak előnyösebb, ha munkát keresek Csíkszeredában, és Hargitafürdőről ingázok. Emiatt tehát kiléptem a tanügyből. Bejöttem Csíkszeredába, és lévén, hogy a Hargita újságban már közöltem egy-két könyvrecenziót a művelődési oldalon, ugyanis Miklós László már pénzügyes koromban kért tőlem frissen megjelent könyvekről könyvismertetőt. Arra gondoltam, hogy megkérdezem, nem vennének-e fel újságírónak. Bekopogtam a főszerkesztőhöz, és azt mondta, hogy megpróbáljuk. Így átigazoltam a hargitafürdői iskolától újságírónak. Novembertől elég nehéz volt az ingázás, majd a nagy hó miatt nehéz volt a közlekedés. Reggel bementem, és este volt legközelebb autóbusz, terepre is kellett menni, tehát fárasztó volt a kezdeti újságírói élet. Nem beszélve arról, hogy abban az időben a terepezés autóbusszal, vonattal eléggé körülményes volt. Vendégszobákba kellett aludni, két-három napos kiszállások voltak egy-egy távolabbi faluba. Számomra nagy próbatételt jelentett, hogy 73 februárjában volt a grivițai üzemek sztrájkjainak a 30. évfordulója. Volt a *Hargita* újságnak egy *Országjáró munkatársunk szerdai riportja* című rovata, amelyben minden héten egy országos riportot közölt valamelyik kolléga. Februárban bedobtak a mélyvízbe: elküldtek Bukarestbe, hogy a grivițai üzemeknél keressem meg Vasile Roaită utódait, és írjak onnan egy riportot. Ez nagy feladat volt, nagy izgalommal járt. Lelkileg is, fizikailag is. Megérkeztem hajnalban, megkerestem a grivițai üzemeket, ott a párttitkárt. Én azt hittem, hogy ott engem ünnepélyesen fogadnak. A párttitkár diplomata volt, de a munkások nem lelkesedtek. Tulajdonképpen egy eléggé szürke és közönséges állapotról kellett én valami propagandisztikus, ünnepélyes szöveget írjak elég nagy terjedelemben, amit meg is írtam

a postán a térdemen, papíron. Be kellett a postapalotából telefonáljam a szerkesztőségbe a cikkemet, mert másnap már benne kellett, hogy legyen az újságban. Ez nehéz feladat volt, hiszen amíg bediktáltam, a kezem elzsibbadt, alig tudtam tornáztatással helyrehozni. Aztán indultam tovább Sloboziára, ahol az épülő új város üzeméről kellett egy riportot írjak. A műtrágyagyárnál is voltam, a városról két riportot írtam. Ez volt egy országjáró riportút, igazi próbatétel számomra, mint pár hónapos újságírónak.

– Egyből a mélyvízbe kerültél akkor. Milyen volt az akkori szerkesztőségi hangulat, kollégákkal való kapcsolat? Milyen nehézségekkel, próbatételekkel találkoztl? Ilyenkor kezdődött az úgynevezett ideologikusabb újságírás, a 70-es években az országos politika is bekeményített.

– Amikor én bekerültem 1972-ben az úgynevezett „Lepedőhöz”, az nagy formátumú újság volt, és népes munkaközössége volt. A lap a megújításakor, 68-ban indult, tehát négy éves régiséggel rendelkezett. 24 év volt az átlagéletkor a lapnál, a szerkesztők nagyjából akkor jöttek, volt, aki az egyetemről. A laphoz bedolgoztak írók, mint Szabó Gyula, Fodor Sándor, Kormos Gyula. Ők rendszeresen tárcákat írtak. Neves írókat igyekezett Albert Antal bevonni. Székely Jánosnak rangos sorozata volt a hargitai képzőművészekről. Beke Györgyék és mások nevei jelentek meg még a lapban ebben a periódusban. Irodalmi hangulata volt a lapnak, mert Ferenczes Istvánnak már megjelent a Forrás-kötete, Oláh István már kötetes költő volt, Miklós Lászlónak is Forrás-kötete jelent meg. Molnos Lajos akkor még ott volt, amikor odamentem, akkoriban hagyta el a lapot, aztán igazolt máshová. Bagdi szintén Forrás-kötetes volt. Váli Jósának is Forrás-kötete jelent meg, és Balázs Andris is már költőként jelen volt a folyóiratokban. A gárda fiatal és aktív volt. Bartu-

nek István képzőművészeti kiállításokat, és Fiatalok fiataloknak címmel találkozókát szervezett. Eleven volt az a világ, ahová becsöppentem, volt, akitől tanulni. Sajnos, ez rövid ideig tartott, mert 73-ban bár végig ott voltam, de 74 májusában átszervezték a lapot és leépítettek.

– Álljunk meg ennél a résznél. Létezett akkor valamilyen fajta cenzori rendszer is. Ezekről a dolgokról így utólag mi a benyomásod, véleményed? Voltak nehézségek, vagy elsimíthatóak voltak a dolgok? Milyenek voltak a felettes szervek, valamint az újság és az újságíró kapcsolata ebben az időszakban?

– Abban az időben működött a cenzúra, tehát mint hivatal működött a nyomdában. Délutánonként, amikor szolgálatosak voltunk, a cenzorok elolvasták, és engedélyezték vagy kifogásolták a passzusokat, mondatokat, szavakat, vagy bizonyos dolgokat, amiket nem tartottak ők megjelenésre alkalmasnak.

– Ez komolyabb korlátokat vagy inkább csak kezelhető problémákat okozott?

– Ez természetesnek tűnt nekünk abban az időben, hiszen mi úgy tudtuk, hogy cenzúra mindig volt, minden világban, minden rendszerben. A mi tudatunkban, hogy felügyelnek, hogy ne lépjünk rozsdás szegbe, tehát ne hozzuk bajba a lapot, vagy saját magunkat, természetes volt. Számunkra ez óvó intézkedésnek tűnt akkor. Véletlenül, azaz nyomdahibából a Petőfi Sándor szobornak az avatásakor, mivel a gyászjelentő ugyanolyan kazettában volt, a nyomdász eltévesztette a sort, s így a szobor avatását a gyászoló család tette közzé. Ez 73 végén történt, eléggé botrányos volt a szerkesztőségben, de az olvasótábor jól mulatott, élvezte a nyomda ördögének a játékát. Egy nyomdahiba, egy véletlen nagyon veszélyes dolog tudott lenni akkoriban. Nagyon

kellett a korrektúrának figyelnie, hogy az ilyen jellegű bakik, elírások ne forduljanak elő.

– *Említetted, hogy átszervezték, illetve lecsökkentették a lapot. Mit jelentett ez, mivel járt rád nézve?*

– A rendszer bekeményített. 74 tavaszától úgy döntöttek, hogy túl sok a napilap a megyének, papírtakarékosságra hivatkoztak, és hetilapot csináltak a napilapból. Ez egyértelműen káder-tisztogatás volt, mert a kultúra rovatot teljesen leépítették. Azokat, akik könyves írók voltak, és nevük volt, leépítették. Nekem azt mondták, hogy mivel még nincsen államvizsgám, főiskolám, szerintem ez kifogás volt. Tény az, hogy leépítették azokat az embereket. A listát a Securitate nyújtotta be, ehhez nem fért kétség. Utána röviddel a pártapparátusból neveztek ki újságírókat, akik kínlódtak. Olyan is volt, aki pár nap elteltével idegyógyászatra került a stressztől. Valahogy úgy tűnt, hogy pártfeladat az újságírás. Bárki, aki jó párttag, az jó újságíró lehet. Ebben tévedtek az elvtársak, mert odatettek embereket, akiket ez a helyzet megalázott, a feladat meghaladott, és láttuk rajtuk, hogy kisebbségi komplexusaik vannak a tehetséges újságírókkal szemben és szenvednek.

– *Hogy alakult a munkahelyed ezt követően?*

– Egy gyűlést tartottak, és felolvasták, hogy kik maradnak ott. Heten-nyolcan voltunk, akik kimaradtunk, akik nem kerültünk a listára. Utána alakult egy bizottság, amelynek az volt a feladata, hogy elhelyezze a munka nélkül maradt újságírókat. Oda jártunk szerre, kihallgattak. Miklós Lacinak sikerült Bukarestbe a *Munkásélet*hez kerülnie, mert ott szükség volt emberre és ezt megengedték, hogy a bukaresti

Munkásélethez felvehessék. Ő Bukarestbe költözött, később felkerestem, találkoztam ott vele. Ferenczes az agrónómusok házához került, itt volt pár esztendeig. Jankó a postán személyzetis lett. Olyan is volt, aki a tanügybe ment. Mindenkit valahová elhelyeztek. Engem is elküldtek tanulmányi felelősnek a kötöttárugyárhoz. Ott egy hétig ültem egy széken, vártam, hogy valaki szól-e hozzám, úgy tűnt, hogy nincsen rám szükség. Ez eléggé megalázó volt. Visszamentem a bizottsághoz, végül a szőlő- és borértékesítő vállalatához kerültem beszerzőnek. Ez nehéz feladat volt, mert nem volt jármű. Alkalmi autókkal kellett árut szállítani Bukarestből, esszenceket, szűrőpapírt Brassóból és Marosvásárhelyről cukrot. Eléggé nehéz feladat volt jármű nélkül. Ott voltam rövid ideig, de vártam, hogy jöjjön az ősz, hogy mehessek a tanügybe. 74 őszétől Csíkszentmártonra mentem, kolléga lettem a volt tanáraimmal, helyettesítettem a magyar tanárt, aki katona volt. A rákövetkező évben pedig Csíkszentkirályra helyezett a tanügy, ahol szintén egy évig voltam, mert 76-ban Albert Antal főszerkesztő hívott, hogy menjek vissza. Visszamentem a laphoz, mert a tanügyben, mint ügynevezett kirúgott újságíróra megjegyzéseket tettek. Csíkszentkirályon az akkori párttitkár lekezelt, és feladatokat osztogatott, lóhátról beszélgetett. Azt gondoltam, ha visszakerülök a laphoz, akkor újságíróként én teszek fel kérdéseket a párttitkároknak, és esetleg nagyobb esélyem lesz jobb, nagyobb lakáshoz jutni. Újságíróként kaptam volt egy kisebb lakást, amikor leépítettek az újságtól kapott lakásban laktam Csíkszeredában. Azt gondoltam, hogy újságíróként szabadabb leszek, és nagyobb esélyeim lesznek az életben.

– *Picit térjünk ki az új helyzetre az újságnál. Gondolok itt a hangulatra, feladatokra, az újrakezdés milyenségére.*

– 76-ban már más volt a helyzet, a lap kisebb formátumban jelent meg napilapként is, és egy megleckéztetés után volt... Ez egy új periódus volt, amikor már szigorúbb, nehezebb lett az élet. Időközben megszűntették a cenzúrát, és megerősítették az öncenzúrát. Nagyon oda kellett figyelni, mindenki vigyázott, hogy meddig lehet elmenni és mit lehet írni. A pártirányítás nagyobb lett, a hangulat romlott, nem beszélve arról, hogy amikor jöttek a 80-as évek, amikor a közállapotok romlottak, és az ellátás, a terepjárás, a benzinkvóta és a hasonló dolgok miatt az újságírás is eléggé nehéz volt. Főleg az volt megalázó, amikor egy este jött telefonon, hogy nincsen Csíkszereda, hanem Miercurea-Ciuc, és a helységneveket nem szabad leírni magyarul. Másnap, amikor bementünk, az írásainkban ki voltak javítva a helységnevek, és szembe kellett nézni az emberekkel úton-útfélen, akik azt kérdezték, hogy milyen emberek vagytok. Tehát megalázó lett gyakorolni az újságíró mesterséget.

– *Az utasítás jellegű helyzetek is szaporodtak, hogy miről kell írni?*

– Mindig megvoltak a feladatok. A párt szócsöve voltunk az iparban, a mezőgazdaságban, a közéletben. A mezőgazdaságban feladatosztogatás volt. Hogy most az ideje az aratásnak, hogy most az ideje a vetésnek stb.

– *Kérdezek egy olyant, amit esetleg egy mai fiatal kérdezne: a 80-as évek újságírásában mi az, ami jó volt, ami megmaradt, amiért értelme volt ezt csinálni?*

– Jó volt, hogy volt, mert ha nem lett volna, akkor rosszabb lett volna. Mégiscsak volt egy magyar nyelv, mert ha nem írtuk le, hogy Miercurea-Ciuc, akkor azt írtuk le, hogy a megyeszékhely. A nyelvvel

azért bántunk, fogalmaztunk. Akinek volt füle és szeme, azért érezte, hogy az újságíró késélen táncol, de azért igyekszik nyilvánosságra hozni, érzékeltetni, hogy próbálunk mi egy kicsit köntörfalazni. Nem éppen olyan szívesen tettük mi be a nyakunkat a járomba. Valamit azért próbáltunk nyújtani az olvasónak. Természetesen voltak jegyzetek, terepélmények, emberi sorsokról írtunk, mesterségekről, szakmákról. Én a 80-as évek publicisztikájából a 90-es években megjelent könyvembe válogattam olyan írásokat, amiket mertem, amiket lehetett vállalni. Más kollegák is írtak rázós riportsorozatokot, például az Elnöksorsot, Ferenczes István. Molnos Lajos is egy kitűnő tollú újságíró volt. Tehát jelentek meg olyan írások is a muszáj anyagok mellett, amiket el lehetett olvasni. Itt említeném meg azt, hogy a rendszerváltás után én kezdeményeztem két emlékkönyv kiadását a Lepedő korszakból. A *Hargita* első öt évének anyagából szerkesztettem két emlékkönyvet.

– *A 80-as években a személyes irodalmi törekvéseid, ambícióid hogyan alakultak?*

– Rosszul alakultak. Ez volt az az időszak, amikor a pártos, hazafias versek elárasztották a lapokat, és lévén, hogy lapnál dolgoztál, elvárták tőled, hogy alkalomadtán írd verseket május 1-re, augusztus 23-ra, vagy a pártfőtitkár születésnapjára, vagy más politikai eseményre, ami nem éppen volt az ember kedvére való. A kérést úgy utasítottam vissza, hogy azt mondtam, nem írok mostanában verseket.

– *Hogyan lehetett egy-egy ilyen kellemetlen, meg személyiségre nézve bántó, sértő kényszer alól kibújni? Nem csak személyes helyzetekre gondolok, hanem úgy általánosan.*

– Ki lehetett bújni, ha végülis az ember le tudta rázni magáról ezt a felkérést, elvárást. Volt olyan, hogy az Igaz Szótól írtak, hogy Ferencz elvtárs küldjön, legyen szíves hazafias verset. Kérték, hogy értsem meg őket, és így segítsek rajtuk. Segítségkérésként fordultak komoly emberek a tollforgatóhoz. Voltak, akik a nemzetiségi kvótát felvállalták, és megírták az összes lapnak a hazafias verseket. Persze ezt meg is fizették. Ezt szélhámossággént követték el ezek az emberek. Szóval a 80-as években nálam a versírás háttérbe szorult. Más oka is volt ennek, hiszen a 80-as években végeztem el az egyetemi tanulmányaimat, párhuzamosan két egyetemet. Elvégeztem az államit és az újságíróit is a Ștefan Gheorghiu, ez eléggé megterhelő volt.

– *Az állami egyetem kapcsán is említsd meg, hogy milyen egyetem és milyen szak?*

– A pedagógiai főiskola után a lapnál szóvá tette a főszerkesztő, hogy egyetemi végzettségre van szükség, nem elég a hároméves pedagógiai főiskola, ami látogatás nélkül négyéves volt. Beiratkoztam a bucaresti Hungarológiára, ahol folytattam a tanulmányaimat, de az volt a problémám nekem, hogy fizetés nélküli szabadságot kellett kivegyek, amikor vizsgaszessziók voltak, miközben a kollégáim a pártegyetemen előnyös helyzetben voltak, mivel szállást kaptak, fizetéssel szabadságra mehettek, tehát ott jobb körülmények voltak. Úgy gondoltam, hogy félbehagyom az állami egyetemet, és beiratkozom én is az újságíróira, mert nekem az előnyösebb, mint az állami végzése. Nem jelentem meg az államin, azt félbehagytam. Elmentem felvételizni a Ștefan Gheorghiu-ra, ahová akkor nem vettek fel, pedig román-magyar szakos tanári diplomám volt. Ezután, egy orvosi igazolást küldtem az állami egyetemre, hogy betegség miatt nem tudtam jelen lenni a vizsgaszesszión.

Felvételiztem újra a Ștefan Gheorghiu, és felvettek, a másiktól is visszaírtak. Ekkor én párhuzamosan ambícióból mindkettőt elvégeztem. Ez nem volt könnyű, mert a két egyetem között ingáztam, de végül Bukarestben két egyetemet elvégeztem, tanárokkal ismerkedtem meg. Jártam a Kriterionhoz, jártam a lapokhoz, tehát a bukaresti évek jót tettek a számomra.

– *Említettük a szerkesztők részéről a nyomást, hogy hazafias verseket írj. A másik terület, amire gyakran voltak felkérések, azok a vezércikkek. Ebben az időszakban igazából a pártmunkások megírták a vezércikkeket vagy pedig a munkatársakat próbálták rávenni arra, hogy propagandisztikus vezércikkeket írjanak?*

– Volt olyan, amikor külsők neve alatt az újságíró megírta a propagandisztikus cikket, de a belső munkatársaknak volt ilyen rovata, hogy Kommunisták. Mindenkinek az volt a feladata, hogy be kellett gyűjteni egy-egy kommunistát, és arról egy portrét kellett rajzolni, egy veréből egy sast kellett csinálni. Tehát ennek megvolt a módszere, mint ahogy a városi park körül volt véve panókkal, és azokon voltak az élmunkások fényképei. Tehát feladatok voltak. Nem beszélve arról, hogy volt pártrovat, amelyik lefedte ezt a felületet, ami a pártpolitika, a propaganda terén kellett a lapba. Rovatonként aztán ipar, mezőgazdaság, művelődés témák voltak. A művelődésnél természetesen volt a Megéneklünk Románia fesztivál, tehát megvoltak a feladatok. A sportnál is a Daciada tombolt, tehát többé-kevésbe mindenki ugyanabban a medencében úszkált hason, kutyaúszással vagy háton. Gyakorlatilag benne voltunk a slamasztikában, és ilyen helyzetben tettük, amit tehettünk legjobb tudásunk szerint. Igyekeztünk, hogy a magyar nyelvet úgy használjuk, hogy ne legyen az bosszantó

az olvasónak. Érezze, hogy tulajdonképpen egy kényszerhelyzet táncosai vagyunk.

– Nyilván a 80-as évek második felében az egyik legnehezebb hely az újságírói, médiában való munka volt, hiszen ez volt a leginkább ellenőrzött terület. A nehéz időszak után mit jelentett a rendszerváltás után a lapnál dolgozni? Milyen volt a hangulat, az újrakezdés?

– Nagyon érdekes volt. Amit megfigyeltem, hogy az átállás, az hogy demokrácia van, nem sokat változtatott a stíluson. A jelszavak, a megfogalmazás, a reflexek ugyanúgy működtek, mint azelőtt. Dolgozó nép, vedd kezébe a sorsodat! Ilyen felkiáltójeles címek jelentek meg. Nevetésesen, együgyűen harsonává vált az újság. Nehéz volt stílust váltania annak a társaságnak, amely évekig megszokta azt a szöveget, amit használt. Az olvasókból is kikönyökölt a szabadság, a demokrácia. A szerkesztőséget elárasztották a levelek, tombolt a szólásszabadság, az írásszabadság. Olyan mennyiségben jöttek a levelek, hogy azokból csak egy-egy mondatot lehetett idézni, ami roppant elégedetlenséggel járt, mert ugye mindenki szóhoz akart jutni. A papíralapú írás utolsó fellángolása volt ez, mert aztán a telefonokkal megszűnt az írásbeliségnek ez a nagy korszaka. Aztán jöttek a küldöttségek, hogy kit váltottak le. Mindenki leváltotta a maga diktátorát, és mindenki kinevezte a maga új igazgatóját. Ez egy nagyon érdekes periódus volt. Konfrontáció elé került az újság. Nem beszélve arról, hogy jöttek a felszólítások, hogy hagyjátok ott az újságot, és adjátok át a helyeket az új embereknek, a tehetségeseknek. Azok pedig nem jöttek, csak a fenyegetés jött. Vártam, hogy valaki jelentkezik, és elfoglalja a helyet. Áadtam volna a széket, de nem volt akinek. Ezt a levelezést jelentettem meg később, Kelt levelem harminc éve címmel. Félretettem azokat a leveleket, amiket a vezetőség

nem közölt akkor, és amik nem jelentek meg, csak esetleg idézetek belőlük. Szerintem egy jó ötlet volt, hogy ezeket a doszárokat megmentettem, mert pár hónap múlva bezúzták volna. Ebből tűnik ki, hogy a forradalom idején mit írtak az emberek, mit éreztek, mit gondoltak. Tehát mindenképpen emléket állítottam ezzel a könyvvel a forradalomnak...

– *A hangulat, a munkatársi gárda átalakult, kibővült? Új témákkal kellett foglalkozni. A kezdő évek hangulatáról mesélnék keveset?*

– Aztán változtak a dolgok, a heves periódus elmúlt, az olvasói levelek száma csökkent, s az érdeklődés más területekre is kiterjedt az olvasók részéről. A probléma, ami felvetődött a szerkesztőségben az a következő volt: a lap privatizálása vagy nem privatizálása. Ez tartotta egy ideig feszültség alatt a lapnál dolgozókat. Megoszlottak a vélemények. Nekem úgy tűnt, illetve töprengtem azon, hogyan is lenne jó. Nem voltam eléggé biztos abban, hogy privatizálni kellene, mert a lap jövőjét illetően biztonságosabbnak láttam, ha van egy patrónusa a lapnak. Tanultunk sajtótörténetet, ebből tudtuk, hogy a két világháború között száz meg száz kérészéletű lap volt, és ezek megszűntek, megbuktak. Nem lehet megmaradni, ha nincsen példányszám, hiszen akkor megszűnik a lap. Privatizált a Háromszék, de mi nem. Mindenképp megoszlottak a vélemények, melyből viták is származtak. Szerintem az a döntés, hogy a megyei lap megmaradt ezen az úton, biztosította a jövőjét. Privátként nem biztos, hogy meg tudott volna maradni.

A lapnak konkurenciát jelentett a Székelyhon lap megjelenése, amely évekig működött, és sarkallta a megyei lapot is, hogy felfejlődjön egy magasabb szintre. Sajnos egyik napról a másikra a Székelyhon megszűnt, és maradt csak a Hargita Népe. Ebből nyert, olyan értelemben, hogy bizonyos olvasók átpártoltak a Székelyhontól hozzá, miután az megszűnt. Egy időben tehát ez a privát, nem privát dolog volt vitatéma.

Bebizonyosodott az, hogy még egy jól menő lap is egy adott pillanatban, amikor a befektető profitra hajt, bedobja a törülközőt, és azt mondja, hogy nem éri meg, olvassatok online. Minden periódusban megvolt a kockázat, a Demoklész kardja, hiszen a kérdőjelek mindig a szerkesztők feje felett lógtak.

– 2008-ig dolgoztál újságíróként, a rendszerváltástól 2008-ig pedig sok idő telt el. Ezt az időszakot hogyan ítéled meg? A Hargita Népénél történtek stílusváltások, témaváltások, az újságnak a szerepe miben lett másabb 89 előtthöz képest?

– Az újságnál a rendszerváltás után probléma volt a nyomdatechnika. Az új nyomdatechnika megjelenéséig a lap nagyon, de nagyon szürke volt. Amíg az ólombetűk voltak, a régi nyomda... Kevés volt a terjedelem, bélyegnagyságúak voltak a képek. Az első években a lapnak a külseje mondhatni visszataszító volt. Addig, amíg korszerűsödött a szerkesztés, amíg megjelent a színes kép, amíg grafikailag is aktuálissá vált a környezethez viszonyítva, mert minden változott. Egy kicsit kétségben volt a lap más lapokhoz viszonyítva. Ezt a lemaradást aztán idővel sikerült behozni. A rendszerváltás után az idősebb generáció elment nyugdíjba, s persze a temetőbe. Aztán jöttek az új emberek, akik más technikai lehetőségekkel dolgoztak, vagyis korszakváltás következett be. Átállni a számítógépre számomra is nehézséget jelentett. A fiatalok már otthonosan mozogtak a számítógép előtt. Aztán jöttek az okostelefonok és azok az eszközök, amelyek használatával végülis a régi újságírás megszűnt létezni.

– Mi a véleményed arról, hogy a mai újságíró kevésbé jár telepre? Ez előnyökkel, esetleg hátrányokkal jár?

– A személyes élményeket nem lehet helyettesíteni. Most egy más korszak van. Én találkoztam olyan fiatal újságíróval, aki nem ismeri a terepet. Okos telefonnal polgármestert vagy akárkit elér, és mindent megold a szerkesztőségből. Ez szerintem nem megbízható információ, mert én mint újságíró láttam kint, tapasztaltam. Ha leültem a polgármesterrel, engem nem vert át. Még szóba álltam ott egy-két másik emberrel is. Ezek a technikai eszközök voltaképpen a képmutatás magas iskoláinak az eszközei. Mi egy más életmódot élünk, más tapasztalataink voltak, másképpen írtunk, de ez kiment divatból, lejárt az ideje. Ezt én éreztem, hogy ennek lejárt az ideje. Én 2008-ban 60 évesen azért is mentem nyugdíjba, mert tudtam, hogy a jövő újságírója nem én vagyok. Előttem a múlt, nem a jövő. Az újságírásból néhány könyvet pult-ra tettem, mert úgy gondoltam, hogy van közöttük időtálló, főleg a lírai jegyzetek. Rólam is szólnak azok a cikkek, amiket írtam, és arról, ami történt körülöttünk, azokról az emberekről. 95-ben, a rendszerváltás után jelent meg a második verseskötetem, ekkor ismét előjött a versírás is az újságírás mellett. Lassan visszazökkentem a költői kerékvágásba. Ezt annak köszönhettem, hogy közben a *Székelyszékelyföld* irodalmi, kulturális folyóirat a városban napvilágot látott. Ez a kiadvány kínálkozott, mint közlési lehetőség, és ugyanakkor baráti, szakmai közösségre is találtam a szerkesztőségben. Az újságírás 2008-ban lezárult olyan sikerekkel, hogy előzőleg Életműdíjat kaptam. Ekkor még nem voltam 60 éves, de ebben a megtiszteltetésben volt részem, így közeledtem én a nyugdíjas életkorhoz. Nívódíjat is kaptam 2005-ben a publicisztikai írásaimért. Elégtétellel vettem hát búcsút. Úgy érzem, hogy újságíróként sikerült a régi időkben is és minden periódusban valamilyen elismerést, megbecsülést elérni az olvasók népes tábora előtt. Sokszor utcán, úton-útfélen gratuláltak nekem az emberek egy-egy cikkemért, ami jól esett.

– *A nyugdíj korszak a szellemi foglalkozású, irodalmi érdeklődésű ember számára csak egy adminisztratív helyzet. A nyugdíjba vonulás után hogyan alakul az érdeklődésed, tevékenységed?*

– Az újságírói pályám lezárulása után, 60 éves koromban következett egy olyan periódus, ami tulajdonképpen összefügg a gyermekkorommal, a paraszti sorssal, a gazdálkodással. Azzal is összefügg, hogy mezőgazdasági újságíróként is tevékenykedtem. Közel állt hozzám a föld, a gazdálkodás. A lányom lovassporttal foglalkozott, díjugrató volt, és már gyerekként lovazott. Felnőttként megfordult több helyen, Magyarországon, Németországban. Profi szinten versenyzett, gyakorolta a lovassportot. 2006-ban, amikor hazajött, szóba került, hogy egy lovas bázist kellene létrehoznunk. Kotormányban volt egy megvásárolt falusi portánk. Ott ismertem a terepet. Megbeszéltem vele, hogy mit szólna, ha itt kialakítanának egy lovas bázist. Az elkövetkező években, 2008 körül földeket vásároltam ott a település határában, és sikerült kialakítani ott egy lovas bázist. Van ott istálló, fedett lovarda, külső pálya, panzió. Tehát egy olyan bázist hoztunk létre, ahol a lányomnak lehetősége volt ezzel a sportággal foglalkozni. Részt vett országos, nemzetközi versenyeken, és szép eredményeket ért el.

– *Mindemellett a kapcsolatod megmaradt a Székelyföld folyóirattal.*

– *A Székelyföld folyóiratban rendszeresen jelentek meg verseim. 2012-ben Székelyföld díjat kaptam a laptól, ez számomra nagy megtiszteltetés volt és siker. Ugyanakkor bekerültem a Székelyföld szerkesztőinek jóvoltából a Székely Könyvtár sorozatba, itt jelentek meg a válogatott verseim 2018-ban.*

– Zárógondolatként megfogalmazódik bennem a kérdés: jó volt újságírónak lenni? Hosszú időszak volt, sokféle időszak volt, sokféle körülmény, sokféle helyzet...

– Jó volt, mert élet volt, mert küzdelem volt. Sikerek is voltak, kudarcok is voltak, elismerések is voltak. Sohasem éreztem, hogy tétlenségre vagyunk ítélve. Idén is megjelent egy verseskötetem, azonkívül az eltelt években még vésőt is használtam, mert műkedvelő szobrászként is tevékenykedem, ami nekem kedvemre való elégtételt nyújt. Ezt jelenleg is gyakorolom Hargitafürdön. Ott kezdtük a pályánkat a feleségemmel, a tanítást jó ötven évvel ezelőtt. Ott építettem húsz évvel ezelőtt egy vikendházat, tehát van ott egy nyári tanyánk. Tavasztól őszig ott tartózkodunk, és ott van lehetőségem nekem szobrászkodással is foglalkozni. Így töltöm a napjaimat. Nyáron Hargitafürdön, télen Csíkszeredában. Irodalom, szobrászat, ezek a dolgok töltik ki a napjaimat, az érdeklődésemet. Az írás inkább téli időszakban szokott megkönyvékezni. A jövő titka, hogy még ez meddig tart, mert hetvenöt évet töltök szeptemberben, és ez már egy olyan életkor, ahogy figyelem, s ahogy számba veszem kortárstalálkozókon, hogy egyre kevesebben vagyunk már az ilyen összejöveteleken. Hetvenéves kortárstalálkozóra mentem Kászonba, s akkor minden harmadik már a temetőben volt. Tehát egy előrehaladott korszakban, időszakban már az ember nagy terveket nem tűz ki maga elé. Foglalkoztat még az, hogy valamiféle visszaemlékezést írnék nem a nagyközönségnek, de legalább a családnak, a gyermekeimnek. Volt egy olyan hiányérzetem, hogy a nagyapámról és a felmenőimről olyan keveset tudok, és ha lett volna egy írástudó, aki leírt volna dolgokat, jó lett volna. Volt egy papbácsink, aki nem írta le az életét, pedig tábori lelkész volt az első világháborúban. Ott gyermekeskedett Kászonban, és nekem utólag eszembe jutott, hogy a papbácsi leírhatta volna legalább

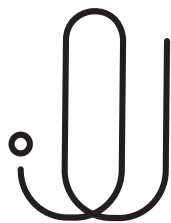
a felmenőit, nem a nagyközönségnek, hanem a családnak legalább. Arra gondoltam én is, hogy valamit össze kéne, írjak az életemről és a szüleimről, amit tudok a felmenőimről, a gyermekeimnek, az unokáimnak legalább. Most jöttem én rá, hogy nagyon fontos egy ilyen memoár. Biográfiai jellege van az én költészetemnek, tehát életrajzi történeteket tartalmaznak, a publicisztikámban is sok életrajzi elem van, amiket fel tudok használni, így össze tudok legózni majd egy könyvet. Mindenképpen gondolok arra, hogy tető alá hozok majd egy visszaemlékezést.

– Erre csak azt tudom mondani, hogy jó egészséget, jó munkakedvet kívánok ahhoz, hogy ez is jöjjön össze. Nagyon szépen köszönöm ezt a tartalmas beszélgetést.

– Én köszönöm.

Az interjút készítette: Biró A. Zoltán

BLÁGA BÉNI

„Ahhoz, hogy ezt tudd csinálni, szeretned kellett az embereket”

„Mikor jöttem haza, láttam, hogy a néptanácsnál is cirkusz van. És akkor emlékszem, hogy jöttem motorral, megállítottak, le volt fektetve az útra egy ilyen Ceaușescu-s nagy tábla, és köteleztek Biró Árpiék, hogy hajtsak át rajta. És akkor megsirültem motorral, s áthajtottam. Visszamentem a néptanácsához, és akkor láttam, hogy ott az anyakönyveket, és mindent hordanak ki s tüzelnek. És mondtam: hát ez nem jó így ember, ezeket nem szabad elégetni, ezek mind dokumentumok. Leninéket égessétek, ne ezt... És akkor így hordtam vissza az anyakönyveket hátul, ezek meg pakoltak ki. Ugye mindenki elfutott a néptanácsból.”

– Azt szeretném kérni, hogy röviden foglald össze tanulmányaid időszakát abból a szempontból, hogy melyek lehettek azok a családi, iskoláskori hatások, tanároknak a szerepe, olvasmány, esemény, amelyek szerepet játszhattak a szakmai pályád kialakulásában!

– Hát igen, ez érdekes, mert fiatalkori élményeimről, emlékeimről, iskolázottságomról, egyáltalán nem lehetne azt mondani, hogy meg-

előzték azt a fajta pályafutásomat, amit végülis több mint harminc éven keresztül csináltam. Mindig is, kicsi gyermekkorom óta képzőművész akartam lenni. És gyakorlatilag a középiskolai végzettségem ez irányú volt. Nagyon korán, negyedikes koromban bekerültem Csíkszeredába, a mai Márton Áron Gimnáziumba. Hát tehetségesnek láttak. Valóban elég jól rajzoltam, és végig, tinédzser korom alatt, sőt később is, ez meghatározó jellegű volt. Nagyon tehetségesnek tartottak. Elég könnyedén felvételiztem, bárhova. Szeredában a művészeti iskolát elvégeztem, utána a vásárhelyi Művészeti Iskolába harmadiknak jutottam be 9,25-ös médiával, és meg voltak lepődve, hogy végre egy széky szobrászgyerek idekerült. Nagyon tehetséges. Szeredában Márton Árpiek, Pál Andrásék, Ferencz Ernőék tanítottak... Mérey András... Meghatározó jellegű egyéniségek voltak számomra, úgy szerettem őket. Mai napig is Árpi bácsival találkozunk időnként. Szerettem őket, most is szeretem. Még Nagy Imrével is, a festőművésszel is van pár élményem. Édesapám már korán meghalt, 6 éves koromban eltemették, és ennek a következménye az volt, hogy mint árva gyerek mindenütt ösztöndíjas voltam, tehát szociális ösztöndíjjal a bentlakásokban lehettem. Így a családnak nem kerültem úgy különösebb költségbe. A festékpapírokon kívül a lakásom, a szállásom, a kajám az örökké megvolt.

Amire így visszaemlékszem, ebből a periódusból – tehát úgy egybefogom a szeredai és a vásárhelyi éveket – amiről örökké úgy éreztem, hogy az nem jó és úgy hiányzik, az lényegében egy plusz is volt, de a pálya szempontjából lehet, hogy nem: parasztcsaládból származok, gazdálkodás volt, nyáron kaszáltunk, lovakat hajtottunk. Ez a falusi életnek a velejárója. Egyrészt jó volt, mert rengeteg élményem volt, a szülők, édesanyám, nagyszülők is, hagyták, hogy gyermekeskedjünk, tehát mindent, amit egyszer lehetett, mindent szabad volt csinálni, nem voltak különösebben kötött programok. Segédkeztünk a kaszálás-

ban, szénacsinálásban, de ez soha nem volt megterhelő jellegű. Ugye, amikor segítettünk, segítettem, az azzal járt, hogy utána lovagolni lehetett, lovat hajtani lehetett. A nagyszüleim lovakat tartottak. Szerettem a friss tejet, a mai napig is. Amikor volt, akkor bőven ihattuk.

A gyermekkoromnak ez a szakasza gyakorlatilag a kollektivizálás utáni szakasz volt. Nem fogalmazódott meg konkrétan, hogy politikai változás volt, mert mi, mint gyermekek, nem érzékeltek annyira. De tudtuk azt, hogy valami történt. És ugye ez egy ilyen keserűség volt a nagyszülőknél, hogy egy kicsit olyan kilátástalan volt, hogy nem akartak kollektív tagok lenni, nem is dolgoztak a kollektívben. A rokonságból, aki beállt és ott dolgozott az ilyen brigadéros lett, jobban vitte. Ők valahogy úgy nem akartak egyáltalán ilyen szerepet vállalni, inkább a maszek gazdálkodás felé hajlottak. És ejsze talán ez is volt az első olyan hatás, ami érhetett, hogy egyfajta kívülállóként nézni, ami történik. Tehát nem avatkozni bele, hanem mint kívülálló próbáljam figyelni. És valóban ezt csináltam, szerettem, és ez a képzőművészeti hajlammal is társult. Inkább magamnak rajzoltam, tehát úgy nem akartam soha, azt, hogy közöljek valamit. Az iskolán kívül, iskola után egyszer szerepeltem kiállításon, 1983-ban, 8+3 címen Bukarestbe küldtünk be munkákat, és ott volt egy kiállításunk, többet nem.

Ezek az évek hamar elteltek. Tehát ahogy a középiskolát elvégeztem... Ugye ott a végén már ilyen pedagógiai líceumot csináltak a művészetiből, nem volt szakma a művészet, így mint pedagógusok kerültünk ki, de hát semmilyen konkrétabb képesítés nélkül. Volt talán egy pár pedagógiai óránk, de nem tudták, hogy mit kezdjenek velünk, ez érződött. Mi akkor még ezt nem tudtuk, azt később tudtam így értelmezni, mert úgy felgyorsultak az események. Jött a katonaság rögtön a líceum után. Meg tudtam volna csinálni azt, hogy ne menjek el. Barabási Laci bácsinál már a bányászklubnál dolgoztam akkor, és lett volna lehető-

ség, hogy halaszthassam a katonaságot. Én úgy láttam, hogy át kell esni rajta, s akkor utána szabad vagyok. Tehát az iskola után úgy jött, hogy essek túl a katonaságon. Utána háromszor felvételiztem a Képzőművészeti Egyetemre, Kolozsvárra, rögtön a líceum elvégzése után, s utána még kétszer. A harmadik felvételinél azt mondtam, hogy ez az Isten igazsága: ha nem sikerül, akkor vége ennek a pályának. '82-ben voltam utoljára. Akkor olyan elkészerítő volt. Szobrászatra szerettem volna menni, oda nem tudtam beiratkozni, a kerámiára csak... Akkor indult ilyen esti tagozat, oda nem akartam, mert oda kolozsvári munkahely kellett. Lehetett volna intézni, de nem szerettem az ilyesmit. Olyan megalázó volt. Úgy voltam, ha tehetséges vagyok, akkor bejutok, s ha nem, akkor nem vagyok tehetséges és kész.

Ugye időközben, tehát '81-ben voltunk Szent Anna-tónál, örökké minden évben ott találkoztunk vásárhelyiek, kolozsváriak, egyetemisták. Elég nagy csoport gyűlt össze, és '81-ben volt egy ilyen tüntetésszerű dolog. Aktívan nem vettünk részt a tüntetésben. Ott is, mint megfigyelő voltam. Hát emlékszem arra, hogy Miklósi Dénessel a röhögőgörcs fogott el, nem tudom, miért... Akik ott voltunk, kacagtunk, hogy hát most meg akarjuk veretni magunkat? Annyira nevetségesnek hatott az egész. Plusz az idegesség, hogy Erdély szívében a Szent Anna-tónál, Ria-ria, Hungária, magyar zászló, szózat, szavalatok...

Tudtuk azt, tudtam azt, hogy innentől számítva megtorlások lesznek, tehát ez a „szekuritáté”, az majd fog nyomozni. De nagy csend volt. Nem jött senki. Csak '83-ban hívtak be, két év múlva. Akkor Szeredában volt egy ilyen garzonlakásom. Azt, mint műtermet használtam nagyrészt. Aztán hívtak. Először futottam én is Bokor Imréékhez, hogy hívtak, mit csináljak. Mondták, hogy ne menjek addig, amíg papírt nem küldenek. Hát mindegy volt, mert a helyi rendőr jött és bevittek. Nekem ez volt az első keményebb találkozásom azzal, hogy „szekuritáté”

és mindenki kétségbe volt esve, mondták, hogy szétvernek, hogy lehetlenné teszik az életedet, satöbbi. Bementünk, bevittek. Bent voltam délután, egy éjszaka, másnap délelőtt... Másnap este engedtek el. Nem volt különösebb tortúra. Nem engedték, hogy aludjak, folyamatosan írást írták a nyilatkozatot. Egy témára ment ki az egész, hogy hol voltam aznap. Végig tagadtam, azt mondtam, hogy Kolozsváron voltam. Aztán úgy másnap éreztem, hogy nevetek akarnak, gyakorlatilag az érdekelte őket inkább, hogy kikkel voltam. Ezt úgy kiéreztem. Úgy meg voltam ijedve, hogy Atyaúristen! Ki mondott be engem? A végén elémbe tettek három fényképet. Csakugyan le voltam fényképezve, hogy ott voltam. És akkor, akikkel úgy egy asztalnál ültem, azokat muszáj volt felismerni, mert elég sokan látszottak rajta. Hát ezeket igen. A lényeg az, hogy akkor úgy éreztem, hogy ennek nem lesz vége hamar, tehát ez folytatódni fog. Emlékszem, akkor hazajöttem, és arra gondoltam, hogy elég sokat kizártak a főiskoláról, volt, akit eléggé bántalmaztak fizikailag is, vagy tönkretettek... Akkor próbáltam megszakítani a kapcsolatot Kolozsvárral, Vásárhellyel, már olyan szempontból, hogy én már voltam hivatva, s nehogy akkor kényelmetlen egyén legyek valakinek a számára, vagy ha követnek, akkor a másikat fogják miattam behívatni. És emlékszem, akkor azt csináltam – talán, hülyeség volt, most utólag azt mondom –, hogy hazajöttem, és itthon az összes festményemet, rajzomat, írásokat, ami egyszer képzőművészettel, barátsággal kapcsolatos, bármit, minden levelezést, mindet elégettem. Tehát azért, hogy akárhova, ha jönnek, vagy házkutatás, vagy bármi, semmit ne kapjanak. Felgyúlt egy csomó rajz, festményem az nem volt olyan sok, de abból is volt biztos olyan 60-70 darab ilyen kartonlap és volt vászonkép is. Iskolában, amilyen rajzokat készítettünk, itthon... Még verseket is írtam, Vásárhelyen, azokat is mind elégettem. Elég sokat jártam Kolozsvárra, Vásárhelyre, elég sok kapcsolatom volt – Panek Katiék, Ambrus Laciék, Bokor Imréék

–, tehát mind olyan körökben mozogtam, akiknek ártani nem akartam. És mondom, hogyha utánam szegődtek, akkor nem tudom, hogy ki lehet az, aki árulkodik? Mondom, hogyha le akarnak kapcsolni, akkor ne kapjanak nyomot. Én elég jól tudtam hazudni, tehát tagadni, nem volt ilyen problémám.

Nos, ez egyrészt bántott már akkor is, hogy ezt megcsináltam, mert utána érdekes módon leállt minden, többet nem jöttek, többet nem hívtak. Egy esetben volt az, hogy valóban gondolkoztam azon, hogy kiszökjek, tehát külföldre disszidálják. Egyszer voltam külföldön, útlevéllal, de többet nem kaptam útlevelet. Na, ez volt a hátrány. Minden két évben kaphattunk útlevelet, de többet nem kaptam. És akkor voltam egyszer az oroszoknál ilyen csoportos kirándulással, oda elengedtek. Mondom, hát akkor csoportosan kell menni. És akkor még egy ilyen volt, ott én is, hülye voltam. Tehát beleálltam egy olyanba, hogy Magyarországra menjünk ki ilyen csoportos kirándulással. És ilyen vezetőbb funkciót vállaltam el, hogy összegyűjtöm a nyugdíjasokat, meg mit tudom én, segédkezek, és akkor ugye én is megyek. A határon leszállítottak, tehát nem engedtek ki. A nyugdíjasokat átengedték egy busszal, de engem a határnál lekapcsoltak. Nem tudom. Biztos, hogy ez már a Szent Anna-tó miatt, meg hát akkoriban azért maradtak kint Magyarországon. Ez nyolcvanötben volt, ha jól emlékszem. Még ilyen sok volt, hogy a határon levettek, és mondták, hogy mit tudom, 24 órán belül Szeredában kell jelentkezzek. Na, hát ez eléggé nyamvadt volt. Akkor úgy eldöntöttem, hogy muszáj lesz kiszökni, itt most már ki se engednek külföldre, csoportosan se. Akkor az egyik barátom, az valahova szökött. Be voltam én is szervezve, de nem mertem elmenni. Ő Udvarhelyről jött, Isten veled, meggondoltad-e? Mondom igen, nem mertem elszökni. Nem tudom, hogy miért, nem mertem bevállalni.

Ez alatt, hát gyakorlatilag a katonaság után, tehát ’80-ban már munkába álltam. És olyan érdekes volt. Ugye nem mentem vissza a Balánbányára, gondoltam valahol Szeredában kellene dolgozni. Félős volt akkoriban, hogyha az úton leigazoltak, s nem volt munkahelyed, akkor jó eséllyel a Duna csatornához kerültél. Tehát nem erőst lehetett... Itt falun, itthon elment, de ha be kellett menj a városba, már bajod lehetett, és elég sokat jártam a városba. Pont emlékszem, bent voltam a Fenyőben a katonaság után egy hónappal, két hónappal lehetett, és vásárhelyi kollégával, Kovács Zsolttal találkoztam: hogy vagy, jól vagyok... És mondtam, hogy valami munkahelyet kellene szerezzek, mert nem mentem vissza Balánra, tanügybe nem mehetek. Na, azt mondja, neki van ismerőse, egy ilyen kisebb vállalatnál, ilyen főnököcske, kérdezzük meg! Na s így kerültem az oxigéngyárhoz. Rá egy hétre már ott voltam az oxigéngyárnál. S ott eléggé jó csapat volt, kellemes. Kicsit olyan maszek vállalatnak hatott, és ott elkezdtem dolgozni. Elég hamar betanultam. Az egész rendszernek a kezelése, tehát ilyen operator funkcióban dolgoztam, de nekem az iparban semmiféle képesítésem nem volt. De Zoli tudta, hogy meg tudom csinálni, és eléggé jól csinálhattam, mert szeretek. Most ott olyan hamar teltek az évek, hogy én nem is vettem észre, hogy ’89-ben már mindjárt tíz éve volt, hogy az oxigéngyárnál dolgoztam. Ott egy eléggé szabad légkör volt. Ugye az ital nem érdekelt, nekem a szabadidő kellett mindig. Ott lehetett túlórázni, s ki lehetett venni azt. Tehát meg tudtam csinálni, hogy hetekig, hónapokig Kolozsváron lehessenek. Na most ez szenzációs volt. Bementem szombat-vasárnap, dolgoztam, összegyűjtöttem a szabadnapokból, és akkor mondtam, hogy most egy-két hétre felmegyek Kolozsvárra. Felmentem Kolozsvárra, és rendesen, mint egy egyetemista, bejártam az egyetemre, kurzusokat hallgattam. Ugye nekem volt pénzem, mert dolgoztam, az egyetemistáknak nem volt pénzük, de én tudtam sört fizetni, ők támogattak, a

Haşdeu-ban laktam velük. Olyan is volt, hogy 3-4 hétig jártam kurzusokra, mindenfelé. Úgy éreztem magam, mintha egy ilyen távoktatásos egyetemista volnék. Engem a képzőművészet érdekelt, meg a táncház, a rengeteg ismerős ugye, Kallos Zoli bácsiék... Jártam Moldvába velük, onnan hordtam a cuccokat. A nevem Blága Béni, tehát nem volt feltűnő a moldvai közegben. Elég jól beszéltem a román nyelvet. Voltak, lettek ott is ismerőseim. Szabófalva, Klézse, ezeket a részeket járogattam, Ambrus Sanyival is többször. És ezzel nagyon rohantak az évek. Ugye, haverokból... Hát elmentek Bokorék, tehát elég sokan disszidáltak. Úgy-hogy a végén alig-alig maradtunk, úgy az értelmesebb része az elhúzott. Nagyon kevesen maradtunk, s akik maradtunk, azok is inkább féltünk egymástól. Tehát ezek a nagy bulik, a nagy találkozások megszűntek. Majd '87-ben megnősültem, és akkor jött a családalapítás meg minden, ami megváltoztatta ezt az életformát. Itthon kellett maradni.

– Akkor gyakorlatilag lezáródik egy fejezet az életedben. Akkor térjünk is rá a következő fázisra: hogyan kezdted Madéfalván a közigazgatáshoz köthető szerepekben megtalálni magadat?

– Az egy teljesen más világ volt, amiben éltem. Tehát '87 után az egyik fele a létezésemnek megszűnt, ennek több oka volt. Egyrészt az, hogy sokan kimentek, a másik az, hogy eléggé úgy szigorítódott az életvitel. Tehát nagyon kellett vigyázni, hogy kivel mit beszélsz, jobban figyelték. Ugye, hogyha már egyszer megjegyződtél, akkor már veszélyes volt mindenütt. Féltél attól, hogyha elmész egy társaságba, ki tudja, hogy ott... Elég szabad szájú voltam, örökké, tehát ha olyasmit mondok, akkor megvertem a fenekemet, vagy másoknak bajt okozok, mert kezdik hordozni. Engem nem nagyon tett tönkre lelkiileg az ilyesmi, de azért úgy másokat, akikkel beszéltem, hogy bevitték a Securitate-ba, azok

idegileg jobban kikészültek. Én egy kicsit fölé próbáltam emelkedni, és nem érdekelt ilyen szempontból. Lehet ez a hosszan tartó kollégiumi életvitel miatt volt, tehát ezek a bentlakások, és minden... Másként érzékelttem egy ilyen jellegű kihallgatást. Tehát nem voltam megijedve, hogy adott esetben börtönbe zárnak, hát ott is ennem adnak, pizsamát adnak, hát túlélem. '89-ben éjszakai műszakban dolgoztam decemberben, és mondtam, hogy átmegyek. Annyira jó idő volt, hogy biciklivel jártam. És érdekes volt, hogy jöttem haza reggel, és akkor a feleségem meg munkában volt. Tehát jöttem haza, és nem tudom most már, hogy miért, de vissza kellett menjek Szeredába dél felé. És akkor visszamentem Szeredába, és ott olyan furcsa volt, az emberek ott össze-vissza futkorásztak, s nem tudtam, mi történt, úgyhogy mondtam: jövök haza. S mikor jöttem haza, láttam, hogy a néptanácsnál is cirkusz van. És akkor emlékszem, hogy jöttem motorral, megállítottak, le volt fektetve az útra egy ilyen Ceaușescu-s nagy tábla, és köteleztek Biró Árpíék, hogy hajtsak át rajta. És akkor megsirültem motorral, s áthajtottam. És aztán hazajöttem. Akkor itthon csak nem tudtam semmit. Ugye tévéadás semmi nem volt, mondom, visszamegyek megnézni, hogy mi van ott. Ugye most egy kicsit furcsának hat, de nem volt információ, ahonnan szerezni. Visszamentem a néptanácsához, és akkor láttam, hogy ott az anyakönyveket, és mindent hordanak ki s tüzelnek. És mondtam: hát ez nem jó így ember, ezeket nem szabad elégetni, ezek mind dokumentumok. Leninéket égessétek, ne ezt... És akkor így hordtam vissza az anyakönyveket hátul, ezek meg pakoltak ki. Ugye mindenki elfutott a néptanácsból.

És akkor így belecsöppentem lényegében a forradalomba, tehát nem mondhatom, hogy úgy, mint forradalmár, mert eszem ágában se volt. Inkább az, hogy az anyakönyveket, és ezeket ne égessék el... Mindenki részeg volt, nagyrészt. Akkor nem is érdekelt a közigazgatás, nem is

tudtam, hogy ki micsoda, és mik történnek, mit csinálnak. Én őszintén még azt sem tudtam, hogy ezekanyakönyvek, tehát csak láttam, hogy régi kézzel írott regiszterek. Aznap nem, hanem másnap estére megfogalmazódott, hogy valamit kell csinálni, a néptanácsot nem lehet szétverni. Akkor már nem tudom pontosan, hogy kiknek volt az elképzelése, hogy huszonöt-huszonöt ember gyűljön össze Csicsóból, Rákosról, Madéfalváról, s csináljunk egy ilyen gyűlést. Tudtuk, hogy át kell venni a közigazgatásban az igazgatást, de azért vigyázni kell arra is, hogy az emberek egymásnak ne menjenek. Tehát kicsit meg kell szervezni. Ugye, akkor már a tévében is ment, már mindenki tudta, hogy forradalom van, hogy Ceaușescut elkergették. És oda engem is meghívtak. Jött az első gyűlés. Ott azt mondták, hogy hát mivel azelőtt való nap tevékenykedtem, igazgattam, hát a gyűlést vezessem én. És akkor hát vezessük, hogy mit akarunk csinálni? Forradalmat, vagy mit? Este olyan 7-8 órakor kezdődött a gyűlés, hát sötét volt már. Én írtam a jegyzőkönyvet, hogy kik vannak jelen, s mondtam, hogy aki nem akarja, hogy a neve fölkerüljön, az hallgassa el. A valóság az, hogy volt egy olyan érzés is akkor, hogy mi lesz, hogyha nem úgy sül el... Tehát, hogyha nem lesz jó vége ennek, hanem ők győznek... Abban az esetben, akinek most a neve fölkerül, az biztos, hogy golyót kap. És ezt így tudtuk a háttérben. Nagyrészt mindenki azért vállalhatta ezt a szerepet. Akkor megválasztottak engem frontelnöknek aznap este. Nem tudtam, hogy ez mivel jár. Ugye megválasztottak, kész, jegyzőkönyveltük, aláírtuk, a jegyzőkönyvet én csináltam. Életemben nem csináltam még ilyesmit. Ezt bevittük Szeredába. Szeredában megvolt a megyei frontvezetőség, Pataki Imréékkal. Bevittük nekik ezt a dosszárt. És arra még nagyon jól emlékszem, hogy Pataki azt mondta, hogy hát Béni fiam, ezt jól meg gondoltátok? Mert nem biztos, hogy ennek jó lesz a vége, és akkor tudjátok, hogy ez mivel jár. Na, most, hogy mondjam azt neki, hogy hát

akkor tépjük szét a dosszárt, és én megyek haza. Hát ezt nem lehetett! Meggondoltuk, igen, mondom, végigmegyünk. És akkor így gyakorlatilag vigyáztam arra, hogy ne fajuljon el... Ez eléggé kemény buli volt. Ugye a sok haragos, aki vélt vagy valós besúgó, vagy bármi, mindenkinek egymásnak akart menni. Csoportok embereket akartak kinyírni. Én azért úgy örvendtem, hogy vissza tudtam fogni őket. Voltak ilyen fiatalok, mint Oláh Laciék, akik akkor ilyen tizennyolc, tizenhét éves leánykák voltak, akikben meg lehetett bízni, és akikkel valóban egyfajta ilyen rendet lehetett tartani. Tehát nem engedték! Amikor meghallottuk, hogy valaki készül valakire rámenni, vagy felgyújtani, akkor léptünk.

– Gyakorlatilag te akkor ennek a csoportnak az elnöki pozíciójából hogyan lettél polgármester?

– Körülbelül olyan három-négy napig volt ez a keményebb futkorászás, meg ellenőrzés, meg minden. Fegyvereket kaptunk a rendőrségnél, azokat le kellett adni, hogy az emberek ne kezdjék egymás lövöldözni.

Akkor lett utána a Megmentési Front, mert úgy alakulgattak a pártok januárban már. Hát lényegében ez az alakulat nem politikai párt volt, ennek az volt a szerepe, hogy a közigazgatást próbálja továbbvinni és megszervezni az első választásokat, tehát egy stabilitást kialakítani a közigazgatásban. Én akkor annak lettem automatikusan az elnöke. Én nem akartam a közigazgatásban maradni. Nagyon sokan megmaradtak polgármesternek. Én azt mondtam, hogy köszönöm szépen, ebből nem kérek. Nincs közigazgatási tapasztalatom, nincs ilyen jellegű ismeretem. Habár akkor már úgy kezdtem érteni, mert hat hónapot voltam ilyen CPUNE-elnök.

Az első tevékenykedés az volt, hogy élelmet, húst adjunk az embereknek, mert ki voltak éhezve. Tehát beindítottam a mészárszéket. A kollektív elnökök mind le voltak cserélve, másokat raktunk oda. Vágtuk a teheneket, mértük a húst. Az emberek szerették, hogy na, újból élet van. Például szóltam, hogy a rákosi kollektív vágja le a tehenet, itt lent az állomáson mértük szét. Ha nem volt elég, még egy tehenet levágtunk, azt is szétmértük. Persze pénzért, de ebből nekem semmi nem jutott, még egy plusz kiló hús sem... A lényeg az volt, hogy ugye az emberek ki voltak éhezve. Volt olyan is, hogy nem látott húst évek óta, nem jutott hozzá. Próbáltuk minél jobban ellátni az üzleteket, felszabadítottuk a cukrot, a kenyeret, amit addig jegyre adtak. Ezt eltöröltük! A pékség úgy beindult, hogy éjjel-nappal sütötték a kenyeret, tehát éjszakai műszak is volt, egyfolytában volt kenyér. És ezekre oda kellett egy kicsit figyelni, hogy hagyni, hogy ők szervezkedjenek, de jó volt, hogyha ez felül lett vi-
gyázva. Ugye az árszabások, hogy ne menjenek fel, ezekért mind-mind mi feleltünk, akkor egy eléggé fontos tényezőként.

És akkor mikor vége lett augusztusban, azt hiszem, ha jól emlékszem, akkor jött, hogy na polgármester lenni... Mondom, nem megyek...

Elmentem könyvtárosnak, és szeptemberre mondta Kéménés Árpi bácsi, hogy „Bénike, akkor a rajz tanítását el kellene vállalni, Anti nem jön ki, és akkor te kellene csináld”. Ő nagyon ragaszkodott volna ehhez. Gyakorlatilag három év után tudtam volna véglegesíteni a tanítói diplomát, és akkor maradhattam volna ott. Árpi bácsi ezt szerette volna. Tehát akkor könyvtáros lettem, és közben bedolgoztam az iskolában. Ezzel meg voltam elégedve.

Akkor jött megint egy ilyen hatalmas viasszaszerveződés, tehát csak visszavették a párttitkárok az állásukat. Ez így volt valóban. És akkor engem mérgeztettek azzal, hogy hát miért nem vállaltam polgármesterséget, satöbbi. Így '92-ben, hát mondom, ha nem is leszek polgármes-

ter, legalább tanácsos leszek akkor. Jelöltettem magam, jelentkeztem tanácsosnak. Én alapítottam a helyi RMDSZ-t. Egyszerűen, semmilyen nagyvizsga nélkül vagy választás nélkül felkerültem a tanácsosi listára legelől. Hát ugye a nagy forradalmár...! És bejutottam! És akkor jöttek, hogyha már bejutottam, mint tanácsos – ugye a tanácsból választották ki a polgármester-helyettest – legyen polgármester-helyettes, az meg beléfér. Madéfalva községben: Madéfalva, Csicsó, Rákos, Göröcsfalva, 7000 fölötti lakossággal rendelkező község volt. De elvállaltam a polgármester-helyettségét.

Nem mértem fel, hogy mit vállalok... '91-ben megjelent a földtörvény, és a kérések letevésekor végig én segítettem, tehát töltöttem a kéréseket. Egyfajta ilyen felelős funkcióban bíztak meg. Mentem Rákosra, Madéfalvára, Csicsóba, ha elakadás volt, akkor intézkedtem, ha tanácsra volt szükség, akkor bementem Szeredába, megkérdeztem, hogy mit csináljak. Egy ilyen kapcsolattartó személyként dolgoztam, de akkor főállásban könyvtáros voltam, tehát nem volt semmilyen politikai, sem közigazgatási funkcióm. És akkor alelnök lettem, '92! Pont azt a periódust kaptam el, amikor megszűntek a kollektívek, és pár hónap alatt szét kellett mérni a földet, hogy dolgozhassanak az emberek. Ez egy kegyetlen időszak volt. Úgy képzelj el, hogy mi reggel lementünk dolgozni és késő este jöttünk haza. Nagyrészt az egészet egyedül koordináltam, Rákoson, Csicsóban és Madéfalván. Először nekifogtunk a nagymezőt szétparcellázni. Hát, megvolt mindenik településen az ún. Mérőbizottság, a koordinátora annak én voltam. Hát végigrajzoltam az egész mezőt, végigmértem. Ezt körülbelül olyan jó hat évig csináltam. Aztán jött egy olyan, hogy az emberek velem többet találkoztak. A polgármester Salamon volt, emlékszem. Ő nem erőst jött ki terepre, nem tudta azt sem, hogy mi az, hogy földmérés. Az emberek egyszerűen haragudtak rá, úgy érezték – s lehet, hogy joga-

san, lehet, hogy nem –, hogy nem végzi a dolgát, és hogy mit keres ott. Akkor ő eléggé keményen elkezdett illogatni, s visszahívták a polgármesterségből. Maradtam egyedül polgármester, polgármesterhelyettes. És akkor így vittem egy egész szezont. Emlékszem akkor Vaslabának voltak odabent a prefektusok, s Várdaiék. Bementem, s mondom: „Ne toljátok ki velem, így nem tudok nekifogni a következő évnek. Nem lehet, nincs ember, nem bírom.” Azt mondták, csináljunk egy időközi választást. És megszerveztük az időközi választást, és akkor Kővári lett a polgármester egy szűk évet. Utána jött a rendes választás, akkor mondták induljak. Mondom: szó sincs róla. Ki akartam állni a közigazgatásból. Egyrészt az itthoni gondok miatt, ugye ez az egész napos tevékenység, az azért úgy érezte a hatását. S akkor nem volt egyszerűen egy szakember, aki mérjen. Most azért másabb a technológia, mint egy szalaggal méricskézni, parcellázni. Konfliktusok voltak egyfolytában. Nem volt könnyű! Én tiszteltem az embereket, a mai napig is, nem tudtam csúful beszélni velük, vagy mit tudom én, ordibáljak, nagyon ritka eset volt, amikor annyira elvesztettem a fonalat. Próbáltam emberséges lenni. Az egészben az a lényeg, hogy mondom: vége, többet nincs politika. Kész. Jött a választás, Kővári azt mondta maradjak tanácsos, ne toljak ki vele. Akkor aztán maradtam tanácsosnak. Utána azt mondja, hogy hát, hogyha nem leszek alpolgármester, akkor ő sem lesz polgármester. Vitatkoztunk, hogy de milyen jó volna. Akkor meggyőztek... Na, mondom: jó, vállaljuk még négy évig. Azelőtt két évig vállaltuk. Akkor ő kapott egy elég kemény cukorbetegséget, májcirrózis lett, elment betegnyugdíjba, megint maradtam egyedül. Akkor már volt tapasztalatom. Balló Jóska került alelnöknek, és ketten alelnökként dolgoztunk: ugye én, mint kinevezett polgármester, mert nem csináltak helyi választást, de jogomban volt, hogy kérjek még egy polgármesterhelyettest. S akkor, mint két polgármesterhelyettes,

egy olyan másfél évet voltunk Jóskával így. 2000-ben jött a választás, azt mondja Jóska: „Most már menjünk tovább, ha már nekifogtunk.” Ugye már akkor beszéltük azt, hogy a községek leváljanak, és akkor gondoltuk, hogy csináljuk meg, robbantsuk szét a községet! És akkor erre dolgoztunk rá. Ez sikerült, 2002-ben talán, elindult a folyamat. Nem volt könnyű, mert minden településen kellett egy hivatal, ezt meg kellett indokolni, fel kellett szerelni személyzettel, minden. De hatalmas volt a segítő szándék. Én nem szerettem, nem akartam, hogy szétváljon a település, de ez volt a közakarát, alá kellett vesd magadat. Végeztem a dolgomat. Végig az volt, hogy érződött a szakemberhiány. Közben én elvégeztem a közigazgatási jogi egyetemet, és akkor megegyeztünk a jegyzőnővel – tehát az akkori titkárnővel, Rózsika néniel –, hogy nem megyek el máshova a választások után, tehát nem indulok, hanem a választások előtt ő megy nyugdíjba, s én megvizsgálom és elfoglalom az ő állását.

– *Mielőtt rátérünk, a jegyzőség időszakára arra kérnélek, hogy ha van bármilyen sztori, akció, amit szívesen felidéznél ebből a polgármesteri időszakból, akkor azt most oszd meg velünk.*

– Hát egy kellemes élmény volt, amikor hivatal által megszervezett karácsony előtti buliba, Csicsóba meghívtuk György Béla Zsoltot. Ő akkoriban tervezte az Olt- hídját, s akkor úgy érezték a tanácsosok, hogy őt meg kell hívni, mert ugye valóban szinte potom áron megtervezte, segített mindenben. A nagypolitikából nem erőst hívtunk embereket, tehát azt a tanácstestület nem nagyon óhajtotta, és nem is volt akkoriban divat, hogy leüljenek, ez később jött divatba. És emlékszem, hogy Csicsóban Bartáéknál volt egy ilyen bár, ott volt megszervezve. Ettünk, ittunk, minden. Ennek olyan címet adtunk, hogy

kihelyezett tanácsülés Csicsóban, de lényegében egy ilyen preszil-veszternek is lehetett mondani, karácsony előtt. És akkor ugye tárgyaltuk, hogy hát önrendelkezés van, meg amit a tanács dönt, azt a polgármester el kell, végezze. Én egyfajta előadással készültem, akkor a '69-es volt a közigazgatási törvény, és tudom, hogy akkor tárgyalták, hogy fog változni a közigazgatás, másabb lesz, szabadabb lesz, a döntésjog megnő, mert akkor már kezdtünk beszélni az Európai Unió tagságáról, és ez a felkészülés az Európai Unió tagságra. És én próbáltam lényegében elmagyarázni a tanácsosoknak ilyen barátságos környezetben, hogy vállaljanak felelősséget, hogy egy kicsit aktívabban jobban. Tehát nem annyi ez, hogy eljön tanácsülésre, felemeli a kezét, hanem aktív kell lenni. Akkor meg is hallgattak. Emlékszem, hogy Császár Tibi nagyon méltányolta ezt a fajta eszmefuttatásomat, és akkor azt mondta, hogy hát, ha most itt vagyunk a tanácsülésen, hívjuk meg a polgármester urat, hogy vegye jegyzőkönyvbe, hogy január első hetében népszavazást írunk ki a falu leválással kapcsolatosan. És megszavazza-e a tanács? Megszavazta. És akkor ezt határozatba foglalták, satöbbi. Ez volt december 23., 22.. Mondom: ezek meghülyültek, ezt nem lehet. Kutyaszorítóba kerültem, mert tudták, hogy nem pártolom a leválást. Akkor hirtelen lefuttattam magamban, hogy lényegében még jó is, hogyha tartunk egy népszavazást, mert hivatalosan nem tudta megtartani, mert megvolt arra a procedura, a törvénykeret, meg minden. De ők hogyha így gondolják, akkor tartsuk meg. Lesz egy jó felmérés, hogy valóban akarják-e az emberek, vagy ez csak annak a pár tanácsosnak az elképzelése, mert azért megszólaltak a vélemények. Tehát a rákosiak se mind bólintottak rá. Hogy azért-e, mert én kérdeztem, s tudták, hogy akkor polgármester voltam? Nem tudom, de úgy nem támogatták. Szóval nem érződött, hogy mekkora a támogatottság. A göröcsfalviak sem nagyon.

Madéfalva s Csicsó úgy igen... Mondom, hát járjunk a végére. Valóban, január első vasárnapján megszerveztük a népszavazást. És olyan érdekes volt, mert semmi hivatalos alapja nem volt. Lényegében a nyomda hátul volt, Birtókék ott voltak, megcsináltuk a szavazólapokat, pix-szel kellett x-elni, hogy igen, vagy nem. Hivatalnokokból, tanácsosokból, annyi személyzet volt, hogy a szavazóhelyiségeket el tudtuk látni, és lejárt a szavazás. Reggel 7-kor elkezdtek, este 9-kor befejeztük.

– *Akkor ez nem volt elterjedt dolog akkoriban?*

– Nem. Akkor ugye ez megszelloztetodott az újságban, félig-meddig. Nem sokat írtak róla, de megtudta ugye a Prefektúra, hogy mi történt Madéfalva községben, és akkor már volt Számvevőszék, és kiküldték a Számvevőszéket, hogy Madéfalván népszavazást tartottak, és a költségeit, s mindent, azt a polgármester úrnak a nyakába tessék belevarrni, mert ilyen nincs. Engem behívtak, és emlékszem, hogy mondta a prefektus, hogy ez mekkora összegbe került? S mondtam, hogy a pixet s a papírt én vettem, s a többi önszorgalomból valósult meg. S akkor jött egy nagy röhögés, hogy hát nincs, amit felhajtani rajta. Na, de lényegében gyönyörű eredmény született. Megvolt az, hogy a lakosságnak mit tudom én, 97 százaléka akarta. Rengetegen elmentek szavazni. Most, hogyan mond meg, hogy ez nem volt reális? Akkor aztán csakugyan begyújtottunk, és nyomattuk a rendes népszavazást, azt hiszem, egy olyan két hónapra rá kiírtuk rendesen, hivatalosan. Erre emlékszem, hogy titkoltuk, nem lehetett senkinek mondani, hogy ez csak egy ilyen kamu volt. De láttuk, hogy az emberek akarják. Egyértelmű volt, hogy nem lehet ezt most már tussolgatni. Rá egy évre meg is történt ez a szétválás.

– *Lezárásképpen, röviden: így összességében ezt az időszakot hogyan értékeled?*

– Rengeteg munka, hatalmas megterhelés. Egyáltalán nem a fejlesztésekről szólt semmi, hanem egyszerűen a földmérésről, reggeltől estig. Panaszok, orvoslások. Nagyon utálatos és kemény volt. Ahhoz, hogy ezt tudd csinálni, szeretned kellett az embereket.

– *Valójában ti végeztétek el a mai helyzetnek a megalapozását...*

– Igen. Itt ugye más volt a költségvetés, más volt minden. Itt ünnepről nem beszélhetünk, tehát vállveregetés nem volt. Szalagvágás a mezőn volt. Volt olyan, emlékszem, hogy egyszer kaptam a mezőn egy olyat, hogy azt gondoltam, odapisilek. Két öregasszony... Ugye az érdekes az, hogy most, ha kimész mérni – most voltam egy hete, vagy mennyi –, fiatalabb generáció van ott, aki teljesen másképp viselkedik. Akkor mi gyakorlatilag azoknak az embereknek mértünk, akikről elvették a földeket. És ez azért kegyetlen viszony volt. Ezek azért nagyon-nagyon fontos tényezők, hogy mi azoknak mértük vissza a földeket, akikről elvették.

– *Ma inkább csak a meglévő helyzetnek a lepapírozása zajlik.*

– Ma igen. És teljesen más korcsoportban, aki egyáltalán azt se tudja, hogy mi az, hogy földelvévés. Mi szembesültünk egy olyan társadalmi jelenséggel, amiről tudtuk, hogy nem könnyű, és maximális tisztességgel kell eljárni. Volt olyan, hogy két sógorasszony összeveszett a földön, és én álltam, csitítottam őket, hát felnőttek voltak, hetven év körüli asszonyok... Szégyen, ott ordibálnak egymással, minden. Így tartottam a kezemet, hogy ne tessék mondani, mert csúnya, s sokan lássák... S a

másik így mérgesen két cüveket fogott a kezében s nem akarta, de akkorát ütött a kezem hátára, hogy azt gondoltam, hogy a csontok eltörttek. S akkor az érdekes az volt, hogy akkor már nem veszekedtek, hanem mindketten engem vigasztaltak. Tehát voltak ilyen élmények is. Ugye ez a fázis lefutott. Akkor megszerveztem magamnak a közigazgatási állást gyakorlatilag.

– *Értem. Tehát akkor most áttérünk a következő fázisra, amiből végül nyugdíjba jöttél. S ennek három fontos része van: a madéfalvi, a szentmihályi s a madarasi. Azt már elmondtad, hogy hogyan jött össze ez a pozíció... Bármilyen eseményt, történést ebből az időszakból felidéznél-e szívesen?*

– Madéfalván érdekes volt. Ott éreztem először, hogy olyan polgármester került utánam, aki szerintem nem kellett volna, oda kerüljön. S lehet, hogy ha akkor maradok, teljesen másképp alakul az életutam. De ez is lényegében része az életemnek. Mindig utáltam azt az embert, aki reggel megjelenik fél nyolckor, mutatja az órát, s nézi, hogy ki mikor jön munkába. Én soha nem késtem el munkából, s mindig utolsóként jöttem el. Polgármesterként is. De azzal nem foglalkoztam, ha valaki nem ilyen volt. Na, jó, egy állandó későre azért az ember rászól. Emlékszem a takarítónőre... Én próbáltam egy kicsit enyhíteni azt a nyomorúságot, ami a sok panasz, a sok elégedetlenség miatt a hivatalra fogódott. A hölgyekbe is sokszor kellett lelket önteni. Próbáltam kicsit viccesebben megnyugtatni őket, hogy holnap is van nap. Végig lelkes csapattal dolgoztam. Lehet, hogy én voltam a lelke... Nem tudom. Mindenhol, ahol voltam, azt mondták, hogy jó hangulatot tudtam teremteni. Madéfalván ez nem sikerült úgy, mint jegyző. Velem volt a csoport, azzal nem volt baj, hanem a polgármesterrel nem tudtunk kijönni. Nem járt munkába. S én már nem voltam hajlandó, mint jegyző a polgármeste-

ri teendőket felvállalni. Itt egy kicsit megértem a polgármestert, mert mindenki hozzám jött. Senki nem akart hozzá menni. Lehet, hogy ez is hozzájárult.

– *Tehát volt egy kis átmeneti zavar...*

– Igen, én jegyző lettem, s még mindig hozzám jöttek a polgármesteri dolgokkal. De lényegében ő rájátszott erre olyan szempontból, hogy nem járt munkába. Reggel oda jött, aztán hetekig nem láttuk. Volt egy olyan érdekes jelenség, hogy az ő irodájába nem jártunk be, s egy ilyen virágmag az ajtó mellett kikelt. Ez a folyóka. S úgy képzeld el, hogy kb. ilyen másfél méterig bement... Jó, huncutok voltunk, mert öntöztük, hogy nőjön. Ez pofátlanság volt, de szerintem lehet, hogy úgy is nőtt volna. S akkor emlékszem, hogy a prefektúráról kijöttek egy ilyen ellenőrzésbe, valami panasz miatt. Akkor mondtuk, hogy megkérjük szépen, óvatosan menjenek be, mert ott virág van. Amikor meglátták... Kérdezték ez mióta nem járt itt? Mondom: három hónapja körülbelül, hogy nincs. S valóban három hónapot nem jött, utána próbálta a betegszabadságot. De végül is azzal szűnt meg a mandátuma, hogy hat hónapot egyáltalán nem tevékenykedett a hivatalnál.

Ennek nincs jelentősége, de sajnós, hogy ez a lehetetlen állapot hozzájárult ahhoz, hogy cukorbeteg lettem. Nem biztos, de talán ez is hozzájárult. S az orvosnak az volt a tanácsa, hogy mivel elég stresszes a munkahelyem, minél hamarabb próbáljak meg kilépni és változtatni. És akkor ez élt bennem, és olyan jó volt, mert találkoztam egyik nap az egyik kollégával, volt polgármester kollégám, és mondtam, hogy ne cukorbeteg lettem, s kell változtassak... Valóban volt lehetőségem, tehát többfelé mehettem volna. Akkoriban még azért az egyetemi végzettséggel elég jól lehetett a Megyei Tanácstól elkezdve bárhova menni. És hát

volt jó kapcsolatrendszerem is, szerettek – tehát mehettem volna. De nem akartam csak úgy felfelé menni. Úgy irtóztam, hogy elmenjek, nem akartam. Inkább valahova ilyen barátságosabb helyre mentem volna, ahol jól érzem magam. Akkor André Öcsi azt mondta, hogy neki most ment el a jegyzője Szentmihályon, és akkor nem hirdeti meg az posztot, hanem transzferrel menjek át hozzá. S mondom ez harminc nap alatt megvalósítható, és átmentem egyik napról a másikra Szentmihályra. Ott valóban gyönyörű év volt, amit együtt töltöttünk Öcsivel. Utána is – igaz a választásokkor nem ő lett polgármester, hanem Kósa Péter. Péterrel már egy kicsit nehezebb volt dolgozni. Akkor már beindultak ezek az európai beruházások, az európai pénzek. Mindenhol ilyen hatalmas felbolondulás volt. Elég nagy volt a központosítási szándék, ami nekem úgy nem... Láttam, hogy ilyen szempontból nem talál a nézetünk, tehát az, hogy most minden határozatot meg kell támadni, vagy döntéseken vitatkozni... Nekem ehhez nem erőst volt kedvem. Aztán volt is egy olyan eset, ami miatt mondom aztán mondtam, itt nem lehet. Akkor mentem át Madarasra. Ott eléggé munkás, megterhelő, de emberileg jó környezet volt.

– *Ott nagyon sok projekt valósult meg a te munkásságod alatt...*

– Rengeteg. Jött az Európai Unió tagság... Pont azt a szeletét kaptam, amikor nagyon oda kellett figyelni, rengeteg munka volt. De az ember próbálta bírni és csinálni. Most, amikor úgy éreztem, hogy vége, hogy most már nincs ambícióm, nem tudok úgy teljesíteni, ahogy esetleg kellene vagy elvárható. Emberileg már nem... Soha nem szerettem vitatkozni. Veszekedni még annyira se. A vitát csak addig szerettem, amíg érvekről van szó. Amikor már azon túlmentünk, akkor már nem. Most, amikor éreztem azt, hogy ez a világ, ez a fajta életmód lefutott, tehát

nincs amiért harcolni, hanem ilyen megfelelési mánia van, akkor itt azt mondtam, hogy megérett az idő, hogy nyugalomba vonuljak. De lényegében ez előttem, a szemem előtt úgy lepergett, ez a visszarendeződés.

– *Igen, azért érdekes az életutad ebből a szempontból...*

– Igen. És valóban, itt az a fájdalmas része az egésznek, hogy én a visszarendeződés alatt nem a kommunizmusra gondolok, vagy baloldali, vagy jobboldali, vagy akármire. Volt egy nagyon értelmes bácsi itt Madéfalván, Szakács Gyuszi bácsi. Ő titkár, jegyző volt Tusnádon fiatalabb korában, később átjött a vasúthoz, tehát otthagyta a közigazgatást. Rengeteget tanultam tőle. Például a jegyzőkönyvírást tőle tanultam. Ő mondta volt egyszer, s akkor nem értettem..., mert azt gondoltam, hogy rólam van szó... Tegező viszonyban voltunk, és nagyon jó barátok. De én úgy éreztem, hogy ez sértés. Szóval azt mondta volt egyszer, hogy: „Bénike, figyelj rám, a hatalomváagnak nincs világnézete, én is ezért jöttem el Tusnádról.” Emlékszem, hogy úgy megharagudtam volna, mert mindent el tudtam fogadni, de azt, hogy vágyok a hatalomra, azt nem. Lényegében ő azt fogalmazta meg, csak én rosszul értelmeztem, hogy mindegy, hogy liberális, vagy RMDSZ vagy MPP... – ugye akkor volt ez a kétfelé szakadás, úgy indult –, az egész lényegében egy hatalmi harc, és a hatalomváagnak nincs világnézete. Hogy tök mindegy, hogy milyen pártnál vagy, csak hatalmon legyél! És akkor én úgy értelmeztem, hogy ez rólam szól, és szinte meg is szakítottam az öregúrral a kapcsolatot. Aztán később jöttem rá, hogy az öregnek igaza van, nem rólam van szó. Így örökké a nárcizmus és a hatalom imádata, a hatalommal való dőzsölés... Tehát úgy örökké én ezek ellen harcoltam. Főnök voltam 30 évig. Ezt kimondhatom. De soha nem éreztettem azt, hogy most főnök vagyok, hanem mindig

máshonnan próbáltam megközelíteni a dolgokat. Ez volt mindig mindenütt a visszajelzés. Madarason is, Szentmihályon is, és Madéfalván is. Tehát akikkel együtt dolgoztam, mindenütt mindenki azt mondta, hogy jó volt tőlem tanulni, és jó élmények voltak. Minden hivatalnak van két-három olyan élménye, amire én már nem is emlékszek, s mikor mondják, eszembe jut, s röhögöm.

Summa summárum, tudatosan végignéztem azt, ahogy visszarendeződik és terjed egyre jobban ez a központosított közigazgatás. Tehát nincs az, amit mi elképzeltünk, hogy valóban egyfajta autonómia, helyi döntéshozatal lesz, és az emberek előtt tiszta kártyákkal dolgozunk... Itt nem lopásra gondolok, eszem ágában sincs, hogy erre gondoljak, hanem az, hogy ne a döntéseknek a megjátszott közhírré tétele legyen. Most azért kell megcsinálni ezt, mert erre pénz van. Most, már hogyha pénz van, akkor anyámat főbe lövöm? Isten ments! Szerintem, hogyha a mai vezetőség 90 százalékát visszahelyeznénk a kommunizmusba, kemény vérfürdők volnának. Most sem állunk messze ettől. Tehát ez, ami sajnos, hogy olyan keserűséggel tölt el mindig: ez a fajta visszarendeződés. Én emlékszem arra, hogy a szakemberek mind politikai háttérrel rendelkeztek, kommunisták voltak, pártkönyvük volt. Nagyon kevés fiatal szakember volt. Itt a fiatal alatt a 35-40 közöttit értem, akire már azt lehet mondani, szaktekintély, akinek nem volt politikai múltja a kommunizmusban, abban az időben. Lényegében ezért fogtam neki az egyetemnek is. Nem azért, hogy szaktekintély legyenek, hanem azért, hogyha valamit mondok vagy állítok, tegyem tiszta magamnak. Nem mindegy, hogy mint laikus azt mondom, hogy a törvény ezt írja, vagy mint jogász azt mondom, hogy ez így törvényes. Ez nagyon fontos tényező. Na, most emiatt sokat kínlódtunk abban az időben. Tudtad azt, hogyha elhívtál egy jó szakembert, két hét múlva megtámadták, hogy de ő pártkönyves volt.

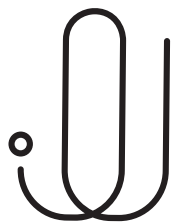

Még annyit, hogy a 2000-es évek előtt, tehát körülbelül 1999–2000 között próbáltunk nyitni a fiatalság felé. Tehát, hogy be kell vonni a fiatalokat a politikába! Ők, akik tiszták... A fiatal szakembereknek helyet kell engedni, és akkor ennek abszolút híve voltam, és megadtam a maximális segítséget. Mindenütt, ahol csak lehetett, efelé megtettem a lépéseket. Sajnos, hogy ez is egy zsákutca, mert azok a fiatalok most megöregedtek, de nem biztos, hogy nyitnak a fiatalok felé. Tehát ez, amit csalódottként élek meg.

– *Köszönöm szépen a beszélgetést!*

Az interjút készítette: Sárosi-Blága Ágnes

MANDEL LÁSZLÓ

„Tudtuk, hogy mindig csak előre, előre, előre”

„Egy érdekes epizód az volt, amikor a csomafalvi ácsmester megkérdezte, hogy itt akkor mi épül? Hát mondom: „iskola”. „És milyen?” Mondom, hogy: „magyar iskola”. »Na akkor halljátok – mondta a társainak –, holnaptól nem tízig dolgozunk, hanem tizenegyig.« Ezért voltunk tizenegyig ott az iskolában mi is, szolgálatosként beosztva. Úgyhogy a csomafalviaktól így kaptunk segítséget, hogy gyorsabban épüljön a sulis...”

– Mai beszélgetőpartnerünk Mandel László, akivel életútja legfontosabb állomásairól beszélgetünk. Honnan indultál, milyen tanulmányokat végeztél, mik voltak az indíttatások a tanuláshoz.

– Ha az elejétől kellene kezdeni, akkor én szinte azt mondhatnám, hogy az első migráns én voltam, mert én pocaklakóként érkeztem Romániába. Édesanyám felvidéki magyar, édesapám Brassó melletti magyar ember, aki a háború elől elmenekült. ’45-ben megházasodtak kint Felvidéken, Esztergomtól 26 kilométerre, és a dicsőséges román hadse-

reg, amikor vonult vissza, sikerült velük hazahozatni vagy idehozatni magunkat. Hát ez egy unikum volt szerintem, egy ilyen eset! És akkor Brassóban voltunk valami rövid ideig, utána pedig Márton Áron püspök testvére, akinek fűrészsüzeme volt Domokoson, ő segített, hogy Domokosra kerüljünk, hogy ott állást és lakást kapjon édesapám. Közben a katonaságát elvégezte, helyrehozta úgymond a hibát és '50-ben érkezünk Csíkszeredába. A Törvényszék mellett laktunk egy ideig Erős Béla bácsi házában, ahol óvoda is működött, utána beköltöztünk a leányiskolába (ma Petőfi iskola), édesanyám ott kapott munkalehetőséget. Annyi előnyünk volt, hogy lakást is kaptunk. '63-ban pedig a „bányászblokkban” kaptunk egy lakrészt, ami a mai Petőfi iskola udvarán épült. Én egy évet laktam ott. Közben elvégeztem a gimnáziumot itt, az akkori középiskolában, mai Márton Áron Főgimnáziumban. Nagy hévvel, lendülettel felvételizni indultunk többen az osztálytársaim közül Brassóba, az autómérnökre. Nyilván a román tudásunk annyi volt, amennyi, és így nem is sikerült a felvételink. Volt még három nap arra, hogy átmenjünk Vásárhelyre, hogy próbálkozzunk ott is felvételizni a Pedagógiai főiskola matematika szakára, nehogy elvigyenek katonának. Sikerült a felvételi, elvégeztük a Pedagógiai főiskolát, államvizsgáztunk, előtte megházasodtam, abból a nagy célból, hogy mint házastársak kapunk valahol egy olyan lehetőséget, hogy közel vagy egy iskolában tudjunk tanítani – lévén, hogy a párom is matematika szakon végzett. Az egyedüli dolog, ami mentette az akkori ifjúságot, az a matematika volt, és így mentünk el matek szakra, Vásárhelyre. Elvégeztük – én már előtte egy évvel elmentem katonának, elvégeztem a katonasági dolgaimat –, kihelyezést kaptam. Úgy döntöttünk már elejétől fogva, hogy szeretnénk valahova az alföldre menni, ahol gyümölcs van, ott van magyar tévé, majd lesz egy-két-három gyerekünk...A feleségem szülei Arad megyében, Kürtös mellett, Kisiratoson élnek.

– *Mindez hányban is volt?*

– ’64-ben végeztem az iskolát, ’67-ben a főiskolát, akkor kaptam kihelyezést és öt évig bolyongtam Arad megyében. Akkor az egész megyében tizenhárom magyar iskola volt. Olyan helyre kerültem, ahol ötödik osztály már nem is indult magyar nyelven, tehát akkor volt hatodik, hetedik, nyolcadik osztály. Három évig volt munkalehetőségem. Ebben az időszakban a feleségem a szomszéd faluban matematika-fizika katedrán dolgozhatott. Utána közben változtak a dolgok. Hiába jártuk az aradi tanfelügyelőséget, ott se kaptunk nagy biztatást, így egy adott pillanatban beadtuk a kérést, hogy engedjenek el Arad megyéből Hargita megyébe. Két nap alatt megvolt a válasz: „Avizăm favorabil plecarea dumneavoastră din județul Arad în județul Harghita”. Így kerültünk Szépvízre és Szentmihályra. Szépvízen laktunk, Szentmihályra jártam át tanítani, kerékpárral ingáztam. Ott is eltöltöttünk szép nyolc évet ötre szaporodott családdunkkal, 1972-től ’80-ig.

– *Akkor az egy elég hosszú periódus volt. Ha most visszaemlékszel, abban az időszakban milyen volt ott tanítani, voltak-e már abban a korszakban esetleg felelősebb feladataid, valamilyen felelős beosztásod vagy amit külön rád bíztak?*

– Különlegesebb nem volt. Szentmihályon az utolsó két évben pionírparancsnok voltam, a kornak megfelelően. Ennyi volt, ami mondjuk különleges.

– *Az akkor aligazgatói funkcióval is járt?*

– Nem, nem járt. De mondjuk lett belőle községi propagandatitkár, amit akkoriban hoztak létre. Tehát a néptanács mellett volt ilyen funk-

ció. Hát kultúrotthont építettünk, akkor fejeztük be. És az volt úgymond egy élmény, egy külön feladat, hogy az olyan legyen, hogy el tudjon jönni a szentgyörgyi színház, a kolozsvári opera, a szatmárnémeti Északi Színház, tehát ezeket is tudjuk fogadni az új kultúrházban. A faluba a szépvíziek is átjártak, akkor próbáltuk összebarátkoztatni a két falu, Szépvíz és Szentmihály lakosságát. A két iskolát is összebarátkoztattuk, a feleségem egyik helyen, én a másik helyen. Matekversenyeket, sportversenyeket szerveztünk – mert mind a ketten sportoltunk is az iskolában katedrakiegészítésként. Így voltunk falun 1980-ig. Második nekiugrásra sikerült bejutni Csíkszeredába. A feleségem kapta a Gyermekotthont, választás alapján, én pedig a 10-es iskolát és akkor – lévén már három gyerekünk volt –, nyilván én mentem a gyermekotthonba és a feleségem maradt a 10-esben. Ezek békés, de nehéz idők voltak. Aztán jött az úgynevezett forradalom, a változás. Akkor már két helyen dolgoztam: a Gyermekotthonban dolgoztam délelőtt és délutánra versenyvizsgával megkaptam a 9-es iskolát. Ott ’90. február 1-től igazgatónak választottak. Ugyanabban az időben, a 12-es iskolában Orbán Laci meg Téglás Sándor kollegák voltak az igazgatók, s akkor érett meg a gondolat, hogy egyesíteni kellene a két iskola magyar tagozatos osztályait. Jöttek a politikai változások, s hogy a magyar iskolát állítsuk vissza úgy, ahogy volt az valamikor. A két iskola létszáma 64 osztályban 1760 gyerek és 120 pedagógus volt. Na, a 9-es iskolában nem fértünk volna el. A lehetőség megvolt arra, hogy új iskolaépületet építsünk. Már terveztek a most Nagy Imrének nevezett iskolának a helyére egy iskolát korábban, aminek az alapja meg volt öntve. Még 1976-ban öntötték, ha jól emlékszem, csak akkor egy helikopter átutazott a város fölött és abból kiderítették, hogy az ott mit keres, mi lesz azzal és be kellett takarni. Szerencsére a városvezetés hamar lépett és a betonlapot leföldelték, megóvták, hogy majd lehessen újat építeni.

– Ezt én nyilván értem, hogy mit jelent, hogy egy helikopter átrepült a város felett és tudjuk, hogy a pártfőtitkár szemrevételezte a várost és sok minden következett ebből. Mi tudsz te erről? Az miért szúrt szemet, miért volt probléma az a beton alap?

– Azért, mert abban az időszakban az ország regresszióban volt, a sok külföldi adósság törlesztése miatt spórolni kellett, minimálisra csökkentve a beruházásokra fordított összegeket. Ilyen helyzetben, hogy lehetne elkezdni építeni egy új iskolát?

– Akkor építették át a városközpontot is.

– Igen, akkor épültek a Virág (Kossuth) utcában a tömbházak!

– Akkor egy ilyen megkezdett építkezés miért volt problematikus?

– Szemet szúrt, a kulturális befektetésektől megvont pénzügyi alapok elvonása miatt, hogy építsenek még egy iskolát.

– Mivel ez nem ipari létesítmény volt, nem lakóház, nem volt támogatott. Így lehet ezt értelmezni?

– Valószínű ez volt a megfontolás, emiatt vissza kellett lépjen a helyi vezetőség.

– Tehát ezt az állapot néztétek ki, hogy ide kellene helyezni az új iskolát?

– Igen. László Pál volt a polgármesterünk, évfolyamtársam volt a líceumban, ővele egyeztetett a Tanfelügyelőség és így kaptuk meg ezt a lehetőséget.

– *Te is a kezdeményezők között voltál?*

– Igen, mert választani kellett. Vagy maradunk ott a 9-es iskola épületében – de akkor, hogy jön létre az új, most már magyar tannyelvű iskola a 9-es és 12-es iskola magyar osztályaiból abban a kicsi épületben? –, vagy vállaljuk azt, hogy egy évig hat épületben leszünk szétszórva, a 9-es iskola épületét pedig hagyjuk a román tagozatú osztályoknak. Az 1–4. osztályok a Petőfiben, az 5–8. osztályok pedig az ipari („vízen túli”) szakiskolákban működtek, úgy, hogy ott még a rozoga műhelyekből is osztálytermeket csináltunk, hogy befogadjuk ezt a nagy tömeget valamennyire elfogadható oktatási feltételek biztosítása mellett.

– *Én erről a kezdeményezésről nem is tudtam. Mármint tudtam, hogy létrejött két iskola, de arról nem hallottam, hogy volt arra vonatkozó törekvés, hogy a kisebb iskolákat egyesítsék, s létrehozzanak egy nagyobb létszámú magyar iskolát.*

– Beder Tibor főtanfelügyelő úrnak is köszönhető, neki volt az ötlete, ő támogatta a városi iskolahálózat újraszervezését. Tehát itt már megvolt az a betonalap – kár lett volna azt ott hagyni úgy, ahogy van –, és ezzel lehet, hogy két évet az építkezésből megspóroltunk. Az alap egyik sarka egy kicsit meg volt rongálódva, azt helyre kellett hozni és akkor máris neki lehetett látni a falak felhúzásához a tél beállta előtt. Egy év alatt felépült az iskola, ’91. április 13-án költöztünk be. Igaz, három váltásban kezdtük az oktatást, reggel, délben és délután. Az iskola, alakuló munkaközösségének javaslatait, segítőkézségét kihasználva rövid időn belül elkészült az iskola címere, kör alakú kitűzője a tanulók részére Zsigmond Márton rajzszakos kollegánk által már 1991-ben. Így már nem okozott gondot az iskolazászló megtervezése és kivitelezése Zsig-

mond tanár úr és Csíszér Katalin mesternő által. Közben elkészült az iskola himnusza is Kacsó Márta zenetanárnő által, kinek vezetése alatt megalakult iskolai kórus minden évkezdéskor és évváraskor felemelő hangulatot teremtett a közönség számára.

– *Te lettél az igazgatója?*

– Már ’90. febr. 1-től, a 9-es iskolában választottak meg – demokratikus úton – igazgatónak. Majd a 9-es és 12-es iskolák magyar osztályai egyesüléséből alakult új iskola munkaközösségének a gyűlésén is dönteni kellett arról, hogy ki legyen, hogy legyen, mint legyen a vezetőségben. És mi már úgy kezdtük el, közösen építeni ezt az iskolát: szerencsével és jó emberek segítségével. A szomszédság az nagyon jó volt, a tömbházakban lakók látták, hogy építkezés van, ők voltak az őrszemek. Mi este 11 óráig ott voltunk, a lakók reggel 6-ig azért nézegettek ki, hogy nem-e vittek el téglákat, cserepeket. Így is megtörtént, hogy az egy köbméteres víztartályunkat, amit nagy nehezen fel tudtunk vinni az épület tetejére, mielőtt még tetőztek volna, hogy legyen majd víz tartalékban, hát azt elvitték egyik nap. A másik estére viszont visszakerült a helyére. Úgyhogy sikeres volt az éjszakai felügyelet!

– *Tehát azt jelenti, hogy a lakosság részéről is nagyon erős támogatást élvezett? Ez nyilván a környékre vonatkozik.*

– Igen, a környékre. Látták, hogy végre épül az iskola. És nagyon sok gyerek volt a környező tömbházakban, tehát szükségeltetett, hogy legyen egy új iskola. Egy érdekes epizód az volt, amikor a csomafalvi ácsmester megkérdezte, hogy itt akkor mi épül? Hát mondom: „iskola”. „És milyen?” Mondom, hogy: „magyar iskola”. „Na, akkor halljátok – mond-

ta a társainak –, holnaptól nem tízig dolgozunk, hanem tizenegyig.” Ezért voltunk tizenegyig ott az iskolában mi is, szolgálatosként beosztva. Úgyhogy a csomafalviaktól így kaptunk segítséget, hogy gyorsabban épüljön a sulis.

– Hát ez érdekes korszak minden szempontból, számos új dolog jött létre, a magyar intézmények, az újságok, a kulturális intézmények megújultak, újak születtek, a régiak is kibővültek. Ebbe esett bele a ti iskolátoknak a létrehozása is. Részletesebben leírnád azt, hogy épült ki ez, úgy is, mint egy fizikai tér, de úgy is, mint egy intézmény?

– A megyének a legnagyobb iskolájaként indultunk el, mintegy 1720-1730 gyerek volt 64 osztályban és be kellett férjen ebbe az épületbe. Volt egy tornatermi öltözőszerűség is, aminek az ajtóját áttettük a másik falra, hogy a folyosóra nyíljon, és még abból is osztálytermet csináltunk. A földszinten, mint a 4-es ipari líceumban (ma Székely Károly szaklíceum) nagy műhelyszerűség volt, vagy van most is, de mi szépen kitaláltuk, hogy a tornateremben – ami már akkorra felépült – nagy a padlózatra jutó nyomás és alátámasztás nélkül veszélyes lenne az alatta levő helységben lenni. Nem kellene így azt megbiztosítani, építeni egy keskeny folyosót? Tehát elválasztani azt a hosszú alsó részét? A sikeres műszaki véleményezés eredményeként lett még tíz osztálytermünk a tornaterem alatt. Kicsi létszámú osztálytermek, húsz-huszonkét gyerek fért csak be. Aztán abból lettek szaktermek, kabinetek, informatika termek kiscsoportos foglalkozásokra.

– Az igazgatói munkából mi az, amit most fontosnak találsz? Volt olyan, ami akadályokba ütközött, amiért egy kicsit meg kellett harcolni, ami problematikus volt, de aztán megoldódott?

– Az egyik ilyen epizód, amikor új bútorokat kellett venni az új iskolába, s megvolt rá a pénzkeret. De hova menjünk? Elmentünk Udvarhelyre megrendelni. Ott is segítséget kaptunk olyan szempontból, hogy amíg most, a mostani deszkából bútort készíthetnénk, azok olyanok, hogy még a rigó fütyül rajtuk. Tehát azt még meg kell szárítani, ami hosszú időbe telik. Aztán valahogy csak kaptak száraz anyagot és az iskolapadokat, asztalokat megoldották Udvarhelyen. A felszereltséghez még emellett sok segítséget kaptunk a kölni református egyháztól.

– *Hogy alakult ki ez a kapcsolat?*

– Líceumi osztálytársunk Kolozsvárra került és férjhez ment egy református lelkészhez, közben a lelkész kiment Kölnbe, ott teljesített szolgálatot. Kölnben is beindult a segélyszállítmányok Erdélybe való szállítása, vitték ide-oda-amoda, mindenhova, és rákérdeztünk arra, hogy nem-e lehetne, ha új iskola épül, akkor ide is juttassanak belőle. Hát volt aztán olyan, hogy négy-öt évig, talán hatig, évente kétszer jött a „Mayer-Mayer”, azok a hosszú kamionok utánfutóval, megpakolva iskolaszerekkel, lámpatestekkel, egészségügyi szerekkel, ruházattal. Tehát éppen, ami a németeknek már nem kellett, de még használható állapotban volt, és nekünk az annyira szükséges és jó volt. Azokba a szállítmányokba került gyermekruha, felnőtt ruha, a kollégák elnevezték „Mandel szalonnak”, mert ezt valahogy értékesíteni kellett, abból egy kis jövedelmet tudtunk szerezni az iskola részére. Így tudtunk elmenni Budapestre és venni egy videokamerát. Azt hiszem a városban az egyetlen iskola volt, aminek akkor már volt kamerája. Az akkor induló *Kaho* - TV segítségével készítettünk felvételeket az iskola mindennapos tevékenységeiről, amelyeket a helyi tv-ben mutattunk be és így népszerűsítettük az iskolánkat.

Székelyföldről Svédországba kivándorolt családok közbenjárásával sikerült kapcsolatot teremteni a Vadstena-i Lions Club International szervezettel, akiktől egy kis felnőtt csoport érkezett segélyszállítmánnyal Mr. Fix nevű úriember vezetésével. A szállítmány javarésze az új iskola felszereltségét bővítette. A vendégek fogadására készülve megszerveztük a *Ki mit tud Svédországról* vetélkedőt a felső tagozatos tanulók részére, ami nagy sikert aratott a vendégek körében, még ők is tanultak szülőföldükről eddig ismeretlen dolgokat!

Hasonló vetélkedőt szerveztünk a Svájc-ból a Riehen Egyesülethez érkező vendégek fogadásakor, *Ki mit tud Svájcról* címmel. A verseny annyira jól sikerült, hogy az egyesület 15 db. 486-os számítógéppel ajándékozta meg az iskola, alakuló informatika kabinetjét. Ezen számítógépekkel már bátran elindíthattuk a *Diákhangok* sulióújságot 1992 decemberében, ami játékosan bővítette az információcserét a tanulók között.

Mindig sikerült aktív iskolai szülőbizottságot megválasztani, akikkel közösen, évente megszerveztük a szülői farsangi bált az iskola tornatermében. A segélyszállítmányok valamelyikébe kaptunk annyi padlószőnyeget, hogy azt leterítve megvédhattuk a tornaterem padlózatát (a magas sarkú cipőktől is!). Ezek a tombolás-kosaras bálók, 500-600 szülő részvételével, nagyban erősítették a szülők közötti összetartozást a közös célok megvalósításában, anyagi alapokat nyújtva a versenyeken résztvevő eredményes tanulók jutalmazásához.

– *És ami az iskolának a megszervezettségét vagy megszervezését illeti?*

– Nem volt könnyű. A 12-es iskolát az 1980–81-es tanévtől választották le a Márton Áron Gimnáziumról, tehát rangban kicsit lennebb került, mint a tisztes gimnázium. Mi pedig a 9-es iskolából jöttünk át (ami

művészeti iskolaként indult még 1969-ben). És a két tantestület az két külön mag volt. Itt is erős mag, ott is erős mag. Nem tudom szám szerint megmondani, hogy hányszor gyűltünk össze – idézőjelben mondom, hogy gyűltünk, szerveztünk ilyen beszélgetések akciót egy-egy pohárka mellett –, ahhoz, hogy valahogy tudjunk közös nevezőre jutni. De többször, hogy sikerüljön az ellentéteket elsimítani. Lassan-lassan nagyon jó közösség alakult ki. Annak most már nagy része egy külön egyesületnek a tagja, ami az iskola nyugdíjasainak klubja. Egy kicsit humoros a neve: öreg tyúkok és kakasok egyesülete Épp a tegnapi volt egy ilyen találkozónk, havonta egyszer van, a hónap első szerdáján találkozunk. Ki, mikor ráér, akkor jön. Régiek jönnek vissza, akik elmentek még az első négy-öt évben, mint Tőke Magdi néni, Bedő Irén.

– Mikor vette fel az iskola a mostani nevét és miért pont ezt a nevet választottátok, kinek jutott eszébe? Voltak-e ellenvélemények? Egy olyan hullámban történt ez a névadás, amikor az iskoláknak nem voltak nevei, csak számai, mert '89 előtt csak számokkal nevezték meg az oktatási intézményeket.

– Azt hiszem a Petőfi iskola, tehát az 1-es iskola kezdte el, hogy nevet választott magának. Akkor nálunk is jöttek az ötletek, s mint új iskola és két párt – ugye, akkor még próbáltunk összeverődni – volt itt Kájoni Jánosról szó, Móra Ferencről, meg más nevek is talán, de felmerült Zsögödi Nagy Imre festőművész neve, és végül is mellette döntöttünk, mert a városunknak a szülöttje, híres embere. Utólag egy kicsit rossz néven vette a művészeti iskola, hogy elvettük ennek a személynek a nevét. De hát ők megtalálták a Mindszenti Nagy István festőművészt, és így béke van s barátság. Tehát a közösség döntötte el végül, hogy legyen a Zsögödi Nagy Imre. Ebből volt problémánk, mikor kimentünk Magyarországra a gyerekekkel, mert volt, amikor megkérdezték a határon, hogy milyen

neve van az iskolának? Mondtuk, hogy Nagy Imre. Kérdezték, hogy „Budapest?” Tehát a Nagy Imre neve megmaradt nekik ilyen szempontból. És mondtuk, hogy „nu, Jigodin”.

– *Ők a politikusra gondoltak?*

– Igen, igen. Ha már sikerült nevet választani az új iskolának, akkor illett, hogy megörökítsük Nagy Imre portréját az iskola bejárata melletti falon egy emléklakett formájában, amit Dóczy András szobrász – Imre bácsi felfedezettje – készített el és 1994. április 13-án – az iskola 5. évfordulóján – avattunk fel ünnepélyes keretek között. Folytattuk a megemlékezést Nagy Imre művészt ábrázoló mellszobor avatásával, amit 1998. május 27-én tartottunk a művész születésének 105. évfordulóját megelőzően.

– *Hány évig voltál igazgató?*

– Éppen ma néztem meg, hogy kereken 20 évet. Tehát öt ciklust, ötször négy évet.

– *Ez azért egy nagyon hosszú időszak. Egész nyugdíjazásodig az voltál akkor.*

– Igen, nyugdíjazásomig tanítottam, de egy évvel korábban lemondtam az igazgatóságról, az utánam következő igazgató a volt aligazgató lett. Akkor úgy döntöttem visszamegyek „rendes” embernek egy évre, és úgy fejezem be a pályámat. Mert én matektanárnak tanultam és kíváncsi voltam, hogy még helyt tudok-e állni 18 órában a katedrán. No meg, ha szükséges, akkor tudom segíteni az új igazgatót is. Volt, amikor

az igazgatóknak nem lehetett vagy nem kellett tanítani, mert elég sok gond volt, mentesítették őket az óraadástól.

– *Egy kicsit lépjünk még vissza: mikor merült föl először az, hogy ennek a nagy iskolának te legyél az igazgatója? Nyilván úgy, hogy te már azelőtt is iskolaigazgató voltál. De az iskolaigazgatás az egy komplex feladat, főleg ilyen korszakban, amikor ki kellett építeni, létre kellett hozni magát az intézményt, fel kellett építeni az épületet, össze kellett hozni a tantestületeket. Egy csomó új feladatnak kellett eleget tenni. Tehát ilyen megközelítésből, hogy látod a te szerepedet ebben a folyamatban?*

– Én azt hiszem a hitvallásomból kell, itt merítsek. Váci Mihálynak van egy idevágó versre: „*Nem elég jóra vágyni:/a jót akarni kell!/És nem elég akarni:/de tenni, tenni kell!*” Na, ez volt nekem a húsz év alatt a mottóm, ez mindig előttem volt. Én nem akartam – nyilván, hogy nem akartam –igazgató lenni, pont abban a változási időszakban, egy ekkora nagy terhet magamra vállalni. De gondoltam, hogy építsük meg az iskolát, az legyen meg, és utána jöjjön, aki szeretne a Nagy Imrében igazgató lenni. Nem jött senki, pedig négyévente meghirdették az igazgatói posztokat. Hol szerveztek versenyvizsgát, hol nem. Így, úgymond átcsúszott az öt-ből a tízbe és a tízből a tizenötbe, akkor a húszba. Így, ahogy közeledett a nyugdíj, akkor már mondom, hogy egy évet még visszalépek.

– *Mire emlékszel úgy, mint ami a legnehezebb, legproblematisabb megoldani való feladat volt?*

– Ilyen, hogy leg-leg nem volt, hanem nagyon sok újításunk, kezdeményezésünk volt. Például a szoborkészítés, ami egy különös élmény volt, de közben gondok is voltak vele. Meghirdettük a gyerekekkel,

hogy kell száz kiló bronzot gyűjteni. A művész úr, Nagy Ödön szobrász elvállalta, hogy megcsinálja a szobrot, a múzeumigazgató, Szabó András beleegyezett, hogy a Vetró András által készített agyagszoborról mintázzuk meg a szobrot. Csak nem volt miből elkészíteni. Na, aztán meghirdettük az iskolába, hozták a gyerekek a vasat, ólmot, rezet, egyik osztály, másik osztály, versenyt hirdettünk, hogy egy kicsit még hangsúlyozzuk ki az akció fontosságát. Aztán jöttek a szülők, hogy azokat a fűtőtesteket vissza kell vinni a pincébe, mert a tömbházé és az nem ócskavas. Visszaküldtük, vigyék vissza. A gyerekek mindent hoztak, amit csak lehetett, úgyhogy az alapanyag a gyerekek gyűjtéséből jött létre. Nyilván nem tudtak bronzot hozni, de az öntőbe azt mondták, akármit hozunk, az jó lesz, akármilyen fém jó lesz nekik, ahelyett ők szereznek bronzot.

– *A szoborállításhoz valami hivatalos akadálya volt-e?*

– Nem, nem volt.

– *Hányban sikerült fölállítani?*

– 1994-ben. Akkorra már az iskolát övező kerítés is elkészült. Persze a tornaterem volt az, ami késett pénzügyi, meg technikai okok miatt. Elégé iszapos területen kellett cölöpöket leverni. Valamikor a hulladékanyagok gyűjtőközpontja volt ott, tehát minden folyt a földbe, azért kellett nagyon kemény oszlopokra építenem, és az meg időbe került. Örvendtünk, hogy megvan az iskola, aztán két év múlva a tornaterem is elkészült. A kerítést közösen csináltuk, a műhelyoktató mesterek segítségével. Nagy Ödön művész úr volt a szobrász, mi előkészítettük az anyagot, ő véglegesítette, hogy így legyen, úgy legyen. Úgyhogy nagyon

jó közösséget tudtunk összehozni. Eredményekben is igyekeztünk, mint új iskola, valahogy a városban helyet kapni.

– Ez érdekes kérdés, hogy hogyan tudta pozícionálni magát az iskola, egy teljesen új intézmény. Lehet, hogy még rivalizálások is voltak a régebbi iskolák és köztetek. Azért mindegyik iskola próbálta a maga rangját, pozícióját megerősíteni, tartani.

– Mi is egy egészséges versenyben gondolkoztunk, de csak titokban. Azt néztük, hogy a nyolcadik osztályos bejutási eredmények alapján próbáljuk utolérni a Petőfi iskolát. A kollégák is ráhajtottak, felkészítőket tartottak és a pár év alatt ez sikerült. Jó, hogy nagyobb tömegű gyerekek állt rendelkezésünkre. De hát ez volt a mérce úgymond, hogy néztük a bejutási százalékot, hogy honnan, melyik iskolából hányan jutottak be és milyen médiával a Márton Áron Gimnáziumba. Így akkor mondjuk felértünk a csúcs közelébe városszinten. Az, hogy nagy iskola, nagy létszámú, így tényleg nem volt könnyű véghez, vinni, kivitelezni. De ez volt, ami mérhető volt. Meg a sport és a kultúra, az is ment mellette. Atlétikai versenyt szerveztünk, a dunaújvárosiakkal nemzetközi szinten, ott voltak a kárpátaljaiak, magyarországi csapatok, délvidéki csapatok. Külön gyermektábort szerveztünk, Ötágú síp néven, hat éven keresztül – a hatos szám az nálam bejön. A Zala megyei Vöröskeresztől kaptunk egy meghívólevelet, hogy egy gyerekcsoporthoz szívesen fogadnának, és minket, a 9-es iskolát választották ki erre. Akkor még voltak román osztályok, voltak magyar osztályok, és öt gyerek minden nyolcadik osztályból lett beválasztva az utazó csapatba, az osztályfőnökük kíséretében. Lementünk Zalába, az Őrségbe, a következő évben már visszahívtak, hogy menjünk el és mi mondtuk, hogy a harmadik évi tábor szervezését felvállaljuk mi, mégpedig a Ho-

moródfürdői gyermektáborban. A második zalai táborba más régióból is meghívtunk csapatokat, Szlovákiából (Zselízáról) jött egy csapat, Szlovéniából (Lendváról) egy másik csapat, Ukrajnából (Beregszász), meg Magyarországról (Törökszentmiklós) egy csoport. Moldvaiakkal (Pusztina) egészítettük ki a Nagy Imrész csapatot, egy fél csoport csángógyerekkel, őket is levittük Nistor Ilonka népdalénekezéssel, ő volt a vezetője a csoportnak.

– *Ez tematikus tábor volt?*

– Illyés Gyulától kölcsönöztük az ötágú síp megnevezést, ami egy kicsit a határon túli magyarlakta régiókra is vonatkozik!

– *Tehát tulajdonképpen ilyen üdülőtáborszerű volt vagy volt valamilyen tematikája is?*

– A harmadik táborozást a homoródi 6-os villában sikerült összehozni a szülőbizottság és a szponzorok anyagi támogatásával. Üdülőtábor volt ez, de sportversenyekkel, vetélkedőkkel, kirándulásokkal egybekötve. A táborzáró búcsúesten döntöttük el ki szervezi a következő tábor. Így akkor harmadikra megrendeztük mi, negyedikre már a Felvidékre mentünk, ötödikre visszamentünk Magyarországra, 2006-ban az ezeréves évfordulót Ópusztaszeren és zánkai táborban szervezték meg a budapestiek. Gyergyóban volt a következő, amit a gyimesi csángószervezettel közösen szerveztünk. Átmentünk hozzájuk is, meglátogattuk őket. Hát ez volt a gyerekekkel. Aztán volt atlétikai diákverseny is a dunaujvárosi Barátság iskola szervezésében. Az is nemzetközivé nőtte ki magát, az Ötágú síp szellemiségében, ahol a sportot matek-fizika vetélkedőkkel tettük vonzóbbá. Azon részt vettünk, és átvállaltunk egyet,

hogy itt szervezzük meg. Akkor a sportpályát tettük rendbe, körbe a salakpályát is.

A téli időszakban sem unatkoztunk. Már 1993-ban – nem lévén még tornatermünk – szükségmegoldásként megszületett a jégpálya ötlete, amely felejthetetlen élmények színhelye lett az iskola udvarán, majd a mostani műfüves focipálya helyén. A jégöntést a testnevelők és karbantartó személyek végezték, ott tartották a testnevelési órákat, tanultak meg korcsolyázni, hokizni. Hétvégeken, míg tartott a hideg idő, jelmezes, farsangi jégkarneválokat tartottunk külön az elemi és gimnáziumi tanulók részére nagyszámú szülő jelenlétében egészen 2000-ig. A karácsonyi ünnepek után a gyerekek az otthonról hozott karácsonyfákkal kerítették be a jeget.

2003 nyarán – ekkor már elkészült a tornaterem is – újabb lehetőség kínálkozott a sportbázis fejlesztésére. Bedő Aranka magyar-francia szakos tanárnő, a Mindszenti Iskola igazgatója hozzánk került, mint végleges tanárnő, magával hozva a francia Alpokban levő Saint-Jean de Sixt község polgármesteri hivatalával tartott baráti kapcsolat felújításának lehetőségét most már a Nagy Imre iskolával is. Ennek eredményeként az ajándékként kapott mintegy 600 pár síbakancs és síléc (lesikláshoz és tájfutáshoz) iskolánkat nagyban hozzásegítette ahhoz, hogy attól az évtől síosztályokat indíthasson, hogy több mint 200 gyerek megtanulhasson, sízni. A sport mellett nem felejtkeztünk meg a tanulásról sem, a minél jobb eredményeket értékelendően 1999 nyarán Bicsok Zoltán történelem szakos kollega szervezésében elindítottuk a 7. osztályos tanulók részére – akik kimagasló eredményeket értek el – az egy-két napos jutalomkirándulások szervezését, ami hagyományossá vált. Utóbb már a 3–4. osztályosoknak is szerveznek ilyen kirándulásokat. Ez volt a gyerekekkel. Aztán a kollégákkal volt társas kirándulás Európában, hat alkalommal, kihasználva a húsvéti vakációkat.

– *Európában hová?*

– Kezdtek Rómával. Évente mentünk. Az iskola munkaközösségéből, plusz baráti körből mindig összeállt egy 40-45 személy és a szomszédban lévő utazási iroda volt a szervező. Mi megmondtuk, hogy hova szeretnénk menni, ők összeállították, nem kellett gondolkozzanak, a 45 ember mindig kijött. Úgyhogy már bejáratott volt. Rómával kezdtük.

– *Ez kinek jutott eszébe, hogyan indult el egy ilyen kirándulás?*

–Csak így, hogy menjünk kirándulni, próbáljuk meg. Miklós József tanár urat, a volt osztályfőnökömet kértük fel első alkalommal, hogy Rómába vezessen el minket. Pont úgy szerveződünk, hogy pápalátogatásra menjünk le, részt vettünk a pápai audiencián. Beöltözve megtanultuk a pápai himnuszt és azzal vettünk részt. Utána volt Párizs, majd a Benelux államok, Észak-Olaszország, Ausztria, Görögország, éppen csak Anglia nem, Spanyolország is belefért. Oda már repülővel mentünk, ott béreltünk buszt és azzal jutottunk el Lourdesbe és Andorrába. Ezt is hatszor sikerült megszervezni.

– *Ezek folytatódnak most is? Tudom, hogy már eljöttél nyugdíjba, de lehet, hogy azért még most is van kapcsolatod az iskolával.*

– Van, csak egy kicsit szomorú ez a kapcsolat, mert bementem jó múltkoriba, talán két éve a tanáriba – valamelyik régi kollégával volt valami elintézni valóm –, körülnéztem, három ismerős volt és tizenkető ismeretlen. Nem jártam én minden alkalommal be, hogy a cserét úgy érzékeljem, de akkor egy kicsit meglepődtem, hogy telik az idő.

– Igen, hát nyugdíjba mentek a kollégák.

– Igen, most velük is inkább az Ötykében találkozunk havonta a Meteor vendéglőben...

– Ez az jelenti, hogy egy jó közösség kovácsolódott össze, ha még ma is van igény arra, hogy valamilyen más formában, de működjék.

– Ez az utazóközösség tagjai itt jönnek-mennek a városban, érdeklődnek, hogy egyet a hatból vagy hétből nem tudnánk megismételni? Hát bizony már ott is csak egy fél buszra való jönne össze. Sokan eltávoztak, egészségügyi okok miatt, de úgy bennük van még az, hogy nem lehetne még egy, nem lehetne egyet még szervezni?

– Akkor ebben egy olyasmi is lehet, hogy azért a Nagy Imre iskolában tanítani rangot is jelentett, presztízst.

– Igen, igen. Na most az igazgatói funkció nem jelenti azt, hogy nagyon válogat az ember, de azért csak próbáltunk olyan embereket javasolni... Hogy szeretnénk, ha XY jönne, mert megürült egy katedra. Tehát valamennyire erősíteni a közösséget. Sajnos olyan is volt, őszintén, hogy három embertől el kellett búcsúzni. Menet közben. De ez jó volt a közösségnek. Tehát egy áldozat, de a százvalamennyinek azért jelentett valamit.

– Ez az időszak összességében mit jelentett számodra? Mit látsz a legfontosabbnak, mire vagy büszke? Vagy mi az, amit nem sikerült összehozni, ami kicsit úgy maradt meg, mint ami inkább a sikertelenségek közé sorolható?

– Az, hogy egyedül nem megy. Olyan jó közösséget sikerült összekovácsolni. Nem mondom, hogy könnyen ment, de tudtuk, hogy mindig csak előre, előre, előre és bővíteni, bővíteni. Ez sikerült. Tehát én maximálisan meg voltam elégedve.

– *Más jellegű tapasztalat, ami nem csak az iskola oktatóközösségével kapcsolatos, hanem kívülről érkező, akár pozitív, akár negatív tényezőkkel?*

– Igen, hát a város vezetőségével ugye... Mert hát azért képviseltük a városunkat, akárhova mentünk sikerült létrehozni testvériskolai kapcsolatokat. Sőt városi szinten például a felvidéki Zselízt mi javasoltuk, hogyha mi már ott táborozunk, és már van szorosabb kapcsolat, akkor ezt ki lehetne bővíteni. Így lett Zselíz Csíkszereda testvérvárosa. A szombathelyi iskolával, a szegediekből három-négy iskola, szóval hát elég sok testvériskolája van vagy volt az iskolánknak. Tehát ez is fontos dolog volt, hogy ne csak mi megyünk, hanem oda-vissza alapon kell ezt megoldani. Ebben sok segítséget kaptunk a szülőktől is nyilván és kihasználtuk az időt. Erre is. A Somlyó oldalán a nyereg október 6-a környékén mindig a Nagy Imrének van kivéve. De akkor azt úgy hagyjuk, ahogy kaptuk, úgyhogy szemeteszsákokkal mentünk ki. A végén ott is volt kötélhúzástól elkezdve minden, amit csak lehet csapatok között, 30-40 csoporttal. Főzőverseny is, úgyhogy nem reggeliztünk, mert mindenhol meg kellett kóstoljuk, amit főztek az üstökben. Még a terítés, tálalás is számított az értékelésnél.

– *Hogy alakult ki, hogy lett nektek egy ilyen napotok?*

– Ennek szellemi atyja, így kell, mondjam, Borbáth Erzsike, ő hívott meg először Zsögödbe, ki, a „Tavaszi a Hargitán” helyszínére, egy ilyen iskolanapra, tapasztalatcserére.

– *Iskolák közötti tapasztalatcserére?*

– Igen, igen. Tehát pedagógusokként mindenhol meg voltunk hívva, hogy nézzük meg, hogy mit szólnak hozzá, hogy ez, hogy lesz. Na, a második évtől mi már a nyeret választottuk, mert akkora nagy tömeggel hova lehet menni. Előbb csak az 5–8. osztályok, utána az 1–4. is becsatlakozott. Az elsősök nem, a zérós csoport nem, azok csak ki-jöttek oda a futballpálya mellé és eltöltöttek egy pénteki napot. Ebből fejlődött ki, ez már hagyománnyá vált. Talán az ilyen iskolanapok adták az ötletet az Iskola másként heti programok beindításához.

– *Azóta is működik? Egy iskolát ilyenek is összefognak.*

– Azóta is működik, persze. Jönnek az új gyerekek, új osztályok indulnak, jön az ötödik, a negyedikből feljövő ötödik osztályosok, azok mind újak, most ismerkednek. Itt a lehetőség, hogy összejöjjenek, hogy ismerkedjenek.

– *Egy kérdés már rég motoszkál a fejemben. Amiről itt hosszasan beszéltél, ez mind a rendszerváltás utáni időszak.*

– Igen!

– *De azért te az azelőtti korszakban is jó néhány évet a pályán voltál, oktatóként, nem igazgatóként!*

– Igen! '90. február elsejétől lettem igazgató a Nagy Imrében. De azelőtt, amíg kint, a gyermekotthonban dolgoztunk, ott is aligazgatói funkcióban váltam el az intézettől. Abban az időszakban viszont Eigel

Ernő tanár úrnak köszönhetően a matektáborok szervezésébe segítettem be. A táborok Tusnádfürdőn, Borszéken és Homoródfürdőn voltak iskolakezdés előtt, a téli és tavaszi vakációkban. Úgyhogy volt olyan tél, főleg a nagyon nehéz tél, amikor mínusz 40 fok volt és volt a hosszú vakáció, akkor két hónapig Tusnádon voltunk. Két szériában. Az elején csak matektábor volt, utána már matek és fizika-kémia tábor is.

– *És ez hányban volt?*

– Ez ’78 és ’82 között, pont a nehéz időszakban, amikor a szállodák üresek voltak. S ez volt a szerencsénk, mert annyi pénzt azért csak tudott a Tanfelügyelőség biztosítani és lefoglalta a szállodákat, ahol laktak a gyerekek. Komoly programmal ment, ezt a szükség és a lehetőség hozta létre, hogy a gyerekek bővítsék tudásukat, mert abban az időszakban egyetlen lehetőség az volt, ha tudták a matekot, mert azzal tudtak érvényesülni. Ez kinőtte magát egészen líceumi szintig. Eleinte csak 5–8. osztályoknak volt, aztán lett líceum is és az egész megyéből jöttek a tanulók.

– *Szóval neked van valami rálátásod arra vonatkozóan is, hogy az előző korszakban egy iskola hogyan működött. Mit tapasztaltál ebben a korban, amikor nagyon nehezen lehetett bármit összehozni, amikor az ideológiai nyomás az embernek még sokszor a munkakedvére is rátelepedett.*

– Hát egy kicsit rég volt, hál’Istennek, így mondom. Akkor pont a saját gyerekeinken éreztük azt az időszakot. Három gyerekünk van és a három gyereket három üzlet elé állítottuk sorba, amikor nem lehetett semmit se kapni, ha meg igen, akkor csak sorban állással. Csak egy epizód a sokból – a lányunk, a legkisebb – szívesebben állt sorba a Kajla csokiért, mert neki az kellett, így motiválva volt a sorban állásban.

– *Igen, a magánélet és a mindennapi élet megszervezésében sok nehézségen kellett átmenni. És ami a tanári pályát illeti, vagy az iskolai, közösségi életet? Emlékszel olyanra, ami nyomasztó volt, vagy ami a legnyomasztóbb élmények ellenére mégis megoldható volt?*

– Nem tudnék most olyat mondani, beleszoktunk, elfogadtuk a nincstelenséget. Mihaelán és a Dallason kívül nem volt néznivaló a televízióban se, de legalább olvastuk a kézről-kézre adott könyveket. Ez az egész egy homály. Kitörlődött hál’Istennek! Érdekes, hogy azért kellene róla beszélni a mai ifjúságnak, vagy valamilyen formában tudatosítani, hogy nem mindig volt ilyen az élet, mint mostanában. És érződik ez a szinuszgörbés változás a családon belüli nevelésben. Most nekünk olyan szüleink vannak az iskolában, akik már ’89 után születtek. Tehát akkor ezek, mint szülők se tudják, hogy annak idején, hogy volt, mint volt. A ’89 előtti nehéz időszakot megélt szülők nagy része a változás után mindent megtett azért, hogy a gyermekeiknek ne olyan sorsa legyen, mint nekik volt. Ez bizony az „elkényeztetés” felé sodorta nevelésüket. Ezért érdemes lenne olyan filmeket bemutatni, megnézni, amelyek a változás előtti időszakban készültek.

– *Igazad van abban, hogy olyan sűrű eseménysorozat következett ’89-től az életünkben, hogy valóban sok mindent elfelejtettünk. A váltásban, annak az újdonságaiban mi volt a legfontosabb, ami a legnagyobb lendületet adta?*

– Egyik napról a másikra ránk tört a szabadság szelleme, meg a demokrácia. Mindkettő új erőt, lehetőséget rejtegetett a normális társadalmi életkörülmények megvalósítására. Sajnos a demokráciának a rosszul értelmezett változata kerekedett felül.

– *Nem egy olyan lassú folyamat volt, hogy úgy lépésről lépésre, évről évre történt valami, ami egy kicsit egy jobb világ fele mutatott, hanem gyakorlatilag egyik napról a másikra.*

– Igen és szokatlan dolgok, ami azelőtt nem volt, ahhoz kellett hozzászokni vagy azzal együtt élni. Most magamon csodálkozok, hogy nem sok maradt meg abból. Radír, törlődnek. Epizódok eszembe jutnak, így, amikor a gyerekeimmel meg az unokáimmal szóba kerül, mondom, ej, ha tudnátok ti, hogy volt akkor, s akkor úgy eszembe jutnak apróbb, elfelejtett részletek. De így ilyen globális kép, nem igazán.

– *S ami utána következett? A hirtelen váltást például egy iskolában dolgozó ember, oktató, tanár, hogy élte meg. Mire emlékszel ezzel kapcsolatban?*

– Nyilván itt is a változást jelentette, viszont mint tanár, és mint pedagógus, aki, mint az orvosok, majdnem felesküdt arra, hogy mi a feladata, azt csinálja tovább is. A körülmények megváltozása, az részben segített, jobban motiválta az embert. A szabad mozgás, utazások, testvériskolai kapcsolatok indítása elősegítette a szakmai tapasztalatszeréket, hogy megismerjük, hogyan tanítanak, nevelnek az anyaországi iskolákban, mit lehet átvenni, mit lehet alkalmazni, bevezetni, hogy utolérjük őket. Tehát egy nagy szakadás volt és onnan akkor felfejlődni. A különböző oktatási módszereket, ugye a Step by step-től, Waldorftól elkezdve, ki kell próbálni. A hagyományos módszerek fejlesztése mellett a Step by Step bevezetésével haladtunk a legtöbbet.

– *Ez az iskolákban még van?*

– Van, de most már nem annyira katonás úgymond, illetve pont nem katonás, mert a liberalizmus már benne van. Úgyhogy a szüneteket nem akkor tartják, más, más, gyermekközelibb. Tehát mondjuk a szigor is egy kicsit alábbhagy, már babusgatjuk a gyerekeket.

– Mivel zárnád le ezt a beszélgetést? Mi az, amire ennek a szakmai pályának a lezárásaként most reflektálnál?

– Szép volt, s az érdekesség talán, ez a lényeg benne, hogy nem készültem pedagógusnak. Hát én pilóta szerettem volna lenni. Most az öt unokámból van egy, aki azt mondja, hogy pilóta leszek. Na, ez egy élmény.

– Valaki csak tovább viszi.

– Valaki csak tovább viszi a nagy álmat. Igen. Mondjuk a célok gyerekkorban, ugye hát pilóta, meg ez, meg az, meg mindent akart, aki akart, aki nem, azzal már baj volt és van. De ha elindultam a pályán, akkor azt kellett csinálni. Sokan abbahagyták. Tudok róla, hogy elvégezte a három évet, és akkor meggondolta magát és jött a változás kora s akkor már mindjárt üzletasszony lett, üzletember lett a jobb kereseti lehetőség miatt is és otthagyta a pályát.

– Hogy-hogy nem hagytad ott közben?

–Nem is merült fel, hogy otthagyjam. Lévé, hogy a feleségem is szintén pedagógus és éppen matematikus, no meg jöttek a gyerekek.

– Útközben nem támadtak ilyen kételyeid, hogy talán mégsem ezt kellett volna?

– Ajánlatok voltak, de megszerettem a gyerekekkel való foglalkozást, voltak eredményeim, tehát én újat nem akartam. A kezdet az nehéz volt, az az első öt év. De utána már... Tehát az, amit Arad megyébe végeztem. Az Arad megyei öt év, míg haza nem kerültünk. Na, itt akkor most, gyerekeim, kettő itthon van, a lányom van kint Pesten. Itthon élnek, itthon dolgoznak, itt alapítottak családot. Öt unokám van. Ügyesek, okosak.

Hát most már az van, hogy valamivel el kell tölteni az időt. Hál’ Istennek a lányomtól kaptam egy ajándékot olyan formában, hogy ő elvégzett egy tanfolyamot, a Tiffany üvegből készített dísztárgyak tudományát elsajátította, én azt a tudományt elloptam tőle. Ezzel foglalkozom szabadidőmben. Lámpákat, faliórákat, színes üvegből. A Márton Áronban a nagy ablakok, amiket Nagy Ödön javított fel annak idején – ez is ugyanez a típus csak ez kisebb méretben. Mikor van egy kicsi időm – kint az erkélyen, van egy sarok, nevezem műhelynek – ott töltögetem az időmet. De van tévé, van könyv, van minden, csak legyen valami plusz is, ami mellett nagyon jól el lehet gondolkozni. Az ember matat, tesz-vesz és közben forognak a kerekek. Közéleti ténykedésként aktívan részt vettem az 1326-ban Visegrádon alapított egyetlen magyar rend – a Szent György Lovagrend – Dél-erdélyi priorátusának karitatív tevékenységeiben 2004-es megalakulása óta. Egy másik közéleti tevékenységet is kipróbáltunk családommal együtt ugyanis nyugdíjba vonulásom után 2013-tól évente részt vettünk az Erdélyi Kárpát-Egyesület (EKE) által szervezett vándortáborokban, ahol két alkalommal is elnyertük a legnépesebb túrázó családnak járó díjat. Az utóbbi időben hetente kétszer is találkozunk néhány volt osztálytársunkkal a Novák cukrászdában és egy kávé mellett elbeszélgetünk mindennapi dolgainkról.

– *Hoztál magaddal két emlékkönyvet. Bemutatnád?*

– Hát ez a legvékonyabb, nyilván, mert ez az első tíz évnek, a Nagy Imre iskolának az emlékkönyve és ez nekem nagy érték, mert ebből ez az egy maradt meg. Elkérték, megnézték, ha valami olyasmi van benne, ami érdekelte, de mindig visszakértem.

A fényképezőgép mindig velem volt és lépésről-lépésre követtük az építkezést. Egy-egy jelentősebb tevékenységről is készültek fotók, videók. Ötágú síp nevű táborról, meg a programok is, hogy hol voltunk, atlétika verseny eredményei, de a kollegák I. fokozati dolgozatainak címei stb.

– Ezt ki kezdeményezte? Ez neked volt az ötleted?

– Igen, én gyűjtöttem az utókornak!

– Erre tényleg vigyázzál!

– Az a reformárus pap bácsi, aki most Sepsiszentgyörgy mellett lakik, ő kérte el most utóbb, mert nekiállt az emlékiratait írogatni és mondtam én odaadom, de megyek utána. Aztán le is mentem és elhoztam szépen. Odaadtam ezt is, mert ebben is vannak hírek a segélyszállítmányokról.

– A másik?

Ez már a húszéves. Ez már kicsit tekintélyesebb és vastagabb is, tartalmilag is.

– Ez szintén az iskola történetének az áttekintése?

– Igen, 2010-től a 2020-ig, tehát ilyen tíz éves periódusban.

És már meg van a 30-as is, csak az már nekem kiesett, akkor már nem voltam ott. Most éppen gondolkodtam, hogy az új igazgatósággal egy kicsit vegyük fel a kapcsolatot, mert ötletekből elmaradtak. Az egyik ötlet az lenne, hogy a végzett tanulóink, akik már érettségiztek, és akik olyan pályán vannak, hogy ritkaság és nagyon jó eredményt értek el, van annyi fal az iskolában, hogy a nevüket egy fényképpel oda érdemes lenne kitenni. Ennek az ötlete megint a Petőfiből jön, ahol az alkalmazottak, tehát akik eddig abban az iskolában tanítottak, dolgoztak, azoknak egy ilyen emlékfalat létrehozni. Például Molnár Levente operaénekes, saját tanítványunk, hát az anyukája is ott tanított, tanítónő volt. Na, még vannak sokan. Sokan-sokan. Úgy közbe érzékeljük, hogy ne felejtjük el őket se, mert innen indultak. Van, aki visszajön s megköszöni. Hát nagy része tisztelettel és hálával gondol az iskolára és nekik az marad meg, amikor ők ott voltak. Az a négy év és azokból mi most tudunk meríteni, hogy milyen is volt, mert tényleg kezdjük felejteni, hogy mi volt.

– *Ők lehet, hogy frissebben tartják ezeket az emlékeket.*

– Igen, igen. A kezdetekről is megemlékeznek.

– *Akár ebből még egy kiadványt is össze lehetne hozni, az ők visszaemlékezéseikből.*

– Azt hiszem, pont ebben van, hogy régen végzett tanulókat kértek meg, hogy írjanak – szülők, tanulók – egy-egy rövid visszaemlékezést különböző iskolával kapcsolatos eseményekről, élményekről, kirándulásokról tehát, ami élmény volt számukra és ezért értékes ez, hogy megmarad, mint dokumentum.

– *Nagyon-nagyon kellemes, hasznos nyugdíjas éveket, sok kis műhelymunkát kívánok neked! És hogyha még tudsz kis ráhatást gyakorolni az iskolára azzal, hogy felidézted számukra azt, hogy még melyek volnának azok a fontos dolgok, amelyeket nem kellene elfelejteni, lehet, hogy hálások is lennének.*

– Igen az új kollégák, akik jönnek, hát annak idején úgy-e mind Nagy Imre neve, akkor nagyon rámentünk arra, hogy ismertetni az osztályokba, vetélkedőket szervezni, tehát, hogy tudják, hogy ki az a Nagy Imre. Ezt jó lenne, hogy a friss kollégák is valamennyire megismernék és tudatosítanák tanulóikban.

– *Hát igen, változnak az idők.*

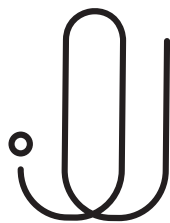
– De remény az van.

– *Nagyon szépen köszönöm ezt a visszatekintést!*

– Én is köszönöm a lehetőséget! A közöltek erkölcsi értékelésének tekintem a Kitüntetett tanár élpedagógusi fokozatának az elnyerését két alkalommal az 1985-ös és 1995-ös években, valamint a nyugdíjba vonulásom után a szovátai Teleki Oktatási Központban 2011. október 15-en kapott Ezüstgyopár díjat.

Az interjút készítette: Bodó Julianna

FÜSTÖS JÓZSEF

„Próbáltam a dolgomat, amihez értettem,
vagy ami rám volt bízva, végezni...”

„...a téli huzamos hidegek után, amikor -24° , -25° volt egy-két hétig, reggelente négy-öt traktornak a motra le volt sülvé. Nem volt országszinten lehetőség arra, hogy új olajat vegyél, kaptad a repartíciót, és kaptad az olajat is, a regenerált olajat. Én levettem a motor aljáról az olajteknőt, és azt láttam, hogy az olaj meg volt vastagodva. Olyan volt, mint a lekvár. Az olajteknőnek az aljában volt egy akkora hely, hogy négy csövecskét belehegesztettem. A behegesztett csövekbe betettem a hűtőszekrényeknek a melegítő ellenállását. A régi Fram hűtőszekrényeknek voltak ilyen ellenállásaik. Négy ilyen ellenállást bedugtam, áram alá tettük, öt percet melegedett, s az olaj újra olaj lett, nem lekvár volt. Mindig a reggeli traktorgyújtásnál ezt alkalmaztuk.”

– Füstös József gépészmérnök, sokféle munkakörben kipróbálta magát a szakmai életútja során. Első körben azt kérdezném, hogy ha csak röviden is, de tekintsünk vissza a szakmai pálya előtti időszakra, az iskoláskorra, a családi környezetre.

– Csatószezen születtem. Iskoláimat Csatószezen és Szentsimonban végeztem el. Az általános iskola után beiratkoztam a Márton Áron Gimnáziumba. Felvétellel sikerült bejutnom, ami érdekes dolog volt, hogy akkor a román szakra kerültem én. Ez a román szak az azelőtt való évben indult, ahol a 38 kollégából, akivel összesen voltunk, 3-4 személy román volt, viszont a többiek magyarok voltunk. Elvégeztem a gimnáziumot, megfelelő nehézségek voltak az elején, ami a nyelvet illeti, hiszen a román nyelv nehézséget jelentett. Egy alcsíki gyerek nagyon nem remekelt a román nyelvvel sajnos, úgy-ahogy megbirkóztunk vele. Még ma is látom, hogy úgymond nem remekelünk a nyelvet illetően. Aztán sikerült annyira a nyelvet is elsajátítani, hogy az anyagot sikerült szintén elsajátítani, jó körülmények között. A tegnapi nap próbáltam megszámolni, hogy hányan is mentünk egyetemre, akik végeztünk az A osztályból, mert én ebben voltam, elég sok kollégának sikerült, ahhoz képest, hogy a román szakok nem voltak olyan híresek még. Utólag lett az, hogy a Márton Áron aztán elitgimnázium lett. Volt olyan osztály is, hogy szinte az egésznek sikerült továbbmennie egyetemre, ahogy volt például az én nagyobbik lányom idejében is. Itt nem, itt voltunk vagy heten-nyolcan, akiknek sikerült a felvételi az egyetemekre. Szintén hét-nyolc személy, akik tovább tudtunk menni technikumokra. Ez relatív elég nagy szám volt, már abban az időben, hogy egy osztályból ennyinek tovább sikerül mennie. Én a Brassói Politechnika Intézetbe kerültem gépészmérnöki szakra, pontosabban a mezőgazdasági gépészmérnökre mentem tudatosan.

– *Milyen hatásra került előtérbe a reálszak?*

– A matematika az tetszett már gyerekkoromtól. Ez egy olyan tantárgy, hogy ha első osztálytól nem szimpatizálja az ember, aztán nem nagyot

halad benne. Én általában jó tanulóként voltam elkönnyelve, a jegyeim is ezt mutatták. Jó tanulóként jöttem el a gimnáziumba is továbbtanulni. Ez a '62-es időszak volt, amikor én ide felvételiztem, amikor a kollektivizálás befejeződött itt. Úgy tudom, hogy Csatószeg volt az utolsó falu. Amikor az meglett, akkor azt mondták, hogy Romániában a kollektivizálás megtörtént. Nyakas, kemény emberek voltak, nem nagyon akartak beállni a kollektív gazdaságban, ez az igazság. De így tovább nem volt remény iskola nélkül. Ezt az is mutatja, hogy én legelső voltam, aki abból az időből bekerültem ide a gimnáziumban – már az én falumra gondolok, vagy a községemre is kiterjeszthetem –, az már mutatja, hogy addig nem foglalkoztak a továbbtanulással sokat. Mindenkinek lett volna más megoldása. Az én apám kisiparos volt, kötélgyártással foglalkozott, úgyhogy a házat is annak idején úgy építette, hogy lehessen még emeletet rakni rá, hogy a fiainak legyen, ahol lakjanak, és tovább vigyék a szakmát. Aztán ez nem jött be, hiszen a kollektivizálás alkalmával lassan ezek meg is szűntek. A következő évben sikerült még egy kollégát hozzak a falumból, itt bentlakásba kerültünk, ahogy ide feljöttünk, hogy ne kelljen olyan messziről ingázni. Rá két évre még három személy jött, köztük az én kisebbik testvérem. Amire végeztem a líceumot, már mondhatnánk, hogy a faluból volt négy, aki gimnáziumot végzett, és lettek is ügyes emberek belőlük. Az egyik hosszú évtizedekig az állategészségügyi szektorban dolgozott, igazából állatorvos lett ő, és az állategészségügyi kabinetet rendezte abban a községben szinte egész életében.

– *Az egyetemválasztás szakválasztást és városválasztást is jelent. Ez milyen hatásra történt? Miért éppen ez került előtérbe, és miért Brassó?*

– Brassó olyan szempontból számított, hogy közel volt, tehát a szülők és testvérek itt voltak közel, egyszerűbb volt szállítás szemszögből

is. Kolozsvár, úgy gondolom, elég körülményes még talán napjainkban is, persze magán kocsikkal most már jóval könnyebben megy az utazás. Akkor, abban az időben, ez is döntő volt, de volt egy másik aspektus is. Én a matematikát, kémiát, fizikát szerettem, ezek preferált tantárgyaim voltak menet közben is, de nyolcadikos koromban, amikor román szakra kerültem, románul tanultam a botanikát, így nem tudtam a mezőgazdasági mérnökre menni, ahol én szerettem volna tulajdonképpen tanulni tovább. Oda a botanika kellett a felvételihez, és én az első évben nagyon nem értettem a nyelvet sem, nemhogy megmaradt volna annyi botanika bennem, amennyi kellett volna a felvételihez. Akkor olyant választottam, hogy mezőgazdaság, de érvényesüljek a matematika és fizika tudásommal. Így kerültem én a mezőgazdasági gépészmérnökre gyakorlatilag. Mehettem volna, ugyanezzel a tudással mondjuk az „automobile și tractoare” részlegre, vagy más mechanikai részlegekre, de én a mezőgazdaságban szerettem volna dolgozni. Büszke is lettem erre, mert menetközben egy olyan tanárunk volt, aki büszkévé tett minket arra, hogy a mezőgazdaság szakra mentünk, mert végig élőlényekkel lesz dolgunk. Oltean Dumitrescunak hívták. Ha állatokról, ha a növényekről, de mindenképp élőlényekről beszélgetünk, és hogy legyünk büszkék erre. Én ezt meg is jegyeztem, és hozzá is tartottam magam. Természetesen románul zajlott az egész tanítás. Nehézségeket okozott sokszor menetközben, a szakma bonyolítása közben ez a dolog, de annál értékesebb volt, hogy sikerült ott is az embernek a helyét megállni.

– *Az egyetemről szeretném kérdezni. Mit élt meg nehézségekként, próbatételként, sikerként?*

– Az első már a felvételinél jelentkezett, hiszen két írásbeli volt, egy szóbeli. Az írásbelikkel nem volt probléma, jó eredményeket is kaptam.

A szóbelinél sem lett volna gond, mert ott is tökéletesen megcsináltam a feladatot. Fizikából kellett szóbelizni, két feladatot meg is csináltam, szó nélkül felírtam a táblára. A tábla sarkába fel kellett írni a nevet, hogy ki vagy, azután levezetni ugye az illető feladatot. Én meg is csináltam, és egy tanárnő, aki vizsgáztatott, a végén azt mondta, hogy rendben van a feladat, és látja, hogy tudom a feladatot. Arra kért, hogy magyarázzam meg, hogyan olvassák ki a nevemet. Román betűkkel én alája felírtam a Füstöst, az ő és az ü nemigen ismert román nyelven ilyen formában, ezután ki is ejtette. Na de nyolcast adott. Azt mondta, jól elvégeztem a két feladatot. Én nem csináltam ebből a helyzetből nagy esetet, valahogy úgy éreztem, ha ő azt mondta, hogy jól csináltam és ügyes vagyok, akkor lehet, hogy nem nyolcast kellett volna kapjak, de nem foglalkoztam ezzel.

Még egy hasonló esetem volt másodév végén a speciál matematikánál. Olyan tanárunk volt, hogy nagyon komplex elméletet adott le matematikából, sokszor alig tudtuk követni. A táblán írta a hosszú képleteket, mi másoltuk, észrevett egy hibát, amikor a tábla már tele volt, ő gyorsan letörölte. Sajnos mindezekért magát a tanárt nem élveztem. A mi csoportunk a legutolsó volt ebből a szériából, aki vizsgázott. A csoportok általában érdeklődtek egymástól, hogy másoknak mi volt, hogy sikerült, hogy osztályoz a tanár. Mi megtudtuk, hogy ő úgy osztályoz, hogy például van két feladat és egy elmélet, összeadja a három jegyet, ad egy médiát, és azt írják be az ellenőrzőbe. Ez az utolsó vizsga volt nekünk. Én menetközben a szemináriumokon is részt vettem, a matekot szerettem. Most is kihúztam a tételt, a két feladatot úgy megoldottam, hogy még én is elcsodálkoztam, meg kell, hogy mondjam őszintén. A katalógusban a tizedik voltam, előttem már hat-hét személy visszaadta a tételt, egyszerűen elhagyták össze a vizsgát, mert nem ment. Ketőt pedig nyaggatott a tanár a táblánál úgy, hogy egy óra alatt sikerült

körülbelül, hogy egy-egy feladatot közösen megcsináljanak. Kaptak egy-egy ötöst, de boldogok voltak, mert átmenő jegy volt. Én, amikor rám került a sor, kimentem, felírtam a két feladatot. Az első feladatnál azt mondta, hogy: „Töröld le, írad a másodikat!” Felírtam azt is, erre szintén azt mondta, hogy letörölhetem. Ezután következett az elmélet, amiből a Thalész-tétel volt, pontosan le kellett volna vezessem elméletileg az egészet. Arra gondoltam, ha most egyest kapok, akkor is a két tízessel hetest kapok. Integralista vagyok, minden vizsgám sikerült, nem hagyom ezt az őszre. Néztam azt is, hogy a vonat is jön hazafele. Tehát ez az utolsó vizsgám volt. Mondtam a tanárnak, hogy nem tudom az elméletet. „Micsoda? Hogy nem tudod? Ilyen nincsen! Aki két tízesre felel a feladatmegoldásnál, annál ilyen nincsen. Ez akkor fordulhat elő, ha lusta vagy, és nem tanultad meg az én tantárgyamat, akkor nem tudod! Tessék nekifogni, megcsinálni, mert ha nem elváglok! Ül vissza a padba!” – válaszolta a tanár. Még huszonhatan kellett vizsgázzanak utánam, nekem halvány fogalmam sem volt az elméleti részről, ez az igazság. Nem tanultam, mert nem tartottam szükségesnek, de a feladatokat mindig megoldottam. Amire a huszonhárom-négy személy lefelelt, azt mondja nekem: „Mi a helyzet? Végeztél?” Ekkor már végefele jártunk a vizsgáknak. Azt válaszoltam, hogy valamit kisütöttem. Erről kamerán kívül mesélek, hogy mit is sütöttem ki. A lényeg az, hogy valamit sikerült válaszolnom, mondanom. Azt mondta, hogy rendben van, és kérte az ellenőrzőt. Tudtam, hogy most már átmegyek, ha az ellenőrzőt kéri. Kiemelte, hogy két tízesem van, de, mondta: „Most egyest adok az elméletre, mert nem tanultad meg az én tantárgyamat. Ez huszonegy, kijönne a hetes, de adok egy ötöst, nem érdemled meg, de átengedlek, pedig lusta voltál.” Én megköszöntem, zsebrevágtam az ellenőrzőt. Amikor indultam ki az ajtón, akkor visszaléptem. „Egy kérdést tehetek fel a tanár úrnak.” „Mondjad fiam!” – hangzott a válasz. Én folytattam:

„Az lenne a kérdésem, hogy miért tetszik ilyen szigorúan venni az elméletet? Láttam jól, hogy témában vagyok a matekkal, az integrálokat is jól megoldottam.” A válasz így hangzott: „Na, idefigyelj, én elmondom neked. Nektek, amikor bejöttetek az egyetemre egy bizonyos számú kazetta volt az agyatokba. Hogyha ezt sikerült megtanulni, amiket itt leadunk, tehát az elméleti dolgokat, akkor ezek a kazetták szaporodnak, sokkal több információt fogsz tudni elhelyezni az agyadba. Ezt meg kell tanulni, nem elég, hogy a feladatokat meg tudod oldani, az elmélet is kell.” Megmondtam, hogy én nem értem, hogy az elméletnek milyen szerepe lesz a továbbiakban, az életemben. A választ megköszöntem, és eljöttem.

Én ennek a konklúzióknak az alapján megértettem mindent, és többet nem kötekedtem sem magammal, sem mással azon, hogy miért kell azt a sok elméletet megtanulni, hiszen tudtam, hogy „kell szaporodjanak a kazetták az agyunkba”. A lányaim, amikor odakerültek, hogy továbbtanuljanak, ugyanerről az elvről sikerült őket is meggyőznöm, tehát, hogy ne zsörtölődjenek az elmélet ellen, legyenek képesek az agyuk számára több kazettát biztosítani. Akkor egy kicsit rosszul esett, hogy csak ötöst kaptam, mert máskülönben elég jó jegyeim voltak. Sikerült ösztöndíjas lennem, még ez az eset sem vitte le annyira a médiámat, hogy lemaradtam volna az ösztöndíjról. Ezt az értékes ötöst megjegyeztem, nyomot hagyott.

– *A pályaválasztás, munkahelyválasztás egyetem után hogy alakult? Milyen feltételek voltak, lehetőségek, választási esélyek?*

– A barátnőm a diáktársam volt, aki egy évvel kisebb volt, de velem együtt végezte a Márton Áront. Mi összebarátkoztunk a mostani feleségemmel, és ő is utánam bejött Brassóba. Oda akart felvételizni a fafel-

dolgozó egyetemi részre. Sikerült meggyőzőnöm őt, hogy ne oda jöjjön, ne jöjjön egyetemre, izgulni az én vizsgáim miatt éppen elég volt. Azt javasoltam, hogy menjen a finanţ technikumba, volt egy pénzügyi technikum, tehát egy érettségi utáni kétéves könyvelési és finanţ technikum. Végül ő odament. Negyedéves koromban ő is végzett, és hát megesküdtünk. Most nem térek arra ki, hogy milyen pragmatikus tények vezettek arra, hogy meg kellett esküdnünk. Én szerettem volna, hogy én is már mérnök legyek, amikor megesküszünk, és hogy az anyagi felét is lássa tisztábban az ember. Ő megmondta, hogy ő Csíkban lesz, mert kihelyezték a Nemzeti Bankhoz, én pedig este megyek haza Csátószegre, jövök beszélgetni, de este megyek haza. Ezeket jelentette ki a feleségem. Nem akartam erre kitérni, de ez volt az őszinte beszéd. Arra gondoltam, hogy miért is járjak egyfolytában, mint a kivert kutya. Tehát azért meg is esküdtünk, ha már az ember azt mondja, hogy szereti egymás. 1969. június másodikán megesküdtünk, másfél évre rá. ’70-ben születik meg a nagyobbik kislányunk, és én ’71-ben végzek.

Amikor végeztem, akkor olyan volt a rendszer, hogy azon kívül, hogy az átlagot vették, hogy milyen átlagjegyed volt az egyetemen, a sor úgy volt felállítva a kiválasztás szempontjából. Én kaptam egy fél pontot azért is, hogy a feleségem után megyek vagy hazajövök. Amikor kitétek a táblázatot, hogy milyen helyek vannak, ez kezdődött a kolozsvári kutatóintézettel és végződött egy kézzel felírt következőképpen szóló hellyel: „Complexul de îngrășarea tineretului taurin din Sânsimion”. Arra gondoltam, hogy mi lehet ez, hiszen én odavalósi vagyok, de ott olyan nincsen. Vonatra ültem, hazajöttem, nézzem meg, hogy mi ez. Hazatérve mondták, hogy ez az állami gazdaságnál most fog épülni. Ezután, kimentem a farmerral két szót váltottam arról, hogy ők kértek egy gépészmérnököt ide. Azt válaszolta, hogy kértek, hiszen a munka során nagyon sok gép lesz, így muszáj gépészmérnököt alkalmazni.

Visszamentem, és én ezt a helyet választottam, ebben első voltam, aki ezt választotta. Mindenki azt hitte, hogy a kolozsvári kutatóállomást fogom választani, mivel nagy jegyem volt, már a negyedévben szintízes voltam, ez az igazság. A szakmai tantárgyak nagyon jól mentek. Annyi kollégám felszusszant, amikor meglátták, hogy én ezt a kézzel felírt helyet választottam.

Hazajöttem, így kerültem a csíkszeredai Állami Mezőgazdasági Vállalathoz, s ennek a szentsimoni farmjához, ahol csak egy régi típusú farm létezett. Abban az évben kezdtek neki, és aztán '74-re felépült az új komplex, egy olasz projekt szerint épített hatezer férőhelyes borjűhizlalda. Az, hogy olasz projekt szerint épült, az rengeteg nehézséget okozott a kezdetekben nekünk, mert ott Olaszországban azért a -25, -30 fokokkal nem kellett foglalkozni. Ezek azonban beton épületek voltak, úgynevezett vízpárna volt. Egy istállóban hatalmas mennyiségű borjút be lehetett nyomni, amolyan 6 m x 6 m-es kis ketrecek voltak, hogy így mondjam, és mindegyikben 20 borjú. Ezek 10 napos korukban voltak elhozva a tehenektől, bikaborjúkról volt szó, amik be voltak rakva ide a betonra, és bizony nagyon hideg volt. Azért térek ki erre, mert a későbbiekben e téren megvalósításokat értem el. Annyira hideg volt sokszor a betonrács alul az istállóban, hogy ha az itatóból – ami önitató volt – kicsepegett a víz, jégcsapok fagytak alól a rácsra, ahol a borjak kellett volna feküdjének, pihenjenek. Ennek az lett az eredménye, hogy az évente átment nyolcezer borjúból kétezer megdöglött. Olyan híre ment a szentsimoni komplexnek, hogy az állami gazdaságok vezérigazgatóságától állandóan szakemberek voltak itt, hogy mit is lehetne csinálni. Csíkszeredáról beszélünk, ahol amúgy is hideg van, a Csíki-medencében télen, ha beülepedhetett a köd és a hideg, akkor innen aztán nem ment ki. Rengeteg probléma volt, tüdőgyulladásban rengeteg borjú elhunyt. Ennek az lett az eredménye aztán később... Ugye én '71-től vol-

tam ide kihelyezve, és '77-ben találtam egy megoldást: ezeket a beton-rácsokat kezdjük melegíteni villannyal. Már maga a tény, hogy a földet melegítsd villannyal, picit durva volt akkor ezt elképzelni. Gondolni kellett a fogyasztásra, a veszélyre, veszélyességére, az áram bevezetése a borjak alá bizony nem egyszerű dolog. Ebből tehát egy elég nagy ívű újításom lett, amit elfogadott végül az Agrárminisztérium, és az Agrár Akadémia elnöke kellett végül aláírja, hogy elfogadott tény legyen, és még prémiumot is kapjak érte, ami járt, hiszen elfogadott újításról volt szó. Annyira megcsináltuk, hogy csodák történtek ezeken a melegített rácsokon, ahova beraktuk a borjakat. Volt tizenkét ilyen ketrec egy fél istállóban, a tizenkettőből kettőbe tettünk melegített rácsot, beraktuk a borjakat, tízben nem volt melegített rács. A 40-50 kilós kis borjak el kellett ériék a 100-120 kilót, ekkor lehetett a kettős fázisba áttenni őket. Ezen a két ketrecen, ahol melegített rács volt, elérték a százhusz kilót, egy sem betegedett meg menet közben, egy sem dögölt meg ott. A másokban 70-75-80 kilósak voltak a ciklus végén a borjak. Mindez az állami gazdaságok országos vezérigazgatójának a fülébe jutott. Az állattenyésztésért felelős államtitkárnak megfelelő funkcióval élő miniszterhelyettes-szerűség lejött ide, hogy nézze meg ezt a csodát. Soha el nem felejttem, hogy este 9-kor érkezett, és erre az időpontra odarendelt, hogy én is legyek ott. 9 órára jött, 9-re ott voltam. Megnézte, csodálkozott. Ez az Oprea nevezetű úriember kérte, hogy mondjam meg neki, hogy mennyibe kerülne ennek az újításnak a bevezetése az összes ketrec alá. Azt válaszoltam, hogy én ki fogom számítani. Durván ki is számítottam, hatszázezer lej lett az eredmény. Erre azt válaszolta, hogy másnap reggel 6:00 órára legyek a Minisztériumnál. Este 10–10:30-kor befejeztük a látogatást, jöttem haza, öltöztem fel, és az egyórás vonattal mentem be Bukarestbe. Senki más nem volt bent, csak ő volt egyedül bent a minisztériumban, amikor bementem. Utána nemsokára érkeztek

a kollégák. Ekkor egy papírt adott a kezembe, és mondta, hogy itt van az új technikai alapból hatszázezer lej, megvan – addig soha nem is hallottam róla, hogy ilyen is létezik –, és kérte, hogy csináljam meg a másik három istállóban is és ebben is végig. Ezt mi megcsináltuk. Ez volt az, ami aztán bizonyíték volt. Azelőtt kétezer borjú évente megdöglött, de ’78-tól kezdve egy sem döglött meg. Olyan súlygyarapodást kezdtek elérni a borjak az első fázisban, hogy az állatorvos kollégák és az állattenyésztő mérnök kollégák jöttek, hogy javasolják, hogy ezt ne jelentsük le, ne mondjuk el, mert nem fognak adni repartíciót nekünk koncentrált takarmányra. Mert nekünk itt gabonaféle nem volt, nem termett, ezért mindig repartícióra kaptuk a déli megyéktől a gabonafélét. Tehát ebből kifolyólag szerényebb statisztikákat közöltünk felfele, mint ami a valóságban volt. Megszűnt a döglés, és csodálatos dolgok kezdtek kijönni ebből a helyzetből.

’79-ben történik meg az, hogy engem átírányítanak az SMA Trössthöz a gépekkel együtt és személyzettel. Ez egy központi bizottsági határozat volt, hogy nem lehet ennyi fajta gépészet és műhely, mint amennyit Afumați-on látott Ceaușescu elvtárs. Ő látta volt, hogy a falu végén egy műhely és egy nagy géppark, a közepében egy másik műhely és egy géppark, a végén még egy másik. Belekötött abba, hogy nem lehet egy faluba ennyi fajta. Megkérdezte, hogy miért van ennyi, erre azt válaszolták, hogy azért, mert egyik az SMA-é, a másik géppark az állami gazdaságé, és a harmadik a CAP-é. Erre az okosabbak, hogy nem lehet összekavarni a kooperatista tulajdont az államaival. Ezt mondták az okosabbak. Végül központi bizottsági határozattal utasította, hogy egyesíteni kell a gépparkokat és a személyzetet gépészeti vonalon. Így kerültem én át az SMA Trössthöz. Ezt megyei léptékben kellett egyesíteni, de nem mindenütt volt így, mint nálunk, hogy a megyében egy állami gazdaság volt több farmmal. Volt azonban eset, ahol 15-20 állami gazdaság volt,

például Temes vagy Bihar megyében. Itt egy Hargita megyei intézmény jött létre. Hargita megyében az lett, hogy az állami gazdaság igen kicsike volt, relatív kis területtel rendelkezett. Itt nem volt annyi gróf, báró, akinek a területeit elvették volna, hogy állami gazdaság legyen belőle. Így be kellett menni a nagy gépszámmal, nagy traktorszámmal rendelkező SMA Trössthöz. Így kerültem én oda be.

– *Itt mi volt a feladata, munkaköre? Induláskor milyen körülmények fogadták, milyen új helyzetekkel kellett szembe néznie?*

– Itt nemsokára párttitkár lettem, három-négy hónap elteltével. Azt hiszem, most nem térek ki arra, hogy ez hogyan is valósult meg. A lényeg az, hogy átszerveződések történtek, új vezetőséget neveztek ki az állami gazdasághoz, lecserélték a régit. Ezek ragaszkodtak ahhoz, hogy én kerüljek vissza Simonba, mint gépész, mert ott mintha leállt az egész gépészeti tevékenység, ahogy mi eljöttünk. Akkor tehát visszavittek a megyei pártbizottság döntése alapján. Úgy, ahogy eljöttünk, úgy vissza is mentünk. A régi traktorok és gépek maradtak ott, a SMA Trösztnél, de én és a csapatom visszamehettünk. ’79 májusában mentem át az SMA-hoz, 1980. április másodiktól vissza voltam helyezve az állami gazdasághoz. Nem volt különösebb probléma, mert fent, a Minisztériumban jól ismertek. Örvendtek, amikor meghallották, hogy visszakerültem. Akármit kértem, biztosították. Kérhettem gépet, üzemanyagot, bármit kérhettem, azt biztosították, bármit megadtak. Az üzemanyag később nagy probléma lett, de nagyrészt nem kötekedtek, bármit megadtak. Mi közvetlen Bukaresthez tartoztunk, mivel mi állami gazdasági vállalat is voltunk, de tröszt is voltunk egyben. Ott volt tröszt külön, ahol volt 8-10-15 állami gazdaság. Nálunk egy volt, de tröszt is kellett legyen, tehát én is dupla szerepet játszottam. Egyrészt voltam az állami gazdaságnak a gépészeti főnöke, s a

trösztnek pedig a gépészeti főmérnöke. Így, ebben a minőségben minden hónapban egyszer be kellett menni meghallgatni a dicséreteket, mert általában mindig dicséretet osztottak, és ezt idézőjelben mondom. Sokszor a kollégák közül egy-két személyt lecseréltek, de nekem nem volt problémám. Meg is mondta a főenergetikus – soha el nem felejttem –, hogy mondjam meg, mennyi motorina kell, mennyi üzemanyag kell. Én mondtam, hogy mennyi kell. Erre ő azt válaszolta, hogy 100%-ban megadja. A többieknek soha nem tudta 100%-ban megadni, például Temesvárnak és Ialomiţának, azt mondta, nekik soha az életben nem fog tudni annyit adni, amennyit kérnek. Ilyen szellemben az ember megpróbált komoly is lenni. Emberileg is olyan kapcsolatokat tartottunk fel, hogy szinte minden el lehetett intézni a mi gazdaságaink részére, ez az igazság.

– *A megyei vezetéssel, pártvezetéssel adódtak-e gondok, problémák?*

– Abban az időben ők nem foglalkoztak különösebben az állami gazdasággal. Nekik akkoracsának tűnt ez a dolog, olyan kevésbé befolyásolta a VPM-tervét, tehát az árutervét a megyének, hogy szinte nem... Ők inkább akkor vettek igénybe, amikor felépítettük Székelykeresztúron a nagy tyúkászati kombinátot vagy felépítettük a disznókombinátot. Ezek mind állami tulajdonú dolgok voltak, és a mi égiszünk alatt épültek meg. Amikor megépültek, utána külön vezetősége lett, tehát ők is egy állami gazdaság lettek. A tyúkászatnak külön országos vezérigazgatóságuk volt és a disznóhizlaldáknak is, így gyakorlatilag direkt oda tartoztak. Tehát nem rajtunk keresztül mentek a dolgok. Ritka dolog volt, amit a megyei állami gazdaságtrösztn keresztül adtak nekünk ki, de az investíciót, a beruházást, azt rajtunk keresztül csinálták meg. Elég szép fejlődést ért el az állami szektor. Érdekességként említem, hogy ország szinten 17%-os területtulajdonnal, amennyi az állami gazdaságoknak a

rendelkezésre állt, 17%-a az össz országos mezőgazdasági területnek Romániában, tehát ezzel a 17%-kal 95%-át a tojástermelésnek, 90%-át a disznóhústermelésnek, 85%-át a tehéntejtermelésnek, s így mondhatnám lefele. A lényeg az, hogy ezt az állami gazdaságok biztosították.

– Ez hasonló volt Hargita megyébe is? Nem ilyen magas arányban nyilván.

– Éppen ekkora arány nem tudott lenni, de itt is jóval nagyobbak voltak a termelések az állami gazdaságoknál mindig. Igaz, ha megjelent egy új gép, akkor azt az állami gazdaság kapta. Amikor megjelent a Dacia 1300-as, a legelsőt a GOSTAT igazgatója kapta volt.

– Ez az az időszak, amikor a mezőgazdasági élelmiszertermelésnek a szerepe, fontossága, az önellátás jelen van.

– Annak szellemében épült a disznókomplex és a tyúkászat, hogy az önellátását a megye majd tudja megoldani, ha az a helyzet fog előállni, hogy minden megye saját magát lássa el. Székelykeresztúr az éghajlata miatt választódott, mert a zord térségekben, mint amilyen a Gyergyói- és Csíki-medence nem voltak előnyösek, így Székelykeresztúr volt az, ahol területtel is rendelkeztek, és az éghajlat is jámborabb volt. Tehát az egységek ezért voltak behelyezve oda.

– Gondolom, hogy közben azért adódhattak kisebb-nagyobb gondok, ügyek, konfliktusok helyi szinten is, de akár sikerek is, együttműködések, eredmények.

– Általában a Megyei Mezőgazdasági Vezérigazgatóság sem foglalkozott velünk. Annyi volt a termelőszövetkezetekkel a gondjuk, valamint a

gépállomásokkal és traktorállomásokkal, hogy örvendtek, ha az állami gazdaságtól nem igényeltünk semmit, vagy nem apelláltunk hozzáuk. A statisztikánk az mindig bekerült, hiszen mi adtuk a jelentést, és körülbelül ennyit foglalkoztak velünk.

– Akkor lehet azt mondani, hogy az állami gazdaságoknak volt egy ilyen viszonylagos önállóságuk és egyfajta szabadságuk szakmai szempontból is?

– Így van, igen. Országszinten is ez volt. Amikor ez az összevonása a gépparkoknak megtörtént, olyan torpanás történt a termelések vonalán – amit az előbb említettem, hogy mennyit termeltek –, hogy rá egy évre visszakoztak. Kitalálták, hogy amelyik állami gazdaságnak legalább három állattenyésztési farmja van, ott vissza kell tenni a gépparkot. Sikerült itt a Csíki Állami Gazdaságnál tiszta vadonatúj traktorokat és gépeket hozni. Annyit hoztunk, amennyit akartunk, ahogy én visszakerültem oda az állami gazdasághoz. Teljesen új gépparkot kapott a gazdaság, úgyhogy minden farmon fel is lendült volt a tevékenység, láthatóan fellendült. Nem voltak problémák.

– Rátéekintve erre a közel tizennégy évre amennyit az agrárszektorban dolgozott mit értékelt jellemző szakmai sikerként? Említette a legelején a borjúhizlaldát például. Ebben az időszakban munka nagyon sok volt, de szakmai elégtétel is jelentkezett?

– Igen. Nekem tetszett az, hogy lassan megismerték azt is, hogy amikor február 20-tól elkezdtek venni Bukarestbe direkt a napi operatívát, hogy milyen tavaszi munkálatokat végeztünk el, ők megértették, hogy Csíkból még egy hónapig nem fognak tavaszi munkálati jelentést kapni. Persze ehhez évek kellettek, de végül megértették, tudták, nem is

piszkáltak. Azelőtt szidtak mindig, hogy miért nem jelentünk. Hamissal hiába is jelentettünk volna, hiszen akkor még fél méteres hó volt február végén, nem úgy, mint most. Annyit tudnék még mondani, hogy ez az újításom, ez hivatalosan elismerődött, tehát, mint újíto is 47 000 lej prémiumot kaptam. Ez az összeg több volt, mint egy esztendei fizetésem. A bank csak az agrárakadémia elnökének az aláírásával adta volt ki, és én így kaptam meg a pénzt. Ekkor kaptam a városközpontban egy négyszobás új lakást, ez pirosba volt nekem átadva az akkori stílus szerint, ez pont a Fehér házzal szemben volt, a Romárta sor fölött. Ezt a 47 000 lejt mind erre a lakásra költöttem, hogy rendezzem be rendesen, tehát, hogy fejezzük be, vakoljuk le. Mindent, amit kellett, azt megcsináltunk. Erre használódott el a pénz. Ezen kívül szakmailag azért voltam megelégedve, mert már akkor ezen az újításomon kívül még négy újítási doszárom le volt téve. Most már kezdtek ott is megismerni.

– *Ezek mivel kapcsolatosak?*

– Ezek tiszta gépészeti problémák. Például olyan eset is volt, hogy akkoriba a rekuperált, regenerált olajokat kellett főleg a traktorokhoz használnunk, amik gyenge minőségűek voltak. Olyan esetünk is volt, hogy a téli huzamos hidegek után, amikor -24° , -25° volt egy-két hétig, reggelente négy-öt traktornak a motra le volt sülve. Itt nem tudtam azt megoldani... Tehát nem volt országszinten lehetőség arra, hogy új olajat vegyél, egyszerűen nem volt ahonnan. Kaptad a repartíciót, és kaptad az olajat is, a regenerált olajat. Ez olyan vastag lett, ez a regenerált olaj a traktormotor olajteknőjébe, hogy amikor négynek egyszerre egy reggel le volt sülve motra, én levettem a motor aljáról az olajteknőt, és azt láttam, hogy az olaj meg volt vastagodva. Olyan volt, mint a lekvár. Mint a vastag lekvár az ötvenes években, amit a kenyérre kentek. Úgy

meg volt keményedve, hogy én akkor döntöttem el, hogy így nem lehet élni. Az olajteknőnek az aljában volt egy akkora hely, hogy négy darab háromnegyed colos csövecskét belehegesztettem az olajteknőben. A behegesztett csövekbe a levegő járt keresztül addig, amíg be nem tettem a hűtőszekrényeknek a melegítő ellenállását. A régi Fram hűtőszekrényeknek voltak ilyen ellenállásaik. Mint a hüvelykujjam olyan vastagok voltak, rézsárga színűek. Ezeket be kellett dugni, s akkor az melegítette, s úgy hűtötte a hűtőszekrényt. Én csupán a melegítést kértem ezektől. Négy ilyen ellenállást bedugtam, azaz csináltam egy villát, ahová a négy ellenállást rá tudtam fogni, egybe bedugtam, áram alá tettük, öt percet melegedett, s az olaj újra olaj lett, nem lekvár volt. Mindig a reggeli traktorgyújtásnál ezt alkalmaztuk. Ennek az újítási doszárját is letettem volt akkor. Ezt is elfogadták. Az újításaimmal lassan közismert is lettem. Véleményt kértek tőlünk, pedig mi ország szinten relatív kis méretű gazdaság voltunk úgy, mint megye, úgy, mint államigazgatóság. Szakmailag mondhatom azt, hogy elismert szakembereknek tartottak fent a Minisztérium szintjén, nem dicsekvésből mondom.

– *Kollegiális viszonyok a munkahelyen? Fontosak voltak? Hasznosak voltak, akadályok voltak?*

– Egy érdekes, kényes, komplex téma bontakozik ki ennek a kérdésnek az alapján. Nagyon érdekes. Tizennégy év nem rövid idő, sokat lehet mesélni, viszont vannak dolgok, amiket tárgyilagosan el kell, ismerjek. Ez az állami gazdaság nem rendelkezett olyan adottságokkal, mint a valódi mezőgazdasági zónákban elhelyezett állami gazdaságok, mégis azoknak az utasításai voltak ránk is érvényesek. Hiába jelentetünk február huszadikán. Sok mindennel voltunk így, hogy nem talált a képbe nekünk az, amit felülről utasítottak. Ennek lett egy eredmé-

nye. Előre ebben nem tudtam belenyugodni. Engem, mint fiatal, kezdő szakembert nagyon idegesített, hogy veszteséges volt a cég minden évben. Annyira veszteséges lett a cég, hogy olyan is volt, hogy Curtea superioară de control financiar, tehát a legfelsőbb pénzügyi szervtől küldték le a legrafináltabb, legtekintélyesebb, legjobbban felkészült ellenőröket, hogy nézzék meg. Ezek egy hónapot itt ültek. Az volt a dolguk, hogy nézzék meg, miért veszteséges a cég. Egyik közülük az egyik banknak volt a főinspektora, a másik a másik központi banknak. Ezek lejöttek, és az első ilyen alkalom, amikor itt jártak, úgy végződött, hogy két esztendőt a farmeroknak egy része Bukarestet járta, a legfelsőbb törvényszéket, hogy valahogy a nagy büntetéseket ne kelljen kifizessék, ne kelljen bezárjanak valakit. Annyira durván csinálták ezt a dolgot. Amikor még egyszer jött egy ilyen csapat, beteg lett az igazgató, a műszaki igazgató, mindenki. A gépészeti főnök és a főkönyvelő maradt ott, akikkel tudtak beszélgetni ezek egy hónapot. Ez idő alatt beteg volt a gárda. A főkönyvelő engem, mint fiatal kezdőt, igen revolucionálisnak tartott, nem kedvelt nagyon. Erről tudnék még beszélni, hogy miért nem szeretett. Egy idősebb főkönyvelő volt – azóta meghalt, Isten nyugtassa –, Csata Béla bácsi, ügyes, jól felkészült ember volt. Én tiszteltem nagyon, de ez neki nem számított. A lényeg az, hogy amikor a második kontroll megtörtént, nem tudtak senkit megbüntetni különösebben, pedig mindenre hozzám jöttek. Ha technikai probléma volt, mindig hozzám jöttek kérdezni és én kellett választ adjak. Ezt úgy lehetett csinálni, hogy megmondod az igazat, s akkor a főállatorvost „megnyesik”, megmondod az igazat, s akkor a főagronómust „nyesik meg”, megmondod az igazat, s akkor az igazgató „kap valamit”. Tehát saját magam alatt is el kellett volna vágjam a deszkát, ha ilyent csináltam volna. Mindent megtettem, s állandóan törtem a fejem, hogy valahogy olyan válaszokat adjak, hogy ne kelljen senkit „vágjon” az ember, tehát ne hárítson direkt

rá egyik kollegára sem, lévén szó a kollegialitásról. Ezért is mondtam, hogy komplex probléma volt ez. Aztán végül többet soha nem tudtak megbüntetni, nem tudtak meginputálni olyan különböző dolgokat, amit addig igen. Végül, hogy ne legyen az, hogy semmit nem csináltak, engem 50 lejre meg akartak büntetni egy banális dolog miatt. Erre én hatalmasan fellázadtam, betörtem rájuk az ajtót, és mondtam, hogy én ezt nem fogadom el, mert hamisság, nem így van, és nem is értettek ők hozzá. Csupán a papírok alapján egy alternátornak az ára lett volna, hogy fel volt téve egy traktorjavításnál ez az áramgerjesztő. Végül én kisütöttem, hogy nem igaz ez a dolog. De valóban nem volt igaz! Ők a papírok szerint úgy értelmezték, hogy valamiért engem is meg kell büntessenek. Mondtam, ha akarják, hogy megbüntessenek, engem kérdezzenek, hogy mit mondjak olyant, ami elfogadható, amiért meg lehet engem büntetni. Hozzátettem, hogy: „Maguk nem fognak engem megbüntetni.” Visszavették volt az 50 lejt. Ezt érdekességgként meséltem el. A feleségem nagyon szidott, hogy miért személyeskedek. Ő is ott dolgozott az állami gazdaságokban, könyvelő lévén, aztán odakerült ő is, mindketten együtt dolgoztunk. Ez stílus volt, hogy a családok, ha lehet ott dolgozzanak, tehát férj-feleség. Más helyeken ezt nem ajánlották, de itt igen.

Azt akartam még mondani, hogy vitatkoztunk, sokszor „késre mentünk” frissen végzett szakemberekül, mint állatorvos, agrármérnök, gépészmérnök. Gépész csak egy volt, de a többiből többecske volt. Mindig jó barátok maradtunk, soha nem mentünk annyira, hogy kellemetlen légkör alakult volna ki köztünk. Családi barátokká váltunk. Ezek az emberek voltak a családi barátok szinte egy életen át, akikkel akkor megbarátkoztunk. Azután, hogy akkor nem büntettek meg senkit, a főkönyvelő behívott miután elmentek, és azt mondta, hogy foglaljak helyet, addig soha nem mondta, hogy üljek el. „Jóska, engedje meg, hogy gratulál-

jak!” – szólalt meg. Én megkérdeztem, hogy miért. „Azért, hogy nem mártottunk senkit bele, sem én, sem maga a szarba! Ártatlanok lettek volna, ez az egyik. Az persze nem volt szép a részükről, hogy betegek lettek az egészen, amíg itt voltak az ellenőrzésen, de engedje meg, hogy gratuláljak, hiszen állta a sarat ügyesen!” Ettől a pillanattól bármilyen problémával mentem be, a maximális helybehagyással fogadott a főkönyvelő, rendkívüli jó kapcsolat alakult ki köztünk.

– Amit ezzel a központi ellenőrzéssel kapcsolatba elmondott azegy rendkívül fontos történet, hiszen arra világít rá, hogy lehetett kezelni az ilyen helyzeteket.

– Aztán a belenyugvásom végül onnan jött, hogy én megértettem, hogy ebben az országban a nemzetgazdaságnak a különböző ágai, azok mind reális tervszámokat kaptak nagyjából, makroszkópikusan nézve. A mezőgazdaság, az a záró láncszem volt. Ebből az következett, hogy amit nem lehetett kiosztani a többinek, azt odaadtuk a mezőgazdaságnak, mert az úgylis veszteséges örökké, de az élelemre szükség volt. Tehát az alapelv az lett, hogy akármit csináltunk volna, a terveket nem tudtuk volna megcsinálni, olyanokat kaptunk. A mezőgazdaságot záró láncszemként kezelték. Mi tagadtuk, hogy mezőgazdasági állam lett volna Románia, még a két háború közt is, habár el kellett volna ismerni, hogy nem ipari állam volt. Mi a kommunizmusban ipari állammá váltunk, és hangsúlyoztuk ezt, hogy mi ipari állam vagyunk, nem mezőgazdasági. Ezért a mezőgazdaság a „Hamupipőkéje” volt. Aztán én ebbe bele nyugodtam. Hogy én ezt nem fogom tudni megváltoztatni úgy, hogy itt pozitív eredmények legyenek.

– Viszont lezárult ez az agráridőszak, azaz tizennégy év és jött egy nagy váltás...

– Az úgy történt, hogy az állami gazdaságot valamikor jó káderiskolának tartották a mezőgazdaság számára, hogy így fogalmazzak. Addig nem volt a megyei mezőgazdasági vezérigazgatósághoz például tőlünk soha víve senki. Aztán egy olyan főmérnököt néztek ki az eredményei, megvalósításai alapján, aki a szentsimoni termelőszövetkezetnek volt a főmérnöke azelőtt. Nem volt idős különben. Az volt a terv, hogy belőle vezérigazgatót kell csinálni. Mivel ő ott dolgozott a termelőszövetkezetnél, ezért nem ismerte az állami szektort. 1980-ban áthelyezik az állami gazdasághoz – ő volt különben az a személy, aki mozgatta, hogy én vissza kell kerüljek a SMA Tröszthöz, ide, az állami gazdasághoz – és végül 1984. novemberében beviszik vezérigazgatónak. Tehát műszaki igazgatói posztot foglalt addig az állami gazdaságnál és volt három és fél éve, amikor megismerhette az állami gazdaságokat is, nem csupán a Hargita megyeit. Az állami gazdaságoknál az volt a stílus, hogy minden hónapban összehívták a főembereket, a főgépészt, a főagrármérnököt, a főállatorvost, ezek az emberek minden hónapban legalább egyszer ország szinten találkoztak az országos Vezérigazgatósággal. Ekkor voltak a kiértékelők. Megtörtént, hogy le is cseréltek embereket. Még tőlünk is az egyik műszaki igazgatót így küldték volt el. Közben voltak ilyen-olyan nehézségek az állami gazdaságoknál, amit megpróbáltunk megoldani. Ezekre most nem térek ki, sok tanulságot nem tudnánk levonni belőlük, lévén, hogy gyakorlatilag állami gazdaság nem is létezett a megyénkbe. Szóval ez az úriember bekerült oda vezérigazgatónak. Úgy hívtak, hogy Ladó László. Maga után viszi nemsokára tőlünk a kereskedelmi igazgatót, aki az állami gazdaságoknál volt. Kineveztetni agrár bankigazgatónak. Egy adott pillanatban engem is figyelmeztetett, hogy: „Öregfiú, tovább kell neked is lépni!” Mellettem hét igazgató már eljárt az állami gazdaságoknál, s ő nem nézte ezt sem jó szemmel. Mi gyerekeinktől ismertük egymást, már a Márton Áronból, volt eset, hogy egy

ágyban aludtunk, amikor eljött praktizálni Brassóba. Kolozsváron végezte az agrármérnököt, s az én ágyamban fektettem volt le annak idején, mert nem volt, ahol tartózkodjon. Azt mondta, hogy készüljek fel a váltásra, én azt válaszoltam, hogy: „Te Laci, ne haragudjál, én szeretem a szakmát, nem szeretnék elmenni, én nem véletlenül kerültem ide. Én nem azért végeztem ezt a szakot, mert könnyebb volt bejutni, mint más helyeken.” Azt reagálta, hogy ne magyarázkodjak, mert előbb kell lépni. Ennek az eredménye az lett, hogy ’85 januárjában a megyei pártbizottságnál ez megtárgyalódik. A szentsimoni Sör-, Szesz-, Keményítő- és Ásványvízvállalatánál nagy lemaradások lettek az azelőtt való évben. A megvalósításának a legfontosabb része az árutermelés volt, amit követték pártvonalon, adminisztrációs vonalon. Ennek a cégnek hatalmas árutermelése volt, 4700 embert foglalkoztatott összesen. A sörgyárnál, a keményítő- és szeszgyárnál volt vagy 1200–1300 ember összesen, s a többi a borvizeknél volt. A borvizeknek hatalmas gyáraik voltak, úgy, ahogy ma is van. Gondolok itt a borszéki, szentkirályi, a tusnádi, a kászoni borvizekre. Közben a Stânceni is odakapcsolták a borszékihez. Akkor ennek következtében természetes, hogy a párt eldönti, hogy vezetőséget cserél ennél a cégnél, a Sör-, Szesz-, Keményítő- és Ásványvízvállalatánál. Leváltják az akkori igazgatót, odateszik a főmérnököt igazgatónak. Az kolléga volt az egyetemen, s mind hajtotta, hogy neki egy brassói végzettségű ember kell, s nominalizál, hogy engemet vigyenek oda melléje főmérnöknek. Én nem akartam menni, ez az őszinteség. Elég akaratosan próbáltam húzni az időt. Négy hónapot sikerült is húzni az időt, s ez elég nehéz probléma volt. A Pártbizottságnál akkor úgy ment a dolog, hogy a toplítai polgármestert be akarták hozni, mert itt román elvtársakat kellett volna nyomni a fő, vezető posztokra, s honnan hozzanak románokat Hargita megyében, ha nem Toplițaról. De az visszautasította, mondta, hogy ő nem költözik be Csíkba. Leváltották a

polgármesterségről azonnal. Ezt hozták nekem fel példának. Hogy vigyázzak, ha nem fogadom meg az utasítást, rosszul járhatok, és hogy mire várok, mire is számítok. „Te is úgy jársz, mint a topliṭai polgármester!” – mondták nekem. Megbeszélték s a vezérigazgató – aki egy nagyon szigorú ember volt, ő az iparközpontnak volt a vezérigazgatója a sör- és keményítővállalatoknál Bukarestben – mondta, hogy látni akar. Felhívta az elsőtitkár, hogy elmondja, mit szeretnének tenni. Azt a választ kapta, hogy: „Rendben van, de én szeretném megismerni.” Innen a Pártbizottságtól utasítottak, hogy menjek be Bukarestbe. Be is mentem. Regénybe illő eset volt ott, mert két volt szekus tiszt volt a káderes az iparközpontnál. Ezek nekem 7 órától 10 óráig magyarázták, hogyan hallgassak, ha bemegyek a vezérigazgatóhoz. Azt is mondták, hogy ne szóljak egy szót se. Én közben felkerestem itt a szentsimoni szesz- és keményítőgyárnak a főnökét – aki egy osztálytársam volt az általános iskolából, Szentsimonba végeztem én is, padtársam is volt, Péter Gergely – elmentem hozzá, mielőtt lementem volna Bukarestbe, hogy nincs-e valami olyan probléma, amit én most be tudnék ott szűrni, s mondjam meg nekik, hogy ebben vagy abban segítsenek, mert ez nehézség. El is mondta ő, hogy üzemanyagot nem kapnak, s mindegyre leállnak a hőközponttal. Továbbá, amikor indulnak újra, akkor egy csomó üzemanyag csak azért vesz el, mert újra kell indítani. A nyersanyagnál szintén ugyanaz a probléma. A repartícióval is gond volt, ha megérkezett, akkor volt folyamatosság, s ha nem, leállnak. A leállítás nagy veszteségekkel jár. Én ezeket annyira nem fogtam fel, mivel én azelőtt nem ott dolgoztam, viszont megjegyeztem, mint problémát. Ahogy felmentünk Bukarestbe 10 órakor a vezérigazgató fogadott, a káderes elvtársak bevittek. Elkezdett ezt-azt kérdezni. Én felelgettem. Nem volt szándékomban odamenni, tehát ezért elég szabadszájú maradtam. Nem féltem attól, hogy nem fogok tetszeni a vezérigazgatónak. Ha nem

tetszek, az a jó, maradok ott, ahol vagyok. Adott pillanatban megkérdezte, hogy mennyire ismerem Simont. Azt mondtam, hogy én ott születtem Simonba, a gyárak mellet, odavalósi vagyok. Említettem, hogy problémák vannak, mert az üzemanyagban nincsen folyamatosság, a repartícióban sincsen a nyersanyagnál folyamatosság. Ezek nagy veszteségek. Ő mondta, hogy tartsam hozzá magamot, hogy a legnagyobb fajlagos fogyasztással dolgozik Szentsimon. Erre megerősítettem, hogy persze, hogy a legnagyobbval, hiszen nincsen biztosítva a folyamatosság. Azt válaszolta, hogy nem így van. Azt láttam, hogy ő nagyon témában van. Meg is lepődtem, hogy egy vezérigazgató – aki különben majdnem miniszterhelyettes volt – mennyire aprólékosan ismeri a dolgokat, szinte a simoni embereknek a nevét is sorolta fel. Arra gondoltam, hogy nem jó helyen szóltam el magam. De azért mindkettőt „beolvastam”, az üzemanyagot és a nyersanyagot is. Erre a káderek kihúzták a csíkot az irodából, meghallván, hogy én kezdek beszélgetni, s nem hallgatok úgy, ahogy ők felkészítettek. Félték nagyon tőle, mert szigorú volt. Berzescunak hívták, ügyes ember volt. Végül tetszett neki a beszédem, még akkor is, ha picit reklamáltam, tehát kineveztek. A kinevezés szintén ponyvaregénybe illő eset volt. Két év után tudtam meg, miután ki voltam nevezve. Én a nagyfőnökeimnél elintéztam, hogy én itt a helyemen akarok maradni. Meg is nyugtattak. Még azelőtt való nap, hogy megjött volna a kinevezésem, azt mondta a miniszterhelyettes, hogy üljek nyugodtan, mert olyan választ adtak a nagy miniszternek, hogy nem fognak engem elvinni. Amúgy volt egy ilyen felfogás, hogy az állami szektort nem szabad gyengíteni a vezérkáderek szempontjából, szakemberek szempontjából. Én nyugodt voltam, s másnap reggel kaptam egy telefont Ladó vezérigazgatótól, hogy: „Itt van az asztalomon a kinevezésed a nagy minisztertől, Angelo Miculescutól! Ismered, ugye? Akkor át kell venni!” Azt válaszoltam, hogy ismerem. Ilyent én nem hallottam, hogy

a nagy miniszter nevezget ki embereket, ezt a vezérigazgató kellett volna végezze. Hozzáfűztem, hogy nekem a gépészeti vonalon az egész mindenséget át kell adjam. Szakszervezeti elnöke voltam akkor a GOS-TAT-nak, sok mindent szereztem volt be ide a központi szaktanácstól. Megmondtam, hogy itt szétszórva vagyunk 680-an. Akkor a központi alapból akkora összeget adtak, hogy 10 évi kotizáció, amit szakszervezeti vonalon fizetünk, nem lett volna elég. Sífelszerelésektől kezdve mindent vettem, jöttek az új végzősök, akiket mi kértünk, de nem volt semmi. Tehát televíziót helyeztünk be, berendeztünk vendégszobát, síeket vettünk, rádiókat vettünk. A csobánoknak rádiókat vettünk a juhászatokba, telepes rádiót mindenhová. Úgyhogy mondtam, hogy ezeket a váltás előtt át kell adni, mert mind az egész az én nevemen van. Megkérdezte, hogy mikor. Ez volt április 2-án. Az válaszoltam, hogy 10-én maximum. Így aztán '85-ben, április 10-én iktattak be a sör-, szesz-, keményítőgyárak vállalatánál, mint főmérnököt. Az is egy ponyvaregénybe illő eset volt, amikor beiktattak főmérnöknek. Összehívták az egész felelős személyzetet a sör, szesz, keményítővállalattól: produkciófőnök, laborfőnök, ctc-főnök, irodafőnökök. Tehát az összes főnök ott volt. Ők elmondták a „szép mesét”. Magamról soha ennyi szépet nem hallottam, mint amennyit ők mondtak akkor. Nagyon felemelő volt, de én egy szót sem szóltam. Kellemetlen helyzet volt kialakulva, mert a Sörgyárban is bevezetődött az acord global. Ez az acord global azt jelentette, hogy kaptál egy ilyen tervet, hogy ennyi s ennyi hektolitert meg kell csinálni, vagy ennyi tonnát le kell termelni. Amilyen arányba csináltad ezt, olyan arányban adták az egész fizetést. Negyven százaléka az embereknek otthagytá volt ezeket a cégeket, mert nem tudták megcsinálni ezeket a hasból adott terveket, nem volt ahogy megcsinálják. Én nem örvendtem abszolút ennek. A fizetésem szempontjából – ha külön kitérek rá, akkor világos lesz – az állami gazdaságnál voltam a bá-

zisba az öt lépcsőből, s ugyanazzal a fizetéssel maradtam az áttétel után is, csak itt a legfelsőbe kategóriába kerültem. Tehát itt növekedési lehetőség nem lett volna akkor sem, ha aranyakat gyártok. Nem volt egy ésszerű dolog, de általában az élelmiszeriparban mindig kis fizetések voltak. A mezőgazdaságban akkor nagyobbakat kezdtek adni, mint a bányáknál. A mezőgazdaságra külön felfigyeltek volt, és a felelős személyeket stimulálták. A kinevezésen a megyei szervezési titkár kérte, hogy szóljak egy pár szót én is. Azt mondtam, hogy nem szeretnék szólani. Erre megkért újból, hogy szóljak. Ha megkértek, akkor annyit mondtam, hogy egy kicsit sok fehérnépet látok itt, fehér a szó szoros értelmében is, s máskülönben is, mert fehér köpenybe volt mindenki. Elmondtam, hogy én férfiakhoz vagyok szokva, tizennégy és fél évet férfiakkal, férfiak közt dolgoztam, tehát ha kicsit férfiasabban szólok, akkor nem szeretném, hogy sírva fakadjunk, ha már ennyi nő van itt. Tovább folytattam: „Én nem akartam idejönni, de idehoztak.” Tehát így kerültem be a sör-, szesz-, keményítőhöz.

– Új környezetbe, új vállalathoz került 1985-ben. Milyen volt a helyzet akkor a sör-, szesz- és keményítővállalatnál, milyen körülmények, milyen adottságok, milyen kihívások fogadták ebben a helyzetben? Hogyan képzelte el a tennivalóit ebben az új környezetben?

– Érdekes dolog alakult ki. Említettem az előbb, hogy hogyan folyt le körülbelül a beiktatás, és milyen megjegyzéseim voltak akkor, azzal az alkalommal, főnöki posztúrában. Például, hogy milyen sok nőt látok fehér köpenyesen. Ennek máskülönben nem vettem észre semmi visszaütőjét, de kilenc év után az egyik kedvenc kolléganőm, aki tényleg értékelt embere volt a munkacsapatnak – és az is igazolja, hogy utólag igazgatója lett az egész Sörgyárnak is – azt a megjegyzést tette, hogy:

„Te mindig mizogin voltál, nem szeretted a nőket.” Aztán megmondtam: „Bocsánat, én nagyon szerettem a nőket, nem hiszem, hogy észrevettétek volna, hogy nem szerettem a nőket.” Igen, de milyen megjegyzést tettem már az első perctől. Ezt azért tettem, hogy lehessen férfias hangot megütni, mert ha akarom, ha nem, nekem ilyen volt.

– *Említette, hogy problémák sorával szembesült induláskor.*

– Így van. Hát az első nap gyakorlatilag felleltároztam a terepet, ahogy én tudtam – abszolút semmi praxisom ilyen vonalon különösebb nem volt, hogy így mondjam –, és megértettem, hogy rengeteg gépészeti, technikai és szervezési probléma került elő ezzel az alkalommal. Ugye így mutattak be, hogy: „Hoztunk nektek egy jó gépészmérnököt és egy jó szervezőt.” Ez volt a dicshimnuszok közt az egyik megjegyzés. Én ehhez tartottam magam, és azt mondtam, hogy felleltározom az összes technikai problémát, ami létezhet a cégnél. És természetesen megpróbálok hozzájárulni a szervezési oldalához is, hogyha ezt várják tőlem. Pontosították, hogy itt elég technológus van, szakértő, aki a technológiai felét fogja intézni a gyárban. Tehát ez pontosítva volt az iktatásomnál. Ehhez tartottam magam. 153 műszaki problémát jegyeztem fel, ami megoldásra várt akkor. Most is megvan a lista. Én a mindennapi teendőimről mindig leltárt csináltam, s ezeket a füzeteket nem hagytam ott sehol se, ha munkahelyet változtattam is. Most is megvannak, van vagy 20-25-30 ilyen volumenem, amelyben ezek a kurrens napi problémák vannak feljegyezve. Ha valami nem jut eszembe, vagy valakinek a neve, csak vissza kell fordítsak, mert írtam mindig a dátumot, hogy mikor mi történt és eszembe jut rögtön.

Ezzel az alkalommal aztán megértettem, hogy itt lesz tennivaló. Meg kell mondjam, hogy minden alkalommal kielemeztem ezt a 153-as listát

utólag. A végleges elemzést, azt év végén megcsináltam minden évben. Minden év végén, tudniillik olyan kaliberű problémák is voltak, amiből három nem volt megoldva kilenc esztendő után sem. Tehát kilenc év után három műszaki probléma, amit én az első nap felírtam, amikor odakerültem, még mindig nem volt megoldva, pedig azért én mindig megpróbáltam valamit tenni. Elmesélek egy példát. A malátagyárnak a 11. emeletére kellett felmenjenek az operátorok, a munkások és emiatt egy liftet be kellett volna tenni a gyárba. Én megpróbáltam megoldani ezt a helyzetet. Tudniillik, amikor odamentem, nem volt még átvéve, mint beruházás a malátagyár. Aztán a következő évben csináltuk meg annyira a műszaki körülményeket, hogy meg lehessen ejteni a végleges átvételt. Igen, de akkor sem volt megcsinálva ez a lift, ez a felhordó, és az emberek a tizenegy emeletet meg kellett tegyék lépcsőn mindig, ha valamit közbe kellett lépni a felső szinten elhelyezett szállítóeszközök karbantartásában, javításában stb. Ide több ezer tonna gabona férhetett be, úgy malátásítandó árpa, mint a maláta, amit akkor még repartíció-ra kapogatott a csíkszeredai sörgyár. Ennek a liftnek az ügyét megmagyarázom, hogy miért nem sikerült még kilenc év alatt sem megoldani. Amikor megöntötték – betonból volt megöntve a liftnek a térsége, ami-ben kellett volna járjon – hogy–hogyanem, egy kicsit elcsavarozták öntés közben, a cofrajokat elmozdították, úgyhogy annyira csavaros lett, mint egy spirál, ha picit megnagyítom a problémát. És ezért nem vállalta fel egy liftszerelő sem, hogy liftet állít bele, mert félt, hogy probléma lehet belőle. Ez történt. És így ez az egyik volt a három technikai probléma közül, amit nem tudtam megoldani. Aztán utólag kialakult egy munkastílusunk, kialakultak a szokásaink, ami törvénné vált lassan. Úgynevezett remontokat kellett csináljunk. Így hívtuk, valószínű, hogy nem tökéletes magyar eredetű szó. Akkor újra kellett szerelni az összes részlegeknek a gépezetét minden évben legalább egyszer, tudniillik há-

rom váltásba menvén, 24-ből 24 órát ezek kellett működjenek. Igen, de a karbantartást, javítást egy évben egyszer meg kellett oldani az összes géprendszernek, amelyik minden részlegen volt. Össze-vissza nekünk csak a Sörgyárban volt vagy tizenhét részlegünk. Most nem is említem a szesz- és keményítőgyárat, amelyek egészen '91-ig ehhez a nagy céghez tartoztak, amelynek a főmérnökévé neveztek ki, de ott is hasonló jellegű problémákkal küszködtek, ugyanazt el kellett járni ott is. Ha a Sörgyárat vesszük, akkor, hogy csak a töltővonalakat említsem, ezeknek áprilisig meg kellett volna történnjen a nagy javításuk, mert ugye jött a szezon azután, május elsejétől már csattan fel a sörhasználat és a szezonban ezek kell menjenek tökéletesen ahhoz, hogy eleget tudjanak tenni. Már hogyha jó a sör és jönnek a sörért, mert ezzel is volt probléma. A kihívásokat említette... Abban az időben volt a sörgyárnak egy idősebb sofőrje egy IMZ-vel, Ábrahám Feri bácsi. Ő megjegyezte volt aztán három év után, hogy ott voltam, hogy: „Főmérnök úr, hallottuk, hogy mit mondott maga az első nap, amikor idejött, de nem hittük, hogy ebből lesz valami, hogy a székel ember asztalára egy jó sör kerül. Mit jártam én ezzel az IMZ-vel sört eladni addig.” Aztán oda jutottunk, hogy már az első év vége fele annyi kocsi kezdett megjelenni a csíkszeredai gyár előtt, hogy már nem volt parkírozóhely, pedig elég nagy parkírozó volt gyárilag otthagyva. Aztán utána a város felkérésére hátul kellett parkírozó körülményeket teremtsünk, a vágóhíd előtti részen, hogy ne foglaljuk le a közlekedési lehetőségeket a gyár előtt. De ez aztán rá egy-két-három évre történt meg. A legnagyobb dolog tehát végül is a sörnek a minősége volt. Annyi sört hoztak vissza újraszűrésre az első időben, hogy nagy részét a termelőkapacitásnak az újraszűrés és a szűrés következtében az újratöltés foglalt el sok időt az aktív idejéből a megfelelő gépeknek. Ezt meg akartam ilyen szinten említeni, hogy körülbelül, hogy indulunk, hogy voltunk. Olyan körülmények között, mikor negyven százalé-

ka a személyzetnek, ahogy említettem már, otthagya volt a Sörgyárat, az acord global miatt. Indulófélben volt és kibontakozóban a traktorgyárnak a helyzete is, tudniillik akkor a IUPS-ot felköltöztették innen Gyergyóba és a helyét átvette a traktorgyár. Így lett az, hogy két udvaron gazdálkodott a traktorgyár: fent, a Kalász negyedben az egyikkel, és a másikkal itt lent, ebben a nyugati iparnegyedben, ahol vasúti garázsvonal is volt. Tehát be lehetett a vagon nyomni, innen lehetett szállítani is elfele a készterméket, és az alkatrészeket, hozzájáruló dolgokat lehetett behozni. A traktorgyár – fejlődőképes cég lévén, sokkal jobb fizetést biztosítva – a javát a szakembereknek kezdte elvonzani. S ennek következtében volt az, hogy morálisan is és fizetések szempontjából is nem volt felemelő érzés itt dolgozni, hogy finoman fejezzem ki magam. Úgyhogy aztán ettől a hónaptól kezdve, hát nem mondom, hogy már az első hónaptól, de a második hónaptól a termelési számokat kezdtük megvalósítani. Több termékünk volt. Elkezdve magától a sörfajtáktól, amik gyártódtak, a keményítőnek a termékei, a szeszgyárnak a terméke, s ezeknek napi jelentést kellett biztosítani az iparközpont felé. A második hónaptól az adatok mutatják, hogy lassan-lassan kezdjük megvalósítani a tervezett számokat.

– *A városi, a megyei vezetéssel milyen kapcsolat alakultak ki?*

– A municípium vezetősége a Sörgyár szempontjából nagyon érdekelt volt. Tudniillik nagy részarányt képezett a municípiumi terv megvalósításában a gyár árutermelése. Nem beszélek megye szinten, ahol a sör mellett bejött a keményítő, szesz és a borvizeknek a megvalósítása is. Úgyhogy 4700 emberrel rendelkezett, össze-vissza megye szintén a cég. Persze, hogy nagy befolyással tudott lenni a megyei tervszámok megvalósításánál is, a municípiumnál is. Úgyhogy én, ahogy észrevettem, úgy

a municípium, mint a megyei vezetőség támogatta. Támogatást nyújtott ennek a cégnek, hogy felemelkedjen valahogy. Az egyetlen ellentmondás ott jelenik meg, hogy addig amíg mindig a szocialista munkaversenyben a legutolsó volt a sör-, szesz-, keményítő- és borvízvállalat a listán – amit minden hónapban közöltek a helyi megyei újságban – egészen addig, amíg elsőkk lettünk, mert ilyen is lett. Ezt követően, a második hónaptól nem közölték többet ezt a listát. Ekkor volt lehetőségem rákérdezni a gazdasági osztályvezetőre annak idején a pártbizottságnál, aki történetesen sógorom volt, vagy a bátyámra, aki a főszerkesztő-helyettes volt a helyi újságnál, hogy mi történik? „Mostanig, amíg utolsókk voltunk, kitették mindig.” „Jaj, most ránk szóltak, hogy az italgyártást nem érdemes, nem szabad reklámozni, ha ő lett a legelső.” Egyből italgyár lettünk, pedig máig is a sört élelemnek tartják világszinten.

– Igen, hát ez olyan időszak volt, amikor a pártutasításokat, az ideológiát és a párttevékenységet nem lehetett leválasztani a vállalatoknak a működéséről, és gondolom, hogy főmérnökként azért ezeket a helyzeteket nem lehetett elkerülni.

– Pontosan. Én úgy vettem észre és úgy tartottam, hogy politikailag is volt elég felkészültségem, említettem, hogy az igazgatót inkább politikai vezérnek tartották minden vállalatnál. A főmérnök volt az, aki a termelés, a tervszámok megvalósításáért keményen kellett hajcsárkodjon a cég keretén belül. Muszáj ezt a szót használnom, mert ezt éreztem. Ha valaha analízis volt a megyénél vagy a pártbizottságnál, ahova a főmérnököket, műszaki igazgatókat hívták be, mindig az lett a vége, hogy hajcsárkodás elemként kellett mi kijöjjünk ezekről a felkészítőkről és hajcsárkodnunk kellett a legdurvább eszközöket felhasználva, nem beszélek itt a szankciókról vagy a fizetéscsökkentésekről, amivel rá le-

hetett kényszeríteni az embereket, hogy próbálják a tervszámok fele telerlni a megvalósításokat.

Ehhez még annyit fűznék hozzá, hogy gyakorlatilag az első esztendő végére meg sikerült csináljuk már az évi tervet, mindamellett, hogy áprilisban relatív nagy lemaradások voltak még az első negyedévi tervezett megvalósításokhoz képest. Az év végére már tervet csináltunk, és a következő év első vezetótanácsi gyűlésén már odáig jutottunk, hogy ki mertem jelenteni, hogy az idén megpróbáljuk megcsinálni azt a Bucegi márkájú sört itt a Csíki Sörgyárban, amelyikre az iparközpont csak négy gyárnak adott engedélyt a gyártására. Összesen harminckét sörgyár létezett országszinten. Az árlistán, amelyen azok a sörök szerepeltek, amilyen sörök Romániában gyártódtak, a Bucegi volt a legelső. Tehát, hogy példát adhassak: a Bucegi került 3 lej 50 baniba, egy üveg, a Csíki sörök pedig 1 lej 20, 1 lej 30 banival szerepeltek. A Homoródsör volt az egyik csíkszeredai gyár márkája, a másik a Ciucaş. Ellenben mind a két márka – ’74-ben indult el annak idején a Sörgyár – hogy finoman fejezzem ki magam, hátrányos receptekkel volt ideadva. Éspedig azért volt hátrányos a receptje mind a két sörnek, mert nem első osztályú nyersanyagból, malátából kellett ezeket csinálni, ahogy a világszintű, nemzetközi receptek szóltak, hanem nem csíráképes árpának a felhasználását is előírták. 75-80 %-ban nem csírázható árpát kellett felhasználni, tehát csak mint keményítő került bele az egész sör technológiába, de nem volt neki meg az enzim tartalma, s nem volt neki meg az a specifikus aromája, ami a malátából került volna ugye a sörbe. Ebből kifolyólag elég hátrányosak voltak ezek a receptek, úgyhogy ez egy revolucionális kijelentés volt, hogy az idén megpróbáljuk megcsinálni a Bucegi sört. Annyira, hogy a tanácsülés végére az igazgató, mikor ugye a hölgyeket kiengedtem, s én is ki akartam lépni, annyit szólt utánam, hogy: „Te Jóska, lehet, hogy előre jó lenne egy jó Homoród sört csinálni és azután pá-

lyázni a Bucegire.” Én azt mondtam, hogy: „Igazgató úr, ha meg sikerül csinálni a Bucegi sört, ez automatikusan maga után fogja húzni a Homoródnak is a minőségét.” A történelem úgy néz ki, hogy ezt igazolta, mert ugye én ’85 áprilisától kerültem oda és 1986. június 2-án az első Bucegi sörnek a hivatalos kóstoltatása a megyei titkársággal megtörtént, az új Hargita Szálló szeparéjában. Attól a pillanattól a Bucegi bekerült nekünk a megvalósításainkba. Habár kihangsúlyozom, hogy ez nem volt engedélyezve az iparközponttól, aminek aztán a „reverse” két év múlva jelentkezett, tudniillik addig a Bucegi sör annyira bátorította a potenciális klienseinket, országszinten merem állítani, hogy a legmeszebb lévő helységekből is érkeztek ide autók, hogy sört vigyenek tőlünk. Automatikusan a Bucegi sör következtében a Homoród sör is jobb lett. A Ciucașt egyszerűen mellőzni kezdtük. Az volt a legrosszabb recept. Két év múlva, ahogy említettem, 1988-ban történik egy esemény: egy adott pillanatban olyan meghívót kapunk, hogy minden gyártott sörünkbe vigyünk be egy-egy példányt, mert a vezérigazgatónk az összes sörgyár termékeit végig akarja nézni. Be is vittünk, előkészítettünk szépen négy-négy üveg sört. Ellenben, amikor keresték ezeket a söröket – volt nekünk egy kis raktárunk, ahova a mintákat mindig félretettük, hosszabb időre a gyártási mintákat megtartottuk –, s ahogy keresték ebben a kis lerakatunkba a söröket a minőségellenőrök főnöknője telefonon szólta hátra nekem, a termelő egységekbe, hogy ha lehet lépjek elő, mert valami érdekes dolgot kapott. Megkapta az első leggyártott Bucegi sörünknek a mintáit, amit félretettek volt két évvel azelőtt, legalul egy ládában. „Érdekes, meg kéne nézni.” – mondta. Előmentem, és mutatják, hogyha így hüvelykujjal jó keményen megnyomja, a koronazár behorpad, úgy megette a rozsa. Ez mondjuk nem dicsért minket, mert nekünk koronazár gyárunk is volt. Tehát szinte mondhatnám, hogy a hasonló szőrű cégek egynegyedének az országban a mi adtuk a korona-

zárat. Volt koronazár gyárunk, igen, de olyan lemezeket kaptunk, hogy... Lakkozva voltak, de úgy látszik, hogy két év alatt megette a rozsda őket. Ellenben a sör az szenzációs volt. Olyan habzó, olyan aromás. Abban az időben itt legtöbb import sör az Okocim volt, hogyha esetleg valaki emlékszik még rá. Ez a Bucegi ezt jóval meghaladta. Ugye az külföldi volt, hát az jó kellett legyen. Nem azt jelentette pedig, hogy jó kellett legyen, de így volt az elképzelés. Ugye a sörnek négy-öt olyan fontos minőségi karaktere van, amiről, szinte anélkül, hogy megkóstolná, egy szakértő meg tudja mondani, hogy milyen sörrel van dolga: a színe, a habzása, a habnak a tartása, hogy mennyit tart, aromája, és aztán azután jön esetleg az íze. Úgyhogy a vezérigazgatónk a kóstolón végigment a harminckét asztal között – ahova a harminckét sörgyár képviselte ki volt állva a sörökkel s ki kellett tölteni poharakba –, ő ezeket, amit elmondtam, megnézte, és azzal ment tovább. De meg nem kóstolt egy sört se! Elért az én asztalomhoz, a gyár kurrens engedélyezett sörei kirakva. Nézte, s amikor láttam a végére érne, akkor mondom: „egy pillanatra, ha megengedi, valamit még mutatnék”. Kinyitottam a diplomata táskámat, s elővettem két üveg ilyen Bucegi sört, szépen felcímkézve, gyönyörű szép címkével, úgy ahogy illet. Rozsdás koronazárral, de kinyitom. Kitöltöm egy pohárba, felveszi, nézi, néz, és megkóstolja. Azt mondja: „Ezt ti mióta gyártjátok? S kinek az engedélyével?” Mondom, hogy: „Két éve gyártogatjuk, vezérigazgató úr.” „Igen? Tőlünk nincs engedély.” Mondom, hogy: „Nincs, nincs, de fellendítette az áruladásunkat, tetszett látni a termelést.” Nem szólt egy szót se. Mellette ott volt a produkciós főnök, a termelési osztály főnöke az iparközponttól, az eladási osztálynak a főnöke. Ők mind kísérték. Ezek látták, a vezérigazgató úr nem szólt semmit, mentek tovább. Ez volt az a pillanat, amikor gyakorlatilag különböző bürokrácia nélkül hivatalossá vált a csíki gyárban a Bucegi sörnek a gyártása. Ennek aztán hatalmas szerepe lesz a továbbiak-

ban. Tudniillik a Bucegi sör után ezen az árlistán, amelyiket említettem a Valea Prahovei következett, a volt azugai gyár főterméke. Ugye csak közben az azugai gyár is öregedett, már nem tudott olyan sört csinálni, mint a két háború közt. Lényeg az, hogy mi vérszemet kaptunk, hogy a Bucegi sörre nem szóltak semmit, és akkor a következő évben, '87-ben megcsináltuk a Valea Prahovei-t is itt, hogy segítjen az árutermelésünk értékén hiszen ár-érték szempontjából ez következett. Mind a recept, mind a kivitelezés jól sikerült. Lassan-lassan a Homoród sör kinyomult az egész skálánkból. Úgyhogy Bucegi és Valea Prahovei kezdett a zöme lenni a termelésünknek. Ahogy jött a revolúció, lehetőségünk nyílt az új demokráciák szellemében, hogy helyi neveket adjunk a söreinknek. Így lett a Bucegiből Ciuc, a mai Ciuc sör, és a Valea Prahovei-ből a mai Hargita.

– Ebből az időszakból esetleg még egy olyan epizódot is idézzünk fel – mielőtt áttérnénk a rendszerváltás témakörére –, hogy a pártideológiával és a pártvezetőkkel való kapcsolat, amit főmérnökként nem lehetett egy vállalatnál elkerülni, okozott-e különleges helyzetet?

– Egy konkrét esetet említek. Én, ahogy már előbb említettem, csak azt tudom mondani, hogy érdeke is volt a municípiumi pártbizottságnak, a megyeinek is, hogy ebbe a cégbe lehetőleg problémák ne adódjanak, hogy gördülékenyen menjen a termelés, mert nagymértékben hozzájárultunk az árutermeléshez, ami a fő követett tervszám volt. Nem csupán ez volt, mert volt egyéb is, de ez volt a fő szám, amit szerint megítéltek, mint vezetőség is, hogy hogyan végezzük a dolgunkat. Ellenben itt a sörgyárnak volt egy nagy nehézsége, ami nagymértékben befolyásolta elsősorban a minőségét a sörnek, de másodsorban a mennyiségét is, a termelt mennyiségét. Ez nem volt más, mint a zónai hő-

központ, amely ki kellett szolgálnia a nyugati zónákon lévő összes ipari egységeket, köztük a sörgyárat is. Tehát ez a hőközpont a Mobihar, a bútorgyár keretén belül volt kialakítva, tudniillik ott sok hulladék kikerült, s az volt a számítás, hogy a hulladékot elégetvén hőenergiát is sikerül termelni belőle. A végén aztán ebből kevés lett, ami a hulladékból eredő hőenergiát illeti, de azon kívül is hatalmas megszorítások voltak a gáz használata szempontjából, ami a fő üzemanyaga volt ennek a hőközpontnak. Ebből kifolyólag mi a gőzt búsultuk, hozzánk a gőz érkezett, vagyis, hogy úgy mondjam, nem érkezett. A termelési osztályoknak, az egységeknek a főnökei mindig jöttek, hogy szóljanak: „Újra nincs gőz főmérnök úr.” Tehát nekünk a legnagyobb fékező probléma a gőz hiánya lett a sörgyárnál. Egy adott pillanatban észrevettem, hogy ha lemegyek ide a fő gázelosztó állomáshoz, ami a város végében volt, s figyelem, hogy mi történik, csak amennyi kottyánása volt a másusnak a gáznyomás mérő óránál, abból jól lehetett volna boldogítani a hozzánk bejövő gőzmennyiséget vagy nyomás problémát is. Az a négy illető, aki ott alkalmazott volt három váltásban és a váltóember, négy egyszerű ember volt, ők voltak az operatárok. Én meg kell mondjam őszintén, hogy oda jutottam, hogy minden reggel betettem egy láda sört, és lementem ezekhez az emberekhez. Ők persze megmutatták, hogy van egy diagramma, amit állandóan vesz fel a szerkezet, hogy milyen nyomást biztosítanak az egész ipari zóna részére. Ezt beállították, eljött a Maros megyei fő gázvállalattól a főnökség, ők beállították, és azt mondták, ha ezen felül mász, a posztoddal játszol. Én észrevettem ezt a játékot, amiről az előbb szót hoztam a másusnál, s megmutattam a fiúknak, hogyha ezt a játékot ügyesen kezeljük, ebből a játékból is ki lehet hozni nekünk azt a nyomást, ami a hőközponthoz kell, illetve a gőzt, ami nekünk kell. Ez így ment is egy darabig, nem lett probléma, de egy alkalommal eljöttek újra a Maros megyei főnökök, s még lejjebb vették a nyomást. Tud-

niillik itt még úgy-ahogy volt gáznyomás, de Bukarestben nagy problémák voltak a gáznyomással, a melegítésekkel, más nagyobb városokban is, és ők ezt javítani akarták. Úgy visszavették, hogy majdnem leálltunk egészen a termeléssel. Nem lehetett felfőzni egyetlenegy mustot sem. Egy kazán mustot, amit fel kellett volna főzni rendesen, és a komlót belerakni, mint a teát, ahogy felfőzik, aztán leszűrni. Nem ment. Igen, de ezekkel a késésekkel, ami a gőznyomás következtében volt, olyan minőségi problémák léptek fel, hogy megsötétedett a sör, ami egyik fő minőségi követni való dolog volt a sörminőségénél, és az íze is elcsúszott a valódi íztől. A végén megokosodtunk – persze szaklapjaink jártak, tapasztalatcserékre kezdtünk mi is járni külföldre is –, és megtudtuk, hogy létezik egy ilyen, hogy „solicitare termică”, tehát a hőkimerültsége mennyi a sörnek. Össze kellett szorozni azt a hőfokot, amelyiken az illető must átmegy az idővel, amennyi idő alatt azon a hőfokon ül. A főzőházba történik meg a keményítőnek az átalakítása cukorrá és musttá végérvényesen a nyersanyagból kivont aktív anyagoknak a musttá alakulása. Végül is, akkor oda jutottunk, hogy 40-45 ezer pont helyett mi 90-100 ezreknél voltunk. Ez automatikusan rontotta a sörnek a szín minőségét, de befolyásolta az íz minőségét is, természetesen a késések miatt. A probléma mindig a gőztől indult el, ami nem volt elég.

Azért tértem ki ennyire részletesen, mert ez foglalkoztatott, Ez volt a döntő dolog, ami lehetővé tette azt, hogy jobb söroket kezdjünk gyártani, és jobb eredményeket érjünk el az összes tervezett számokkal kapcsolatosan a Sörgyárnál. Így kerültünk oda, hogy aztán már '88-ban megcsináljuk a Star sört. Mi ezt tartottuk a legjobb minőségűnek, tehát ez egy olyan recept volt, amilyen nem létezett még Romániában, sem mint név, sem az árlistán. Mi elneveztük Starnak. Azért hívtuk Starnak, hogy ni, ez lesz a sztársörünk. Rendkívüli volt, akkor nagy igénylésnek örvendtünk a Star következtében, és ez nagyot lendített az ismeretsé-

gén a gyárnak a környező megyékben. Ez volt a legvilágosabb sörünk, a legjobb tiszta malátából, és a legjobban habzó, minden a legjobb volt. Aztán végül is menetközben ez a Star csak protokollsörként maradt meg nekünk. Tehát egy-egy tankot megtöltöttünk – 40-42 ezer litert jelent egy tank. Ezek voltak azok a tankok, amelyekben az erjesztés történt, 144 darab ilyen tankunk létezett akkor az erjesztőben. Ez a 144 tank biztosította azt a bizonyos 480 ezer hektolitert, amennyi a nominális kapacitása volt a sörgyárnak. Lassan-lassan, jött egy sor minőségi technikai ésszerűsítés, hogy ne mondjam, újítás az egész technológián és oda jutottunk, hogy már a 650 ezer hektoliternél tartottunk, ugyanazokkal a gépekkel, ugyanazokkal a körülményekkel, a gőznek a pontra tételével. Picit elcsúsztam itten a magyarázattal, mert el akartam mondani, hogy egyik vasárnap, amikor letiltották és visszavették egészen ezt a gáznyomást, szóltam a gazdasági titkárnak a municípiumnál, aki Tuşineanu volt abban az időben, hogy olyan problémánk van, hogy mi gyakorlatilag semmit sem tudunk most már csinálni. Nekünk az egyetlen energiaelemünket, amittől függ a termelésünk, kivették. Nincsen napok óta, most is le vagyunk állva. Eljött Tuşineanu, én megmutattam a dolgokat, hogy mi hogyan működik. Elmentünk a gázelosztóhoz, most már bennfentes voltam a gázasoknál is, onnan keresztül a traktorgyár udvarán volt egy másik elosztó. Az illető szaki, aki felelt ugye váltásban a gázért, jött és mutatta, s végül eljutottunk oda, hogy megmutatta, hogy melyik az a csap, amelyik a tettes, amelyik gyakorlatilag segíthetne az egész negyeden ottan. Emlékszem Tuşineanu megnyitatta azt a csapot. A hőközpontnál figyelték, hogy mi történik. Jött a hőközpont főnöke, hogy most ez így elég, jó lesz, és akkor azt mondta a Tuşineanu az operátornak, hogy: „Na, ezt a csapot, ha még valaki egyszer megmozdítja anélkül, hogy én tudnék róla, annak velem gyűlik meg a baja. Megértetted-e?” Nekem ez az eset annyit jelentett, hogy lehetővé tette az összes

minőségi javítást, ami utólag, hónapokon, éveken keresztül aztán beállt a sörgyárnál, és maradtam egy tisztelettel ezzel az emberrel szemben, akiről nem volt azért olyan feddhetetlen, rendkívül jó véleményem. Elég durva volt, nagyon kemény szájú ember volt, ha kibontakozott. De ez volt az az eset, ami eldöntötte velem, hogy melléje menjek, amikor a kereskedelmi- és iparkamarához kerültem. Sok kolléga kérdezte, és erre egyúttal válaszolok is ezen az alkalmon, hogy miért mentem pont Tușineanu mellé. Azért, mert van bennem egy respektus, aminek ez volt a kezdete. Innen maradt, hogy miért támogatom őt itt, ahol ennyi magyar vállalkozó van.

– *A Sörgyár életéből mit emelne ki a rendszerváltás kori időszakból?*

– A rendszerváltásakor ugyanúgy, mint sajnos minden más vállalatnál, itt is nehézségek adódtak egy adott pillanatban. Itt lehetőség teremtődött arra, hogy elég gyenge kritériumok alapján, hogy úgy mondjam, az alkalmazottak a vezetőségekkel szemben, bosszúállásként is, különböző megnyilvánulásokat tudtak csinálni. Hogy finoman fejezzem ki magam. Aztán az ilyen megnyilvánulások a spontán sztrájkok voltak, vagy egyszerűen lekiabálták az igazgatót, vagy a főmérnököt, vagy az illető vezető embert, és követelték, hogy hagyja el a céget. Más cégeknél nem tudom... Én is csak hírből hallottam például az IPICCF helyzetét Rákosi Zoltánnal, aki egy értékes ember: egy nagyobb szájú valaki nekiállt és bosszúból olyanokat vert a fejéhez, aminek semmi helye nem lett volna, ahogy értesültem utólag kollégáktól. Ehhez hasonló megnyilvánulások itt is kezdtek kialakulni. Úgyhogy egy adott pillanatban egy hétfői reggel egy spontán sztrájk alakult ki a sörgyárnál is. Mielőtt erre kitérnék kiemelném, hogy főleg a politikai vezetők, az igazgatók voltak kényelmetlenebb helyzetben ebben az időben, mert ők kellett kivite-

lezzék a párt politikáját a cégnél, ők kellettek hozzá, ők adták az utasításokat, és ezért támadási felületet képeztek egy cég vezetőségében, hogy finoman fejezzem ki magam. Persze feltűnt, hogy engem, mint főmérnököt, az emberek, az alkalmazottak elfogadtak, és még szót is fogadtak nekem, és hogy próbáltak igénybe venni mindenféle akciónál, többek között a vállalati CPUN vezetőségének a megválasztásánál is. Akkor jött az igazgató, hogy a felsőbb szervektől kapott utasítások szerint nem szabad egy vezetőségi tag se benne legyen a vállalat CPUN vezetőségében. Engem határozottan a tömeg beválasztott, hogy én is legyek benne. Én nem foglalkoztam volna különösebben ezzel az oldallal, de minden előnynek megvan a maga hátránya, és fordítva, minden hátránynak megvan a maga előnye alapon aztán csak jó volt, hogy ott voltam. Természetes, hogy én nem helyesletem ezt a tényt, hogy a vezetőséggel szemben ilyen negatív megnyilvánulások történnek. Az igazgató úr gyakran bejött reggel hozzám – mi gyerekkorunktól már kollégák voltunk a líceumban, egy évvel nagyobb volt, de az egyetemen is sokszor beszélgettünk, sétáltunk együtt, úgy is mondhatnám, hogy nagyon jól voltunk, mint kollégák addig is és persze azután is, ahogy odakerültem a gyárhoz. Szóval az igazgató ahogy bejöhetett munkába, jött hozzám és ott kezdtük a napot. Ez eddig ritka eset volt, esetleg én, ha bementem egy pár nap, hogy tisztázzuk a programot, vagy valami. De akkor szinte minden reggel nálam kezdődött a program, hozzám jött, leültünk, beszélgettünk. Ugyanígy vagyunk ezen a hétfőn is, és megjelenik egy vagy két úr, jönnek, hogy az igazgató urat megkérjük szépen, hogy jöjjön le egy picit, az udvaron várjuk. Ez kilencven után, tehát a váltás utáni időszakról van szó, amikor az úgynevezett revolúció után kezdődtek a revolucionális megnyilvánulásai a tömegeknek. Természetes, hogy én is készültem, hogy akkor kísérem le az igazgatómat, de vissza is szólt, hogy: „Jóska, gyere te is!” Én amúgy is mentem volna

természetesen. Lementünk, az összes alkalmazott össze volt gyűlve. A tizenhét alegységtől mind ott voltak főnököstől az emberek, hatalmas tömeg, ilyen sohasem volt, az udvar megtelve emberrel. Három-négy szószóló jelent meg, aki követelte az igazgatónak az eltávolítását, hogy hagyja el a gyárat. Nem csak az igazgató, hanem a főkönyvelő is, a kereskedelmi igazgató is. Persze az igazgatónk egy okos ember volt – mindig is annak tartottam, az is volt –, ő próbálta védeni a frontot, és vissza-visszakérdezett, hogy: „Na jó, de mi a probléma, mit akarnak?” „Az, hogy maga hordta a sört a szekuritátésoknak s a pártnak, s maga még válaszolni se tud a köszönésünkre.” Ilyeneket mondtak, szerintem nem eléggé megérvelt dolgok voltak. Az igazgató visszakérdez: „Igen, igen, de hát akkor kit tesznek maguk igazgatónak? Kit akarnak igazgatónak?” „Ott ne! A főmérnököt!” – mondja az egyik nagy szószóló. Addig én egy szót se szóltam. Akkor odaszóltam, hogy: „Igen? És valaki velem ezt próbálta-e megegyezni? Kérdeztek-e meg engemet, hogy akarok-e lenni igazgató?” Csend. „Ez nem így működik, kedves uraim és hölgyeim! Ez nem így működik, négy igazgatót nem lehet a zsebből kihúzni. Sem hármát. Ha én leszek az igazgató, ki lesz helyettem az a főmérnök, aki én voltam most?” Láttam, hogy népszerűbb vagyok, s így látva a problémát, mondtam, hogy: „Megkérem, ugyanúgy, ahogy idejöttek, öt percen belül mindenki menjen vissza a részlegére, mert halvány gőzük nincs, hogy mit jelent nálunk megállítani a termelést ebben az egységben. Halvány gőzük nincs, ne haragudjanak meg.” Azzal én megfordultam és elmentem, felmentem az első emeletről a főzőházba és figyeltem a hátsó ablakon, hogy mi történik. Tényleg öt perc alatt eltűntek az emberek. Úgy, ahogy jöttek, úgy pipesorban a főnökök után, mentek vissza az egységekhez. Persze az igazgató ottmaradt, és folytatták tovább ezzel a négy vociferalóval még, úgyhogy már csak ők maradtak a végén. Aztán ők is lecsendesedtek.

A CPUN elnökének a töltőde főnökét választották volt akkor meg. Feljön utánam – de felhívtam én az összes egységvezetőt, hogy tisztázzuk, hogy mi volt ez. Mi az, hogy én nem tudok róla, mint főnök, tehát népszerű vagyok, szót fogadnak nekem, és még egy szót se szólnak, csak így szerveznek egy spontán sztrájkot. Nem hagyhattam ezt szó nélkül, felhívtam őket, és mondom, hogy: „Mondjátok el, legyetek szívesek, hogy mi történt. Mi volt ez? Mi akart lenni?” Akkor mondja ez az elnök, hogy: „Ne haragudjék főmérnök úr, de egyáltalán sejti-e, hogy maga most mit csinált?” „Én tudom, hogy mit csináltam. Majd ti is megmagyarázzátok, hogy mit csináltatok. Én tudom, hogy mit csináltam. Én ismerem azt a mondát, amikor a király elment vadászni az erdőbe, és az utolsó pillanatban csütörtököt mondott a puskája és felkoncolta volna a vaddisznó, ha a fővadásza le nem lövi az utolsó pillanatban, és menti meg az életét. Behívatta a fővadászt, ahogy visszamentek a vadászatról, s megkérdezte, hogy melyik régió érdekli a királyságából, mert azt most a nevére írassa neki, hogy megmentette az életét. És ahogy ezt tisztázták, utána azt mondta a többieknek, hogy mentek, felakasszátok a fővadászomat, mert én, mint király, nem lehetek hálás egy életen keresztül a fővadászomnak, hogy megmentette az életemet. Én ezt csináltam.” Persze erre csend lett. Senki sem tudott semmit mondani. „Mondjátok el, hogy miért csináltátok ezt a spontán összefutást, mit követtetek vele?” Persze, hogy ilyen-olyan hangok... Az igazgatónknak a felesége is az egyik nagy részlegnek volt a főnöke, úgyhogy jelen volt az egész diszkusszió. Ez mind '90-ben történik, ez az egész, közvetlenül a rendszerváltás után. Én végül '94-ben jöttem el, akkorra érett meg a probléma, hogy a fővadász lelépjen a színpadról. Arról sokat lehetne beszélni. Ezek a spontán sztrájkok, amik voltak, valójában hasonló esetként játszódtak le szinte minden cégnél. Értékesebbnél értékesebb vezetőket ráncigáltak meg, szidtak meg, ordibáltak le. Volt, aki érzékeny volt, rögtön le is lépett,

volt, aki meg se lőtte, de ahol a vezetőséget lecserélték, rövid időn belül a cégek is inogtak meg. Nem lehetett egy egész vezetőséget csak úgy lecserélni, állítom én ezek után. Ugyanez lett a sorsa a hozzánk tartozó, de levált keményítő- és szeszgyárnak, ahol a privatizáláskor a főmérnök teljesen külön gárdát képezett az igazgató gárdájával szemben annyira, hogy a végén egyenlő számú volt a két gárda, 244 támogató az egyikkel, 244 a másikkal. Ezt onnan tudom, hogy én már a Kamaránál voltam, és mind a ketten feljöttek hozzám, mint volt kollégához, hogy most mit csináljanak, mert még egy emberkülönbség sincs. Megmondtam, hogy ti nyújtsatok kezet egymásnak, s menjetek együtt, mert baj lesz belőle, baj, szétrugódik a cég, nem lesz munkahely, tönkremegy az egész cég. Pontosan ez lett belőle. A szentsimoni szesz- és keményítőgyárból szó szerint ez bekövetkezett. Sajnos ugye, mint volt kollégák, volt egységünk, hát érdekelt minket is, ha távolról is, ez a probléma. Vissza térve erre a másikra, egy másik momentum, amikor megingott a cégeknek a stabilitása, már az a választás volt, amikor a vezetőségeket meg kellett választani. Ez volt a demokráciának a fő megnyilvánulása. Ezért mondtam én, hogy nálunk sajnos mindig félreértjük a demokráciát. Nálunk egy elcsúszott demokrácia uralkodott elég hosszú ideig. Nem hiszem, hogy egyedül volnék, aki ezt merem állítani. Lehet, hogy még vannak emberek. De ez egy akkora hülyeség volt: hogyan legyen egy olyan ember népszerű, aki szigorúan fegyelmet tartott egy cégnél? Hogyan tudjon népszerű lenni, vagy tökéletes, igazságos, perfekt ember kellett legyen. Én sem, más sem perfekt ember. A választásoknál bizony odatették a népszerűbb embereket, az olcsó népszerűségnek örvendő embereket, hogy így mondjam, és az eredmény az lett, ami most van Csíkszeredában. Azt hiszem nemigen van még egy ilyen város, ahol minden ipari egység megingott, és utána szétment. Egy-két élelmiszeripari egység, ha van, amelyik úgy-ahogy itt Csíkban továbbviszi, és most is még megy

abból az időből. Ugye nem feltétlenül leltároztam fel, de tudom, hogy az egyik a Sörgyár, valami tevékenység van még a tejiparnál is, a pékipar úgy ahogy megmaradt, a malom és a sütőipar, s azon kívül nem sok egység. Tehát ennél a választásnál azt akartam kihangsúlyozni, hogy benne lévén CPUN-ben – ahogy említettem az előbb, hogy minden kárban van egy kicsi haszon –, és a CPUN vezetősége kellett ezeket megszervezze, én próbáltam már a szervezésnél annyira befolyásolni a szervezését ezeknek a választásoknak, hogy ne egyszerűbb kritériumok alapján válasszuk a vezetőket, hanem jó megfontolás után. És ha nem jó, hátha helyette sikerül valaki más javasolni. Én ezt kértem, hogy tegyék fel a választási buletinekre, hogy ha kihúznak egy vezetőt, föltétlenül írják oda, hogy helyette kit javasolnak. Ha ez nem így történik, akkor nem érvényes az a szavazat, ha nem írtak mást az illető helyett, akit kihúztak. Hát valaki kell vezesse ezt a céget, ha tovább akarjuk éltetni!

Amikor eljöttem, meg kell mondjam őszintén, hogy én már láttam, hogy mint főmérnök, műszaki igazgató nem vagyok annyira igénybe véve, mármint az első pillanattól, hogy minden percben valahol ott kellett lenni, és valamit javítani, megoldani, és változtatni, nem. Láttam, hogy már beindult annyira a sörgyár, hogy a saját lábain jól megy. Közben elkezdődtek a király és a fővadász közti menetnek a tisztázásai, ugye ,93 vége, ,94 eleje. Én ’94 januárjában bejelentettem, hogy elmegyek. Tehát tekintsék úgy, hogy január 25-én bemondtam, hogy egy hónap múlva el leszek menve, ezt foglalják a jegyzőkönyvbe. Engem úgy ismertek azért, mint egy elég indulatos ember, de én igazából közlékeny ember voltam. Lehet, hogy indulatosnak is tűntem, ezt nem tagadtam soha. Két hét után ahogy én ezt bejelentettem az igazgató behívott, hogy beszélgesünk, mert ez blöffnek is lehetett venni, valami célt is lehetett követni. Elbeszélgettünk két hét után. A miniszter pont ezalatt felhívott engem személyesen. Tudniillik bukaresti delegátusok voltak a vezetőségben,

úgy a CIS-ben, mint a CA-ban. A CA, a consiliul de administrație, tehát a vezetőtanács, a CIS az, amelyikben mindig kívülről is, a felsőbb szervtől is valaki ott kellett legyen. Consiliul împuterniciților statului, így hívták. Mivelhogy ez állami egység volt, akkor még ez csak így tudott működni ezekkel a vezető szervekkel. Én mind a kettőn bejelentettem január 25-én, hogy el fogok menni. A miniszter innen tudta meg, Ignátnak hívták abban az időben az élelmiszeripari minisztert, és felhívott: „Hallom, hogy el akar menni, informálódtam, de a munkaközösség nem óhajtja az elmenését, és én személyesen is értesültem a tevékenységéről, nem szeretnénk, hogy elmenjek.” Amikor levegő után kapott, akkor én bevágтам, hogy: „Miniszter úr, ne tessék megharagudni, engem mostanig taszigáltak, mint a figurát a sakktáblán. Ez az első döntésem, amikor én el akarok menni és el is megyek. Felemelő az a dolog, ahogy Ön elismerő szavakat zengett itten rólam. Nem kaptam én ennyit tíz esztendő alatt, amióta itt vagyok. Úgyhogy nagyon szépen köszönöm, és az emberek értékelését is, de én most elmegyek.” „Ott van-e az igazgató?” „Éppen együtt beszélgetünk.” – mondtam. „Add csak ide!” Odaadom. Nem tudom, mit szolt, mit nem. Felpattan az igazgató: „Persze, miniszter úr, hát hogyne. Tudom, hogy én vagyok a hibás, s nem tudom mi.” Körülbelül ez folyt le. A lényeg az, hogy én akkor a két hét utáni beszélgetéskor is kihangsúlyoztam, hogy én nem maradok itten. Elmondtam az összes olyan problémáimat, amit még nem mondtam volt el. Én olyan közlékeny voltam, én mindent elmondtam, nem vártam meg, hogy a torkomban meggennyesedjenek a dolgok. Úgyhogy sok újdonságot nem kellett mondjak. Csak közben jövettek a kolléganők, illetve a kereskedelmi igazgató és a gazdasági igazgatónő, jöttek, panaszkodtak sokszor sírva, hogy az igazgató úr most ezt csinált, azt csinálta velük. Én ezt megmondtam. Mondom: „Én most elmegyek, de igazgató úr, ha meg akarod tartani a vezetőséget, és eredményesen akartok tovább dolgozni, akkor

vigyázni kell, mert ez a probléma nagy probléma, és itthagynak. Most már nem olyan időket élünk, amikor kötelesek bármilyen körülmények között az emberek dolgozni, stressz alatt stb.” Tehát én, ami a szívemen, a lelkemen volt, azt mindent kimondtam.

Közben kereskedelmi társaság lettünk, societățile comerciale cu capital integral de stat, ezeknek volt egy része amelyikbe már privát rész volt. Ezeknek egy kicsit lazábbak voltak az előírások, és demokratikusabbak. Mi megvettünk volt egy nagyon kevés részvényt a gyárból, annyit, hogy én egy esztendei fizetésemet integrál erre a megvásárolt részarányra tettem. Tehát néhány olyan részvényem volt, ami egy esztendei fizetésembe került, lassacskán befizetve. Úgymond alapító tagja voltam a privát résznek a sörgyárnál, a privatizálásban. Ezért aztán annál jobban fel volt lázadva a gazdasági igazgatónő, amikor bejelentettem, hogy megyek el. Jött hozzám: „Hát te most hülye vagy? Bolond vagy, hogy itt hagysz? Most egy hónap, kettő múlva lesz a privatizálás. Te ilyenkor hagysz itt?” „Ne haragudj meg Marika, ez egy döntésem, és engem az anyagiak sohasem vezettek. Nem első helyen voltak életemben soha, most sem. Tehát nem tudna olyan érvet valaki nekem felhozni, hogy én tovább menjek ilyen körülmények között.” Így volt az én eljövésém. Így kerültem át a Kamarához.

– *Ezzel lezárult egy nagyon különleges, komplex időszak az életpályán. Hogyan jött képbe a Megyei Kereskedelmi Kamara?*

– Igen, hát én akkor, amikor elmondtam, hogy nem maradok ottan utánanéztam, hogy hova tudnék menni. Akkor még volt lehetőség. Több mint öt, úgynevezett transzferkérést sikerült a kezembe vegyek, és nagyképszerűsködtem is, mert azt tettem le az asztalra, hogy amelyik tetszik, azt írja alá nekem az igazgató. Végül is nem így történt, mert

aztán mondta, hogy az lesz, amelyiket akarom. Akkor a kamarást adtam oda. A Kamaránál volt egy ilyen poszt akkor, hogy kül- és belföldi kereskedelmi kapcsolatok igazgatója, ez volt az elnevezése annak a résznek, ahova én mentem, és így is kerültem oda a Kamarához.

– *Abban az időszakban a Kereskedelmi Kamarának milyen feladatkörei voltak?*

– 1990-ben egy decret lege alapján megalakul Hargita megyében is egy Kereskedelmi és Iparkamara. Ez az ipari tevékenységet, valamint a kereskedelmi tevékenységet kifejtő cégeknek a képviselője akart lenni, ami nem tartozott állami szervekhez, tehát nem volt állami alárendeltsége. Teljesen független, alulról induló egység volt. Ez így volt a két világháború közt, már akkor létezett itt, Romániában, úgyhogy teljesen nem volt ismeretlen, főleg az idősebb kategóriájú szakembereknek vagy politikusoknak. Ez Nyugaton továbbra is működött, ez a Kereskedelmi és Iparkamara, elég nagy szerepet játszanak a kereskedelmi társaságok vagy cégek életében. Ilyen szellemben adták itt is ki ezt az alapítótörvényt, hogy alulról induló kezdeményezések alapján minden megyében alakuljon meg, így nálunk is. Persze Románia Kereskedelmi és Iparkamarája létezett a kommunizmusban is, ez az egy maradt volt, ami, hát nem annyira a valóságban, hanem névileg létezett. Jöttek olyan szervek külföldről, akik ezzel akartak tárgyalni, mert tudták, hogy nekik ez lehet a legkomolyabb partner, hogyha kapcsolatot akarnak létesíteni valamilyen kereskedelmi társasággal vagy vállalattal. És ezért a Romániáé létezett. Tehát így hívták, hogy Romániai Kereskedelmi és Iparkamara. Ez most is létezett, és olyan koordináló mintaszerv lett volt a megyéknek. De nem volt semmi alárendeltség a továbbiakban, a megyei kamaráknak a függetlensége garantálva volt törvény révén, ellenben a

kezdeményezések nagyjából az országos intézmény kezében voltak. Ők kezdeményeztek ilyen-olyan változó, pozitív irányba haladó változásokat mondjuk a megyei kamarák életébe is. Így elég szerényen indult el. Itten, ahogy már említettem, Tuşineanu Alexandru volt, aki mint régi vezető, még a kommunizmus idejéből, felvállalta és elkezdte szervezni ennek a Kamarának a megszervezését Hargita megyében is. Persze oda-fent, a korábbi vonalakból voltak ismerősei Románia Kamarájánál, így könnyebben ment neki a kapcsolatrendszer kialakítása is. Itt helyben bevonta az akkor létező összes nagy cégeknek a főnökségét és a bankokét. Más még nemigen volt. Az érdemlegesebb cégek vezetői mind benne voltak, ezek képezték a vezetótanácsát a Kamarának, amikor elindult '91-'92-'93-ban. Én '94-ben kerülök oda úgy, mint a kül- és belföldi kapcsolatoknak az igazgatója.

– *Milyen elképzeléssel, tervvel ment oda?*

– Érdekes dolog volt ez, mert sok elképzelésem nem tudott lenni. Én, ahogy odakerültem, azután ismerkedtem meg az alapítótörvény előírásaival is. Azt vettem észre, hogy önfenntartó kellett legyen minden Kereskedelmi és Iparkamara, tehát nem profit megvalósító vagy kereső vagy követő, hanem gyakorlatilag saját magát fenn kellett tartsa. Akkor egyben volt a Kamarával az ami most külön a Cégbíróság. Észrevettem, hogy a Kamara cégbíróági tevékenysége az össztevékenység kilencvenöt százalékát adta. Tehát az új cégek beiktatása, az ezzel járó formaiságok, a lefizetett taxák. Ezek kilencvenöt százalékát képezték a Kamara összjövedelmének, és öt százalék volt csak olyan tevékenység, ami tényleg a létező cégeknek az érdekeit szorgalmazta, segítette volna. Gondolok itt az üzletember találkozókra, esetleg kiállításokra, új termékek promoválására stb. Aztán végül ez az arány, amire én négy év után eljöttem

onnan, pont fordítva lett. Tehát a cégbírósnak lett öt százalék, és voltak a más tevékenységek, ahol tényleg a cégeknek az érdekeit tartottuk szem előtt, és ami az én hatáskörömbe is tartozott. Közben megválasztottak a Kamara alelnökének, és akkor mint alelnök, ezek mind rám tartoztak. Tehát az összes dolog rám tartozott: kiállítások, üzletember találkozók, úgynevezett gazdasági missziók, amikor mentünk külföldre különböző témákban, találkozások a hasonló cégekkel, vagy esetleg partnerek szerzése. Ezeknek a megvalósításán keresztül haladtunk. Nemcsak a tagsági díjakból élt már a Kamara. Mentünk Egyiptomba, elmentünk egy egész csapat, húsz üzletember... Sokkal könnyebben megkaptuk a vízumokat, a Kamara nagyon előnyös körülmények között vízumot tudott szerezni az üzletembereknek. Ezt észrevéve és felhasználva természetes, hogy úgy a kiállításoknak, úgy mint ezeknek a gazdasági misszióknak, úgy, mint az üzletember találkozóknak volt egy bizonyos részvételi taxája, amivel elértük azt, hogy gyakorlatilag nagy anyagi bázisra tett szert a Kamara. Semmije se volt előre a Kamarának, de 380 ezer lej készpénz volt akkor a kontján, mikor én eljöttem. Azelőtt semmi sem volt. Két kocsija volt. Ezt a 380 000 lejt azért gyűjtöttük, mert saját székhelyet akart a Kamara magának építeni. Tehát mi erre mentünk volt rá akkor. Én '94. március 1-jétől kerültem gyakorlatilag Kamarához, '97. október 27-től jöttem el. Akkor ez így alakult.

– *Mi az ebből az időszakból, a kamarai tevékenységből, amit szakmai haszonnak vagy eredménynek tekint? Mit emelne ki így utólag visszatekintve abból az időszakból, ami eléggé mozgalmas időszak volt a gazdasági élet átalakulását illetően?*

– Én megjegyeztem egy számot, 287 cégvezetőnek partnert sikerült akkor ez alatt az idő alatt szerezni. Gyakorlatilag azon keresztül, hogy

olyan rendezvényeket tudtunk szervezni, amelyikeken természetesen elsősorban a megyének, a kereskedelmi társaságoknak, a cégeknek a vezetői tudtak érvényesülni, részt venni, partnert keresni, partnert találni. Ezen kívül a külföldi érdekeltségeknek is lehetőséget teremtettünk szervezett találkozási pontokra, találkozási eseményekre. Erről filmek is léteznek. Többek között megszerveztük annak idején egy svájci üzletember kiszállást, hogy így mondjam, ahol nemcsak a megyének a termékeit, hanem az országnak a termékeit is bemutattuk egy kiállítás alkalmával. A testvérváros kapcsolatból indul el a dolog, hiszen Csíkszereda testvérváros volt Riehennel. Riehennek voltak a városnapjai, ahol gazdasági kiállítást is szerveztek. Úgyhogy tőlünk részt vettek sokan akkor, majdnem minden termékünkkel ott voltunk a megyéből, és vittük volna az országnak a legelismertebb borait, söreit is, nem beszélve az ásványvizekről. Ezt mind előre elküldtük, mert igényelték őket, hogy azelőtt legyen elküldve. Determinálásokat végeztek, elemezték őket, és végül visszahívtak, hogy a borszéki borvizet hivatalosan is szállíthatjuk, s vihetünk belőle, a többiből nem kérnek nagy mennyiséget. A törvény akkor megengedte, hogy személyenként ennyi alkoholt, ennyi bort, ennyi nem tudom én mit lehet kivinni, s mi vittük. Akkora sikernek örvendtek a romániai borok, és úgy neheztelt a nagyközönség, hogy miért nem többet vittünk ezekből. Megmagyaráztuk, hogy ti állítottátok össze, ez a ti döntésetek volt. Tehát ilyen találkozóink annyi volt, hogy végül 287 cégre emlékszem, akinek partnert sikerült kapjunk, külföldi partnert. Tehát közös cégek létesültek külföldi befektető partnercégekkel való támogatás következtében úgy Csíkszeredában, mint a megye összes helységeiben. Vidéken főleg a fafeldolgozás vonalán voltak nagyon-nagyon nagy igények, hogy így mondjam, a közös cégek létesítésére, de nem csak. Volt a csőgyártásban, vagy máig is léteznek itten Csíkban is ilyen cégek. Mondjuk, ami kicsi ipari tevékenység van itt, ezek hasonló szőrű

cégekből állnak, mind külföldi partnerekkel dolgoztak. Tehát én ezt tudom szakmai sikerként elkönyvelni. 287 cég, hogy rövid legyen a válasz. Azon kívül lehetne még sok eseményről beszélgetni, ahol részt vettünk, és amiből valami mindig kijött.

– Ez egy olyan munkakör volt, ami vezethetett volna tovább szakintézmények, a szakpolitika irányába is. Ehelyett ismét egy vállalkozás, egy cég vezetésében folytatta tovább: a Harmopannál. Hogyan történt ez, milyen elgondolások, helyzetek alakították?

– Azelőtt egy esztendővel történt a privatizálása a cégnek. Privatizálási tapasztalatom is úgy-ahogy azért volt már a Sörgyár idejéből, mert az előkészítési műveletek alatt ott voltam végig. Tehát elég sok, úgymond háttéri vetületét a privatizálásoknak ismertem már a Sörgyár esetéből. A Sörgyár, ha jól tudom, a második privatizált cége volt Hargita megyének, az első a Plasztikgyár volt. Olyan privatizálásról beszélek, ahol a PAS részt vett, tehát a „programul acțiunii salariaților”. Ez azt jelentette, hogy az összes ott dolgozó személy részvételével történő privatizálás. Tehát gyakorlatilag ők lennének a tulajdonosai a cégnek, akik ott dolgoztak, akik tagjai lettek a PAS-nak stb. Ezért volt a gazdasági igazgatónknak a lázadása, hogy miért hagyom én ott a Sörgyárat pontosan a privatizálás előtt. Nem beszélve arról, hogy tényleg a külföldi befektetők szemszögéből nézve ez nem a legjobb pont volt, hogy egy főmérnök, tehát egy alapvezető káder otthagyja az illető céget. Rá is kérdeztek, meg is kerestek, amikor megvette a Kaiser annak idején. Megkerestek, hogy miért is jöttem el. Természetesen azt úgy kellett tálalni, hogy ebből hátrány ne keletkezzen a privatizálásnál. Erről is lehetne többet beszélni, több dologra kitérni. Ellenben itt a döntés a Harmopan mellett úgy történik, hogy egy évvel korábban, a Kamaránál lévén, a vezetőség, jobban mondva a Harmopan-

nak vezérigazgatója megkeresett, hogy oda kéne menjek kereskedelmi igazgatónak, mert most történik meg a privatizálása és öt százalékát az összrészvényeknek, az általános szavazat alapján, odaadnák a kereskedelmi igazgatónak, ha oda mennék. Akkor gondolkozván – nem rég voltam megválasztva alelnöknek a Kamaránál –, az én szemszögemből olyan szembeköppésszerűség lett volna, főleg ezzel az értékeléssel, hogy még meg is választottak alelnöknek, s ezért akkor visszautasítottam. Habár tetszett volna, ismertem valamennyire a párhuzamos tevékenységem miatt, ami a Sörgyárnál volt. Ugye mind a kettő élelmiszeripari egység, gabonát dolgoz fel, nagyjából sok részét ismertem a tevékenységnek, de visszautasítottam akkor. Aztán rá egy jó másfél évre történik meg, hogy rábólintok, és végül átmegyek. A Kamaránál újraszerveződések történtek. Alulról indult – nem mondanám azt, hogy egy tendencia –, de alulról indult szervezkedés következtében Tuşineanut le akarták váltani mindenképpen. Én háromszor voltam felkérve, hogy vállaljam el az elnökséget. Rákérdeztem, hogy mi a cél ezzel, ha én lennék az elnök, mit várnak tőlem. Azt válaszolták, hogy azt, hogy vágjam Tuşineanut stb. Azt válaszoltam, hogy legyen tiszta, akivel én egy igát húztam, azt nem fogom vágni. Tehát hangsúlyoztam, hogy: „Én nem leszek marionettelnök, az legyen tiszta. Én nagyon örvendek, felemelő, megtisztelő, hogy ti engem akartok, de ne haragudjatok, nem vállalom.” Végül így, ha az utolsó percben is, de beiratott az elnök úr, hogy én is jelentkezzek az elnöki posztra. Ez csak formaiság volt, mert én megmondtam, hogy nem akarok lenni. Nekem voltak harminckét éves koromtól egészségügyi problémáim és ezért nem vágyakoztam én a legfelsőbb vezető posztra sehol, ahol voltam. Próbáltam a dolgomat, amihez értettem, vagy ami rám volt bízva, végezni, de nem nyomultam én, hogy a legnagyobb legyek sehol, mert az plusz nyomást jelentett volna, természetesen, és ez nem hiányzott nekem. Én ezért én nem akartam soha első lenni különösebben.

– *Mi várta a Harmopannál?*

– Végül, amikor itt a Kamaránál ez az új választás megvolt, én gyakorlatilag egy napot sem folytattam tovább a tevékenységemet. Azelőtt már két héttel újra megkerestek a Harmopantól, és akkor rábólintottam, hogy elvileg átmegyek. Át is mentem, október 26-án volt a közgyűlés, ha jól emlékszem, és én 27-től át voltam menve a Harmopanhoz. Már mentünk delegációba külföldre testvércégekhez, akkor onnan a Harmopantól. A Harmopannál gyakorlatilag az előzmények azok voltak, hogy ott két-három kereskedelmi igazgató már eljárt. Fiatalabb kaliberű emberek voltak, akik kisebb-nagyobb hiba következtében úgymond rá voltak kényszerülve arra, hogy elmenjenek ebből a vezetőségi posztból. Én, amikor odakerültem, a legnagyobb kihívásnak azt láttam, hogy az a 3200 tonna legyártott kenyér, amit addig a Harmopan a rendszerváltás előtt le kellett gyártson, ő lévén az egyetlen ilyen típusú cég a megyében, már lecsökkent volt 1500 tonnára akkor, s ha lehet, ezt a csökkenést állítsuk le, próbáljuk legalább ezt a mennyiséget megtartani. Azt a 300-350 tonna lisztet, amennyit havonta eladott a Harmopan, főleg megyén kívüli cégeknek, ha lehet, emeljük meg minél jobban. Továbbá a nápolyiszelet gyárat, amelyik nemrég indult el, s amelyik előre egyetlen nápolyiszelet gyára volt Romániának, annak a termelését tartsuk a maximumon, ha lehet, vagy emeljük. Tehát gyakorlatilag én így láttam, hogy végül ezek lettek volna akkor a fő tevékenységek. A Harmopannal szemben elég maradi felfogás volt, és nem a legszimpatikusabb, tehát a kereskedelmi társaságok, az üzletek, a boltok részéről nem elfogadó légkör uralkodott. Én amikor odamentem, az azelőtti tevékenységem alapján, úgy vettem észre, hogy amennyiben ismertek, engem szimpátiával fogadtak akárhova mentem. Aztán végül összejártam sok üzletet, 847 üzletet jártam végig a megyében, és ezeknek a főnökségével mindenütt

szóba álltam, hogy mit tudunk mi tenni, vagyis a Harmopan, hogy a mi termékünk továbbra is menjen. Tudniillik ma is az a meggyőződés, hogy olyan szakemberek még mindig nincsenek ezekben a tevékenységi ágakban, mint amilyenek a Harmopannál léteznek. Ott alakultak ezek a szakemberek, nem beszélve az adottságokról, hogy ott vannak minőségellenőrző-osztályok, laboratóriumok, szak gárda, amelyek nem igen vannak máshol. Még vagy 100 pékség kialakult, ha nem több Hargita megyében, de sehol nincsen ez az emberi- és anyagi alap, mint ami a Harmopannál van. Természetes, hogy akkor én próbáltam közeledni az összes céghez, és ezért csillogtató, érdemleges javaslatokkal, ajánlatokkal kellett menni. Elég revolucionális intézkedéseket vezettünk be. Nagyon sok kedvezményt kezdtünk nyújtani a cégeknek. Ezt, amit itt dióhéjban elmondtam, ott még bővebben elmagyaráztam nekik, hogy mivel rendelkezünk. Próbáltam meggyőzni, hogy a Harmopan igazi támasza akar lenni a kis, apró kereskedelmi vállalatoknak, üzleteknek, akik élelmiszert forgalmaztak. Mondtam, hogy ezek tényleg számíthatnak ránk. Szerintem ez elég nagymértékben sikerült is abban az időben, ameddig ott voltam. Kilenc évet végül ott voltam a Harmopannál. Ezeken a vonalakon is, amit elmondtam, sikerült előbb lépni. A lisztnél elértük azt, hogy több, mint 1000 tonnát sikerült havonta eladjunk. Tehát a malmoknak az üzemeltetése biztosítva volt. Azért mondom malmoknak, mert a Harmopannak négy malma volt annak idején, de mire én odaértem, a szárhegyi malom már le volt állítva. Ellenben maradt a szentdomokosi malom, a csíkszeredai malom és a Székelyudvarhely melletti fenyédi malom. Ennek az állandó működtetését úgy tudtuk biztosítani, hogy a saját igényünk szerint átvettünk lisztet a saját pékségeink számára. Minden városban volt pékség, ami a Harmopához tartozott, Tusnádfürdőtől elkezdve, Székelykeresztúrtól fel Borszékig. Azok gyártották le az illető kenyérszükségletet. Aztán lassan leálltak.

Leállt a tusnádfürdői, leállt a borszéki, leállt a vlăhițai, szentkeresztbányai. Azok a pékségek, amelyek szinte mondhatnám, hogy erőltetve voltak annak idején beindítva is, hát ők lassan leálltak.

Ellenben ezen a lisztmennyiségen kívül, amit ezek a pékségek átvettek, a cél az volt, hogy minél többet, ha lehet, adjunk másnak. Ez elég furcsa dolog volt, mert ugye Hargita megye nem gabonatermő vidék. Tehát nem olyan vidék, ahol van helyben búza, amit megőrölünk, s annak a lisztjét használjuk. Mindig messziről, relatív messziről kellett hozni a búzát. Ezért ez nem volt olyan könnyű verseny – gondolok itt a búzatermő vidékeken működő malmokkal szemben való versenyre. Nem volt olyan könnyű dolog, és ezért volt nagy megvalósítás az, hogy 1500 tonnát elértünk a liszteladásnál. Egy másik érdekes dolog volt az, hogy lassan felnyomtuk az üzleteink, a saját üzleteink számát is. Rájöttünk, hogy az a biztos, ha a legyártott kenyerünk a saját üzleteinken, a Harmopan üzletein keresztül adjuk el. Ezért erősíteni kezdtük az üzlethálózatot. Ötvenöt üzlettel rendelkezünk abban a pillanatban, mikor én eljöttem onnan. A Harmopan keretén belül, elkezdve a legfrissebb takarmánytípusoktól fel a harminchét fajta kenyérig, amit gyártott a Harmopan, mindenfélét árultunk: nápolyiszeletet, liszteket, kukoricalisztet stb. Úgyhogy harminchét féle kenyeret gyártottunk, de volt háromszázharminc féle különböző termékünk.

Amikor jött valaki, hogy vinne árut, de nem fizet most, mindig azt mondtam, hogy próbálják megérteni, hogy nem Mikulások vagyunk. 330 féle terméket havonta eladni úgy, hogy ebből ne kerüljön be az ár a mi kasszánkba, úgy nem lehet tovább menni. Ebből a szempontból egy kicsit szigorúak, szinte merevek voltunk, hogy nem Mikulások vagyunk, hogy kiosztjuk az ajándékokat, s aztán nem kell semmit érte fizetni. Muszáj, volt erre menjünk. Nekem a legnagyobb kihívás ez is volt, eladni ezt a 30 milliárdot érő terméket havonta úgy, hogy jöjjön is be az ára.

– *Ezt hallgatva, az a benyomás támad, hogy legalább háromféle szakmai kompetencia működött: az egyik a kereskedelmi marketing, a másik a belső vállalatsszervezés, és hát valahol még van a gépészműszaki szakember is. Ez a három összefért?*

– A legnagyobb tanítómester, azt mondják, hogy a szükség. Nekem is így történt gyakorlatilag. Nekem ez a nagyobb lépés az élelmiszeripar felé való lépés volt. Én átkerültem a felkészültségi zónámból, a mezőgazdasági gépészmérnökből az élelmiszeriparba, ahol általában az élelmiszeripari egyetemeket végzett emberek kellett volna, vigyék a prímét. Ugye nálunk élelmiszeripari egyetem Galacon volt, és ottan elég kevesen végeztek. Máig is kevés olyan emberünk van, aki elvégezte ezt az élelmiszeripari egyetemet, a malom- és a sütőipari profilt például. Aztán mondjuk az is egy érdekes dolog, hogy a Sörgyárnál az igazgató is elektromechanikus mérnök volt. Én egy mezőgazdasági gépészmérnök, ő az elektromechanikus, és végül ez a két gépészmérnök vitte fel szerintem a Sörgyárat arra a szintre, hogy a külföldön legelismertebb konszernek kezdtek érdeklődni a csíkszeredai Sörgyár iránt, mint befektetési, beruházási cég iránt. Így került képbe a Kaiser is. A legelső befektető három angol üzletember volt, aki privát fektetett volt be, és vette meg a sörgyárat. Utána a Kaiser is bekerült a képbe, ezután a Heineken, amelyik a világ legnagyobb sörgyártó konszernje gyakorlatilag, és úgy néz ki, hogy a legsikeresebbje is.

– *Mi az, amit a Harmopan időszakból utólag visszatekintve kiemelne?*

– Mindenképpen megérte. Szerettem itt dolgozni. Ahol dolgoztam, mindig a maximális respektussal voltam az egyetlen vezető iránt, aki még felettem is volt. De legalább ilyen elismerés és respektus, aláza-

tosság létezett a munkásokkal szemben is. Én mindig tiszteltem az embereket. Minden embernek a véleménye érdekelt, engem ez vezetett. A Harmopanra visszatérve pedig, én azt hiszem, hogy a legnagyobb megvalósításom a nápolyiszelet eladásnál történt. Itt sikerült eleve egy országos hálózatot kialakítani, amelynek a további fejlesztése és fenntartása nagy összegeket igényelt volna. Ma is 1000 tonnát még nápolyiszeletből évente el lehetne adni. Most nagyjából 100 tonna körül van az eladás, ha jól értettem a legutolsó eredményeket. Nem sok, kevés, főleg, hogy beruháztunk tiszta vadonatúj nápolyiszelet-gyárra, ahol több, mint 30-40 személy dolgozott.

Én azt hiszem, hogy a történelmünk legnagyobb eladását ez alatt az idő alatt értük el, amikor ott voltam. Lassan-lassan – még most is részvényese vagyok a társaságnak, úgyhogy az éves közgyűléseken értesülök az eredményekről, és témában vagyok nagyjából az eredményekkel – úgy látom, hogy ezek csökkennek, mármint ami a termelési megvalósításokat illeti. Pénzügyileg sikerült kézben tartani a cégnek a létét, és a részvényeseknek is tetsző tevékenységet lehet kibontakoztatni, úgy vettem észre. Az egy más história, hogy 2006 óta gyakorlatilag több külföldi cég, több külföldi beruházó megpróbálta megvenni a Harmopant. Nem csak külföldiek, a belföldiek is. Van egy pár sikeres konszern Romániában, amelyik négy-öt- hat megyéből az illető malom- és sütőipari termékeket gyártó cégeket megvásárolta, összeszedte, és ezek közül a nagy konszernek közül is kettő-három is érdeklődését fejezte ki. Tehát a Hargita megyeit is szeretne volna bevonni ebbe. Még idáig nem sikerült. Meg kell hogy mondjam, hogy én sem pozitívan nyilvánultam az eladásokhoz. A legutolsó például egy magyarországi befektető lett volna. Egyszerűen úgy fejeztem ki magamat, amikor véleményt nyilvánítottam, hogy át akarják venni a Harmopant, nem megvenni, mert messze állt attól, hogy a részvé-

nyeknek az igazi értékét megadja, és ezért muszáj volt, nem sértő jelleggel, de közölni ezt, nehogy azt higgyék, hogy semmit sem értünk a dolgunkhoz, nem látunk bele. Tehát ezért megmondtam, hogy ők át akarják venni, nem megvenni, ennek pedig az ideje már elmúlt. Végül nem ezen, hanem ehhez hasonló érveken múltott az, hogy még mindig megmaradtunk. Szerintem a megye nem is sejti, hogy mekkora előny az, hogy még egyelőre itt a helyben lévő beruházók tartják kézben a Harmopant. Abban a percben, amikor más kézbe kerül, nem fog sok év eltelni és a saját érdekei szerint fog menni a dolog, és nem valószínű, hogy javára válik majd a megyei ellátásnak.

– 2000-es évek közepétől, harmadik harmadától jöttek a nyugdíjas évek. A nyugdíjas évek sok mindent jelentettek, most már személyesebb kezdeményezést, ötletet egyéni ambíció szerint. Mekkora váltás volt ez?

– Gyakorlatilag itt a Harmopannál az utolsó esztendő nagyon nehéz volt számomra. A vezérigazgatónk infarktust kapott az év elején, gyakorlatilag egy évet hiányzott a vezetőségből. Ez alatt az idő alatt nagyon sokat romlott az egészségügyi helyzetem. Decemberben el találtam menni egy orvosi vizsgálatra, aminek az lett az eredménye, hogy kiderült: határozottan stresszmentes életet kellett volna vinni, ami az én esetemben azt hiszem, hogy akkor is, azelőtt is, azután is nehéz lett volna. Úgyhogy majdnem egy fél évet betegszabadságon voltam, és ezalatt volt időm gondolkodni. Elindulva abból, hogy a Harmopannál többször szó hozódott arról, hogy mi is a SAPARD ajánlatait vegyük igénybe, privát cég lévén. Próbáljuk meg igénybe venni, hogy mi is kapjunk pénzügyi segítséget beruházásokra, erre-arra. Elég sok beruházást kellett volna megvalósítani a Harmopannál, kell máig is, hogy ne maradjon le, hogy ütőképes maradjon a cég.

De mindig, főleg a vezérigazgatónk szerintem jogosan azt mondta, hogy ne foglalkozzunk SAPARD és ilyen-olyan támogatásokkal, mert ezek a végén többbe kerülnek, mint amennyi segítséget kapunk, vagy ezért vagy azért, vagy így, vagy úgy. Volt is eset, nem egy, hogy ilyen ürüggyel már visszavették vagy visszakövetelték a pénzt a végén, amikor azt már beruháztad. Az is benne volt a pakliban, hogy csbukot is annyit kell adni menet közben, hogy szinte az nem érdemli meg, hogy az illető vezető felelős tényezők rábólintsanak, s tovább engedjék az illető támogatási beruházásokat. Én mondtam, hogy én nem hiszem, hogy ez így lenne, és akkor a betegszabadságom alatt gondolkoztam, hogy én egy ilyen programba személyesen belépek. Több mint 411 beruházást szorgalmazott a SAPARD haltenyésztés szempontjából Romániában. A SAPARD-nál hatalmas összegek voltak akkor, amiket be szerettek volna fektetni az Európai Unió segítségével. Itt 411 egységet akartak. Én végül a legutolsó vonattal elértem ezt a dolgot, tudniillik én is egy projektet állítottam össze és letettem magánszemélyként. Gondoltam a jövőre, hogy úgyis jön a nyugdíj, hát csináljuk valamit, teremtsünk valamit. Közben nyugdíjba is kerültem, nyugdíjba tettem, és akkor persze, hogy megvolt a lehetőség, hogy tényleg csinálni valamit. Letettem a SAPARD-nál ezt a tervet, ez a tizenegyedik volt a 411-ből. Tehát véget ért a SAPARD-nak ez a beruházási periódusa, és én tizenegyedikként a legutolsó voltam, aki megpályáztam egy pizstrangászat létesítési lehetőséget. Ezt elfogadták, úgyhogy a vége aztán az lett, hogy egy olyan körülbelül 23000 euró értékű beruházásból több, mint 25 ezer, majdnem 26 ezer eurót kaptam támogatásként a SAPARD-tól. Több volt ígérve, csak a végén azt az épületet például, amit én meg akartam oda építeni, azt nem tartották eligibilisnek, tehát az nem lehetett részese. Ehhez hasonló dolgok még sok kikerült nem eligibilisként, és végül 26000 eurót kaptam, és meg sikerült csinálni azt a pizstrangtenyészdet itt Csibába,

Csík Szeredától 5 kilométernyire. Ezt gyerekkori hobbiként közelítettem meg, tudniillik – eltelt volt vagy negyven-ötven esztendő, hogy már nem horgásztam –, de én gyerekkoromban nagy horgász voltam. Bátyámnak a befolyása alatt kerültem oda, hogy horgászattal is foglalkoztam, csak aztán úgy jött az élet, hogy iskola, egyetem... Visszatérve a halakhoz, ez is kihívás volt. Megmondom őszintén, már maga a kezdet kihívás volt, mert én azt sehogys tudtam megmagyarázni, hogy ha a Szászföld tele van most is pisztrángászatokkal – tehát ha elindulunk Prázsmártól hosszan Szebenig, az egész Fogarasi-havasok mindkét oldala tele van pisztrángászatokkal –, s mégis itt nálunk, ahol annyi hegyipatak jön le a Hargitának az oldalairól, nincsen pisztrángászati itt sehol. Én ezt nem értettem. Mint hobbihorgász, arra gondoltam, már csak ezért is megpróbálom. Ezek voltak a vezető gondolatok, amikor letettem a pályázatot. A pályázat sem volt egyszerű, oda is azért kellett elég sok szaktudás is, főleg a bürokratikus dolgoknak a kibekkeléséhez. Nagyon kellett ismerni a formaságokat, tehát formaság szempontjából nem volt egyszerű egy ilyen pályázatot letenni. Nem csodálkoztam, hogy 411-ből csak 11-en tettük akkor le. A legnagyobb problémám az volt, hogy sehol semmi szakirodalmat, se magyarul, se románul nem lehetett kapni, hogy egy picit megismerkedjen az ember a dolgokkal. Volt egyetlen magyar nyelvű könyv kiadva, a Babeş-Bolyai keretén belül az egyik tanár könyve, de abból egyetlenegy létezett itt a megyében. Tehát akkor nem lehetett hozzáférni gyakorlatilag ilyen szakirodalomhoz, és a legelső hasznos dolog, amit én igénybe vettem és hasznát vettem, az egy kis prospektus volt, amit a Mezőgazdasági Minisztérium adott ki, pontosan azzal a szándékkal, hogy ezeket támogatná, ezeket az egységeket, amik meglétesültek. Én kívülről megtanultam ezt a kis prospektust. Hát ez általánosságban tárgyalta a haltenyésztést, s ebben a pisztrángászati az egy külön oldalt jelent, hogy finoman fejezzem ki magam. Nem vélet-

lenül mindig kijavítottam, ha valaki halat keresett nálam, visszamondtam mindig, hogy halunk nincs, esetleg pisztranggal tudunk szolgálni. A miért kérdésre azt válaszoltam, hogy azért, mert ez az élőlény a halak királya. Mindig kijavítottam, hogy a pisztráng a halak királya. A pisztráng sokkal igényesebb mindenféle szemszögből, elsősorban a vízben oldott oxigén szempontjából, mert ő ezzel él, ebből él, ezt használja az emésztésnél. A vízbe oldott oxigén fontos. Hét milligramm per liter kell, és ha ez nincs meg, nem él meg a pisztráng. Ezért kell folyóvizekben tartani a pisztrángot, nem lehet tavakban tartani. Ritkán lehet olyan tóba esetleg, ahol a szélmozgás annyira erős, hogy nagy felületen a szélből sikerül oxigén oldódjon be a vízbe. Ritka helyzet, de ilyen is létezik. Érdekes módon a ponty, vagy más ehhez hasonló, kevésbé igényes halak, 3-3,5 milligramm/liter oxigénnel is megélnék. Oldott oxigénnel.

Itt a kihívás az volt, hogy olyan mennyiségű és olyan minőségű patakvizünk jött, hogy szaporítást nem tudtunk beütemezni kezdetben. Nekem a szándékom az volt, hogy négy medencét valósítsunk meg, ezek ötven méter hosszúak legyenek átlagba, nyolc méter szélesek, 1,5-2 méter mélyek. A pisztrágnak 80 centi mélységű víz elég, de a mi körülményeink között itt, Csíkbán e dolog kapcsán másképp kellett eljárjunk. És arra, hogy miért nincsen pisztrángtenyészet itt, a Székelyföldön, az első év után megkaptam a válaszokat. Télen 70 centis jégvár alakul ki a vizek tetején, ami azt jelenti, hogy ha csak 80 centire ástunk volna, amennyi vízmélységet igényel a pisztráng, mivel felületi hal, nem lett volna elégséges. Én 1,5-2 méter mélységű medencéket kellett csináljak, ebből 70 centit a jégvár el tudott foglalni télen, s alatta maradt meg egy relatív vékony vízréteg, amelyikbe aztán meg kellett éljenek jó körülmények között a pisztrángok a téli időben, -30 fokban. Volt két olyan esztendő, amikor -28°, -33,5° volt 1-2 héten át télen, és ezekben el is fagytak patakok. Itt pedig, ha nincs biztosítva egyvégben a vízbejövétel

és a vízkimenetel, akkor nem maradtak élve a halak. Úgyhogy elég nagy erőfeszítésbe került, hogy ne történjen baleset a halakkal. Aztán most az utóbbi 5-6 évben nem láttam, hogy ilyen 70 centis jegek alakultak volt ki.

– Hogyan alakult az értékesítés? Ehhez tájékozottsága, tapasztalta bőven volt, csak ez volt az első alkalom, amikor halat kellett értékesíteni kenyér helyett...

– Szinte ez volt a legkényesebb problémája ennek az egységnek. Én négy medencét csinálván elméletileg úgy számítottam, hogy négyszer húszezer porontyot teszek bele, ez 80000 porontyot jelent a pisztrángneveldeben. És ha ezeket felnevelem harminc dekásra, akkor huszonnégy-huszonöt tonnányi hal kell eladásra kerüljön. Ez véletlenül így is történt az első esztendőben. Mind a négyet betelepítettem. Szerencsére nem nyolcvanezerrel, csak hetvenezerrel, de ezek mind egyszerre megnőttek, minden hónapban, rendes etetés mellett a pisztráng meg tudja duplázni a súlyát. Szóval el lehet képzelni, hogy elég sürgősen ezt a konyhakész méretű halat el kellett volna adni. Úgyhogy elindultam, és az üzletekkel próbáltam direkt kapcsolatokat teremteni, hogy tudjak értékesíteni. Sőt, tonnáslag kezdtem eladni a halat, jöttek vásárra, voltak nagy vendéglátóegységek, kereskedelmi egységek. Tonnáslag vitték el Vásárhelyre, Brassóba. Igen, csak amikor a második tonnát odaadtam, akkor rájöttem, hogy álljunk meg, hát én ezt a csíkiaknak szántam, a Hargita megyei embereknek, nem a vásárhelyieknek, a brassóiaknak. Le is állítottam, aztán nem adtam így többet tonnáslag, hanem az újságban megjelent egy cikk, ahol ez ki volt írva, s bátorítottam a csíki székelyeket is, hogy próbáljanak pisztrángot, ha halat nem is fogyasztani, de legalább pisztrángot. Közben a ke-

zem ügyébe került Orbán Balázstól a Székelyföld leírása című könyv. Ebben a könyvben megvillant egy adott pillanatban egy olyan, hogy '46-'47-ben olyan szárazság volt, hogy a székelyek még a halat is megették. Körülbelül száz év után is ott vagyunk, hogy most se akarnak halat enni az emberek. Ha annak idején a sörnél elkezdtük azt mondani, hogy meg kell tanítsuk a székelyeket sört inni, akkor most is ezt kell csinálni. Mindig visszakerülök a sörhöz. Van összehasonlítási alapom. Ez volt a legnagyobb probléma, hogy a székelyek máig is a lakodalmakban inkább erős valamit fogyasztanak, azzal kezdi, és szinte azzal is végzi. Úgyhogy sör és bor akkor nemigen jött a számításba. Amikor a sörgyár elindult és fejlődni kezdett, akkor ezért terjedt ki a figyelmünk az egész országra, s máig is ez a sikere a csíki sörgyárnak, hogy kiépített forgalmazó hálózata van országszinten, az összes nagyobb helységben mindenütt. Visszatérve a halra. Ezt hasonló logika szerint ki kellett építeni. Itt is ki kellett építeni a fogyasztókat. Szerencsém nekem a székely kereskedelmi hálózat, a Merkur növekedésével volt, ők vettek át nagyobb mennyiséget aztán és a Decean. Ezek lettek az alap, akik naponta kértek 50-100 kg halat, tehát nem kellett eladnom megyén kívül. Én azt mondtam, hogy 70 000 pisztrangom van, ez esztendei két pisztrangot jelent minden csíki lakosnak – ekkor 35 000-en voltunk itt Csíkban. Az összes szakirodalom azt ajánlja, hogy hetente kétszer halat kell enni. A pisztráng Omega-3 zsírsavat tartalmaz, ezért az egyik legajánlottabb hal egészségügyi szempontból. Úton-útfélen mondogattam a sajtónak, mindenkinek, s gyakran bekerült újságokba is. Voltak esetek, amikor konferenciákat is tartottak. A megyei Mezőgazdasági Igazgatóság kért, hogy egyetlen európai haltenyésztési tanfolyamot végzett emberként tartsam meg én az előadásokat. Meg is tartottam az előadásokat Csík-, Udvarhely zónákban, Gyergyóban. Érdeklődést mutattak az emberek a pisztrángtenyésztés iránt, sok

kérdésük volt. Ezen alkalmakkor, a felkészítő tanfolyamokon a kérdéseket jól lehetett tisztázni.

Én úgy érzem, hogy anélkül, hogy gazdasági meggondolásaim, céljaim lettek volna, hogy én itt mekkora profitot, jövedelmet fogok megvalósítani, ezt hobbiból indítottam el, s végig így is kezeltem. Hol egy, hol két emberem volt alkalmazva közben. Az egészségügyi helyzetemet is figyelembe véve, az, hogy természetbe lehettem reggeltől estig, sokat számított. Több mint hobbi volt ez számomra. Meggazdagodási céljaim nem voltak. Lehet, hogy sokkal jobban jártam volna ebből a szempontból, ha beteszem a bankba azt az összeget. A családtagjaim minden anyagi lehetőségét igénybe vettem, hogy ezt megvalósítsam, azzal az ígérettel, hogy visszaszolgáltatom. Vissza is szolgáltattam. Amikor eladtam, akkor a legutolsó tartozásomat is megsikerült megadni.

– 2020-tól jöttek ténylegesen a nyugdíjas évek, amikor ezt a tevékenységet lezárta. Néhány szót szóljunk a mai napokról, hobbikról, tevékenységekről...

–2011-től vagyok nyugdíjba, már a pizstrangászatnál sem tudtam 2018 után tevékenykedni. Lassan a barátaimmal is, akikkel találkozok, vagy elmegyünk közös fürdőzési akciókra, ugye mind idősebbek vagyunk, és hát lassan megszoktuk, hogy nekünk most már itt volna az ideje, hogy ne legyünk a legaktívabbak közül valók. Elkönyveltük, hogy a társadalom részéről érkező igények velünk szemben nem igazán nagyok. Mi kifejtettük, hogy lehet, hogy jobban igénybe kellett volna veyék a tapasztalatainkat, a tudásunkat ilyen-olyan döntéseknél a most hatalmon lévők, de nem igényelték, s akkor kezdjük megszokni, hogy semmittevéssel is jól telik. Sétát gyakorolunk nap mint nap. Sétálunk, próbálunk az egészségünkön ennyit segíteni, hogy mozgunk valamit, mert megértettük, hogy a mozgás az egyik olyan „orvosság”, amelynek

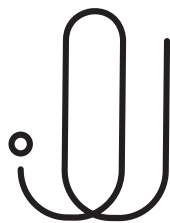
nincsen mellékhatása. Minden másnak van. Van két lányom, van négy unokám. Ők határon kívül fognak érvényesülni. Lesz köztük orvos, közgazdász, katona. Ez a legsajnálatosabb dolog az életemben, hogy távol vannak.

Esetleg még annyit tudnék hozzátenni, hogy akik beruháztak és megvették a pisztrangtenyészdét tőlem, azok régi baráti körből való magyar beruházók. Egy csodás dolgot akarnak kivitelezni, egy komoly turisztikai pontot akarnak oda létesíteni, két gyönyörű szép épületet húztak fel a legmodernebb megoldásokkal, és kisebb fogadási lehetőségeket is készülnek csinálni. Egy hektár 21 áras területről van szó. Halászcserda is készül. Én bízom abban, hogy a régióknak a javára válik. Hébe-hóba igénybe vesznek ilyen-olyan tisztázandó kérdésekkel, tanácsadással, és igényt tartanak továbbra is a pisztrangtenyészsde üzemeltetésénél a tudásomra, tapasztalatomra. Nem telik el hét úgy, hogy valamit ne kelljen ott tisztázni, lépni ebben az irányban.

– *Köszönjük a beszélgetést!*

Az interjút készítette: Bíró A. Zoltán

MÁTHÉ GYÖRGY

„Soha nem lehet azt mondani, hogy kész, mindent megcsináltam”

„Csak gyűlésbe hívtak, az pedig elég sokszor volt. Ezt utáltam nagyon, abban az időben a pártelvtársakéjjel-nappal hívtak gyűlésre, le az Agrithoz. Na és szereltek oda nekem egy kocsist. Úgy hívták, hogy Vaslabán Béla bácsi, egy töröl metszett domokosi székely bácsi volt, azzal a furfangos észjárással. Fölültem hátul, a hátsó ülésre, és mondtam: »Megyünk Sólyom oldalára, mindegy hova.« És azt mondta, hogy: »Mérnök úr, maga olyan bús. Mosolyogjon!« Mondom: »Béla bácsi, mire mosolyogjak, most hívtak fel az agritosok, egész reggel ordítottunk ott egymásnak.« És azt mondja: »Tudja-e mit, hagyjon azoknak békít! Felejtse el! Tudja mit? – azt mondja –, fordítsa meg az agyát kifelé.«”

– Máthé Györggyel szécsényi otthonában beszélgetünk. Mielőtt rátérnénk a szakmai pályára, kezdjük egy nagyon rövid technikai bemutatkozóval a beszélgetést.

– Máthé György vagyok. 2020. január 5-től nyugalmazott agrár-mérnök a státuszom, 65 éves koromban vonultam nyugdíjba. Etéden

születtem, 1955. január 5-én. Szüleim és nagyszüleim is akkor, amikor születtem, sajnos vagy nem sajnos, kulák státuszban voltak, tehát a pici csecsemőkorom nagyon hányattatott volt, amit persze én nem tudok, mert nem tudok visszaemlékezni rá, de apám és anyám beszédeiből és elmondásaiból tudom, hogy nagyon-nagyon szomorú sorsú élet volt az a kulák sors. Óvodába, szülőfalumba jártam, az iskoláimat, 1–8. osztályt szintén Etéden végeztem. Huszonnyolcan voltunk osztálytársak. Nagyon jól megértettük egymást, és ahányan kezdtük az első osztályt, mind a huszonnyolcan el is végeztük a nyolc osztályt. Tanáraim nagyon komoly, egyszerű falusi tanítók vagy tanárok voltak, és megadták azt az előgyújtást, ami szükséges volt a további sorsom alakulásához. Ahogy mondták, mondják, a tudás tarisznyájába annyit tettek, hogy az pont-pont elég volt mindig ahhoz, hogy az élet folyamán tudjak érvényesülni.

Kisgyerekkoromban anyám mindig mondta – jó tanuló voltam az osztály első-harmadik tanulója, mikor ilyen, mikor olyan –, s anyám mindig mondta: „Fiam, belőled pap lesz. Olyan jó lesz neked, papnak.” Hát akkor hittem is ezt, hogy pap leszek, és tetszett is, mert abban az időben a falunkban szolgált Antal József – nem a miniszterelnök úr, hanem egy református lelkipásztor –, aki nagyon közvetlen volt a gyerekekkel és én nagyon szerettem őt. Ő is konfirmált, mivel hogy református családban nőttem fel és a vallásom az református. Nyolcadik osztály elvégzése után édesanyám mindenképpen Erdőszentgyörgyre akart beíratni a líceumba, hogy menjek oda felvételizni. Édesapám Székelykeresztúr mellett volt. Hát ez az Erdőszentgyörgy onnan jött, hogy közel volt, mert Etéd a megye legtúlsó sarkában van, tehát tőlünk a következő község az Bözödújfalú, a volt Bözödújfalú, ahol most tó van, és utána következett Erdőszentgyörgy. Ugye amikor én születtem 1955-ben, akkor még nem a megyés világ volt, hanem akkor még létezett a Maros Magyar Autonóm Tartomány, és Etéd az erdőszentgyörgyi rajonhoz tar-

tozott. Visszatérve a líceumra. Végül a döntés, hogy Székelykeresztúrra megyek úgy született meg, hogy az osztálytársaim közül négyen még szintén Székelykeresztúrra pályáztak a líceumba. Felvételiztem, hál'Istennek elég jó eredménnyel be is jutottam. Ez fontos volt abból a szempontból, hogy tanulni kellett, mert ha jól tanultam, akkor ösztöndíjban részesültem és ez nagy segítség volt a szüleimnek, mert ők gazdálkodó emberek voltak, az akkori TSZ-ben dolgoztak, és a TSZ nem arról volt híres, hogy ott sokat keresnek az emberek. Úgyhogy a 9–12. osztályban szintén végig ösztöndíjban részesültem, ami nagyon jól is jött.

Nagyon jó volt az osztályközösség. Harminchatan voltunk a B osztályban – Székelykeresztúron akkor három párhuzamos osztály volt. Volt az A osztály, az román tannyelvű volt, a B osztály reálprofilú volt, és a C osztály humán beállítottságú végzettséget, érettségit adott a diákoknak. Én a B osztályban voltam, a reálnál. Habár elmondom azt, hogy a matematika az nem az én kedvenc tantárgyam volt. Én mindig vonzódtam a biológiához, a természettudományokhoz, kémiát, fizikát például nagyon szerettem, és a másik kedvenc tantárgyam a történelem volt. Nyelvekből se voltam nagy ász. Úgyhogy ezeket a tantárgyakat szerettem, és az akkori osztályfőnököm Nagy Ferenc, fizika szakos tanár volt, aki mindig mondta, hogy kell tanulni a matematikát, mert reál osztály vagyunk. Így kilencedikben és tizedikben benne voltam, hogy valami reálprofil felé fogok menni, ha majd sikerül. Volt a kedvenc tanárom, a kémiatanár, Kájel Györgynek hívták, a másik kedvenc tanárom pedig a történelemtanár, Ütő László volt. Teltek az évek és rájöttem, hogy a matematika miatt a reáljövő az nem nagyon tetszik nekem, nem is szerettem. És akkor mind inkább... Először úgy gondoltam, hogy hát majd biológiára megyek, biológia tanár leszek vagy valami, de a tanári pálya se nagyon tetszett. Vakációkor hazamentünk, s anyám mindig jött, hogy fiam, belőled pap kell, legyen. Hát végül pap sem lett belőlem.

Tizenegyedikes koromban eldöntöttem, hogy agrármérnöknek megyek, amit az etédi TSZ-ben szolgáló TSZ főmérnöknek, Markó Jenőnek is köszönhetek, akivel közvetlen barátságban voltam. Kolozsvári születésű ember volt, de életét, mint agrármérnök Etéden töltötte, '62-től egészen '90-ig.

Tizenegyedik osztályban volt egy ilyen, hát azt hiszem, olyan élményem, amelyik így teljesen az agrárpálya felé fordított. A líceumot, amikor kezdtük, szeptember 15-én, akkor abban az időben mindig kellett menni két hét úgynevezett gyakorlati órára. Hát ez a gyakorlati óra annyi volt, hogy elvittek és cukorrépát ástunk, szedtünk, kukoricát, hagymát meg paprikát szedtünk. A székelykeresztúri TSZ-nek volt egy nagy zöldséges farmja. Ott megismerkedtem az akkori agrármérnökkel, Báró József agrármérnökkel, aki szentábrahádi születésű volt, úgyhogy szomszéd falusi volt, és úgy megkedvelt engem, mesélt nekem, s rájöttem, hogy na, ez a nekem való. Elmentem haza a vakációba, és elmondtam anyámnak-apámnak, apám tapsolt, anyám ő sírt. Hát, hogy apám miért tapsolt, azért itt egy kis kitérőt teszek. A világháború előtt, 1938-ban nyílt meg Csombordon a ma is híres mezőgazdasági líceum, és apám, ahogy megnyílt az iskola, az első osztályba bekerült. '40-ben, akkor kétéves volt a képzés, nem négy, mint most, elvégezte a líceumot, és meg volt a szülőkkel, az én nagyszüleimmel már egyezve, hogy fog menni Kolozsvárra, a Kolozsvári Agrártudományi Egyetemre. Sajnos a világháború beleszólt... Édesapám 1921-ben született, 1940-ben úgymond standbéli katona volt. Besorozták, abból persze az lett, hogy háborút végigharcolta, az Úzvölgyében harcolt először, és kitarzott egészen az utolsó percig. 1945 januárjában fogták el édesapámat, Sopron mellett, úgy hívják a helységet, hogy Hollóháza. Ebből persze hároméves hadifogság lett. Hazajött a hadifogságból, dolgoztak, mert olyan jó középirtokosok voltunk, negyvenöt hektár területtel, jól meg

lehetett élni belőle. Igen ám, csak bejött a kulákvilág. Akkor pont a kulákvilág elején keresték a falvakban azokat, akik líceumot végeztek, hogy menjenek agrár felsőoktatásra, mert akkor indultak a TSZ-ek, és nem volt szakember. Édesapám is nagy büszkén fölment Kolozsvárra, beadta a papírjait, mindent elfogadtak, és amikor beszélgettek az interjún, azt mondta ott egy valaki, hogy: „Máthé Elek, ez nagyon jó, csak hazamész, és édesapádnak megmondod, hogy be kell állni a társasba!” Akkor még társas volt, nem TSZ. Apám meg volt győződve, hogy ő egyetemista legyen, ahhoz nagyapám be fog állni a társasba. Hazajött, elmondta. Nagyapám ferde szemmel megnézte, és azt mondta: „Elek, te megbolondultál? Amit ükapáid, dédapáit, és én összehurcoltuk, szereztünk, azt most csak úgy lemondjuk? Nem, fiam. Belőled nem lesz akkor agrármérnök.” Na, hát ez így is lett. Jött a kulákvilág, és akkor már nem is lehetett semmit tenni. Ez a kitérő, tehát apám ezért örvendett.

Tizenkettedikben már azért bizony kellett tanulni, készülni az egyetemi felvételire, mert az akkori egyetemi felvételik nem olyanok voltak, mint a mostaniak. Most, ha a líceumot elvégezte, de nincs érettségi, be lehet iratkozni egyetemre. Akkor nem is volt ennyi egyetem mint most. Elmentem Kolozsvárra, a Kolozsvári Agrártudományi Egyetemre. Persze meg volt engedve nekünk, mivel magyarul végeztük a líceumot, a gimnáziumot, hogy magyar nyelven vizsgázhassunk, felvételizhessünk. A felvételi tantárgyak közt volt növénytan, szerves és szervetlen kémia, biológia. Mondtam, hogy elég sokat készültem rá, felvételiztem, és olyan jól sikerült, hogy 9,74-el bejutottam. Én voltam az ötödik, aki bejutott. Azt is el kell mondani, hogy 8,60-al már kiestek, mert egy helyre nyolc jelentkező volt. Úgyhogy nem volt egyszerű dolog bejutni. Hazajöttem, nagy volt az öröm, a boldogság, csak akkor jött a bökkenő. Hát el lehet azt képzelni, hogy egy Etéden, vagy egy székely faluban, Székelykeresztúron, vagy akár Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen vég-

zett líceumos gyerek mennyit tudott románul. Ez volt a nagy bökkenő. Az első évben úgy készültem a vizsgákra, hogy volt a könyv, amit adtak, leadott a tanár, amit leadott, persze románul, mellette volt a szótár, és akkor keresgéltem. Hát az első vizsgáimon látszott is, mert nyolcas, a legjobb az kilences volt. Aztán az ember úgy mondva, megtanulta a szaknyelvet, az agrárszaknyelvet. És úgy a másodévben már... hát nem gyerekjáték, de százszorta könnyebb volt vizsgázni. Meg is látszott az eredményeimen, nagyon jó eredményeim voltak, kilenc és tízes jegyeim voltak. Itt még elmondok egy ilyen kis kitérőt. Amikor a líceumot végeztük és ballagtunk, akkor az osztálytársainkkal, fiúkul összeegyeztünk, hogy atillát készítünk, és vitézkötéses ruhában ballagunk. Meg is csináltuk. S akkor elkerültem az egyetemre. Az anyagiak nem engedték azt, hogy minden évben kosztümöt csináltassunk, és akkor az első két évet én atillába vizsgáztam le, díszmagyarban, nyakkendőben. És volt a matematikatanárunk, egy nagyon vicces, jópofa ember, Ion Stamate. Ő egy nagyon híres matematikus volt, és azért került az agronómiára, mert kilépett a pártból, a pártkönyvét összetépte valami nagy elvtársak előtt, fönt, Bukarestben a matematika szakon, és büntetésből kihelyezték Kolozsvárra. Hát azt kell tudni, hogy Kolozsváron, az agronómián, aki Stamaténál átment a matematikán... Stamate is mondta: „na, agrármérnököt csináltam belőle”. Nagyon sokan megbotlottak ott vele, én is. Mikor meglátott engem atillában nagyon furán nézett rám. De szerencsére jó benyomást tettem rá, gondolom, mert nem voltam nagy remek matematikából, olyan szűk hetes. Valami integrálást, deriválást kellett ott csinálni. Odahív, és azt mondja, hogy: „Gyere közelebb!” Odamentem. Azt mondja: „Te székel vagy?” Mondom: „igen”. És azt mondja: „Hát, olyan szűk, hetes – azt mondja –, de hogy ilyen ruhában jöttél, én kilencest adok neked.” Na, úgyhogy így volt. És még volt szintén egy eset, növényfiziológiából egy Bărbat nevezetű öreg professzornak is

megtetszett az atillám. Beírta az ellenőrzőbe a kilencest, és mikor az ajtót kívülről becsuktam a következő diák, aki kellett feleljen utánam futott, hogy: „gyere, Gyuri, vissza, mert hív a professzor”. A professzor úr visszahívott, és azt mondta, hogy: „Hát Gyuri, meggondoltam magam. Kilenc és feles volt, de olyat nem tudok adni, de a ruhádra még egy felet adok, s ez tízes.”

Igen, a harmadév, hát az már nagyon egyszerű volt. Már annyit tudtunk románul, hogy nem volt probléma. Én nem mondom azt, hogy hej, de sokat tanultam, de azért kellett tanulni az ösztöndíj miatt. Másodévtől sikerült elkapnom az úgynevezett republikánus ösztöndíjat, amelyik úgy volt, hogy tiszta ingyen volt szállás, ellátás, tanulás, és plusz emellett minden hónapban az egyetem adott 600 lej ösztöndíjat, amit elkölthettem, amire akartam. A sima ösztöndíj az olyan volt, hogy ingyen volt a szállás és az ellátást nem kellett fizetni. Ezt nem mindenki kapta meg, egy évfolyamon úgy 160-170-en voltunk, abból olyan 5-6-7 személy.

Még annyit elfelejtettem mondani, hogy abban az időben úgy volt, amikor felvételiztél az egyetemre és sikerült, akkor abban az évben a fiúk nem kezdték az egyetemet, mert elvitték őket katonának. Rövid katonaságra, a 16 hónap helyett 9 hónapot kellett menjünk. Én '74-ben, amikor végeztem a líceumot, felvételiztem, sikerült, és '74. október 16-án be kellett vonulni katonának. Katona is szintén Kolozsváron voltam. Majd az egyetem első évének elején, amikor kezdtünk volna, szintén dolgozni vittek, kukoricát szedni, két hetet. Ott ismertem meg az akkor még Gál Emmát. Nagyon érdekes volt az első találkozó, mert délután, amikor vége lett a gyakorlati órának, akkor a parcella mellé kiültünk a sáncra, és vártuk, hogy jöjjön az autóbusz, és vigyen haza a bentlakásba. Hargita megyéből hatan voltunk összesen, és az egyik kolléga – őt már jól ismertem régebbről, Ferenc Lajos, székelyudvarhelyi – jön oda,

és mondja nekem, hogy: „Gyuri, még van egy leány is itt, dánfalvi.” És mondom: „Hol?” „Ott, nézd meg, alszik.” Odamentem, fölköltöttem, és mondom, hogy: „Te is hargitai vagy?” S ő nagy álmoson – láttam, hogy haragszik – azt mondja: „Igen”. És kérdem: „Hová valósi vagy?” Azt mondja, hogy: „Dánfalva”. És akkor óriási tévedést csináltam, megkérdeztem, hol van Dánfalva? Hát akkor, hogy nézett rám! „Hogyhogy nem tudod te, hol van Dánfalva?” Na de aztán akkor első évben közben találkoztunk, másodévben már moziba is jártunk, harmadévben odakerültünk, hogy... Harmadév végén az egyetemnek volt egy ilyen hagyománya, hogy a harmadévet végzett diákokat országos körútra vitték, és az ország leghíresebb agráriumait megnéztük. Akkor is elmentünk, összejártuk a jó híres borvidékeket, nagy állami gazdaságokat, gyümölcs-, zöldségtermesztő zónákat. Nagyon szép két hét volt, és onnan hazajöttünk június nem tudom hányadikán, majd június 17-én volt a lakodalmunk Csíkdánfalván, és rá egy hétre Etédben. Mivel 120 kilométer a két község között a távolság és 400 embert abban az időben nem lehetett vinni–hozni, két lakodalmunk volt, mint a mesében. Egy volt Dánfalván június 17-én, és rá egy hétre, június 24-én pedig Etéden. Mivel én református vagyok, Emma meg katolikus, hát ott volt egy kicsi hercehurca, nézeteltérés, főként az akkori dánfalvi esperes úrral, de aztán végül csak összeházasított. Azt mondta az elején, hogy semmiképpen nem. Apám meg ő is kikötötte, hogy már akkor a reformátusba is el kell menni. Elmentünk a reformátusba is, ott is megesküdtünk. Úgyhogy mi úgy össze vagyunk kötve, hogy azt szétszedni már nem lehet. Negyedévet elvégeztük, mint házások, már a házasságban laktunk és eljött a kihelyezés napja. Akkor a kihelyezés az olyan volt, hogy média szerint vették, és országos kihelyezés volt, nem úgy, hogy haza, Hargita megyébe, hanem a legjobb médiások ország szinten választottak, ha odakerültek. Nagyon sok kollégám bekerült Moldvába, be a Bărağanba, Tulceara,

ide-oda. Nekünk, mind a kettőnknek elég jó jegyeink voltak. Nekem az államvizsga s a négy év átlaga 9,76 volt. Az egy nagyon jó jegy volt. Úgy-hogy nagyon hamar választottam. Persze, mint házások, akkor már egy helységbe kellett tegyenek, egy helyiséget választottunk.

A kihelyezés napján már terhes volt Emma. Reggel négy órakor azt mondja: „Jaj, jaj, jaj, jaj, hogy fáj, hogy fáj.” Hú, gyorsan fölköltöttem a szomszédokat, szintén házások voltak, Székelyudvarhelyről, Zsombori Laciék. Lacival szépen megfogluk Emmát és vezettük – olyan szerencse volt, hogy közvetlen a bentlakásunk mellett voltak a kórházak, és ott volt a szülészeti. Viszont Emma még annyit mondott, hogy ő nem fekszik most be, eljön a kihelyezésre, visszatartja, és akkor utána. Mondom, jó, de egyszer menjünk be a kórházba. Bementünk az orvoshoz. Az orvos persze, hogy nem engedte el. Én elmentem a kihelyezésre, mert muszáj volt menni. Szóltam a rektornak, hogy: „Rektor úr, a feleségem a szülészeten van, engedje meg, hogy helyette válasszak.” Azt mondja, persze, azt mondja, házásoknak meg is lehet engedni. És volt a kihelyezés, és 1 óra 10 perckor a hangosbemondón bemondták, hogy: Máthé György, apa. Akkor született a kislányunk. Ez szeptember hetedike volt, akkor született Enikő Kati. Még egy keveset ezzel a kislánnyal kapcsolatban. Gyorsan hazatáviratoztam a szüleimnek, hogy megszületett az első unokátok, úgy hívják, hogy Enikő Kati. És ők úgy értették, hogy ikrek. Gyorsan másnap táviratoztak, hogy: „Kettő?” Mondtuk, hogy nem, egy, csak két neve van. És onnan szépen hazajöttünk Etédre. Én a kihelyezést a szülőfalumba kaptam, Etédre, és Emma Etéd-től két kilométerre, a küsmödi TSZ-be. Etéd öt faluból tevődik össze: Etéd, Küsmöd, Siklód, Énlaka és Kőrispatak.

Otthon a szülőkkel beszélgetve, azt mondja apám, hogy: „Fiam, te, ha lehet, mikor mész be a megyéhez, hogy adják a kihelyezést a kezébe, akkor te menj el Pakot Elek vezérigazgató úrhoz, mert jobb lenne, ha

nem ide kerülne. Mert a papot se jó, ha a falujába..." És a szerencsém az volt, hogy már másodéves- és harmadéves koromban is találkoztam Pakot Elekkel, mert kellett gyakorlatoznunk a nyár folyamán, és találkoztam kétszer vele. Be is jöttünk Csíkszeredába, október 10-én kellett jelentkezzünk. S mielőtt a kihelyezés elindult volna, akkor bementem és elmondtam Pakot Elek úrnak, hogy mi a kívánságunk, az óhajunk. Egy nagy bajuszú, valódi székely típusú ember volt, ilyen kis pödrött, fekete bajusza volt, és amikor beszélt, valamin úgy gondolkozott, a bajuszát húzogatta. Farkaslaki születésű volt. Egyszer azt mondja, hogy: „Máthé, megoldom nektek, de aztán nekem szégyent ne hozzatok a fejemre”. Mondom: „megpróbáljuk vezérigazgató úr”. És akkor azt mondta, hogy: „Egy helységbe helyezlek titeket. Csíkszentdomokosra jártok-e?” Mondom: „én nem, de a feleségem biztos, mert ő dánfalvi”.

– *Így kerültek Domokosra.*

– Így kerültünk Csíkszentdomokosra. Emma feleségem ő nem tudott ott lenni, mert ugye gyerekszülési szabadságon volt – akkor nem volt gyereknevelési, csak szülési szabadság, ötvenkét nap és kész, nem úgy, hogy 2 év, mint most –, és délután már ki is vittek Csíkszentdomokosra. Azelőtt persze telefonáltak, már várt az akkori elnök, Barabás Józsefnek hívták. Bemutatkoztam, ki vagyok, elbeszélgettünk, és azt mondja, hogy – ez már késő délután volt – holnap reggel akkor tízre menjek, és akkorra összeszedik a vezetőtanácsot, és akkor ott megismerkedhetek a TSZ vezetőségével. Másnap ki is mentem, ott is volt a vezetőtanács, és akkor döbbsentem rá, hogy rajtunk kívül még volt négy szakember. Volt egy állatorvos, aki az állattenyésztési farmot vezette, volt szintén egy zoomérnök, aki a juhászatot vezette, és volt két agrármérnök. Az egyik, a főmérnök, Tamás Ferenc gyergyói

származású, és egy fiatal, már nem is tudott nevét, de aztán három hónap múlva el is ment onnan.

És megkezdtek a munkát. Hát gondoltuk, hogy olyan jó lesz három évig, kezdő mérnökök vagyunk, megtanuljuk a szakmát. Mert az, amit tanulunk az egyetemen az egy és amikor az életben kell csinálni, az teljesen más. A főmérnök... én nagyon kedveltem őt, de ő is engem azt hiszem, mert minden nap, amikor reggel bementünk a munkába, mondta, hogy: „Na, Gyuri, ülünk föl a szekérre”. Volt egy kicsi, zöldre festett szekere és két ló. Jött az, aki rendezte a lovakat, az befogta őket, mi meg Ferencsel fölültünk a szekérre. Szentdomokosról annyit kell tudni, hogy sima, lapos terület csak az a futballpálya, és még valami nagyon-nagyon kevés. Egyik hegyre föl, a másikra le. És ott elmutogatott mindent, és november végén egyszer azt mondja, hogy: „Na mostmár, láttál eleget – azt mondja. – Ezt én azért tettem, mert én január eggyel fogok hazamenni a szülővárosomba, Gyergyószentmiklóstra.” És mondtam, hogy: „Isten segítsen”. „Igen, igen – azt mondja –, de itt te kell, legyél a főmérnök.” Hát, mondom, én nem tudok főmérnök lenni, mert hogy főmérnöknek valakit kinevezzenek, ahhoz három év régiség kell. Tehát elsőév, másodév, harmadév, és akkor leszel úgymond teljes jogú agrármérnök, és akkor már ki lehet nevezni. Azt mondja, ő ehhez nem ért, azt mondja, de ő neki már meg van ígérve, hogy ő haza fog menni. Hát december végén hívnak a megyéhez mind a kettőnket, és azt mondja Pakot, hogy – Tamás Ferencnek a csúfneve úgy jutott, hogy Zsiga –, és mondta, hogy: „Zsiga, te akkor hazamész – és azt mondja – és Máthét tesszük főmérnöknek.” Mondom: „Juj, az nem lehet”. Hát én úgy meg voltam ijedve, hogy ezt mondja a Pakot: „Ne búsulj – azt mondja –, mindent valahol el kell kezdeni.” És ez így is történt, mert január elsején érkezett a kinevezés. Ezt románul úgy mondták, hogy derogálással kineveztek, tehát különlegesség volt ez. Kineveztek főmérnöknek, s a nagy baj akkor tört ki. Meg

kellett csinálni a TSZ-nek minden évre az egy éves tervet: mit vetünk, mennyit vetünk, milyen műtrágyát használunk, milyen vegyszereket, mennyi termést tervezünk be, mennyi lesz abból annak a bevétele, akkor javadalmazási táblázat, hogy mennyit adunk egy munkanapra. Ezeket az egyetemen tanították, igaz, de akkor nekünk a legkisebb gondunk is nagyobb volt annál, hogy ezt komolyan vegyük – no, de ennek, ahogy mondják, meg is ittam a levét. Én azt az első tervet, amíg kiizzadtam... mondjuk úgy, azt csak én tudom, hogy milyen volt. Hál'Istennek voltak a régebbi főmérnökök, Dánfalváról Imre Karcsi – ő hozzám közel volt, mert ugye dánfalvi volt a feleségem – jött és mindig mondta: „Gyuri, ha valamit nem tudsz, hívjál telefonon.” Hát én hívtam is, naponta ötven-szer is. Na, meglett, kiizzadtam, és el is fogadták bent a megyénél. Török Sándor mérnök úr a javadalmazási részét ellenőrizte. Ott milliméterre kellett mindent találjon. A főmérnök kollégák közül a legtöbben mindig Török Sándornál botlottak meg, mert Sanyinak, ha olyan kedve volt, belebújt abba a táblázatba, három-négy órán keresztül, s mondta a legtöbbször, hogy: „Csináld meg, s holnap gyere vissza”. Nekem pont úgy volt, hogy egy ilyen kolléga volt előttem, vele eltöltötte az időt, és negyed ötkor ment az autóbusz, amellyel ő navétázott Székelyudvarhelyről, és olyan fél órája volt még. Azt mondja: „Na, juj – azt mondja –, te ki vagy? Nem ismerlek.” Mondom: Máthé György vagyok. „Jaj, igen – mondta, mert már tudta, hogy Ferit elhelyezték. – Na, add ide, nézzem meg.” És nézi, nézi, azt mondja, hogy: „Hát, olyan szépen néz ki. Az összefüggések jók-e?” S mondom: „Jók!” „Biztos?” „Biztos.” „Add ide.” Aláírta. Olyan boldog voltam! De jól is volt, aztán nem volt gond.

– Ebből az időszakból van-e bármilyen érdekes történet, amire szívesen visszagondol és megosztaná velünk? Biztos nem volt egyszerű ebben az időszakban végezni ezt a munkát.

– Igen. Hát kezdjük azzal, hogy a község az nagyon jól fogadott, nagyon kedveltek. Én nem voltam erőszakos, nem fitogtattam, hogy ki vagyok én, a legegyszerűbb emberrel is próbáltam szépen, ésszerűen elbeszélgetni, nem kiabáltam, és úgy megszerettek az emberek. Előtte Csíkszentdomokoson a főmérnök az maximum két-három évet volt, és akkor elment. Mert annyit azért tudni kell, hogy akkor, amikor én odakerültem Szentdomonkosra, vagy odakerültünk Emmával ketten Szentdomonkosra, akkor Domokos anyagi szempontból a megye egyik leggyengébben álló TSZ-e volt. Nagy területe volt, óriási. Csak kaszálóból 9700 hektár, és legelő tizenhatezer hektár. Szántó az nem volt sok, mivel a természeti adottsága a helységnek olyan volt, hogy a szántók mérete nem érte el a nyolcszázat. Viszont nagyon kemény állattenyésztése volt: ezerötyszáz szarvasmarha volt és közel hatezer juh. Én ezt most így bevallom itt, hogy az agrártevékenységből nagyon szerettem, és ma is szeretem, a növénytermesztést, és azon belül a gyümölcs- és zöldségtermesztést, és a szőlészetet. Ha olyan helyre kerültem volna, ahol szőlészet is lett volna, biztos, hogy a szőlészetre koncentráltam volna, de mivel Szentdomokoson a szőlő csak az apozárban terem meg, ezért erről a hobbitmról le kellett mondjak. De a gyümölcstermesztés, az azért... kibújt a zsákból a szög. '79-ben kezdtünk el dolgozni Szentdomokoson, és '82-83-ban – nem vagyok biztos benne, mikor – jött a mezőgazdaság átszervezése. Addig még brigádok voltak, és az akkori miniszterünk, Angelo Miculescunak hívták, egy nagyon híres miniszter volt, egy évet kint volt Amerikában tapasztalatcserén. Hazajöve az ottan látottak alapján átszervezték az egész mezőgazdaságot, farm szintjére, úgy, mint Amerikában. Hát nem úgy, csak a neve. És akkor alakították ki a farmokat, és Szentdomonkoson is lett. És ha valaki farmer lett, annak egyetemi végzettsége kellett legyen. Akkor a feleségem kapta a len- és a kalászosok termesztését, az állattenyésztést a zoos kollégánknak, Kurkó

Panni, az állattenyésztésből pedig a fejőstehenes részt Bereczki doktor állatorvos vezette, és a növendékeket – mivel nem volt akkor több felsővégzettű – azokat brigádokban oldottuk meg, ahogy a krumplitermesztést, meg a cukorrépatermesztést is. A cukorrépa nem volt nagy, tíz hektár, de aki termelt cukorrépát, az tudja, hogy tíz ár abból bőven elég volt egy családnak, mert abban az időben nagyon munkaigényes volt. A mai gépesítéssel már 200 hektárt is megold egy család, de akkor biza tíz árat megkapálni, sarabolni, egyezni, kiszedni... Nagyon macerás. Tehát megalakultak ezek a farmok, és '86-ban...

Bocsánat, még térjek ki egy személyes dologra: 1982-ben megszületett a fiúnk, Hunor, úgyhogy kerek lett a család, volt a két gyerek, mi ketten.

Tehát '86-ban indult ország szinten egy ilyen program, hogy bogyós gyümölcsök termesztése és a gyümölcstermesztés fölfuttatása. Persze Csíkban gyümölcstermesztésnek a hagyománya az hát nem zéró volt, de 1-től 100-as skálán a 10-est nem érte el az biztos. Abban az időben, ha mentél így a házaknál láttad, hogy olyan ritka volt az a kert, ahol volt gyümölcsfa. Nagyon. A legtöbb helyiségben, portán nem volt gyümölcs. S akkor Csíkba terveztek kettő gyümölcsfarmot, erre Csíkszentgyörgyöt és Csíkszentdomokost szemelték ki. Ekkor a vezérigazgató már Ladó László volt – mert sajnos Pakot Elek meghalt agyvérzésben –, behívtak, és ezt el kellett vállalni. Nem úgy volt, hogy elvállaltuk, hanem ahogy mondom, úgy kell érteni: el kellett vállalni. De persze ennek Domokoson a hagyománya az majdnem zéró volt. S hazamentem, s mondom Emmának, hogy: „Emma, téged szépen kiveszlek a kalászosok- és a len-termesztésből, és te fogod vezetni a gyümölcsfarmot.” Ez olyan kísérleti jellegű is volt, mert oda, ahova terveztük vagy tervezítettük a gyümölcsöst, az 970 méter magasságban van, és Romániában ilyen magasságban gyümölcsös, tehát alma, körte, szilva, meggy, cseresznye még nem

volt. És ebből kifolyólag, ilyen kísérleti jelleggel is alakult. A tervet a marosvásárhelyi gyümölcstermesztési kísérleti állomás készítette, az ők segítségükkel csináltuk meg. Az egész száz hektár volt, és abba kellett telepíteni egyrészt almát, körtét, szilvát, meggyet, cseresznyét – ezek voltak a gyümölcsök, és ez csak egy olyan harmada volt az egésznek, a százból egy olyan szűk harminc hektár. A másik hetven hektár az szintén három gyümölcs volt, három bogyós gyümölcs: ribizli, piros, fekete és fehér, harminc hektár málna és harminc hektár áfonya. Persze ez az áfonya nem a vadontermő áfonya volt, hanem ezt úgy hívták, hogy amerikai kék áfonya, aminek a szeme akkora volt, mint ez a cigány-meggy. Ma még azt hiszem, az üzletekben lehet kapni. És ez az áfonya ez nagyon megnőtt, 2–2,5 méter magas bokrokat termett, és az egyik legjövődelmesebb volt.

Hát ezek a munkálatok... nem volt olyan egyszerű dolog. Először is át kellett alakítani a területet, tehát egy területrendezést kellett készíteni, drénezést, mert voltak, ahol vizes, forrásos területek voltak, és az altalajból a vizet le kellett vezetni. A területet ki kellett takarítani a mogyoróbokroktól, a bokroktól, minden. Utána ki kellett egyenlíteni, hogy ne legyenek dombok, gödrök. Utána kellett mély talajlazítás, mélyszántás, ami azt jelentette, hogy nyolcvan-kilencven centiméter mélyen föl kellett forgatni a földet a spéci ekével, amit nem traktor, hanem buldózer kellett húzzon. És azelőtt hektáronként ki kellett szórni száz tonna trágyát, azt alul fordítani, és csak utána következett a telepítés. Hát ez három évet vett igénybe. Először a bogyós gyümölcsöket telepítettük, legutoljára az alma, körte, szilva s ezeket. Nagyon szépen el is indult, gyönyörűen. A ribizli és a málna már szépen termett, mert ezek ugye hamar teremnek. És a hogy milyen fajtákat ültettünk? A Romániában lévő majdnem összes almafajtát, összes körtefajtát, meggyet, cseresznyét, mindent beültettünk. Megvolt, hogy öt sor ilyen, öt sor olyan. Ez

azért kellett, hogy tudjuk kikísérletezni, hogy melyik az a fajta, amelyik ebben a magasságban bírja, állandó, bő termést ad és a termés minősége is megfelel a szabványoknak. Tehát ez egy nagyon jó elképzelés volt. Havonta jöttek le Marosvásárhelyről a kutatók, és ott ők mérték, amit kell mérni.

Jött 1989 decembere. Ugye megtörtént a fordulat, megpróbáltuk akkor azt, hogy ezt az egész gyümölcsöst megmentjük. Be volt kerítve, két és fél méter magas kerítéssel, drótkerítéssel, ne tudjon se őz, semmi bemenni. Tehát készen volt, száz hektár, és próbáltuk menteni, de nem lehetett. Abban az időben a földért bármit megtettek az emberek. Ezt mai szemmel nézve sokan a fiatalok el sem hiszik, most már senkinek sem kell a föld. De akkor nem lehetett. És akkor '90 tavaszán jöttek az emberek, a földosztó bizottság, kimérték a földeket, visszaadták, és aki-nek a területe ott volt, ahol a gyümölcsös volt, azok azzal kezdték, hogy kivágták a gyümölcsfákat, áfonyát, mindent.

– Akkor a befektetett munkának annyi volt...

– Hát igen. És ezt látva '90 májusában megkerestek két helyről minket. Az egyik a csíkszeredai burgonyakísérleti állomástól Bedő Imre igazgató és Török Jenő főmérnök. Jenővel amúgy az egyetemen is nagyon jó barátok voltunk, ő egy évvel hamarabb végzett, és utána úgy adta a Fennváló, hogy harminc évet együtt dolgoztunk. Hívtak, hogy menjünk a kísérleti állomáshoz. És rá másnapra jött Ladó igazgató úr és Marshall Miklós aligazgató, hogy menjünk be a mezőgazdasági igazgatóságra, mert ott vannak helyek és foglaljuk el. Meghánytuk-vetettük a dolgot, és úgy döntöttünk, hogy az igazgatóság mellett maradunk, mert én már akkor mondtam Emmának, és ez be is igazolódott, hogy ahogy az a gyümölcsös szétment pár hónap alatt, a kísér-

leti állomásnak is hosszútávon ugyanez lesz sorsa. Be is igazolódott, ugyanaz történt.

– Térjünk rá arra az időszakra, amiben harminc évig dolgozott, amiből végül nyugdíjba vonult. A pozícióhoz való jutást érintettük, de hogyan alakultak ki a munkakörülmények, milyen fontosabb feladatai voltak? Van-e bármilyen érdekes történet, amit szívesen hátrahagyna az utókornak.

– Kezdem azzal, hogy mint TSZ-főmérnök tizenkét évet ugye, Szentdomokoson voltunk, és én nem az iroda embere voltam. Én ott éreztem jól magam, amikor kimehettem a határba. És egy kicsit még visszakanyarodnék. Amikor '79-ben kihelyeztek Domokosra, a TSZ-nek nem volt se traktora, se terepjárója, se teherkocsija. Akkor addig jártuk a megyét, egy-két évig, amíg mindent megszereztünk. Kaptunk egy ilyen terepjáró ARO-t, s azzal jártam a határt. Persze sofőr volt, aki vezette, de nekem nem tetszett, azért, mert a kocsival a parcella mellett pitty elszaladtál, láttad, hogy ott van, de úgy, hogy szakszemmel megnézni, arra nem volt idő. Mondtam az elnöknek... Barabás Jóska volt még akkor az elnök, aztán lett egy nő, Szabó Erzsébet, mind a kettőjünkkel nagyon jól megértettük egymást. Ők nem szóltak bele a technikába, azt teljesen rám hagyták, és nem kérték, hogy én a szervezéssel foglalkozzak, de annak örvendtem is. És mondtam, hogy kellene nekem egy ilyen sarétszerűség. Azt mondja Barabás, hogy tud egyet. Ugye a régít. El is mentünk, megnéztük. Hát, amikor megláttam, szerelem volt első látásra! Hát ez lerobbant állapotban volt, de egy fédelrugós volt, és akkor újra átalakítottuk. Lett abból egy gyönyörű szép hintó, olyan, hogy hátul volt két ülés, elöl szintén kettő ülés. Na, azzal imádtam járni a terepet. Egész nap, ha lehetett, én terepen voltam. Csak gyűlésbe hívtak, az pedig elég sokszor volt. Ezt utáltam nagyon, abban az időben a pártelvtársak éj-

jel-nappal hívtak gyűlésre, le az Agrithoz. Hát el kellett ezt fogadni, mert ezt kellett csinálni akkor. Na és szereltek oda nekem egy kocsist. Úgy hívták, hogy Vaslabán Béla bácsi, egy töről metszett domokosi székelly bácsi volt, azzal a furfangos észjárással. Sokszor fölültem hátul, a hátsó ülésre, és mondtam: „Béla bácsi, megyünk.” És kérdezte: „Merre?” S mondom: „Megyünk Sólyom oldalára, mindegy hova.” És azt mondta, hogy: „Mérnök úr, maga olyan bús. Mosolyogjon!” Mondom: „Béla bácsi, mire mosolyogjak, most hívtak fel az agritosok, egész reggel ordítottunk ott egymásnak.” És azt mondja: „Tudja-e mit, hagyjon azoknak békít! Felejtse el! Tudja mit? – azt mondja –, fordítsa meg az agyát kifelé.” Tehát nagyon jó volt. Én bármilyen mérges voltam, mikor fölültem a bakra, mögéje, tíz perc múlva ki voltam cserélve. Na, ennyit erről.

Szóval 1990. június 1-én bekerültünk a megyei igazgatóságra. Akkor még az üzemanyag, a vegyszerek, a műtrágya ellátásában még nem volt kialakulva ez a magándolog. Akkor még mindig úgy ment, hogy az igazgatóság összesítette, elküldtük a műtrágyagyárnak, és az leküldte. Egy évet ezzel foglalkoztam, üzemanyag problémákkal. De még a TSZ-ek, igaz, hogy fölszámolás alatt, de még működtek. Idézőjelben. Oda kellett üzemanyag, kellett műtrágya, kellett gyomirtószer, kellett minden, minden, minden. Egy másfél év után Ladó László, a vezérigazgató odajön hozzám, és azt mondja: „Gyuri, gyere be az irodámba.” Bementem, és mondtam: „Tessék, igazgató úr”. Azt mondja: „Ülj le!” Leültem. Azt mondja: „Én már egy jó ideje figyelem, hogy te csak papíron ezt ideteszed s odateszed, 500 kiló oda, 20 tonna ide.” Azt mondja: „Ez nem a te kalibered, ezt hagyjuk másra, és téged szépen előléptetünk.” Hát mondom: „De, mire?” „Mire?” Azt mondja: „Látod-e, hogy hányan vagyunk most?” „Igen!” Ebben az időben úgy történt, hogy '90. január elsejével a TSZ-ektől az összes szakembert átvette a Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság. Szakembereket s plusz

a főkönyvelőt. S így megye szinten voltunk közel háromezren. Nagyon-nagyon sokan. És plusz emellett akkor hozzánk csatolták '90 január elsejével az állategészségügyet, a növényvédelmet, a kataszteri hivatalt, úgyhogy ez az apparátus, az egész, közel 700 ember volt. Azt mondja a vezérigazgató, hogy: „Ezt összefogni szervezésileg, javadalmazás szempontjából, ide egy komoly ember kell, aki ezt kézben tudja tartani, és az pedig te leszel.” Nem akartam elvállalni. Olyat kellett csináljak, amit nem is szerettem, ami nem az én fogamra való, de kineveztek osztályvezetőnek és akkor csináltam közel hét évet. Akkorra már nagyon lecsökkent a létszáma az intézménynek. Időközben elment tőlünk, külön, önálló intézménnyé vált az állategészségügy, külön intézménnyé kataszter és talajintézet. A növényvédelem szintén külön intézménnyé vált, és akkor maradt csak az igazgatóság és a kinti szakemberek. Így összesen olyan száz személy lehettünk. Közben Ladó László igazgató elment. Marshall Miklós lett az igazgató. Nem volt sokat igazgató, három évet, és 2001-ben a burgonya kísérleti állomástól Török Jenő, mint főmérnök átjött az igazgatóságra. Persze céllal, tudtuk, hogy miért. Illetve voltak, voltunk egy páran, akik tudtuk. Mert Marshall Miklós készült nyugdíjba menni, és azért egy rendes vezető időben megpróbálja megkeresni a megfelelő helyet, utódját. És 2001-ben vagy 2002-ben, most már nem vagyok biztos benne, Marshall Miklós elment nyugdíjba, Török Jenő ment Bukarestbe. Persze ez már versenyvizsgával ment, be kellett menni Bukarestbe, versenyvizsgázni. Jenő bement, sikerült, kinevezték vezérigazgatónak, és akkor Jenő ki kellett alakítsa az igazgatóság vezető személyzetét, és akkor azt mondta, hogy: „Gyuri, mivel mi olyan rég ismerjük egymást – azt mondja –, te leszel a vezérigazgató-helyettes.” Mondom: „Jó, leszek”. Szintén be kellett menni Bukarestbe versenyvizsgára. Volt két vetélytársam, de nekem sikerült. 2005-ig voltam vezérigazgató-he-

lyettes. 2005-ben az Igazgatóságot átszervezték egy másik formába, és akkor alakult meg minden megyében a Mezőgazdasági Vezérigazgatóság keretében működő felügyeleti igazgatóság. Azt mondja Jenő: „Gyuri, én úgy látom, hogy az neked meg is felel – azt mondja –, mert ha kell, tudsz keménykezű lenni, nem vagy megalkuvó, és ez neked való.” Én mondtam, hogy hát nem volt nagy kedvem, de végülis, igent mondtam. Szintén Bukarestbe kellett menni, vizsgázni. Vizsgáztam, sikerült. És akkor így kineveztek Hargita megyei mezőgazdasági felügyeleti igazgatónak. Ez egy nagyon sokrétű feladat volt, és nem is volt egyszerű. Tehát már a szó, hogy felügyelet, azt jelenti, hogy mi voltunk tulajdonképpen az a szerv, aki a mezőgazdasággal kapcsolatos törvényeket próbálta, majd betartatni azzal, akinek azt be kellett tartania. Sokrétű volt. Legelőször, és az egyik legfontosabb, a borminőség ellenőrzés... Most ezekről így elbeszélgetek. A bor minőségi ellenőrzése esetében a nagy hangsúly ott van, ahol a bort termelik, tehát a szőlővidéken, viszont nem elhanyagolható ott sem, ahol nem termelik a szőlőt, hanem csak eladják a bort. Mert van egy nagyon-nagyon régi közmondás, és ez sajnos igaz, az pedig így szól: „a hordó ahányszor döccen a hídon, annyiszor változtassa ízét”. Ne mondjam tovább, tudjuk, hogy mivel járt, és hogy vannak ügyes emberek, de sajnos vannak ügyeskedők is. Tehát a borminőség-ellenőrzést hol üzletben, lerakatban, vendéglőben kellett folytatni, tehát ahol bor volt. Minden hónapban tíz bormintát kellett vegyünk, és beküldjünk. Országos szinten volt három ilyen speciális laboratórium, az Unió által fölszerelt. Olyan ott nem lehetett, hogy a komámé a bor s... Azt betöltöttem, és a végén kijött az eredmény, ott nem lehetett semmit hamisítani. Ezt csináltuk, s volt egy külön inspektor erre. Szerencsém volt, mert pontosan Orbán István, aki a Vinalcoolnak volt az igazgatója, akkor otthagyta a Vinalcoolt, mert az is omlófélben való intézmény volt,

és akkor meg tudtam győzni, hogy jöjjön át. És akkor szakemberként kaptam olyat, hogy borászati felügyelő. Emellett még voltak a borászatban különböző ellenőrzések, de erre most nem térek ki, azok ilyen szezonálisak voltak.

A másik nagyon fontos dolog volt a friss gyümölcs- és zöldségfelügyelet. Ez január 1-től december 31-ig mindig volt, akár a hús. Plusz még melléje jött a szeszesital. Ez a négy volt. Aztán, amikor Húsvét volt, Karácsony volt, mikor ünnepek jöttek, akkor speciális tematikát kaptunk, és akkor nagyon sokat kellett menni, reggeltől estig. Tehát a zöldség-gyümölccsel kell az úgynevezett címkézés, ez ma is megvan. A zöldség vagy a gyümölcs címkéjére föl kellett írni, hogy mi az, hogy az alma. És az olyanoknál, amelyek fajtára mentek, föl kellett írni, hogy jonatán alma vagy golden vagy starkinson. A másik, hogy hányad osztályú a termék, és a negyedik, hogy hol, melyik országban termett. Ezt kötelező módon föl kellett írni, és ebből aztán sok dolgot ki lehetett hámozni.

A másik fontos tevékenységünk volt – és főként, ahogy telt az idő mind-mind több és több lett belőle, több feladat – ez a bio termelésnek az ellenőrzése, irányítása és kezelése. Akkor, amikor elindultunk, 2005-ben, a megyében volt húsz bejegyzett biotermelő. Ma sűröljük az ezret. Az egyik kollégám, amelyik ott van, most éppen a múlt héten beszélgettem vele, és azt mondja, hogy kilencszáz és valamennyien vannak. Ez egy nagyon jó dolog, mert Hargita megyének teljes adottsága van a biotermelésre. És akinek egy kicsi esze van, kicsit több munkával, egy kicsit több papírmunkával, mert azzal jár, de meg tudja duplázni vagy háromszorozni a jövedelmét. Mert a biotermék az sokkal drágább, a támogatások is háromszor akkorák, mint a nem biora, és úgy nézem, hogy az emberek napról napra jönnek rá, és még több és több és több van belőlük.

– *Összességében ezt az Igazgatóságnál végzett időszakot hogyan értékelné?
Mi az, amire szívesen emlékszik vissza?*

– Kezdjük azzal, hogy én az egész életemben, beleértve a TSZ időt is, plusz az igazgatósági időt is, én egy nagyon kivételezett, boldog ember lehettem, mert azt csináltam, amit szerettem. Nagyon sokszor, legtöbbször úgy volt, hogy reggel fölkeltem, és elmentem munkába, a TSZ időben az nem volt egyszerű, mert reggel fél hatkor már a gépesítési állomásnál kellett lenni és beosztani, hogy ez a traktor ma szánt, a másik vet, a harmadik arat satöbbi, satöbbi. Viszont én sose mentem reggel úgy munkába, hogy húztam az orrom, hogy na, megint kell menni. Ez csak akkor volt, amikor tudtam, hogy gyűlésbe kell jönni, Szeredába vagy Bukarestbe kellett menni. Mert még az Igazgatóságnál voltam, nagyon-nagyon sokszor, havonta kétszer biztos, hogy meg kellett járni Bukarestet. Ezek kivételek voltak, mert a többi mind-mind szívesen csináltam. Egy. Kettő: sikerült elérjünk azt, hogy az Igazgatóságon a csapatban, akik ott voltunk, egy annyira összeforrott, jó, egészséges munkaviszony volt, főként a kollégákkal. Nem volt olyan, hogy egyik a másikra haragudott, nem. Mindenki elvégezte a munkáját, és én szerettem munkába járni.

Még visszatérve a felügyeletre, volt egy olyan felügyeletünk, hogy műtrágyafelügyelet. Tehát a műtrágyából, amit árultak a forgalmazók, mintát kellett venni, beküldeni speciel laborba, hogy benne van-e az a hatóanyag, amit a papíron ír, mert ha nem volt benne, vagy a bor minősége nem felelt meg, vagy a zöldség-gyümölcs címkézés nem volt jó – ezek voltak a legrosszabbak –, akkor sajnos kellett személyeskedni. Első alkalommal mindig figyelmeztetőt kaptak. Egy olyat elsúgok, hogy 2005-től 2020-ig, 15 év alatt kétszer kellett büntetnünk, mert azok olyan kihágások voltak, hogy azt nem szabadott elnézni. Mert nekünk a feladatunk ezen keresztül, hogy ezt végeztük, az tulajdonképpen az volt, amit sokan meg

se gondoltak, hogy akár borról beszélünk, akár zöldség- gyümölcsről, akár kenyérről, mert az élelmiszeripart is kellett ellenőrizni, akár húsról, egy banális kolbászról, hogy amennyire lehet, száz százalékra nem lehet, de amennyire lehet, szűrjük ki az ügyeskedőket, és kötelezzük rá, hogy a minőséget, ami standardizálva volt mindenki tartsa be. Mert mindenkinek van egy standardja. Hogy a kolbászba ennyi zsiradék kell, ennyi víz szabad legyen, ennyi hústartalma lehet, ennyi adalékanyagot tehetnek. Ugye veszélyesek ezek az adalékanyagok, és egyszer kaptunk egy olyan bort, ez a 2000-es évek elején volt, hogy vörösbornak nézett ki, és amikor elküldtük a laborba, akkor kiderült, hogy a bor fehér bornak született, de megfestették. És nem akármivel: gyapjúfestékekkel! Hát akkor abból, aki megivott két vagy három litert, az biztos, hogy a máját ki is feszítette.

– Ezekről nem lehetett eltekinteni a legnagyobb jóindulattal sem...

– És akkor volt olyan, hogy nemcsak a termelőt büntettük, hanem az, aki árulta, az is kapott egy figyelmeztetést, hogy többet ilyet nem szabad. És ha a következő alkalommal elkaptuk, hogy ugyanazt a bort a figyelmeztetés után is árulta, akkor ő is büntetést kapott. De a termelőt büntettük meg. Ez egy Cotnar melletti szőlészet volt, de úgy nézett ki, hogy nekik megérte. Nem nagy büntetés volt, húszezer lej, az régi pénzbe, az kétszázezer lej volt, és egy hét alatt kifizették. Utána még négyszer vettünk ugyanabból a borból mintát, mert mindig valahol kaptunk, de hál'Istennek – lehet, hogy használt a büntetés – nem volt olyan gond, hogy megbüntessük. Egyszer még volt egy saláta. Az nem is nálunk termett, hanem Spanyolországban. Spanyolországból hozták a salátát, és egy tiltott vegyszerrel, a DDT-vel volt kezelve. Az a tetűpor, ahogy mondják, ami húsz éve már ki van tiltva, mert rákot okoz. És annyira tetűporozták, hogy úgy vettük észre – nem is akartunk mintát venni belőle –, de mikor elmentem

mellette, megütötte az orromat a tetűpornak a szaga. És akkor kezdtük szagolni és hát a salátából jött ki. És akkor persze elküldtük a büntetést, és visszajött egy hónapra rá Spanyolországból, hogy megkapták és meg is büntették, és talán azt hiszem, be is zárták az illetőt.

– *Zárásként beszéljünk egy kicsit a munkahely melletti hobbyjáról: a bio-termesztésről. Szécsenyben itt van ez a gyönyörű kert, amivel most is foglalkozik...*

– Hát három hobbim van, kettő a mezőgazdaságé. A gyümölcstermesztés és a zöldség, a szőlő az nem jön be. Habár itt Szécsenybe van szőlőm, és mindig beérik annyira, hogy bort is csinálunk belőle. Hát persze, ez olyan bor, mint a szülőfalumban. Járt Orbán Balázs valamikor ott és a Székelyföld leírásában Etéd községről két dolgot jegyez meg: hogy nagyon szépek a menyecskék és nagyon híres bora van – csak sajnos utána vessző és folytatja, azt mondja –, nem azért, mert olyan jó, hanem olyan savanyú, hogyha valaki ivott egyszer belőle, soha nem felejtí el. György Antal, Tóni bácsi a rét- és legelőgazdálkodásnak a volt igazgatója, Isten nyugtassa, '90-ben addig jött-ment, míg megalakította, elindította a Pro Agricultura Universiteas Alapítványt. Ennek mi '90-ben, én is és Emma is, alapító tagjai voltunk. Az alapítvány szépen mendegélt, mendegélt, és most már kicsit terjedt is. Míg a Sapientia Egyetem nem alakult meg Erdélyben – és ez nagyon fontos – addig a Pro Agricultura Universitas Alapítványon keresztül folyt a felsőfokú mezőgazdasági távoktatás, szoros kapcsolatban a gödöllői Szent István Agrártudományi Egyetem vezetésével, a technikai vezetés az övéké volt. Ez úgy folyt, hogy tiszta ingyen volt, nem kellett fizetni, és a tanárok évközben lejártak oktatni ide, az alapítványhoz, és kétszer egy évben föl kellett menni két hétre Gödöllőre, a Szent István Egyetemre, és akkor ott vizsgáztak a vizsgaidőszakban a diákok. Annyit még itt ezzel, hogy '92 és '94 között mi is

Emmával ott mesteriztünk mind a ketten, úgyhogy jól ismerjük az Egyetemet, ismerjük a tanárainkat. Utána pedig Emma átment a mezőgazdaságtól az Alapítványhoz, és felnőttoktatással foglalkozott, azt irányította. Mindig meg volt gyűlve a bajuk, amikor kellett előadni, mert nem volt gyümölcs-, és zöldségtermesztéssel foglalkozó szakember, nem lehetett kapni. És akkor János Zsuzsával addig ették a fejemet, hogy tanítsak... Erre kellett külön vizsgázni persze. Székelyudvarhelyen van egy ilyen, románul úgy mondják, hogy „formarea formatorilor”, egy vizsgát kellett letenni, hogy a felnőttoktatásban részt vehess, mint előadó. És ha ez megvan, akkor a vizsgáztató bizottságban is részt lehet venni. Én ezt letettem, és utána már hagyománnyá vált, hogy minden tavasszal gyümölcsstermesztéssel és -oltással, -metszésekkel kapcsolatos tanfolyamot kellett szervezzünk. Olyan is volt, hogy 3-4 tanfolyamot indítottunk, mert volt 250 jelentkező, de egyszerre több mint 30-40 ember nem vehetett részt. És akkor ezt itt beosztottuk. Az elején nem volt effektíve hely ahol bemutasd. Elmondhattam a leckét, de a metszést elmondani, vagy az oltást elmondani, az nagyon szépen hangzik, csak a tanuló, vagy aki meghallgatta, tízet lépett, már felét el is felejtette. De ha effektíven mutatod és látja, akkor az egészen más. Akkor indítottuk el itt Szécsenyben a kertet, telepítettünk ide gyümölcsöst, gyümölcsfákat, hogy ezt az oktatást tudjuk itt elvégezni. És ennek következtében itt föllelhető majdnem mindenféle koronaforma, van sövény, van orsó, van kehely, gúla, minden. Plusz emellett, ami gyümölcs vagy bogycs terméssű, ami itt, Székelyföldön vagy Csíkban megterem, azokból, hát azt mondhatom, hogy mindenből van. Csak egy dolgot mondok, almából van huszonhat fajta itt a kertben. És ebből, ami egy kicsit úgy a szívem csücskén van, van vagy 10-12 olyan fajta, ami hagyományos magyar almafajta, többszáz éves hagyománnyal rendelkező fajta. Tehát itt szerveztük a tanfolyamokat. És az alapítványnál volt egy változás, amikor Magyar Ferenc Magyarországról idekerült, és a Magyar Kormány hathatós támogatásával újraindítottuk az

Alapítványt. Mert időközben meglett a Sapiencia és az Alapítvány anyagi gondokkal küzdött. De megkaptuk a kiskaput, hál'Istennek, ma egy nagyon jól pörgő Alapítvány. Én elmondhatom, mert van rálátásom, hogy Erdélyben, agrártevékenységben, azt hiszem, a legjobb. A legjobb és a legjobban menő alapítvány. Most konkrétan tegnapelőtt jöttünk haza Budapestről, az Összetartozás Napjáról, és az Alapítvány nem egy-két díjat kapott. Úgy-hogy ez bizonyítja!

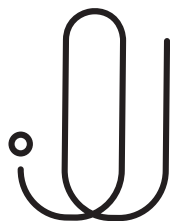
– Köszönjük ezt a visszatekintést. Még bármi, amit szívesen elmesélt volna, de nem tértünk ki rá? Nyilván még nagyon sokat lehetne mesélni, de hogyha még bármi, így lezárásképpen eszébe jut, akkor azt még szívesen hallgatjuk.

– Köszönöm a lehetőséget, és ígérem, hogy habár nyugdíjas vagyok, de nem állok le. Mert én életemben nem tudtam úgy pihenni, hogy ja, szabadságon vagyunk, lemegyünk a tengerre, kifekszünk, napozunk. Énnekem, mikor egy óra eltelt, akkor már muszáj, volt fölálljak, és el kellett menjek. Ennek következtében, míg a gyerekek s az asszony napoztak, és én egy kicsit ott voltam, utána vettem a horgászbót és elmentem. Ez a Szécseny, ez most teljesen a szívem csücske. Ide ha fúj, ha havazik, ha esik, én ide az örök barátommal, a kutyusunkkal, Tibivel, minden áldott nap kijövök. Ha csak annyit is, hogy hátramegyek a kert végébe, egyet sétálok, s jövök vissza. De nekem kell ez, mindig kijövök. Mert soha nem lehet azt mondani, hogy kész, mindent megcsináltam, egy hónap múlva nincs mit csinálni. Mindig van.

– Mi is köszönjük szépen ezt a tartalmas visszatekintést!

Az interjút készítette: Sárosi-Blága Ágnes

GERGELY ANDRÁS

„Számomra ez egy szolgálat volt...”

„Mi szerveztük az ünnepségeket, tömegkulturális rendezvényeket, például Tavasz a Hargitán Kórusfesztivált. Ezeknek megvoltak a maguk pozitívumai és szépségei. Egy Tavasz a Hargitán fesztiválon Miklós Marci bácsi azt mondta: »Te, András, milyen jó, hogy ezt megszerveztétek, mert ha nem szerveztétek volna, akkor buszt sem kaptunk volna. Vasárnap busszal behoztatok, reggel részt vettünk a misén, 11 órakor felvonultunk, 12 órakor részt veszünk a fesztiválon, megiszunk egy üveg sört, kapunk még ételt is, és utána jót mulatunk otthon, ha hazamegyünk a fesztiválról.«”

– *Életpályája során sokféle szakmai és intézményi szerepet vállalt a szervezés, a közművelődés, illetve a rendszerváltás után a felsőfokú képzés terén is... Milyen hatások, benyomások, voltak fontosak a családi környezetben, az iskolás évek során, amelyek a továbbtanulást, a pályaválasztást kialakították?*

– Egy életút feltérképezésekor jelentős szerepe van az indulásnak, a családi meg társadalmi környezetnek, amelybe születünk, nővünk, majd magunk útját választjuk ezzel az örökséggel. Fontosnak tartom

előljáróban behatárolni, mivel a születésem – 1942. január 16. – a visszacsatolt Erdély örömének és a második világháború kiteljesedésének időszakára esik. Életem első szakaszát a háború borzadalmainak közvetlen megtapasztalásával és az utána következő sanyarú anyagi és társadalmi megszorítások légkörében éltük. Szüleim a Trianon utáni kiszolgáltatott helyzetben kerülnek Bukarestbe, édesapám kovácsmesterséget tanulni, édesanyám meg, mint az a székely nagycsaládokban jellemző volt, szolgálni megy. Az itt alakuló család, amelybe három gyermek születik a bécsi döntés után a román társadalomban előre törő szélsőséges nacionalista mozgalom révén, meg a visszacsatolt Székelyföld új lehetősége születésével, rokoni, szülőhelyi közeledés folytán kerülnek szülőhelyemre, Kézdivásárhelyre, ahol édesapám végzett szakmájának megfelelően kovácsműhelyt nyit. A háború, édesapám behívása frontszolgálatra, a Gyimesi-szoros védelmére, mi több, az átmenő front, semmivé tesz. Ebből a helyzetből kell talpra állni, a mindennapi létet megteremteni az öttagú családnak. Ennek a mindennapi életnek a megszervezése, édesapám hozzáértése és szakmai tekintélye, édesanyám figyelő, gondoskodó szeme, a mindennapi hasznos munka végzése kiskorom tanulsága. Így a jól végzett munka, a mindenben résztvevő tevékenység készít fel az életre és lesz a továbbiakban meghatározó a döntéseimben.

Az első pályaválasztási időszak tulajdonképpen eléggé nehéz és nagyon nyomasztó időszakban volt – gondolok én itt a középiskola elvégzésére. 1955 és 1959 között járok középiskolába Kézdivásárhelyen. Akkoriban úgy hívták, hogy Vegyes középiskola, elméleti líceum volt egyébként. Azért mondom, hogy nehéz időszakban, mert ebbe esett az 1956-os eseménysorozat, ami befolyásolta az oktatásunkat, bizonyos szempontból korlátozta az iskolai tevékenységünket, ezen belül a közösségi munkánkat. Sőt, odáig is fajultak a dolgok, hogy volt olyan ta-

nárunk, akit az iskolából vittek el és büntetőintézetbe került, mert bizonyos kapcsolatok révén az '56-os forradalomról, annak székelőföldi vonatkozásáról családi ismeretei voltak, amit a hatóságoknak nem jelentett. Egy olyan középiskola volt, amely örökölte a korábbi kézdivásárhelyi gimnázium, a Minoriták által létesített középiskolának egyrészt a tanárait is, ugyanakkor a szellemiségét. Azt is mondhatnám, hogy egy nagyon jó közösség volt. Elmondanám azt is, hogy Bögözi Mihály tanár úr is fölöttem végzett, igen. És még sokan mások is azok közül, akik abban az iskolában végeztek jelentős értelmiséggé váltak. A középiskola elvégzés után pedig pályát kellett választani.

– Milyen érdeklődése volt a középiskolában, milyen tantárgyak érdekelték?

– Kevésbé ismert, hogy ez az időszak már az iparosítás időszaka volt, és nagy volt az igény a középiskolát végzettek részvételére, így a brassói főiskolák, egyetemek és technikumok, a gépgyártóipari technikumok például nagyon érdeklődtek a végzősök iránt. Ugyanakkor pedig azt is tudni kell, hogy akkor már a politikai vezetésben jelentkezett az igény a termelőszövetkezeteknek a létesítésére, és megvolt az a terv, hogy képezni kell az agrárium számára állatorvosokat, agrármérnököket és így tovább. És ezért, mondhatnám azt, hogy '59-ben már nagy lehetőség volt választásra, viszont volt egy korlát. A korlát pedig az volt, hogy nem volt elég a felvételi eredmény, hanem voltak fizetéses és nem fizetéses helyek, és abban az időszakban én nem voltam olyan helyzetben, családilag sem, hogy fizetéses egyetemre mehessek, ezért olyan területet kellett választanom, ahol hamarabb végzek, és hamarabb jutok kereset-hez, és a családot ilyen szempontból tudom segíteni. És így kerül az a lehetőség, nem véletlenül, hogy a tanítói pályára nyílik egy módzat, egy lehetőség: Székelyudvarhelyen elindul egy kétéves pedagógiai főiskola,

amelyik egyedüli ilyen jellegű magyar nyelvű intézmény egész Erdélyben. Úgyhogy egészen a Bánátból, egész Erdély területéről a magyar nyelvű érdeklődők jönnek ebbe az intézetbe. Én is oda felvételizek az érettségi után, '59 szeptemberében, és ott járok két évet. Ez alatt a két év alatt elsősorban el kell mondanom, hogy nem elméleti oktatásra fordítják a hangsúlyt, hanem a módszertani ismereteknek az elsajátítására és annak a begyakorlására. Ezért jó mestereket képeztek. Úgy értem, hogy mi mindent tanultunk: román nyelv, magyar nyelv, testnevelés, rajz, képzőművészet, kötelező módon hangszer, karvezetést, szolfézt, néptáncoktatást. Azért tanultunk, hogy ezt a falusi közösségekben tudjuk érvényesíteni. Én bekerülök ezzel az oktatással a székelyudvarhelyi kulturális közegbe. Akkor épül meg a kultúrház, nagyon erős táncmozgalom és kórusmozgalom zajlik, és a tanáraim révén bekerülök ebbe a tevékenységi körbe, a táncegyüttesbe, amelyet Kacsó András vezet. Bekerülök a kórusba, és két éven keresztül ott begyakorlom ezt a tevékenységet. És nemcsak begyakorlom, hanem annyira megszeretem, hogy egyértelműen elhatározom: folyamatosan majd ezen a területen, tehát kulturális területen fogok nem csak oktatni, tanítani az iskolában, hanem fogok tanítani ezen a területen a falusi közösségekben is.

– *Esetleg van-e olyan esemény, amit szívesen fölidézne ebből a tanítóképzői időszakból, akár pozitív, akár negatív?*

– Elsősorban pozitívakat mondhatok. Főiskola volt, tehát megvolt a magunk szabadsága, választhattunk, és úgy a kulturális, mint a sporttevékenységben részt is vettünk. Amire feltétlenül utalnék, az nem az oktatás, hanem az ottani jelenlétnek a szerénysége volt, a körülmények, amik között tanultunk. Nem voltak ilyen főiskolai jellegű feltételek. Viszont mi jól igazodtunk ehhez és jó közösségek alakultak ki. Többek kö-

zött évfolyamtársam volt Borbáth Guszti testnevelő tanár, akivel együtt sportoltunk, együtt táncoltunk és sok mindent csináltunk együtt. El kell mondanom azt is, hogy ez a közösség nemcsak, hogy tanult, hanem saját magát belülről fejlesztette. Tehát ezzel az együvé tartozással és együttműködéssel belülről fejlesztette és mind közelebb hozta ahhoz a realitáshoz, amit majd vállalnunk kellett a kinevezésünk alkalmával.

– Képzés után jött az első munkahely, a '61 és '63 közötti időszak: Csíkszenttamáson pedagógus és még egyéb feladatokat is vállalt...

– Amikor én Szenttamásra kerültem – nem véletlen, hogy Szenttamásra – szerencsém volt, választhattam. Mivelhogy a művelődés területén beleéltem magam kórus-, tánc- meg más jellegű tevékenységekbe, így aztán érdekelt, és folyamatosan foglalkoztatott a néprajz, a népélet, a néphagyomány. Én tudtam azt, hogy ez Csíkban sokkal erősebb, mint Háromszéken, ott már ugye fogyóban volt, ott már a népviselet nem élt. És engem megfogott az, hogy ezen a területen a hagyományok olyan erősen élnek, és ezért választottam Csíkszenttamás helységet. Nem ismertem a helységet magát, viszont engem nagyon szívesen, kedvesen fogadtak. Akkor már kevés volt a férfi tanerő, és örömmel vették, hogy jön egy fiatal férfiember, aki sportol, kultúrával foglalkozik. Ugyanakkor pedig volt egy olyan előnyünk...ugye mi, akik a tanítás mesterségének elsajátítása előtt végeztünk elméleti líceumot, tudtunk felső tagozaton is tanítani. És akkor nagy hiány volt tanárból, mert akkor vezetőddé be tulajdonképpen a hétéosztályos kötelező általános oktatás, akkor tértek rá négyosztályosról a hétéosztályosra, és nem volt kellő tanerő. Ezért elkezdődött egy átképzés is, ugyanakkor pedig, akik tanítottunk alul, azok a felső osztályokban is vállaltunk órákat azért, hogy ki tudjuk egészíteni a hiányt.

Aztán volt egy nagyon érdekes dolog. Jelzésként mondom, hogy addig volt fizetéses kultúrigazgató a községekben. Akkor a fizetéses kultúrigazgatói funkciót megszüntetik, igazgatóhelyettest neveznek ki a hétosztályos iskolákban, és az aligazgató, vagy igazgatóhelyettes pontosabban, az lesz a kultúrigazgató. Így leszek én a kultúrotthonnak az igazgatója, és hát aztán az együttes létesítője, meg a kórus vezetése – együtt a kántorral, mert ő volt a szakmai hozzáértő ember –, a fúvószenekarnak az újraindítása, meg a népi zenekar, meg a néptáncegyüttesnek az elindítása is ekkor zajlik. Nagyon gazdag és nagyon hálás időszak volt. Az emberek nagyon szívesen vették és szívesen társultak ebbe a tevékenységbe. Mindaddig, amíg jött egy óriási változás. Ugye ’61 decemberében elindul egy folyamatos propagandamunka a termelőszövetkezetek létesítéséről. Ez már eldöntött tény, és meg kell magyarázni az embereknek, tulajdonképpen, hogy itt kiút nincs. Itt be kell lépni a TSZ-be, és ez meg is történik ’62 márciusában. Megalakul Csíkszenttamáson is a TSZ, és ezzel lezárul egy időszaka a társadalmi, meg gazdasági tevékenységnek Romániában. Úgy fogalmaz akkor Ceaușescu, hogy: „A szocializmus győzött városon és falun.” Ez megváltoztatja a helységeknek a profilját. Egészen más társadalmi összetétel fog jelentkezni. Mérnök jön, állatorvos jön, a TSZ-tagok közül is ki marad, ki pedig más munkahelyet vállal. Elindul egy városba és iparközpontokba induló folyamat, és ez a folyamat megváltoztatja a társadalmi összetételt és a moralitását is a helységnek, ami viszont nem egyértelműen pozitív a közösség szempontjából. Szétesik az a fajta összetartó erő, amit az egyház és a hagyományos közösség képezett.

– *A kollektivizálásnak a véghajrája okozott-e nehéz helyzetet pedagógusoknak? A pedagógusokat is megpróbálták bevonni ebbe a toborzási propagandába?*

– Nemhogy megpróbálták, hanem aki állami alkalmazásban volt, függetlenül, hogy adminisztrációban vagy oktatásban – nem gondolok itt az orvosi társadalomra, de minden egyes más kategóriára – kötelező módon részt kellett vegyen. Mindenki beosztást nyert egy bizonyos területen, hogy ezt a propagandamunkát végezze. Azon kívül a tanítókra hárult az a feladat, hogy falragaszokat ragasszunk. Kerítésekre kellett különböző jelszavakat felírni. Ezen kívül pedig a kultúrotthonokban ilyen agitációs brigádokat kellett létesíteni, amivel a termelőszövetkezetnek, tehát a kollektivizálásnak a helyzetét tulajdonképpen tükrözni kellett, hogy ki állt be, ki nem állt be. Szinte napi tükröt kellett mutatni, ami a tagságba beállt, bekényszerült gazdák létszámának emelkedését jelentette. Nem volt kiút. Ezért aztán elindult bizonyos szempontból a papok ellen, és azoknak a családjai ellen is egyfajta támadás, és ugyanakkor a nagyobb gazdaságokkal bíró egyének ellen, akik kényszerhelyzetüknél fogva újabb pénzügyi terhek, tagosítás, családtagok munkahelyének megőrzése, az oktatásban továbbtanulható fiataloknak a helyzete végül is bekényszerített a TSZ-be. Közben a kisipari szövetkezet hálózata, fogyasztási szövetkezetek hálózata is elég sok embernek biztosított akkor munkát, különösen a szolgáltatások területén. Volt, aki a TSZ-ben a vállalt szerepet, fogatosként, állattenyésztőként vagy éppen építőként, mivel ekkor indult a gazdasági épületek létesítése.

– *A csíkszenttamási időszak után jött a váltás: a rajoni városi munkába való szakmai bekapcsolódás. Ez a szakmai fordulat hogyan merült fel?*

– Ez úgy merült fel, hogy a művelődési területen, mint kultúrigazgató dolgoztam, ezért jelen voltam, voltunk az én csapatommal különböző rendezvényeken a szomszéd falvakban, csoportoknak a vendéglátása, előadások fogadása és a mindennapi pergő élet... Ez az egész oda veze-

tett, hogy ráfigyeltek, hogy van egy fiatal, akit be lehet vonni a pionír- és iskolás tevékenységnek az irányításába. Akkor a rajonokban létezett egy Rajoni IMSZ Bizottság, azaz az Ifjúmunkás Szövetség, és annak volt több részlege: többek között volt szervezési, de volt propaganda, meg iskolás részlege, ahova csak tanítókat, pedagógusokat alkalmaztak, és így került rám is a sor, hogy behívtak a városi, illetve a rajoni büro elé, és megmondták nekem, hogy maga ettől a pillanattól itt dolgozik. Megmondták, igen. És én azt válaszoltam, hogy én se párttag nem vagyok – túl korai is lett volna –, nem voltam én politikai mozgalomba bevonva, tehát hogy nem akarok én aktivista lenni, mert én vissza akarok menni, tanítani. Azt mondták, hogy menjen a parkba, üljön le, gondolkodjon, aztán egy óra múlva jöjjön vissza. Visszamentem egy óra múlva, mondták: na kérem szépen, a dossziája készen van, most akkor indíthatjuk. Ezután engem beiktattak a rajoni IMSZ apparátusába próbaidőre, majd 1963–64-es időszakban egy éves politikai iskolába küldtek. A tartományi központokban voltak a pártiskolák, ez több fokozatú volt, attól függ, hogy milyen területre képezték. Voltak három hónapos, hat hónapos és egy éves iskolák. Egy év képzés után, amikor onnan visszajöttem, akkor a Rajoni Ifjúsági Szövetségnél (IMSZ) kapok beosztásokat, városi titkár, majd rajoni propagandatitkár minőségben 1968 márciusáig, amikor elindult tulajdonképpen a területi adminisztratív átalakítás. Ekkor harc is indul Hargita megye központjáért, de hát ismerjük a meggyésítésnek a problémáját. Ebben már jelentős mértékben szerepet nyertem.

– *Ennek a munkakörnek a tartalmáról néhány szót kérem, mondjon.*

– A tartalma elsősorban, ugye propaganda lévén, kétirányú volt. Volt az ifjúsági szervezeteknek a művelődési életbe való bevonása, ugyanakkor pedig táborozások szervezése ifjúsági körben, a művelődési életnek

a támogatása. A '60 utáni, '62 utáni időszakról van szó, akkor a falusi ifjúságot be kell vonni a TSZ-ek mellett az ifjúsági szervezetekbe. Ez jelentős politikai irányvonal volt. Ki kellett alakítani egy új ipart és mezőgazdaságot, új vezető szakmai és politikai elitet. Volt egy ilyen kampány jellegű tevékenység, amit elsősorban a szervezési részlegen dolgozó kollegák végeztek. Ugyanakkor ezt ki kellett egészíteni művelődési vetülettel. Tulajdonképpen társa lesz a propagandaosztály a rajoni művelődési háznak, ami azelőtt kevéssel, '61-ben adódik át, és az ifjúsági vetületben egyik mozgatóerő lesz, amelyik csoportosítja, szervezi az ifjúságot a művelődési élet számára. Újból kiemelném, hogy falun is lényeges ez a tevékenység, sportjellegű tevékenységeknek, fesztiváloknak, kulturális jellegű tevékenységeknek a szervezése, de nem utolsósorban meg van a politikai vonatkozása is: bevonni ezeket a falusi fiatalokat az ifjúsági szervezet bizonyos politikai vetületű tevékenységébe.

– *Sok mindent kellett szerveznie: eseményeket, csoportokat stb. Ebben az időszakban, ebben a munkakörben volt-e nehézség, korlát, probléma, ami gondot okozott, ami előfordult esetenként?*

– Igen. Az a helyzet, hogy nem volt ez egy olyan könnyű feladat. És az átállás sem. Meg volt a közösségeknek, különösképpen a falusi közösségeknek a maga hagyományos élete, megvolt az egyházi-vallási befolyás, megvolt a családi hagyomány ugye, és volt egy tartózkodás a politikai életbe való belépéstől. Általában ez a legtöbbnél így volt. Tehát kevés olyan fiatal lehetett községenként találni, aki szívesen vállalt felelősséget, például úgynevezett IMSZ-titkár, 1965-től KISZ-titkár szerepkörre. Ennek a másik eszköze pedig, amivel közelíteni lehetett, az a mezőgazdasági gépesítőknak, az úgynevezett traktoristáknak a bekapcsolása volt, mert ők bizonyos szakmai képzésben részesültek és az is-

kolai oktatásban bekapcsolódtak az ifjúsági szervezet (IMSZ) munkájába. Az iskolában közülük többen már bevettek az ifjúsági szervezetbe, és ezekkel lehetett folytatni a munkát abban a falusi közösségben, ahová szakképesítésüknek megfelelően gépesítőként, technikusként alkalmazást nyertek. A városi közösségben egyszerű volt a dolog, mert az ipari egységekben már voltak mesterek, pártszervezet és ifjúsági szervezet. Ez utóbbi a pártszervezet irányítása alatt állt, és akkor már bizonyos szempontból erősebb volt a ráhatás. A falusi közösségekben nagyon nehéz volt ezt a munkát tervezni. Ez terepmunkát, föltétlenül terepmunkát is jelentett. Ez nem csupán terepmunkát jelentett, hanem be kellett számolni, hány KISZ-tagot vettél fel, hány KISZ-tagtól gyűjtötted be a tagsági díjat, hány KISZ-gyűlést szerveztél? Akkoriban tagsági díjat kellett fizetniük. A felelősségrevonás az úgy történt, hogy ha valaki nem végezte el a tagfelvételeket, a tagdíjbegyűjtést és a gyűlések megtartását, akkor kemény felelősségre vonás történt. Olyan is volt, hogy kifizette a zsebéből a tagsági díjat, valakivel aláíratta, azért, hogy megmeneküljön a felelősségre vonástól. Ez a munka egyébként számomra nehéz volt, kivéve ugye a kulturális tevékenységet. A másik vetülete a munkának az egyértelműen számomra kényelmetlen, és mondhatnám azt, hogy sokszor szinte megalázó volt. De menni kellett, csinálni kellett. Így kerülünk aztán a megyésítés időszakához.

– *Igen, ez egy nagy fordulat, nagy lehetőség a megyealakításra. Akkor szakmai helye, szerepe, hivatali szerepe is változott...*

– Amiről most szó került az a város és a megye történetében egy jelentős esemény, és komoly harc előzi meg: Hargita megye székhelyének a megszerzéséért folytatott tevékenység, hogy Csíkszereda megyeszékhely legyen. Ismerjük, hogy voltak ennek más irányú befolyásolói, már

központi szinten is, és azt is tudjuk, ismerős ez a téma, hogy hogyan kerül Csíkszeredába a megyeszékhely. Tudnunk kell, hogy Csíkszereda erre nincs felkészülve. Csíkszereda kis város, alig tízezer lakosú, közintézményekkel nem rendelkezik, és akkor ráépül egy megyeszékhely és megyei intézmények, amelyeknek helyet kell teremteni. Szűk a hely. Mit lehet csinálni? Elindul az építkezés, komoly beruházások történnek, elsősorban a lakóházaknak az építése, hogy azoknak, akik felelős funkciókat nyernek, azoknak lehessen lakást biztosítani. Így indul el a Jégpálya negyednek az építése, akkor így indul el a Rövid utcának az építése, és így indul el az állomás melletti tömbházaknak az építése is, hogy lehetőséget lehessen biztosítani a bizonyos funkcióba jelölt személyek, intézményvezetők és családjaik számára. Ezzel a megyésítéssel nemcsak, hogy adminisztratív szempontból, de kulturális és társadalmi szempontból is komoly változások történnek. Két lap lesz az, Informația Harghitei és a Hargita, mindkettő a megyei pártszervezet alárendeltségében. Tehát újságírók jönnek. Ugyanakkor pedig az egészségügy terén megyei egészségügyi igazgatóság lesz, kórház még nincs, de megfogalmazódik az építésének szükségessége. A művelődési életben Megyei Kultúrbizottság létesül, de művelődési intézménye nincs, és akkor az történik, hogy minden a kicsi művelődési házban koncentrálódik. Odakerül a Művelődési Bizottság, amelyiknek Becze Antal lesz az elnöke, az Alkotások Háza, amelyiknek Salló István lesz az igazgatója, és egyik munkatársa pedig Kovács Dénes bácsi, a festő, meg Antal Miklós, a koreográfus. A kultúrházba kerül mind a két lap szerkesztősége. Tehát jó gazdagon vagyunk, és akkor történnek a különböző intézmények alakításának a konferenciái, alakulási rendezvényei. Ez óriási kihívás ennek a kicsi háznak, hogy mindent el kell, mindent el kellene, valahogy fogadjon. A megyésítés után közvetlenül a városban egy nagy pezsgés indul, ami természetes velejárója a megyeközpont

alakulásának. A városi vezetés is megszerveződik. Természetes módon az adminisztratív átalakulással megalakulnak a városvezetések és községi tanácsok, májusban megalakul a városi tanács, és megalakul a városi pártbizottság is. Ez utóbbi, lévén, hogy a város harmadosztályú, tehát a legkisebb megyeközpont, kisebb keretet kap az indításkor, és egy titkára van. A városi pártbizottságnak a titkára Ráduly Elek lesz egy kis idő után, és annak lesz egy helyettese, aki egyben a kultúrháznak az igazgatója is. Ebbe a funkcióba kerülök én. Így kerülök vezető beosztásba a városban.

– *Megkérdezném, hogy ez, hogy jött össze? Kiadták utasításban vagy meg-
egyezés szerint történt?*

– Alakultak ezek az említett megyei intézmények, Salló István lesz az Alkotások Házának az igazgatója, ő addig a kultúrház igazgatója volt, igen tekintélyes művelődési szakember. És akkor ez a funkció, a kultúrház igazgatói széke üresen marad. A kérdésre válaszolva, ez úgy adódott, hogy mivel ifjúsági esteket tartunk a kultúrházban, meg más jellegű kulturális tevékenységeket, így rám esik a választás, hogy én legyek a kultúrháznak az igazgatója Salló István után. Egyben az a funkció is rám osztozik, hogy én legyek kultúrházigazgatóként titkárhelyettes a városban, és egyben a városi tanácsnak tagja és képviselő az úgynevezett 11-es körzetben, a Borvíz utcában.

– *Néhány példát említsünk! Milyen munkákkal járt ez az új helyzet?*

– Ez nagyon nagy kihívás volt az egész város számára, mert az intézményrendszer, pénzügyi rendszer, adminisztrációs rendszer, egészségügyi rendszer egy egészen új méretet öltött, és egészen új kihívás elé

került. Jöttek az emberek kinevezéssel az ország különböző részéből, elsősorban a volt tartományi székektől, Marosvásárhelyről, Bukarestből és a megyésítéskor felszámolt rajonok apparátusából. Albert Antal lesz a magyar lapnak, a Hargitának a főszerkesztője, aki egy jó lapot és egy jó közösséget hoz össze. Jönnek vidékről, és átképzésre kerülnek magyar szakos tanárok, akik újságírói továbbképzést nyernek, jönnek írók, költők, mint Bálint András, Miklós László és mások, akik nagyon komoly értelmiségi gondolatot és közösséget hoznak ebbe a városba. Megváltozik a szellemi élet, egészen más lesz. A műszaki szellemiség is, amely előtte szinte alig van jelen, megnő, nő az alakuló vállalatoknál a mérnököknek, közgazdászoknak, a tervezőknek a száma, a szakmai csoportosulások is kezdenek kialakulni, és a város egy egészen más arculatát fogja mutatni, nagyon rövid idő alatt. Tehát nagyon rövid idő ez az átalakulási időszak, ezért megbecsülést érdemel a lakosság minden rétege, hogy ilyen módon van jelen a változásban.

Ebben a munkakörben szívesen dolgozok, nagyon nagy elégtétellel, a magam számára nagy kihívással, nagyon sok energiabefektetéssel, mert örülünk annak, hogy fejlődik a város, létesülnek az intézmények, alakulnak az iskolák, és élhetőbb, nagyobb, gazdaságilag erősebb várossá nő, jelentős változást hozva a lakosság, ifjúság elhelyezkedése és létminősége szempontjából. Csíkszereda érezteti a művelődési élet területén is a hatását. Ekkor kezdődnek a kapcsolataink a Kolozsvári Operával például, és annyira messze megyünk, hogy a Kolozsvári Opera meghívja a budapesti nagy művészeket, mint Rátonyi Róbert vagy Németh Marika, akik akkor a Csárdáskirálynőnek a legnagyobb személyiségei. A Kolozsvári Opera egy hétre jön Csíkszeredába, és úgy tessék elképzelni, hogy egy olyan szerződést kötünk, hogy mi, a kultúrház eladjuk a következő évre a jegyeket, és ők öt darabbal fognak lejönni Csíkszeredába, és egy hetet

fognak itt tartózkodni. Mi decemberig eladjuk a jegyeket, következő év tavaszán jönnek. Kisegítjük a Kolozsvári Operát, a költségvetési hiányát időben kifizetjük. Egy hetet tartózkodik itt a keret: zenekar, kórus, színész. Ünnepet teremtvé a városban. Ez a kapcsolat él jelenleg is. Most éppen aktuális az őszi időszakban a Kolozsvári Operának az ideérkezése, és őszi turnéja.

– *Van hasonló más területen is, valamilyen kulturális esemény, népi kultúra?*

– Nem csak népi kultúra, hanem újraindul a csíkszeredai Dal- és Zeneegyesület, mely ekkor megünnepli létezésének 80 éves évfordulóját. Van, hogy területi fesztivált (színjátszó, kórus) itt tartunk ebben a kultúrházban, és jelentős személyiségek vannak jelen Bukarestből itteni fesztiválokon. Nagyon markánsan van jelen Csíkszereda és az egész Hargita megye egyébként ebben a tevékenységben, mert megnyílik egy lehetőség a kulturális együtteseknek a támogatására, és ugyanakkor pedig a megnyilvánulására is. Itt egy kis példaként említem, hogy most tartottuk a 40 éves évfordulóját a Filinek, a Szentegyházi Gyermekfilharmóniának, akik 40 évvel ezelőtt itt nyerték az első díjat, és azzal indult el tulajdonképpen a Filharmóniának a tevékenysége is, ami máig tart. Örömmel emlékeztek és emlékeztünk arra, hogy ilyen jellegű tevékenység volt és hagyományossá erősödött. Ugyanakkor pedig komoly együttese lesz a városnak, és komoly színjátszó csoportja, amelyik majd Népszínházzá fog alakulni, és tulajdonképpen a Csíki Játékszínnek az elődjét képezi, még jogilag is, mert a Népszínház is jogosítódik '90 után közvetlenül Benkő Sándor, Lestyán Dénes könyvtárigazgató és Hajdú Gábor jogász munkája folytán.

– *Ebben a mozgalmas időszakban és a városi munkakört illetően történt egy váltás a '70-es években, ekkor a szakmai szerep megyei szintre váltott. Hogy történt ez a váltás?*

– Még elmondanám, hogy ahhoz, hogy én magasabb feladatkört tölthessek be nem volt elég az én pedagógusi képzettségem, és akkor jogot szerzek arra, hogy 1968-ban a Társadalomtudományi Akadémiára felvételizzek, az úgynevezett Ștefan Gheorghiu-ra, ahol a politikai és társadalmi tevékenység területén képezték a kádereket. Tulajdonképpen, ezzel a pejoratív szóval, a nómenklatúrának a személyeit.

– *Milyen szakra jelentkezett?*

– Én filozófia-szociológia szakra jelentkeztem, sikerült a felvételim, és el is végeztem. 1968–74-ben jártam oda, államvizsgáztam, de a diploma, amit adtak, nem filozófia-szociológia volt – bár tulajdonképpen a fakultás az filozófia-szociológia –, de politikai tudományok diplomát adtak. Ezzel főiskolai végzettséggel jogot szerzek ahhoz, hogy fennebb lépjek a politikai és társadalmi vezetésnek a létráján. 1970-ben a változások is oda vezetnek a városban, hogy Csíkszereda, mint megyeszékhely kategória változást nyer, és nem egy titkár és titkárhelyettes lesz a politikai vezetés élén, hanem titkárságot hoznak létre, ahol már vannak szervezési, társadalmi tevékenységgel foglalkozó, meg propagandakérdésekkel foglalkozó titkárok. Ekkor egy más funkciót adnak a számomra. És ez nagyon lényeges: ekkor kap Csíkszereda város, Hargita megyének a központja, húsz fizetett művelődési posztot, tehát munkahelyet, amely zenekarból, zenekarvezetőből, énekesekből és koreográfusból áll. Ezt a területet a szakszervezeteknek adják, lévén, hogy a szakszer-

vezet az a terület, ahol üzemi és vállalati, tehát intézményi, művelődési tevékenységet kéne végezni, és akkor megbíznak azzal, hogy én ezt az együttest megalakítsam. Megbíznak ezzel még, mint kultúrházigazgató, és amikor az együttes alakítására sor kerül, és realitássá válik, akkor áthelyeznek a megyei szaktanácshoz, ahol a művelődési kérdésekkel foglalkozó részlegnek leszek a vezetője, és egyben a megyei szaktanács vezetésének a tagja.

– Néhány szót ejtsünk az együttesről!

– Szerencsénk volt az alakítással, mert a kultúrháznak volt egy együttese, Kosz Szilveszternek a vezetésével, aki azelőtt Marosvásárhelyen a Székely Népi Együttesnél volt táncos, és volt egyfajta képzése. Tehát van táncsoport, van egyfajta zenekar, és akkor ezt tudjuk bővíteni, és nagyon rövid idő alatt ki tudjuk alakítani a közel negyventagú együttest. Mindez egyrészt Gaál Árpádnak a vezetésével valósul meg, aki zeneszerzőként kerül haza a kolozsvári konzervatóriumból, és az Alkotások Házánál, mint zenei szakember van alkalmazva. Másrészt egy prímás segítségével, akit Dima Józsefnek hívnak. Érdekes a nevét is megemlíteni, mert a városnak egy kitűnő zenésze, a városi vendéglőnek volt a zenekari prímása, és ő fogja a zenekarnak a közvetlen vezetését végezni. Ezzel az együttessel kezdem a tevékenységet a szakszervezetekben, Toró Emil koreográfus tánckari vezetésével. De ehhez a területhez tartozik az egész vállalati és intézményi művelődési tevékenység is, a munkásművelődés. Ide tartoznak a munkásklubok, könyvtárak, az ott szerveződő együttesek, kórusok és így tovább, fúvószenekarok tevékenysége. Tizenhárom fúvószenekarunk van. Ezek a zenekarok főleg ott működnek, ahol bányaipari jellegű tevékenység van, és ahol van egyfajta hagyománya, a szakmai közösségek megtartó ereje létezik. Gondo-

lok itt Borszékra, a topliṭai fásoknak a fúvósaira, a gyergyószentmiklósi ipari egységnél Kolumbán Pista vezetésével működő fúvószenekarra, de alakítunk egyet Csíkszeredában is ebben az időszakban, Köllő Ferencnek a vezetésével. Feri ma is működik és egy szenzációs országos hírfúvószenekart tudunk alakítani. A klubok pedig alakulnak, hiszen vannak hagyományai Maroshévízen, Galócáson, Gyergyószentmiklóson a fások, Madéfalván a vasutasoknak területén. A vállalati és intézményi könyvtárak óriási jelentőségűek voltak. Ebben a tevékenységi körben működök egészen 1980-ig, amikor történik egy váltás. A váltás a politikai berkekben történik: a politikai intézményrendszerben, az apparátusban működő személyeket időközönként szerepváltoztatásra kényszerítik, rotációs elv alapján. Ebben az intézményrendszerben működött egy pártkabinet, ennek a szerepe volt az, hogy a politikai-ideológiai oktatás szervezését vezetését, külső ellenőrzését is végezze. Szóval politikai váltás történik a művelődés élén is. A pártkabinetnek Májai Albert volt az igazgatója, akit a művelődési bizottság élére neveznek ki, elnöki tisztségbe, a kabinet igazgatósági szerepébe Miklós Tamást teszik, ő a megyei bizottság propagandaosztálynak a tömegkulturális és tömegpolitikai nevelői tevékenység részlegének a vezetője. Így kerül rám a választás, hogy az ő helyébe én lépjek, lévén, hogy a tömegkulturális terület az azonos úgymond a szakszervezetekben végzett munkámmal, és egyrészt csak átváltok a másik intézménybe, a munkásművelődésből a pártapparátusba. Ez már megyei hatáskör igaz, viszont itt azért egy egészen más szerepem lesz. Addig egy aktív, tehát a csoportokkal, klubokkal közvetlen munkát végző tevékenység volt, és a vállalati művelődési élettel együtt élő, sőt, a munkaközösségekkel együtt élő munkaterület volt. Akkor az volt, hogy a szakszervezeteknek jelentős szerepük volt a közösség-szervezésben, a munkajog területén. Jelentős szerepük volt, mert a féléves közgyűlést a szakszervezetek szervezték. Hozzánk

tartoztak a társadalmi önszegélyező pénztáarak, mi adminisztráltuk az üdülő-, fürdő- és kezelési jegyeket. Közvetlen kapcsolatunk volt a vállalati és intézményi közösségekkel, tehát tudtunk ilyen segítséget folytatni. Volt egy jogi osztályunk, ahol tudtuk segíteni az embereket abban, hogy azonosítani tudják a korábban ledolgozott időszakoknak az igazolását, hogy a munkakönyvbe bekerülhessen, és az által a nyugdíjazásnál ez az időszak bevezethető lehessen, tehát hitelesíthető lehessen. Tehát az a munkakör egy közvetlen, munkásközpontú tevékenység volt. Vállalati közgyűléseken vettünk részt, vezettük ezeket a közgyűléseket, véleményt mondtunk, véleményeket hallgattunk meg az emberek részéről. Tudtuk azt, hogyan zajlik az élet a termelésben, mi szerveztük a szocialista munkaversenyt, voltak morális és anyagi vonatkozásai is annak, ha valaki jól dolgozott. Nagyon fontos volt, hogy a szocialista munkaversenynek képet is kellett adni, úgy értem, hogy egy zászlócska volt kitéve, meg fotómontázs volt azokból, akik jobb eredményeket értek el, vagy élenjárók voltak, vagy feltalálók voltak, és így tovább.

Az újmunkakör, a megyei pártapparátusban teljesen más lesz. Akkor az lesz, hogy elindul egy kampány a gazdasági életnek a támogatására. Itt felvetődik egy nagyon fontos kérdés is, éspedig a munkatermelékenységnek a növelése, a költségeknek a csökkentése, a minőségnek a növelése. Táblákat kell kihelyeznünk, ahhoz számításokat végzünk energiafogyasztásra, és próbáljuk befolyásolni az úgynevezett vizuális propagandával a munkaközösségeket és a munkahelyeket, hogy a munkavégzés hatékonyabb legyen. Érződik a gazdasági tevékenységben folyó visszaesés tulajdonképpen, ami a keleti és nyugati piac közötti harcot jelenti. Erre van tulajdonképpen ez az osztály, azaz a propagandaosztály. Azért, hogy ennek képet lehessen alkotni. Ugye itt kezdődik a Ceaușescu iránti megnyilvánulásoknak a felfokozása, azoknak a megnyilvánulása, a különböző vizuális anyagoknak a nyomtatása. Akkor jelentkezik például a szocialista etika és méltányosság elveiről

szóló döntés és az elveinek a harminchat pontban történő népszerűsítése. Itt megjelenik egy nagyon érdekes és fontos politikai kérdés, amit érdemes megjegyezni. Van egy olyan kijelentése Ceaușescunak az egyik konferencián, hogy: „Az osztályharc megszűnt, elvesztette a szerepét, lévén, hogy van munkásosztályunk, van termelőségvetkezeti-tagságunk, és az értelmiség ebből a két kategóriából, ebből a két osztályból képződik.” Tehát ez azt jelenti, hogy az értelmiség párthű és osztályhű. Nem a régi értelmiségről van szó. Még van egy megfogalmazás, ami ekkor fontos: „Az osztályharc szerepét átveszi a kritika és az önkritika.” Ennek a kritikának és önkritikának a szorgalmazása tulajdonképpen a propagandaosztályba tartozó tevékenység lesz, ami nem egy kellemes feladat. Ez érződik majd a pártszervezetek belső életében, de érződik a közösségek, tehát a vállalati vezetésben és munkaközösségekben, a mindennapi életében is.

– *Lehet-e azt mondani, hogy a korábbi időszakban több volt a saját kezdeményezés, helyi kezdeményezés, míg a nyolcvanas évek centralizált utasításokra alapozó időszak volt?*

– Igen. Fontos, hogy kitérjünk dolgokra. A Megéneklünk Románia, mint kulturális tevékenység elindult. Az elején említettem, hogy volt a kórus-, meg a színházi mozgalom, az egészen más keretek között működött, egészen művelődési jellegű volt csupán. Utána a politikum mind erőszakosabban jelen akar lenni. A jelenléte tartalmi és formai is volt. Az a helyzet, hogy egy Tavasz a Hargitán, fesztiválon például jelen lesznek azok a szimbólumok, amelyek a politikumnak az alapvető szimbólumai. Jelen lesznek azok a jelmondatok, amelyek meghatározzák tulajdonképpen annak az időszaknak a politikai vonatkozásait, tehát a Ceaușescuval szembeni, párttal szembeni magatartást és elvárást. Ugyanakkor jelentkezik a személyi kultusznak a tulajdonképpeni ki-

emelése, és annak a hozsannázása. Ez kiterjed például a Megéneklünk Románia fesztivál minden területére. Tulajdonképpen azt mondja egy adott pillanatban, hogy ez egy fentről jövő utasítás, hogy ki kell terjeszteni az alkotótevékenységre is. Nem csupán a művelődési megnyilvánulásokba, hanem az alkotásokban is jelentkeznie kell. A feltalálók, újí-tók körét is be kell vonni. Nekik is kiállításokat kell szervezni. Egyrészt nem buta dolog, hogy ezt mozgósítani kell, ennek vannak eredményei. Egy adott pillanatban viszont igen naggyá, átfogóvá, globálissá és ellenőrizhetetlenné válik. Hogy még tovább menjek a dolgokkal, az történik, hogy megváltozik a múzeumoknak a szerepe, megváltoztatják. Emlékszem, hogy Temesváron vagyunk a Hunyadiak kastélyában, és bemutatják nekünk, hogy a múzeumoknak a jelenben nem az a szerepe, hogy a régi dolgokat őrizzék, restaurálják, helyet teremtsenek nekik, hanem a pártnak, a termelőtevékenységnek, munkának a megnyilvánulásait ki kell vetíteni minden egyes múzeumban. Egy ilyen dolog a szeredai és udvarhelyi múzeumban is megtörténik. A múzeumi tevékenysége ezeknek a városi múzeumoknak a városi múzeumokat ötvöző megyei múzeumi rendszerbe tartozik. Tevékenységük közvetett politikai, pártos ellenőrzés alatt működik. Barabási László lesz a múzeumnak az igazgatója, ő Balánbányán a munkás klubnak volt a vezetője. Elin-dul ez az építkezés, és jelenleg, ahol van a várostörténeti részleg, tehát abban a hét teremben, és a földszinten fel is építik. Ez egy képekből és tárgyakból kialakított kiállítás, amely tulajdonképpen bizonyítja a termelőmunkának a jelenlétét és hasznosságát. Ugyanakkor gazdasági jellegű kiállításokat kell szerveznünk, többek között egy alkalommal a 4. számú iskolába szervezzük, a tornateremben, ahol a vállalatok termékeiket, találmányaikat állítják ki. Ez a folyamat egy kicsit háttérbe szorítja a művelődési tevékenységet, és ebbe az irányba, tehát a termelés támogatása felé irányítja az egész alkotótevékenységet. A munkakör,

amelyben én vagyok ekkor ide tartozik. Ide tartoznak a felvonulások, az augusztus 23. ünnepség, annak előkészítése, levezetése. Ugyanakkor pedig hozzá tartoznak a különböző politikai jellegű megnyilvánulásoknak az előkészítése, gondolok itt konferenciák, értekezletek előkészítésére, beszédek írására, táviratok küldésére. Mi kellett begyűjtsük a táviratokat, ellenőriznünk kellett annak a szövegét, és ezeket tovább kellett küldeni. Kílószámra kellett küldeni, hiszen az volt a szempont, hogy ki tud többet küldeni. Ez egy erőltetett lovaglássá vált, tehát mindenki erőltette, hogy minél több távirat menjen. Ugyanakkor voltak az ünnepnapok, születésnapok, a párt főtitkárának és a nagyasszonynak a születésnapja, erre kellett készíteni különböző tárgyakat, műtárgyakat. Jelentkezni kellett, tehát a megyék jelentkeztek, és mindegyik igyekezett ahhoz, hogy jól legyen kezelve a látogatások alkalmával. A fogadás, tehát a díszítés, kivonulás, a propagandaanyag mennyisége meg a propagandaanyag minősége, milyensége, tartalma, ez mind ehhez az osztályhoz tartozott. Ez nagyon nehéz munka volt. Emberpróbáló is volt, ingoványon való veszélyes munkakör.

– *Figyelő, ellenőrző, számonkérő tekintetek előtt kellett ezt végezni?*

– El lehet képzelni, hogy egy vadászat előkészítésekor, vagy egy látogatás előkészítésekor mennyire ráfigyeltek azokra a személyekre, amelyek valamilyen módon kapcsolatban voltak ennek a szervezésével. Picit furcsának tűnik, hogy itt-ott, ahol meglobbant egy-egy zászló vagy információ jelent meg a felvonulásokról és egyébről, mind ellenőrzés alatt állt, amit még tetőzött az egyre növekvő bizalmatlanság az apparátus és annak nemzetségi tagjai iránt. Milyen volt a hangulat például Csíkszeredában egy augusztus 23. felvonuláson, amikor több mint 20 000 ember vonult fel csoportosítva, vállalati és intézményes területi

beosztásban... Hogy, annak a levezetése, szervezése milyen óriási nagy munkát jelentett nemcsak az ebben dolgozóknak, hanem a vállalatban is. Allegorikus kocsikat kellett elkészíteni, meg iskolákban formaruhákkal különböző gyakorlatokat, és egyebeket kellett bemutatni. Tehát egy ilyen augusztus 23. előkészülődés nem volt kedvencem, mert vakációs időszakban volt, és így nagyon nehéz dolog volt ezt a munkát végezni.

– *Gondolom, hogy feszültséggel is járt ezt a munkát végezni.*

– Abszolút feszültséggel járt. Sosem volt elég, sőt, ami a legnehezebb volt, hogy kényszerítették a propagandát és azon keresztül az embereket a szóbeli agitációra, hogy legyen agitáció, harsonna, a „Ceaușescu” szólamoknak az elkiabálása, és mindig gondolni arra, hogy ki lesz az, aki egyáltalán elkiáltja magát ebben a körben és kik fognak társulni. Nagyon nehéz volt ezt a munkát végezni, de ebből nem volt kilépés. Benne volt az ember a táncban, végezni kellett, és mondhatnám azt, hogy hálátlan munka volt. A vége az lett, hogy nem volt bizalom bennünk, magyarokban, akik bizonyos területeken, a propagandaosztályon dolgoztunk. A művelődési házaknál, múzeumnál román nyelvű kolléganőt tettek, nem volt gond. Vioricanak hívták, kedves és jó szakember volt, régész egyébként. A városi kultúrházhoz Ferenc Pali helyébe jött Mureșean Doina. A másik kultúrházhoz, ami 84-ben adódott át, odajött Pop Vasile. A kultúr-bizottsághoz jött Cotfas Maria. A tanügy élére jött Vrabie Nicu.

– *Az iskolák meg a vállalatok vezetőinél is elindult ez a folyamat?*

– Igen, az iskoláknál és vállalatoknál is elindult ez a folyamat. Volt, akit nem tudtak helyettesíteni, olyanok voltak, akkora volt a szerepük azon a területen, hogy szinte nélkülözhetetlenek voltak. Gondolok egy Rákosi Zoli-

ra például, aki az építőanyagiparnál csodálatos munkát végzett, vagy más vállalatoknál is. Gondolok akár Rácz mérnökre, aki a balánbányai kombinátnak volt a vezérigazgatója. Csodálatos ember, aki 6000 embernek, bányásznak és egy városnak a tevékenységét végezte és ellenőrizte. Mindenesetre ezekről az emberekről az akkori munkások – de ma is – elismeréssel, tisztelettel beszélnek. Elismerik azt, hogy hogyan is tudták biztosítani a kenyeret és a mindennapi betevő falatot, mert tudjuk, hogy akkoriban az ellátásokkal milyen gondok voltak. Ennek a biztosítása nem volt egy könnyű dolog, amikor élelmiszer-, meg energiahiány volt, nem is hiány volt, hanem ment máshova, került máshova. Tudtuk, hogy hová, de a döntés nem a termelő közösség kezében volt. Külföldi adósságra dolgoztunk, egészen a mindennapi falat megvonásáig. Termelés volt, de nem az részesült belőle, aki termelte, hanem bizonyos országos szinten eldöntött lyukakat kellett ezekkel betömni, azaz nagy kölcsönöket kellett visszatéríteni. Azt pedig anyaggal vissza lehetett téríteni. Ezt főleg az élelmiszerral, faipari eszközökkel tudtuk biztosítani, amire aztán óriási nagy súly helyeződött. Tehát nem azzal térítettük vissza, amit termeltünk az iparban, hanem azzal, amit elfogadtak, főleg mezőgazdasági, élelmiszeripari termékekkel.

– Ez egy feszültségekkel teli időszak volt, negatív irányú változásokat hozó időszak. Volt-e ebben az időszakban olyan dolog, ami megelégedéssel járt? Olyanok, amire az ember jó dologként emlékezik.

– Igen. Visszaemlékezhetünk jó dolgokra. Azok tudják a legjobban ezt, akik benne éltek, hogy ez hogyan működött, mit kellett és hogyan kellett tenni ahhoz, hogy ezek működjenek. Ehhez a munkakörhöz, amiben én voltam, hozzátartoztak a vidéki kultúrigazgatók. A városokban voltak propagandatitkárok, a falvakon belül, a községekben voltak a kultúrigazgatók, akik titkárhelyettesek is voltak, vagyis a második emberek a község

vezetésében. Ezeknek a tevékenysége hozzám tartozott, lévén, hogy én foglalkoztam a tömegkulturális tevékenységgel. Ezekkel az emberekkel a kapcsolatot én tartottam. Mi szerveztük a fesztiválokat, szakmai napokat, bányásznapiakat, vasutasoknak a napját, az energetikusoknak, az építőknak tartottuk a napját. Mi szerveztünk az ünnepségeket, tömegkulturális rendezvényeket, például Tavasz a Hargitán Kórusfesztivált. Ezeknek megvoltak a maga pozitívumai és szépségei. Miklós Marci bácsi egyike volt azoknak az embereknek, akik tettek abban a korban. Neki most volt a születésének a százéves évfordulója és a család meghívott a beszélgetésre. Ott voltam Madarason, és a következő dolog jutott eszembe. Egy Tavasz a Hargitán, fesztiválon Marci bácsi azt mondta: „Te, András, milyen jó, hogy ezt megszerveztétek, mert ha nem szerveztétek volna, akkor buszt sem kaptunk volna. Vasárnap busszal behoztatok, reggel részt vetünk a misén, 11 órakor felvonultunk, 12 órakor részt veszünk a fesztiválon, megiszunk egy üveg sört, kapunk még ételt is, és utána jót mulatunk otthon, ha hazamegyünk a fesztiválról.” Ez volt egy úgynevezett oldó tevékenység, ami a feszültséget a művelődésben oldotta és a velük való kapcsolatot is. Ez egy nagyon közvetlen és nagyon humánus, nagyon jó dolog volt. Megkérdeztek, segítettünk, áthidaltunk feszültségeket, gondokat. Teremtettünk csoportokat és másokat. Tehát pozitív volt a kultúrigazgatókkal való tevékenységünk, egy csoportot alkottunk és sok feszültséget oldó tevékenységet igyekeztünk szervezni.

– *Ennek az időszaknak fontos eseményei a pártfőtitkári látogatások...*

– A pártfőtitkár gyakran látogatott ide, Hargita megyébe, nemcsak vadászatra, hanem nekem az az érzésem, hogy amikor a politikai életben, főleg a nemzetköziben bizonyos események történtek – gondolok itt például a Csehszlovákia lerohanására a blokknak, több ország részé-

ről, és ebben Románia nem vett részt – mindjárt ezután látogatása volt és Románia politikai álláspontját tulajdonképpen itt, Csíkszeredában is megismételte a látogatása alkalmából. Ez 1968-ban volt. 1972-ben épült a jégpálya, ez egy kiharcolt építmény volt, mert a '68-as megyeszékhely választásnál az egyik elvárás az volt a fiatalok részéről, hogy műjégpályát akartak. Ezután, megszületik a határozat, hogy legyen műjégpálya, így megépül a műjégpálya 1972-ben. Még az építkezés folyamatában látogatást tesz, megnézi a folyamatban lévő jégpályaépítést. Tudjuk azt, hogy a jégkorong világbajnokság C. csoportjának küzdelmei itt zajlottak. Ekkor adódott át a szálloda és a jégpálya. Utána '76-ban van egy újabb látogatása, amikor már vannak gyáraink, viszont akkor már nagyobb kiterjedésben, azaz Balánbányán és más helyeken is részt vesz. Volt a Hargita Együttessel egy táncos felvétel a Tulipán áruház előtt. Ezen nagyon közvetlen látogatás alkalmával dől el tulajdonképpen, azaz ekkor határozódik el az ő részéről az, hogy Csíkszereda városnak egy új főteret kell létesíteni, és tulajdonképpen urbanizálni kell jobban Szeredát. Ezután elindul egy komoly urbanizálási tervezés. A tervező az a Projekt Bukarest lesz, amelyik tulajdonképpen a külföldi építkezéseket végző vonulatnak egy tervezőintézete. A személyt úgy hívják, hogy Gheorghe Dorin, ő lesz a főtervező, és ő tervezi a Szakszervezetek Művelődési Házát, amire a döntés, elnöki rendelettel 1977 áprilisában történik. Ezzel elindul a város központjának a kiépítése, tehát a Fehér ház, a tér, a Szakszervezetek Művelődési Háza és a jelenlegi Kossuth utca épületeinek a tervezése. Lévéen, hogy olyan nehéz talaj volt, külön elnöki rendelet kellett ahhoz, hogy eltérő módon lehessen tervezni, és a költségeket át lehessen alakítani. A Szakszervezetek Művelődési Háza 720 betonpilléren nyugszik azért, hogy az iszapos és alkalmatlan talajon biztosra lehessen építeni az építményt. 1968 után mindjárt elindul az ipargazdasági fejlesztés, utalnék itt a Kötöttárugyárnak az építésére, átadására. Ennek

a tartalmi része nemcsak ipari létesítményként jelentkezik Szeredában, hanem az egyik nagyon fontos jelentősége, hogy a könnyűipar nagyon sok munkaalkalmat nyújt azon fiatal lányok számára, akik megalázott helyzetben vannak, kiszolgáltatottan Bukarestben, tengerparton, más helyeken úgymond alkalmi munkán, szolgálnak. Ezeket a személyeket sikerül hazahozni, munkahelyet teremteni.

Itt egy kis kitérőt tennék Fazekas János személyének a szerepére. Ő nem szorgalmazta, hogy Csíkszereda legyen a megyeszékhely, sőt, ő Székelyudvarhelyt akarta mindenképpen megyeközponttá tenni. De a megyeközpontnak az elhelyezése tulajdonképpen Ceaușescu döntése volt. Amikor a tömeg összeült a meglévő vállalatokból, és mindenféle formában, civilizáltan kérték, hogy Csíkszereda legyen a megyeközpont, akkor fogadta az itteni delegációt személyesen. Megszakították egy plenárisnak a működését, és akkor ő személyesen döntötte el tulajdonképpen... És a határvonalat pedig egy Munteanu Ovidiu nevű erdész mérnök húzta meg, ő a faipari vállalatoknak a főmérnöke volt, később pedig a megyei pártbizottságnak az ipari titkára. Ő húzta meg a vonalat, hogy hol legyen a megyehatár Tusnádnál, mert a terv úgy lett volna, hogy Szentkirálytól lefele lecsatolódik Kovászna megyéhez, és egészen másképp alakult volna a megyének a struktúrája, ami egyáltalán nem volt elfogadható. Amikor a Kötöttárugyár átadása történik, akkor egy ilyen kis protokollra, a már meglévő nyomda épületbe bementünk egy koccintásra és azt mondta Fazekas János, hogy: „Nem is hiszitek el, hogy mekkora öröm számomra, hogy ezt a sok szerencsétlen leányt haza tudtuk hozni.” Ezután így folytatta Elekhez szólva: „Elek, most építsetek nekik lakást, iskolát, hogy tanuljanak és tudjanak civilizált életet élni.” Ezután kiesett a könny a szeméből. Itt Ráduly Elekre utalt, aki polgármester volt. Meghatározó volt azért az ő politikai vállalása a pártvezetésben, akkor a magyarságnak ő volt a képviselője, jelentős funkciót töl-

tött be. Ilyenszerű tartása volt a székelység és az itteni fiatalok életét és civilizált életmódját illetően.

– *Egy másik nagy téma az akkori Szakszervezetek Házában a Hargita Népi Együttesnek a működése, szervezése, mozgatása. Külön beszélgetés tárgya lehetne ennek az együttesnek a története. Ebből azt szeretném, ha megemlítenénk, hogy az együttes munkájának a szervezésében hogyan jött be az úgynevezett gödöllői vonal, jóval 1989 előtt, ami aztán Csíkszereda számára a rendszerváltás után fontos történetté vált a felsőoktatás terén?*

– Nagyon lényeges megjegyeznünk, hogy itt volt egy táncosmozgalom, ami az én ismereteim szerint 1954-től működött, még Kovács Dénes bácsi a szövetkezeteknél indította el, és ez a mozgalom beépült a város életébe. Amikor megépült a kultúrház, a jelenlegi színháznak az épülete, akkor alakult egy együttes is, amit Kossz Szilveszter és Gál Árpádék vezettek. Amikor azt a bizonyos húsz fizetett állást kapta a megyei szakszervezet 70-ben, akkor tulajdonképpen ezekre épült az együttesnek a tevékenysége. A forma, amit választottunk, az a Marosvásárhelyi Együttesnek a tevékenységi formája volt, annál is inkább mert mi onnan vártunk támogatást zenei vonatkozásban, meg koreográfiai szempontból is. Ez a húsz személyes zenekar – ahol voltak szólisták és a szakmai keret – tulajdonképpen nem volt elég ahhoz, hogy egy egész együttest képezzen. Ezen ok miatt a vállalati, intézményi környezetből válogattunk táncosokat és folyamatosan képeztük őket. Így kialakult egy több mint 12 párt foglalkoztató együttes. A tevékenységük folyamatos volt, és valójában kettős tevékenységet végeztünk: az egyik protokollárisabb volt, és ugye színesebb, viszont emellett létesítettünk a zenekarból és meghívottakkal egy Falujáró programot. Ennek az volt a nagy jelentősége, hogy tulajdonképpen visszavittük a népi lelkiséget a falvakba, és minden magyarok által

lakott területre eljutottunk, tehát legyen az a Bányavidék, Szilágyság, Máramaros vagy Beszterce vidéke, nem volt egyetlen magyarul lakta terület sem – még akkor sem, hogyha szórványban éltek ezek a magyarok –, hogy mi két-három év időközönként ne látogattuk volna meg őket. Ünnepet teremtettünk, ugyanakkor visszavittük sok esetben a saját kultúrájukat, táncát-muzsikáját, de mindenképpen a népi hagyományoknak a lelkiségét. Ez az ünnepteremtés azt jelentette, hogy várták az együttest, hívták, szerették az együttest. Azokat a felvételeket, amelyeket akkor meg tudtunk valósítani, a Marosvásárhelyi Rádió, a Bukaresti Rádió Magyar Adása, a Magyar Televízió által rögzített táncokkal sikerült úgymond a magyar népi kultúrának egy új irányát, egy új mélységét feltárni, és az emberek számára ünneppé tenni. Tehát a nép kultúrájának a megélését sikerült szorgalmazni. Ez odáig vezetett, hogy tekintélyt szerzett az együttes. Az 1970-es éveknek az elején a magyar államvezetés részéről az agrármiszter – akit Dimény Imrének hívtak, és Kolozsváron végzett, komollói származású – megkeresett minket és azt mondta, hogy készítsünk el egy műsort, amellyel el tudunk menni Magyarországra, mert ő diplomáciailag kijárja a Gödöllői Egyetem révén, hogy eljussunk oda, és a műsorunkat be tudjuk mutatni. Ez a megegyezés megszületett, és elindult a diplomáciai kapcsolat. Azt tudni kell, hogy magyar együttes tulajdonképpen nem mehetett ki egyáltalán az ötvenes évek után. Egy alkalommal volt egy töredéke a Marosvásárhelyi Együttesnek, amely tett egy protokoll-látogatást, de ilyen jellegű, amilyent nekünk szántak, ilyen nem volt. Két együttest összevontunk, a kultúrházét és a Hargita Együttest. Ötvenhat személlyel mentünk a turnéra. Gödöllő volt a fogadó, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem, de több városban tartottunk előadást, főleg ott, ahol agrároktatási tevékenység folyt, azokban az intézményekben tartottunk előadásokat, így Debrecenben, Egerben, Gödöllőn, Budapesten. Ezáltal kialakult egy olyan kapcsolat, hogy nekünk vállalnunk kellett a viszont-

fogadásokat is. Eljött a Gödöllői Együttes, és a piros-fehér-zöld szalagos kalapokkal bemutatta a kultúrházban a műsorát. Ugyanakkor Székelyudvarhelyen, Gyergyószentmiklóson, Szentegyházán, Balánbányán és még több helyen is bemutattuk. Tehát egy ünnepet teremtettünk tulajdonképpen az együttes részvételével, és ez a kapcsolat nem csak ennek a művelődési szintnek a kapcsolata maradt, hanem személyes emberi és baráti kapcsolatok, szakmai kapcsolatok alakultak ki, amelyek tovább éltek. Ez a továbbélés aztán úgy működött, hogy 1990-ben, a változáskor, az első megnyilvánulás Gödöllő részéről az volt, hogy a Hargita Együttest meghívták a március 15. ünnepség ünnepi műsorának a megtartására. Szerencsénk volt olyan értelemben, hogy Szélyes Sándor lett a műsornak a vezetője, a nyitót én tartottam. Megtartottuk az előadásunkat, László Pál, a város polgármestere megkötötte a testvérvárosi szerződést Gödöllővel. Ez volt az első testvérvárosi kapcsolat, kötődés Szereda részéről. Aztán folytatódtek a kapcsolatok más városokkal, többek között Kaposvárral. Gödöllő azonnal lépett, hogy ki kéne terjeszteni a Gödöllői Agrártudományi Egyetem oktatását Csíkszeredába, és elindul a ma Pro Agricultura Alapítvány néven nevezett szerveződés. Elindul az oktatás több ágon is. Itt személyeket mondanék, hiszen az egyik alapvető egyénisége Flórisné Dr. Sipos Ida, a másik pedig Villányi László tanszékvezető, akik megszervezik a csapatot. Elindul a felvételi, elindul az oktatás, ami egészen a doktori iskolának a létesítéséig vezet. Öröndetes az, hogy mesterképzésre most is fogadja a gödöllői egyetem az itteni fiatalokat. Tehát él a Pro Agricultura Alapítvány, amelynek aztán tudjuk, hogy a jelentős személyisége ebből a kapcsolatból az György Antal agrármérnök volt, akinek a személyisége meghatározó volt úgy szervezési, mint gazdasági működtetés szempontjából. Tulajdonképpen nem csak ebben a kérdésben, hanem fogadjuk el azt, hogy ekkor indult a Sapiencia Egyetemnek a gondolata is, tudniillik volt egy beszélgetés erről több erdélyi értelmiség részvételével. Emlí-

teném Toró Tibort, Csávássy György hozzájárulását. Gödöllő másképp akarta, tehát markánsabban, egyedibb módon akarta a felsőfokú oktatásnak a megszervezését. A beszélgetések során az RMDSZ-nek az volt a véleménye, hogy jobb, hogyha saját útját járja az erdélyi magyar egyetemi oktatás, így válik el aztán a két dolog. Párhuzamosan működik a Gödöllői Agrártudományi Egyetem kihelyezett tevékenysége, és a Sapientianak az alakulása, most már 20 éve. Az elején azért érződik a Gödöllői Agrártudományi Egyetem jelenléte és szakmai hozzáállása.

– Ez az áttekintés jelzi azt, hogy a kulturális kapcsolatból hogyan lesz felsőoktatás a személyi kapcsolatok révén. Térjünk át a rendszerváltás időszakára. Ekkor a Szakszervezeti Művelődési Házban vezető szerepe van. Mi történt a rendszerváltás környékén?

– A rendszerváltás lógott a levegőben. Tudjuk azt, hogy már 1986-ban, mikor Gorbacsov látogatást tett, és próbálta befolyásolni Ceaușescut, hogy más irányt kéne venni, illetve másképp kéne az országot vezetni – azt, hogy ez mennyire volt hiteles az ő részéről, azt a történelem igazolta, ő sem látott bele a dolgokba egészen –, akkor már érezhető volt, hogy itt változásokra lesz szükség. A gazdasági életben pedig a kelet és nyugat közötti harc mindinkább a keletnek a rovására ment. Látszott, hogy ez a rendszer nem bírja tovább a gazdasági és a politikai harcot. A változás napján úgy történik, hogy az én személyes jelenlétem is szerepet játszott. Érdeemes megjegyezni, hogy összehívtak egy nappal azelőtt, amiből érződhetett az, hogy tulajdonképpen itt most baj van. Ez november végén volt már, amikor Temesváron elindultak a dolgok, akkor már érezhető volt, hogy az országban ez ki fog terjedni. Amikor összehívtak, akkor végeztek egy beosztást azért, hogy a vállalatokba küldjenek ki politikai megbízottakat, és azáltal próbáljanak egy ellenpropagandát folytatni. Mindez

tulajdonképpen egy alkalmi és valószínű, hogy egy túlléphető társadalmi megmozdulás, aminek az eleje már Temesváron elindult. Én nem kaptam beosztást. Akkor már áthelyeztek volt a Kabinethez. Volt ott egy történelem-filozófia katedra, és akkor már azon dolgoztam. Azt mondták, hogy én itthon maradok, és amikor hallottuk, hogy mik történnek, akkor mondom a takarítónőnek, akit Borikának hívtak, hogy az ajtót bezárjuk, és kiteszünk egy lapot, hogy a kulcs a szállodában megtalálható, hogy ne zúzzák össze a dolgokat. Gondoltuk, hogy mi fog történni. Az lett, amit előre láttunk. A felbuzdult tömeg törve-zúzva feldúlta az intézményt. Ezzel ugye lezajlott a tulajdonképpeni felbuzdulás, és én természetesen munka nélkül maradtam, de kevés időt tartott ez. Január közepén, amikor a második félévi oktatás elkezdődött, magyar nyelvű történelmi tanárookra szükség volt, mert a történelemtanárok vagy román iskolákhoz kerültek, vagy pedig elhagyták a várost és a környéket. Ennek két oka volt. Egyrészt kényelmetlen helyzetbe kerültek, vagy éppen sikerült elhagyni azt az intézményt ahová kinevezték. Utóbbi eset egyeseknek pozitív helyzetet eredményezett. Üldözötnek tették ki magukat, amit politikai síkon tudtak hasznosítani, sőt jelentős szerepkört nyerni. Másrészt azonban nem is voltak itt kíváncsiak, vagy egyszerűen igyekeztek megszabadulni az itteni létüktől. Tulajdonképpen egyeseknek kényszerhelyzet volt, hogy ide kapták a kinevezést és itt kellett oktassanak. Ekkor engem már a Petőfi iskolához hívnak, lévén, hogy történelemtanár nem volt. Az ötödik osztálynak leszek az osztályfőnöke.

– *Néhány emlékképet idézzem fel az iskolai hangulatról, körülményekről, kollégákról!*

– Nagyon-nagyon forrongó hangulat volt. Akkor történik az iskolának a különválása, a nyelvi alapon történő elválás. Jelen vagyok a Petőfi iskolában,

amelyiknek akkor egy román igazgatónője van. Ő ekkor le kell, mondjon, így magyar iskolavezetés lesz, magyar szülői közösség és határozott kiállás a magyar iskolának a megteremtéséért és a román oktatástól való különválásért. Ez a dolog elindul a Petőfi iskolában. Elindult párhuzamosan ugyanez az úgynevezett 11-es számú iskolában is, amelyik a jelenlegi Goga Líceumnak az épületében működött, és amelyiknek Borbáth Erzsike volt az igazgatója. Akkor az történik, hogy az első napokban, ahogy lezajlott a hullám, akkor László Istvánnal, aki adminisztrátora volt a megyei pártbizottságnak addig, elmegyünk a Pártkabinethez azért, hogy készítsünk egy leltárt, hogy mi maradt. Jött Benkő Sándor, és elindult egy ilyen kapcsolat, tulajdonképpen egy döntés, hogy ezt az épületet nem szabad átadni más területre, ez a városnak a tulajdonában kell maradjon. Elindul a 11-es számú iskolának, a mai József Attila Iskolának létesítésére az a fajta jogi és szakmai tevékenység, hogy a város tulajdonába kerüljön, és hogy a 11-es számú iskola a román környezetből kikerüljön, és önálló magyar iskolaként jelentkezzen. Akkor ez meg is valósul ebben az épületben, rendbe tevődik az épület, már amennyire rendbe lehetett tenni, ablakok be vannak verve például, ajtó betörve, a könyvtár szét-szórva. Ez a volt Pártkabinetnek az épülete, és a 90-es őszi tanév már ebben az épületben indul. Nekem van egy olyan szerencsém, hogy az első csapatban jelen vagyok. Itt gondolok arra a közösségre, amelyik a 11-es iskolának a tanítói-tanári közösségét képezte, kiegészítve azokkal, akik a magyar oktatásba beléptünk, és elindítottuk a József Attila Iskolát, amelyik ma is működik. Időközben aztán még felvette az Ady Endre Iskolának, tehát a Tudor negyedi, kissé néptelenedő iskolának a tevékenységét és épületegyüttesét is.

– *Ez a pedagógusi pálya meddig tartott?*

– Engem nem tudtak alkalmazni teljes joggal, mert olyan időszak volt, hogy egy kicsit, akik korábban az apparátusban dolgoztunk,

azokkal szemben volt egyfajta bizalmatlanság. Emellett volt még egy dolog, amire én sem gondoltam. A szabály az volt, hogy akit az oktatásból kiemelnek, azoknak a tevékenységi területét, visszatérési lehetőségét megőrizték, vagyis úgy hívták, hogy blokkolták a posztját. Tehát így volt az én munkahelyem tulajdonképpen Csíkmadarásra áthelyezve, és azt nem foglaltam el, mert kérte a József Attila Iskola, hogy engemet detasáljanak, vagyis helyezzenek át a József Attila Iskolába mindaddig, amíg versenyvizsgával meg tudom szerezni az ottani jogot. Ehhez szükség volt arra is, hogy jogszerűvé tegyem a főiskolai diplomámat, amit a változáskor megszüntettek. Akkor a Bukaresti Egyetemen tettem hat különbözeti vizsgát, amivel jogszerűsítettem a társadalomtudományi diplomámat, ami tulajdonképpen nem történelemre szólt, hanem társadalomtudományokra, és a tanszéken, ahol én a különbözeti tettem több társadalomtudományi terület is volt. Akkor megszereztem ezt a jogot, társadalomtudományi területen, ez mellett megvolt a mesterkurzusom 83–85-ből filozófiából, véglegesítő vizsgát tettem Kolozsváron és akkor versenyvizsgázhattam jogszerűen történelemtanári katedrára. Sikerült a versenyvizsgát letennem, megnyernem. Akkor Csíkszeredában a román nyelvű kollegák távozásával három történelemtanári poszt is volt. A József Attilából hívott Botbáth Erzsike azzal a felajánlással, hogy vállaljam el, mert hozzák a csángó gyermekeket, és szüksége van segítségre, hogy a moldvai csángó gyerekek oktatását lehessen elindítani. Így indítottuk a József Attila Iskolában a csángó gyerekek oktatását külön osztályokkal, bekapcsoltuk őket a művelődési életbe, táborokba vittük őket. Úgy-mond visszahoztuk a magyar nyelvi és kulturális környezetbe. Ezáltal viszonylag gyorsan visszanyerték öröklött anyanyelvi készségüket és ragaszkodásunk folytán szépen integrálódtak úgy az iskolai oktatásba, mint a közösségi életbe.

Azt kell mondanom, hogy nagyon sikeres volt ez az első időszaka a csángó gyerekek oktatásának, hiszen ebből olyan személyiségek nőttek ki, mint Iancu Laura, aki József Attila-díjas költő. Voltak olyanok, akik tanárok lettek, mint például Füstös Gizi, aki Szárhegyen történelemtanár. Van olyan is, aki Budapesten, a Nemzeti Múzeumnál régészként működik. Elindult tehát egy ilyenfajta bekapcsolása ezeknek a csángó gyerekeknek. Most egy kicsit visszatérnék arra a dologra, hogy a csángószövetségnek az alakulásának – ami ma is működik, és a csángóföldi magyar oktatást végzi – a gyökere tulajdonképpen a József Attila iskolában született és mélyült el. Tehát ma is érződik rajta ennek a hatása.

– *Tulajdonképpen itt akkor több feladat volt, mint az oktatás. Hogyan tudta hasznosítani azokat a művelődésszervezési, programszervezési tapasztalatokat amiket korábban máshol szerzett.*

– Igen. Az a helyzet, hogy én az iskolában már tanítottam, és akkor egy érdekes dolog történt. Akkor Ferenczes István volt a művelődési bizottságnak az elnöke. Engem meghívtak egy beszélgetésre, ahol részt vett a Hargita Együttes és Kostyák Alpár, aki a művelődésben dolgozott és felkérték arra, hogy a Szakszervezetek Házának, a Művelődési Háznak az igazgatását vállaltam el. Ez mindjárt április hónap folyamán volt, 90 áprilisában, miután megtettük a gödöllői látogatásunkat márciusban. A sors fintora, hogy a '90-es fordulat után Gödöllőre román népi műsort vittünk. Amikor mentünk Gödöllő felé, akkor Marosvásárhelyen megálltunk, és egy kolléganőnk, Man Violeta felvettük, hogy legyen román énekes is az előadásban. Ott volt, szépen énekelt. Amivel nem számoltunk viszont, hogy azokban a napokban, mindjárt pár nappal rá, megtörtént a Fekete március Marosvásárhelyen. Akkor a Hargita Együttes Debrecenbe érkezett, hogy ott is előadást tartson, de az előadást

nem tudták megtartani, mert román rendszámú autóbuszunk volt, és egy tömeg autóbusznak az ablakait beverte, úgyhogy egy vállalkozó csoport hozta haza az együttest. Utána lehetett az autóbust hazahozni.

Tehát így kerülök én a Művelődési Háznak az élére. Addig a Művelődési Ház szakszervezeti támogatással működött. Ez korábban azt jelentette, hogy a szakszervezeti bevételből, tagdíjból negyven százalék osztódott művelődési és egyéb jellegű tevékenységekre. Akkor Csíkszereda városban 30 000 alkalmazott volt, ebből 20 000 a városból, 10 000 a városon kívülről. A Szakszervezet komoly gazdasági erővel bírt, hogy a tervezett, és 84-ben átadott Művelődési Házat működtetni tudja. Ez 90-ben megszűnik, önellátóvá válik az intézmény, az együttes támogatás nélkül marad. De valamit csinálni kell vele, éltetni kell, és akkor maradnak a Szakszervezeti Művelődési Házban a korábbi művelődési területek is. Egy érdekes dolog történik. Orbán Árpád, Kovászna megyének az elnöke eljön ide, és azt mondja, hogy Fodor Csabát is hívni kell, hogy megbeszélődjene a dolgok. Ő a táncmester, aki a faipari iskolában az utódcsapatot nevelte. Azt mondta Orbán Árpád, hogy a Háromszék Együttest megmentették. Megkérdeztük, hogyan mentették meg. A válasz ez volt: „Úgy hogy elmentem Bukarestbe, elmentem a Művelődési Minisztériumba, és kértem, hogy engedélyezzék, hogy az ellátását az együttesnek tegyük át állami területre.” A következőkkel folytatta: „Arra gondoltam, hogy te és Csaba gyertek le, hogy a Háromszék Együttest vegyétek a kezetekbe.” Lakást és mindent ajánlott. Utána én azt javasoltam, hogy csináljuk másképp: menjünk mi is el Bukarestbe, mi is tegyük le a magunk számára egy kérést, és akkor lássuk mi lesz belőle. Horváth Andornak hívták azt, aki fogadott minket, a Művelődési Minisztériumnál dolgozott, ő volt az államtitkár. Azt mondta Horváth Andor, hogy írjam meg én a kérést, Bíró Marika begépeli, ő ma is ott van a Magyar Adásnál. A begépelés után megtörtént a le-

pecsételés, lehet hazamenni, megcsinálni az együttest. Akkor negyven személyt írtunk be, hogy ennyi személyre kérünk állami támogatást. Pataki Imre volt a megyei elnök, és akkor hoztam a papírt a minisztériumból, lepecsételve az államtitkár részéről, és azt mondta Imre, hogy meg kell csinálni a Hargita Együttesnek a negyven posztot. Meglett a negyven poszt, elindult a szervezés. Korábban, '89 előtt létezett egy táncházmozgalom irány, és volt a Hargita Együttes, amelyik ezt a színpadra alkalmazott folklórt hasznosította, alkalmazta, sőt nemzetiségi folklórt is színpadra vitt. A mi kötelezettségünk az Együttesnél az volt, hogy román nyelvű műsor is legyen, tehát a román területet is bevitük a műsorunkba. Tehát így volt nekünk máramarosi táncunk, láposi, mezősegi román tánc, marosmenti román tánc. A további dolog úgy alakult, az volt az elképzelés, hogy akkor lesz egy erdélyi táncházmozgalom, és erre fog épülni az új Hargita Együttes. Ennek ugye Szalay Zoltánék lesznek a hangadói, meg Ferenczes Istvánnak is ez a véleménye. A régi együttes tulajdonképpen kikerül a képből, viszont mi eldöntjük, hogy megmarad a régi együttes is a Szakszervezetek Házában, és tovább működtetjük. Ez tovább fog működni egészen 2004-ig, a harmincéves évfordulót még 2000-ben úgy tartjuk, hogy Szélyes Sándor is jelen van, és komoly műsorral tudunk jelentkezni. 1995-ben a franciaországi magyarság meghívására egy párizsi és egy tíz napos franciaországi turnét is sikerült megvalósítanunk, tehát tovább tartja a szerepét az együttes. Párhuzamosan működik, de ugyanabban az épületbe, mert az új együttesnek nincsen székhelye. Aztán folyamatosan, '90 után izmosodik a jelenlegi Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes, most ezt a nevet viseli. Ez az együttes aztán mindinkább erősödik lévén, hogy fizetési táncosok vannak, így más technikai és más művészi színvonalat tud biztosítani. Reméljük, hogy továbbra is tudja ezt a tevékenységet folytatni.

– *A kétezres évek után kezdődik a személyes életútján egy másik történet, ez a felsőoktatáshoz kapcsolódik. Azt kérdezném, hogy ez hogyan merült fel, mikor?*

– Addig tanítottam, amíg az oktatási törvény engedte: 2006-ban értem el a nyugdíjas kort, mint tanár, de tovább működtem a Szakszervezetek Művelődési Házában. Időközben 2004-ben beindult országos szinten nagyon sok magánegyetem, többek közt a Spiru Haret Egyetem, Bukarestben az amerikai-román egyetem, az ökológiai egyetem és mások. A Spiru Haret kezdeményezője Aurelian Gh. Bondrea, aki azelőtt a Ceaușescu rendszerben a felsőfokú oktatásért felelt az oktatási minisztériumban. Jár Csíksban, ismerős a csíki körülmények között, hiszen van itt egy almérnöki intézet, amelyik a Brassói Műszaki Egyetem Politechnikájához tartozik, és azt is meglátogatja. Azon kívül pedig nekem személyes ismerősöm még a felsőfokú oktatásból. 2004-ben megkeres, meghív egy beszélgetésre, és bemutatja nekem a Spiru Haret Egyetemet és a távoktatási módozatot, a tulajdonképpeni online rendszert, ami egy amerikai licenz, akkor még kevésbé ismeretes. Ezt úgy szerezte, hogy Madridban összehívnak egy nemzetközi értekezletet, ahova a volt szocialista országokból több oktatási intézményt is meghívnak. Ők már meglétesített egyetemként jelentkeznek, egyetlen ilyen jellegű egyetem, amelyik ezen a találkozón jelen van. Akkor kapnak egy amerikai biztatást és támogatást, hogy ezt a rendszert, ezt az oktatási módot vessék be Romániában. Akkor elindul a bevezetése, van nappali oktatás, tanszékekkel, és van távoktatás, erre pedig létesülnek a megyeközpontokban oktatási területi intézmények, amelyeket szekcióknak neveznek. „Secția Universității”, így hívják őket. 2004-ben kapok megbízást arra, hogy – lévén, hogy megvan az épület, a Szakszervezetek Művelődési Háza – vállaljam el ennek menedzselését, elindítását, a feltételek

megteremtését, hogy indítsuk el a felvételi tevékenységet. Ez úgy történt, hogy a dossziárokat mi vesszük át, mi ellenőrizzük és úgy vivődnek a dossziárok a tanszékekre. A tanszékek bejegyzik az illető személynek a kérését a dokumentumaival, és akkor elindul az oktatás.

– Mit jelentett itt a szervezési munka? Termék, munkatársak, adminisztráció, telefon? Miből állt össze a központ?

– Kellett egy intézmény, egy felület, amit előbb a kultúrháznak a fenti, emeleti termeiben tartottunk, de miután elindult és izmosodott az igény iránta, akkor kiképeztünk egy felületet az alsó területen. Tulajdonképpen előtérből leszakítottunk három olyan termet, amibe elhelyeztük az online oktatás számára szükséges rendszert. Ez egy közvetlen kapcsolat volt, tulajdonképpen akkor már optikai kábeles rendszerünk volt, és huszonöt gépen lehetett belépni.

– Akkor hogyan nézett ki egy terem és maga az oktatás?

– Az a helyzet, hogy az oktatás egy érdekes dolog, mert a kezdeményezés az úgy történt, hogy az egyetem magának kialakította a televíziós hálózatát, kialakította az oktatáshoz szükséges nyomdaipari tevékenységet. Minden egyes tanszék számára minden egyes tantárgyból biztosította az írott anyagot. Kiadott egy lapot, egy újságot, amelyikben konzultációk jelentek meg, ugyanakkor online módon be lehetett lépni, és megjelent az egész oktatási anyag, ami olvasható volt. A vizsgaidőszak előtt megjelentek azok a próbatesztek, amelyekkel be lehetett gyakorolni az oktatásnak az anyagát, és a vizsgához szükséges kérdésekre a válaszokat. Olyanszerűen működött, mint ahogy jelenleg működik a gépkocsivezető-jogosítvány megszerzése, annyi különbséggel, hogy lényegesen komplexebbek

voltak a tesztek. A belépés az tulajdonképpen a személyi számával, az úgynevezett CNP-vel történt, és akkor megnyílt, megkapta a tesztet, a tesztet meglehetett nézni. Azonnal tudta az eredményt, a teszt eredményét a titkárság a tanszéken bevezette a katalógusba.

– Ezt a számítógépparkot az egyetem telepítette ide?

– Az egyetem telepítette. Az a helyzet, hogy én megbízást arra kaptam, hogy a befektetést elvégezzem, tehát a területet kiképezzem, a bűtorzatot megvásároljam, a titkárság számára szükséges műszaki rendszert és nyilvántartási rendszert is. Nyilvántartási rendszerük volt tanszékenként, hogy ki került be, mert vizsgák alkalmával ezt tudni kellett. Ugye akkor programálnunk kellett minden egyes vizsgát. Elégge nagy megbízás volt, mert kevesen végezték ezt a munkát. Volt tulajdonképpen az igazgató, előbb csak félnormás állásban. De ahogy nőtt az intézmény, számszerűen megnőtt a hallgatóság száma, meg a tanszékeknek a száma is, sikerült még három titkári beosztást szerezni, akikkel együtt végeztük a felvigyázást is. Időközönként a Spiru Haret brassói tanszékeiről jött kiegészítő, amikor vizsgaidőszak volt, a tulajdonképpeni lebonyolításhoz. Ez egyfajta ellenőrzés-felvigyázás is volt, hogy tiszteletben legyenek tartva a tanügyi törvénynek az előírásai.

– Amit kialakítottak, kifejlesztettek az a Spiru Haret tulajdona volt? Szakszervezetek Művelődési Háza csak teret adott szerződés formában, az oktatásnak nem volt részese jogilag?

– Nem volt részese, így aztán amikor egész normás lettem (2006-tól 2012-ig), akkor már annyira megterhelő volt, és annyira lekötött,

hogy akkor a művelődési ház igazgatását átadtam a kollégának. Együtt vállaltuk 90-ben, hogy fenntartjuk a kultúrházat, ami önelátó volt, a várostól támogatást nem kapott, sőt adófizetési kötelezettségre helyezték Ráduly Róbert polgármestersége alatt. Tessék elképzelni annak az épületnek fűtése, világítása, fenntartása érdekesen történt, mivel az egész fenntartást, fűtést, világítást, biztonsági költségeket saját bevételből kellett biztosítsuk. Itt nagyon fontos elmondanom, hogy a felnőttkori oktatásra épültünk rá, mert '90 után óriási szükség volt a szakmai oktatásra, és bizonyos területen nemcsak, hogy igény volt rá, hanem szabályozott volt, hogy egy kazánfűtő, darukezelő, villanyszerelő, könyvelő csak olyan lehetett, aki bizonyos szakmai oktatáson részt vett. Eléggé nehezen, de sikerült tizenhárom szakmában jogosítást szereznünk, évente többszáz hallgatónk volt. Az elején nem kellett akkreditáltatni, akkor elég volt a megyei tanügyi hivatalnál a felnőttkori oktatással foglalkozó inspektornak a hozzájárulása, de utána szorosabbá váltak az igények. A nemzetközi igény is megnőtt. Az a helyzet, hogy milyen diplomát adsz ki szabályozódott, és akkor már igényesebben kellett végeznünk az oktatásszervezést. Mi szakosítottuk tulajdonképpen és jogosítottuk az oktatókat, és mi szerveztük a vizsgákat is, így szerezték meg nagyon sokan a szakmai diplomát. Kellett az eladó, kellett a szakács, kellett a fodrász, könyvelő, kellett a titkár az intézményekbe, kellett a gépíró, kellett az informatikus. Úgyhogy tizenhárom területen végeztünk képzést és ez képezte a Szakszervezeti Művelődési Ház fenntartásának, a költségeinek az alapját. Csökken az igény, illetve kezd fogyni az igény azáltal is, hogy külföld már nem annyira igényli a dokumentumoknak a bemutatását, annál is inkább, mert 2007-ben ugye uniós állam lesz Románia, és akkor ez a korlát egy bizonyos fokig megszűnik. De így elfogynak a források. Az történik,

hogy két éven keresztül a Művelődési Ház fűtés nélkül marad, nem tudja fedezni a költségeit, és elindul a bomlásnak az útján. Szerencsére aztán ugye az történik, hogy a város igyekszik a tulajdonába venni. Jóval később, de igyekszik tulajdonába venni, és hát sokat nem tett érte, azóta sem. Tehát '84 után tulajdonképpen nem történik lényeges változás a tulajdonon, befektetés vagy egyéb formában, de az intézmény működik, és megvan a jól meghatározott szerepe a város művelődési életében

– *A személyes tevékenysége a Spiru Harettel befejeződött 2012-ben. A felnőttoktatással, meg a Művelődési Házzal mikor fejeződik be?*

–Van közben még egy dolog, amire utalni akarok. Van egy alapfokú végzettségem a társadalmi tevékenység és tudomány terén, meg tapasztalatom, leteszem a felnőttkori oktatásra való jogosulásra a vizsgát, és úgynevezett kulturális művelődési menedzser képzésben én leszek az egyik személy, aki jogosítást kapok arra, hogy vizsgáztassak, szakmai előadást tartsak. Elsősorban Székelyudvarhelyen van egy Humánerőforrás nevű alapítvány, amelyik tanfolyamokat szervez művelődésiotthon igazgatók, módszertanosok képzésére. Többek közt a Hargita Együttes táncosai is átmennek ezen az oktatáson, a Kovászna megyei művelődési házak igazgatói ugyancsak, a székelyföldiek, itt, a Hargita megyeiek ugyancsak. Én leszek, akit ezzel a jogosítással megbíznak, és ezt folytatom egészen addig, amíg ott is elfogynak az igények, meg az én korom is oda jut, hogy nehezebben vállalom ilyesmit. Még tovább megyek, mert aztán mikor a kultúrháza átadódik, a városhoz adódik vásárlás útján – akkor Antal Attila a leköszönő alpolgármester – akkor megalakul az úgynevezett ADI, vagyis az Asociația de dezvoltare intercomunitară román nyelven. Annak a vezetőtanácsának leszek az elnö-

ke, úgyhogy folytatódik a felelősség egészen 2020-ig. Az ADI-társulás a kultúrház fenntartására létesül, Csíkszereda város, a Megyei Tanács és Csíkszentlélek polgármesteri hivatala részvételével. A fenntartáshoz szükség van egy fenntartóra, és így Csíkszereda város havonta 10000 euróval, a Megyei Tanács 1000 euróval és Szentlélek kapcsolódik be, mert szükség van erre a három intézményre jogilag. Ez 2016-ba alakult. A ház fenntartása erre épül, eléggé kényszeresen működik. A kényszer abból származik, hogy a város adja a 10000 eurót, Szentlélek nem adja az 50-et, és a megyei tanács nem adja az ezret. Állandó feszültség, konfliktus van azért, hogy a fenntartási költségek tulajdonképpen csak a városra hárulnak. Az történik, hogy Ráduly szerepe megszűnik, és az ő szerepének a megszűnésével tulajdonképpen aztán egy új vezetés kerül, és akkor ennek a fejlesztési társulásnak a vezetése nem az én irányításom alatt történik, hanem személyi változással más ember kapja ezt a szerepkört.

– *Sokféle tevékenységet végzett: pedagógus, tánccsoport szervezése, Spiru Haret Egyetem, felnőttoktatás, művelődési ház fenntartása. Visszatekintve, hogyan látja, mi az, ami kiemelten hasznos és értékes volt?*

– Az a helyzet, hogy számomra ez tudatosan egy szolgálat volt. Ezt a szolgálatot igyekeztem úgy végezni, hogy minél szélesebb kapcsolatot tudjak teremteni személyiségekkel, intézményekkel a művelődés és oktatás minden területén, kezdve a Magyar Nemzeti Színházzal, az erdélyi és bukaresti színházakkal, és hogy ezt a kapcsolatot én erről a szintről át tudjam vinni a művelődési otthonoknak és az amatőr művelődési tevékenységnek a szintjére. Ezen a szolgálaton keresztül én éreztem és tudatos volt, hogy nekem – ha az út engem így keresett meg ugye, ahogy annak idején Kőrösi mondta – akkor ezt az utat úgy kell

járni, hogy tisztességgel végezzem a munkámat a közösség érdekében. Minden közösségbe, amelyikben tevékenykedtem, Csíkszenttamástól kezdődően, iskolai közösség vagy művelődési közösség, az mindig is számomra felelősséget jelentett, egyfajta tudatosságot, hogy nekem csinálnom kell, és magammal kell vinnem mindazokat az embereket, akik arra számítanak, akiket úgy érzetem én, hogy fontosak ahhoz, hogy jelen legyenek a szellemi és érzelmi életünkben. Tegnap is örültem, amikor a rákosi csoportban Fodor Csabát, Imrét, régi táncosainkat ott találtam, és a madarasi zenekart, amelyikkel több alkalommal is volt szerepünk együtt. Még azon kívül visszaemlékeztem azokra az eseményekre, amikor jelen lehettem és prezentálhattam Párizsban a Hargita Együttest, Novgoródban a nagyközönség előtt vagy Gödöllőn. Én lehettem az a személy, aki a Hargita Együttes csapatában ezt a szerepkört vállaltam. Mindig úgy volt, hogy megvolt a szerepünk. Megvolt az én dolgom, megvolt a bőgősnek a dolga, és megvolt a bemondónak és így tovább, de működött. Egészében véve úgy érzem, hogy sok megpróbáltatással, sok kihívással, de úgy érzem, hogy sikerült tisztességgel végezni. A politikai állapotok sem tudtak befolyásolni, hogy én ettől a vonaltól eltértem volna.

Megérdemelne a Hargita Együttes, vagyis az a harminc év egy ráfigyelést. Megvannak az anyagok, és gondoltunk arra, hogy kiadvány formájában emlékezzünk meg róla. Korszakalkotó volt abban az időszakban, lévén, hogy az első ilyen jellegű intézmény, amelynek óriási szerepe volt abban, az erdélyi magyarság körében, meg a diaszpórában is beépült, nyomot hagyott, hiszen több országban is szerepeltünk, hogy ezt a fajta érzelem világot, kezdve népdalt, nótát átadjuk. Szeretettel és végtelen hálával gondolok mindazokra, akik a magyar kultúra ügyét országos élvonalban tudták tartani, azokra az önzetlen kultúrmunkásokra, akik nagyon komolyan, tudatosan végezték dolgukat. Sőt igen nagy elisme-

réssel adózom azon szakembereknek, koreográfusoknak, zeneszerzőknek, egészen Bukarestig, akik a tisztességes művészi munkát értékelve, mint nemzetiségi együtttest tisztelettel, bizalommal és elismeréssel illették.

A Csíkszeredában, közel fél évszázada végzett tevékenységem, az ifjúsági szervezetben (IMSZ), a város művelődési életében, az előbbiben városi, majd rajoni titkári minőségben, a városi művelődési ház igazgatói tevékenységében, majd tíz éven át a szakszervezetben a megyei szervezet művelődési tevékenységének, intézményeinek létesítésében végzett szerepem, majd a változás utáni időszakban az árván maradt Szakszervezetek Művelődési Házának fenntartásáért folytatott munka, a népszolgálat jelentette a nyelv, kultúra, az anyanyelvi oktatás, Székelyföld hagyományainak előbb megőrzését, majd értékesítését. Hála, hogy intézményeket örököltünk és a széteső gazdasági körülmények közt identitásunkat megőrizhettük és vele építhettünk, a magam részéről meg elégtétel, hogy a múlt rendszerben magyarként, sok más kollégámmal, az oktatásban és művelődésben, a magyar irodalom és nyelviség megőrzésében aktív szerepet tölthettem be.

– *Köszönjük szépen a beszélgetést.*

Az interjút készítette: Biró A. Zoltán

Elitszerepek – székelyföldi életutak tükrében

Biró A. Zoltán

Bevezetés

Intézetünk, a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja 2023-ban alapozta meg és indította el „ÉLETUTAK – Székelyföldi Kortárs Gyűjtemény” néven azt a több évre tervezett kutatási és adattárépítési komplex programot, amelynek első moduljaként a székelyföldi tömbmagyar térségben készítünk – terveink szerint az elkövetkező évek során több száz – életút felvételt azok körében, akik a romániai 1989-es rendszerváltást megelőző időszakról kezdődően vezetői szerepeket töltöttek be térségi, tájegységi vagy település léptékben.

Az adatgyűjtő munka – az interjúfelvételek készítése mellett – magába foglalja az adott időszakra (az 1970-es évektől máig) vonatkozó kiadványok, szakmai anyagok, egyéb dokumentumok gyűjtését és archiválását is.

Ez a több évre tervezett komplex program elsősorban térségi közösségi célt követ abban az értelemben, a székelyföldi társadalom számára hoz létre dokumentumértékű közösségi archívumot. Azokat kérjük fel életútjuk interjú formájában való ismertetésére, akik egy-egy településen, kisebb vagy nagyobb tájegységben, megyei vagy egyéb léptékben vezetői feladatokat töltöttek be akár hivatalos formában (hivatalok, szakmai intézmények, gazdasági egységek vezetése), akár nem hivatalos keretben (csoportok, mozgalmak, események, közösségi szerveződések kezdeményezése, menedzselése). A vezetői pozíciók tartalom és forma tekintetében egyaránt sokfélék, a helyi színjátszócsoporthoz évekig szervező tanítótól a megyei hivatalok vezetéséig, a gazdasági egységek irányításával foglalkozóktól az újságírókig, a pedagógusoktól a kistelepülést összetartó lelkeszekig igen széles a skála. Közös jellemzőjük, hogy akár intézményi keretben, akár önként vállalt feladatként arra törekednek, hogy tegyenek valamit a sajátuk érzett/tudott kisebb vagy nagyobb közösség érdekében. Ezzel pedig szükségszerűen együtt jár, hogy kifele/felfele is figyeljenek, lobbizzanak, képviseljenek, intézkedjenek vagy akár alkudozzanak.

Térségi civil szervezetek és magánszemélyek adománya tette lehetővé a szakmai munka elindítását. A 2024-es évben a Magyar Tudományos Akadémia DOMUS programja nyújtott nagyon fontos anyagi támogatást. A térségi és MTA támogatásnak köszönhetően az interjúkészítési munka, valamint a rögzített hang- és videófelvételek szakmai utómunkálataival és archiválásával kapcsolatos tevékenység folyamatos, ma már az Intézet rendelkezésére áll a program működtetéséhez szükséges eszközpark.

Ez a Program a közösségi szerepvállalás mellett – az Intézet vidékkutatói munkájához kapcsolódóan – tudományos célokat is követ. A vidékkutatók szakirodalmi

az „elitek”, „vidéki elitek” fogalommal jelöli azt a pozíciójában, működési módjában nagyon sokféle vezetői csoportot, amelynek tagjai nagyon sajátos, úgynevezett „interszekcionális” helyzetben vannak: meg kell felelniük a vidéki térség felett álló, a vidéki térségen kívüli hivatalos elvárásoknak (központi intézmények, állam, kormány, jogi és adminisztratív keretek stb.), de ugyanakkor meg kell felelniük annak a kisebb-nagyobb helyi közösségeknek az elvárásainak, igényeinek is, amelyhez ők maguk is tartoznak. Egyfelől az a külső/felső szerkezet, intézmény, hatalom a viszonyítási pont, amely a működés erőforrásai, szabályai felett rendelkezik és amelynek engedélyezési/ellenőrzési jogköre van. Másfelől pedig az elitszerep vállalójának arra is figyelnie kell, hogy mit vár el tőle az a közösség, amelynek vezetését elvállalta. Ezért a vidéki elit szerep működtetője olyan helyzetben van, mint a homokóra szűk keresztmetszete: a fenti és a lenti rész között ő az átmenet, az ütköző zóna, az „interszekció”. Mindkét félnek, a fent és a lent elvárásainak is meg kell felelnie, ha eredményes akar lenni. Kijárási, ügyintézés, lobbizás felfele, teljesítés, megelégedési igyekezet, érdekképviselés lefele. A hivatali elköteleződés és a közösségi elköteleződés együttes kezelése, összeegyeztetése, vagy akár az esetenként egymásnak ellentmondó kétféle elvárásnak való megfelelés nem egyszerű feladat. A székelyföldi tömbmagyar térség esetében azonban nem csak arról van szó, hogy a vidéknek – és a vidéki térségben működő vezetőnek – figyelnie kell a külső/felső centrumra. Az adminisztratív-gazdasági függéshez még hozzáadódik egy másfajta függés, a kisebbségi helyzetből adódó aszimmetria is, amely maga során tovább növeli mind a felfele (etnikai többség és annak intézményei), mind pedig a lefele (a saját közösség fele) irányuló elvárások és feladatvállalások számát. Okkal mondhatjuk, hogy egy vidéki térség olyan, amilyenné a vidéki elitek sajátos, kettős irányultságú munkája teszi. A vezetői szerepet vállaló személyek az életútjuk folyamán rendszerint többféle pozícióba kerülhetnek. Minden vezetői pozíció más és más abban az értelemben, hogy más a környezet, mások a feladatok és a cselekvési lehetőségek, mások a felső/külső elvárások és mások természetesen a saját közösség igényei is. Minden vezetői pozíció egy-egy olyan – rövidebb-hosszabb ideig tartó – szituációt jelent, amelynek megvannak a maga alkotóelemei (személyek, erőforrások, feladatok stb.), a vezetésre vállalkozó személy életútja során többféle vezetői szerepet alakít ki és működtet. Az egyéni életút meghatározó alkotóelemei azok a vezetői szerepek, amelyek egy-egy vezetői pozícióhoz kötődnek, és amelyek nem csupán a vezetői szerepet vállaló személyiségét (identitását) alakítják/formálják, hanem azt a társadalmi közeget is, amelyben a vezetői szerep működik.

Napjaink székelyföldi társadalma olyan, amilyenné az elmúlt évtizedek térségi elitjeinek munkája tette. Az elmúlt évtizedek életútjainak feltárása és szélesebb körben való megismerése sokkal fontosabb, mint amilyennek első pillantásra tűnhet. Ha

nem értjük, hogy a térségi társadalom a kommunista rezsim 1968 utáni időszakában és az 1989-es rendszerváltást követő évtizedekben hogyan vált olyanná amilyen ma, akkor esélyünk sincs megérteni a mai térségi társadalom működését. Nem csupán arról van szó, hogy az egyes életutak sok nem ismert információt hordoznak, érdekes helyzeteket és eseményeket mutatnak be. Mindez természetesen korántsem mellékes, hiszen a kommunista rezsim utolsó évtizedeinek történései vagy nem is kerültek dokumentálásra vagy a dokumentumok – a formális elvárásoknak való megfelelés miatt – nem hitelesek. Ennél is fontosabb az a felismerés, hogy a vidéki társadalomban a vezetői szerepek működési módja társadalomalakító tényező. Különösen így van kisebbségi helyzetben: a vezetői szerep építi, formálja a társadalmat.

Programunk, az „ÉLETUTAK – Székelyföldi Kortárs Gyűjtemény” még csak nem régen indult el, a vállalt szakmai feladat egésze felől nézve csak a munka elején tartunk. A térségi szakmai tapasztalatok és az eddig elkészült interjúsorozat azonban már most is több hasznos, érdeklődésre számot tartó eredményt kínál. Jelen tanulmányban röviden összefoglaljuk a Program megalapozásával és indulásával kapcsolatos megfontolásokat, az adatgyűjtési és kutató munka szakmai hátterét. Az elkészült interjúsorozat anyagai egyértelműen jelzik, hogy a vizsgált időszak vezető szerepei más jellegűek, másként működtek, mint az azt megelőző időszak vezetői szerepei és sok tekintetben különböznek a napjainkban látható vezetői szerepektől is. Bár a szakszerű összehasonlítás egyelőre még korai lenne, a különbségek jelzése szélesebb körben is érdeklődésre tarthat számot. Bár gyakran szokás hivatkozni az egyes történelmi, társadalmi helyzetek kényszerítő erejére, az egyes életutakból megismert helyzetek vezetői kezelése azt jelzi, hogy a személyi adottságoknak és a személyi hozzáállásnak a szerepe minden társadalmi kontextusban meghatározó. A következő időszakban – az interjúsorozat további bővítése és az adattárépítés munkája mellett – folyamatosan tervezünk közzétenni szakmai eredményeket, kiadványokat, szakmai és nyilvános fórumokon tervezzük ismertetni a Program működését és eredményeit.

Az ÉLETUTAK Program indulása

A vezetői életutakat és a térségi társadalom működéséhez kapcsolódó dokumentumokat tartalmazó Adattárhoz többféle kutatási program is kapcsolható. Ezek köréből kiemelten fontosnak és aktuálisnak azt a programot tekintjük, amely periferikus helyzetű vidéki térség (Székelyföldi tömbmagyar térség, Románia) elitszerepeinek elemzésére irányul. Megközelítésünk szemléleti és módszertani alapjait elsősorban a kulturális antropológia kínálja, kapcsolódva Intézetünk azon korábbi kutatási gyakorlatához, amely a „kisléptékű” tanulmányozást helyezte és helyezi előtérbe egy komplex, nagyléptékű társadalmi közegben (lásd ezzel kapcsolatban Gullestad

1989) Elfogadva Clifford Geertz gyakran idézett megjegyzését miszerint a kis tények nagy dolgokról beszélnek (Geertz 1973), nem térséget, nem falvakat kutatjuk, hanem a térségben és a falvakban megfigyelhető társadalmi-kulturális folyamatokat. Ennek a Programnak a keretében az elitszerepek alakulása és társadalmi szerepük feltárása képezi a kutatás tárgyát. Elfogadjuk Fredrik Barth azon nézetét, miszerint a közösség olyan aréna, amelyben az emberek folyamatosan megteremtik és újrateremtik társadalmukat és kultúrájukat (Barth 1972, idézi Gullestad 1989).

A székelyföldi térségre irányuló szakmai, szakpolitikai és közéleti vonatkozású (politikai) elemzések száma nem kevés. Jelentős a történelmi és társadalomtörténeti leírások, elemzések száma, ebben a témakörben a résztanulmányok mellett jelentős szakmai összegzések (lásd Egyed et al. 2016) és tankönyvek is készültek. A társadalomföldrajzi, geográfiai, kartográfiai megközelítések a térség szemszögéből tárgyalják a térség történelmét és adottságait, hangsúlyosan foglalkoznak a határok kérdésével. Egyes témakörök hangsúlyosabban előtérbe vannak (erdőgazdálkodás története, műemlékek feltárása), ugyanakkor többszázra tehető azoknak a lokális monográfiáknak a száma, amelyek egy-egy település vagy egy-egy intézmény történetét foglalják össze. A demográfiai, statisztikai tanulmányok szakmai vagy kisebbségpolitikai megközelítésben elemzik a népesség méretével, változásával (elsősorban a fogyásával) kapcsolatos témákat, ebben a témakörben úgynevezett előszámítások (becslések) is készültek. Az etnográfiai tanulmányok a térség társadalmi-kulturális értékeinek ismertetésére, elemzésére összpontosítanak. Ehhez részben kapcsolódnak a turisztikai elemzések, amelyek elsősorban fejlesztéspolitikai szempontból tárgyalják a Székelyföld természeti és kulturális adottságait. Jelentős számú szakmai anyag foglalkozik kisebbségpolitikai témákkal részben politikai/politológiai megközelítésben (autonómia, érdekképviselet), részben pedig fejlesztéspolitikai megközelítésben. A szociológiai adatfelvételek alkalmi jellegűek, eredményeik a térségi társadalom egy-egy szegmensének vagy jelenségének aktuális állapotáról közölnek adatokat. A felsorolt szakmai megközelítések közös jellemzője az, hogy – kisebb vagy nagyobb mértékben – társadalmi ismertségük és elfogadottságuk van. Ezzel szemben gyakorlatilag teljes mértékben hiányzik a térségi társadalom közelmúltbeli és mai működése iránti társadalmi érdeklődés, az ilyen ismeretek iránti igény. Ez a jelenség minden bizonnyal összefüggésbe hozható azzal, hogy a fentiekben felsorolt szakmai elemzések és tematizációk hozzákapcsolhatók ahhoz a komplex és sokszereplős identifikációs folyamathoz, amely ebben a térségben az 1989-es fordulat után felerősödött, és amely a nemzeti/etnikai és a tájegységi identitás-szerkezetek összekapcsolódása révén székelyföldi léptékben, illetve lokális léptékben egyaránt fontos társadalomformáló szereppel rendelke-

zik. Ebben a kontextusban természetesnek tekinthető közösségi attitűd és társadalmi folyamat az, hogy nem a „megértés”, a „reflexió” (a társadalmi folyamatok megértése) kap prioritást, hanem sokkal inkább a kisebb-nagyobb közösségi identitászerkezetek építése vagy legitimálása. Tekintettel arra, hogy az utóbbi két évtizedben előtérbe került vidékkutatási szakmai megközelítések a vidéki elitszerepek működésének konstitutív jellegét hangsúlyosan kiemelik, indoklatlannak tűnhet az, hogy az ilyen jellegű szakmai ismeretek nem épülnek bele a közösségi tudásba, nem hasznosulnak endogén társadalmi erőforrásként. Kutatásunk egyik fontos célja, hogy felhívjuk a figyelmet arra, hogy a térségi elitszerepek működési modelljei, az ezekkel kapcsolatos tudások is értelmezhetők és hasznosíthatók térségi endogén adottságként és társadalmi erőforrásként. A vidéki elitszerepek működésének megismerése és az ilyen jellegű ismeretek „társadalmasítása”, illetve fejlesztéspolitikai hasznosítása – amennyiben ez megtörténik – minden bizonnyal térségi léptékű személetváltást jelentene.

Mint minden szemléletváltási folyamatnak ennek is van azonban néhány akadály, ezek közül csak kettőre hívjuk fel a figyelmet röviden. Az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamatában, illetve ezt követően vált dominánssá a térségben az a vélekedés és magatartás, hogy a külső források létezése és megszerzése a fejlesztéspolitika meghatározó (a térségi szereplők többsége szerint: kizáró) feltétele. A térségi endogén adottságokra és folyamatokra való alapozás a tényleges fejlesztéspolitikai gyakorlatban csak csekély szerepet játszik. A térségi (saját) értékek és adottságok hangsúlyozása az identitáspolitikai narratívákban előtérbe kerül, de a fejlesztéspolitikai gyakorlatban nem. Az eredmények (sikerek) nyilvános és hétköznapi tematizációjában a külső forrásbevonás ténye és a megszerzett támogatási összeg nagysága vagy célja (lásd: az identitáspolitika kereteibe illeszkedő magyarországi támogatások) hangsúlyozása termeli a mai vidéki elitek számára a társadalmi és a politikai tőkét. Ez a beállítódás nem kedvez az olyan térségi folyamatoknak, amelyek a térségi endogén adottságok feltárására és hasznosítására irányulnának.

Ennél hangsúlyosabb korlátnak számít azonban az a széles körben elfogadott beállítódás, amelyet kisebbségi környezetben már több évtizede az elitszerepek ideologikus értelmezése (népszolgálat, küldetés, vállalás stb.) tart életben. Ez a beállítódás és a hozzá kapcsolódó narratíva egy olyan leszűkített, standardizált elitszerep értelmezést tematizál amely nem teszi lehetővé az egyes szerepek működésének kibontását, illetve a valós elitszerepek működésének sok elemét egyszerűen figyelmen kívül hagyja. Jó példa erre az, hogy a vidéki elitszerep működtetése – a fenti/külső erők és a helyi közösségi érdekek közti közvetítő funkcióból adódóan – sok esetben tartalmaz olyan alkukat, megegyezéseket, „kijárási utakat”, amelyek a maguk helyén valóságosak és hasznosak (vagy kényszerűek),

de az ideologikus elitportréba nem illenek bele. A kisebbségi vezetői pozíciókkal, életutakkal foglalkozó szakmai elemzések is gyakran ezt a normatív modellt kérik számon az interjúalanyokon. A normatív elitszerep az interjúalanyok diskurzusában is visszaköszön és nem könnyű módszertani feladat annak elérése, hogy az egyéni életút egyes helyzeteinek felidézése során mérséklődjön a normatív kisebbségi elitszerep keretező ereje.

Ismerve és nem lebecsülve ezeknek a térségi korlátoknak az erejét és társadalmi szerepét kísérletet teszünk arra, hogy a térségi vezetői szerepek működési módját – mint térségi endogén adottságot és értéket – pozicionáljuk részben közügyként és térségi közéleti témaként, részben szakmai kutatási eredményként. Meggyőződésünk, hogy ez a dokumentum és ismeretanyag beépíthető a térségi közösségi tudásba és ennek nyomán a térségi tervezési és fejlesztéspolitikai szemléletbe, gyakorlatba is. Ezt a meggyőződést a vidékkutatás azon szakmai eredményei is támogatják, amelyek a vidéki térségek fölértékelődési folyamatainak elemzése nyomán fogalmazódnak meg. A következőkben ezekre térünk ki röviden.

A Program indítását támogató érvek

Az elitszerepek kutatásának mostani újraindítását és hangsúlyos előtérbe helyezését – a valószínűsíthető térségi hasznosulás és a korábbi kutatási tapasztalatok feldolgozásának és összegzésének igénye mellett – négy tényező határozta meg.

Az első ilyen tényező az új vidékfejlesztési fordulat („new rural paradigm”, OECD 2006) térnyeréséhez köthető, amely a vidéki térségek újrapozicionálásának igényét és lehetőségét hangsúlyozza. Ez a fordulat európai léptékben (de tágabb körben is) a vidékkutatás egész sor új szakmai megközelítését hozta előtérbe (Mormont 1990, van der Ploeg et al. 2000, Woods 2007, Almstedt et al 2014), ezek közt a rurális elitek szerepére irányuló vizsgálatokat is (Soliva 2007, Vanclay – Enticott 2011, Welter 2011, Korsgaard – Müller – Tanvig 2015). A vidékfejlesztési fordulat hatása az általunk vizsgált térségben is több területen kimutatható (Bíró – Magyar 2017, 2018, Bíró 2020) azonban szakmai vagy közéleti síkon ebben a térségben csak kevés olyan elemzés vagy nyilvános tematizáció történt, amely az elitszerepek konstruálódásával, társadalmi funkciójával foglalkozott volna. A vidéki térségek kutatásával kapcsolatos újabb szemléleti és módszertani megközelítések lehetőséget kínálnak az elemzett térség társadalmi folyamatainak az eddigi gyakorlattól eltérő szakmai megközelítésre.

A másik fontos ösztönző tényező a vidéki elitszerepek változási folyamatához kapcsolódik. A digitális eszközök és tartalmak használatának előtérbe kerülése nyomán a vizsgált térségben is fokozatosan változik, bővül az elitszerepek konstruálásának az eszköztára és gyakorlata. Ez a változási folyamat értelemszerűen veti fel azt

a kérdés, hogy melyek voltak a mai változásokat megelőző időszak elitszerepei, azok hogyan konstruálódtak, milyen társadalmi funkciókat töltöttek be, melyek azok az elitszerepekben megtestesülő korábbi térségi kulturális patternek, amelyek olyan-ná tették a vizsgált térségi társadalmat, amilyennek ma látjuk és amelyek a mai és a következő időszak elitszerepeinek konstruálódását kisebb vagy nagyobb mértékben keretezik. Ez a kérdés előtérbe hozza a társadalomtörténeti megközelítést. Az a kutatási kiindulópont mutatkozott kézenfekvőnek, hogy azoknak a személyeknek az életútját (illetve egy-egy életút keretében az elitszerepek alakulását) vizsgáljuk, akik az elmúlt négy-öt évtized során ebben a térségben különböző formális és/vagy informális elitszerepeket töltöttek be. Ehhez kutatási módszerként – a dokumentációgyűjtés és -elemzés mellett – az életútfelvételek készítését választottuk. Többórás felvételek keretében rögzítjük olyan személyeknek az életútját akik már az 1989-es romániai rendszerváltást megelőzően, illetve ezt követően lokális vagy tágabb léptékben különböző intézményes vagy informális vezetői pozíciókat töltöttek be, sok esetben egymást követően többféle pozíciót is.

Harmadik ösztönző tényezőként azt kell említenünk, hogy az 1989-es romániai rendszerváltást követően nagy számban megjelenő térségi társadalomtörténeti munkákban az elitszerepek részletesebb vizsgálata érdemben nem kapott teret. Jelentős mennyiségű interjú készült korábbi és mai intézmények vezetőivel, közéleti szereplőkkel, elsősorban olyan történelmi adatok feltárása, történelmi események rekonstrukciója céljából, amelyek a kommunista rezsim jellegéből és a kisebbségi helyzetből adódóan eddig rejtve maradtak. Ezek a megközelítések azonban kevésbé érintik azokat a sajátos társadalomépítő szerepköröket és eljárásokat, amelyek a térségi eliteket – lokális, kistáji vagy nagyobb léptékben, a vidéki és a kisebbségi helyzetükből adódóan – a társadalmi folyamatok kulcsszereplőivé tették.

Nem utolsó sorban fontos ösztönző tényezőt jelent a közösségi szerepvállalás. Ez a komplex, hosszabb időintervallumra szóló adattárépítési Program lehetőséget kínál olyan térségi Gyűjtemény létrehozására is, amely a székelyföldi térség számára sajátos, egyedi és közösségi jellegű társadalmi érték létrehozását eredményezi. A terjedelmes, esetenként akár többórás életútfelvételek sora olyan személyekkel készül, akik az elmúlt 40-50 év során, az 1970-es évektől kezdődően kisebb-nagyobb vezetői, szakemberi pozíciókban dolgoztak helyi, kistérségi, megyei vagy székelyföldi léptékben, hivatali funkciókban, gazdasági vállalatokban, médiában, egészségügyi, oktatási, egyházi, kulturális és más intézményekben, helyi közösségekben. Ezeknek a vezetői életutaknak a tapasztalati anyaga tartalmát tekintve rendkívül gazdag. Fontos kiemelni azt, hogy ez a tapasztalati anyag egyedi, székelyföldi térségi adottság, térségi társadalmi érték, amely ma még nem ismert, nem hozzáférhető, és ezért nem is hasznosulhat. A többszáz életútfelvétel és más

jellegű adatgyűjtés nyomán összeálló ÉLETUTAK – Székelyföldi Kortárs Gyűjtemény több mint archívum, több mint adattár, ezért az abban felhalmozott ismeretanyag közzététele, értelmezése, társadalmi hasznosulása legalább olyan fontos feladat, mint maga a létrehozás.

Szakmai keret – a vidékkutatás

A kutatási program szakmai megalapozásával kapcsolatban két megközelítést ismertetünk röviden. Mindkettő több olyan szemléleti és módszertani vonatkozást tartalmaz, amelyek a vidékkutatás mai gyakorlatában fontos szerepet kapnak, de térségünkben eddig csak részlegesen, alkalmi jelleggel kerültek hasznosításra.

a.

A vidéki térségek kapcsán a szakirodalom rendszerint hangsúlyozza azt a tényt, hogy ezek a térségek függő helyzetben vannak (Kovách 2012, Kovách – Kucerova 2006). A periférikus helyzetben lévő vidéki térségekre sok esetben jellemző az, hogy lakónépességük csökken vagy elöregedik, az ott lakók életszínvonala alacsonyabb, mint az urbánus központokban, a szolgáltatások száma és minősége csökken, a gazdasági élet pang vagy hanyatlik. Ezt a helyzetet sok esetben külső tényezők okozzák és maga a vidéki térség saját erőből nem is tud ezen a helyzeten lényeges mértékben változtatni. A külső tényezőktől való függés lehet formalizált, amennyiben a térség külső adminisztratív, politikai, gazdasági intézményi szerkezeteknek vagy erőforrásoknak van alárendelve, de lehet olyan komplex és informális jellegű függőség is, amely egy közeli ipari vagy urbánus központhoz való kapcsolódásból adódik. A vidékkutatói megközelítések azt emelik ki (Kovách 2012), hogy a vidéki térségek fejlesztésében mindig megjelenik valamilyen mértékben a külső erőforrásoktól való függés, a vidék maga nem rendelkezik a fejlesztéshez szükséges saját erőforrásokkal, szakmai tudással.

A külső tényezőktől való függés ténye lényeges mértékben befolyásolja a vidéki elitek tevékenységét, illetve azokat a vidéki szerepeket, amelyeket ezek az elitek a maguk számára fölépítenek és működtetnek (Gray – Sinclair 2005, Curtin – Varley 2002). A témával foglalkozó kutatások többféle tipológiára tettek javaslatot. A periférikus közösségekkel kapcsolatban a szakirodalomban pesszimista és optimista megközelítések egyaránt vannak. Egyes elemzők a függőséget és a tehetetlenséget hangsúlyozzák, mások az ellenállás és a megerősödés eseteit emelik ki. A függőségre összpontosító tanulmányok elismerik, hogy a függőség és az ellenállás a kis regionális közösségek életének fontos alapvonásai. Herbert-Cheshire szerint (2003) az állam hatalomgyakorlási kísérleteivel szembeni ellenállást a régiókban olyan folyamatnak kell tekinteni, amelyen keresztül a helyi érdekek kifejeződnek és érvényesülnek.

Programunk szempontjából az a felismerés meghatározó (Gray – Sinclair 2005), hogy a vidéki elitek egyfajta „interszekcionális” helyzetben vannak. Egyfelől meg kell felelniük az általuk vezetett vagy képviselt település, térség elvárásainak (horizontális szint), másfelől pedig igazodniuk kell azokhoz a „felső”, külső intézményekhez, folyamatokhoz is, amelyektől a saját településük, térségük sorsa függ (vertikális szint). A „lent” és a „fent” közti közvetítői szerep működtetésében ugyanakkor ma már a globális tényezőkre/hatásokra is figyelniük kell.

Fontos kiemelni azt, hogy a „fenthez” vagy a „lenthez” való igazodás gyakorlata sok olyan komponenst is tartalmazhat, amelyek nem részei az instrumentális vezetői szerepnek (nem részei a hivatalosan meghatározott vezetői feladatköröknek). A vidéki térségben működtetett elitszerepek sok olyan expresszív és informális tartalommal is bővíthetnek, amelyeket az elitszerep működtetője a jó és sikeres közvetítői szerep érdekében fontosnak tart, de el is tekinthet ezektől, megmaradhat a szerep működtetésének instrumentális tartalmai mellett. Az elitszerep expresszív és informális tartalmakkal való kibővítése különösen a horizontális szinten lehet gyakori (helyi társadalmi beágyazódásra való törekvés, olyan helyi feladatok fölvállalása, amelyek nem részei a hivatali elvárásoknak), de nyilván szerepük lehet az ilyen tartalmaknak a „fenttel” való viszony működtetésében is (kijárások, ügyintéзések informális megoldásai).

Kisebbségi helyzetben az etnikai másságból következően a helyi és regionális kisebbségi elitek horizontális szinten programszerűen vállalnak fel egész sor olyan feladatot, amelyek hivatalosan nem részei a vezetői szerepnek, illetve amelyekkel sok esetben (latens módon vagy nyíltan) a „fent” ellenében lehet foglalkozni. Ez a strukturális oppozíció az elitszerep helyi beágyazottságát, illetve a helyi közösgének az elitszereppel való azonosulását erősíti. Vertikális szinten a szerep működtetés expresszív és informális tartalmi egyszerűbbek és célirányosabbak, elsősorban a pragmatikus ügyintézésre (kijárás) irányulnak. A szakirodalmi megközelítések a „power to”, „power over” fogalompárral (Curtin – Varley 2002, Herbert-Cheshire 2003) igyekeznek megragadni azt a különbséget, amely az elitszerepek működtetésében az expresszív és informális tartalmak jelenlétének mennyiségével és funkciójával hozható összefüggésbe.

A vizsgált térség elitszerepeinek működtetésében a vidéki/periferikus helyzetből és az etnikai másságból/függésből adódóan (kettős függés) a „power over” fogalommal jelölt elitszerep sokféle vezetői pozícióban működött és működik, korábbi kutatásaink során szerzett tapasztalataink alapján egy-egy vezetői szerephez kapcsoltan az expresszív és informális tartalmak nagyon széles skálája azonosítható. Sok térségi elitetpálya igazolja azt, hogy a vezetői szerepet betöltő személyek számára fontosabbak, értékesebbek voltak a saját közösség elvárásaihoz kapcsolódó, de a hivatalos

munkakörbe bele sem tartozó (vagy akár azokkal szembehelyezhető) feladatok, mint a vezetői szerep instrumentális tartalmának való megfelelés. Úgy véljük, hogy a helyi, regionális közösségi elvárásoknak való megfelelést hordozó tartalmak ismerete nélkül nem igazán lehet képet alkotni a térség közelmúltjának társadalomtörténeti folyamatairól. Ez hangsúlyozottabban érvényes az 1989-es romániai rendszerváltást megelőző időszakra, amikor a „lenti” igényeknek való megfelelés elsősorban az informális megoldásokat helyezte előtérbe. Az 1989-es romániai rendszerváltást követő időszakban a lokális és regionális identitás rehabilitációs folyamatok nagyobb rész már jogi keretek között történt, de továbbra sem része az instrumentális vezetői szerepeknek, az elitszerepek „interszekcionális” helyzete tovább erősödött (a kisebbségi identitáshoz kapcsolódó helyi igények skálája lényegesen kibővült, ugyanakkor megjelent a forrásbevonás, mint a „lent” és „fent” közti közvetítés terepe).

Mivel az elitszerepek expresszív és informális tartalmait a hivatalos dokumentumok csak részben vagy egyáltalán nem rögzítik, az elitszerepek működtetői jelentik az ismeretszerzésre a legfontosabb forrást, az információszerzés egyetlen módja az elitszerepek működtetését és megélését részletesen felidéző életutak rögzítése.

b.

A vidéki elitek életútjának rögzítése rendkívül sok társadalomtörténeti ismeretanyagot is kínál. Társadalmi kontextusok, események, tervezési és döntési szituációk, intézményműködési modellek, konfliktusok és problémamegoldások, intézményközi viszonyok, egyéni vezetői magatartások és cselekvések olyan sorozata kerül felszínre, amelyekről csak részlegesen vagy egyáltalán nem áll rendelkezésre hivatalos forrásanyag. Ezek az adatfelvételek gazdag forrásanyagot kínálhatnak több szakterület, többek között a történettudomány művelői számára is. Intézeti Programunk a rögzített életútanyagok elemzése révén az „interszekcionális” helyzetben lévő elitszerepek feltárására, konstruálódási és működési módozatainak megismerésére, illetve ennek révén pedig a térségi elitszerepek társadalomformáló szerepének megértésére törekszik. Szakmai kiindulópontot programunk számára E. Goffman szerepértelmezése jelenti, amely az egyéni szerepet az identitás konstruálódásával kapcsolja össze (Goffman 1959). A szerző az identitást a nyilvánosan visszaigazolt teljesítmény eredményének tekintti, olyan (változó) társadalmi konstrukciónak, amely a másokkal kialakított elköteleződés (engagements) nyomán termelődik. A vidéki elitek helyzete tulajdonképpen két irányba (felfele, vagyis vertikálisan és lefele, a sajátnak tudott-érezett közösség irányába, vagyis horizontálisan) termeli ki az elköteleződés gyakorlatát, az így kiépülő identitáskonstrukciónak is kétféle arca, kétféle eszköztára alakul ki attól függően, hogy az elitpozíció betöltője egyik és másik irányba mit, mennyire, miért tart vagy nem tart fontosnak. A szerepépítést nyilván alapve-

tően keretezi az, hogy a szóban forgó elitpozíció intézményi paraméterei (jogi keret, hivatali feladatkör, munkatársak száma, anyagi erőforrások stb.) valamint az adott pozícióhoz kapcsolódó társadalmi kontextus egyáltalán mit tesz lehetővé. De fontos hangsúlyozni, hogy vidéki térségben az elitpozíció betöltője a szerep kialakítását és működtetését illetően viszonylag jelentős egyéni szabadsággal is rendelkezhet, két okból. Egyrészt azért, mert a „fent” fizikai értelemben (központ – periféria), az intézményi hierarchia rendjében (alá-, fölérendeltség) vagy szimbolikus síkon (a fent latens nyelvi-szimbolikus leértékelése) távol van, a „fent”-tel való kapcsolat csak időszakos. Másrészt növeli a szerepkonstruálás egyéni mozgásterét az is, hogy a „lenti” közösség igényeinek nincsen normatív jellege vagy kényszerítő ereje, a vezető szerep betöltője megválaszthatja, hogy azokból mit, milyen mértékben vállal fel. Mindez együttesen azt jelenti, hogy az elitszerep tartalmi elemeinek jelentős részét ő maga választhatja meg. Fontos kérdés lehet annak vizsgálata is, hogy saját szerepe konstruálásában milyen mértékben igazodik korábbi vagy aktuális térségi társadalmi mintákhoz és milyen mértékben támaszkodik egyéni ambícióira vagy adottságaira. A vezetői szerep – és ennek nyomán a társadalmi funkció, illetve a vezetői szerepet betöltő személy elitidentitása – a vezetői pozícióhoz kapcsolódó adottságok és egyéni választási lehetőségek kombinációjából áll össze. A végeredmény – teljesen azonos vezetői pozíciók esetében is (például: iskolaigazgató, lelkész, polgármester, kulturális élet szervezője) – nagyon eltérő lehet.

Az életútfelvételek készítésekor ugyanakkor azzal is számolni kell, hogy a beszélő személy vezetői pozíciói az életúja során többször változnak. A változások oka az esetek többségében külső/felső döntés eredménye (vezetőcsere, leváltás, új intézmények létrehozása). Az egymást követő vezetői pozíciókat ebben a kutatási programban külön-külön szituációként kezeljük abban az értelemben, hogy minden vezetői helyzet más és más kiindulópontokat kínál a szerepválasztásra és szerepépítésre. Ilyen kiindulópont lehet többek között a vezetői pozíció intézményi tartalma, a munkatársak összetétele, a jogkörök, a társadalmi kontextus, a vezetői pozícióhoz kapcsolódó társadalmi csoport, az elköteleződés tartalma és gyakorlata, és természetesen szituációkként más lehet a „fent” pozíciót képviselő intézmény is. Mindennek folyamánaként pedig az adott szituáció befolyásolja az identitás konstrukcióját és megjelenítési módjait is (Goffman 1959, 1971). Minden újabb szituáció új elitszerep konstruálását jelenti. Minden újabb elitszerep a korábbitól kisebb-nagyobb mértékben eltérő társadalmi funkcióval jár és lényeges mértékben módosulhat az elitszerep identitástartalma. Ez azzal a fontos kutatómódszertani követelménnyel jár, hogy az életútfelvételt az egymást követő szituációk rendjében kell fölépíteni és minden egyes szituáció felidézésében szerepet kell kapjon az új elitpozíció kontextusának felidézése.

Röviden arról, hogy hogyan zajlik a kutatás

Kutatási programunk annak vizsgálatára irányul, hogy a vidéki elitek által kiépített és működtetett szerepek (amelyek az egymást követő szituációkban konstruálódtak) milyen módon járultak hozzá a térségi társadalom működéséhez. Anyaggyűjtési eljárásként a narratív élettörténeti interjúk módszert választottuk. Mivel a célcsoport tagjai által kialakított és működtetett szerepekről társadalomtörténeti dokumentumok nem állnak rendelkezésre (eltekintve az egyes esetekben megszerezhető, a hivatali pozíciókat betöltő hivatalos feladatköri/munkaköri leírásoktól), ezért az egyéni élettörténetek rögzítése az oral history szemléletével és módszertanával is részben rokonítható. A felidézett élettörténetek révén olyan információkra is szert tehetünk, amelyek eddig ismeretlenek voltak. Elsődleges célunk azonban nem a ma már történelminek nevezhető tények rekonstruálása, hanem az emlékezés révén a személyes élet egy-egy szegmenséhez (vezetői pozíció betöltése) kapcsolódó társadalmi szerep értelmezése. Az egyéninek és a társadalminak az életút felidézése keretében történő összekapcsolása olyan esetkonstrukciónak tekinthető, amely egyben a beszélők identitáskonstrukcióját is hordozza. Az élettörténet felidézése ebben a megközelítésben kreatív folyamat hiszen egy-egy bemutatott szituáció keretén belül a beszélő saját maga strukturálja a személyes élettörténet bemutatását. Az ilyen kutatás során számolnunk kell G. Rosenthal fontos figyelmeztetésével (idézi: Kovács 2007) miszerint: ha az életrajzi elbeszélés a társadalmi valóságot és a beszélő élményvilágát egyaránt magába foglalja, akkor az így rekonstruálható társadalmi struktúra – kutatásunk esetében az egy adott szituációban konstruálódó elitszerep – a megfogalmazás körülményeitől függően változó. Amint azt a G. Rosenthal gondolatmenetét idéző Kovács Éva (2007) megjegyzi, az adott helyzetben keletkező interjúszöveg nem teljesen önkényes módon alakul, mert az életrajzi konstrukciónak stabil szerkezete van. Mivel kutatásunkban az élettörténet felidézését az elitek életútja során egymást követő vezetői pozíciók egymásutáni sorrendje határozza meg, ez a módszertani eljárás további szabályozó keretként működik. Hangsúlyozzuk: az így rögzített narratívák az elitszerepek értelmezése mellett további elemzési lehetőséget is kínálnak. Hasznos információkat nyújtanak térségi intézménytörténetek feltárásához, korábbi társadalmi események elemzéséhez, térségi társadalmi folyamatok vagy változások kutatásához. Az interjúkészítés során átlagban két-három órás adatfelvételre kerül sor (hangfelvétel és videófelvétel), a családi környezet és az iskolai tanulmányok rövid felidézése után az emlékezés az egyes vezető pozíciókra (az egy pozícióhoz kapcsolható időintervallumokra, szituációkra) irányul. Minden időintervallum kapcsán három általános témakör keretezi a felidézést: (1.) a szituáció kezdeti szakaszának az ismertetése, melyek voltak a vezetői szerep működtetésének a feltételei, körülményei, melyek voltak a szituáció elején a tervek, ambíciók, feladatok, (2.) az ebből az

időintervallumból kiemelésre érdemesnek tartott események, helyzetek ismertetése, ami sikernek számított és ami nem sikerült, (3.) utólagos reflexió a szituáció egészére. Az élettörténet felidézésének szerkezetét a felvételt megelőzően ismertettjük, előzetesen felidézzük, hogy az interjúalany az életútja során milyen vezetői szerepei voltak, melyik mennyi ideig tartott. Az emlékezésnek ez a keretézése azt eredményezi, hogy az adatfelvétel során az interjúkészítőnek csak nagyon minimális mértékben kell beszélnie, gyakorlatilag csak apró jelzésekkel (rövid kérdések, további beszélésre biztató megjegyzések stb.) felügyeli a megtervezett szerkezet menetrendjét. Az adatfelvételnek kötött időkerete nincsen, ha hosszabb a beszélgetés akkor két részletben kerül sor a rögzítésre. A lejegyzett szöveget pontosítások céljából visszaadjuk az interjúalany, az Intézet Adattárában a nyers lejegyzett szöveg egy változata és a beszélő által pontosított változat egyaránt archiválásra kerül, hasonlóképpen a hangfelvétel és a videóanyag.

A Program eddigi egy éve alatt folyamatosan teszteltük a gyakorlatban a fentiekben jelzett szemléleti kiindulópontok és módszertani eljárások hasznosságát, használhatóságát. Az eddig készített életútfelvételek módszertani tapasztalatai pozitívak, az interjúalanyok előnyösnek ítélték meg az egyéni életút vezetői pozíciók szerinti tagolását. A Program első éve keretében összeállítottuk azoknak a korábban készült interjúanyagoknak a jegyzékét és szövegtárát is, amelyek különböző kutatási programokban és témakörökben térségi vezetőikkel készültek, és amelyek az aktuális vezetői pozíciókra és szituációkra vonatkozó reflexiókat tartamaznak. Ez a korábban készült közel 100 interjú formai szempontból nem életútfelvétel, de a felvétel időpontjában aktuális elitpozíció működésének elemzéséhez hasznos anyagot kínál. A Program keretében készült életútfelvételek és a korábbi anyagok alapján elindítottuk azokat az első tematikus részelemzéseket, amelyek az elitszerepek egy adott szituációhoz kötődő konstruálódásának egy-egy mintázatát vizsgálják.

Elitszerepek – az interjúk tükrében

Mit mondhatunk a vizsgált időszakra jellemző térségi életutakról? Melyek a fontosabb jellemzők? Miért ezek és nem mások? Mennyiben különböznek akár a korábbi időszakokra, akár a mára jellemző életutaktól? Mit és hogyan lehet majd hasznosítani ezekből az ismeretekből? Ezekre és a hasonló kérdésekre – a gyűjtemény gyarapodásával párhuzamosan – adhatunk részletesebb válaszokat. Az eddig rögzített felvételek és az Intézet korábbi, ehhez a témakörhöz is kapcsolódó kutatási anyagai alapján már tehetünk olyan megállapításokat, amelyek az előbb említett kérdéssorhoz kapcsolódnak. Az alábbiakban megfogalmazott állítások közelítéseknek, jellemző trendeknek tekinthetők, amelyeket azonban számos példa, helyzet, esemény igazol. Hangsúlyozzuk, hogy – a kutatási program módszertanából következően – ezek a

megállapítások nem személyekre, hanem vezetői szerepekre vonatkoznak. Egy személy az életútja során többféle vezetői szerepet is betölthetett, az egymást követő szerepek különböző helyzetekhez (szituációkhoz) kapcsolódtak, különböző lehetőségekkel, feladatokkal, vállalásokkal, cselekvésekkel. Ezért egyazon személy esetében az életút egymást követő vezető szerepeinek jellemzői akár különbözőek is lehetnek.

a.

Az 1960-as évek második felétől, az 1970-es évektől induló térségi vezetői életutak sok tekintetben különböznek a korábbi időszakokra jellemző életutaktól. Már nem lesz, nem lehet a falusi cipészből egyik napról a másikra gyárigazgató, a pártideológiát felvállaló munkásból falusi téesszervező. Az 1962-ben befejeződött kollektivizálást követően a korábban gazdálkodó falusi családok számára – és a térség háztartásai ebben az időszakban döntő többségében ilyenek – a gyerek iskoláztatása nem csak lehetőség, hanem kényszer is. Az iskola a falusi környezetből való kilépés csatornájaként működik, a helyi általános iskola befejezése után a legtöbben a szakképzés, az inasképzés valamilyen formáját választják és városi munkahelyek megszerzésére törekednek. A jól tanulók, a jó képességűek – falként minden évfáratból néhány – a középiskolai képzést választja és az egyetemi képzést célozza meg. (Külön elemzés tárgya, hogy milyen előzetes szülői életút, milyen családi környezet, milyen módon támogatta a tanulásba való befektetést, ennek elemzésére itt nem térünk ki.) Az ettől az időszaktól formálódó életutak első markáns jellemzővonása itt ragadhat meg: ez a szelekció. Majdani vezetői szerepek irányába azok indulhatnak el, akik jobb képességűek, nagyobb ambícióval rendelkeznek, mint a kortársaik többsége. Ez a szelekciós mechanizmus folytatódik, az egyetemeken felvételi verseny és túljelentkezés van, csak azok nyernek felvételt, akik jobbak, mint a többiek. Az egyetemre való felkészülésben vagy az egyetemi környezetben jelentkezik egy további fontos olyan összetevő, amely beépül ezekbe az életutakba és később is fontos szerepe marad: ez a teljesítménykényszer. Ez részben abból adódik, hogy az egyetemi képzés román nyelven zajlik, de ennél is fontosabb teljesítményösztönző tényező az ösztöndíj megszerzése vagy megtartása, illetve az ebben az időszakban érvényes kihelyezési rendszer, amely az egyetem befejezése után a munkahelyek megválasztását a tanulmányi eredménytől tette függővé. Ha egy bukaresti, brassói, kolozsvári egyetemen tanuló székelyföldi fiatal a képzés után otthoni környezetbe vagy magyar vidékre szeretett volna kerülni, akkor ehhez nagyon jó tanulmányi eredményekre volt szüksége és az évfolyamon, román nyelvi környezetben az élbolyban kellett végezzen. Ebből adódott ezeknek az életutaknak a harmadik nagyon fon-

tos komponense: a magas szintű szakmai felkészültség. (Ennek kapcsán külön elemzés keretében kell vizsgálni azt, hogy középiskolai vagy egyetemi környezetben milyen személyes jellegű pedagógusi hatások érték a többségében falusi környezetből érkező fiatalokat és ők maguk hogyan reflektálnak utólag ezeknek a személyiségeknek a hatására.)

A fentiekben jelzett három tényezőnek az együttese (szelekciós folyamat, teljesítménykényszer, magas szintű szakmai felkészültség) meghatározó volt a vezetői életutak egészére nézve, példák sokaságát lehet említeni azzal kapcsolatban, hogy ezek az adottságok hogyan hatottak később, milyen módon játszottak szerepet helyzetek és feladatok megoldásában. Ugyanakkor ez a tényezőegyüttes jó alapot jelentett ahhoz, hogy munkahelyeiken már induláskor vagy néhány tanulév után hivatali vagy szakmai vezető pozíciókba kerüljenek. Ezt kedvező társadalmi kontextus is erősítette az 1970-es években abban az értelemben, hogy a megyésítést követően új intézmények, gazdasági egységek alakultak, amelyeknek jelentős szakemberigényük volt. Ez a kedvező kontextus az 1980-as években megszűnt.

b.

Az alábbiakban az életutakhoz kapcsolódó térségi elitszerepek néhány jellemzőjét mutatjuk be röviden.

Az előző részben jelzett három tényező (szelekció, teljesítménykényszer, szakmai felkészültség) együttese azzal járt, hogy az életút első, a munkába állásig terjedő szakasza jelentős családi és személyi „beruházást” igényelt. A családi beruházás anyagi támogatást és pozitív viszonyulást jelentett. Ezek az életutak a családi modelltől való eltávolodást, vertikális mobilitást jelentettek és ehhez a folyamathoz a családok más egyébbel nem igazán tudtak hozzájárulni. A beruházás nagyobb része gyakorlatilag teljes mértékben személyes jellegű és szükségszerűen folyamatos volt (ambíció, idő, energia, tanulás, román nyelvismeret, a családi környezettől nagyon különböző városi és egyetemi környezetbe való integrálódás, a kihelyezésre való felkészülés, a munkavégzés első időszaka). Az egyéni teljesítmény, az egyéni erőfeszítés nyomán elért társadalmi státusz érzése/tudata, az ebből adódó magabiztosság és szakmai önérzet a későbbi vezetői szerepekben sokféle formában visszaköszön, sokféle módon meghatározza a külső/felső tényezőkhöz való viszonyulást és a saját közösség irányába vállalt szerepet is. A vezetői és a hozzá kapcsolódó szerep az esetek többségében nem „adomány”, nem patrónus-kliens típusú kapcsolatok terméke, hanem sokkal inkább a személyi beruházás eredménye.

Feltehetően az egyéni életút kialakításába való személyi jellegű beruházás és a saját szakmai és vezetői szerepre irányuló reflexió következménye az, hogy egy tájegységben, megyében vagy településen (elsősorban városokban) a vezetői szerepet vállalók között kapcsolatok alakulnak ki, még abban az esetben is, ha az intézmények vagy vállalatok nem kötődnek egymáshoz. A vezetői szerepet vállalók nem csupán ismerik egymást, nem csupán figyelemmel követik egymás pályáját, hanem valamiféle csoportos mi-tudat, habituális jellegű egymásra hangolódás is kialakul. Ennek többféle hatása is lehet az egyes vezetői szerepek működésére. Esetenként segítik egymást az aktuális gondok megoldásában, információk megosztásában, illetve akár vezetői pozíciók megszerzésében is. A kiscsoportos informális találkozási alkalmak pedig keretet kínálnak arra is, hogy a mi-tudatot a külső/felső hatalom (személyek vagy a rendszer egésze) ellenében pozicionálják.

Részletesebb elemzés tárgyát képezheti az, hogy a helyi, térségi vezetők milyen módon és milyen tartalommal működtették a helyi, sajátuknak érzett/tudott közösségre irányuló elköteleződéseiket. Ezeknek az elköteleződéseknek két szintje van. Az egyik szint az adott munkahelyhez tartozó intézmény, hivatal, szervezet, csoport, vállalat, település, megye „jó”-nak tartott működtetése, beleértve ebbe az abban dolgozók érdekeinek, igényeinek való megfelelést. Az elköteleződés másik szintje általánosabb és vagy a lokális identitáshoz, vagy egy tájegység identitáshoz vagy az etnikai (magyar) identitáshoz kapcsolódik. Fontos jellemzője a közösségi elköteleződésnek, hogy nem ígérek formájában foglalmazódik meg, nem explicit jellegű, és az elért eredmények is a nyilvánosságban inkább intézményi teljesítésként jelennek meg és kevésbé személyes vezetői sikerként. A pozitív értékelés szűk körben marad, sok esetben csak egyéni elégtétel formájában. Sok példa mutat arra, hogy a saját közösség iránti elköteleződésnek ez a visszafogott jellege nemcsak az adott korszak hatalmi viszonyaiból ered. Két további tényező is fontos szerepet játszott abban, hogy a közösségi elköteleződések tematizációja visszafogott vagy rejtett maradt. Az egyik ahhoz kapcsolható, hogy ezek a saját közösségi érdekeket, igényeket támogató megoldások az esetek többségében informálisak vagy akár szabálytalanok voltak. A hivatalos keretek megkerülésével, sokszor azok ellenében lehetett/kellett cselekedni. De talán ennél is fontosabb ezeknek a vezetői szerepeknek a működésében az a beállítódás, hogy a személyes érdemet nem kell hangsúlyozni, elégtételt az jelent, ha sikerült a saját közösség érdekében valamit megoldani. A „lefele” (a saját társadalom, közösség) való viszonyulásnak ez a modellje ebben az időintervallumban a térségi elitszerepek fontos komponense. Ezt a komponenst részben eltakarja a korabeli média (térségi magyar sajtó, rádió és televízió magyar adásai, a szocializmus eredményeit bemutató iro-

dalmi riportok), amelynek szakemberei ezekre a szerepekre megpróbálták ráilleszteni a korszakra jellemző kisebbségpolitikai diskurzust (vállalás, helytállás, népszolgálat stb.).

Az elitszerepek működésének bonyolult, soktényezős összetevője a külső/felső tényezőkhöz (hatalom, központi adminisztráció, pártpolitika, felettes szakintézmények) való viszony kezelése. Az ügyintéзések (kijáráс, alku, vita, kényszerű alárendelőдés, megegyezés, elhallgatás stb.) skálája rendkívül széles, tevékenységi területenként, intézménytípusokként eltérő, és ezek a megoldások természetesen nagymértékben függenek attól, hogy egy vezetői szerep vagy egy-egy ágazat milyen mértékben volt alárendelőдve a pártideológiának. A vezetői szerepet vállalók számára a felfele igazodás mindennapos abban az értelemben, hogy az erőteljesen centralizált rendszert és a felső/külső elvárásokat a vezetői munka nagyrésztében nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A külső/felső tényező egyik típusa a személy, a másik maga a rendszer. A függés, az aszimmetria mindkét esetben egyértelmű, nincsen partneri viszony, mind a rendszer, mind pedig a személy meg nem kérdőjelezhető autoritást testesít meg. A kétféle típus kétféle magatartást termelt ki. A rendszer stabil, nem lehet szembemenni vele, nem lehet alkudozni vele, legfeljebb alkalmanként megkerülni. Lehet a rendszer korlátait feszegetni, de ezt úgy kell tenni, hogy maga a rendszer ne vegye észre. A külső/felső személyhez való viszonyulás teljesen más. Lehet (nem mindig) adott esetben egyezkedni, együttműködést kialakítani, jó viszonyt fenntartani, akár segítséget kérni, lehet egy-egy ügyintézés erejéig „megvásárolni”. A kapcsolat azonban – eltérően a napjainkra jellemző vezetői kapcsolatok többségétől – nem patrónus-kliens típusú kapcsolat, nem hallgatólagos személyközi szerződés. Nem az előnyök/erőforrások megegyezésen alapuló (bár aszimmetrikus) felosztása jellemzi ezt a kapcsolatot, hanem az alkalmi, eseti együttműködés. A kapcsolat nem kelhet önálló életre, a maga során mindkét fél a rendszer foglya. A lefele, a saját közösség fele irányuló kapcsolatok teljesen mások, sokkal személyesebbek, változékonyabbak, akár affektív és ideológiai(etnikai) tartalmakkal telítettek is lehetnek, szinte teljes mértékben informálisak. A két, egymástól nagyon eltérő kapcsolattípus (felfele, lefele) folyamatos együttes menedzselése az elemzett elitszerepek meghatározó sajátossága, a szerepek eredményességnek és társadalomformáló funkciójának magyarázata elsősorban ezen a szinten keresendő.

Alapozó intézeti kutatások

A térségi elitszerepek vizsgálata az Intézetünk 1990-ben történt hivatalos megalkotása előtt, illetve ezt követően is fontos témája volt a kutatásainknak. A vidéki térségekre jellemző elitszerepek kettős funkcióját (vertikális szinten a kijáráс, lobbizás, képviselőlet, támogatás- és forrászerzés, horizontális szinten

pedig a helyi társadalommal kötött egyezség, feladatvállalás, szervezés és közösségépítés) a székelyföldi térségben sajátos módon árnyalja egy olyan jelenség, amelyet a helyi vezetők „antropomorfizálásának” nevezünk. A vezetői szerepek minden esetben a társadalmi figyelem fókuszában vannak, legyen szó ingázó tanárról, lelkészről, polgármesterről, helyi kultúraszervezőről, vállalkozóról, civil szervezeti vezetőről, közbirtokossági elnökről, megyei vezetőről vagy éppen parlamenti képviselőről. Az intenzív közösségi figyelés azt jelenti, hogy a helyi közösségek szintjén kialakul egy mindennapi átbeszélési gyakorlat a vezetői szerep működéséről (a megfogalmazás szintjén a vezető személyről), és ennek a gyakori közösségi átbeszélésnek a nyomán helyi közösségi tudás és közösségi kép alakul ki minden vezetői szerep hordozójáról, munkájáról. Ez a közösségi tudás egyfelől distanciát fejez ki („a vezető személy és annak szerepe nem a mi világunk része, nem hozzánk tartozik”), másfelől pedig plasztikus, személyes jellegű pozitív és/vagy negatív értékelések sokaságát hordozza. A helyi közösség magatartásának fontos eleme, hogy folyamatosan vitatja és minősíti az egyes szerepeket, de ezzel a „perlekedő” magatartással együtt elfogadja, sosem kérdőjelezi meg teljesen azokat. Ennek a folyamatnak az eredményeként a vezetői szerepeknek rendszerint erős társadalmi beágyazottsága alakul ki, ami azt is jelenti, hogy a változtatás, a csere nem érdeke a helyi közösségnek, a vezetői szerepek még a sok közösségi kifogás, fenntartás esetében is tartósak.

A vezetői szerepeknek ebből az erőteljes társadalmi beágyazottságából adódott az, hogy az erre a térségre irányuló Intézeti kutatási programjaikban majdnem minden esetben előtérbe kerültek valamilyen módon, kisebb vagy nagyobb mértékben a vezetői szerepek is, annak ellenére, hogy kifejezetten a vezetői szerepekre irányuló kutatásra csak ritkábban került sor. Az ezzel a témakörrel foglalkozó vagy ezt a témakört is érintő Intézeti kutatási programjaink két nagyobb csoportba sorolhatók. Az első csoportot a 2011 előtti kutatási programok jelentik, beleértve az 1989-es rendszerváltás előtti elemzéseket is. A 2011 után indított kutatásokban a térségi elitszerepek különböző típusainak részletesebb vizsgálatára került sor (önkormányzati vezetők, helyi innovátorok, tanítók, iskolavezetők, a new economy jellemzőket hordozó kreatív vállalkozók).

a.

Az 1989 előtti időszakban (az Intézet hivatalos megalakulása előtt) a térségi elitszerepek elemzését is érintően több esettanulmány jellegű, kulturális antropológiai indíttatású elemzés készült, ezek az A Hét mellékletében, a TETT-ben jelentek meg. Átfogó elemzési munka az úgynevezett folklorizmuskutatás keretében zajlott, amely

a népi kultúra elemeinek nem népi környezetben való hasznosítását vizsgálta (Bíró – Gagy – Péntek 1987). Az 1989-es rendszerváltás után szervezett kutatások elsősorban arról kínálnak információkat, hogy a helyi közösség milyen módon, milyen eljárásokkal próbálta „birtokba venni” a helyi elitszerepeket, különösen olyan esetekben, ha az elitszerepet betöltő személy kívülről érkezett, vagy magát az elitszerepet külső tényezők konstituálták. Erre a megközelítésre a magyar településekre kihelyezett román pedagógusok vagy a kollektív gazdaságok élére kinevezett vezetők (az „idegen elit”) szerepeinek elemzése kínál jó példát (Gagy 1996b, Oláh 1998a, 1998b, 2004, Bodó 2004a, Bíró – Bodó 1993). A külső tényezők által kialakított hivatali elitszerepek esetében az képezte elemzés tárgyát, hogy az ilyen szerepet főlvállaló helyi személy miként működtette a helyi közösség érdekeivel ellentétes hivatalos pozíciót.

Kifejezetten egy adott térségi elitcsoportra irányuló kutatási programra 1993-ban került sor a Kende Péter által vezetett párizsi Centre de Recherche sur les Sociétés Post-Communistes megbízása alapján. A tanulmány a rendszerváltás utáni évek gazdasági elittípusait veszi számba és jellemzi mindegyik típust hét szempont alapján: (1.) formális jellemzők, (2.) előző pályakép, (3.) aktuális szerep, (4.) az elitszerep tényleges gazdasági súlya az adott helyi közegben, (5.) szimbolikus társadalmi súly, (6.) várható társadalmi szerep, (8.) értelmezés. A tanulmány rurális környezetben négy típust különít el (agrárvállalkozó, nagyvállalkozó, fiatalok, kísérletező), városi környezetben öt típust (régeli elit független szerepben, régeli elit függő szerepben, műszaki értelmiségiek, fiatalok, kísérletezők). Ebben az időszakban készült a nagyenyedi Ethnos Alapítvány felkérésére az Egyház – a társadalom szemszögéből című tanulmány, amely az egyházi intézményi szerkezetek kapcsán tárgyalja a lelkesítő szerepek és helyi egyháztanácsai szerepek változását is.

Az Intézet keretében 1995–1996-ban között került megrendezésre a romániai magyar elit 1989 utáni társadalmi szerepét elemző program. A program keretében több háttéranyag és szaktanulmány készült (Gagy 1997, Oláh 1998a, 1998b), a kutatási programot és a szakmai eredményeket részletesen bemutató tanulmány az Antropológiai Műhely folyóiratban jelent meg (Bíró 1997). A tanulmány foglalkozik a kisebbségi társadalmi kontextus és az elitszerepek viszonyával, az elitszerepek 1989 előtti kialakulásával és működésével, nagy hangsúlyt helyez a társadalmi nyilvánosságban megjelenített elitszerep és a tényleges társadalomalakító szerep közti különbség elemzésre.

A vidéki térségre és kisebbségi helyzetre jellemző elitszerepek kialakításának és működtetésének több vonatkozását is elemzik azok a tanulmányok, amelyek az 1990-es évek elejétől kezdődően sorozatban készültek a szimbolikus térhasználat, illetve a magyar-román interetnikus kapcsolatok témakörében. Az elitszerepeknek az interetnikus kapcsolatokban való működéséről készített szakmai anyag nem került publikálásra. Ha-

sonló módon kéziratban maradt az Aufbruch projekt keretében készült, a lelkészek társadalmi szerepének változását elemző tanulmány is. A területi alapú identitásépítés, illetve ennek kapcsán a nyelvi-szimbolikus eszköztár térségi alkalmazásának elemzésével Bodó Julianna és Biró A. Zoltán közös tanulmánya foglalkozott elsőként, amelyben a szerzők az 1989 előtti Hargita megyei elitek egyedi területi identitáspítési kísérletét mutatják be. Az ünnepek szervezéséhez (Bodó 2004b) és a szimbolikus térhasználathoz kapcsolódó tanulmányok az elitek lokális szerepvállalásainak formális és informális eljárásait mutatják be. Több alkalommal került sor olyan kutatási programra, amelyek a pedagógusok, illetve az iskolavezetők körében készített interjúorozatokra alapoztak (Túros 2005). Ezeknek a korábbi kutatásoknak az átfogó jellegű megismétlésére került sor 2018-ban, amikor a Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége felkérésére a teljes romániai magyar pedagógustársadalom kérdőíves vizsgálatát végeztük el, ennek keretében az iskolavezetők vizsgálatát is. A kutatás lehetőséget biztosított külön székelyföldi adatbázisok kialakítására és elemzésére. A Foresight szemlélet és módszertan alapján fejlesztéspolitikai jellegű kutatási programot bonyolított le az Intézet a székelyföldi elitek körében 2007-ben, amelynek keretében 800 vezetői pozícióban lévő székelyföldi személy került lekérdezésre. A kutatás nyomán készített tematikus elemzések és összefoglalók két kiadványban kerültek publikálásra (Biró 2007, 2008).

b.

Az Intézet kutatómunkájában a 2011-es évtől kezdődően nagyobb hangsúlyt kapott az elitszerepek kutatása. Olyan témák kerültek előtérbe, mint a lokális elitszerepek konstruálódása, ideáltípusok azonosítása, a társadalmi beágyazottság kialakulása, az elitszerepstílusok, a szerepépítés kreatív komponensei, a diskurzuselemzésben a scriptek vizsgálata. Az elemzések különböző intézményekre, társadalmi kontextusokra, szereptípusokra irányultak: önkormányzati vezetők, térségi fejlesztéspolitikai szereplők, tanítók és közösségsszervezők periferikus helyzetű kistelepüléseken, helyi innovatív agrártermelők, kreatív vállalkozók, közbirtokossági vezetők, fiatal agrárvállalkozók. A kutatási programok jelentős része olyan csoportos DOMUS programok keretében zajlott, amelyek minden évben egy-egy kiemelten fontosnak tartott székelyföldi társadalmi folyamat elemzését tűzték ki célként (Bodó 2019). Ebben a munkában fontos szakmai szerepet vállaltak a Debreceni Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Doktori Programjának székelyföldi PhD-hallgatói. A kutatások eredményei intézeti kiadványokban, valamint a Csíkszeredában szerkesztett Pro Scientia Ruralis folyóiratban jelentek meg. Az ÉLETUTAK – Székelyföldi Kortárs Gyűjtemény Program ezeknek a korábbi kutatásoknak az eredményeire és módszertani tapasztalataira alapozva indult el.

Hivatkozások

Almstedt, A. – Brouder, P. – Karlsson, S. – Lundmark, L. (2014): Beyond post-productivism: from rural policy discourse to rural diversity. *European Countryside* 4: 297–306.

Barth, F. (1972): Analytical dimensions in the comparison of social organizations. *American Anthropology*, 74: 207–219.

Biró A. Z. (1997): A társadalom védelme és/vagy építése. *Antropológiai Műhely* 3–4: 5–37.

Biró A. Z. (1998a): Az elit-pozíciók és a román-magyar reláció a Har-Kov térségben. Kézirat

Biró A. Z. (1998b): Papok és püspökök – egyházi vezetés és kommunikáció. Aufruch projekt, Románia. Kézirat

Biró A. Z. (szerk.) (2007): Székelyföldi elitek jövőképe. Alutus Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Z. (szerk.) (2008): Székelyföldi jövőképek – térségi fejlesztéspolitika. Alutus Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Z. (2020): Székelyföld – Milyen vidék? *Pro Scientia Ruralis*, 5. (1–4): 221–242.

Biró A. Z. (2024): Elitpozíciók, elitpályák, elitszerepek: intézeti kutatási témák és programok. In: Biró A. Z. – Sárosi-Blága Á. (szerk.): Hivatali kötelezettség – közösségi szerepvállalás. Elitszerepek vidéki térségben. Státus Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Z. – Bodó J. (1992): A „hargitaiság” – egy régió identitásépítési gyakorlatáról. Átmenetek – a mindennapi élet antropológiája 1.

Biró A. Z. – Bodó J. (1993): Kizárási és bekebelezési technikák román-magyar interetnikus kapcsolatokban. *Antropológiai Műhely* 1.: 69–96.

Biró A. Z. – Bodó J. – Gagy J. – Oláh S. – Túros E. (1994): Gazdasági elit a Székelyföldön – 1993 (helyzetelemző tanulmány). Antropológiai Műhely 2.: 7–40.

Biró Z. – Gagy J. – Péntek J. (szerk.) (1987): Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből. Kriterion Kiadó, Bukarest.

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) (2017): A generációváltás esélyei. Agrárvállalkozók innovatív szerepe a székelyföldi térségben. Státus kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Z. – Magyar F. (szerk.) (2018): Kísérlet vagy modell. Az agrárinnováció, mint székelyföldi fejlesztési paradigma. Státus Kiadó, Csíkszereda.

Biró A. Z. – Túros E. (1994): Egyház a társadalom szemszögéből. Antropológiai Műhely 2.(5.): 73–80.

Bodó J. (szerk.) (2000): Miénk a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban. Helyzet Könyvek, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

Bodó J. (2004a): „Így kollektivizáltak minket”. Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről. Helyzet Könyvek, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.

Bodó J. (2004b): A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években. Scientia Humana sorozat, MTA PTI, Budapest.

Bodó J. (szerk.) (2019): Vidék és társadalom. Domus csoportos kutatási programok. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Státus Kiadó, Csíkszereda.

Bodó J. (szerk.) (2021): Szimbolikus térhasználat. Székelyföldi változatok. KAM – Átmenetek Könyvek, Regionális és Antropológiai Kutatások Központja, Státus Kiadó, Csíkszereda.

Curtin, C. – Varley, T. (2002.): Changing Patterns of Leadership and Local Power in Rural Ireland. In: K. Halfacree, I. Kovach and R. Woodward (eds.), Leadership and Local Power in European Rural Development, Aldershot: Ashgate, 12-32.

Egyed Á. – Bárdi N. – Hermann G. M. – Kolumbán Zs. – Oborni T. – Pál J. – Reisz T. Cs. (2016): Székelyföld története I-III. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Haáz Rezső Múzeum – MTA BTK, Székelyudvarhely.

Floysand, A. – Sjøholt, P. (2007): Rural Development and Embeddedness: The Importance of Human Relations for Industrial Restructuring in Rural Areas. *Sociologia Ruralis* 47(3): 205-227.

Gagyi J. (szerk.) (1996a): Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról. Helyzet-Könyvek. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.

Gagyi J. (1996b): Jonika. In: Gagyi J. (szerk.): Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról. Helyzet-Könyvek. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda: 139–164.

Gagyi J. (1997): Az új elit Székelyföldön. Hargita megyei változások 1968 után. *Társadalmi Szemle* 4.: 58–69.

Geertz, C. (1973): The interpretation of cultures. Basic Books, New York.

Goffman, E. (1959): The presentation of self in everyday life. Doubleday, Garden City, N.Y.

Goffman, E. (1971): Behavior in public: Microstudies of the public order. The Penguin Press, London.

Gray, I. – Sinclair, P. (2005): Local Leaders in a Global Setting: Dependency and Resistance in Regional New South Wales and Newfoundland. *Sociologia Ruralis*, 45. (1–2.): 37–52.

Gullestad, M. (1989): Small facts and large issues: The anthropology of contemporary scandinavian society. *Annu. Rev. Anthropol.* 18: 71–93.

Herbert-Cheshire, L. (2003): Translating policy: power and action in Australia's country towns. *Sociologia Ruralis* 43.: 454–473.

Kondorosi F. (szerk.) (1992): Kapcsolat – Környezet – Közösség. Csíkszeredai antropológiai írások. Politika+Kultúra Alapítvány, Budapest.

Korsgaard, S. – Müller, S. – Tanvig, H. V. (2015): Rural entrepreneurship or entrepreneurship in rural – between place and space. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research* 21(1): 5-26.

Kovách I. (2012): A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Argumentum, Budapest.

Kovách, I. – Kucerova, E. (2006): The Project Class in Central Europe: The Hungarian and Czech Cases. *Sociologia Ruralis* 46. (1.): 3–21.

Kovács Éva (2007): Oral history. *Replika*, 58.: 43.

Mormont, M. (1990): Who is rural? Or how to be rural: towards a sociology of the rural. In: Marsden, T. – Lowe, P. – Whatmore, S. (szerk.): *Rural Restructuring*. David Fulton, London.

OECD (2006): The new rural paradigm: Policies and governance. OECD publications, Párizs.

Oláh S. (1998a): Egy „előrenéző” ember. In: Bodó J. (szerk.) *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról*. Helyzet Könyvek, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda: 127–146.

Oláh S. (1998b): Elitrekrutáció a szocializmusban. In: Bodó J. (szerk.) *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról*. Helyzet Könyvek, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda: 101–126.

Oláh S. (2004): *Falusi láttelepek 1991–2003*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.

Rosenthal, G. (1989): The biographical meaning of a historical event. *International Journal of Oral History*, 10. (3.): 183–193.

Sárosi-Blága Á. (2017): Az iskolák helyi pozicionálási feltételei a Kovászna megyei pedagógusok viszonyulásmódjai alapján. *Pro Scientia Ruralis* 2.: 99–109.

Sárosi-Blága Á. (2018): A vezetés mint fejlesztési lehetőség és eszköz vidéki iskolákban. *Pro Scientia Ruralis* 1.: 43–51.

Sárosi-Blága Á. (2019): Pedagógusok és pedagógus szerepek rurális környezetben. In: Bodó Julianna (szerk.): Tér és tudomány. T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, EME, Kolozsvár: 143–159.

Soliva, R. (2007): Landscape stories: Using ideal type narratives as a heuristic devices in rural studies. *Journal of Rural Studies* 32. (1.): 62–74.

Túros E. (szerk.) (2005): Igény a tanulásra? KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.

van der Ploeg, J. D. – Renting, H. – Brunori, G. – Knickel, K. – Mannion, J. – Marsden, T. – De Roest, K. – Sevilla-Guzmán, E. – Ventura, F. (2000): Rural Development: From Practices and Policies towards Theory. *Sociologia Ruralis* 40. (4.): 391–408.

Vanclay, F. – Enticott, G. (2011): The role and functioning of cultural scripts in farming and agriculture. *Sociologia Ruralis* 51(XXXX): 256–271.

Welter, F. (2011): Contextualizing Entrepreneurship – Conceptual Challenges and Ways Forward. *Entrepreneurship Theory and Practice* 35. (1.): 165–184.

Woods, M. (2007): Engaging the global countryside: globalization, hybridity and the reconstitution of rural place. *Progress in Human Geography*, 31.: 485 – 507.

